T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

PERGE'NİN M.S. 1.-2. YÜZYILLARDAKİ GELİŞİMİ

Aşkım Özdizbay
2502010083

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu

İstanbul 2008

Yazar/Author: Aşkım Özdizbay

Konu/Subject: Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi/ The Development of Perge in A.D. 1st-2nd Centuries

ÖZ

Bu tezin birincil amacı, Perge'nin M.S. 1. ve 2. yy.'larda inşa edildiği kesin olarak saptanabilen ya da bu yüzyıllara ait olduğu düşünülen yapıları yardımıyla, kentin söz konusu yüzyıllardaki kentleşme sürecini araştırmak, bunu etkileyen faktörleri, kentin Hellenistik görünümünün nasıl değiştiğini, Romanizasyonun bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Perge'nin daha önceden bu döneme tarihlenmiş yapılarını yeniden gözden geçirmek, kesin tarihlenemeyenlere ise kanıtlardan yola çıkarak tarihleme önerileri sunmak bir diğer amaçtır. Belirlenmeye çalışılan bir başka konu ise, varlığını yazıtlarla bildiğimiz, ancak kesin lokalizasyonu yapılamamış yapı ve yapı kısımlarının kesin ya da muhtemel yerlerini saptamaktır.

ABSTRACT

The main objective of this thesis is to investigate the urbanization process in Perge through the A.D. first and second centuries on the basis of architectural finds that can be absolutely dated or relatively attributed to these centuries. The research aims to find out what kind of changes occurred in the appearance of the Hellenistic city during this period and the reasons behind this development, where the role of Romanization is also dealt with. Within such a framework, buildings that have already been dated to the A.D. first and second centuries in previous studies are re-evaluated, while for the rest that have not been precisely dated new proposals are offered. Proposals are also offered for the localizations of buildings known only from inscriptions.

ÖNSÖZ

Kentleşme sürecini bu tezle anlatmaya çalıştığım Perge'ye yapılarıyla ruhunu veren euergeteslerine ve Perge'nin 1946'dan bu yana tekrardan vücut bulmasına yardımcı olan, kazıya emeği geçen tüm modern Pergeli euergeteslere özellikle teşekkür etmek isterim. Kentte çıktığım uzun seyahat onların emekleriyle anlam kazanmıştır.

Hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun sunduğu bilimsel formasyon, yaptığı yönlendirmeler, sağladığı imkanlar, hepsinden önemlisi daima yakınımda hissettiğim manevi desteği bu tezi yapabilmemde en büyük etken olmuştur. Öğrencisi olmak, şimdiye kadar yakaladığım en büyük şans ve mutluluk sebebimdir. Kendisine minnettarım.

Hocam Prof. Dr. İnci Delemen, en başından itibaren tezimle yakından ilgilenmiş, değerli bilgi ve tecrübeleriyle yönlendirmiş, ve sadece tez konusunda değil, hayatımın diğer sahalarında da eşsiz desteğini bir an olsun esirgememiştir. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Lisans dönemimde öğrencisi olma fırsatını yakaladığım Prof. Dr. A. Vedat Çelgin, her çalışmamda desteğini sunmuş, yaptığı yönlendirmeler ve verdiği fikirler ile ufkumu genişletmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

Yard. Doç. Dr. Ş. Sedef Çokay-Kepçe, her an yanımda bulduğum koşulsuz yardım, fikir ve değerli tecrübeleriyle çalışmamı kolaylaştırmış, gideceğim yolu aydınlatmıştır. Sunduğu engin dostluğundan aldığım güç, bu tezi bitirebilmemde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Kendisine şükranlarımı sunarım.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim sırasında değerli bilgi ve fikirlerinden yararlandığım, formasyonuma emek vermiş Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, Prof. Dr. Sümer Atasoy ve Prof. Dr. Güler Çelgin'e teşekkür ederim.

Çeşitli konularda değerli yardım ve fikirlerini esirgemeyen, dost ve çalışma arkadaşlarım Ar. Gör. Dr. Müjde Türkmen, Ar. Gör. Dr. Eser Kortanoğlu, Ar. Gör. (M.A.) Özgür Turak' a da teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, bir çok sorumu bıkmadan yanıtlamış, ve bazı Latince yazıtların çevirisini yapmıştır. Kendisine yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Prof. Dr. Wolfam Martini'ye Giessen Justus-Liebig Üniversitesi aracılığıyla kitaplık çalışması için sunduğu 1,5 aylık burs ve sunduğu değerli fikirleri için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Elmar Schwertheim ve Prof. Dr. Engelbert Winter başta olmak üzere, DAAD bursuyla bulunduğum Forschungstelle Asia Minor (Münster-Almanya) çalışanlarına sundukları bilimsel yardım ve büyük konukseverlik için minnettarım. Ayrıca Arkeolog (M.A.) Aylin Tanrıöver (Forschungstelle Asia Minor) Almanya'da bulunduğum sürede sunduğu dostlukla çalışmamı keyifli hale getirmiştir. Kendisine çok teşekkür ederim.

Arazideki çizimlerimi yapan, yardıma ihtiyacım olduğunda zamanını ve emeğini esirgemeyen Konservatör Özlem Toprak'a; teknik çizim ile çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm Restorasyon teknikeri Nazım Can Cihan'a da çok teşekkür ederim.

Varlığıyla güven, dostuğuyla güç veren Prof. Dr. Nuray Özgülnar'a, Perge'deki çalışmalarımızı kolaylaştıran, her konuda değerli yardımını esirgemeyen Arkeolog (M.A.) Esra Akça'ya şükranlarımı sunarım.

Füsun Saral, tezimi yaptığım uzun zaman dilimi içerisinde moral kaynağım olmuş, dostluğuyla zorlukları aşmamı sağlamıştır. Kendisine çok teşekkür ederim.

Çeşitli konularda yardımlarını esirgemeyen Arkeolog (M.A.) Işıl Işıklıkaya, Arkeolog (M.A.) Buket Akçay, Arkeolog Nihat Demir, Konservatör Didem Memiş, Altan Algül, Yiğit Ozar ve İpek Dağlı'ya da teşekkür ederim.

Arkeolog (M.A.) Zeynep Yılmaz, lisans ve lisansüstü çalışmalarımda daima destek olmuş, eşsiz dostluğunu sunmuş, Almanya'da bulunduğum esnada varlığı ve konukseverliğiyle çalışmalarımı kolaylaştırmıştır. Kendisine çok teşekkür ederim.

DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst), Suna-İnan Kıraç Vakfı Akdeniz Kültürlerini Araştırma Enstitüsü (AKMED) ve Türk Amerikan İlmi Araştırmalar Derneği (ARİT)' ne verdikleri burslardan dolayı teşekkür ederim.

Bu tez ailemin bana sunduğu imkanlar, huzur ve engin anlayış sayesinde tamamlanabilmiştir . Kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Aşkım Özdizbay

İstanbul, Ocak 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)……. iii

ÖNSÖZ…….. iv

İÇİNDEKİLER…….. vi

LEVHALAR LİSTESİ……...viii

KISALTMALAR LİSTESİ……... xvi

GİRİŞ……. 1

I. PAMPHYLIA-PERGE TARİHİ VE ROMA İMPARATORLUK …….. 8
DÖNEMİ'NE KADAR KENTSEL GELİŞİM.

II. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ (M.S. 1.-2. YY.) YAPILARI…..35

A. Tarihlenebilen Yapılar……... 36

1. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası…….. 36

2. Demetrios-Apollonios Takı……..... 47

3. Güney Hamam……..... 52

a. Mimari Kalıntılar……..... 53

b. Varlığı Yazıtlardan Öğrenilen Mekanlar…….. 72

(1) Aleipterion……73

(2) Himatiophylakion……77

(3) Laconicum……81

(4) Sphairisterion……... 84

(5) Mouseion……..86

4. Yuvarlak Kuleli Oval Avlu (Hellenistik Güney…….. 90
Kent Kapısı), Süs Kapısı ve Hadrianus Dönemi Takı

5. Akropolis Güney Eteğindeki Nymphaeum (F3)……..107

6. Macellum/Agora…….. 112

B. Tarihlemesi Kesin Olmayan Yapılar……..126

1. Tiyatro……..126

2. Stadion……..... 134

3. Kuzey-Güney Doğrultulu Sütunlu Cadde……137

4. Doğu-Batı Doğrultulu Sütunlu Cadde……..... 167

C. Lokalizasyonu Kesin Olmayan Yapılar……..... 171
1. Bouleuterion…….....171
2. Sebaste Agora…….. 180

III. PERGE'NİN İMARINDA ROL OYNAMIŞ EUERGETESLER……...187
(AİLELER VE KİŞİLER)
A. Iulii Cornuti Ailesi……..... 188
B. Demetrios ve Apollonios Kardeşler……... 193
C. Plancii Vari Ailesi…….. 202
D. Aile Bağlantıları Kesin Belirlenemeyen Kişiler……..... 216
1. Lysimakhos oğlu Apollonios……... 216
2. Gnaeus Postumius Cornutus…….218
3. Claudius Piso……... 220
4. Tiberius Claudius Vibianus Tertullus…….. 222

IV. PERGE'DE M.S. 1.-2. YÜZYILLARDA SAPTANABİLEN……....226
KENTSEL GELİŞİM VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER
A. M.S. 1. yy.'da Kentsel Gelişim…….....226
B. M.S. 2. yy.'da Kentsel Gelişim…….....245
C. Kentsel Gelişimi Etkileyen Faktörler…….....261

SONUÇ…….....282
KAYNAKÇA…….....292
EK: KONUYLA İLGİLİ SEÇİLMİŞ YAZITLAR……... 328
ÖZGEÇMİŞ……... 387
LEVHALAR

LEVHALAR LİSTESİ*

Lev. 1, Harita Pamphylia Haritası. Abbasoğlu-Martini, **Die Akropolis von Perge I**, Beilage 1 (Türkçeleştirme A. Özdizbay).

Lev. 2, Res. 1 Perge, İyilik Belen ve Koca Belen'in uydu fotoğrafı. http://earth.google.com/

Lev. 3, Plan 1 Perge Kent Planı. Perge Kazısı Arşivi

Lev. 4, Plan 2 Perge Akropolis Planı. Abbasoğlu-Martini, **Die Akropolis von Perge I**, Beilage 3 (Türkçeleştirme A. Özdizbay)

Lev. 5, Plan 3 Perge Akropolis Güney Yamaç Tahkimat Planı. Abbasoğlu-Martini, **Die Akropolis von Perge I**, Beilage 2 (Türkçeleştirme A. Özdizbay)

Lev. 6, Çiz. 1 Perge Akropolis Güney Yamaç Tahkimatı Restitüsyon Çizimi. Abbasoğlu-Martini, **Die Akropolis von Perge I**, Beilage 4 (Türkçeleştirme A. Özdizbay).

Lev. 7, Res. 2 "Hellenistik" Yuvarlak Kuleler. Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 7, Res. 3 "Hellenistik"aşağı kent suru, doğu kısımdan dörtgen kule. Doğudan Görünüm.

Lev. 7, Çiz. 2 "Hellenistik" Yuvarlak Doğu Kulenin restitüsyon çizimi. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, Çiz. 35.

Lev. 8, Res. 4 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Kuzeybatıdan hava fotoğrafı. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 8, Res. 5 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Kuzeyden görünüm.

Lev. 9, Res. 6 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Güney cephe. Güneydoğudan görünüm.

Lev. 9, Res. 7 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Batı Giriş. Batıdan görünüm.

Lev. 10, Res. 8 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Güneybatı ve güney iç kısım. Kuzeybatıdan görünüm.

Lev. 10, Res. 9 Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası. Aquaduct. Güneydoğudan görünüm.

Lev. 11, Res. 10 Demetrios-Apollonios Takı. Batıdan görünüm.

Lev. 11, Res. 11 Demetrios-Apollonios Takı. Havadan kavşakla birlikte görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 12, Çiz. 3 Demetrios-Apollonios Takı. Doğu cephe çizimi. İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 239.

* Kaynağı belirtilmeyen resimler tarafımdan çekilmiştir. Listede metin içinde kullanılmış olan kısaltma sistemi uygulanmıştır.

Lev. 13, Çiz. 4 Demetrios-Apollonios Takı. Batı cephe çizimi. İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 238.

Lev. 14, Plan 4 Güney Hamam ve kentin güneyindeki yapılaşmayı gösteren plan. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 14, Res. 12 Güney Hamam ve Kentin güney yapılaşmasını gösteren hava fotoğrafı. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 15, Plan. 5 Güney Hamam Planı. Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları**, Lev. 23.

Lev. 16, Res. 13 Güney Hamam Propylonu. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 16, Çiz. 5 Güney Hamam Propylonu restitüsyon çizimi (A. Dai) Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s.73, res. 34.

Lev. 17, Res. 14 Güney Hamam palaestrası ve diğer mekanlarının genel görünümü. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 17, Res. 15 Güney Hamam palaestrası kuzey portico. Güneydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi. (Foto.: I. Işıklıkaya)

Lev. 18, Res. 16 Güney Hamam V nolu mekan (apodyterion). Kuzeyden görünüm Perge Kazısı Arşivi. (Foto.: I. Işıklıkaya)

Lev. 18, Res. 17 Güney Hamam IV nolu mekan (natatio). Kuzeyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi (Foto.: I. Işıklıkaya)

Lev. 19, Res. 18 Güney Hamam III nolu mekan (frigidarium). Kuzeyden görünüm.

Lev. 19, Res. 19 Güney Hamam III nolu mekan (frigidarium). Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi (Foto.: I. Işıklıkaya)

Lev. 20, Res. 20 Güney Hamam II nolu mekan (tepidarium). Kuzeyden görünüm.

Lev. 20, Res. 21 Güney Hamam II nolu mekan (tepidarium). Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 21, Res. 22 Güney Hamam I nolu mekan (caldarium). Kuzeybatıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 21, Res. 23 Güney Hamam I nolu mekan (caldarium). Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 22, Res. 24 Güney Hamam I nolu mekan (caldarium). Batı havuz. Doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 22, Res. 25 Güney Hamam I nolu mekan (caldarium). Batı ortadaki apsis ve havuz. Doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 23, Res. 26 Güney Hamam VII nolu mekan (Claudius Piso Galerisi/Basilica Thermarum-mouseion?). Kuzeyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi (Foto. I. Işıklıkaya).

Lev. 23, Res. 27 Güney Hamam VII nolu mekan (Claudius Piso Galerisi/Basilica Thermarum-mouseion?). Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi (Foto. I. Işıklıkaya).

Lev. 24, Res. 28 Güney Hamam VIII nolu mekan (mouseion?). Doğudan görünüm.

Lev. 24, Res. 29 Güney Hamam IX nolu mekan (aleipterion?-laconicum?). Batıdan görünüm.

Lev. 25, Plan 6 Güney Hamam mekanları ve işlevlerini gösteren plan. Perge Kazısı Arşivi. (Renklendirme A. Özdizbay)

Lev. 26, Res. 30 Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Kemerli Süs Kapısı Hadrianus Dönemi Takı kompleksinin hava fotoğrafı. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 26, Plan. 7 Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Kemerli Süs Kapısı Hadrianus Dönemi Takı kompleksinin A. M. Mansel tarafından öngörülen planı. Mansel, **Ausgrabungen, 1946-1955**, s. 102, Res. 53.

Lev. 27, Plan 8 Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Kemerli Süs Kapısı Hadrianus Dönemi Takı Kompleksinin S. Bulgurlu tarafından saptanan planı. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, Çiz. 10.

Lev. 27, Çiz. 6 Kemerli Süs Kapısının S. Bulgurlu tarafından yapılan restitüsyon çizimi.**a.e.**, Çiz. 41.

Lev. 28, Res. 31 Oval Avlu doğu duvar kanadı ve nişler. Batıdan görünüm.

Lev. 28, Res. 32 Oval Avlu batı duvar kanadı ve nişler. Doğu kule üzerinden görünüm. Perge Kazı Arşivi.

Lev. 29, Çiz 7 Oval Avlu iki katlı ve sütunlu fasad mimarisinin S. Bulgurlu tarafından yapılmış restitüsyon çizimi. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, Çiz. 53.

Lev. 30, Res. 33 Hadrianus Dönemi Takı. Güneyden görünüm.

Lev. 30, Plan. 9 Hadrianus Dönemi Takının S. Bulgurlu tarafından hazırlanmış zemin planı. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, Çiz. 70.

Lev. 31, Çiz 8 Hadrianus Dönemi Takı'nın S. Bulgurlu tarafından yapılmış restitüsyon çizimi, Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri** , Çiz. 72.

Lev. 32, Res. 34 Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum (F3). Güneyden görünüm.

Lev. 32, Plan 10 Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun (F3) zemin planı. Mansel, **Die Nymphaeen,** Lev. 70, Res. 1.

Lev. 33, Çiz 9 Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun restitüsyon çizimi (A. Dai). Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 88, Res. 56.

Lev. 34, Res. 35 Macellum/Agoranın hava fotoğrafı. Güneydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 34, Plan 11 Macellum/Agora planı. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 35, Res. 36 Macellum/Agora. Güneybatıdan görünüm.

Lev. 35, Res. 37 Macellum/Agora. Kuzeybatıdan görünüm.

Lev. 36, Res. 38 Macellum/Agoranın ortasındaki Tholos. Batıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 36, Çiz. 10 Macellum/Agoranın ortasındaki Tholosun A. Dai tarafından yapılmış retitüsyon çizimi. Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 82, Res. 46.

Lev. 37, Plan. 12 Macellum/Agora'nın batısındaki Stoa Diplenin yerini gösteren plan. Perge Kazısı Arşivi. (Renklendirme A. Özdizbay).

Lev. 37, Res. 39 Macellum/Agora'nın batı porticosunda bulunmuş, İmparator Kültü rahibi Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'a ait olması muhtemel portre heykeli. Perge Kazısı Arşivi. (Foto B. Akçay)

Lev. 38, Res. 40 Kentin genel görünümünüyle Tiyatro ve Stadionun hava fotoğrafı. Güneybatıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev 38, Plan 13 Tiyatronun A. Öztürk tarafından hazırlanmış plan ve kesiti. İnan, **Vorbericht über die Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge,** s. 289, Res. 3.

Lev. 39, Res. 41 Tiyatro havadan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 39, Res. 42 Tiyatro doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 40, Res. 43 Tiyatro scaenae fronsunun dış doğu cephesindeki F1 Nymphaeumu. Doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 40, Çiz. 11 Tiyatro scaenae fronsunun dış doğu cephesindeki F1 Nymphaeumunun restitüsyon çizimi ve planı (A. Dai). Mansel, **Die Nymphaeen,** Lev. 70, Res. 2.

Lev. 41, Çiz. 12 Tiyatro scaenae fronsunun A. Öztürk tarafından yapılmış restitüsyon çizimi. İnan, **Vorbericht über die Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge,** s. 289, Res. 4.

Lev. 42, Res. 44 Stadion hava fotoğrafı. Doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 42, Res. 45 Stadion ve Tiyatronun birlikte hava fotoğrafı. Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 43, Res. 46 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin tüm kentle birlikte hava fotoğrafı. Kuzeyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 43, Plan 14 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin başlangıç ve sonunu belirten plan. Perge Kazısı Arşivi. (Düzenleme A. Özdizbay).

Lev. 44, Res. 47 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin başlangıcını kentin güneyiyle birlikte gösteren hava fotoğrafı. Doğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 44, Res. 48 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin kavşağı ve sonunu, kentin kuzeyiyle birlikte gösteren hava fotoğrafı. Batıdan görünüm.Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 45, Plan 15 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddeki kırılmaları, insula numaralarını, sütunların malzemesi ve düzenini, kireçtaşı orthostat ve mermer kaplamaları gösteren plan. Heinzelmann, **Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn**, s. 207, Res. 6. (Düzenleme ve ekleme A. Özdizbay).

Lev. 46, Res. 49 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddedeki kırılmaları gösteren hava fotoğrafı. Kuzeydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 46, Res. 50 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, yol ve iki yanındaki porticolar. Güneyden görünüm.

Lev. 47, Res. 51 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batı 9. insuladaki portico ve dükkanlar. Kuzeydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi. (Foto. N. Tekdemir)

Lev. 47, Res. 52 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğu 11. insuladaki portico ve dükkanlar. Güneybatıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 48, Çiz. 13 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batı kısım postament profilleri. (Profil çizim Ö. Toprak- N.C. Cihan)

Lev. 49, Çiz. 14 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, doğu kısım ve Macellum doğu portico postament profilleri.(Profil çizim Ö. Toprak- N.C. Cihan)

Lev. 50, Res. 53 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batısındaki Ja.02.124 kazı env. nolu arkhitrav parçası

Lev. 50, Res. 54 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batısından arkhitrav parçası.

Lev. 50, Res. 55 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan arkhitrav parçası.

Lev. 51, Res. 56 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batısından Ja.06.227a-b kazı env. nolu arkhitrav parçası.

Lev. 51, Res. 57 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan arkhitrav, friz ve geison parçaları.

Lev. 51, Res. 58 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan "ΒΕΡ" yazıtlı arkhitrav.

Lev. 52, Res. 59-61 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan, F3 Nymphaeumunun yak 100 m. güneyinde birbirine ait olması gereken ve [ΚΑϑ]ΙΕ[ΡΩ]ΣΕΝ şeklinde tamamlanabilen arkhitravlar.

Lev. 53, Res. 62 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan, Ja.02.97 kazı env. nolu arkhitrav parçası.

Lev. 53, Res. 63 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan, Ja.02.124 kazı env. nolu arkhitrav.

Lev. 53, Res. 64 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde doğusundan, Hadrianus Dönemi Takı'nın yak 100 m. batısındaki arkhitrav parçası.

Lev. 54, Res. 65 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batısından arkhitrav parçası.

Lev. 54, Res. 66 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğusundan arkhitrav parçası.

Lev. 55, Çiz. 15 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batı ve doğu kısım; doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde kuzey kısım ve Macellum kuzey portico dükkan söveleri profilleri. (Profil çizim Ö. Toprak-N.C. Cihan)

Lev. 56, Çiz. 16 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batı ve doğu kısım; Macellum doğu portico dükkan orthostat profilleri. (Profil çizim Ö. Toprak- N.C. Cihan)

Lev. 57, Çiz. 17 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, doğu kısım, 1. insuladaki I-VIII nolu dükkanların planları, restitüsyon denemeleri ve kesit çizimi. Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu**, s. 610, Res. 17.

Lev. 58, Çiz. 18 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ortasındaki kanal profilleri. (Profil çizim Ö. Toprak- N.C. Cihan)

Lev. 59, Res. 67 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, genişleyen kısmın hava fotoğrafı. Kuzeybatıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi

Lev. 59, Res. 68 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, genişleyen kısım. Kuzeyden görünüm.

Lev. 60, Plan 16 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, genişleyen kısmın planı. (Çiz. Ö. Toprak- N.C. Cihan).

Lev. 61, Res. 69 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batı genişleyen kısmın kuzeybatı köşesindeki mermer kaplamalar ve yazıtlı kuzey giriş. Güneydoğudan görünüm.

Lev. 61, Res. 70 Gn. Pedanius Valerianus olması muhtemel Ja.05.268 kazı env. nolu İmparator Kültü rahibi portre heykeli. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 62, Res. 71 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batı genişleyen kısımdaki parapet yuvaları, devşirme malzemeli yükseltilmiş taban ve küçük Korinth başlıkları. Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 62, Res. 72 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batı genişleyen kısımdaki eksedra benzeri yapı. Doğudan görünüm.

Lev. 63, Res. 73 T Anıtı (Tetrapylon). Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 63, Res. 74 S Anıtı. Kuzeyden Görünüm. Kuzeyden Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 64, Res. 75 Küçük kilisenin S Anıtıyla birlikte havadan görünümü. Perge Kazısı Arşivi. (Foto N. Tekdemir)

Lev. 64, Res. 76 P1 Anıtı. Kuzeydoğudan görünüm.

Lev. 65, Res. 77 Rölyefli sütunlar ve arkasındaki muhtemel kamu yapısı. Kuzey batıdan görünüm.

Lev. 65, Res. 78 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, doğu 5. ve 6. insulanın arasındaki sokak üzerinde bulunan yazıtlı Ion sütunlu kemer. Batıdan görünüm.

Lev. 66, Res. 79 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batı 10. insula. Güneydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.(Foto. N. Tekdemir)

Lev. 66, Res. 80 Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ve doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin kesiştiği kavşak. Güneyden görünüm. Perge Kazısı Arşivi. (Foto N. Tekdemir)

Lev. 67, Plan 17 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde ve çevresindeki yapıları gösteren plan. (Düzenleme A. Özdizbay)

Lev. 67, Res. 81 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin izlediği güzergahı gösteren hava fotoğrafı.Kuzeydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi. (Düzenleme A. Özdizbay)

Lev. 68, Res. 82 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu kısmındaki su kanalı. Doğudan görünüm.

Lev. 68, Res. 83 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin batı kısmındaki dükkanlara ait söveler. Güneydoğudan görünüm.

Lev. 69, Res. 84 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin batı kısmındaki dükkanlara ait söveler ile Kuzey Hamam. Kuzeydoğudan görünüm.

Lev. 69, Res. 85 Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin ulaştığı Batı Kapı ve Kuzey Hamam. Kuzeyden görünüm.

Lev. 70, Res. 86 Bouleuterion kalıntılarını içerdiği düşünülen Kuzey-güney doğrultulu Cadde batı 1. insula. Güneydoğudan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

Lev. 70, Res. 87 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın uydu fotoğrafı üzerinde belirtilmiş yeri. http://earth.google.com/

Lev. 71, Res. 88 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın batı cephesi. Batıdan görünüm.

Lev. 71, Res. 89 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın doğudan batıya iç görünümü.

Lev. 72, Res. 90 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın batıdan doğuya iç görünümü.

Lev. 72, Res. 91 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın, kuzey girişi ardında batıya doğru ilerleyen sütun dizisi ve bunların üzerinden düşmüş yazıtlı arkhitrav parçası.

Lev. 73, Plan 18 Bouleuterion olduğu düşünülen alanın ölçekli vaziyet planı. (Çizim. N. C. Cihan)

Lev. 74, Plan 19 Kent planı üzerinde Bouleuterion ve Sebaste Agora'nın işaretlenmiş yerleri. (Renklendirme A. Özdizbay)

Lev. 75, Res. 92 Sebaste Agora olduğu düşünülen alanın uydu fotoğrafı üzerinde belirtilmiş yeri. http://earth.google.com/

Lev. 75, Şema 1 Demetrios-Apollonios Kardeşler Akrabalık Şeması. Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 84. (Yeniden düzenleme A. Özdizbay)

Lev. 76, Şema 2 Plancii Vari ve Iulii Cornuti Aileleri Akrabalık Şeması. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 115. (Yeniden düzenleme ve Türkçeleştirme A. Özdizbay)

Lev. 77, Plan 20 M.S. 1. yy.'da inşa edilmiş yapıları gösteren plan. (Renklendirme S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay)

Lev. 78, Plan 21 M.S. 2. yy.'da inşa edilmiş yapıları gösteren plan. (Renklendirme S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay)

Lev. 79, Plan 22 M.S. 2. yy.'da inşa edilmiş yapılar ve bu dönemde ekleme ya da tadilat geçirmiş yapıları gösteren plan. (Renklendirme S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay)

Lev. 80, Plan 23 İmparatorluk Sülalelerine göre düzenlenmiş inşa, ekleme ve tadilat faaliyetlerini gösteren plan. (Renklendirme S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay)

Lev. 81, Res. 93 Perge Batı Nekropolis, M9 Mezar Yapısı. Batıdan görünüm. Perge Kazısı Arşivi.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.*: Aynı eser

a.y. : Aynı yer. (Aynı makaleyi izleyen referanslarda)

b.a. : Eserin bütününe atıf.

Bkz./bkz. : Bakınız.

bkz. aş. : bakınız aşağıya.

bkz. yuk. : bakınız yukarıya.

C. : Cilt.

Çev. : Çeviren.

Çiz. : Çizim.

Ed. : Editör.

Gen. : Genişlik.

Harf Yük.: Harf Yüksekliği.

Haz. : Yayına Hazırlayan.

Krş./krş. : Karşılaştırınız.

Lev./lev. : Levha.

M.Ö. : Milattan Önce.

M.S. : Milattan Sonra.

Res./res. : Resim.

s. : Sayfa/Sayfalar.

Supp.: Supplement.

t.y. : Tarih yok.

yak. : yaklaşık

* Kitaba yapılan referanslarda sayfa sayısı verilmediği zaman "Aynı yer" anlamında kullanılmıştır.

Yük.: Yükseklik.

yy. : Yüzyıl.

y.y. : Yayımcı yok/Basım yeri yok.

vd. : Ve Devamı.

v.d. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcından itibaren Side ile birlikte Pamphylia'nın kentleşme bakımından en donanımlı kenti olan Perge, günümüze ulaşmış anıtsal yapı kalıntılarıyla, 19. yy. boyunca ve 20. yy. başında Küçük Asia'nın birçok bölgesini ziyaret eden seyyah-araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir [1]. Kent bu durumuyla Türk arkeologlarının da dikkatinden kaçmamıştır. Prof. Dr. Arif M. Mansel Pamphylia'ya yaptığı bir tetkik gezisi ardından Türk Tarih Kurumu'na verdiği bir raporla bölgenin tarihi-arkeolojik önemini vurgulamış ve ardından 1946 yılında Perge Batı Nekropolis'te ilk kazıya başlamıştır[2]. Bunun üzerine Perge, İstanbul Üniversitesi'ne mensup Türk arkeologlar tarafından yapılmaya başlanmış ilk Klasik Arkeoloji kazısı unvanına sahip olmuştur. 1946, 1953-57, 1967-1974 yılları arasında zaman zaman Side kazısıyla birlikte yürütülen, bazen de ara verilen A. M. Mansel dönemindeki kazılarda, kentin Yuvarlak Kuleli Oval Avlusu (Hellenistik Güney Kent Kapısı) Hadrianus Dönemi Takı, nymphaeumları (F2, F3, F4), Macellum/Agorası ve kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddesi gibi anıtsal yapıları üzerine yoğunlaşılmıştır. 1975'te Mansel'in vefatından sonra 1988 yılına kadar kazıları yöneten Prof. Dr. Jale İnan döneminde de, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, Güney Hamam ve Tiyatro gibi anıtsal yapıların açığa çıkarılmasına öncelik verilmiştir. 1988 yılından itibaren kazıyı yönetmeye başlayan Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu döneminde ise, kentin konutları, Batı Nekropolisi gibi Perge halkının günlük yaşam ve kültürel özelliklerinin anlaşılmasını amaçlayan bir program izlenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, 1994-2004 yılları arasında Almanya-Gießen Justus-Liebig Universitesi Klasik Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Wolfram Martini başkanlığındaki bir ekiple ortaklaşa yürütülen Roma öncesi Perge projesi de gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında Akropoliste

[1] F. Beaufort, W.M. Leake, J.A. Cramer, E.V.J. Cramer, Ch. Fellows, Ch. Texier, T.A.B. Spratt, E. Forbes, P. Trémaux gibi ünlü seyyah- araştırmacıların toplu dökümü ve ayrıntılı bilgi için bkz.: W. Ruge, "Perge", **RE 37**. Halbband, 1937, 703-704; Matthias Recke, **In loco Murtana, ubi olim Perge sita fuit: Der Beginn archäologischer Forschungen in Pamphylien und die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1874: Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi, Adalya Ek Yayın Dizisi 5**, 2007, b.a.

[2] Bu kazının sonuçları için bkz.: Arif M. Mansel, Aşkıdil Akarca, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar: Excavations and Researches at Perge**, Antalya Bölgesinde Araştırmalar, No. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

yoğunlaşan ve kentin Roma Dönemi öncesini aydınlatmayı amaçlayan yüzey araştırmaları, sondaj ve kazılar yapılmıştır[3]. Perge Kazısı 2007 yılı itibarıyla Prof. Dr. H. Abbasoğlu başkanlığında Batı Nekropolis, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde'de kazılar ve çok yönlü koruma-onarım çalışmalarıyla, bölge ve kentin Antik Çağ'daki betimini daha doğru yapmaya olanak veren yeni buluntularla sürmektedir[4].

Yukarıda sıralanan kazılar neticesinde bölgenin arkeolojik açıdan en iyi araştırılmış ve korunmuş kenti konumundaki Perge'nin, şimdiye kadar açığa çıkarılan mimari kalıntıları ayrıntılı olarak toplu bir çalışmada değerlendirilmemiş ve kentleşme süreci içerisinde ele alınmamıştı. Bir antik kenti bir bütün olarak anlama ve yorumlamada böylesi bir çalışmanın gerekliliği açıktır. Bu sebepten, Perge'nin M.S. 1.-2. yy.'larıyla sınırlandırılmış, kentleşme sürecinin toplu bir değerlendirmesini içeren **"Perge'nin M.S. 1. ve 2. Yüzyıllardaki Gelişimi"** başlıklı bir doktora çalışması, Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları dahilinde kazı başkanı Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu tarafından, danışmanlığında yapılmak üzere tarafıma verilmiştir.

Tezin Amacı :

Perge'nin M.S. 1. ve 2. yy.'larda inşa edilmiş olduğu kesin olarak saptanabilen ya da bu yüzyıllara ait olduğu düşünülen yapılarından yola çıkarak, kentin söz konusu yüzyıllardaki kentleşme sürecini saptamak, bu süreci belirleyen faktörleri dönemin özgül tarihi koşulları içerisinde ele alıp, kentin Hellenistik görünümünün nasıl değiştiği, Hellenistik geleneğin ne ölçüde korunduğu, Romanizasyonun bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koymak tezin birincil amacını oluşturmaktadır. Perge'nin ele alınan yapılarının tarihlemelerini yeniden gözden geçirmek, kesin tarihlenemeyenlere ise kanıtlardan yola çıkarak tarihleme önerileri sunmak bir diğer amaçtır. Tezle belirlenmeye çalışılan bir başka konu ise, varlığını

[3] Akropolisteki araştırmalar için bkz. aş.: **I**, dipnot 7.

[4] Perge Kazısı tarihçesiyle ilgili olarak özellikle bkz.: Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazıları", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Ed.:Oktay Belli, Ankara, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti, 2000, s. 241-247; "Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge"**Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 2003, s.1-12.

yazıtlarla bildiğimiz, ancak kesin lokalizasyonu yapılamamış yapı (Bouleuterion, Sebaste Agora) ve yapı kısımlarının (aleipterion, himatiophylakion, laconicum, sphairisterion ve mouseion) kesin ya da muhtemel yerlerini saptamaktır.

Tezin Kapsamı:

Kentin Roma İmparatorluk Dönemi mimari kalıntıları hemen hemen tamamıyla aşağı kentte yer aldığından ve Akropolis'te bu döneme ait kalıntılar oldukça az ve belirsiz olduğundan, çalışmanın ağırlıklı kapsamını aşağı kentten elde edilen kanıtlar oluşturmuştur.

Tezin ilk bölümünde Perge'nin arkeolojik olarak en erken buluntularının saptandığı, Geç Kalkolitik'ten yerleşimin sona erdiği Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne kadar geçen süreç anlatılmıştır. Tarih kısmında kentin özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ne ağırlık verilmiş, yeni bulunan yazıtlarla Claudius Dönemi'ndeki statüsüne dair problem ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Ayrıca bu bölümde, her tarihi sürecin ardından, Hellenistik Dönem sonuna kadar, kentleşme süreci de aşama aşama betimlenip, irdelenmiştir. Söz konusu içeriğiyle bu bölüm, diğer bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılmış Roma İmparatorluk Dönemi kent gelişimine bir ön hazırlık işlevini yüklenmiştir.

Kentin M.S. 1. ve 2. yy. yapılarının alt başlıklarla incelendiği tezin ikinci kısmı, en kapsamlı bölümdür. Çeşitli arkeolojik ve epigrafik kanıtlarla kesin ya da yak. olarak tarihlenebilen yapıları içeren ilk altbaşlık altında, yapılar kronolojik olarak ayrıntılı olarak tanımlanmış, kent içindeki yerleri ve işlevlerine yönelik çıkarımlar karşılaştırmalarla verilmiştir. Bunun yanısıra tarihleme kriterleri tekrardan gözden geçirilmiş, yeni bulunan kanıtlar neticesinde bazılarının evreleri daha kesin saptanmıştır. Bu alt başlık altında yer alan Güney Hamam'ın "mimari kalıntılar" alt kısmında bazı mekanları hakkında yeni işlevler ve tanımlamalar yapılmış, tarihlenmesi ve evreleri için yeni kanıtlar ışığında farklı öneriler getirilmiştir. Bununla birlikte, Güney Hamam'ın diğer alt kısımlarında, bu yapıya ait olabilecek ve varlığı yazıtlar yoluyla bilinen bazı yapı kısımlarının lokalizasyonları (aleipterion, himatiophylakion, laconicum, sphairisterion ve mouseion), Güney Hamam'ın var olan mekanları içinde belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Yuvarlak Kuleli Oval Avlu (Hellenistik Güney Kent Kapısı), Süs Kapısı ve Hadrianus Dönemi Takı gibi uzun bir isim taşıyan alt kısım, söz konusu yapıların birbiriyle organik olarak bağlantılı

yapı sürecini içeren bir kompleks oluşturması sebebiyle bir arada incelemeyi zorunlu kılmıştır.

İlk bölümün ikinci alt başlığı Tiyatro, Stadion, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ve doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin oluşturduğu tarihlemesi kesin olmayan yapılara ayrılmıştır. Bu yapıların incelemesi için de yukarıda bahsedilen safhalar izlenmiştir. Fakat, kesin tarihleme kriterlerine sahip olmadıklarından, herbiri kentin genel gelişim çerçevesi içinde ele alınıp, diğer dolaylı kanıtlar bir araya getirilerek, daha belirgin tarihleme önerileri sunulmuştur. Bu altbaşlıkta en ayrıntılı incelenen yapı, boyutları ve mimari öğeleri bakımından kentin en anıtsal ve tarihlenmesi sorunlu yapısı kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde olmuştur.

İkinci bölümün son alt başlığını, Bouleuterion ve Sebaste Agora'dan ibaret olan, varlıklarını yazıtlardan öğrendiğimiz, ancak henüz lokalizasyonları yapılmamış yapılar oluşturmuştur. Bu iki yapı için daha çok epigrafik kanıtların ışığında, arkeolojik kalıntıların nitelikleriyle desteklenen lokalizasyon ve tarihleme önerileri sunulmuştur. Yukarıda bahsedilen, lokalizasyonu belirsiz yapı birimlerinin (aleipterion, himatiophylakion vd.) bu başlık altında incelenmemesi, bunların Güney Hamam'ın mimari bütünlüğü içinde ele alınma zorunluluğundandır.

Tezin üçüncü bölümünü kentin ünlü euergeteslerinin tanıtımı oluşturmaktadır. Bu euergetesler, yine kronolojik olarak, bağlı oldukları aileler çerçevesinde ele alınmış, aileleri belirlenmeyenler ise, ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Perge'nin hem kültürel hem de kentsel anlamda dönüşümünün dinamiğini oluşturan bu kişilerin yüklendiği resmi görevler, hayır işleri, İmparatorluk ve kentle olan ilişkileri ve özellikle inşa faaliyetlerine katkıları, dönemin tarihi çerçevesi içerisinde ayrıntılı olarak bu bölümde irdelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümüyle, yukarıda bahsedilen tüm bölümlerde ayrıntılı olarak incelenen konular bir araya toplanıp, safha safha kentsel gelişim, yeni görüşler/öneriler, ortaya çıkan yeni sorular ve saptanmış problemleri kapsayacak şekilde anlatılmıştır. İlk önce M.S. 1. yy., daha sonra da M.S. 2. yy.'daki gelişim, Roma İmparatorluğu'nun genel tarihi olayları ve Pamphylia-Perge'nin özel tarihi süreci ile ilişkilendirilerek ortaya serilmiştir. Bu toplu betimin, Küçük Asia ve Pamphylia'nın diğer kentlerinde genellikle paralel görülen uygulama örnekleri

verilerek zenginleştirilmesi denenmiştir. Bu yapılırken alt başlıkların kendi içinde de, İmparatorluk Hanedanlarını kronolojik sırayla temel alan bir anlatım yöntemi benimsenmiştir. Bu bölümün son alt başlığında Perge'nin kentsel gelişimini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Söz konusu faktörler, Romanizasyon kavramının da tartışıldığı, kültürel değişimlerin, sosyo-ekonomik olguların, etkin ailelerin, İmparatorluk politikalarının irdelendiği çok yönlü bir bakış açısıyla sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu alt başlık içerisinde kentin mimari geleneğindeki Yunan ve Roma öğeleri de, yapıların özellikleri bağlamında incelenip, kentleşme sürecine ne şekilde yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Teze konuyla doğrudan ilgili yazıtları içeren bir Ek hazırlanmıştır. Perge'deki M. S. 1. ve 2. yy.'lara ait yapıların ithaf yazıtları ve tarihlenmelerine yarayacak kanıtları içerenler öncelikli olmak üzere, lokalizasyonu yapılamayan yapıların geçtiği ve kentleşme süreci ile Perge tarihine ışık tutacak henüz yayımlanmamış epigrafik malzeme de burada toplanmıştır.

Tezin Yöntemi:

Tez yönteminde ilk aşamayı arazi çalışmaları oluşturmuştur. Bu kapsamda özellikle 2004-2006 Perge Kazısı esnasında, o zamana kadar bilinmeyen muhtemel yapı kalıntıları ile yazıtları bulabilmek ve lokalizasyonu yapılamamış yapıların nerede olabileceğini saptamak amacıyla aşağı kent surları ve Akropolisle sınırlandırılmış arazide yoğun bir yüzey araştırması yapılmıştır. Bununla birlikte M.S. 1. ve 2. yy.'a tarihlenen yapılar öğeleriyle birlikte ayrıntılı olarak incelenmiş, tanımları yapılmış, kent içindeki yerleri, çevresindeki yapılar ve genel plan kapsamında değerlendirilmiştir. Özellikle kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ile Agora/Macellum için çeşitli yapı elemanlarının ölçekli profil çizimleri alınmıştır. Yapılar ve kentin geneli için, anlatımda yardımcı olacak çeşitli fotoğraflar da çekilmiştir.

Daha sonra yapılara ait ithaf yazıtları, lokalizasyonu yapılmamış yapıların geçtiği farklı kontekstlere ait yazıtlar ile kent tarihi ve kentleşme sürecine ışık tutacak 2004-2007 Perge Kazısı esnasında yeni bulunmuş yazıtlar yerinde incelenmiştir. Yeni yazıtlar arazide kopyalanmış, ardından transkripsiyonları ve çevirileri yapılıp, tez içinde kullanılmıştır. S. Şahin tarafından daha önce yayımlanan yazıtlar da bir kez daha yerinde kontrol edilmiş, bu esnada araştırıcılar tarafından

kaybolduğu söylenen bazı yazıtlar tekrar bulunmuştur. Ayrıca, çeşitli sebeplerle ulaşılamayanlar dışında, tüm yazıtlar da fotoğraflanmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasını kitaplık araştırmaları oluşturmuştur. Bu aşamada, arazide yapılmış gözlemler sonucu edinilmiş bilgiler, kitaplık çalışmasıyla genişletilmiş, kontrol edilmiş ve yazım için gerekli olacak bilgiler derlenmiştir. Bu bağlamda, tezin ilk dönemlerinde öncelikle, İstanbul Üniveristesi Klasik Arkeoloji Seminer Kitaplığı[5], Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Fransız Anadolu Araştırmaları kitaplıklarından yararlanılmıştır. İlerleyen aşamalarda ise, 2002 yılının Ocak ve Şubat aylarında Prof. Dr. W. Martini'nin davetiyle bulunduğum Gießen-Iustus Liebig Universität, Professur für Klassische Archäologie ve DAAD bursuyla Kasım 2005-Ağustos 2006 arasında 9 ay boyunca Münster-Westfälische Wilhelms Universität Forschungstelle Asia Minor ve Institut für Klassische Archäologie und Frühchristliche Archäologie'nin kitaplıklarında literatür araştırmaları sürdürülmüştür.

Tez içinde Eski Yunanca ve Latince isimlerin orijinallerine sadık kalınmıştır. Fakat, tiyatro, hamam, tak, sütunlu cadde gibi Türkçe terminolojiye oturmuş yapı isimleri olduğu gibi kullanılmıştır. Bunun yanısıra diğer yapı isimlerinde kullanılan yöntem şu şekildedir: eğer bir yapı tipinin orijinali Yunan mimarlığında varsa, o yapı tipi için söz konusu dönem Roma İmparatorluk Dönemi olsa da Eski Yunanca orijinal ismi kullanılmıştır. Örneğin, *gymnasium* yerine *gymnasion*; *stadium* yerine *stadion*; *alipterium* yerine *aleipterion* gibi. Ancak, eğer bir yapı Yunan mimarlığında olmakla beraber, Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinde asıl gelişimini tamamlamış ve karakterini bulmuşsa, Latince isminin kullanılması tercih edilmiştir. Örneğin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde anıtsal fasad mimarisi ve boyutlarıyla Yunan mimarisindeki küçük ölçekli *nymphaion*lardan farklılaşmış *nymphaeum*; Yunan mimarlığında adı anılan, ismi Eski Yunanca'dan gelen ancak asıl tipi ve kullanımı Roma İmparatorluk Dönemi hamamlarında oluşan *laconicum* (Eski Yunanca lakonikon) gibi.

[5] Büyük emeklerle yıllar süren bir çabayla oluşturulan, 2002 yılında ise talihsiz bir kararla Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı'na devredilen bu kitaplık, 2007 yılı itibarıyla, İ.Ü. Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nın öğretim elemanları ve öğrencileri tarafından yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Bu tezin konusunun ana disiplini Klasik Arkeolojidir. Bu disiplin, Eskiçağ bilimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eskiçağ Tarihi'nden tamamen kopuk bir sahada tek başına düşünüldüğünde eksik kalır, tıpkı Eskiçağ Tarihi'nin tek başına ele alındığında eksik kalacağı gibi. Buradan hareketle, bu tez yapılırken yazıtların şahitliğinden olabildiğince yararlanılmaya çalışılmış, arkeolojik ve epigrafik kanıtlar birbirini tamamlayacak şekilde kullanılmıştır. Tezin doğası bakımından bir anlamda zorunlu olan bu uygulamayla, konu hakkındaki kanıtların daha güvenilir temellere oturtulabilme imkanı bulunmuştur.

I.PAMPHYLIA-PERGE TARİHİ VE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NE KADAR KENTSEL GELİŞİM

Pamphylia Küçük Asia'nın güney kıyısında yer alır. Batısında Lykia, doğusunda Kilikia Trakheia, kuzeyinde Pisidia ve doğal bir sınır olarak Toroslar, güneyinde ise yine doğal bir sınır olan Akdeniz (*Mare Pamphylium*) bulunur. Bölgenin özellikle batı ve doğu sınırları tarihi süreç içinde politik gelişmelere bağlı olarak değişmiştir[1] Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise Olbia-Korakesion arası Pamphylia'nın doğu-batı sınırı olarak kesin kabul görmüştür[2]. Pamphylia'nın asıl çekirdeğini oluşturan ovalık kısım kabaca üçgen formunda 1500 km².'lik bir düzlüktür[3]. Sahilin iç kesimle bağlantısı, Antik Dönem'de iç kısımlara kadar ulaşıma elverişli Kestros ve Eurymedon gibi büyük nehirlerle sağlanıyordu[4]. Bölgenin önemli kentleri batıdan doğuya doğru, Attaleia, Perge, Sillyon, Aspendos, Side ve Lyrbe (Seleukeia?)'dir. Bölgenin bereketine önemli katkılarda bulunan nehirler ise yine batıdan doğuya doğru Katarraktes (Düden), Kestros (Aksu), Eurymedon (Köprüçay) ve Melas'tır (Manavgat)[5] **(Lev. 1, Harita)**.

---

[1] Batı sınırı antik yazarlarca muhtelif şekillerde verilmiştir; Olbia genelde batı sınır olarak kabul edilse de (Strabon, **Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası : Geographika XII-XIII-XIV**, Çev.: Adnan Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993³, s. 196: 14,4,1.), bu sınır bazen bir Lykia kenti olan Phaselis'e kadar uzatılmıştır (Plinius**, Naturalis Historia : Natural History**,Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1938, s. 938: 5,26,96). Doğu sınır genelde Korakesion olarak kabul edilmiştir (Strabon**, Geographika**, s.196: 14,4,2; Pseudo Skylaks, **Periplous**, (Çevrimiçi) http://www.le.ac.uk/ar/gjs/skylax_for_www_02214.pdf, 07.10.2007, 101). Bazı antik yazarlar ise bunu Melas nehri (Manavgat) ve Side'ye kadar batıya çeker (Plinius, **Naturalis Historia**, s. 938: 5,26,96; Ptolemaios, **Geographike Hyphegesis**, Ed. Carolus Fredericus Augustus Nobbe, C. 2, Lipsiae, Sumptibus et Typis Caroli Tauchniti, 1845, s. 24: 5,5,2). Ancak, Plinius Melas Nehri'nden bahsederken "eski sınır" tanımlamasını kullanmaktadır. Buradan da Plinius'un eski bir kaynağa dayandığı ve politik sınırdan bahsettiği anlaşılır. Bkz.: Afif Erzen, "Zur Geographie Pamphyliens" , **AnadoluAraş 7**, 1979, s. 93. Bazıları da doğu sınırı bazen Kilikia Trakheia bazen de Doğu Pamphylia kenti sayılan Syedra'ya kadar doğuya uzatmaktadır. Bkz.: Arif M. Mansel**, İlk Çağ'da Antalya Bölgesi**, İstanbul , İsmail Akgün Matbaası, 1956, s. 3.; Hartwin Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum, AMS 7**, 1992, s. 8-9.

[2] Mansel**, İlk Çağ'da Antalya Bölgesi,** s. 3.

[3] Wolfram Martini, "Topographie und Architektur", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** s.13.

[4] **a.e.**, s. 14.

[5] Bölgenin sınırları, topografyası, orografisi ve hidrografisine dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 8-10; Hansgerd Hellenkemper, Friedrich Hild, **Lykien und Pamphylien, Tabula Imperii Byzantini 8**, Ed.: J. Koder, Viyana, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004, s. 80-95; Hartwin Brandt, Frank Kolb, **Lycia et Pamphylia**, **Eine römische Provinz im südwesten Kleinasiens**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 2005, s. 13-19.

Perge bugünkü Antalya kentinin 18 km. doğusunda, Alanya-Antalya karayolu üzerindeki Aksu beldesinden yak. 2 km. kuzeyde bulunmaktadır. Perge'nin ilk kurulduğu yer olan, aşağı kentin kuzeyindeki Akropolis ise doğu-batı yönünde 750 m., kuzey-güney yönünde ise 320-340 m. boyutlarında, toplam 2500 m² yüzölçümünde bir tepedir[6]. Ovaya doğru büyüyen kenti, güneydoğusunda İyilik Belen; güneybatısında ise Koca Belen adlı iki tepe sınırlamaktadır. Perge'nin hem denizden içeride olması, hem o zamanlar ulaşıma elverişli olan doğusundaki Kestros nehri dolayısıyla deniz ile bağlantı kurulabilmesi, hem de doğusundaki ve güneyindeki tarım potansiyeline sahip verimli ovası gelişmesi için elverişli bir konum sağlamıştır **(Lev. 2, Res. 1; Lev. 3, Plan 1)**.

Pamphylia'da gerçekleşen tarihi süreç doğal olarak bire bir Perge'yi de etkilemiştir. Pamphylia'nın Prehistorik ve Protohistorik Dönemleri , Karain, Belbaşı ve Beldibi mağaralarında yapılan kazılar ile bulunan Paleolitik ve Neolitik kalıntılar dışında yeterince aydınlanamamıştı[7].1994-2004 yılları arasında Perge Akropolisi'nde yapılan çalışmalar hem Perge hem de Pamphylia'nın Prehistorik geçmişi hakkında önemli bilgiler sunmuştur[8] **(Lev. 4, Plan 2)**. Buna göre, Perge Akropolisinde yerleşim Geç Neolitik ve Kalkolitik arası bir zamanda başlamış olmalıdır[9].

---

[6] Ekkehard Blumenthal, "**Die Altgriechische Siedlungkolonisation im Mittelmeerraum unter besonderer Berücksichtigung der Südküste Kleinasiens"**, Tübingen, Yayımlanmamış Doktora Tezi., 1963, s. 52.

[7] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 11-12. A. Götze, bölgenin M.Ö. 3. Binyılda Troia-Yortan kültür sahasının içinde olduğunu ileri sürmüştü. Adnan Pekman, **Son Kazı ve Araştırmaların Işığında Perge Tarihi: History of Perge**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989², s. 5-6.

[8] Bu çalışmalar için bkz.: Haluk Abbasoğlu, Wolfram Martini, "Perge Akropolisinde 1994 Yılında Yapılan Çalışmalar", **17. KST-II**, 1996, s.121-127; "Perge Akropolisinde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar", **18. KST-II**, 1997, s.51-59; "Perge Akropolisinde 1996 Yılında Yapılan Çalışmalar", **19. KST-II**, 1998, s. 93-105; "Perge Akropolisinde 1997 Yılında Yapılan Çalışmalar" **20. KST-II**, 1999, s. 179-194; Wolfram Martini, " Perge in vorrömischer Zeit. Untersuchungen auf der Akropolis 1994-1995, **Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut,** Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut Sempozyumu 5-7 Haziran 1996, İstanbul, Ege Yayınları, 1999, s. 303-310; **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 2003; Wolfram Martini, "Akkulturationsgeschichtliche Forshungen auf der Akropolis von Perge", **Gießener Universitätsblätter 36**, 2003, s. 13-25.

[9] Wolfram Martini, "Historische Schlußfolgerungen", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 179; Çakmaktaşı ve Obsidyen buluntular için bkz.: Nur Balkan-Atlı, "A Short Report on Flint and Obsidian Finds", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 79-80 ; K 5 açmasında bulunan hocker mezar için bkz.: Martini, **Topographie**, s. 56-57.

Buluntular yardımıyla Geç Kalkolitik-Erken Bronz Çağ'ın varlığı da Akropoliste saptanmıştır[10].

1986'da Hattuša'da (Boğazköy) yapılan kazılarla bulunan, Hitit Kralı Tuthaliya IV (M.Ö. 1265-1215) dönemine ait resmi bir anlaşmayı içeren çiviyazılı bronz levha, Pamphylia ve Perge'nin bu dönemiyle alakalı önemli bilgiler sunmuştur[11]. İmparatorluğa bağlı Kurunta isimli bir prensin yönettiği Tarhuntašša ülkesinin sınırlarının belirtildiği, tablette geçen "*Parha*" Perge, "*Kaštaraya*" ise Kestros (Aksu) nehri ile özdeşleştirilmiştir[12]. Birçok bilim insanı da bu görüşe katılmaktadır[13]. Metinden anlaşılan, anlaşmanın Kestros'un doğusunu kapsadığıdır. Bu durumda *Parha*-Perge *Lukka* ülkesi sınırları içinde kalmaktadır[14]. Bununla beraber, filolojik belgeler ümitlendirici olsa da, Perge Akropolisinde yapılan araştırmalar M.Ö. 13. yy.'da var olan bir "*Parha*" ya dair belirli bir arkeolojik sonuç vermemiştir[15]. Ancak W. Martini'ye göre, Perge Akropolisi'nde bulunan, Geç Bronz Çağı'ndan IIIc evresine ait Myken keramikleri, M.Ö. 13. yy.'da var olması gereken *"Parha"* adlı yerleşime kısmen işaret ediyor olabilir[16].

Pamphylia'nın Yunan öncesi Bronz Çağı kültürü ve iskanı hakkında kent isimleri ve yerel Pamphylia diyalektindeki sikke ve yazıtlar da fikir vermektedir[17].

---

[10] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 179; Erken Bronz Çağı keramik buluntuları için bkz.: Gülsün Umurtak, "A Short Report on a Group of Prehistoric Pottery", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 81-85.

[11] Bronz tablet için bkz.: Heinrich Otten, **Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsverstag Tuthalijas IV**, Wiesbaden, Harrassowitz, 1988, s. 37. Ayrıca bkz.: Haluk Abbasoğlu, "Par-ha-a'dan Perge'ye", **Vita: Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan**, Ed. M. Alparslan v.d., İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s. 21-22.

[12] Metnin orijinali için bkz.: Otten, **Die Bronzetafel aus Boğazköy,** s. 12.

[13] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 15-16. Abbasoğlu, **Par-ha-a'dan Perge'ye**, s. 21. Ancak Martini bu özdeşleştirmenin problemli olduğunu öne sürmektedir. Bkz.: Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 179 ve dipnot 6.

[14] Recai Tekoğlu, "Pamphylia Halkları ve Dilleri", **Adalya IV**, 1999-2000, s. 51.

[15] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 179.

[16] Martini, **Akkulturationsgeschichtliche Forshungen auf der Akropolis von Perge**, s. 20. Perge ve dolayısıyla Pamphylia'nın Bronz Çağı'na ait bir başka kanıt, Perge'de bulunduğu söylenen ve şimdi kayıp olan Orta Bronz Dönemi'ne tarihlenen bir mühürdür. Bkz.: R. Paribelli, P. Romanelli, "Studii e Ricerce Archeologice nel'Anatolia Meridionale", **MonAnt 23**, 1914, s. 66.

[17] Yunanca'nın bir diyalekti olduğu kesinleşen Pamphylia diyalekti, Hint-Avrupa kökenli bir substratum dilinden etkilenmiştir. Akha, Dor ve Aiol özelliklerini de içinde barındıran karışık bir özellik gösterir. Bkz.: Tekoğlu, **Pamphylia Halkları ve Dilleri**, s. 52-53. Son zamanlarda Perge Akropolisi'nde ele geçmiş M.Ö. 6. yy.'a ait bir keramik parçası üzerindeki dört harflik graffito, bölgenin yazıyla temasını bilinenden daha erkene çekmiştir. Bkz.: Günter Neumann, "Eine epichorische Inschrift", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** s.165-166. Pamphylia diyalekti hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Claude Brixhe, **Le Dialect Grec de Pamphylie**, Paris, y.y., 1976.

Pamphylia Bölgesi'nin ismi, aslında Küçük Asia'da Yunanca ile açıklanabilen nadir bölge isimlerinden biridir ve "tüm kavimlerin ülkesi" anlamına gelir[18]. Bu isim Yunanca olmasına rağmen pekala aynı anlama gelen Hititçe ya da yerel bir dilden de direkt çevrilmiş olabilir[19]. Perge isminin Yunanca olmadığı yukarıda açıklanmıştır[20]; kentin Hellenistik Dönem'de basılan sikkelerinde ve Perge'de devşirme kullanılmış M.Ö. 5. yy.'ın ikinci yarısına ait bir adak yazıtında görülen **ΙΑΝΑΨΑΣ ΠΡΕΙΠΑΣ** (Perge'nin Hakimesi=Perge Artemisi) ibaresi de açıkça yerli bir öğeye işaret etmektedir[21].

Pamphylia'ya M.Ö. 2. Binyılın sonlarında bir Akha, M.Ö 1200 yıllarından sonra da bir Dor göçünün olduğu mitolojik ve filolojik delillere dayanılarak ileri sürülür[22]. Mitolojik anlatıma göre, Troia Savaşı'ndan sonra Akhalar'dan bir kısmı başlarında Argoslu biliciler Mopsos, Kalkhas ve Amphilokhos öncülüğünde Küçük Asia'nın batısını ve Pamphylia'yı izleyerek güneye inerler ve özellikle Kilikia'da kentler/koloniler kurarlar[23]. Bununla birlikte, Perge'deki Yuvarlak Kuleli "Hellenistik" Güney Kent Kapısının Oval Avlusu içindeki mitolojik ktistes (kurucu) heykelleri içinde Mopsos ve Kalkhas yazıtlı heykelleri vardır[24]. Mopsos, Karatepe'de bulunan çift dilli (Fenikece-Hitit Hiyeroglifi) bir yazıtta geçen "Muksas" ismi ile benzerliğinden dolayı tarihi bir kişilik olabilir[25]. Buradan yola çıkarak Mopsos'un

---

[18] Haluk Abbasoğlu, "The Founding of Perge and its Development in the Hellenistic and Roman Periods",**Urbanism in Western Asia Minor:New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Perge and Xanthos, JRA Supp. 45**, 2001, s.176; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 3; Fahri Işık, "Pamfilya ve Anadolu Gerçeği", **Adalya 1**, 1996, s. 24. Pamphylia isminin bir başka açıklamasını yapan Theopompos, Mopsos'un üç kızından biri olan Pamphyle'nin bölgeye ismini verdiğini bildirir. Bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 19.

[19] Clemens E. Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957, s. 16.

[20] Ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s. 176; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 3.

[21] Yazıt için bkz.: İsmail Kaygusuz, "Perge Artemisi için bir Adak Yazıtı", **Belleten 54-174**, 1980, s. 249-256; Sencer Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 54, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH ,1999, s. 2-3, no.1.

[22] Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, s. 16.

[23] Bunu en erken bildiren Herodotos'tur. Bkz.: Herodotos, **Historiai : Histories**, C.I, Çev. A.D. Godley, The Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1926, s. 45, 7,91. Daha sonra ise bilgiyi Strabon iletmiştir. Bkz.: Strabon**, Geographika,** s. 106, 14.3.3. Ayrıca bkz.: Pekman, **Perge Tarihi**, s. 9-16; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 20-23.

[24] Perge'nin mitolojik ktistesleri hakkında bkz. aş.: **II.A.4.**

[25] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 13-16; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 20; Tekoğlu, **Pamphylia Halkları ve Dilleri**, s. 56.

tarihi bir kişilik olduğu kabul edilirse, Pamphylia'ya yapılmış bir Akha göçüne kanıt oluşturabilir[26]. Bununla birlikte, Pamphylia'da yapılan araştırmalar, bu bölgede bir Akha-Myken kolonizasyonuna dair yeterli arkeolojik kanıt vermemiştir[27]. Perge Akropolisi'nde ele geçen Myken keramiklerinin (Geç Hellas IIIc?) ise ancak, Pamphylia ve Perge'nin M.Ö. 12. yy.'da Akdeniz ve Ege dünyasıyla ilişkiye geçip, ticari bağların kurulmuş olabileceğini gösterir[28]. Pamphylia lehçesinin çeşitli Yunan lehçeleri ve Anadolu etkisini içeren özelliği de Pamphylia'ya Yunan kökenli göçmenlerin geldiğini, bunların yerli halkla ortak bir yaşamı kabul edip, karışık bir kültür oluşturduğu fikrinin savlanmasına yol vermektedir.

Perge Akropolisinde yapılan çalışmalarla ele geçen Demir Çağı'na (M.Ö. 11.-10. yy.'lar) ait keramikler içinde yerli olanların yanısıra Kıbrıs malları da vardır[29]. M.Ö. 7. yy.'dan itibaren ise Kıbrıs, Rhodos ve Miletos ithali Arkaik Dönem keramikleri ele geçmiştir. M.Ö. 6. yy.'dan itibaren de Atina üretimi keramik parçaları görülmektedir. Bunun yanısıra açık yeşil hamurlu, koyu renkli geometrik bezemeye sahip yerel keramik de, bu dönemde diğer keramiklerle birlikte repertuarda yerini almıştır[30] Tüm bunlar Perge'nin M.Ö. 7. yy.'dan itibaren söz konusu bölgelerle ticari ilişkiye girdiğini kanıtlar. Buluntular, bu dönemde Perge'ye, büyük kolonizasyon bağlamında, Rhodosluların önderlik ettiği bir göçü düşündürmekle beraber, eldeki kanıtlarla ancak, Perge'nin M.Ö. 7. yy.'dan itibaren Yunan kültür etkisine girmiş olduğu, eğer bir Rhodos göçü olduysa da bunun bir kolonileştirme değil, Perge'nin yerli halkıyla ortak yaşama (Symbiosis) yönelik bir hareket olabileceği ileri sürülebilir[31]. Arkaik köşeli dikdörtgen yapılara işaret eden

---

[26] Pamphylia'nın Akhalar tarafından iskanı ve Argoslu bilici söylencelerinin gerçekliğine karşıt bir görüş için bkz.: Işık, **Pamfilya ve Anadolu Gerçeği**, b.a. Ayrıca bkz.: Fahri Işık, "Mopsos Mitosu ve Bilimsel Gerçekler, Perge ve Karatepe'nin Kuruluşu Üzerine", **65. Yaşında Haluk Abbasoğlu'na Armağan (Baskıda)**.

[27] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 21.

[28] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 180. Martini daha sonra bu keramiklerin Herodotos'un bildirdiği üzere, Troia Savaşı'ndan sonra Pamphylia'ya gelen Yunan yerleşimcilerin varlığını kanıtladığını söyler. Bkz.: Martini, **Akkulturationsgeschichtliche Forshungen auf der Akropolis von Perge**, s. 20.

[29] **a.e.**, s. 24.

[30] Perge'deki Arkaik keramik repertuarı için bkz.: Norbert Eschbach, "Die archaische Keramik", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 87-102. Ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **Perge Akropolisi'nde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar**, s. 52; **Perge Akropolisi'nde 1996 Yılında Yapılan Çalışmalar**, s. 94; Sedef Çokay-Kepçe, **Antalya Karaçallı Nekropolü, Adalya Ek Yayın Dizisi 4**, y.y., Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2006, s. 2.

[31] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 180.

duvar kalıntıları Akropolisteki tüm "Doğu Tepe" ve "Batı Tepe"nin doğu ve güney yamaçlarında bulunmaktadır. "Doğu Tepe"de, Basilica I'in hemen batısında bulunan Alan 1, Perge'nin akkültürasyon sürecine dair önemli bilgiler sunmuştur. Burada Geç Bronz ya da Erken Demir Çağı'ndan M.Ö. 5. yy.'a kadar kesintisiz kullanılmış olan bir kutsal alan açığa çıkarılmıştır Kutsal Alanda M.Ö. 480-470 yıllarında bir yıkım gerçekleşmiş; bunun ardından yeniden kurulan küçük Kutsal Alan, bilinmeyen bir tanrı-tanrıça ya da tipik bir Yunan "Hestiatorion"u ile ilişkilendirilmiştir[32]. "Batı Tepe"de Basilica II'nin 70 m. kadar doğusunda M.S. 6-5. yy.lara tarihlenen yapı kalıntıları altında, Alan 2'de, 3 safha gösteren bir yapı grubu bulunmuştur. Stratigrafiye göre M.Ö. 6. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen Yapı I, dört yanyana dikdörtgen oda ve bunların uzunluğu boyunca yerleştirilmiş uzun bir koridordan oluşuyordu. Buluntuları ile bir Kült Yapısı olduğu anlaşılan bu yapı doğu özellikleri gösterir ve benzerleri, W. Martini'ye göre, Fenike kültür çevreninde aranabilir[33]. Bu durumda Perge'de söz konusu alanlara 10 ya da 12 hektarlı bir alanı kapsayan[34], yerli kültür, Doğu kültürü ile Yunan öğelerin bir arada yaşadığı bir yerleşim olduğu düşünülebilir. M.Ö. 5. yy.'da tüm Akropolis'de bir savaş ile alakalı olabilecek büyük bir yıkım gerçekleşmiştir[35].

Diodoros Sicilus, Pamphylia'nın Ninos tarafından Assur devletine dahil edildiğini belirtse de[36], Ninos adlı bir kralın Assur kraliyet listesinde hiç olmadığı bilindiği için[37], bu bilginin yanlışlığı açıktır. Solinus ise, Pamphylia'nın Syennesis adlı yerel bir yöneticinin hakim olduğu Kilikia devletine katıldığını söyler[38].

M.Ö. 8. yy.'da en parlak dönemini yaşayan Phryg devletinin, Pamphylia'ya egemen olup olmadığı bilinmemektedir.

M.Ö. 8. ve 7. yy.'lar, yukarıda Perge örneğinde görüldüğü gibi, aslında tüm Pamphylia için bir değişimin başladığı önemli bir dönüm noktasıydı. Yunan

---

[32] Alan 1'deki kutsal alan ve yapı safhaları için bkz.: Martini, **Akkulturationgeschichtliche Forschungen auf der Akropolis von Perge**, s. 20-23
[33] **a.e.**, s. 20.
[34] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 181.
[35] Martini, **Akkulturationgeschichtliche Forschungen auf der Akropolis von Perge**, s. 23.
[36] Diodoros Sicilus, **Bibliotheke : Historike Diodoros of Sicilus**, C. I, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1935, s. 357, 2,2,3.
[37] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 23.
[38] Bosch**, Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler** , s. 18.

yerleşimcilerin Pamphylia'ya gelmesiyle, yeni bir kültür füzyonu oluşmuş, ancak, kentler yerel kültürlerini tümüyle kaybetmemişlerdir[39].

Pamphylia'nın Kroisos devrinde Lydia'nın vasalı olduğu da Herodotos sayesinde bilinmektedir[40]. M.Ö. 540 yılında da Pers hakimiyetine giren bölge[41], Dareios I Dönemi'nde (M.Ö. 521-486) ise Ionia satraplığına bağlanmıştır[42]. Pamphylialılar'ın Kserkses'in M.Ö. 483'te gerçekleştirdiği Yunanistan seferine de 30 gemiyle katıldığı Herodotos tarafından bildirilmektedir[43]. Persler'e karşı Atina öncülüğünde kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin M.Ö. 476 komutanı Kimon yönetiminde yapılan Eurymedon Savaşı (M.Ö. 467 veya 466) sonucu tüm Karia ve Lykia kentleri Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılmışlardır[44]. Birliğin vergi listelerine göre M.Ö. 454-453 yıllarında Phaselis, Aspendos ve Kelenderis birliğe dahildi. M.Ö. 425-424 listesinde ise Perge, Magydos ve Sillyon'un da isimleri geçmektedir. Pamphylia kentlerinin vergi listelerinde geç ve seyrek görülmesi, birliğin daimi üyesi olmadıkları ve düzenli vergi ödemedikleri fikrini doğurmuştur[45]. Pamphylia M.Ö. 386'daki Antalkidas Barışı ile tekrar Pers hakimiyetine bırakılmıştır. M.Ö. 360 yılında çıkan satraplar ayaklanmasına Pamphylialılar da katılmıştır[46].

Perge Klasik Dönem ile birlikte kentleşme açısından önemli değişimler geçirmiştir. Bir yıkıma uğramış olan Arkaik Dönem'e tarihlenen yapıları, yeniden ve bu sefer kesme blok taşlarla inşa edilmiş, bunlar birbirlerine kireçtaşı levhalarla döşeli sokak ve caddelerle bağlanmıştır[47]. Akropolisin doğu kısımdaki sokak sistemi

---

[39] Pamphylia Diyalekti ve Sidece'nin kullanımı Hellenistik Dönem içlerine kadar devam etmiştir. Side'de bulunan bazalt kazan da, bölgenin Geç Hitit-Suriye kültür çevreniyle ilişkilerinin devam ettiğini gösterir niteliktedir. Bazalt Kazan ve sunduğu olası kanıtlar için bkz.: Arif M. Mansel, "Ein Basaltkessel aus Side", **Anatolia 11**, 1958, s. 1-13.Arif. M. Mansel, **Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s. 4.; Ayrıca bkz.: Mehmet Özhanlı, "Side'de Bulunan Bir Yeni Hitit Eserinin Düşündürdükleri", **Adalya 10**, 2007, s. 17-30.

[40] Herodotos, **Historiai**, s. 33, 1,27,28.

[41] Pekman, **Perge Tarihi** , s. 17; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 96; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 26.

[42] Herodotos, **Historiai**, s. 172, 3, 90; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 96.

[43] Herodotos, **Historiai**, s. 350; 7, 91.

[44] Çokay-Kepçe, **Karaçallı Nekropolü**, s. 3; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 30; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 97; Bosch**, Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler** , s. 55.

[45] Çokay-Kepçe, **Karaçallı Nekropolü**, s. 3.

[46] Diodoros Sicilus, **Bibliotheke Historike**, s. 516; 15,90,3.

[47] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 181.

orthogonal düzenlenmiştir[48]. Bu alan aynı zamanda konut alanı olarak kullanılmıştır[49]. Kent bu dönemde bir tahkimat sisteminin ilk gelişimine de sahip olmuştur. Akropolis üzerindeki kuzey tahkimatın ve "Batı Kapı"nın tarihlemesi çok kesin yapılamasa da keramik buluntulara göre M.Ö. 5 ve 4. yy.'ları vermektedir. Yine Akropolis'in güneybatısında yer alan ve iki yanında dörtgen kulelerle korunan ana kapı niteliğindeki "Akropolis Kapısı" da aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır[50] **(Lev. 4, Plan 2)**. Bunun yanısıra Erken Klasik Dönem, M.Ö. 5. yy. başına tarihlenen kireçtaşından aslan başlı bir çörten de burada anıtsal bir yapı, yüksek ihtimalle bir tapınak olduğunu kanıtlamaktadır[51]. Bu dönemde Perge'de hala yerel özellikler gösteren keramikler varlığını sürdürse de , ağırlıklı olarak Attik siyah firnisli, siyah figürlü ve kırmızı figürlü kapların yoğunluğu görülmektedir[52]. Benzer durum kandiller için de geçerlidir[53]. Bu bağlamda Perge ile Magydos arasındaki ovalık alanda, Perge'nin 9 km. güneyinde yer alan Karaçallı Nekropolisi ve taşocağı, kontekst buluntularının yoğunluğu ve muhtemel Perge bağlantısıyla öne çıkmaktadır.[54]. Sonuç olarak Perge'nin Klasik Dönemi hakkında söylenebilecekler şunlardır: Kentte görülen mimari dönüşüm ve kesme taş kullanımına geçiş ile keramik repertuarı içindeki içki kaplarının yoğunluğu (symposion geleneğinin yaygınlaşması) Yunan etkisine ve kültürel değişime işaret eder. Bu da Perge'nin Eurymedon Savaşı'ndan sonra yak. 50 yıl Atina egemenliği ve kültürel etkisinde yaşamış olabileceğiyle bağlantılı olabilir. Bu dönemde Perge'nin bir Atina kleroukhiası olabileceği bile düşünülebilir[55].

Antik Çağ tarihinde yeni bir dönem açan III. Aleksandros Phrygia'yı ele geçirmeden önce Lykia ve Pamphylia kıyılarına yönelmiştir Pamphylia'da kendisine

---

[48] Akropolisin sokak ve cadde sistemi için bkz: Martini, **Topographie**, s.42-46.
[49] Akropolis'deki konut alanı için bkz.: **a.e.**, s. 52-55.
[50] Akropolis tahkimatı için bkz.: **a.e.**, s. 39-41.
[51] Belki de Klasik Dönem Artemis Pergaia Tapınağı ile alakalı olabilecek bu çörten için bkz.: Matthias Recke, "Der klassische Löwenkopf-Wassespeier", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 146-150.
[52] Perge Klasik Dönem keramik repertuarı için bkz.: Matthias Recke, "Die klassische und hellenistische Keramik unter Einschluß der attisch schwarzfigüren Keramik", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 101-121.
[53] Akropolis'de bulunmuş kandiller için bkz.: Sedef Çokay, "Die Tonlampen" **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 139-143.
[54] Karaçallı Nekropolü için bkz. Çokay-Kepçe, **Karaçallı Nekropolü**, b.a.
[55] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 182; Martini, **Akkulturationgeschichtliche Forschungen auf der Akropolis von Perge**, s. 23.

en dostça davranan kent Perge idi. Side de direnmemişti. Buna rağmen içinde bir Pers garnizonu barındıran Sillyon ve yine tahkimli bir kent olan Aspendos O'na direnmişti[56]. Perge'nin bu durumu o dönemde kendini koruyacak surlara sahip olmamasına bağlanmıştır[57]. O dönemde sadece Akropolisteki yerleşimden oluşan Perge'nin, yukarıda bahsedildiği gibi en azından M.Ö. 4. yy.'ın 2. yarısından itibaren tepe yerleşiminde tahkimata yönelik yapıları vardı. Bu tahkimatın ne kadar güçlü olduğu saptanamasa da, Pergeliler'in Aleksandros'u daha Phaselis'de karşılamaları, dönemin siyasi konjonktürüne göre hareket ettiklerini gösterir niteliktedir; yoksa bu kentin kendini koruyacak surları olamayacağına yorulamaz[58].

M.Ö. 334 yılında III. Aleksandros Pamphylia'ya ile Lykia ve yüksek ihtimalle Pisidia'yı birleştirerek, Nearkhos'u satrap olarak atamıştır[59]. Aleksandros öldükten sonra bölge, diadokhlardan Antigonos Monophthalmos'un Büyük Phrygia satraplığına katılmış ve Ipsos Savaşı'na kadar (M.Ö.301) onun elinde kalmıştır[60]. Bu savaşın ardından dağılan Antigonos'un devleti diğer diadokhlar tarafından paylaşılmış ve Küçük Asia'nın güney sahilleriyle beraber Kassandros'un kardeşi Pleistarkhos'un eline geçmiştir. O'nun egemenliği de uzun sürmemiş ve M.Ö. 299-298 yıllarında Pamphylia, Demetrios Polierketes tarafından zaptedilmiştir. M.Ö. 256'da yeni bir maceraya atılan Demetrios Polierketes, elindeki tüm toprakları bırakarak Makedonia'ya gitmiştir[61]. Pamphylia, M.Ö. 3. yy. boyunca stratejik önemi sebebiyle, Seleukos ve Ptolemaios Krallıkları arasında devamlı çekişme konusu olmuştur[62]. M.Ö. 281/280 arasında bölgede kısa süreli bir Ptolemaios egemenliği kurulduğu Termessos'da bulunan bir yazıtla sabit olsa da[63], 3. Suriye Savaşı

[56] Pekman, **Perge Tarihi**, s.17-19.
[57] Karl Graf von Lanckoroński, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri.:Pamphylia**, İstanbul, Ege Yayınları, 2005, s. 35; Pekman, **Perge Tarihi**, s. 19.
[58] S. Bulgurlu ve W. Martini daha önceden bildirdikleri bu görüşü paylaşmaktadırlar. Bkz.: Selma Bulgurlu, **"Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri"**, İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1999, s. 2; Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 183 ve dipnot 33.
[59] Pekman, **Perge Tarihi**, s.17; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 40.
[60]Pekman, **Perge Tarihi**, s. 20; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 40-41.
[61] Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, s. 23.
[62] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 21; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 41; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 20.
[63] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 41, dipnot 322; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 98.

esnasında (M.Ö 246-241) Seleukos egemenliğine girmişti[64]. M.Ö. 220'de Seleukos kralı Antiokhos III'ün akrabası Akhaios isyan edip, Eurymedon'a kadar Pamphylia'yı işgal etmiştir[65]. M.Ö. 218'de Akhaios'un komutanı Garsyeris, Selge'ye savaş açan Pednelissos'a yardım için Pamphylia'ya geldiğinde, direnmeyle karşılaşmadan Perge'yi karargahı yapmıştır[66]. Perge'nin yine karşı koymadan kapılarını Akhaios'un komutanına açması, kendini koruyacak bir sur sistemine sahip olmamasıyla açıklanmaya çalışılmıştır[67]. Ancak, aşağıda bahsedileceği üzere, Perge'nin bu dönemde Akropolis güney yamaçlarındaki oldukça karmaşık bir tahkimat sistemiyle korunduğu anlaşılmıştır. M.Ö. 213'de Antiokhos Akhaios'un isyanını bastırmış ve M.Ö. 197'de de Pamphylia ve Kilikia'yı tamamen ele geçirmiştir[68]. M.Ö. 190'da Roma ve Pergamon müttefik ordularına Magnesia'da yenilen Antiokhos III, Apameia anlaşmasına göre (M.Ö. 188), Anadolu 'daki topraklarının büyük bölümünden çekilmiş, fakat Pamphylia'nın egemenliği konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun üzerine Pergamon Pamphylia üzerinde hak iddia etmiştir. Roma senatosu da anlaşmanın şartlarını yerine getirmek üzere bir orduyla *consul* Gn. Manlius Vulso'yu Küçük Asia'ya yollamıştır[69]. Perge'de bir Seleukos garnizonu olduğunu öğrenen *consul*, buraya hareket edip, kentin teslim edilmesini istemiştir. Garnizon komutanı ise krala danışması gerektiğini belirterek, 30 günlük zaman istemiştir. Bu zaman sonunda da Perge'yi boşaltıp, Gn. Manlius Vulso'ya teslim etmiştir[70]. Ancak Pergamon'un Pamphylia'daki hakimiyeti Kestros nehriyle sınırlı kalmış, Perge'nin doğusundaki kentler özgür kalmıştır[71]. Perge'nin bir Seleukos garnizonu barındırması ve Gn. Manlius Vulso'nun bu garnizonun

---

[64] **a.e.**, s. 99.
[65] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 22; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 41; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 99.
[66] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 22; Polybios, **Historiai,** (Çevrimiçi), http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0233&layout=&loc=5.72.8, 13.11.2007, 5,72,7.
[67] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 22.
[68] **a.e.**, s. 23; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 99.
[69] A.N. Sherwin-White, "Rome, Pamphylia and Cilicia, 133-70 B.C., **JRS 66**, 1976, s. 1. Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler** , s. 30; Pekman, **Perge Tarihi** , s.23-24; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 43; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 103; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 20.
[70] Titus Livius, **Ad Urbe Condita Libri**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.38.shtml #37, 13.11.2007, 38.37.
[71] Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 103; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 20. Perge'de Pergamon hakimiyeti ancak sikkelerle kanıtlanabilmektedir. Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 184.

kentten çıkması için 30 gün beklemesi, ancak Perge'nin kuvvetli bir şekilde tahkimata sahip olduğuyla açıklanabilir. Ancak bu, Akropolis ve güney eteğindeki sur mu, yoksa aşağı kenti çevreleyen Yuvarlak Kuleli ve avlulu bir girişe sahip olan anıtsal surlar mıydı; hala tam anlamıyla açığa kavuşmuş değildir[72].

M.Ö. 133'de Pergamon kralının ölümüyle, krallığın toprakları Roma yönetimine geçmişti. M.Ö. 129'da ise Roma bu topraklar üzerinde *Provincia Asia*'yı tesis etmişti. Ancak, Roma'nın kendisine kalan toprakların hepsini yeni kurduğu eyalete dahil ettiği konusunda tartışmalar vardır[73]. M.Ö. 129-126 yılı *consul*u Manlius Aquillius'un Side'ye uzanan bir yol yaptırdığının Side'de bulunan bir mil taşı aracılığıyla bilinmesi, Pamphylia'nın Side'ye kadar Asia Eyaleti'ne bağlı olduğuna işaret ediyor olsa gerektir[74].

M.Ö. 1. yy. başlarında özellikle Kilikia'da yuvalanan korsanların artan yıkıcı faaliyetleri sonucu Roma, M.Ö. 101/100'de *Lex de Piratis*'i (Korsanlara karşı kanun) çıkartmıştır. Buna göre, tüm Pamphylia, Dağlık Kilikia, Lykia'nın ve Pisidia'nın bir kısmını kapsayan *Provincia Cilicia* tesis edilmiştir. Fakat Provincia Cilicia başta tek başına bir eyalet olarak değil, *Provincia Asia*'ya bağlı bir operasyon bölgesi olarak kurulmuş olmalıdır. Nitekim *Provincia Asia*'nın M.S. 75 ilan edilen Gümrük Kanununda (*Portorium Asiae*) Phaselis, Attaleia, Magydos, Perge, Aspendos ve Side'nin de adı geçmektedir. Bu eyalete atanan birçok vali başarılı olamamış, en sonunda Pompeius korsanları Korakesion önlerinde tamamiyle yenmiştir (M.Ö. 67)[75]. Daha sonra yapılan yönetsel değişiklikle oluşturulan ve M.Ö. 51-50 arasında ünlü hatip M. Tullius Cicero'nun valiliğini yaptığı *Provincia Cilicia*'ya Pamphylia M.Ö. 57-43 arasında dahil edilmiştir[76]. M.Ö. 44'de *Provincia*

---

[72] Aşağıda aşağı kent surları aşağıda tanımlanacak ve tarihleme önerileri sunulacaktır.
[73] Pekman, **Perge Tarihi** , s.25.
[74] Sherwin-White, **Rome, Pamphylia and Cilicia**, s.1. Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 103; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 20. A. Pekman, Roma'nın bazı bölgeleri Asia Eyaleti'ne dahil etmediğini, güney yoluna hakim olmakla ilgilenmeyen Romalılar'ın Pamphylia'nın hakimiyetiyle de ilgilenmediklerini ve İmparatorluk Dönemi başlarına kadar Pamphylia'nın Roma egemenlik alanının dışında kaldığını, aslen tam tarihlenemeyen (M.Ö. 188 veya M.Ö. 133 sonrası) Perge tetradrahmilerinin bağımsızlığa işaret ettiğini ileri sürer. Bkz.: Pekman, **Perge Tarihi** , s.25; H. Brandt da birkaç onyıl Pamphylia'nın bağımsız kaldığını, ancak M.Ö. 102'de Roma egemenlik alanına girdiğini ileri sürer. Bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 44.
[75] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 94-95; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 20; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 103.
[76] Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 103.

Cilicia lağvedilmiştir. Bunun ardından Pamphylia, M.Ö. 43'te tekrar *Provincia Asia*'ya dahil edilmiştir[77]. M.Ö. 36'da, Roma devletinin doğusunu elinde tutan Marcus Antonius'un yeni düzenlemeleri dahilinde, Pisidia ve Pamphylia'nın Side'ye kadar olan kısmı Galatia kralı Amyntas'ın yönetimine bırakılmıştır[78]. Pamphylia, M.Ö. 25'te Amyntas'ın ölümüne kadar statüsünü korumuştur.

Perge'nin Hellenistik Dönem'in uzun süreci içerisindeki kentsel değişimi yine Akropolis ve güney yamacında odaklanmıştır. Perge'de Yunan tarzında olduğu kesin belirlenebilen ilk kült yapılarıyla bu dönemde karşılaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen "Batı Tepe" de, Alan 2'deki Yapı I'in üstünde Yapı II ve Yapı III kodlu iki yapı daha bulunmaktadır. Yapı III, M.Ö. 1. yy.'da inşa edildiği anlaşılan küçük bir anteli tapınaktır. Bunun altındaki, M.Ö. 300 civarlarına tarihlenYapı II de anteli bir tapınak planına sahip olup, Yapı III'ün öncelidir. Bu iki yapıyla birlikte Akropolis'in "Batı Tepesi"nde Arkaik Dönem'den başlayarak Hellenistik Dönem sonlarına kadar devam etmiş bir Kutsal Alanın varlığı saptanabilmiştir[79]. "Akropolis Kapısı" nın batısında, güney uçta bulunan "Hellenistik Dönem Peristylli Yapı I" bu dönemin göze çarpan yapılarından biridir. Yapı 42,12x44,85 m. ölçülerindedir ve mermer elemanlı Dor düzenindeki peristylli mimarisi, anıtsal mimariye yönelime işaret eder. İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılmış olan bu yapı kentin Hellenistik Dönem'deki agorası olabilir[80]. Bunun dışında, "Batı Tepe"nin doğu yamacında bulunan, 27x36 m. ölçülerinde ve 9x13 sütuna sahip olduğu anlaşılan diğer bir peristylli yapı da (Hellenistik Peristylli Yapı II), plan ve yapı detayları yoluyla Hellenistik Dönem'e tarihlenir[81] **(Lev. 4, Plan 2)**.

"Akropolis Kapısı"nın kuzeydoğusunda, "Doğu Alan"ın güney kısmındaki kalıntılar, burada Hellenistik Dönem'den itibaren önemli bir dini yapılaşmanın gerçekleştiğine işaret eder. Basilica III'ün bulunduğu bu alan asıl olarak Bizans Dönemi yapılaşmasıyla öne çıkmaktaysa da, Geç Hellenistik Dönem'den Erken

[77] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 96; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 21.
[78] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 96; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 21; Hellenkemper, **Lykien und Pamhylien**, s. 103.
[79] Martini, **Akkulturationgeschichtliche Forschungen auf der Akropolis von Perge**, s. 19.
[80] Yapı hk. bkz. aş.: **II.C.2.**
[81] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 185.; **Topographie**, s. 58.

İmparatorluk Dönemi'ne kadar tarihlenen devşirme malzeme[82] ile M.S. 2. yy.'ın 1. yarısına tarihlenen, üzerinde Artemis Pergaia'ya (Diana Pergaea) adak içeren Latince yazıtlı bir arkhitrav parçası[83] söz konusu alanda Basilica III öncesi var olan eski yapı/yapıların varlığını düşündürür. W. Martini bu alanı "Güneydoğu Kutsal Alanı" olarak adlandırmıştır. Bunun güneyindeki kayaya oyma adak nişleriyle görüşünü destekler[84]. Tüm bunlarla birlikte, "Akropolis Kapısı"nda devşirme olarak kullanılmış Ares'e adanmış bir stel[85] ile aşağı kentte Oval Avlu içinde geçen ktistes yazıtlarındaki Makhaon ile ilgili olarak bahsedilen "Akropolis'teki Zeus Makhaonios Tapınağı" ibaresiyle[86] burada, Artemis, Ares ya da Zeus Makhaonios ile bağlantılı bir kutsal alan olması gerektiği ileri sürülür[87].

Perge territoriumu içinde bulunan Artemis Pergaia Kutsal alan ve tapınağı, Perge'nin koruyucusu, aynı zamanda hakimesi sayılan ve kökeni Yunan öncesine dayanan eski bir külttür. Kült merkezinin Perge'de olması, kenti özellikle Hellenistik Dönem'de Pamphylia ve Doğu Akdeniz'de dini bir merkez yapmış, birçok inanlıyı kendine çekmiştir. Tanrıçanın tapımı özellikle Hellenistik Dönem'de Perge dışına yayılmış, bölgeler arası bir önem kazanmıştır[88] Tapınağın da bulunduğu kutsal alan, sınırları içine sığınanlar için tam bir koruma sağlayan Asyl hakkını Flaviuslar Dönemi'nde almış gibi görünmektedir. Ancak, kültün önemi, yayılımı ve eskiliği göz önüne alındığında bu hakkın Hellenistik Dönem içlerinde elde edilmiş olma olasılığı da yüksektir[89].

---

[82] Söz konusu alan ve devşirme malzeme için bkz.: **a.e.**, s. 47-52.
[83] Yazıt için bkz.: Sencer Şahin, "Die Inschriften" **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s.173, no.4.
[84] a.e., s. 52.; adak nişleri için bkz.: Fahri Işık, "Pamfilya ve Anadolu Gerçeği", **Adalya I**, 1996, s.23-44.
[85] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 272, no. 235; **Inschriften**, s.173, no. 4.
[86] Söz konusu ktistes yazıtı için bkz. aş.: **II.A.4.**
[87] Martini, **Topographie**, s. 52, 76; Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 183.
[88] Artemis Pergaia hakkındaki bilgileri içeren kaynaklar için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 36-38; B. Pace, "Diana Pergaea", **AnSt presented to Sir William Mitchell Ramsay**, 1923, s. 297-314; Ruge, **Perge**, s. 669-701 Mansel- Akarca, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**, s. 35-39; Somay Onurkan, "Artemis Pergaia", **IstMitt 19/20**, 1969-1970, s. 289-291; "Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia", **Belleten 33**, 1969, s. 303-323. T.S., MacKay, "Major Sanctuaries of Pamphylia and Pisidia", **ANRW II 18.3**, 1990, s.2048-2082; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 70-71; Jale, İnan, v.d.; "Vorbericht über die Untersuchungen an der Fassade des Theaters von Perge" **AA 2000**, s. 331-334. Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 21. Wolfram Martini, "Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge", **Anadolu'da Doğdu:Fahri Işık'a Armağan**, İstanbul, Ege Yayınları, 2004, s.479-480.
[89] Artemis Pergaia kutsal alanının Asyl hakkı için bkz. aş.: **IV.A.**

Yeri hala belirsiz olan Artemis Pergaia Tapınağı'ndan bahseden antik kaynaklara göre tapınağı da içeren kutsal alan kent dışında (surlar dışında?) ve bir tepede yer alıyordu [90]. Bu kanıtlara ve İyilik Belen'de bulunmuş Kutsal Alan envanter listesini içeren Hellenistik bir yazıta dayanarak[91], 1946 yılında A.M. Mansel ve A. Akarca tarafından Akropolis ve İyilik Belen'de yapılan Kutsal Alan ve tapınağı bulma araştırmalarında bir sonuca varılamamıştır[92]. W. Martini ise, yukarıda sayılan kanıtlar neticesinde bu tapınağın Akropolis tepesinin güneybatısında "Güneybatı Kutsal/Reprezantasyon Alanı" olarak adlandırdığı alanda olabileceğini ileri sürmektedir[93]. Kutsal alanın, aşağı kentte Güney Kent Kapısı'ndan dışarıya, güneye doğru devam eden kuzey-güney doğrultulu ana caddenin devamında olabileceğinde hareketle, A.M. Mansel tarafından 1968 ve 1970 yılı çalışmalarında caddenin güney sonu olduğu zannedilen noktadaki bir tarlada, M.Ö. 2. yy. başı veya ilk yarısına tarihlenen Dor düzeninde küçük boyutlu bir tapınak bulunmuştur. A. M. Mansel, kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş prostylos planlı bu küçük tapınağın boyutları ve Dor düzeninde olması sebebiyle ünlü Artemis Pergaia Tapınağı olamayacağını söyler. Ancak, tapınağın doğusunda bulunan Ion düzenindeki birbirine ölçü bakımından uyan mimari parçalar ışığında, içinde birtakım başka tapınakların da bulunabileceği Artemis Pergaia Kutsal Alanını bulduklarına inandığını belirtir[94]. Sonuç olarak, Artemis Pergaia'nın kutsal alanının yeri hala kesin olarak cevaplanamamıştır.

---

[90] Tapınaktan M.Ö. 4. yy. başında ilk bahseden antik yazar Pseudo Skylaks, Magydos ve Katarraktes'ten sonra Perge ve Artemis Tapınağı'nın geldiğini belirtir (Pseudo Skylaks, **Periplous**, 100). Ünlü hatip M. Tullius Cicero da, M.Ö. 1. yy.'ın ikinci yarısında Cilicia *quaestor*u Verres'i, çok eski ve kutsal olarak nitelendirdiği Artemis Pergaia Tapınağı'nda bulunan kült heykeli üzerindeki altınları çalmakla itham etmektedir (M. Tullius Cicero, **Actionis in C. Verrem**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/cicero/verres2.1.shtml, 16.11.2007, 2, 1, 53-54; 2, 4, 71; 2, 21, 54). M.S. 1. yy.'da ise Strabon, tapınağın Perge yakınında yüksek tepede olduğundan ve her yıl tanrıça onuruna bir festival (πανήγυρις) düzenlendiğinden bahseder (Strabon, **Geographika**, s. 196, 14,4,2). M.S. II. yy.'da yaşamış Polemon da büyüklük, güzellik ve inşa bakımından harika olan tapınağın kent dışında bulunduğunu yazmıştı. Bkz.: Mansel-Akarca, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**, s. 53.

[91] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 7-12; no. 10.

[92] Mansel-Akarca, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**, s. 35-43.

[93] Bu görüş için özellikle bkz.: Martini, **Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge**, b.a.

[94] Tapınağın kazıları ve yorumlar hakkında Bkz.: Arif M. Mansel, "1968 Perge Kazısına Dair Ön Rapor", **TAD 17-1**, 1969, s.95-96.; Arif M. Mansel, "1970 Yılı Perge Kazısına Dair Ön Rapor", **TAD 19-2**, 1970, s. 169-171,173-177.; Arif M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972", **AA 90**, 1975, s.92-96. MacKay, **Major Sanctuaries of Pamphylia and Pisidia,** s.2066-2067.

Perge Akropolisi güney yamacı en erken safhası Geç Klasik Dönem'e tarihlenebilen, kuleler, kapılar, bastionlar ve sur duvarlarını içeren kompleks bir sur sistemine sahipti **(Lev. 5, Plan 3)**. Toplam 10 safhası belirlenebilen kompleks sur sistemi[95] şu şekilde betimlenebilir: Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun (F3 Nymphaeumu) hemen arkasından kuzeye doğru yükselen ve sadece yaya trafiğine uygun olan rampanın doğu ve batısındaki sur duvarları ve kuzeybatısındaki "Güney Bastion" geçildikten sonra "Kent Kapısı"na varılır. Bu kapı, Akropolis güney yamacını doğu-batı doğrultusunda yak. 500 m. boyunca aşan, doğusunda 22 m., "Akropolis Kapısı"nın önündeki plato ve ortasında 15,50 m. genişliğinde, tabanı kireçtaşı levhalarla kaplanmış anıtsal "Doğu Caddesi"ne geçit verir. "Doğu Caddesi" nin güney kenarı boyunca yükseltilmiş bir teras duvarı uzanır. Cadde, kuzey-ortasında "Güney Bastion" ve kuzeydoğusunda da "Doğu Kule" tarafından korunur. En batısında ise "Doğu Cadde" ile birleşip, her iki caddenin keskin bir dönüşle kuzeydoğuya yöneldiği köşe de, "Güneybatı Köşe Kulesi" ile koruma altına alınmıştır. "Doğu Cadde" gerek anıtsal genişliği, gerek İmparatorluk Dönemi öncesi kent merkezinin yer aldığı ve "Akropolis Kapısı" ile girilen Akropolis yerleşimine doğudan ulaşan ana yol olması, gerekse de doğusunda bulunan muhtemel "Liman Kapısı-Doğu Kapı" ile, kentin doğusundaki limanıyla bağlantı kurması bakımından çok önemlidir. Bu önemi dolayısıyla W. Martini tarafından bir "plateia" özelliği gösteren[96] bu caddenin aynı zamanda bir prosesyon caddesi olması gerektiği öne sürülmüş, Akropolis'in "Güneydoğu Kutsal Alanı"nda olduğu varsayılan Artemis Pergaia Kutsal Alanına yol vermiş olabileceği savlamıştır[97]. Akropolis güney yamacının batı kısmında da, "Doğu Caddesi" ile karşılaştırılınca daha mütevazi kalan, ancak genişliği yine de 12,00 m.'ye varan, kuzeydoğu-kuzeybatı doğrultusunda düz bir hat üzerinde uzanan "Batı Caddesi" vardır. Bu caddenin batıda ulaştığı nokta, aslen M.S. 3. yy.'da yapılmış olması gereken aşağı kent surlarının "Batı Kapı"sıdır[98]. Ancak bu kapı yapılmadan önce, daha doğrusu İmparatorluk Dönemi öncesi, "Batı Cadde" henüz surlarla çevrilmemiş olması gereken aşağı kentin en kuzeyinden Batı Pamphylia yerleşimlerine, Döşeme Boğazı yoluyla

[95] Martini, **Topographie**, s. 32.
[96] "Plateia" için bkz. aş.: **II.B.3;** dipnot 479.
[97] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 183.
[98] Aşağı kent surları "Batı Kapı" için bkz. aş.: **IV.A.**

Laodikeia ve daha ilerisine ulaşıyordu. Tabii bu yol Eski Hellenistik güzergahı izleyen Via Sebaste ile de bağlantılıydı[99]. Ne "Doğu Cadde" ne de "Batı Cadde"nin aşağı kentin cadde-sokak sistemiyle bir bağlantısı vardır[100]. Bu durum Akropolis yamaçlarındaki caddelerin daha erken planlandıklarını ve kent henüz güneyindeki ovaya yayılmadığı zamanlarda Perge'nin dış bağlantısını sağladıklarını kanıtlar.

"Batı Cadde"nin sonunda kuzey ve güneyinde iki yüksek kule ile korunan oldukça güçlü bir korumaya sahip "Kuzeybatı Kapı" bulunur. Bu kapının ardında "Doğu Cadde" ve "Batı Cadde" kesişirler. Ardından "Akropolis Caddesi" adı altında birleşen cadde, güçlü teras ve koruma duvarlarına sahip, kuzeydoğuya keskin bir dirsekle kıvrılan , sonundaysa Akropolisteki kent merkezine geçit veren, sur sisteminin en erken öğesi, doğu ve batısında iki kuleyle korunan "Akropolis Kapısı"na ulaşır. Ancak "Akropolis Kapısı"na ulaşan bu caddenin hemen hemen ortasında "Kapı 3" adıyla belirtilen bir başka kapı vardır. Bu kapı ile "Akropolis Kapısı" arasında avlu benzeri bir alan oluşturulmuştur[101] **(Lev, 6, Çizim 1)**.

Değişen korunma ihtiyaçları, kuşatma teknikleri ve zaman süreci içerisinde yapılmış olan bu karışık sur sistemi ve caddelerin safhaları nisbi olarak belirlenebilmiştir[102]. Buna rağmen stratigrafiye dayalı, arkeolojik kesin tarihlemelere izin verecek kanıtlar bulunamamıştır. Akropolis ve güney yamaç tahkimatı en geç M.Ö. 4. veya 3. yy.'da yapılmış olmalıdır. Nitekim aşağı kentin tahkimatının "Hellenistik Dönem"de, daha belirli bir tarihle M.Ö. 188 sıralarında ya da M.Ö. erken 1. yy.'da inşa edilmiş olduğu kabul edilirse, Akropolis için bundan daha geç bir tarihte böyle kompleks bir sur sistemi inşasının gereği yoktur.

Perge'nin aşağı kentteki en erken mimari kalıntılarını surlar ve Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı oluşturur. Ancak, Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı Erken ve Orta İmparatorluk Dönemi'nde, surlar ise özellikle güney kısmında Geç İmparatorluk Dönemi'nde önemli değişikliklere uğramışlardır. Güney Kent Kapısı'nda "Hellenistik Dönem" den geriye kalanlar sadece Yuvarlak Kulelerdir **(Lev. 7, Res. 2; Çizim 2)**. Surlardan ise bazı kuleler ve bir kısım kuleler arası sur

[99] Martini, **Topographie**, s. 27.
[100] **a.e**., s. 38.
[101] Akropolis ve güney yamacı surları ve "Doğu Cadde" ile "Batı Cadde" için bkz.: **a.e.**, s. 17-46.
[102] Akropolis güney yamaç surlarının safhaları için bkz: **a.e.**, s. 36-37.

duvarları Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir[103]. Surlar Akropolis güney yamacının batı ve doğusundan güneye doğru, kabaca bir dikdörtgen şeklinde, mümkün olan en kısa yolu izleyerek kenti çevreler **(Lev 3, Plan 1)**. Surların ilk evresi hakkında kesin olarak söylenebilecek saptama, bunların aceleyle değil, aksine sofistike bir planlamayla yapıldığıdır[104]. Kulelerle güçlendirilmiş, hemen hemen kesintisiz bir seyirdim yerine sahip duvarlar ile pasif bir savunma tekniği uygulanmıştır[105]. Zaman içerisinde birçok tamir gören kulelerin Hellenistik orijinali dörtgen planlıdır ve surlardan tamamen dışarıya taşacak biçimde yapılmışlardır **(Lev. 7, Res. 3)**. Surların orijinal ana kapısı ise güneyde yer alıp, Yuvarlak Kulelerle güçlendirilmiş, orijinalinde armudi planlı bir avluya sahip anıtsal bir kapıdır[106]. Kuleler zemin kat üzerine üç katlıydılar ve kireçtaşı-traverten düzgün kesilmiş bloklardan isodomos tekniğinde inşa edilmişlerdir. Alt iki katın blokları bosajlıdır. Yuvarlak Kulelerin en üst katındaki pencereleri payelerle bezenmişti ve bunların arasında kentin askeri gücüne delalet eden kalkan kabartmaları vardı. Payeler en üstte triglyph-metoptan oluşan bir Dor saçaklığı taşıyordu. Çatılarının ise konik olması gerekmektedir[107]. Kulelerin arkasında bulunan armudi planlı avlu ise, Erken İmparatorluk Dönemi'nde yıkılmış, yerine oval planlı yeni bir avlu inşa edilmiştir. Diğer üç kent kapısı kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerin sonlarında yer alır. C1 kodlu güney kapı en az dört evreli olup, surların M.S. 3. yy. sonrasında Pax Romana'nın sona ermesiyle birlikte güneye doğru büyütülmesi sonucu yapılmıştır[108]. Kentin batı çıkışını oluşturan C2 de, surun orijinalinde olmayıp,

---

[103] Söz konusu surlar ve Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı ayrıntılı olarak ilk defa Lanckoroński ve ekibi tarafından tanımlanmış, çizimleri yapılmış ve tarihleme önerisi sunulmuştur. Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia** s. 58-63. Söz konusu sur sistemi hakkında son yıllarda yapılan bir doktora tezi sayesinde Yuvarlak Kuleli Güney Kapı'daki Hellenistik unsurlar ayrıntılı olarak incelenmiş ve belirlenebilmiştir. Bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 7-47**;** Aynı şekilde surlar ve kulelerdeki Hellenistik kısımlar ile Roma Dönemi değişiklikleri bir yüksek lisans teziyle belirlenmiştir. Bkz.: Müjde Türkmen, "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, b.a.

[104] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 2, 364.

[105] **a.e.,** s. 31; Türkmen, "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s. 97.

[106] İmparatorluk zamanında değişiklikler geçirmiş bu kapı için bkz. aş.: II.A.4.

[107] Yuvarlak Kuleler için bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 38-50.

[108] "Geç Dönem Kent Kapısı" olarak da anılan C1 için bkz.: Türkmen, "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s. 76-79.

sonradan, yüksek ihtimalle M.S. 3. yy. ya da sonrasında sura eklenmiştir[109]. Doğu çıkışı oluşturan C3'e ilişkin hiçbir kalıntı olmamasına karşın, bunun doğu-batı doğrultulu caddenin doğu sonunda olması gerekmektedir[110].

Doğu ve batıdan gelen "Hellenistik" surun, Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısına bağlandığı uzantıları günümüzde görünmemektedir. Bu sur hattının doğuda Güney Hamam'ın hemen güneyinden geçtiği, hatta Güney Hamam'ın palaistrasının kuzeyini sınırlayan duvarın bu surun kalıntısı olduğu savlanmıştır. Ancak yapılan araştırmalarla üç sırası kalmış bu duvarın Hellenistik olmadığı anlaşılmıştır[111]. Batıdan gelen sur hattının ise Macellumu yatay kesmiş olması gerektiği düşünülmüştür[112]. Belki de İmparatorluk Dönemi'nde Macelluma yer açmak için surun bu kısmı, artık ihtiyaç duyulmadığından yıkılmıştı[113].

Perge'nin en anıtsal yapılarından biri olan Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı ve aşağı kent surlarının en erken safhasının tarihlenmesinde genel kabul gören fikir, Hellenistik Dönem'e ait olduklarıdır [114]. Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı üzerine son yıllarda yapılan en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren S. Bulgurlu ise, düz hatlarla ilerleyen aşağı kent surlarının tasarruflu bir yapıda olduğunu ve bu stratejik değişimin de M.Ö. 3. yy.'ın ilk yarısında görüldüğünü belirterek bir üst sınır kabul

---

[109] "Batı Kapı" olarak da anılan C2 için bkz.: **a.e.**, s. 80-81., ayrıca bkz. aş.: **IV.A.**

[110] "Doğu Kapı" olarak da anılan C3 için bkz.: **a.e.**, s. 81. Ayrıca bkz. aş.: **IV.A.**

[111] Güney Hamam palaistrası ile ilgili olarak bahsedilen bu duvar için bkz. aş.: **III.A.3.a,** dipnot 77.

[112] Mansel**, 1970 yılı Perge Kazısına dair Önrapor,** s. 171.

[113] Bu duvarın temellerini bulmak için 1992 yılında Macellumda 3 m. derinlikte açılan sondaj sonucu herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak bu sondajda ana toprağa kadar da inilmemiştir. Bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 3, 31.

[114] İlk tarihleme denemesini yapmış olan Lanckoroński, Seleukoslar Dönemi'ni önermiştir Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia** s. 35. A.M. Mansel M.Ö. 2. yy.'ı inşa tarihi olarak önermiştir. Bkz.: Arif M. Mansel, "Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları", **Atatürk Konferansları I,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964, s. 228. En erken tarihleme sur sisteminin Makedonia etkisiyle Aleksandros III zamanında yapıldığını savunan H. Lauter'dir. Bkz.: Hans Lauter, "Das Hellenistische Südtor von Perge", **BJb 172**, 1972, s. 10-11. Hellenistik sur sistemleri üzerine geniş bir araştırma yapmış olan A. McNicoll ise M.Ö. 225'leri önermiştir. Bkz.: A. W. MacNicoll, **Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates**, Oxford, Oxford University Press, 1997, s. 156. G. Säflund belirli bir sebep göstermeden Erken İmparatorluk Dönemi'ni ileri sürmüştür. Bkz.: G. Säflund**,** "The Dating of Ancient Fortification in Southern Italy and Greece with Special Reference to Hipponium"**, OpArch 1**, 1935, s. 98, dipnot 4, s. 100, 104. J. B. Ward Perkins de yine sebep göstermeden Augustus Dönemi'ni öne sürmüştür. Bkz.: Axel Boëthius**,** John Bryan Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture,** y.y., Penguin Books 1970, s. 407. Bu tarihlemelerin toplu bir dökümü için ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 146, dipnot 144; Türkmen, "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s. 94, dipnot 43.

etmiştir[115]. Alt sınır olarak ise, savunma işlevli yapıların inşasından vazgeçildiği Pax Romana'yı gösterir [116]. Bu konuda yapılan son tarihleme önerisi W. Martini'ye aittir. Kendisi Yuvarlak Kulelerde kullanılmış olan Dor frizi triglyphlerinin stilistik özelliklerinden yola çıkarak en erken tarih olarak geç M.Ö. 2. yy.'ı verir. Surların 3. Mithridates Savaşı'nın huzursuz ortamına bir tepki olarak ya da ve M.Ö. 76'dan sonraki Korsan Savaşlarının ardından Pompeius tarafından kurulan yeni düzenin kısa refah döneminde yapılmış olabileceğini öne sürer. Son bir öneri olarak da Merida'nın Augustus Dönemi'ndeki reprezantatif sur sistemini analoji olarak gösterip, Augustus Dönemi'nin düşünülebileceğini de ekler[117].

Perge'nin aşağı kent surlarının inşasıyla bağlantılı olarak cevaplanması gereken iki soru daha vardır: aşağı kentin surlarının daha önceden aşağı kentte var olan bir yerleşimin etrafını çevirmek için mi inşa edilmişti[118]; kent Hellenistik Dönem içlerinde, daha kesin bir tanımla Seleukoslar Dönemi'nde mi güneyindeki ovaya yayılmaya başlamıştı[119]. Yukarıda bahsedildiği gibi, Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı ve surların M.Ö. 1. yy. ya da Augustus Dönemi başında yapılma olasılığının, dolayısıyla kentin güneye yayılımının, kentin Roma İmparatorluk Dönemi öncesi gelişim tarihini içerecek kapsamlı bir araştırmada ayrıntılı olarak araştırılmaya değdiği açıktır.

Augustus'un (M.Ö. 27- M.S. 14) yönetimi tamamen ele geçirmesinin ardından refah ve barış dönemi (*Pax Romana*) başlamış oluyordu[120]. Galatia kralı Amyntas'ın M.Ö. 25'te ölümünün ardından, Pamphylia'nın da içinde bulunduğu tüm

---

[115] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s. 47.

[116] **a.e.**, s. 365.

[117] W. Martini bu görüşü desteklemek için, Yuvarlak Kuleler ile bağlanan doğu ve batıdaki sur uzantılarının belki de hiç inşa edilmediğini, Pax Romana'nın bunların inşasını gereksiz kıldığını ileri sürer. W. Martini'nin bu görüşleri henüz baskıda olan Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun 65. Yaşına ithaf edilecek armağan kitabındaki şu makalede yer almaktadır. Wolfram Martini, **Perge und seine Akropolis. Zur Funktion der Akropolis in der frühen und mittleren Kaiserzeit.**

[118] S. Bulgurlu bu sürecin önce kentin güneye, ovaya yayılıp, daha sonra bu yeni yerleşimi surla çevreleme ihtiyacından dolayı surların inşa edildiğini söylemektedir. Bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 2, 364.

[119] Kentin Hellenistik Dönem içlerinde ya da Seleukoslar Dönemi'nde güneyindeki ovaya yayılımı ihtimali hakkında bkz.: Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 244; **The Founding of Perge**, s.177; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6; "Perge", **Stadtgrabungen und Stadtforschung im westlichen Kleinasien, Geplantes und Erreichtes, Internationales Symposion 6./7. August 2004 in Bergama (Türkei), Byzas 3**, Ed.: W. Radt, 2006, s. 296; Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s.2.

[120] Augustus Dönemi ve sonrasındaki Pax Romana Dönemi'nde Perge'nin kentsel gelişimi için bkz. aş.: **IV.A.**

topraklar, Amyntas'ın oğullarının yönetimine bırakılmayıp, *Provincia Galatia* adıyla imparatorluğa dahil edilmişti[121]. Claudius zamanında ise, Perge'ye Hristiyanlık tarihi açısından çok önemli bir kişilik olan ve kilise organizasyonunun kurucusu Aziz Paulos uğramıştır[122].

Pamphylia'nın, Lykia ile birlikte Claudius (M.S. 41-54) tarafından mı, Vespasianus (M.S. 69-79) tarafından mı *Provincia Lycia et Pamphylia* adıyla yeni bir eyalet şeklinde düzenlendiği uzun yıllardır tartışma konusudur [123]. Suetonius, bu durum hakkında sadece, Lykialılar'ın bir iç isyan sonucu bazı Romalılar'ı öldürdüğünü, bunun üzerine de Claudius'un Lykialılar'ın özgürlüğünü (*libertas*) elinden aldığını bildirir[124]. Aynı yazar Vespasianus'un Lykia'yı bir eyalet şeklinde organize ettiğini söyler, ancak Pamphylia'nın durumundan bahsetmez[125]. Olayı yak. 100 yıl sonra yazan Cassius Dio ise, Claudius'un Lykia'nın bağımsızlığını aldığını belirtmekle kalmaz, bölgenin Pamphylia ile birleştirildiğini de ekler[126]. Ancak, Vespasianus'tan önce *Lycia et Pamphylia*'da görevlendirilmiş hiçbir vali bilinmemektedir[127]. Tacitus ise İmparator Galba'nın (M.S. 68-69) Calpurnius Asprenas'ı, Galatia ve Pamphylia Eyaletlerine (*Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat*) vali olarak atadığını bildirir[128]. Bu pasajdan ise şu sorular doğar: Pamphylia Galba'dan önce kendi başına ayrı bir eyalet miydi? Pamphylia Galba'dan önce *Lycia et Pamphylia*'yı oluşturduğu için, daha

---

[121] Bu konuda Dio Cassius'un Pamphylia'nın arazisinin Amyntas'ın ölümü ardından kendi yönetimine geri döndüğü bildirimi açıkça bir yanlışlık içermektedir Cassius Dio, **Rhomaika**, (Çevrimiçi), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/53*.html, 21.11.2007, 53, 26, 3). Nitekim dönemin şahidi Strabon, Pamphylia'nın *Provincia Galatia*'ya dahil olduğunu doğru olarak bildirmiştir (Strabon, **Geographika**, s. 47, 12,5,1). Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz.: Robert K. Sherk, "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114.", **ANRW II 7.2**, 1980, s. 958-960; Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor**, C.I, Oxford, Clarendon Press, 1993, s.152; Pekman, **Perge Tarihi** , s. 46; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 103-104; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 96-98; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 21.

[122] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 28-29; **Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)**, İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001, Prakseis Apostolon: Elçilerin İşleri, s. 1393, 13,13,14; s. 1396-1397, 14, 24, 25.

[123] İki ayrı görüşü savunanlar için bkz.: Sencer Şahin; Mustafa Adak, **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** Gephyra Monografi Serisi I, 2007, s. 85, dipnot 174.

[124] Suetonius, **De Vita Caesarum, Divus Claudius**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.claudius.html#23, 22.11.2007, 25,3.

[125] Suetonius, **De Vita Caesarum, Divus Vespasianus**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vesp.html#8, 22.11.2007, 8,4.

[126] Cassius Dio, **Rhomaika**, 60,17,3.

[127] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 98.

[128] Tacitus, **Historiae,** (Çevrimiçi) http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.hist2.shtml#63, 28 05. 2007, 2,9.

sonra Galba tarafından tekrar Galatia ile mi birleştirilmişti? Galba Dönemi'nde Pamphylia zaten Galatia'ya mı dahildi?[129]. Bu durumda asıl soru da belirmektedir: Pamphylia hangi İmparator (Claudius?, Vespasianus?) tarafından Lykia ile birleştirilmişti? H. Brandt bu konudaki ilk görüşünde Claudius'un M.Ö. 43'te Lykia'yı tek bir eyalet şeklinde organize ettiğini ve Pamphylia'nın Galatia'ya bağlı kaldığını söyler. Galba'nın daha sonra yapmış olabileceği düzenlemeyle bağlantılı olarak, kendinden önce, Nero Dönemi'nde yapılmış olması muhtemel kısa süreli bir yeniden düzenlemenin ise[130], o dönemde antik kaynakların Lykia'yı tek bir eyalet olarak gösterdiğini vurgulayarak, pek ihtimal vermez. Sonuç olarak H. Brandt, Claudius, Nero ve Galba tarafından Pamphylia ile ilgili bir düzenleme yapılmamış olduğunu ve *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın ilk defa Vespasianus Dönemi'nde tesis edilmiş olduğunu kabul eder[131]. S. Şahin ise Patara'da bulunmuş olan ve İmparator Claudius'un Lykia için yaptırttığı yollar ile Lykia kentlerinin birbirine uzaklıklarının belirtildiği Yol Kılavuz Anıtı'nı (Stadiasmus Provincae Lyciae ya da Miliarium Lyciae adıyla da anılan) söz konusu problem için bir çözüm olarak öne sürer. Buna göre, Q. Veranius'un Claudius'un görevlendirmesiyle sadece Lykia'daki yolları yaptırması, hem Lykia'nın eyalet olarak Roma'ya dahil edildiğinin, hem de bu dönemde sadece Lykia'nın eyalet yapıldığının ve Pamphylia'nın Galatia'ya bağlı kaldığının kanıtıdır[132]. Ayrıca S. Şahin bu görüşünü Perge'de, ana caddelerin

---

[129] H. Brandt'a göre Tacitus bu pasajıyla sadece Galba'nın yeni bir düzenlemeyle Pamphylia'yı yeniden Galatia'ya bağlamadığını, aksine zaten Galatia'ya dahil olan Pamphylia'nın bu durumunu vurguladığını belirtir. Bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 98., dipnot 828. Daha sonra ise Kolb ile birlikte hazırladıkları yayında, söz konusu pasajda Pamphylia'nın bir ara ayrı bir eyalet olarak örgütlendirildiğini ve Galba zamanında tekrar Galatia ile birleştirildiği öne sürülür. Bkz.: Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 22. S. Şahin ise burada iki ayrı eyaletin söz konusu olmadığını, *"Galatiam ac Pamphyliam provincias"* ibaresiyle farklı bölgelerin kendilerine has halklarının vurgulandığını savunur. Bkz.: Şahin; **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** , s. 92.

[130] Nero Dönemi'nde yapılan düzenleme Corbulo'nun Armenia seferi sırasında (M.S. 62), Nero'nun Pamphylia'yı kısa süre için *Provincia Galatia et Cappadocia*'ya dahil etmesiyle ilgilidir. Bu durumda Galba'nın Pamphylia'yı tekrar Galatia birleştirebilmesi için, Nero'nun kısa süreli düzenleme sonrasında Pamphylia'yı yeniden Lykia ile birleştirmiş olması gerekmektedir. Ancak R. Sherk bu konudaki kanıtların zayıf olduğunu belirtmektedir. Bkz.: Sherk, **Roman Galatia**, s. 991, Ayrıca bkz.: Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 22. Ayrıca bkz.: Şahin; **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** , s. 90-91.

[131] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 98-99.

[132] Sencer Şahin, "Studien zu den Inschriften von Perge II: Der Gesandte Apollonios und seine Familie", **EpigrAnat 25**, 1995, s. 1, dipnot 2; "Ein Vorberich über den Stadiamus Provinciae Lyciae in Patara, **Lykia 1**, 1994, s. 130-137; **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** s. 85-93. Bu anıt hakkında bulunuşu, kazısı, mimarisi, yapı ve içeriğiyle alakalı, kazı önraporu

birleştiği kavşağın güneyinde bulunan Latince bir yazıtın yorumuyla da güçlendirmiştir. Bu yazıta göre *Provincia Galatia*' nın Claudius ve Nero Dönemi'ndeki *procurator*u L. Pupius Praesens Perge'de onurlandırılmıştır. Bu da Claudius Dönemi'nde Lykia'nın ayrı bir eyalet, Pamphylia'nın ise Galatia'ya bağlı olduğuna dair güçlü bir delildir[133]. Tüm bunlarla beraber S. Şahin, Claudius Dönemi'de *Provincia Lycia*'nın yöneticisi olan Q. Veranius hakkında Pamphylia' daki faaliyetlerine dair hiçbir epigrafik kanıt bulunmadığını ve Claudius-Vespasianus Dönemi eyalet yöneticilerine ait güvenilir epigrafik kanıtlardan yola çıkarak, Lykia ve Pamphylia'nın ilk olarak Vespasianus Dönemi'nde birleştirildiği sonucuna varır[134]. Suetonius'un Vespasianus Dönemi'nde Lykia'nın özgürlüğünü aldığını bildirdiği pasajında ise, Suetonius'un bildiriminde bir hata yapmış olduğunun çok muhtemel olduğunu belirtir[135]. Bu delillere rağmen F. Kolb, H. Brandt ile hazırladığı Lykia ve Pamphylia ile ilgili monografide tam tersi bir görüşü kanıtlamaya çalışmaktadır[136]. Buna göre, Claudius Dönemi'nde yaşamış olan Pomponius Mela, imparatorluğun kıyılarını tarif ederken Aegyptus'u Arabia'nın takip ettiğini, sonra Syria ve Cilicia'nın, ardından da *Lycia et Pamphylia*'nın (*extra autem Lycia et Pamphylia*) geldiğini belirtmektedir[137]. Söz konusu pasajda *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nin yazıtlarla belirlenmiş teknik ismi doğru verilmiştir ve Pamphylia, doğudan batıya kıyı izlendiğinde Lykia'dan önce gelmesine rağmen, eyaletin adına sadık kalınarak?, önce Lykia anılmıştır[138]. Buna ek olarak F. Kolb ve H. Brandt, Patara Yol Kılavuz Anıtı'nda Roma egemenliğini güçlendirme

---

niteliğindeki bir başka monografi de şudur: Fahri Işık, Havva İşkan, Nevzat Çevik, **Miliarium Lyciae, Patara Yol Kılavuz Anıtı: Das Wegweisermonumet von Patara, Lykia IV**, 1998-1999.

[133] Söz konusu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 43-44, no. 24; s. 31, dipnot 49; **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** s. 88.

[134] **a.e.**, s. 85-93.

[135] **a.e**., s. 93.

[136] Bu monografiyle birlikte Brandt, daha önce bahsedilen fikrini değiştirdiğini belirtmektedir. Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 24, dipnot 14.

[137] Pomponius Mela, **De Chronographia**,(Çevrimiçi),http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html, 23.11.2007, 1, 78-82.

[138] Bu eyaletin isminin yazıtlarda *Pamphylia et Lycia* şeklinde de geçtiğini belirtmek gerekir. Buna konuyla alakalı en yakın kent Perge'den örnek olabilecek biri Eski Yunanca diğeri Latince iki yazıt mevcuttur: Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 182, no. 154; s. 187, no. 158. Bu sebepten Pomponius Mela'nın sıralamada bir yanlışlık yapmış olması da mümkündür. Nitekim S. Şahin de, Pomponius Mela'nın bu metnini daha sonradan kopyalayan birinin yanlışlıkla, kendi döneminden bildiği şekilde, bu iki eyaleti **"et"** bağlacıyla yazıya geçirmiş olabileceğini belirtir. Bkz.: Şahin, **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** s. 86; **a.e.**, dipnot 180.

propagandasının aracı olarak sadece Lykia'nın yollarının yapılmasının, daha önce bu bölgenin bir Roma eyaleti olmadığı ve yol ağının dışında kaldığı için normal olduğunu savunmakta; oysa Pamphylia'nın daha önceden Roma eyalet sistemine katıldığı için buna gerek kalmadığını ileri sürmektedirler. Sonuçta söz konusu bilim insanları, Suetonius'un da pasajından yararlanarak[139] şu şekilde bir yorum yapmakta ve sonuca varmaktadırlar: Claudius Dönemi'nde Pamphylia ile Lykia birleştirilip, *Lycia et Pamphylia* Eyaleti kurulmuş, Vespasianus'tan önceki bir imparator ise Lykia'nın özgür (*libertas*) statüsünü yeniden vererek, eyalet statüsünü iptal etmişti. Lykia valilerinin kronolojisine göre bu sadece M.S. 68-69'a denk gelmekte ve Pamphylia'yı tekrar Galatia ile birleştirmiş olması muhtemel Galba'ya işaret etmektedir. Bu dönemde Lykia'nın bir valiye sahip olmaması ve eyalet statüsünde olmaması gerekir. Sex. Marcius Priscus ise, Nero Dönemi'nde ve daha sonra Vespasianus Dönemi'nde tekrar *Lycia et Pamphylia*'da valilik yapmış olmalıydı[140]., Vespasianus'un Lykia'nın özgürlüğünü yeniden almasıyla, *Provincia Lycia et Pamphylia* yeniden kurulmuştu[141].

2004 ve 2005 yıllarında Perge Kazısı esnasında bulunmuş olan ve bulunmasının hemen ardından tarafımdan değerlendirilen iki adet Latince yazıtlı kireçtaşı paye, yukarıda irdelenen *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nin ne zaman tesis edildiğine dair sorunu tümüyle ortadan kaldıracak önemdedir[142]. İki parçası 2004 yılında, diğer parçaları da 2005 yılında bulunmuş olan Ja.04.119.a-e. envanter numaralı yazıtlı paye, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batısında, 9. insula önü açılırken, dağılmış olarak kazılan toprak içinde ele geçmiş ve birleştirilerek, yapıştırılmıştır. Ja.05.212 envanter nolu, 2005 yılında yine aynı insulada tam olarak ele geçen ikinci yazıtlı paye ise, cadde üzerine Bizans Dönemi'nde yapılmış olan

---

[139] Bkz. yuk.: dipnot 124-125

[140] Vespasianus Dönemi'nde Lycia et Pamphylia valiliği kesin olmayan Sex Marcius Priscus için bkz.: Bernard Rémy, **Les carrières sénatoriales dans les Provinces Romanes d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.- 284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie),** İstanbul-Paris, Institut Français d'Études Anatoliennes et Éditions Divit, 1989, s. 286-287, no. 232.

[141] F. Kolb ve H. Brandt'ın yukarıda özetlenen görüşü için bkz.: Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 22-24., E. Bosch, A. M. Mansel, A. Pekman, S. Mitchell, R. Sherk de ilgili yayınlarında aynı görüşü belirten satırlar yazmışlardır. Bkz.: Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler** , s.47; Mansel, **İlkçağ'da Antalya Bölgesi**, s. 9; Pekman, **Perge Tarihi**, s. 29.; Mitchell, **Anatolia**, s. 153-154; Sherk, **Roman Galatia**, s. 991.

[142] Her iki Latince yazıtın Türkçe çevirisini yapan Sayın Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkürlerimi sunarım.

doğu-batı doğrultulu tuğla mezarın kuzeyine bitişik olarak silmeli bir kaide üzerine yerleştirilmiştir[143]. Bulunduğu konum, bir dükkan orthostatının tam önüdür ve özenle işlenmiş ortostatın güney kısmını kapamaktadır. Buraya daha sonradan, mezarla bağlantılı (Bizans Dönemi) devşirme olarak konduğu anlaşılmaktadır[144]. İçeriklerinden iki payenin de şimdilik yeri bilinmeyen fakat aynı yerlerde, aynı zamanda ve aynı kişi tarafından diktirildiği anlaşılmaktadır. Birlikte durmuş olması gereken bu yazıtlara göre, Perge'de diğer yazıtlardan da bildiğimiz Ikonion asıllı, Claudius'un azatlısı, İmparatorluk Kültü Rahibi Tiberius Claudius Plocamus[145], her iki payeyi de, Divus Claudius'a, Nero'ya, Nero'nun muhafız birliği alayına, ***"Provinciae Galaticae et Pamphyliae"***'ya ve arkadaşlarının onuruna diktirmiştir[146]. Bu yazıtla birlikte S. Şahin'in başka kanıtlarla önceden ileri sürdüğü fikri, çok daha kesin bir epigrafik kanıtla dolaysız olarak doğrulanmaktadır. Tarafımdan değerlendirilen yeni yazıtla birlikte Claudius'tan Vespasianus'a kadar Lykia ve Pamphylia'nın durumu şu şekilde özetlenmelidir: Claudius Lykia'yı tek başına bir eyalet olarak kurmuştu. Pamphylia, Claudius Dönemi'nde Galatia'ya bağlı kalmaya devam etmişti. Nero Dönemi'nde de Pamphylia Galatia ile birleşikti. Bu durumda Tacitus'un Calpurnius Asprenas'ın Galba tarafından, Galatia ve Pamphylia Eyaletlerine vali olarak atandığını bildirdiği pasajında geçen ***"Provinciae Galatiae et Pamphyliae"*** ifadesi[147], Pamphylia için Nero Dönemi'nde yapılmış olması muhtemel düzenleme görüşünü geçersiz kılmakta; Galba Dönemi'nde de bölgenin kesintisiz olarak Galatia'ya bağlı kaldığını kanıtlamaktadır. Bu durumda *Lycia et Pamphylia* Eyaleti ilk defa Vespasianus Dönemi'nde tesis edilmiş olmalıydı.

---

[143] Yazıtlı payeler için bkz. : **Ek, no: 19-20.**

[144] Ja.05.212 envanter numaralı yazıtlı payenin oturduğu kaidenin yanında açılan küçük sondajda, kaidenin doğrudan cadde tabanı üzerine oturmadığı, arada 20 cm.'lik bir dolgu tabakasının bulunduğu anlaşılmıştır. Böylece payenin daha sonradan bulunduğu yere yerleştirildiği kesinlik kazanmıştır. Bu çalışmanın notları Perge Kazı Arşivindedir.

[145] Bu yazıtlarla Claudius'un azatlısı olduğu kesinleşen Tiberius Claudius Plocamus'un, Pergeli C. Iulius Cornutus Bryoninus ile birlikte Perge'de İmparator Kültü'nün kurulmasında katkısı olduğu bilinmektedir. Bkz. aş.: **III.A.**

[146] M.S. 1. ve erken 2. yy.'da oldukça büyük arazileri kapsayan Provincia Galatia'nın adı, birçok defa içine aldığı diğer bölgelerle bir arada anılmıştır. Örneğin: *Provinciae Galateae Paphlagoniae Pamphyliae Pisidiae; Provinciae Cappadocicae et Galatiae Ponti Pisidiae Paphlagonia, Armeniae Minoris; Provinciae Galatiae Cappadociae Ponti Pisidiae Paphlagoniae Lycaoniae Armeniae Minoris* gibi. Bkz.: Mitchell, **Anatolia**, s. 151.

[147] Bkz. yuk.: dipnot 128.

Vespasianus Dönemi'nde kurulduğu andan itibaren bir İmparator eyaleti olan ve *praetor* sınıfından *legatus Augusti pro praetore* isimli, doğrudan İmparatora bağlı valiler tarafından yönetilen *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın statüsü Hadrianus Dönemi'ne kadar aynı kalmıştır. Bir legion barındırmayıp, daha çok yardımcı kuvvetlere sahip olan (*Auxillia*) eyalet[148], birinci dereceden öneme sahip olmasa da, bulunduğu konum ve doğuya giden deniz yolunu kontrol ettiği için yine de bir İmparator eyaleti olabilecek kadar önemliydi[149]. Eyalet yöneticisinin merkezi ise yüksek ihtimalle Perge idi[150]. Eyalet Hadrianus Dönemi'nde (M.S. 117- 138) kısa bir süre senato yönetimine devredilmiş, ancak bu durum kısa sürmüş ve eski statüsüne çok geçmeden yeniden kavuşmuştur[151]. M.S. 160'lı yılların başlagıcında, Antoninus Pius ya da Marcus Aurelius Dönemleri'nde, Pamphylia senato eyaleti yapılmış ve artık bir *proconsul* tarafından yönetilmeye başlanmıştı[152]. M.S. 179'da ise yine kısa süreli İmparatorluk Eyaleti olmuş, ancak bu durum M.S. 180'de sona ermiştir. Hadrianus ya da Antoninus Pius Dönemleri'nde ayrıca, stratejik sebeplerden dolayı Pisidia'nın büyük bölümü de *Provincia Lycia et Pamphylia*'ya eklenmişti[153]. Perge, Hadrianus Dönemi'nden Antoninuslar Dönemi sonuna kadar geçen süre içerisinde, diğer Küçük Asia ve Pamphylia kentlerinin büyük çoğunluğunda gözlendiği üzere, refah ve ihtişamının Doruğunu yaşamış, kent birçok anıtsal yapıyla donatılmış, artık iyice yerleşmiş olan barış döneminin (Pax Romana) nimetlerinden olabildiğince faydalanmıştır[154]. Perge'de bu dönem, kentin güneyinde görülen F2 ve F4

[148] *Cohors I Musulamiorum* Pamphylia'da ve *Cohors I Flavia Numidarum* Perge'de yerleşmişti. Lykia ve Pamphylia'da konuşlanan ordu birimleri için bkz.: Julian Bennett, "Roman Army in Lycia and Pamphylia", **Adalya 10**, 2007, s. 132-153.
[149] Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 25.
[150] Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 105.
[151] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 30; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 25.
[152] **a.e.**; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 105. Eyaletin senato yönetimine devredilmesi hakkında ayrıca **bkz.:** Michael Wörrle, **Stadt und Fest im kaiserzetilichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda**, Vestigia 39, 1988, S.34-43; Sencer Şahin, "Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit Statusänderung beider Provinzen unter Marc Aurel und Lucius Verus", **EpigrAnat 20,** 1992, s. 77-90; Peter Weiss, Ein neuer Prokonsul von Lycia-Pamphylia auf einem Militärdiplom (165/166 n. Chr.) **EpigrAnat 31,** 1999, s. 80-81; Werner Eck, "M. Gavius Crispus Numisius Iunior als Proconsul von Lycia-Pamphylia in einer Inschrift aus Perge", **ZPE 131,** 2000, s. 251-255.
[153] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 99; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 105.
[154] Bu dönemde kentsel ve kültürel gelişim için bkz. aş.: **IV.B.**

nymphaeumları, Güney Hamam Propylonu ve Tiyatro scaneae frons yapılarından anlaşıldığı kadarıyla Severuslar Dönemi içlerine kadar sürmüştür[155].

M.S. 3. yy.'ın 2. yarısından itibaren imparatorlukta başgösteren iç isyanlar ve bozulan dış ilişkilerle uygun olarak *Lycia et Pamphylia*, bu dönemden itibaren atlı sınıfından (*equites*) bir *praeses* (ἡγεμόνες) tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Bu dönemde Pamphylia, Roma Orduları'nın Parth, Sasani ve Gothlar ile yapılan savaşlarında ordu için konaklama ve geçiş noktası olmuştur[156]. Özellikle Tacitus Dönemi'nde (M.S.275-276) Perge askeri açıdan oldukça önem kazanmıştır[157]. Kent, imparatorun Goth seferi için karargah durumuna yükselmiş, İmparatorluğun geçici savaş kasası buraya nakledilmiş ve resmi olarak "Pamphylia'nın metropolisi" ünvanıyla onurlandırılmıştır[158]. Probus zamanında (M.S. 276) Isaurialı kabileler Pamphylia'yı sürekli taciz etmiştir[159]. Diocletianus'un (M.S. 285-305) imparator

---

[155] Perge'de Severuslar Dönemi kentsel gelişim için bkz.: Arif M.Mansel, "1969 Perge Kazılarına Dair Önrapor", **TAD 18-2**, 1970, s. 130-131; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.71-72, Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s.182.

[156] Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 99-100; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 107-108; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 25-26.

[157] İmparator Tacitus MS 275/6 yılında Gotlar üzerine yaptığı seferde kenti ana karargahı haline gelmesi hakkında bkz.: Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** s. 4; Ayrıca bkz.: Johannes Nollé, "Pamphylische Studien 1-5", **Chiron 16**, 1986, s. 199-202; Bennett, **Roman Army in Lycia and Pamphylia**, s. 141-142. Gallienus dönemi Perge sikkeleri üzerindeki sancak betimlerinden ise imparatorun Parth seferi esnasında (MS 262-267) ordunun kentte konakladığı anlaşılmaktadır. Pekman, **Perge Tarihi**, s. 31.

[158] Bu dönemi çok iyi yansıtan iki yazıt "Tacitus Caddesi" olarak adlandırılan, Macellumun kuzey bitişiğindeki sokakta bulunmuştur. Birbirini tamamlayan bu iki yazıttan birinde Halk Perge'yi övmekte, diğerinde ise kentin kendisi konuşturulmaktadır. Her iki yazıt ve Perge'nin bu dönemdeki merkez konumu için bkz.: İsmail Kaygusuz, "Perge: unter Kaiser Tacitus Mittelpunkt der Welt", **EpigrAnat 4**, 1984, s. 1-8; Johannes Nollé, "Pamphylische Studien 6-10", Chiron 17, 1987, s. 253; Reinold Merkelbach; Sencer Şahin, "Die Publizierten Inschriften von Perge", **EpigrAnat 11**, 1988, 115-116, no. 22; Charlotte Roueché, "Floreat Perge", **Images of Authority**, **Papers presented to Joyce Reynolds on the occasion of her seventieth birthday**, Ed.: M. M. Mackenzie, C. Roueché, Cambridge, Cambridge Philological Society, 1989, s.206-228; Peter Weiss, "Aukse Perge.Beobachtungen zu einem bemerkenswerten stadtlichen Dokument des späten 3. Jahrhunderts n. Chr.", **Chiron 21**, 1991,s. 353-392; Reinhold Merkelbach; Şahin Sencer, Josef Stauber, "Kaiser Tacitus erhebt Perge zur Metropolis Pamphylien und erlaubt einen Agon", **EpigrAnat 29**, 1997, 69-74; Sencer Şahin, "Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge"; **Olba 3**, 2000, s. 205 Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s. 172-175; Sencer Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 61, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2004, s. 50-58, no.331.

[159]Pekman, **Perge Tarihi**, s.31; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 100.

olmasıyla birlikte kurulan *dioecesis* adı verilen yeni yönetim birimlerinden *Dioecesis Asiana*'ya *Lycia et Pamphylia* da dahildi[160].

Pamphylia ve Perge M.S. 4. ve 5. yy.'larda Roma ve daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu için önemini muhafaza etmiş; M.S. 7. yy.'da Arap akınları sonucu kurulan ve askeri bir örgütlenme olan *thema* sistemi içinde, en başlarda Anatolikon, hemen sonra M.S. 10. yy.'a kadar *Kybirraioton* themasına bağlanmışır[161].

Bölge, 1207'de Selçukluların, 1300'de Hamidoğullarının ve son olarak 1422'de Osmanlılar'ın eline geçmiştir[162].

[160] Söz konusu dönemde bölge, Latrculus Veronenis adlı eyalet listesinde *Panfilia* olarak anılmıştır. Bkz.: Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 26.
[161] Mansel**, İlk Çağ'da Antalya Bölgesi**, s. 9; Pekman, **Perge Tarihi**, s.45; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 116.
[162] Pekman, **Perge Tarihi**, s. 48.; Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien,** s. 116.

II. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ (M.S. 1.-2. YY.) YAPILARI

Bu bölüm altında incelenen yapılar üç alt başlık altında toplanmıştır. İlk alt başlık altında kronolojik olarak sıralanan ve özellikleri ayrıntılı olarak anlatılan yapılar, başta epigrafik kanıtlar olmak üzere, arkeolojik- mimari özellikleri bakımından kesin ya da kesine yakın şekilde tarihlenebilenlerden oluşmaktadır. Bu alt başlık altında yer alan Güney Hamam diğerlerinden farklı olarak kendi içinde alt başlıklara ayrılmış, ilk önce mimarisi ayrıntılı olarak anlatılmış; daha sonra ise bu yapı içinde olması gereken ancak henüz yeri belirlenememiş yapı kısımları ele alınmıştır. İkinci alt başlık altındaki yapılar ise tarihlemeye yarayacak kriterlerin hiç olmadığı ya da kesinlik içermediği yapılardır. Bunların bir kısmı için daha önceden tarihleme önerileri yapılmıştır. Söz konusu bilgiler burada eleştirel biçimde yeniden ele alınmış, kanıt olabilecek başka kriterler toplanarak, öneriler daha sağlam temellere oturtulmuş ya da farklı bir öneri ileri sürülmüştür. Son alt başlık altında ise, varlığı yazıtlardan öğrenilen ancak kent içindeki yeri saptanamamış yapılara ayrılmıştır. Bunlar için arkeolojik ve epigrafik kaynaklar bir araya getirilerek lokalizasyon önerisi yapılmıştır.

A. Tarihlenebilen Yapılar

1. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası

Kent surları içindeki Kuzey Gymnasion, Akropolis güney yamacının sonlandığı, aşağı kentin kuzeybatısında, kentin batı kapısı yakınında; doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin üzerinde yer alır **(Lev. 3, Plan 1)**. Hakkında henüz ayrıntılı bir mimari çalışma ve kazının yapılmadığı bu gymnasion, hem boyutları hem de korunmuşluk durumu açısından, Küçük Asia'daki gymnasionlar içinde en göze çarpıcı örneklerden biridir[1].

Yapı, Perge hafirleri tarafından, ithaf eden kişiye istinaden "Cornutus Palaistrası" olarak adlandırılmış, yayınlarda bu şekilde geçmiştir. Bu çalışmada gymnasion olarak adlandırılması, Perge yazıtlarında hiç palaistra isminin geçmemesi, yerine hep gymnasionun kullanılmasıdır. Aslen palaistra adlandırması da yanlış değildir. Çünkü iki yapı arasında kesin bir işlev farklılığı yoktur[2].

Kare planlı yapı, özellikle Tiyatro ve Stadionda en iyi örneğinin görüldüğü, kentin diğer birçok yapısının da ana yapı malzemesini oluşturan düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. Güney ve batı duvarlarının iç yüzeyindeki hatıl deliklerinden, iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Akropolis yamacındaki kuzey duvarının toprak üstündeki kalıntıları hemen tamamıyla yok olmuş yapının, doğu ve güney duvarları belli bir yüksekliğe kadar iyi durumda korunmuş olup, batı duvarının güney kısmı da günümüze ulaşabilmiştir **(Lev. 8, Res. 4-5)**. Yapının blok taşları duvar içine yıkılmış durumdadır ve bu özellikle güneydoğu ve güneybatı köşelerde

[1] Bu yapıyı gymnasion ya da palaistra olarak doğru biçimde tanımlayan ve tasvirini yapan ilk isim, diğer birçok yapıda da olduğu gibi Lanckoroński'dir. Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 41-44. Yapı hakkında kısa tanımlar için ise bkz.: Mansel, **İlkçağ'da Antalya Bölgesi**, s. 17; George E. Bean, **Eskiçağ'da Güney Kıyılar**, Çev.: İ. Delemen, S. Çokay, İstanbul, Arion Yayınevi, 1999², s. 37; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 245; The Founding of Perge, s.180; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6.

[2] Gymnasionun genel yani devlet denetiminde, palaistranın ise özel olabilmesi söz konusudur. Ayrıca palaistra, kelime kökeni olarak güreş yapılan alan anlamına gelmekte, yani yapının ortasındaki egzersiz yapılan avluyu da tanımlayabilmektedir. Fakat, zaman içinde her ikisi de fiziksel ve kültürel eğitimin yapıldığı yerler için kullanılmış, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren isimler birbirinin yerini tutabilmiştir. Konu hakkındaki ayrıntılı tartışmalar için bkz.: Jean Delorme, **Gymnasion: Étude sur les Monuments Consacrés a l'Éducation en Grèce**, Paris, Éditions E., De Boccard, 1960**,** s. 253-271; Ahmet Yaraş, **"Antik Çağda Eğitim ve Anadolu Gymnasionları"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991, s. 142-147.

çok belirgindir. Özellikle güneybatı ve kuzeybatı duvar köşeleri ikinci kat yüksekliğine kadar sağlamdır. Her bir kenarının 76 m. uzunluğa sahip olduğu anlaşılan yapının duvar cephesi, doğu, güney ve batı kenarlardan anlaşıldığı kadarıyla, aralıklı olarak yarım payelerle desteklenmiştir. Günümüze daha iyi durumda gelmiş güney duvarında, ortada söveleri ve lentosuyla korunmuş bir kapı ve bu kapının her iki yanında altışar pencere açıklığı vardır. Ayrıca, güney duvarın batı köşesine yakın, üst katta bulunan bir pencere açıklığı daha korunmuştur. Söz konusu pencere açıklıklarının bir kısmı, belirlenemeyen bir nedenden, muhtemelen Bizans Dönemi'nde tuğlalarla kısmen kapatılmıştır **(Lev. 9, Res. 6)**. Yapının batı duvarının hemen güney kısmında ise, güney duvarındaki girişten daha anıtsal olan ve yapının belki de daha sonraki döneminde ana girişi olarak kullanılan bir kapısı bulunmaktadır **(Lev. 9, Res. 7)**.

Gymnasionun iç kısmının, en azından doğu, güney ve batı kısmının bir portico ile çevrili olduğu, bu kısımlarda görülen ve büyük kısmı hala in situ olan, sadece keskin yivli alt tamburları korunmuş kireçtaşı sütun gövdelerinden anlaşılmaktadır. Kuzey kısım çok tahrip olduğundan, bu kısımda böyle bir porticonun varlığı belirlenememiştir. Söz konusu portico 6,84 m. genişliğindedir. Güney ve batı duvarın iç kısımlarında görülen, pencerelerin üst kısmında sıralanan kare hatıl deliklerinden, porticonun iki katlı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim güneydoğu ve güneybatı köşede korunmuş olan duvar yüksekliği de, ahşap hatıllarla desteklenmiş olması gereken ikinci kata işaret etmektedir. Muhtemelen yapının iç duvarını dört yönden peristyl şeklinde saran bu porticonun, hangi düzende olduğunu belirleyebilecek bir sütun başlığına, araştırmalar sırasında rastlanamamıştır **(Lev. 10, Res. 8)**. Ancak, genelde peristylli olan gymnasionlarda, porticolar için Dor düzeninin tercih edildiği bilinmektedir[3]. Buradaki sütunların büyük çapları, sağlamlığı ve yivlerinin keskinliği göz önüne alınırsa, porticonun da Dor düzeninde olabileceği düşünülebilir. Yapı içerisinde, ortada yer alan palaistra alanında Bizans Dönemi'ne ait düzensiz yapılaşma görülmektedir, bunun için asıl yapının malzemesi devşirme olarak kullanılmıştır. Gymnasionun kuzeyindeki yoğun tahribat da, bu

[3] Yaraş, **Antik Çağda Eğitim ve Anadolu Gymnasionları**, s. 165.

kısmın hemen tam ortasına inşa edilmiş tetrakonkhos planlı Bizans yapısı dolayısıyladır. Söz konusu yapıda kullanılan blok taşların hepsi gymnasiona aittir[4].

Yapının iç kısmı, yukarıda anlatıldığı üzere, oldukça tahrip olduğundan ve henüz bir kazı gerçekleştirilmediğinden, bir gymnasionda bulunması gereken ephebeion, eksedra, apodyterion, korykeion, konisterion, sphairisterion[5], aleipterion, elaiotheseion, frigia lavatio, frigidarium, sudatorium, laconicum ya da pryaterion gibi mekanların hangisinin bulunduğu ve nerede olduğunu saptamak olası değildir[6]. Ancak ileride yapılacak kazılarla bu mekanların tanımına izin verecek sonuçların alınması mümkündür.

Gymnasionlar, fiziksel egzersiz yapılan merkezler olduğu için, su temini çok önemlidir. Yunan kültür çevresindeki kentlerde, Roma hakimiyeti öncesinde yapılan gymnasionlarda sıcak su kullanımının olmadığı bilinmektedir. Egzersiz sonrası temizlenme ihtiyacı loutron denilen küçük soğuk su havuzlarında karşılanıyordu[7]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu durum değişmiş ve yıkanmayla ilgili birimler öne çıkmaya başlamış, hatta zaman içinde gymnasionlar, hamam kompleksleri içine entegre edilerek, mimari anlamda ikinci plana düşmüşler, ortaya hamam-gymnasion kompleksleri çıkmıştır[8]. Ancak Kuzey Gymnasion, bir hamam yapısından bağımsız olarak planlanmış, kendi başına var olan bir gymnasiondur. Bu durumda Roma İmparatorluk Dönemi'nde su ihtiyacının karşılanması için, doğu duvarına paralel olarak uzanan ve buraya varan, kuzey-güney doğrultulu küçük bir aquaductla su sağlanmıştır. Söz konusu aquaductun ancak bir kısmı izlenebilmektedir **(Lev, 10, Res. 9)**. Buna rağmen aquaduct, batı kent surlarına paralel olarak uzanan ve güneye doğru yol alan su yoluyla bağlantılı olmalıdır[9]. Böylece, yapının gymnasion özelliği

[4] Tetrakonkhos için bkz.: W. Eugene Kleinbauer, "The Double Shell Tetraconch Building at Perge in Pamphylia and the Origin of the Architectural Genus", **DOP 41,** s. 1987, s. 277-293.
[5] Bu yapıda bir sphairisterion olabileceğine dair bkz.: yuk.: **III.A.3.b.(4).**
[6] Gymnasionlarda olması gereken bu yapılardan Vitruvius, ayrıntılı olarak nerelere inşa edileceklerini de belirterek bahsetmiştir. Bkz.: Vitruvius, **De Architectura : Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev.: S. Güven, İstanbul, YEM Yayın, 1993³., s. 119, 5,11,1-5. Ayrıca bkz.: Delorme, **Gymnasion,**s. 253-271. Fikret Yegül, **Bath and Bathing in Classical Antiquity**, New York, The Architectural History Foundation, 1992, s. 7-17; Inge Nielsen, **Thermae et Balnea, The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths**, Aarhus, Aarhus University Press, 1990**,** s.9-13.
[7] Yegül, **Bath and Bathing,** s. 17-21.
[8] Buna Perge içinden en iyi örnek Güney Hamam'dır. Bkz.: aş.: **III.A.3.**
[9] Perge su yolları için bkz.: Aziz Albek, "Perge Şehri Su Yolları", **Belleten 36-143**, 1972, s. 289-290; Galip Büyükyıldırım, **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, Ankara, DSİ, 1994, s. 123-152.

ön planda tutulmakla beraber, Roma İmparatorluk Dönemi'nde çeşitlenen ve gelişen yıkanma işlevi de, aquaductla birlikte, yapıya kazandırılmıştır.

Gymnasionun tarihlenmesi güney duvarındaki kapı pencerelerin lentolarındaki Eski Yunanca ve batı girişine ait olduğu anlaşılan Latince yazıtlı bir arkhitrav bloğu yardımıyla hemen hemen kesinlikle yapılabilmektedir. Güney duvardaki kapının hemen doğusundaki pencere lentosuna kazınmış olan tek satırlık Eski Yunanca yazıtta, C. Iulius Cornutus'un, ya gymnasionu ya da gymnasionun, sonu "-ον" ile biten bir mekanını adadığı anlaşılmaktadır[10]. Yazıtın, pencere lentosunun, muhtemelen Bizans Dönemi'nde, kemer şeklinde biçimlendirilmesi sebebiyle, eksik olan bu kısım gymnasion içindeki apodyterion, aleipterion, sphairisterion, lakonikon (laconicum), ephebeion gibi yukarıda sayılan ve sonu "-ον" ile biten mekanlar ya da gymnasionun kendi ismiyle tamamlanabilir[11]. Bir başka yazıt ise, üç satır olarak tahmin edilmiş ve güney duvardaki kapının ortasına kazınmıştır[12]. Kapı lentosunun orta kısmı kırıldığından, bu yazıt da eksik olarak günümüze ulaşmıştır. Ancak, tamamlanmasına izin verecek bölümleri kalmıştır. Buna göre yine C. Iulius Cornutus, mantıken ismi Nero olarak tamamlanan İmparatora, eşi ile birlikte yapı ya da yapının bir kısmını adamıştır. Bir diğer yazıt ise tek satır olarak, aynı duvardaki kapının batısındaki pencere lentosu üzerine kazınmıştır[13]. Bu yazıtın da orta kısmı, pencere lentosunun, muhtemelen Bizans Dönemi'nde, kemer şeklinde yeniden biçimlendirilmesi sonucu eksiktir. Yazıttan yine C. Iulius Cornutus'un ismi okunabilmekte, ancak orta kısım eksik olduğundan, bağışın yapının tümünü mü yoksa bir bölümünü mü kapsadığı anlaşılamamaktadır[14]. Yapının Latince olarak yazılmış resmi ithaf yazıtı ise, batı girişi önünde, yere

[10]Yazıt için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32c; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.115, no. 21.; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 51-52, no. 36; **Ek, no: 14.**

[11] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 52.

[12] Yazıt için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32a; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.113-114, no. 18.; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 52-53, no. 37; **Ek, no: 15.**

[13] Yazıt için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32b; Merkelbach- Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.114-115, no. 20.; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 53, no. 38; **Ek, no: 16.**

[14] C. Iulius Cornutus için bkz.aş.: **III.A.**

düşmüş ve bu girişe ait olduğu anlaşılan arkhitrav üzerinde yer almaktadır[15]. Arkhitravın iki parçadan oluştuğu, üzerinde yer alan yazıtın devamının sağ kısımda olması gerektiğinden anlaşılmaktadır. Bu durumda yazıtın tamamlanan sağ kısmına göre, burada güney duvarın ortasında yer alan kapı lentosundaki Eski Yunanca yazıtın Latince versiyonu yer almaktadır. C. Iulius Cornutus ve eşi yapıyı, S. Şahin'in tamamlamasına göre, İmparator Nero'ya adamışlardır. Şahin, güney duvar ortasında yer alan yazıtın Eski Yunanca versiyonunun 1.satırını ΣεΒαστῷ Νέ[ρωνι Γ. ᾽Ιούλιος Κορν]οῦτος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ şeklinde tamamlamıştır. Burada ikinci ismin kalan iki harfi "N" ve "E" doğal olarak Şahin'e Nero ismini düşündürmüştür. Buna dayanarak da kendisi Latince versiyonun, şimdilik kayıp olan sağ arkhitrav parçası üzerindeki kısmını da Nero olarak tamamlamıştır. Ancak, W. Eck, yazıtın "Claudio Caesari Germ[anico Augusto Neroni] " şeklinde olan ilk satırının tamamlamasını kabul etmemektedir. Buna kanıt olarak da, Nero'nun resmi adlandırmasında "Nero" adının hiçbir zaman sonda yer almadığını göstermektedir[16]. Buna dayanarak da Eski Yunanca versiyondaki 1. satırın ya ΣεΒαστῷ νέ[ω---] şeklinde ya da bir tanrı adıyla tamamlanabileceğini ileri sürmekte, Latince versiyonda ise tamamlama yapılmaması, Claudio Caesari Germ[anico Augusto ---] şeklinde boş bırakılması gerektiğini ve burada İmparator Claudius'un söz konusu olabileceğini söylemektedir[17]. Tabii, her iki öneri de dikkate değerdir. Şahin'in tamamladığı Eski Yunanca versiyonda belki de Nero'nun ismi, genel geçer formülasyona uymasa da, nadir görülen bir örnek olabilir[18]. Bu konunun kesinliğe kavuşması, çok yüksek ihtimalle yıkıntı içinde kalmış söz konusu arkhitrav bloğunun sağ kısmının bulunmasıyla mümkün olabilecektir. Tüm bunlarla beraber Şahin, batı girişteki Latince ithafın, Eski Yunanca olanlardan farklılık içererek, reprezantatif amaçlı olarak resmi dil olan Latince yazıldığını söylemektedir[19].

---

[15] Yazıt için bkz.:Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32d; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.114, no. 29.; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 53-54, no. 39; **Ek, no: 17.**

[16].Werner Eck, "Latein als Sprache politischer Kommunikation in Städten der östlichen Provinzen", **Chiron 30**, 2000, s. 656.

[17] **a.e.**, s. 657.

[18] Nitekim Nero'nun resmi olmayan ve çok sık görülmeyen ismi Tiberius Claudius Nero Caesar'dır. Bkz.: Dietmar Kienast, **Römische Kaisertabelle**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996³, s. 96.

[19] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 53.

W. Eck ise, normalde bir yapının yenilenmesi ya da eklemesini içeren yazıtların, kentin ait olduğu kültür çevresinin dili, yani Eski Yunanca yazıldığı ve İmparator onurlandırmalarının ise resmi dil olan Latince olduğunda hareketle, batı girişteki Latince yazıtın bu fonksiyonuna işaret edip, üzerinde İmparator Claudius'un bir heykeli olabileceği ihtimalini ortaya atmaktadır[20]. Tak yapıları dışında, W. Eck'in ileri sürdüğü gibi, arkhitrav üzerinde bulunan heykel örneği antik mimaride yoktur. Nitekim, yapının batı girişinin mimari özellikleri, hem heykelin arkhitrav üzerinde duracağı yerin olmaması dolayısıyla, hem de statik açıdan buna izin verecek durumda değildir. Bu durumda Şahin'in, Latince yazıtın reprezantatif amaçlı olduğuna dair görüşü çok daha mantıklıdır. Çünkü yapının bu girişi, güney duvardaki kapıya göre daha yüksek ve anıtsaldır. Kapının söveleri ve lentosu da profilli olarak işlenmiştir.

Bu gymnasionun, M.S. 1. ve 2. yy.'da Perge'de etkin olan Cornutii ailesinden ilk bildiğimiz kişi olan, *senator* sınıfından C. Iulius Cornutus tarafından kişisel bir bağış olarak, M.S. 1. yy.'ın ilk yarısında Claudius ya da Nero'ya adanmış olduğu kesindir. Belirsiz olan, C. Iulius Cornutus'un önceden var olan bir gymnasion yapısını mı genişletip, eklemeler yaptırdığı, yoksa yeni bir gymnasion mu inşa ettirdiğidir.

Fiziki ve entelektüel eğitimi bünyesinde birleştiren gymnasion, Eski Yunan kültürünün merkezi olan polisler için ayrılmaz bir parçaydı. Bunu en iyi yansıtan fikri Pausanias şu sözlerle ortaya serer: *"...Phokis'in bir kenti olan Panopeus ki, buna kent denebilir mi?, çünkü ne hükümet daireleri, ne gymnasionu, ne tiyatrosu ne agorası ne de çeşmesi var"*[21]. En başlarda belirli bir mimari forma sahip olmayan gymnasionlar, gençlerin çıplak olarak fiziksel egzersizler yaptıkları, açık havada herhangi bir yer olarak, pastoral özellikleriyle öne çıkıyorlardı[22]. M.Ö. 4. yy.'dan itibaren belirli mimari formlara kavuşan gymnasionlar, bu yüzyılın sonundan itibaren sayıca artmış ve bu artışın en yoğun görüldüğü bölge Küçük Asia olmuştur[23]. M.Ö. 2. yy.'dan sonra bir kural olarak kent surları içine inşa edilmeye başlanan bu

[20] Eck, **Latein als Sprache**, s. 657.
[21] Pausanias, **Periegesis tes Hellados: Description of Greece**, Çev.: W.H.S. Jones, The Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press, 1978³, s. 289, 10,4,1.
[22] Yegül, **Bath and Bathing,** s. 6.
[23] Delorme, **Gymnasion,** s. 421, 453; Yaraş, **Antik Çağda Eğitim ve Anadolu Gymnasionları**, s. 118.

yapıların, ayrı bir mimari birim olarak popülaritesi M.Ö. 1.yy.'dan itibaren azalmaya başlamıştır [24]. Bunda İtalik Roma kültürünün, gymnasion aktivitelerine, Yunanlar kadar sıcak yaklaşmaması ve hatta bunu küçümsemesinin etkisi olabilir. Nitekim Traianus'un sarf ettiği *" Bizim küçük Yunanlarımız* (Lat.: *Graeculi*) *gymnasionları çok sever"* sözleri[25], Nero ya da Hadrianus'dan farklı olarak, Philhellen olmayan imparatorların Yunanlar'ın gymnasion kültürüne bakış açısını çok iyi yansıtmaktadır. Buna rağmen, İmparatorluğun batısında, devlet tarafından yaptırılmış ilk gymnasion Nero zamanında inşa edilmiş, Traianus ve Hadrianus Dönemi'nde de yaptırılmaya devam edilmiştir[26]. M.S. 3. yy.'a kadar özellikle, Hellenistik kültürün baskın olduğu doğu eyaletlerinde, gymnasionlar ayrı bir mimari form olarak inşa edilmeye devam edilmiş, var olanlar da tamir ve onarımlarla işlevlerini sürdürmüşlerdir[27]. Ancak, gymnasionlar Roma hakimiyeti altındaki Doğu eyaletlerinde, artık daha çok hamam yapılarıyla kombine edilmişler, varlıklarını daha çok bu yapıların gölgesinde sürdürmüşlerdir[28].

Yukarıda bahsedildiği gibi Kuzey Gymnasion'a ait olan yazıtlar, gymnasionun yerinde daha önceden de bir gymnasion var olup olmadığı hakkında kanıt sağlamamaktadır. Yapının mimari özellikleri, daha geç ekleme ve tamirler hakkında fikir sağlasa da, önceli hakkında bilgi vermemektedir[29]. Bu durumda kentin bazı genel özellikleri, yapının konumu ve çevresindeki yapılarla olan ilişkilerinden bir çıkarım daha doğrusu öneri yapmak mümkündür.

---

[24] **a.e.**

[25] Plinius Caecilius Secundus, **Epistularum Liber Decimus ad Traianum Imperatorem cum Eiusdem Responsis** (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/pliny.ep10.html, 15 Ekim 2007, 10,40.

[26] Yaraş, **Antik Çağda Eğitim ve Anadolu Gymnasionları**, s. 122.

[27] **a.e**., s. 126.

[28] Hamam-gymnasion kompleksleri için bkz. aş.: **II.A.3.**

[29] H.S. Alanyalı Perge'nin antik şehircilik anlayışı ile ilgili makalesinde, Hellenistik Dönem'de Perge agorasının nerede olabileceğine dair fikirlerini belirtirken, *"Araştırmacılar **C. Julius Cornelius** Palaistra'sının erken dönem Agorası olabileceğinde birleşmektedirler"* şeklinde bir cümle kullanmıştır. Ancak gymnasionda buna dair ne mimari ne arkeolojik ne de epigrafik bir kanıt olmamasının yanında, bu yapı hakkında, A. Akarca'nın bu öneriyi bir ihtimal olarak öne sürmesi dışında, konu üzerine söz söylemiş başka hiçbir araştırıcı da böyle bir fikir ortaya atmamıştır. Bkz.: Hüseyin Sabri Alanyalı, "Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1-2**, C. 2., 2004, s. 4. A. Akarca'nın söz konusu önerisi için bkz.: Aşkıdil Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 82.

Perge, kentleşme bakımından ilk gelişimini ve daha çok yerli kimlikli bir kentten, geçirdiği akkültürasyon süreci sonucunda bir Hellen polisi olma safhasını Akropolisinde tamamlamış olsa da, Pamphylia ovasındaki diğer rakip kentlerle büyüklük bakımından yarışacak konuma ancak Hellenistik Dönem'de ulaşmıştır. Bu dönemde Akropolisteki sınırlı alandan önce tepenin güney yamacına daha sonra ise, ovaya yayılmış olduğu düşünülmektedir[30]. Aşağı kentten bu dönemde, mimari olarak surlar dışında bir kalıntı olmasa da, Akropolisteki 2 adet Hellenistik Peristylli Yapı bu dönemde kentteki inşa faaliyetlerine ışık tutacak nitelikte yapılardır[31]. Tüm bunlarla beraber, Akropolisin güney yamacındaki yak. 22 m. genişliğindeki, "Liman Kapısı"ndan kente giren Akropolisin "Doğu Caddesi", daha batıdaki "Batı Caddesi" ile birleşerek, gymnasionun kuzeyinden geçip, aşağı kentdeki hiçbir yapıyla bağlantı kurmayarak, gymnasionun hemen kuzeyinden aşağı kentin batı kapısına varır[32]. Benzer bir şekilde, aşağı kentin Erken İmparatorluk Dönemi'nde ana caddesi olması gereken doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin, kavşaktan sonraki batı kısmı önce kuzeybatıya kıvrılıp, tam gymnasionun güneydoğu köşesine vardığında düz bir hat izleyerek, gymnasionun güney duvarı boyunca ilerler, daha sonra biraz batıda yine kuzeybatıya kıvrılıp, kentin batı kapısına varır[33]. Bu caddenin kavşağa kadar olan doğu kısmı düz bir hat üzerinde ilerlerken, kavşaktan sonraki batı kısmının, düz ilerlemek yerine, kuzeybatıya kıvrılması, kavşağın tam batısının kot bakımından yüksek olmasıyla açıklanabilir. Buradan bir cadde geçirmek tesviye çalışmaları ve dolayısıyla ekonomik açıdan zor olmalıydı. Ancak kuzeybatıya kıvrıldıktan sonra tam olarak gymnasionun güney duvarına paralel geçmesi, caddenin gymnasionun güney duvarına göre planlanmış olduğunu düşündürmektedir. Çünkü caddenin bu kısımda biraz daha güneyden geçirilebilmesi için yeterli alan vardır[34]. Caddenin bu şekilde planlanmasıyla, gymnasionun anıtsal güney duvarının, caddenin anıtsallığını arttıracak bir görünüm, "vista" yaratacağı düşünülmüş olabilir. Bu durumda

[30] Bkz. yuk.: **I.**
[31] Bu yapılar için bkz. yuk.: **I**; **II.C.2.**
[32] Akropolis'in güney yamaçlarındaki "Batı Cadde" ve "Doğu Cadde" için bkz.: Martini, **Topographie**, s. 17-39; Ayrıca bkz. yuk.: **I.**
[33] Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz. aş.: **II.B.4.**
[34] Bu konuda Lanckoroński kuşkuya düşmüş ve caddenin mi gymnasiona, gymnasionun mu caddeye uygun planlandığı konusunda bir saptama yapamayacağını belirtmiştir. Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 41.

gymnasionun, Erken İmparatorluk Dönemi'nde kentin ana caddesini oluşturan caddeden önce yapılmış olduğu düşünülebilir. Ayrıca yukarıda bahsedilen, Akropolisin güney yamacından geçen ve batı kapıya varan ana cadde de, burada var olan bir yapının kuzeyinden, onunla bağlantılı olarak yönlendirilmiş olabilir. Tüm bunlarla birlikte, Hellenistik geleneğin tüm kurumlarıyla oturduğu ve öylesine anıtsal surlara sahip bir kentin Hellenistik Dönem'de bir gymnasion yapısına sahip olmadığı da mantıklı değildir. Nitekim, Perge'de bulunan, Geç Hellenistik Dönem'e ait iki yazıtta "gymnasion" ibaresi geçmektedir[35]. Bu durumda mimarisinde Hellenistik Dönem taş işçiliği geleneğini çok iyi yansıtan bu yapının öncelinin aynı yerde var olduğu, C. Iulius Cornutus'un var olan bu yapıyı ya tadilatını yaptırttığı ya da bazı eklemeler yapıp[36], dönemin modasına uygun olarak Nero ya da Claudius'a adadığı söylenebilir. Bu soruyu açıklığa kavuşturmak için yapılacak arkeolojik araştırmaların, yapının Hellenistik önceline dair kanıtlar sağlama ihtimali vardır.

Tiberius Dönemi'nde Pergeli euergetes ve elçi Lysimakhos oğlu Apollonios'un yaptığı işlerin belgelendiği stelin, çocuk gymnasionunda dikildiği bilinmektedir [37]. Perge'de en geç Domitianus Dönemi'nden itibaren ise üç gymnasion bulunduğu, iki ana caddenin bulunduğu kavşaktaki Domianus'a ithaf edilmiş takı yaptıran Demetrios ve Apollonios kardeşlerden, Demetrios'un genç, yetişkin ve çocuk gymnasionlarını gymnasiarkhosluğunu (γυμνασίαρχος νέων τε καὶ γεραιῶν καὶ παίδων) yapmış olmasından anlaşılmaktadır[38]. Benzer şekilde C. Postumius Cornutus da, Güney Hamam'da bulunan Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen bir yazıtta üç gymnasionun gymnasiarkhosu olarak anılır[39]. Perge'de ise mimari olarak belirlenebilen iki adet gymnasion vardır. Bunlardan biri Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası, diğeri ise Güney Hamam'a entegre edilmiş olan gymnasiondur. S. Şahin, Geç Antoninuslar-

[35] Yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 14-16, no. 12; s. 18-21, no. 14; ayrıca bkz.: **a.e.**, s. 80.
[36] S. Şahin de, C. Iulius Cornutus ve eşinin, imparator için gymnasionun çeşitli kısımlarına yazıtlar yazdırmasının (belki de her bir birim için), yapının yeniden, temelden inşa edilmediğini, önceden var olan bir gymnasiona eklemeler ya da genişletmeler yaptırıldığına işaret ettiğini söylemektedir. Bkz.: **a.e.**, s. 52.
[37] Bkz. **a.e.**, s. 37-43, no. 23. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 3.**
[38] Söz konusu ibarenin geçtiği tak üzerindeki yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 72-80, no. 56. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 3.**
[39] **a.e., s. 88-90, no. 61.**

Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen bir yazıttaki, ismini Ti. Claudius Vibianus Tertullus olarak tahmin ettiği kişinin[40], yazıttan Güney Hamam'ın kastedildiği "gymnasion çevresindeki yenileme faaliyetleri"ne (Macellumun stoa diplesi, gymnasiondaki sphairisterion gibi) dayanarak, M.S. 2-3. yy.'da kentin güneyinin yetişkinler için sosyal ve kültürel yaşamın merkezi haline geldiğini ve yetişkinlerin kentin bu kısmında bir araya geldiğini ileri sürüp, Güney Hamam'daki gymnasionun yetişkinler gymnasionu olabileceğini önerir. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın ise genç gymnasionu olabileceğini söyler[41]. Doğaldır ki, kent topoğrafyasında açıkça iki gymnasion tanımlanabiliyor olsa da, her ikisinde de hangi yaş grubuna ait olduğunu belirten bir yazıt ya da arkeolojik kanıt bulunamadığı sürece, S. Şahin'in bu görüşü dayanaksız kalacaktır. Şu aşamada, elimizdeki bilgilerle, bu tür bir önerinin yapılması da sağlıklı olmayacaktır.

Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nda yukarıda bahsedilen yazıtlardan daha geç dönemlere ait, tamir ya da eklemelerle alakalı olması gereken yazıtlar da bulunur. Bunlardan biri, yapının batı girişinin hemen kuzeyinde, batı iç duvarından güneye doğru uzanan bir geç dönem duvarının, kırılmış bloğu üzerinde bulunan 2 satırlık bir yazıttır. S. Şahin tarafından Aleksandreia'da (İskenderiye) *prafectus urbi* görevinde bulunmuş birinin adını içerdiği söylenen ve buna göre tamamlanan anıtsal boyutlu yazıt, harf karakterine göre M.S. 3. yy.'a tarihlenmiştir. Burada, söz konusu kişi tarafından gymnasiona muhtemelen bir ek yapı inşa edilmiştir[42]. Bir diğer yazıt ise, bu doktora çalışmasıyla ilgili olarak , 2004 yılında Perge kent surları içinde yapılan yüzey araştırmaları esnasında, yapının içinde, tam olarak güneydoğu duvarın iç köşesinde, yazıtlı kısmı altta kalacak şekilde düşmüş olarak tarafımdan bulunmuştur. 0,50 m. uzunluk, 0,32 m. genişlik ve 0,25 m. kalınlığındaki yazıtlı kireçtaşı blok, gymnasion duvarının bu kısmından yıkılmış ve üstüste yığılmış olduğu kesin olan blokların üzerine düşmüştür. Bu da bloğun duvara ait olduğunu kanıtlamaktadır. Bloğun yazıtlı olabileceğini anlayıp, yardımla ters çevirdiğimde, 0,05 m. yüksekliğinde harflere sahip 4 satırlık Eski Yunanca yazıt görülmüştür[43]. Bir

[40] Ti. Claudius Vibianus Tertullus için bkz. aş.: **III.D.4.** Yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 206-219, no. 193; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 30.**
[41] **a.e.**, s. 209, ayrıca bkz.: **a.e.,** s. 89-90.
[42] Yazıt için bkz.: **Şahin, Die Inschriften von Perge II**, s. 21-22, no. 297.
[43] Yazıt için bkz.: **Ek, no: 33.**

onurlandırma yazıtı olduğu anlaşılan metinde, onurlandırılan kişi Sergius Heraclei[dianus] isimli bir *proconsul*dür. Lucius Sergius Volosius Matidius Heracleidianus isminde bir *Lycia et Pampylia proconsul*u, Patara'da 1993 yılı kazıları esnasında bulunmuştur. S. Şahin tarafından yayımlanmış bu yazıt, M.S. 2/3. yy.'a tarihlenmiştir[44]. Perge'de bulunan yazıtın 4. satırındaki "'Ηρακλει[διανὸν]" ismi tarafımdan, Patara'daki yazıt örnek alınarak tamamlanmıştır. Perge ve Patara'daki yazıtlarda bahsedilen kişinin bir *proconsul* olmasından hareketle, yazıtların yak. M.S. 160'den sonraya tarihlenmesi yerinde olacaktır[45]. Çünkü M.S. 160'lı yılların başına kadar bir İmparatoluk Eyaleti olan ve *legaus Augusti* tarafından yönetilen *Lycia et Pamphylia* Eyaleti, M.S. 175-180 arası kısa bir süre tekrar İmparatorluk Eyaleti olsa da, bu tarihten sonra Senato Eyaleti statüsüne sahip olmuş ve *proconsul*ler vasıtasıyla yönetilmeye başlanmıştır[46]. Kuzey Gymnasion'da yer alan ve kim ya da hangi kurum tarafından onurlandırıldığı belli olmayan L. Sergius Volosius Matidius Heracleidianus isimli bu *proconsul*, muhtemelen gymnasionda yaptırdığı bir tamir ya da ekleme faaliyetini finanse ettiği için onurlandırılmıştır.

Sonuç olarak, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası, Claudius ya da Nero Dönemi'nde, yüksek ihtimalle daha önceden var olan bir yapı üzerinde genişletildikten sonra, uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Kullanımı esnasında yapının tamir gördüğü ya da eklemeler yapıldığı, yapı içinde bulunan M.S. 2. yy.'ın 2. yarısı ve 3. yy.'a tarihlenen yazıtlardan anlaşılmaktadır.

---

[44] Bkz.: Sencer Şahin, "Epigraphische Mitteilungen aus Antalya I : Inschriften aus Pamphylien und Lykien", **EpigrAnat 31**,1999, s. 50-51, no. 17.

[45] Şahin de yazıtı harf karakteri uyarınca M.S. 2/3. yy.'a tarihlemiş, daha sonra ise M.S. 162'den sonra eyaletin senato yönetimine geçtiğini belirterek, yazıt için en erken tarihin bu olabileceğini belirtmiştir. **a.e**, s. 51.

[46] Bu yönetim değişikliği için bkz.: yuk. **I,** dipnot 152.

2. Demetrios-Apollonios Takı

Perge'nin kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerinin kavşağında, doğu-batı caddesinin doğu başlangıcında yer alan tak, 1973-1974 kazılarıyla açığa çıkarılmıştır[47] **(Lev. 3, Plan 1)**.

Tek kemerli tak doğu-batı yönünde yerleştirilmiştir. Günümüze sağlam olarak gelen kısmı sadece kare pylon ayaklarıdır. Yerel kesme blok kireçtaşından inşa edilmiş olup, genişliği 8,45 m., derinliği 1,48 m., saptanabilen yüksekliği ise 11,27 m.'dir. Arasından geçen yolun genişliği ise 4,90 m.'dir **(Lev. 11, Res. 10-11)**.

Takın birçok parçası mevcut olduğundan, bir restitüsyonunu yapmak mümkün olmuştur. Pylonları iki kademeli bir kaide üzerinde yükselmektedir. Bunun köşelerinde yarım payeler bulunmaktadır. Payeler üzerinde düz bir arkhitrav ve triglyph-metop frizinden oluşan Dor düzeninde bir saçaklık taşıyordu. Saçaklığın üzerinde sadece köşelerden oluşmuş bir kesik alınlık ve onun da üzerinde 4,40 m. genişliğindeki takın kemeri yer alıyordu. Alınlığın üzerindeki attika kısmının her iki köşesinde yarı plastik, yarım Ion sütunları vardır. Takın attikası, kemerden dolayı bu tür yapılarda görülenlerden çok daha yüksekti[48]. Attika ise, üç fascialı bir arkhitrav, üst kısmı profilli düz bir friz ve diş kesimli, zengin profilli simadan oluşan bir saçaklığa sahipti **(Lev. 12, Çiz. 3; Lev. 13, Çiz. 4)**. Alt kısmında Dor, üst kısmında

---

[47] Takın kazısı ile ilgili bkz.: Arif M. Mansel, "Perge Kazısı 1973 Çalışmaları", **Belleten 38**, 1974, s. 542; "1974 Perge Kazısı", **Belleten 39-2**, 1975, s. 551; Jale İnan, "Demetrios-und Apollonios-Bogen in Perge", **XI. International Congress of Classical Archaeology, London, 3-9 September 1978, Final Programme**, y.y,y.y., s. 128; Ülkü İzmirligil, "Perge'de Demetrios-Apollonios Takı", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildiri Özetleri**, 21-25 Eylül 1981-Ankara, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 42-43; "Perge Demetrios Apollonios Takı", **IX. Türk Tarih Kongresi**, 21-25 Eylül 1981-Ankara, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 513-518; Jale İnan "Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge", **IstMitt 39**, 1989, s.237; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s.241; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s.1. **Perge**, s. 291. Yıkılmış olan takın yapı parçalarının yak. % 80'i sağlam ele geçmiştir. Bu durum takın tam bir restitüsyonunun yapılmasına izin vermiş, ayrıca restorasyon çalışmalarının da gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Maddi imkansızlıklar dolayısıyla tam olarak bitirilememiş restorasyon çalışmaları ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Jale İnan, "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", **Belleten 44**, 1980, s. 610-611**;** "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", **Belleten 45**, 1981, s.368; "Perge Kazısı 1981 Çalışmaları", **TAD 26**, 1983, s.19; "Perge Kazısı 1983 Çalışmaları", **6. KST**, 1985, s. 328.; "Perge Kazısı 1984 Çalışmaları", **7. KST**, 1986, s. 402; "Perge Kazısı 1985 Çalışmaları", **8. KST**, 1987, s.146-148; "Perge Kazısı 1986 Çalışmaları", **9. KST**, 1988, s.190-191; "Perge Kazısı 1987 Çalışmaları", **10. KST**, 1989, s.213-214; Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazısı 1988 Yılı Önraporu", **11. KST-II**, 1990, s.214-215. Ayrıca, Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu danışmanlığında, Murat Özgen (M.A.) tarafından hazırlanmakta olan "Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi Tak Yapıları" adlı doktora çalışmasında Demetrios-Apollonios Takı'ndan bahsedilecektir.

[48] İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s.237.

ise Ion elemanlarının kullanıldığı anıt, bu düzenlemesiyle iki katlıymış gibi bir görünüm sunuyordu[49]. Takın yerden 5,55 m. yüksekliğinde, alınlığının kuzey ve güney cephelerindeki derin oyuklardan, kuzey-güney doğrultulu ana cadde sütunlu hale getirilirken, doğu kısmındaki portico arkhitravlarının taka ankastre edildiği anlaşılmaktadır. Böylece Domitianus Dönemi'nde inşa edilmiş olan tak, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddeden daha önce inşa edilmiş olmalıdır[50].

Tek kemere sahip olan takın[51], İmparatorluğun batısındaki zengin süslemeli taklarla karşılaştırıldığında[52] oldukça sade bir mimariye sahip olduğu görülür. Küçük Asia'da inşa edilen takların genelinde görülen söz konusu sadelik eğilimi, daha çok tek kemerli taklar için geçerlidir[53]. Mimari özellikleri dolayısıyla, İmparatorluğun batısında, Rimini'deki M.Ö. 27'ye tarihlenen Augustus Takı ve Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen, mimarisiyle klasik Roma taklarının ilk örneği olan Roma'daki Titus Takı ile karşılaştırılabilir[54]. Küçük Asia'da ise Nikaia'daki Lefke Kapısı (Vespasianus Dönemi), yine Nikaia'dan İstanbul Kapı[55], Pamphylia'dan ise Side'deki Vespasianus Takı, mimarilerinin sadeliği ve tek kemerli olmaları bakımından, Demetrios-Apollonios Takı ile benzerlikler taşımaktadır.

---

[49] **a.e.**, s. 237-238. Perge'de Ion ve Dor elemanlarının bir arada kullanıldığı bir başka yapı, tarihlemesi kesin olmayan, ancak muhtemelen Claudius Dönemi ya da Hadrianus Dönemi öncesi inşa edilmiş, Hellenistik Kuleler arasındaki süs kapısıdır. Bkz. yuk.: **II.A.4.** Ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.62-63.

[50] İzmirligil, **Perge Demetrios Apollonios Takı**, s. 516.

[51] Roma İmparatorluğu'ndaki tüm takların bir listesi ve mimarileri için bkz. : H. Kähler, "Triumphbogen", **RE VII A,** 1939, s.374-493.

[52] Roma İmparatorluğu'nun batısındaki takların mimari gelişimi ve özellikleri hakkında bkz.: Henner von Hesberg, "Bogenmonumente der frühen Kaiserzeit und 2. Jahrhunderts n. Chr. Vom Ehrenbogen zum Festtor", **Die römische Stadt im 2. Jahrhunderts n. Chr. Der Funktionswandel des öffentlichen Raumes**, **Xantener Berichte 2**, Kolloquim in Xanten vom 2. bis 4. Mai 1990, Ed.: H.J. Schalles, H. Von Hesberg, P. Zanker, Köln, Rheinland Verlag, 1992, s. 277-299.

[53] Küçük Asia'da bir çoğu M.S. 1. yy.'da inşa edilmiş tek kemerli, sade mimarili taklara örnekler Tarsos yakınlarındaki Bayramlı'daki tak (M.S. 69-79)', Isauria'da forumun kuzeyindeki Hadrianus için dikilmiş Zafer Takı, yine İsauria'dan Marcus Aurelius ve Septimius Severus'a ithaf edilmiş iki tak, Side Vespasianus Takı, Nikaia'nın doğu kent kapısını da oluşturan Lefke Kapı (Vespasianus Dönemi), Kyzikos (Claudius Dönemi), Assos, Milet'in Liman Kapısı (Erken Roma İmparatorluk Dönemi), Hierapolis (Hadrianus Dönemi), Ksanthos (Vespasianus Dönemi) ve Tarsos (M.S. 2. yy.)'daki taklar. Bkz.: Vedat İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları", **Festschrift für Jale İnan, Jale İnan Armağanı**, C.I, Ed.: N. Başgelen, M. Lugal, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1989, s. 354-355. Ayrıca krş.: Margaret Lyttelton**, Baroque Architecture in Classical Antiquity**, Londra, Thames and Hudson, 1974, s.257.

[54] İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 237; İdil, **Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları**, s.352.

[55] İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 242-243; Mansel, **Side**, s.31-32.

Takın mimari bakımdan en önemli özelliği, üzerinde attikanın yükseldiği kesik alınlığıdır. Barok mimaride sevilerek kullanılan bu alınlık çeşidinin, Küçük Asia'daki en erken örneği burada görülmektedir[56].

Takın, doğu ve batı kısmında kemeri ile attikasının arkhitravı arasında kalan kısma, batıda dokuz, doğuda ise yedi satırlık bir Eski Yunanca ithaf ve yapı yazıtı işlenmiştir[57]. Her satırda farklı olan harf yükseklikleri 0,20 m. ile 0,10 m. arasında değişmektedir. Doğu kısımda, solda Divus Vespasianus, sağda Divus Titus, ortada ise üç satır olarak, hüküm süren imparator Domitianus'un ismi vardır. Ancak, imparatorun "*damnatio memoriae*"sinden sonra, bu kısım tamamen silinmiştir[58]. Batı kısımda ise soldan sağa "İmparatorluğa özgü Yasa Düzeni (Sebaste Eunomia), kurtarıcı ve duaları işiten Pamphylia Apollonu (Soteiros, Pamphylos, Epekoos Apollon), Kurtarıcı ve Sığınmacı (Asylos) Artemis Pergaia (Soteiri, Asylos Pergaia Artemis) ve Dindar, İmparatorsever, Kutsal Neokoros Kenti Perge (Eusebe, Philokaisar, Hiera, Neokoros Perge) gibi hem çeşitli personifikasyonlar hem de kentin yerel tanrılarının isimleri okunmaktadır. Tüm bu isimler dativus halinde olduğundan, Demetrios-Apollonios Takı'nın yukarıda anılan İmparatorlar, personifikasyonlar, yerel tanrılar ve kentin kendisine adandığı anlaşılmaktadır.

Takın her iki tarafında aynen tekrarlanan kısımdan, Perge'nin yerli bir ailesinden olan Apollonios oğlu Demetrios ve Apollonios kardeşler tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Yazıtın bu kısmında Apollonios oğlu Demetrios'un aynı zamanda Artemis rahibi, demiourgos, genç, yetişkin ve çocuk gymnasiarkhosu gibi

[56] İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 244.
[57] Yazıt için bkz.: İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 240; Michael Dräger, **Die Städte der Provinz Asia in der Flavier Zeit**, Franfurt am Rhein, P. Lang, 1993, s.250-255, Appendix 5; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 4-10, dok. 3; **Die Inschriften von Perge I**, s. 72-80, no.56; "Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut**, Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu 5-7 Haziran 1996, İstanbul, Ege Yayınları, 1999, s.439-440, Belge no.2; **Ek, no 23.**
[58] Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.72.

önemli görevleri olduğundan da bahsedilir. Ayrıca kendisi, sadık, imparatorseven ve vatansever, erdemi bütün gibi onur ünvanlarıyla anılır. Kardeşi olan Apollonios'un ise sadece adı anılmakla beraber, daha sonra bu kişinin önemli mevkilere yükseldiği bilinmektedir[59].

Takın tarihi kesin olarak, yazıtın sonunda geçen *Lycia et Pamphylia* Eyaleti *legatus Augusti pro praetor*u Gaius Caristanius Fronto ve aynı eyaletin finans *procurator*u Lucius Vienus Longus'un anıtı kutsayıp vakfettiklerini belirttiği kısımdan anlaşılmaktadır. Gaius Caristanius Fronto, ailesi Antiokheia pros Pisidian'lı atlı sınıfından bir yüksek memurdu. Göreve *tribunus militum* olarak başlamış, daha sonra Syria'da *praefectus equitum alae Bosporanae* olmuştu. M.S. 73-74 yıllarında ise İmparator Vespasianus tarafından Senatus'da *inter tribunicios* görevini yürütüp, en sonunda ise *praetor*luğa terfi etmişti [60]. M.S. 81-84 yılları arasında *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nde *legatus Augusti pro praetore* görevini üstlenmiş, M.S. 90 yılında da *consul suffectus* olmuştu. *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nin *legatus Augusti pro praetore* görevine ise Titus'un 13 Eylül 81'de ölümünden hemen önce getirilmişti[61]. Lucius Vienus Longus'un ise M.S. 80-84 yılları arasında eyalette *procurator Augusti* görevini yürütmüş olduğu bilinmektedir[62]. Böylece bağışçıların adına ithafen "Demetrios-Apollonios Takı" olarak isimlendirilen, Perge'nin bu en erken takının M.S. 81-84 yılları arasında, İmparator Domitianus'un yönetimi ve C. Caristanius Fronto'nun valiliği esnasında inşa edilmiş olduğu kesindir.

---

[59] Demetrios ve Apollonios kardeşler hakkında bkz. aş. : **III.B.**

[60] İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 241.

[61] Gaius Caristanius Fronto'nun resmi görevleri ve tarihleri için bkz.: Herman Dessau, **Inscriptiones Latinae Selectae** III-2, Berlin, Weidmannsche Verlagbuchhandlung, 1955; no. 9485; Helmut Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jh. N. Chr, Hypomnemata 58**, Göttingen, Vanderhoeck&Ruprecht, 1979, s. 109; Werner Eck, "Jahres und Provinzialfasten der senatorischen Statthalter von 69/70 bis 138/139, **Chiron 12**, 1982, s.305, dipnot 305; Helmut Halfmann, "Die Senatoren aus den kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1 bis 3. Jahrhundert (Asia, Pontus-Bithynia, Lycia-Pamphylia, Galatia, Cappadocia, Cilicia)", **Atti del Colloquio Internazionale su Epigrafia e Ordine Senatorio 2, Tituli 5**, Roma 14-20 Maggio 1981, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1982, s. 645; Rémy, **Les carrières sénatoriales,** s. 41; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 9 ; **Die Inschriften von Perge I,** s.78. Caristanii ailesi için ayrıca bkz.: G.L. Cheesman, "The Family of the Caristanii at Antioch in Pisidia, **JRS 3**, 1913, s. 253-266.

[62] Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 9; **Die Inschriften von Perge I,** s.78. Ayrıca bkz.: **IGR III: Inscriptiones Asiae I** , 1975², no. 690.

Tamamen bir Roma buluşu olan tak yapıları[63], Roma İmparatorluk Dönemi kentlerinin mimari öğeleri içerisinde en çok göze çarpan anıtlardan biridir. Bu anıtlar çeşitli işlevlere sahiptirler. Reprezantatif açıdan asıl amacı bir imparatorun zaferini kutlamaktır (*arcus triumphalis*=zafer takı) . Aynı zamanda attikasının üzerinde heykelleri yerleştirmek için sevilerek tercih edilmiş şatafatlı bir kaide görevi de görüyorlardı[64]. Bunun yanı sıra eyaletlerde Roma egemenliğine giriş, imparatorun ziyaretleri, imparator ve tanrıların kutsanması ve imparatorun herhangi bir unvan kazanması takların reprezantatif işlevleri arasında sayılabilir[65]. Bununla birlikte, imparatorluğun doğu eyaletlerinde taklar, genel olarak imparatorlarla birlikte yerel tanrılara da adanmışlardır ki[66], aynı uygulamayı Demetrios-Apollonios Takı'nda da görebiliyoruz.

Takların kent yapıları arasındaki temel pratik işlevi ise aslen, ana caddelerden akan trafiği düzenlemek ve yönlendirmektir. Aynı zamanda iki alan arasında, onları birbirinden ayırmadan keskin bir ayrımı da belirler[67]. Bu sebepten taklar, özellikle M.S. 2. yy.'ın başlangıcından itibaren hem ana caddelere dikkati çekmek ve anıtsallaştırmak, hem de trafiği düzenlemek mantığıyla, ana caddelerin başına, sonuna ya da kesişen iki ana caddenin kavşağına inşa edilmişlerdir[68]. Demetrios-Apollonios Takı da, sahip olduğu önemli reprezantatif/propagandist özelliğinin

---

[63] Plinius bu yapı çeşidinden bahsederken "***novicio invento***" yani "**yeni buluş**" deyimini kullanır. Bkz.: Plinius, **Naturalis Historia,** s. 148-149, 34,12,27, Ayrıca bkz.: İdil, **Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları**, s.351.

[64] S. Schorndorfer, **Öffentliche Bauten hadrianischer Zeit in Kleinasien. Archäologish-historische Untersuchungen, Charybdis 14**, Münster, Lit, 1997, s.104; Hesberg, **Bogenmonumente der frühen Kaiserzeit**, s. 277.

[65] İdil, **Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları**, s.354.

[66] Lyttelton**, Baroque Architecture in Classical Antiquity,** s. 257.

[67] William L. Mac Donald, **The Architecture of the Roman Empire: An Urban Appraisal**, C. II, New Haven-Londra, Yale University Press, 1986, s. 75. Takların kent yapıları içerisinde, sadece zafer ve onurlandırma amaçlı değil, aynı zamanda kent yapılarının ayrılmaz bir parçası olarak, kendi mimari karakterini kazanmaya başlaması M.S. 2. yy.'dan itibaren görülür. Bu yapıların mimari açıdan, kent konteksti içinde belirleyici işlevi hakkında bkz. : Hesberg, **Bogenmonumente der frühen Kaiserzeit**, s. 296-299, özelikle s. 298-299. Ayrıca bkz.: Jean Yves Marc, "Der sogenannte Caracalla-Bogen in Thasos und die Funktion monumentaler Bögen in den griechischen Städten der römischen Kaiserzeit", **100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos,** C. I**,** Akten des Symposions Wien 1995, Archäologische Forschungen, Ed.: H. Friesinger, F. Krinzinger, Viyana, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1999, s. 710-711.

[68] **a.e.,** s. 77; Schorndorfer, **Öffentliche Bauten hadrianischer Zeit in Kleinasien,** s.104. Kent yapıları içinde reprezantatif bakımdan en şatafatlı yapı olan taklar, yukarıda sayılan işlevi ve yeri dışında, kentin farklı kısımlarında, hatta kent dışında yapılıp, farklı işlevler de üstlenmişlerdir. Örneğin kent surları dışında, kentin ana kapısına ulaşan ana yollar üzerinde; kent surlarının anakapıları olarak (*porta triumphalis*), önemli büyük yapıların girişini oluşturan propylonlar olarak inşa edilmiş olanlar vardır. Bkz. Mac Donald, **The Architecture of the Roman Empire,** s.80.

yanında, doğu-batı doğrultulu ana cadde üzerine, doğu batı doğrultusunda inşa edildiğinden, mimari bakımdan işlevinin söz konusu caddeye dikkat çekmek olduğu açıkça belirmektedir. M.Ö. 81-84 yılları arasında inşa edilmiş, Perge Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinin erken örneklerinden bu anıt, caddenin doğu başlangıcında yer aldığından, söz konusu caddenin M.S. 1. yy.'da ana cadde olarak kullanıldığının da açık bir delilidir[69]. Aksi halde, kuzey-güney doğrultulu cadde vurgulanmak istenseydi takın doğrultusu da buna uygun yapılırdı. Bununla birlikte, eğer dikkat çekilmek istenen her iki caddenin birleştiği kavşak olsaydı bu, ayakları kavşağın dört köşesine oturan ve her iki caddeye de geçiş veren dört cepheli bir tetrapylonla da sağlanabilirdi.

3. Güney Hamam

Perge'nin iki büyük hamamından biri olan Güney Hamam, kentin güney batısında, "Hellenistik" tahkimatının dışında, Yuvarlak Kuleli "Hellenistik" Kent Kapısıyla (Planda C), Geç Dönem Kent Kapısı (Planda C1) arasındaki avlunun batısında yer alır. Kentin en iyi korunmuş ve en abidevi yapılarından biri olan bu kompleks, Lanckoroński tarafından da hamam olarak tanımlanmış[70]; 1978-1985 yılları arasında ise kazısı yapılmıştır[71]**(Lev. 3, Plan 1)**. Bulunduğu yer işlevini ve önemini vurgular. Çünkü hemen doğusunda sonradan bir şeref avlusuna dönüştürülmüş olan Yuvarlak Kuleli "Hellenistik" Güney Kent Kapısı ve daha doğusunda ise, insan trafiğinin çok yoğun olduğu Macellum bulunmaktadır[72] **(Lev. 14, Plan 4, Res. 12)**.

---

[69] Bu konudaki tartışma için bkz.: aş.: **II.B.4** ve **IV.A.**

[70] Karl Graf von Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 46-47.

[71] Güney Hamam Kazıları için bkz.: Jale İnan, "Perge Kazısı 1978 Çalışmaları", **Belleten 43**, 1979, s. 877; **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları,** s. 608-609; **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 365-367; **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 2-9; "Perge Kazısı 1982 Çalışmaları", **5. KST**, 1984, s.199-205; **Perge Kazısı 1983 Çalışmaları**, s. 323-326; **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, s. 397-399; Perge Kazısı 1985 Çalışmaları, s. 138-139; Haluk Abbasoğlu, **"Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları"**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1982, s. 86-110; **Perge Kazıları**, s.241-247; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 1-12. **Perge**, s. 292.

[72] Güney Hamam'ın yerinin önemi hakkında ayrıca bkz.: Haluk Abbasoğlu, "Pamphylia Hamamları:Plan Açısından bir Değerlendirme", **Festschrift für Fahri Işık, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan : Anadolu'da Doğdu**, İstanbul, Ege Yayınları, 2004, s.2.; Şahin, **Inschriften von Perge I**, s. 67.

Yapı, kuzeydoğu-güneybatı yönünde yan yana sıralanan mekanlardan oluşmuştur. Ancak bu mekanlar aynı aks üzerinde yer almazlar. Bundan dolayı hamam aksial olmayan asimetrik hamamlar sınıflamasına dahil olmaktadır[73].

Mekanların yanyana sıralanması, hamama girenin geçtiği odalardan çıkarken de geçme zorunluluğu bakımından kullanım zorluğuna yol açar. Bu problem Güney Hamam'da, diğer odaların arkasına dik yerleştirilmiş IX nolu mekan ile aşılmıştır. Böylece hamamın mekanları yan yana sıralanmış olmasına karşın, kullanım açısından "sıra tipi" hamamlara değil, "halka tipi" hamamlara dahil olmaktadır[74] **(Lev 15, Plan 5)**.

a. Mimari Kalıntılar

Güney Hamam'ın kazısıyla ortaya çıkarılan bir çok mekanın işlevi, mimari özellikleri yardımıyla saptanabilmiştir. Aşağıda, epigrafik kanıtların yardımı olmaksızın, mimari ve arkeolojik kanıtlarla kesin olarak tanımlanabilen bu mekanlar anlatılacak, ayrıca işlevleri henüz tanımlanmamış mekanlar da mimari açıdan betimlenecektir.

Hamamın girişi ilk evresinde III nolu mekanın (frigidarium) kuzeyinde olmalıydı. Ancak, Severuslar Döneminde, VI nolu (Palaistra) mekanın doğusuna anıtsal bir propylon inşa edilerek, giriş buradan sağlanmaya başlamıştır[75] **(Lev. 16, Res. 13, Çiz. 5)**.

Propylon'un geçit verdiği VI nolu alan, 46,00x35,00 m. ölçülerinde, dört tarafı porticolar ile çevrili dikdörtgen bir avludur **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Porticoları oluşturan granit sütunların mermer kaideleri, kireçtaşından alçak postamentler üzerinde yükselmektedir **(Lev, 17, Res. 14)**. Sütun başlıkları ise

---

[73] Bu tipi en iyi yansıtan örnek Miletos'taki Antoninler Dönemi'ne tarihlenen Faustina Hamamıdır. Bkz.: Gerhard Kleiner, **Die Ruinen von Milet**, Berlin, Walter de Gruyter, 1968, s. 101-109; . Aynı zamanda Aspendos, Side Agora ve Sagalassos Hamamları da bu türe örnek olarak verilebilir. Bkz.: Yegül, **Bath and Bathing**, s.291.; Haluk Abbasoğlu, **The Founding of Perge**,s.182.

[74] Haluk Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları:Plan Açısından bir Değerlendirme**, s. 3.; Nielsen, **Thermae et Balnea**, s. 111.; Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi hamamlarının "sıra tipi" ve "halka tipi" şeklinde sınıflandırılmasına dair bkz.: D. Krencker, v.d..; **Die trierer Kaiserthermen I**, **Ausgrabungsbericht und Grundsätzliche Untersuchungen römischer Thermen, Trierer Grabungen und Forschungen I-1**, Ausburg, Dr. Benno Filser Verlag, 1929, s.177-181, Ayrıca bkz.: Andrew Farrington, "Imperial Bath Buildings in South-West Asia Minor", **Roman Architecture in the Roman World**, Ed.: S. Cormack, F.H. Thompson, Londra, Thames and Hudson Ltd., 1987, s. 53.

[75] Propylon hakkında bkz.: Mansel, **1969 Perge Kazılarına Dair Önrapor**, s. 130-131; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.71-72, Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s.182.

Korinth düzenindedir. Porticoların kuzey ve güneyi duvarlar, doğu ve batısı ise hamamın diğer mekanlarıyla sınırlanmıştır. Porticoların sütunlarından in situ olarak günümüze ulaşanlar çok azdır. Buradaki mimari parçalar geç bir dönemde, başka yerde kullanılmak üzere alınmış olmalıdır[76].

Güney portico IV ve V nolu mekanlara açılır. Batı porticonun güneyi ise III nolu mekan duvarıyla sınırlandırılmış, ancak buradan bir kapı ile söz konusu mekana geçiş sağlanmıştır. Batı porticonun güneyi ise VII nolu mekanla bitişik olup, her iki mekanı birbirinden bir sütun dizisi ayırmaktadır. Diğerlerinden daha geniş olan kuzey portico, kuzeyinde bir duvarla sınırlandırılmıştır[77]. Doğu portico, kuzeyinde Hellenistik yuvarlak kulelerle bitişikken, güneyinde F2 (Septimius Severus Çeşmesi) çeşmesinin arkasındaki geçide açılır.

Porticoların üstlerinin bir çatı ile kapalı olup olmadığı konusunda sadece doğu portico hakkında yeterli kanıt vardır. III nolu mekanın doğu duvarındaki hatıl delikleri, porticonun bu kısmının bir çatıya sahip olduğunu gösterir. Ancak diğer taraflardaki duvarlar yeterli yükseklikte korunmadığından, çatı hakkında kesin bir sonuca varmak olası değildir.

Galerilerin tabanı ise, bezemeleri yoluyla M.S. IV. yy.'a tarihlenen mozaikler ile kaplanmıştır[78].

Dört tarafı porticolarla çevrili bir avluya sahip olan VI. Nolu bu mekan, şüphesiz Güney Hamam'ın palaistrasını oluşturuyordu. Bununla birlikte, mekanın kuzey portiğinin diğerlerine oranla daha geniş olması (yak. 12,00 m.) ve portiğin kuzey duvarının kuzey batısına doğru, üzeri mermerle kaplanmış blok taşlardan üç kaide yapılması dikkat çekicidir **(Lev. 17, Res. 15)** . Benzer bir kaide de batı porticoda bulunmaktadır. Kazılar esnasında söz konusu kaidelerin hemen diplerinde, biri Traianus' a ait olan, zırhlı ve normal boydan büyük iki imparator heykeli ile bir

[76] Bkz.: Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları**, s. 87-88.
[77] Söz konusu duvar, Hellenistik Dönem Surunun, batıya yönelerek Hellenistik Yuvarlak Kule ile birleştiği güzergahta yer almaktadır. Sadece üç taş sırası günümüze ulaşmış duvar için, Hellenistik Sur'un devamı olabileceği, ancak Hellenistik özelliklerini kaybedip, belki de temel ve ilk sıra taşları üzerine Roma Çağı'nda tekrardan inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmüştür bkz. : **a.e.**, s. 88. Bu duvar kenarında 1996 yılında durumu açıklığa kavuşturmak için bir sondaj açılmıştır (C96C sondajı). Sondaj sonucu bunun orijinal Hellenistik sur duvarı olmadığı; Hellenistik kent suru güzergahı üzerine daha sonradan yapılmış bir duvar olduğu anlaşılmıştır. İşlev açısından ise Güney Hamam'ın VI. Nolu (palaistra) mekanını sınırlamak için inşa edildiği mantıklı olarak ileri sürülmüştür. Bkz. : Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 31-33.
[78] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 89.

genç erkek heykeli bulunmuştur[79]. Tüm bu kanıtlardan hareketle hem J. İnan[80], hem de H. Abbasoğlu[81] akla en yakın çözüm olarak, palaistranın bu kısmının bir İmparatorlar Salonu (Kaisersaal) olarak düzenlenmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu porticonun diğerlerinden daha geniş olma sebebi, daha önce öne sürüldüğü gibi, kuzeyinde daha önceden var olan duvarın, doğal bir sınırlayıcı olarak kullanılması değildir. Söz konusu duvar muhtemelen kuzey portico ile aynı zamanda ve onun için yapılmıştır[82]. Bu durumda kuzey portico diğer taraflardakine oranla en başından özel bir fonksiyonla daha geniş olarak tasarlanmış olmalıdır. Böylece daha önce bahsedilen duvar dibindeki kaideler, bunların dibinde bulunmuş imparator heykelleri ile bu kısım bir İmparatorlar Salonu tanımına daha çok yaklaşmaktadır. Küçük Asia'daki birçok hamam yapısı için karakteristik olan İmparatorlar Salonu, basit bir dikdörtgen plana sahipti. İmparatorluk Kültü ile bağlantılı olarak, hem geçmiş hem de yönetimdeki imparatorları onurlandırma amaçlı bu salonlar aediculalar, imparator ve ailesinin heykelleriyle süslü sütun mimarisiyle donatılırdı. Bu salonlar, genel olarak palaistralara açılırlardı ve böylece, palaistra porticosunun sütunlarının anıtsal görünümünden de yararlanılırdı[83]. Küçük Asia'da İmparator Salonları palaistra porticosuna açılan örneklerden, Ephesos Doğu Hamamı, Ephesos Liman Hamamı, Ephesos Vedius Hamamı, ve Sardes Hamamı vardır[84]. Bizim örneğimizde, palaistra porticosu ardına konumlanmış ayrı bir salon olmasa da, bilinçli olarak geniş tutulmuş bir porticoda, kaideler üzerindeki heykelleri ile İmparatorların onurlandırılması söz

---

[79] Perge Güney Hamam'da bulunan heykeller için Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu danışmanlığında, yapılmış en yeni çalışma Buket Akçay'ın (M.A.) şu çalışmasıdır: Buket Akçay, **"Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007. VI nolu mekanda bulunmuş heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1978 Çalışmaları**, s.877; **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 608. Traianus'un dizinin dibinde Dacia Eyaleti personifikasyonu olduğu halde, adlocutio pozisyonunda betimlendiği portre heykeli; muhtemelen Hadrianus'a ait diğer zırhlı heykel ve Diomedes tipindeki genç heykeli için ayrıca bkz. : Jale İnan, "Neue Porträts von Perge", **AntK 26**, 1983, s. 119; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 43-52, Kat. no. 1-8.

[80] İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 608.

[81] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 90.

[82] Bkz. : yuk.: dipnot 77.

[83] Yegül, **Bath and Bathing**,s. 422. İmparatorlar Salonunun hamam mimarisi içindeki yeri, tanımlama problemleri ve kriterleri hakkında ayrıca bkz.: Fikret Yegül, "A Study in Architectural Iconography: Kaisersaal and the Imperial Cult" **ArtB 44-1**, 1982, s. 7-31.

[84] Ephesos'daki söz konusu hamamlar için bkz. : Wilhelm Alzinger, **Die Ruinen von Ephesos**, Berlin-Viyana, Verlag A. F. Koksa, 1972, s. 30-31: Doğu Hamam, s.107-110: Liman Hamamı, s.115-116, 133-134; Sardes'teki Hamam ve daha sonradan restore edilmiş İmparatorlar Salonu için bkz. : Fikret Yegül, **The Bath-Gymnasium Complex at Sardis**, **Archaelogical Exploration of Sardis 3**, Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press, 1986, s.45-67.

konusudur. Kent içinde ve hamamda bulunan hiçbir yazıt herhangi bir İmparatorlar Salonu'na işaret etmez; ayrıca, kuzey portico kazıları esnasında da, kuzey duvara ankastre edilmiş bir sütun mimarisi kalıntısına rastlanmamıştır. Tüm bunlara rağmen, kuzey porticonun, birçok yerde örneğine rastladığımız anıtsal İmparatorlar Salonlarına benzemese de, yukarıda sayılan özellikleri ve portico ile olan bağlantısı sebebiyle, yine de bu amaca hizmet eden bir işleve sahip olduğu söylenebilir[85].

V nolu mekan, palaistranın güneydoğusunda yer alır ve 10,20x15,50 m. boyutlarındadır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Kaideleri farklı olan, bu sebeple de sonradan devşirme kullanılmış olması gereken Ion düzeninde dört sütunla, palaistranın güneyine açılır. Doğusundaki 1,15 m. genişliğindeki bir kapıyla F2 çeşmesinin arkasındaki mekana; güneyindeki 1,56 m. genişliğinde bir başka kapıyla dışa açılır (**Lev. 18, Res. 16).**

Mekanın doğu ve batısında, karşılıklı olarak 1,23 m. derinliğinde, kemerleri harç ve tuğla ile örülmüş nişler vardır. Mekanın duvarlarındaki deliklerden, ilk evresinde mermerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonradan fresco ile kaplanmıştır ki, bu fresconun sıvası F2 Çeşmesinin arkasındaki sıva ile aynı özelliği gösterir[86]. Mekanın ortasında derinliği 1,05 m., iç çapı ise 1,60 m. ölçülerinde sekizgen bir havuz vardır. Duvarları tuğladan olan bu havuzun içi yeşil damarlı, dışı ise beyaz mermerle kaplanmıştır. Su havuza F2 çeşmesi arkasındaki künklerle ulaşıp, ortasından fıskiye şeklinde fışkırarak havuzu doldurmaktaydı. Daha sonra ise kenarlardan akarak, havuz kenarındaki kanaldan drenaj deliği yoluyla akıp gitmekteydi[87]. Kazısı esnasında zeminde yer yer kaba mozaiğe rastlanmış olup, bunlar muhtelemelen daha sonraki bir evreye, Bizans Dönemi'ne ait olmalıdırlar[88]. Mekanın kazısı esnasında tam bitmemiş bir kadın başı ile Hadrianus Devri'ne ait sakallı bir erkek başı bulunmuştur[89]. Mekanın işlevine dair kesin bir kanıt bulunmasa da, her iki duvarında bulunan karşılıklı nişler sebebiyle, planının bir apodyteriona

---

[85] S. Şahin tarafından palaistranın (VI nolu mekan) kuzey portiğinin sphairisterion olabileceği teklif edilmiştir. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.212, no. 193. Bunun hak. tartışma için bkz. aş.: **II.A.3.b.(4).**

[86] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 94.

[87] **a.e.**, s. 95.

[88] **a.e**.; İnan, **Perge Kazısı 1982 Çalışmaları**, s. 200.

[89] V nolu mekanda bulunmuş heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 44-45.; İnan, **Neue Porträts von Perge**, s.119; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 64-65, Kat. no. 20-21.

benzediği söylenebilir. Apodyterion mekanları, genelde dikdörtgen bir şemaya sahiptirler ve taş veya ahşaptan oturma sıraları ve raflarla donatılmışlardır ki bu raflar bazen duvara oyulmuş nişler de olabiliyordu. Elbise değiştirme ya da kısa bir dinlenme amaçlı yapılan bu mekanlara genelde doğrudan dışarıdan ulaşılabiliyordu. Apodyterionlar, aynı zamanda palaistraya da geçit veriyorlardı[90]. V nolu mekanın özellikleri de yukarıdakilere uymaktadır. Bu durumda, hamamın genel planındaki konumu ve mimari özellikleri bakımından bu mekanı apodyterion olarak niteleyebiliriz[91].

IV nolu mekan, apodyterion olarak nitelendirilebilecek V nolu mekanın batısında ve palaistranın güneyinde yer alır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Düzgün kesilmiş konglomera bloklardan oluşan duvarları günümüze oldukça iyi durumda ulaşmıştır. Mekan palaistranın güney portiğine iki yarım, dört tam sütunla açılır. Mermer olan sütunların, kazı esnasında bulunan Ion başlık parçaları dolayısıyla, Ion düzeninde başlıklara sahip olduğu düşünülmektedir[92]. Mekanın güneyi bir apsisle sonlanmaktadır. Apsisin içinde, apsis kıvrımına doğru eğimli olan toplam beş adet niş yer alır. Benzer şekilde, doğu ve batıdakilerden ilkleri yuvarlak, diğerleri dikdörtgen olmak üzere doğu duvarında dört, batı duvarında ise üç niş bulunmaktadır. Batıda bulunması gereken dördüncü nişin yerine ise, önceleri mekanın dışına açılan bir kapı yapılmıştır[93] **(Lev. 18, Res. 17)**.

Nişlerin içlerinde ve yanlarında duvara bitişik payeler bulunmaktadır. Bu payelerden yanlarda bulunanlar, mekanın fasadını oluşturan sütun mimarisini, niş içindekiler ise çörtenleri taşımaktadırlar. Bu sütun mimarisine ait birçok parça ele geçtiği için, bir rekonstrüksüyon yapmak mümkün olmuştur[94]. Buna göre, en alt kısımda nişleri ve payeleri kuşatarak devam eden kireç taşı bir silme vardır. Payeler, nişlerin içi ve tüm duvar yüzeyi yeşil, koyu mavi ve sarı damarlı mermer levhalarla

---

[90] Orijini Hellenistik gymnasionlara dayanan apodyterion için bkz. : Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 153**;** Yegül, **Bath and Bathing**, s.15, 488; Delorme, **Gymnasion**, s. 296-301

[91] F. Yegül de, Güney Hamam Planında bu mekanı, sebebinden metin içinde bahsetmeden apodyterion olarak değerlendirmiştir. Bkz. : Yegül, **Bath and Bathing**, s.296, fig.384.; N. Atik ise bu mekanda yapılan sondajlar neticesinde bulunan M.S. 4-6. yy.'lar arasına ait unguentaria ve kandiller ile, ayrıca mimari donanımın da katkısıyla, V nolu mekanın apodyterion olarak tanımlanabileceğini belirtir. Bkz.: Neşe Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge, IstMitt Beiheft 30**, 1995, s. 210.

[92] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 90-91; İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 609.

[93] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 91.

[94] **a.e.**, lev. XXVIII, İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 608-609.

kaplanmıştır. Bu levhaları en yukarıda profilli silmeler sınırlandırır. Niş kenarlarında yer alan payeler, birçok sütun kaideleri, onun üzerinde yivsiz mermer sütun gövdeleri ve Ion düzeninde sütun başlıkları taşırlar. Sütunların üzerinde ise araları boncuk dizisiyle ayrılmış üç fascialı arkhitravlar vardır. Arkhitrav tacı Ion kymationu ve düz bir bantla sonlanır. Arkhitrav üzerindeki kıvrım dal bezemeli friz, arkhitrav ile aynı blokta yer alır. Geison ise, sırasıyla diş kesimi, düz silme ve palmet bezemesi ile süslenmiştir. Arkhitrav ve friz iyi cins kireçtaşındandır.

Mekanın ortasında 10,70x16,75 m. ölçülerinde ve 1,50 m. derinliğinde bir havuz vardır. Havuza kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki beş basamaklı merdivenlerle iniliyordu. Havuzun duvarları ve tabanı kireçtaşındandır, üstü ise açıktır.

Mekanın içindeki yüzme havuzu, yani natatio ile birlikte palaistra ile bağlantılı olduğu açıktır. Natatio genelde frigidarium içine veya üzeri açık olarak frigidarium ve palaistra ile bağlantılı olarak ayrı yapılırdı. Palaistra'daki spor etkinlikleri sonrası temizlenme ile bağlantılı bir işlevi vardı[95].

Hamam'da, V nolu mekan (apodyterion), IV nolu mekan (natatio) ve hemen aşağıda incelenecek III nolu mekanlara (frigidarium) dağılmış ve kırılmış olan 3 parçalık bir mermer kaplama levhası üzerindeki yazıta göre çok yüksek ihtimalle natatio kişisel bir bağış sonucu yapılmıştır. Fragmanlardan oluşan bu yazıtı, mermer kaplama levhalarını birleştirerek tamamlayan S. Şahin'e göre, *consul* Tiberius Claudius Vibianus Tertullus, natatio'yu M.S. 200 civarlarında, masraflarını kendi cebinden karşılayarak yaptırmıştır[96].

Havuz tabanında hepsi çok kaliteli işçilik sergileyen, mermerden Herakles başı, küçük bir Nemesis ile bir başka Nemesis heykeli, giyimli kadın portre heykeli, Hygieia heykeli, Genius heykeli, Asklepios, Herakles, Artemis ve Rahibe heykelleri

[95] Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 93. Çoğunlukla dikdörtgen olan bu soğuk havuzların oval veya apsidal olan örnekleri de vardır. Piscina'dan daha derin olan natatio, hiçbir şekilde ısıltılmazdı, fakat üzeri açık olduğundan güneş ışınlarına maruz kaldığı için piscina'dan daha ılık olurdu. Bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 153-154.

[96] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 219-227, no. 194; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 31.** Babası da consul olan aynı kişi, sphairisterionun yapımını üstlenmiş; gymnasion çevresindeki yenileştirme faaliyetleri ile birlikte, Macellumun stoa diplesini yaptırmış, mouseionun da rahipliğini üstlenmiştir. Bkz. **a.e.,** s. 206-219, no. 193. Sphairisterion için bkz.: aş., **II.A.3.b**.**(4)**; Mouseion için bkz.: aş.: **II.A.3.b.(5)** Macellumun stoa diplesi için bkz.: **II.A.6.**

bulunmuştur[97]. Böylece mekan sütunlu fasad mimarisi ve heykelleri ile oldukça gözalıcı şekilde düzenlenmişti. Ancak havuz içerisinde bulunmuş olan bu heykellerin mantıki olarak nişlerin içinde durduğu ileri sürülebilirse de, içlerinde payeler ve bunların üzerlerinde taşıdığı çörtenler düşünüldüğünde, heykellere burada yer kalmamaktadır. Payelerin yan kısımlarında kalan boşluklar da bu heykeller için yeterli yeri sağlamaktan uzaktır. Bu durumda mekan için iki evre önerilmektedir. Buna göre, ilk evrede havuz bulunmamakta ve böylece nişlerin ortasındaki çörtenlere de gerek kalmamaktadır. Böylece nişlerin önleri heykelleri yerleştirmek için yeterli alanı sağlıyordu. İkinci evrede ise havuz yapılmış, nişlerin içindeki heykeller de buradan alınarak havuz kenarında başka yerlere yerleştirilmişti[98]. Ancak, burada açıklığa kavuşmayan sorun, niş içindeki çörtenler ile heykellerin aynı zamanda mekan içinde bulunmaları ve heykellerin tam olarak nerelere yerleştirilmiş olduğudur[99].

III nolu mekan, IV nolu natationun batı bitişiğinde yer alır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. 35,33x12,00 m. ölçülerindeki mekanın güneyi apsis şeklinde sonlanır. Apsis dışındaki duvarları, duvarları tonoz ayaklarına kadar iyi korunmuş

---

[97] IV nolu mekanda bulunmuş heykeller için bkz. : İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 609; **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 365; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 53-63, Kat. no. 9-19.

[98] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 93-94. H. Abbasoğlu, mekanın ilk evresinde, palaistra kuzey porticosunda bulunan imparator heykellerinin de burada durmuş olabileceğini, hatta burasının ilk evrede eksedra şeklinde bir imparatorlar salonu olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz.: **a.e.**,s. 93. Mekanın zengin fasadlı süslemesi, yüksek kaliteli heykeller içermesi ve palaistra porticosunun arkasında yer alması bu görüşü mantıklı kılmaktadır. Buna göre, yukarıda açıklandığı üzere, palaistra kuzey porticosu, V nolu mekana bir havuz yapılınca, imparatorlar kültü için düzenlenmiş ve kuzeyini sınırlayan duvar da, bu düzenlemenin yapılmasıyla eş zamanlı inşa edilmiş olmalıdır. Bu önerinin desteklenmesi için, palaistra kuzey porticosu ile V nolu mekanın havuzu (natatio) içinde bulunmuş olan heykellerin karşılaştırmalı stil kritiklerinin yapılmalı ve aynı döneme ait olup olmadıkları saptanmalıdır.

[99] N. Atik, V nolu mekan yoluyla büyük kanala akan IV nolu mekanın atık su kanalının, bu odada yapılan sondaj neticesinde Augustus Dönemi tabakası üzerine oturtulduğunu ve Hadrianus Dönemi molozu tarafından örtülmüş olduğunu belirterek, IV nolu mekanda ilk evreden itibaren (Hadrianus Dönemi) bir natatio bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. Bkz. : Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge,** s. 7, dipnot 23. Ancak, hamam kompleksinin Hadrianus Dönemi öncesinde de var olduğunun kanıtlanması, natationun Hadrianus Dönemi'nde eklenmiş ve öncesinde de burasının bir İmparatorlar Salonu olarak kullanılmış olmasını mümkün kılar. Tüm bunlarla birlikte, eğer S. Şahin'in, natatio'nun M.S. 200 civarında Tib. Claudius Vibianus Tertullus tarafından bağışlandığını gösteren yazıt tamamlaması doğruysa, arkeolojik kanıtlar ile epigrafik kanıtlar arasında bir başka uyuşmazlık ortaya çıkmaktadır. Bu durumda şöyle bir çözüm önerilebilir: Muhtemelen Hadrianus Dönemi'nde V nolu mekanda daha küçük bir natatio bulunmaktaydı. Ancak daha sonra, M.S. 200 yıllarında natatio kişisel bir bağış sonucu daha büyük ve özenli şekilde yeniden yapılmıştı. Bu, H. Abbasoğlu'nun natatio'yu tarihlediği II evre, yani Septimius Severus Dönemi'ne de uymaktadır. Bkz. Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 108-109.

olup, düzgün kesme konglomera bloklardan örülmüşlerdir. Apsis ise küçük moloz taş ve tuğlalardan, düzensiz biçimde geç dönemde eklenmiştir. Yapının üstünün, korunmuş tonoz ayakları sebebiyle, apsise kadar olan kısmının tonoz ile örtüldüğü anlaşılmaktadır **(Lev. 19, Res. 18-19)**.

Bu mekana palaistranın güneybatısından üç basamaklı bir geçitle ulaşılabilmektedir. Bunun dışında kuzey duvarındaki kapı ile, kuzeyindeki VIII nolu mekana; batı duvarındaki geçitle de II nolu mekana bağlanmaktadır. En iyi korunmuş ve en anıtsal kapısı kuzey duvarındaki kemerli kapıdır ki, ilk evrede hamamın ana girişini de burası oluşturuyor olmalıdır[100].

Mekanın güneyini kapsayan havuz 13,70x10,10 m. ölçülerinde ve 1,40 m. derinliğindedir. Havuzun kuzey kenarı boyunca ise, havuza girmeden önce ayakların yıkanmasını sağlamak için, 0,65 m. genişliğinde, 0,25-0,10 m. derinliğinde bir kanal bulunur. Havuza kuzeydoğu ve kuzeybatısında bulunan beş basamaklı merdivenle ulaşılır. Merdivenlerin arasında, havuzun kuzey duvarı boyunca bir seki uzanmaktadır. Havuzun tabanı ise mermer levhalarla kaplıdır. Bu havuz, Roma İmparatorluk Dönemi hamamlarında görülen, frigidarium içi piscina ile özdeştir[101].

Havuzun güneyindeki apsisli bölüm ile bunun batı ve doğu duvarlarında, IV nolu mekanda görüldüğü gibi bir niş sırası bulunmaktadır. Nişlerin önleri ve ortalarında payeler vardır ve sütun mimarisiyle çörtenleri taşırlar. Apsis fasadını oluşturan sütun mimarisi yıkılmış olsa da, bir rekonstrüksiyon mümkün olabilmiştir. Buna göre, payelerin üzerinde birçok sütun kaideleri, yivsiz mermer sütunları taşımaktaydı. Stil farklılıkları gösteren sütun başlıkları ise Korinth düzenindeydi. Kireçtaşından arkhitrav ve saçaklıklar ise, muhtemelen çörten işlevli kullanılmışlardı[102].

Mekanın zemini, beyaz ve koyu mavi renklerinde geometrik motifli opus sectile ile döşenmiştir.

---

[100] Bkz. : **a.e,** s. 96. Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.3.

[101] Piscina, içinde oturmak için sekileri bulunan ve sıcak bir banyodan sonra, soğuk suyla serinlemek amacıyla yapılan bir havuzdu. Frigidariumlar içine yerleştirilen bu havuzlar, mekanın diğer kısmından, Perge Güney Hamam örneğinde de görüldüğü üzere, basamaklı balustratlarla ayrılırdı. Form olarak genelde dikdörtgen olsa da, apsidal olanlarına da rastlanır. Bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 154.

[102] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s.99; İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 7.

Mekanın zemininde bir ısıtma sistemi bulunmamaktadır. Böylece bu mekan hamamın soğuk kısmı, frigidarium işlevinde kullanılmış olmalıdır[103]. Havuzun kuzeyindeki kısmının ise, Side Agora Hamamı'nda rastlanıldığı üzere, apodyterion olarak da kullanıldığı ileri sürülmektedir[104].

Mekanın güneyindeki havuzun tabanında, hepsi M.S. 2. yy. üslup özellikleri gösteren yedi adet Mousa heykeli bulunmuştur[105]. Yine aynı yerde, Boule üyesi Eumelos oğlu Diodoros'un adadığı Apollon'a ait bir sunak ele geçmiştir[106]. Yazıt içinde geçen "τὸ ἱέρωμα" isminden bunun kült ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır[107]. Böylece, söz konusu yazıtlı sunak, Mousa heykelleri ile birlikte düşünüldüğünde, Apollon'un bu mekanda "Mousagetes" olarak tapım gördüğü güvenle öne sürülebilir[108].

Frigidariumun (III nolu mekan) hemen batı bitişiğindeki II nolu mekan, 29,60x11,60 m. genişliğiyle dikdörtgen bir plan gösterir ve ekseni de frigidariuma paraleldir **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Tonoz ayaklarına kadar korunmuş olarak günümüze ulaşan duvarlarından, doğu ve batı duvarı düzgün kesme bloklardan örülmüştür. Kuzey ve güney duvarlarında ise tuğla ve düzensiz moloz

---

[103] Pamphylia'da frigidariumu bir apsisle sonlanan örneğe sadece Perge Güney Hamamı'nda rastlanır. Bu bakımdan Lykia Bölgesi Hamamları ile benzerlik gösterir. Bununla beraber Pamphylia Bölgesi hamamları, birbirine paralel eksenli mekanları ile Lykia hamamları ile birçok benzerlikler gösterirler. Birçoğu, Pamphylia'daki örnekler gibi, Hellenistik geleneğin devamı olarak gymnasionları Roma tarzı hamam yapılarına entegre edilmiş olan Lykia hamamları, komşu bölge Pamphylia ile ortak bir gelişim süreci geçirmiştir. Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.3; Lykia hamamları için bkz.: Andrew Farrington, **The Roman Baths of Lycia, Likya'daki Roma Hamamları**, **B.A.R. Monograph 20**, Ankara, British Institute of Archaeology at Ankara, 1995, b.a.

[104] İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 4. Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.3, 5.

[105] III nolu mekanda bulunmuş heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 7; **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 365, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları,** s. 4-6; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 66-70, Kat. no. 22-27.

[106] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 195-196, no. 177. Ayrıca bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 365; Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 100.

[107] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 174. Şahin buradaki sunağın bir heykel kaidesi olduğunu söylemiş olsa da, bu mümkün değildir. Çünkü söz konusu parça form bakımından tamamıyla sunak olup, üst kısmında heykelin konacağı bir yer bulunmamaktadır. Zaten, söz konusu alandan da, iddia edildiği üzere bir Apollon heykeli bulunmamıştır. Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 174, 195; Ayrıca bkz.: Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 69, dipnot 128.

[108] Bkz. **a.e**.; İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 365; Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 100. Krş.: Hubertus Manderscheid, **Die Skulpturenausstattung der kaiserzeitlichen Thermenanlagen**, **MAR 15**, Berlin, Gebr. Mann Verlag, 1981, s. 34. Mouseion hakkındaki tartışma için bkz. aş.: **II.A.3.b.(5).**

taştan eklemeler görülebilmektedir. Buna göre kuzey ve güney duvarların sonradan eklendiği veya önemli bir tamir geçirdiği öne sürülmektedir[109] **(Lev. 20, Res. 20-21)**.

Mekanın, doğusundaki frigidarium ile olan bağlantısı dışında, batı duvarındaki düz lentolu iki kapı ile I nolu mekan; kuzeyindeki kemerli bir geçitle IX nolu mekanla bağlantısı sağlanmıştır. Güneyinde ise düz çift hatıllı ve söveleri konsollu üç büyük pencereye sahiptir. Böylece büyük pencereler yoluyla güneş ışınlarından maksimum derecede yararlanılıyordu[110]. Yine mekanın güneyinde, mekanı enlemesine sınırlandıran bir havuz açığa çıkarılmıştır[111].

Mekanın tabanı, kısmen sağlam kalmıştır. Zeminin altında ise hypocaust sistemi, döşemenin tahrip olduğu yerlerde izlenebilmektedir. I ve IX nolu mekanların altına doğru devam eden hypocaust sistemi ve güneydeki büyük pencerelerin mekanı ısıtma işlevli olduğu açık olduğundan, burası hamam kompleksinin ılık kısmı, tepidariumu olarak yorumlanmaktadır[112].

Tepidariumun (II nolu mekan) batı bitişiğinde yer alan I nolu mekan, 25, 50x13,50 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan gösterir **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Duvarları oldukça iyi korunmuş olan mekanın batı duvarı dışında üç kemerli bir apsis bulunmaktadır. Apsis içinde at nalı formunda bir havuz vardır. Bu caldariumlarda bir apsis içine yerleştirilen "alveus" isimli sıcak su havuzu olmalıdır[113]. Apsis duvarını iç tarafından 0,20 m. genişliğinde bir kanal çevrelemektedir. Bunun önünde ise muhtemelen külhan (praefurnium) ile alakalı büyük bir menfez vardır[114]. Güney duvarında ise üç kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu duvarı iç tarafından, kuzey kenarında iki basamak ve korkuluk levhaları bulunan bir havuz izler, ki bu da caldariumlarda birden fazla bulunabilen bir alveus olabilir[115]. Batı duvarında da, ortadaki küçük kemerli, her iki yandaki daha küçük kemerli üç hücre bulunmaktadır. Bunlardan güneybatıdakinin içine bir havuz daha yapılmıştır. Söz konusu havuz, genelde hücreler içine yerleştirilen ve alveusun

[109] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 100
[110] **a.e.**, s. 101.
[111] İnan, **Perge Kazısı 1982 Çalışmaları**, s. 200.
[112] **a.y.;** Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.3; İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 7.
[113] Bkz. : Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 156, 157.
[114] Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, s. 398.
[115] Alveus için bkz. : Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 156, 157.

karşısında yer alan soğuk su havuzu labrum olmalıdır[116]. Doğu duvarına bitişik olarak uzanan bir de seki vardır **(Lev. 21, Res. 22-23; Lev. 22, Res. 24-25)**.

Mekan, kuzey duvarında kanatları kuzeye çıkıntı yapan bir geçitle IX nolu mekanla bağlantılıdır.

Mekanın güneydoğusunda zemin çöktüğü için hypocaust sistemi izlenebilmektedir. Söz konusu hypocaust sistemi; batı duvarında bulunan apsis ve bir praefurniumun varlığını gösteren kanıtlar sebebiyle bu mekan hamam kompleksinin sıcak bölümü caldariumunu oluşturuyordu[117].

Frigidarium (III nolu mekan) ile aynı aksta hemen onun kuzeyinde uzanan VII nolu mekan 46,80x13,40 m. ölçülerindedir **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. frigidariuma kemerli bir anıtsal kapı ile geçişi vardır. Dokuz sütunlu doğu kenarının güney kısmı, palaistranın (VI nolu mekan) kuzey ve batı portiklerine açılır. Bu kısma ait kaideler in situ bulunmuş olsa da, sütunların üst yapısı çok eksik ve kırıktır. Ancak, sütunların mermer, başlıklarının ise Korinth düzeninde olduğu saptanabilmiştir.Mekan, VIII ve IX nolu mekanların ise doğusu boyunca uzanır ve VIII nolu mekan tüm genişliğiyle VII nolu mekana açılır. Duvarları günümüze iyi korunmamış durumda gelmiş ve değişikliklere uğramış mekanın, kuzey kısmı daha geç bir dönemde eklenmiştir[118]. Buna göre, doğu uzun yanının kuzey bölümü, güneyindeki sütun dizisiyle aynı doğrultuda, ancak farklı eksende, daha küçük yedi sütunla doğuya açılır. Mekanın kuzeyine ise sonradan bir apsis eklenmiştir. Güneyinde frigidarium ile kemerli bir kapıyla bağlı olan mekanın, batısında, frigidariumdan VIII nolu mekana kadar uzanan ve sonradan yapılmış bir duvar uzanmaktadır. Bu duvar ve apsis içi de dahil olmak üzere kuzey duvar boyunca mermer kaplama bir seki uzanmaktadır. 0,37 m. yükseklik ve 0,53 m. genişliğindeki bu seki, VIII nolu mekanın güney ve kuzey duvarları boyunca da devam eder ve oturma amaçlı yapıldığı açıktır[119] **(Lev. 23, Res. 26-27)**.

---

[116] Labrum için bkz.:**a.e.**, s. 156, 158. Bu küçük havuzlar, caldarium içlerinde M.S. 1. yy. sonrasında çok seyrek görülürdü.
[117] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 103; İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 609; Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.4. Caldariumların yukarıda sayılan özellikleri için ayrıca bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 156.
[118] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 103.
[119] **a.e**, s. 104.

Tabanı mozaikle kaplı olan mekan, geç dönemde bazı değişikliklere uğramış olsa da, orijinalinde oldukça ihtişamlı bir şekilde dekore edilmiş olmalıydı. Çünkü, mekanın kazısı sırasında, birçok yazıtlı mermer duvar kaplama levhası[120], serpantinden duvar kaplama levhaları[121], kaide ve sunaklar[122], ayrıca yüksek kalitede, M.S. 2. yy.'a tarihlenen tarihlenen heykel ve heykel parçaları bulunmuş, tüm ve parça heykellerden mekanda toplam 38 adet heykel olduğu J. İnan tarafından saptanmıştır[123]. Bu heykellerden 11 tanesinin ise, Claudius Piso (Klaudios Peison) isimli birinin bağışlamış olduğu, söz konusu heykellerin plinth, destek ve bir tanesinin de kalkanı üzerindeki Κλαύδιος Πείσων ἀνέθηκεν (Claudius Piso bağışladı) yazıtlarından anlaşılmaktadır[124] . Bu sebeple söz konusu mekan, modern bir isimlendirmeyle "Klaudios Peison Galerisi" olarak adlandırılmıştır[125].

---

[120] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 86, no. 60'da bahsedilen yazıtta Gnaeus Postumius Cornutus'un, renkli sütunlardan oluşan himatiophylakionda oniki sütunlu bir yapı bağışından söz eder. 69 parça halinde, kırılmış olarak bulunan mermer kaplama levhası üzerindeki yazıtın buluntu yeri olarak da, S. Şahin'in adlandırmasıyla "apodyterion"un (VII nolu mekan) kuzeydoğu köşesi belirtilir. Burada, dipnot 29'da, buluntu yeri için İnan, **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s. 8 site edilir. Fakat site edilen makalede bahsedilen yazıtlardan sadece "Güney Hamamın kuzey porticosunun doğu bölümünde" bulunan kent hazine yapısını tanımlayan yazıt, buluntu yeriyle az çok uymaktadır. Ancak, bu durumda yazıtın içeriğiyle uyuşmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı Perge Yazıtlar Kataloğundaki 60 nolu yazıtın buluntu yerine kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Ayrıca bkz. aş. **III.A.3.b.(2).** VII nolu mekanda bulunan diğer yazıtlı mermer kaplama levhaları için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 175, no. 143; s. 177, no. 146; s. 178, no. 148; s. 178-179, no. 149; s. 276-277, no. 244;

[121] İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 45.

[122] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 105.; Bir Harpokrates heykelinin yazıtlı kaidesi için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 191, no. 171.

[123] Jale İnan, "Heraklesstatue vom Typus des "Herakles Farnese" aus Perge zur Hälfte im Museum Antalya, zur Hälfte im Museum of Fine Arts in Boston", **ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΑΝΗΡ. Festschrift für Max Wegner zum 90. Geburstag,** Ed.: O. Brehm, S. Klie, Bonn, Dr. Rudolph Habelt GmbH, 1992, s. 224. B. Akçay ise Antalya Müzesi'nde yaptığı çalışma sonucu ancak 21 heykelin varlığının saptandığını belirtmektedir. Bkz.: Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 74. Bu mekanda bulunmuş heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s.9. VII nolu mekanda bulunan heykellerin tanımları için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 366-367; **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 9-16; Dansöz Heykeli için ayrıca bkz.: Jale İnan, "Eine hellenistische Tänzerin aus Perge", **Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie Berlin 1988**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 1990, s. 347-348. Ayakta Herakles Heykeli için ayrıca bkz.: İnan, **Heraklesstatue vom Typus des "Herakles Farnese" aus Perge**, s. 223-232. Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 74-85, Kat. no. 28-48.

[124] Söz konusu yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 188-191, no. 161-170. S. Şahin, harf büyüklükleri farklı ancak formları aynı olan bu yazıtları Antoninuslar Dönemi (M.S. 161-192) içerisinde ele almıştır. Ancak J. İnan tarafından kazı raporlarında, yazıtlı plinth, destek ve kaidelerin ait olduğu heykellerin üslup açısından, M.S. 2. yy. başına ait olduğu belirtilmiştir. Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 9.

[125] Bkz. **a.y.;** Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 105.

S. Şahin bu mekanı belirli bir sebep göstermeden, VIII nolu mekanla birlikte apodyterion ve dinlenme odası (Erholungsraum) olarak tanımlamıştır[126]. Ancak, VII nolu mekanın apodyterion olduğuna dair ne bir arkeolojik ne de direkt bir epigrafik kanıt vardır. Hamamın ilk evresinde ve sonrasında frigidariumun kuzey kısmının apodyterion olarak kullanılması, yüksek ihtimalle de yukarıda bahsedilen V nolu, apodyterion olarak tanımlanabilecek mekanın hamama eklenmesi, orta ölçekte büyüklüğe sahip Güney Hamam kompleksi için yeterli görünmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi hamam kompleksleri içinde, özellikle Küçük Asia'daki hamam-gymnasion komplekslerinde, uzun dikdörtgen planlı, sütunlarla iki ya da daha fazla nefe bölünen ya da nefsiz, bölünmemiş bir mekandan oluşan "*Basilica Thermarum*" ya da "*Ambulacrum*" olarak adlandırılan mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanların duvarlarında nişler, apsis ya da geniş eksedralar olabilir. Küçük Asia'daki tiplerinde, batıdakilerden farklı olarak daha dar ve uzun tipleri bulunmaktadır. Sıklıkla frigidarium ile bağlantılı olan ve bazı durumlarda da palaistraya bakan bu koridor benzeri mekanlar ısıtılmaz; heykel ve benzeri elemanlarla zengin biçinde dekore edilirlerdi. Basilica thermarumların işlevi daha çok sosyaldi. Bir buluşma yeri ya da entelektüel faaliyetler için kullanılabilirdi. Bunun dışında eğer yeterli alan varsa bazı spor etkinlikleri ya da muhtemelen apodyterion işlevine sahip olabilirdi[127]. Bu tanıma göre, Perge Güney Hamamı'nın VII nolu mekanı, planı, frigidarium arkasındaki ve palaistraya bakan konumu ile zengin heykel ve cephe kaplamalarıyla süslenmiş olması, Küçük Asia'nın ve

---

[126] Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 67-68, 173-174. S. Şahin'in bu tanımlamasına hangi kanıtın sebep olduğunun anlaşılması ancak bazı çıkarımlar yaparak mümkün olabilir. Örneğin, yukarıda, 120 nolu dipnotta bahsedilen, buluntu yeri şüpheli, himatiophylakion ile alakalı yazıtın VII nolu mekanın kuzeydoğu köşesinde bulunmuş olması, himatiophylakion-apodyterion mekanlarının işlev benzerliği göz önüne alınarak, VII nolu mekanın S. Şahin tarafından "apodyterion" olarak tanımlanmasına yol açmış olabilir. Bir başka sebep ise, H. Abbasoğlu'nun, frigidariumun (III nolu mekan) piscinası kuzeyindeki dikdörtgen kısmının, kuzeyindeki anıtsal kapı dolayısıyla hamamın ilk evresinde ana giriş kapısı olma olasılığının da katkısıyla, apodyterion olarak tanımlaması olabilir. Ancak burada frigidariumun (III nolu mekan) kuzeyindeki VII nolu mekan kesinlikle kastedilmemiştir. Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.3, 5; İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 4. Son olarak ise, F. Yegül'ün VII nolu mekanı metin içinde geçmese de, planda Basilica Thermarum ve apodyterion olarak işaretlemesi bir kanıt olabilirdi. Ancak VII nolu mekanın doğu kısmı bir duvarla çevrilmeyip, sütunlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca, elbise koymak için kullanılan nişlerin olabileceği batı duvarında da, bu tür nişler yoktur. Bkz. : Yegül, **Bath and Bathing,** s. 296, fig. 384. Ancak, S. Şahin, kendi tanımlamasına dayanak için bu kitabı da site etmemiştir.

[127] Basilica Thermarumun yukarıdaki tanımı ve işlevleri için bkz. : Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. , 106, 162. Yegül, **Bath and Bathing,** s. 487,488.

İmparatorluğun diğer bölgelerindeki hamam komplekslerinin basilica thermarum/ambulacrum şeklinde tanımlanan mekanlarıyla açık bir benzerlik göstermektedir[128]. Ayrıca VII nolu mekanın batı ve kuzey duvarları ve hatta VIII mekan içerisinde devam eden mermer kaplamalı sekiler de, mekanın, VIII nolu mekan ile bağlantılı olarak eğitim amaçlı kullanıldığına, başka bir deyişle sosyal-kültürel işlevine dair bir başka kanıttır[129].

VII nolu mekanın kuzeybatısında, IX nolu mekanla birlikte diğerlerinden farklı olarak doğu-batı doğrultusunda olan VIII nolu mekan, doğusunda tüm genişliği ile VII nolu mekana açılmaktadır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Bu mekan tümüyle sur içinde kalmaktadır. Bu sebepten H. Abbasoğlu tarafından, çok isabetli bir şekilde, VIII nolu mekanın başta hamamdan ayrı olarak inşa edildiği, hamam büyütülmeye başlandığında da, VII nolu mekan ile birlikte tekrar planlanıp, hamam kompleksine dahil edildiği ileri sürülmüştür[130].

Mekanın kuzeyine kemerli iki büyük niş yapılmıştır. Bunlardan batıdakinin içinde 0,70 m. derinliğinde bir havuz bulunur, doğudakinde ise VII nolu mekanın doğu ve kuzey duvarlarındaki oturma sıraları devam eder. Bununla birlikte batı duvarı boyunca uzanan büyük bir havuz daha saptanmıştır. Kuzey doğu ve kuzeybatısından dört basamakla inilen bu havuz 1,45 m. derinliğinde olup, tabanı mermer kaplıdır. Malzemesinde kullanılan devşirme malzeme geç bir dönemde yapıldığını kanıtlar[131] **(Lev. 24, Res. 28)**.

Mekanın güney duvarında da nişler vardır. Bunlardan orta ve batıdakinin içinde bulunan geçitler daha sonradan kapatılmıştır. VII nolu mekanda bulunan

---

[128] Küçük Asia'daki hamamlarda basilica thermarumlara şu örneklerde rastlanmaktadır : Kaunos Hamamı, Miletos Capito ve Faustina Hamamları, Ephesos Liman, Doğu, Tiyatro, Vedius ve Scholastica Hamamları, Termessos Hamamı, Hierapolis Hamamı, Menders Magnesiası (Magnesia pros Maiandron) Hamamı, Ankara Caracalla (Çankırıkapı) Hamamı, Sardes Hamamı, Aizanoi Hamamı, Pergamon Yukarı Teras doğu ve Batı Hamamları ile Orta Kent Hamamları, Aspendos Büyük ve Küçük Hamamları, Iotape 5B Hamamı, Anemorion II-I 1B, II-7A ve III-2B Hamamları. Söz konusu hamamların planları ve tanımları için bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 250-306. Ayrıca bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 104-114. Hamamlar hakkında 1988'e kadar yapılmış tüm yayınlar için ise bkz. : Hubertus Manderscheid, **Bibliographie zum römischen Badewesen: unter besonderer Berücksichtigung der öffentlichen Thermen**, Münih, 1988, b.a., 2004'e kadar tüm yayınlar için bkz.: Hubertus Manderscheid, **Ancient Bath and Bathing, JRS Supp. 55**, 2004., b.a.

[129] Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 105; Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.4; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 174. Bu mekanın mouseion olarak da kullanılmış olabileceğine dair bkz. aş. **II.A.3.b.(5).**

[130] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 107.

[131] **a.e.,** s. 106.

oturma sekileri bu duvarda da devam eder. Mekanın güneydoğusunda, kuzeyindeki IX nolu mekanla bağlantısı vardır.

Tabanı yine yeşil, siyah ve beyaz mermer levhalarla kaplanan mekanda, güneyde muhtemelen daha sonraki tamirlerle alakalı yazıtlı devşirme mermer levhalar da kullanılmıştır[132] .

Mekanın içinde VII nolu mekanda bulunan bazı heykellere ait olan parçalar dışında[133], hepsi Antoninuslar Devri'ne tarihlenen ve beyaz mermerden iki adet Athena Heykeli, Üç Güzeller Grubu, Aphrodite Heykeli ve İdeal bir Kadın başı bulunmuştur[134]. Bu heykellerden anlaşılacağı üzere, VII nolu mekan gibi ve söz konusu mekanla bağlantılı olan VIII nolu mekan göz alıcı bir şekilde süslenmişti. Herhangi bir ısıtma sistemi bulunmayan bu mekanın işlevi açık değildir. Hamam daha sonradan eklenmiş olması gereken mekan, ısıtma sisteminin bulunmayışından hareketle H. Abbasoğlu tarafından ikinci bir frigidarium olarak yorumlanmıştır[135]. Ancak muhtemel olan bu işlevinin yanı sıra, batı ve güney duvarlarındaki oturma sekileri sebebiyle, VII nolu mekan gibi, kültürel, diğer bir deyişle eğitim faaliyetine sahip olmalıydı[136].

Hamam kompleksinin kazılmış olan son mekanı IX nolu mekandır. Buraya VIII nolu mekanın güneyinden, II nolu (tepidarium) mekanın ise kuzeyinden tonozlu bir geçitle girilmektedir **(Lev. 24, Res. 29; Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**.

Kare bir plan gösteren ve doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen bu mekanın güney duvarı II nolu mekan, kuzey duvarı VIII nolu mekan, doğu duvarı ise VII nolu mekanın daha sonra yapılan batı duvarıyla ortaktır. Batısında ise güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye uzanan bir duvarla sınırlandırılmıştır ve X nolu mekana geçit vermez. Güney duvarında tonoz ile örtülü olduğuna dair bazı izler vardır[137]. Kazısı esnasında, güneybatısında 2,25x3,00 m² boyutunda bir havuz meydana

---

[132] İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 7.
[133] Bu heykel parçaları için bkz: **a.e.,** s. 8.
[134] Söz konusu heykeller için bkz. : İnan, **Perge Kazısı 1982 Çalışmaları**, s. 201-205; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 86-90, Kat. no. 49-55.
[135] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 106; **Pamphylia Hamamları**, s.3.
[136] F. Yegül bu mekanı belli bir sebep göstermeden plan üzerinde mouseion olarak işaretlemiştir. Yegül, **Bath and Bathing,** s. 296, fig. 384. VIII nolu mekanın mouseion olabileceğine dair bkz. aş.: **II.A.3.b.(5).**
[137] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 107.

çıkarılmıştır[138]. Aynı zamanda, tabanın çökmüş kısımlarından birçok yerde tahrip olmuş hypocaust sisteminin varlığı anlaşılmaktadır. Ancak burada göze çarpan bir farklılık, hypocaust tuğlalarının caldarium ve tepidariumda görüldüğü üzere dörtgen değil, kare tuğlalardan oluşmasıdır. Mekanın kazıları esnasında, diğerleri gibi zengin heykeltraşi yapıtlarına rastlanmamakla birlikte, hypocaust zemininde bulunan bir kadın başının VII nolu bir mekanda bulunan bir Mousa heykeline ait olduğu saptanmıştır[139].

Mekanın işlevine dair daha önceden bir öneri yapılmamıştır. Ancak, caldarium, tepidarium ve palaistrada dağılmış olarak bulunmuş olan, Gnaeus Postumius Cornutus isimli bir kişinin laconicum bağışıyla alakalı mermer kaplama levhası, bu yapıyı tanımlıyor olabilir; ayrıca burasının aleipterion olma ihtimali de vardır[140].

Hamamın son mekanı olan, IX nolu mekanın hemen batısındaki X nolu mekan kazılmamış, ancak I nolu mekanla olan ilişkisini açıklamak için güneydoğu köşesinde ve yine I nolu mekanın yıkılmış kemerinin taşıyıcı duvarları önünde iki sondaj açılmıştır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Buna göre, doğu duvarında tuğladan bir kemer ile IX nolu mekana açılan künk ve deliklere rastlanmış; ayrıca, praefurnium (külhan) ile ilgili delikler ile kazanların yerleştirilmesine ait silindirik deliklere rastlanmıştır[141]. Bu durumda mekan, caldarium ile ilgili gibi görünmektedir.

Güney Hamam Kompleksinin birden fazla evre içerdiği açıktır. İlk evre için VII nolu mekanda bulunan, kireçtaşı bir blok üzerindeki Latince, 6 satırlık bir yazıt bir terminus ante quem vermektedir. 1,03 m.x0,62 m.x0,29 m. ölçülerinde olan bu bloğun üst kısmının sağ ve sol yanlarında kurşun akıtma kanalları vardır. Yan kısımları ise pürüzsüzdür. Sağ tarafının üst kenarında bir döküm kanalı daha vardır. Burada metal kalıntıları korunmuştur. Arka kısmı sadece düzlenmiş ve işlenmeden bırakılmıştır. Alt kısmı da işlenmemiştir . Yazıtta ise Pergeli Roma vatandaşları (cives Romani) , Boule (Ordo) ve Perge Halkı tarafından İmparator Titus Flavius

[138] İnan, **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, s. 399.
[139] Bu mekanda bulunmuş heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1985 Çalışmaları**, s. 139; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 91-92.
[140] IX nolu mekanın laconicum olma ihtimalinin tartışması için bkz. aş. :**II.A.3.b.(3)**.; Yazıt için bkz.: **Ek, no: 30;** aleipterion olma ihtimalinin tartışması için bkz. aş: **II.A.3.b.(1),** Ek, no: 22.
[141] İnan, **Perge Kazısı 1985 Çalışmaları**, s. 139.

Vespasianus onurlandırılmakta veya bir ithaf yapılmaktadır[142]. Yazıtın kazı esnasında in situ olarak burada bulunması, Hamamın inşa ya da ithaf yazıtı bulunmasa da, Vespasianus Devri'nden itibaren ya da önceden burada bir hamam yapısının var olduğunu kanıtlamaktadır[143]. Ayrıca, hepsi Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen 3 yazıt, C. Plancius Varus'un aleipterion bağışı[144], C. Postumius Cornutus'un himatiophylakion'daki oniki sütunlu yapı ve himatiophylakionun önündeki dört sütun bağışı[145], yine aynı kişinin laconicum bağışı[146], Flaviuslar Dönemi'nde, kişisel bağışlar yoluyla hamamda genişletme faaliyetlerinde bulunulduğuna işaret etmektedir. Ancak bu dönem hamam kompleksinde mimari açıdan, ayırt edilememektedir. H. Abbasoğlu yayımlanmamış doçentlik tezinde, henüz yukarıda bahsedilen yazıtlar değerlendirilip, tarihlenmediğinden hamamın 1. evresini, duvar işçiliği, mimari bezeme ve bulunan heykeller yoluyla Hadrianus

[142] Yazıt için bkz.: S. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**., s. 68-71, no.54; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 21**. S. Şahin, bu bloğun bir kaide üzerinde, frigidarium girişinde, duvara ankastre edilmiş olarak durmuş olabileceğini düşünür. Yine S. Şahin, yazıtlı bloğun kalınlığı, üzerinde İmparatorun kendisine adanmış bir heykeli taşımasına yeterli olmadığını ve bir ithaf kanıtı olarak frigidariumun girişine dikilmiş olabileceğini ileri sürer. Ayrıca, bu yazıtın hamam tamamının mı İmparatora ithaf edildiği ya da hamamın genişletilmesi sebebiyle yapılan bir ithaf mı olduğunun belirlenemediği açıklanır. **a.e**., s. 69. W. Eck ise, yazıtlı bloğun, cives Romani (Roma vatandaşları) ibaresinin yazıtın başında geçmesi sebebiyle, Pergeli Roma vatandaşlarının yazıtın dikilmesinde insiyatif sahibi olduğunu; ayrıca İmparator'un *gentilnomeni* olan Flavius isminin yazıtta geçmesinin ise, Vespasianus'un Doğu seferi esnasında İmparator ilan edilmesinden hemen sonra, cives Romani, yani yönetici sınıfın dili Latince olarak yazıtın dikildiğine bir kanıt olduğunu savunur. Bkz.: Eck, **Latein als Sprache**, s. 651-652. Ayrıca, W. Eck, S. Şahin'in bunun imparatoru onurlandırma yazıtı olabileceğinden hareketle, üzerinde herhangi bir anıt olmayan onurlandırma yazıtının Roma Dünyası'nda kullanılmadığını belirterek, bu bloğun imparatorun atlı bir heykelinin üzerinde durduğu bir sokele ait bir blok olabileceğini ileri sürer. Yüksek ihtimalle M.S. 69'da Vespasianus'un İmparator ilan edilmesinin hemen ardından da, Pergeli Roma vatandaşları, Boule ve Perge vatandaşları tarafından, yeni imparatora atlı bir heykel ithaf edildiğini belirtir. Heykelin yerinin, bir **"locus celeberrimus"** olarak birçok insanın ziyaret ettiği bir yer olan hamamda bulunmasını da, reprezantasyon açısından mantıklı bulur. Bkz. **a.e.**, s. 652-653.

[143] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 70.**;** Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s.180; **Perge Kazıları**, s.214; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perges,** s. 7; **Pamphylia Hamamları**, s.5; Bununla birlikte III nolu mekanda (frigidarium) açılan bir sondajda rastlanan Erken İmparatorluk dönemi'ne ait bir taban sonucu, N. Atik, Hamam kompleksinin yerinde Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait, fonksiyonu tanımlanamayan bir yapının varlığından söz eder. Bkz.: Neşe Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge,** s. 13-15, 209; "Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit", **Die Stadt als Grossbaustelle von der Antike bis zur Neuzeit**, Internationaler Kongress vom 7. bis 11. November 2001 im Auswärtigen Amt, Berlin, y.y., 2003, s. 114. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 66, dipnot 6.

[144] Palaistra'da bulunmuş olan Latince yazıtlı bu kireçtaşı levha için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 71, no. 55; **Ek, no: 22.** Ayrıca aleipterion için bkz. aş.: **II.A.3.b.(1).**

[145] Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 86-88, no. 60; **Ek, no: 25.**

[146] Bkz.: **a.e.**, s. 88-90, no. 61; **Ek, no: 26.**

Dönemi'ne tarihlemiştir[147]. Nitekim hamamın mimari bezemesi genel olarak Hadrianus Dönemi'ni göstermektedir[148]. Bununla birlikte frigidariumun girişi önünde bulunan Geraioi'un "kentin kızı, Artemis rahibesi, demiourgos, ömür boyu Tanrılar Anası'nın rahibesi, dindar ve vatansever" sıfatlarıyla Plancia Magna'yı onurlandıran yazıtlı bir mermerden heykel kaidesi bulunmuştur[149]. Bu yazıt yüksek ihtimalle hamam kompleksinin genişlemesine yaptığı bazı katkılar sonucu, Plancia Magna'nın en etkin olduğu Hadrianus Dönemi'nde buraya dikilmiş olabilir. Bu durumda hamamdaki 2. evre olarak Hadrianus Dönemi kabul edilebilir.

Antoninuslar Dönemi'nde ise kompleksin özellikle VII ve VIII nolu mekanlarında, süslemeye yönelik faaliyetlerin varlığı, VII nolu mekanda bulunan 11'ini Claudius Piso adlı bir bağışçının adadığı 32 adet mermerden yüksek kaliteli heykel, VIII. Mekanda bulunan Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenen mermer heykeller, VII ve VIII, IX ve I ve II nolu mekanda bulunmuş olan, üzerlerinde Antoninuslar Dönemi imparatorlarına ithaflar olan mermer kaplama levhalarının varlığı[150] gibi kanıtlarla ileri sürülebilir. Bu dönemde yapılan eklemelerle hamam komplesi için 3. bir safha önerilebilir. Çünkü, muhtemelen VII nolu mekanın kuzey duvarı ve önündeki oturma sekileri bu dönemde eklenmiş, ayrıca aslen hamam kompleksi dışında kalan VIII nolu mekan yüksek kaliteli yapıtlarla süslenerek hamama dahil edilmiştir. Ayrıca hamamın en azından VII, VIII, IX, I ve II nolu odalarının duvarları bu dönemde mermerle kaplanmış olmalıdır. Çünkü, kente Antoninus Pius tarafından büyük miktarda Phrygia mermerinin de hediye edilmiş

---

[147] Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 109. Ancak, H. Abbasoğlu, yazıtlar değerlendirildikten sonra ilk evre olarak Flaviuslar Döneminin 1. evre olduğunu çeşitli yayınlarda belirtmiştir. Bkz. yuk. dipnot 143. Bununla birlikte, Flaviuslar Dönemi'ni Hadrianus Dönemi'nden ayırt edecek ayrıntılı bir mimari çalışma henüz yapılmamıştır. Ayrıca N. Atik, Güney Hamam içinde açılan sondajlar sonucu incelenen 490 keramik parçasının, hamamın Hadrianus Dönemi'nden, M.S. 7. yy.'a kadar kesintisiz kullanılmış olduğunu belirtir. Bkz.: Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge,** s. 209.

[148] Mimari bezeme için bkz.: Lutgarde Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor: Sagalassos a case study**, **Studies in Eastern Meditarrenean Archaeology 1**, y.y., Brepols, 1997, s. 38, 89-94, 124, 144, 149, 156, 160, 162, 166, 172, lev. 105- 106.1; Ayrıca bkz.: Atik, **Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit**, s. 114.

[149] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 157-158, no. 118; Ayrıca bkz. : Arif M. Mansel, " Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1946-1955", **AA71**, 1956, s. 120, dipnot 87, A. M. Mansel kaidenin üzerinde Plancia Magna heykelinin üst kısmının in situ bulunduğunu belirtir. Ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 109.

[150] Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 174, no. 141; s. 175-176, no. 142-144; s., 177, no. 146; s. 177-178, no. 147-148; s. 202-203, no. 184.

olduğu, tiyatro orkhestrasında devşirme kullanılmış bir yazıt dolayısıyla bilinmektedir[151].

Hamamın 4. evresi ise, Severuslar Dönemi'nde "Hellenistik" Yuvarlak Kuleli Oval Avlu önündeki meydanın düzenlenmesiyle ilgili olmalıdır. Bu dönemde palaistranın doğusuna anıtsal bir propylon yapılmış ve hamamın doğusu boyunca yükseltilen duvarın önüne de F2 çeşmesi inşa edilmiştir[152]. Ayrıca, natatio da bu dönemde ya eklenmiş ya da büyütülmüş olmalıdır.

Hamam Geç Antik Dönem'de de kullanılmaya devam edilmiş, bu sebepten birçok tamirat ve ilavelere maruz kalmıştır. Nitekim M.S. IV. yy. sonu V. yy. başında palaistra galerisindeki mozaikler yenilenmiş, VII nolu mekanın kuzey ve kuzeybatı kısmına eklemeler yapılmıştır [153].

Perge Güney Hamam kompleksi, fiziksel idman işlevli palaistrası ve onunla organik ilişki içindeki yıkanma ve eğitsel işlevli diğer mekanlarıyla, M.S. 1 ve 2. yy.'da Küçük Asia'da barışın getirdiği refah sonucu anıtsal ölçeklerde inşa edilen ve bu bakımdan Roma'daki imparatorluk hamamlarıyla karşılaştırılabilecek hamam-gymnasion komplekslerine (gymnasion-balaneion) iyi bir örnektir[154]. Hellenistik gymnasion mimarisi ve geleneğinin, Roma tipi hamamlarla bir kombinasyonu olan söz konusu kompleksler, Roma Dönemi Küçük Asia kentlerinde sosyal işlevli yapıların en önemlilerinden biridir[155]. Perge'nin köklü Hellenistik geçmişinin derin

---

[151] Bu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 206-219, no. 193. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 30.**

[152] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 109; Propylon hakkında bkz.: yuk. dipnot 75; F2 Çeşmesi hk. bkz.: Mansel, **1968 Perge Kazısına Dair Önrapor**, s. 93-94, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 67-71; Abbasoğlu, **The Founding of Perge,** s. 182; **Perge Kazıları**, s.214; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perges,** s. 7. Ayrıca bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 228-229.

[153] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 109.

[154] Güney Hamam'ın, hamam-gymnasion kompleksi olarak sınıflandırılması hk. ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 110; **Pamphylia Hamamları**, s.1; Hamam-gymnasion komplekslerinin genel özellikleri için bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 250-306; Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.250-311; Farrington, **Imperial Bath Buildings in South-West Asia Minor**, s. 50-59.

[155] Roma tarzı hamam yapılarının en erken örnekleri Ephesos ve Miletos'da görülmektedir, Söz konusu erken örneklerde hala güçlü bir şekilde Hellenistik gymnasion geleneğinin, hamam yapısı üzerindeki etkisi belirgindir. İkinci yüzyılla birlikte bu tür hamam yapıları batıdaki kadar yaygınlaşmasıyla, değişmeye başlayan sosyal yapı ve beğeniler, hamamların da, tiyatro ve stoa gibi günlük yaşamın ayrılmaz bir öğesi olmuştur. Bkz.: John Bryan Ward-Perkins, "The Architecture of Roman Anatolia, The Roman Contrubution", **The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology,** Ankara-İzmir 23-30-IX-1973**,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s. 885. Gymnasion ve hamam komplekslerinin Roma İmparatorluğu Dönemi ile birlikte niteliklerinin değişmesi üzerine bkz.: Delorme, **Gymnasion**, s. 243-250.

izleri, kentin birçok önemli yapısında gözlenebildiği gibi, Güney Hamam-Gymnasion kompleksinde de, geleneksel kare planlı Hellenistik etkili palaistra[156] ile birlikte, yapının asıl blok kısmını oluşturan mekanlarında kullanılan inşa malzemesi, düzenli kesme kireç taşı bloklar ve özellikle II nolu mekanın (tepidarium) güneyinde görülen tek bir düz bloktan oluşan lento, söve konstrüksiyonlarında da göze çarpmaktadır[157].

b. Varlığı Yazıtlardan Öğrenilen Mekanlar

Perge'de bulunmuş bazı yazıtlarda geçen yapı kısımlarına ait ibareler ve buluntu yerleri, bunların bir hamam, daha doğrusu hamam-gymnasion komplesiyle bağlantılı olduklarını göstermektedir. Biri dışında diğerleri Güney Hamam'da bulunmuş bu yazıtlarda bahsedilen mekanların kesin lokalizasyonu şimdiye kadar yapılamamıştır. Yukarıda bahsediği gibi, Güney Hamam mekanlarının VII-VIII ve IX nolu olanları dışında, diğerlerinin işlevleri mimari özelliklerinden dolayı kesin olarak saptanabilmektedir. Aşağıda bahsedilecek kısımlarda ise, yazıtlarla varlığı öğrenilen söz konusu yapı kısımlarının Güney Hamam içindeki yerleri tartışılacak ve hamam içinde işlevleri belirlenememiş mekanlar ile olabilecek muhtemel ilişkileri irdelenecektir.

[156] Bkz.: Abbasoğlu,**Pamphylia Hamamları**, s. 4;
[157] Bkz.: Robert Lindley Vann, "**A Study of Roman Construction in Asia Minor, The Lingering Role of a Hellenistic Tradition of Ashlar Masonry"**, Cornell, Yayımlanmamış Doktora Tezi, , 1976, s. 124. Ayrıca bkz. aş.: **IV.C.**

(1) Aleipterion

1978 yılı Güney Hamam kazıları esnasında bulunan, sağ üst ve sol alt kısmı kırık ve eksik bir kireçtaşı levha üzerindeki Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen, S. Şahin tarafından tamamlanan Latince bir yazıtta[158], ünlü Pergeli *senator* M. Plancius Varus'un oğlu, Plancia Magna'nın erkek kardeşi C. Plancius Varus'un tüm süslemeleriyle birlikte ([cum omni orn]amento) aleipterionu (Latince formu alipterium) yaptırttığı belirtilmektedir.

İsmi Eski Yunanca ἀλείφω (zeytinyağıyla yağlanmak)[159] fiilinden türeyip, gymnasion ve hamamlardaki bir mekanı tanımlayan aleipterion, başlangıçta Hellen tarzındaki gymnasionların ve bazı durumlarda da balaneionların bir parçası olarak, Augustus Dönemi'ne kadar spor öncesi ve sonrasında vücudun yağlanması için kullanılan bir mekan olarak işlev görmüştür[160]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, hamam ve gymnasionların niteliğindeki değişime rağmen bu mekan, özellikle İmparatorluğun doğusundaki hamam-gymnasion komplekslerinde yerini korumuştur. Mimari formu tam olarak belirlenemese de, bunun küçük ölçekli dörtgen ya da yuvarlak formlu , vücudun yağlandığı bir terleme odası olduğu düşünülmektedir[161]. Bununla birlikte mekan, Roma İmparatorluk Dönemi'nde sıcak olabiliyor ya da ısıtılmayabiliyordu[162]. Bu dönemde aleipterion, terleme odası fonksiyonuyla kısmen

---

[158] Yazıtın envanter numarası "P" ile birlikte yazılmıştır. S. Şahin bunu, Güney Hamam palaistrasında bulunmuş olabileceği şeklinde yorumlar. Bu yorum doğru görünmektedir. Çünkü, 1978 yılı kazılarında kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde (Ja), Tacitus Caddesi olarak da adlandırılan Macellumun kuzeyindeki cadde (J2), F2 çeşmesinin fasad duvarının arkasında yapılan kazılarla birlikte, Güney Hamam palaistrasının sınırlarını saptamak için sondajlar açılmıştır. Söz konusu "P" işaretlemesi ise, yukarıda sayılan alanlar dışında, sadece palaistraya uymaktadır. Anılan yılın kazıları için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1978 Çalışmaları**, 875-879. Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**., s. 71-72, no.55. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 22.**

[159] Bkz.: **Liddell and Scott's Greek-English Lexicon,** Oxford, Clarendon Press, 1998², s.31.; Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.160, Clive Foss, "᾽Αλειπτήριον", **GrRomByzSt 16-2**, 1975, s. 218.; Ayrıca bu terim hakkında ayrıntılı tartışma için bkz.: Delorme, **Gymnasion,** s. 301-304.; René, Ginouvès, **Balaneutikè: Recherches sur le Bain dans l'Antiquité Grecque**, Paris Éditions E. De Boccard, 1962, s. 138.

[160] Yegül, **Bath and Bathing,** s.487**;** Foss, **"᾽Αλειπτήριον"**, s. 218; Hellen tarzında gymnasionlardaki aleipterionlar için bkz.: Delorme, **Gymnasion,** s. 243-250.

[161] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 121, 160.

[162] **a.e.;** Yegül, **Bath and Bathing,** s. 487

sudatorium, yağlanma odası fonksiyonuyla da kısmen unctorium ile özdeştir[163]. C. Foss, aleipterionun işlevi ve mimarisini belirlemek için M.S. 4. yy. ile M.S. 10. yy. arasındaki yazılı ve epigrafik kaynakların bir dökümünü vermiştir[164]. Bu kaynaklardaki bilgiler uyarınca ise aleipterion, gymnasion ve hamamların açıkça bir parçası olup, kapalı bir mekandı. Roma öncesi kuru odunla ısıtılmış, daha sonra ise gelişen teknikler sonucu hypocaust kullanılmıştı. Bir araya getirilen kaynaklardan, mekanın mimari formunu ve yağlanma dışındaki diğer işlevlerini tam olarak belirleyebilmek mümkün olamamaktadır. Hamam komplekslerinin, Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi ve hatta sonrası boyunca gösterdikleri değişim ve gelişim, temel olarak yağlanma işlevli bu mekanın da, farklı işlevler edinmesine, isminin kapsadığı anlamın genişlemesine yol açmış;. imparatorluğun farklı bölgelerinde farklı isimlerle anılmış (sudatorium ya da unctorium gibi); işlevini ise talep edilen arzlar belirlemiş olmalıdır. Bu durumda mekan için tek ve değişmez bir tanımın yapılamayacağı, zaman içinde değişen ve çeşitlenen işlev ve mimari formuyla farklı belirleyici tanımların kullanılması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır[165].

Yukarıdaki tanımlara uyarak, Güney Hamam'da hangi mekanın, aleipterion olabileceğine dair bir belirleme yapmak zordur. Hamamın I-VII nolu mekanları yukarıda ayrıntılı olarak açıklanmış ve işlevleri belirtilmiştir. Bu durumda sadece işlevleri belirlenememiş VIII-IX ve X nolu mekanların aleipterion olma ihtimali kalmaktadır[166]. VIII nolu mekan sur içinde kaldığı, yüksek ihtimalle hamamdan önce yapılıp, sonradan komplekse katıldığı ve *Basilica Thermarum* olarak nitelenen VII

---

[163] **a.e.**, Sudatorium, terleme odası ve buhar banyosu işlevini gören laconicum'dan nispeten daha küçük, yine aynı işleve sahip yüksek ısılı bir mekandı. Zaman içinde laconicumun yerini almış olan bu mekan sıklıkla dörtgen ya da yuvarlak bir plan gösteriyordu. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkmış ve Yunan hamamlarındaki küçük buhar odalarından esinlenerek planlanmış olabilirdi. Laconicumda kuru bir hararet olmasına karşın, sudatorium da nemli bir hararet söz konusuydu. Unctorium ise hem isminin geldiği Latince "ungo" (yağlanma) hem de işlevi bakımından, Yunanca aleipterion olarak adlandırılan mekanın karşılığıdır. Bu mekan, hypocaustla ısıtılabiliyor ya da soğuk olabiliyordu. Tam anlamıyla belirlenebilmiş bir mimarisinin olmayışı ve hakkındaki yazılı kaynakların az olması bu mekanın tanımlanmasını güçleştirmektedir. Sudatorium için bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea**, s. 159-160.; Yegül, **Bath and Bathing,** s.493; unctorium hakkında bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 161; Yegül, **Bath and Bathing,** s. 494.

[164] Bkz.: Foss, **"'Αλειπτήριον"**, s.219-220.

[165] Söz konusu değişim için ayrıca bkz.: **a.e.**, 221-222.

[166] Aleipterion ile ilgili yazıtın hamam palaistrasında bulunması, yapının palaistra çevresinde aranması fikrini akla getiriyorsa da, Hamam'da geç dönemde birçok değişiklik ve tahribatın olduğunu anlayabiliyoruz. Bu sebepten söz konusu yazıtta ait olduğu yerden buraya atılmış olmalıdır.

nolu mekanla bir şekilde bağlantılı kullanıldığı için, aleipterion olma ihtimali düşüktür. X nolu mekan ise tam olarak kazılmamıştır. Planı ve işlevini belirlemek bu bakımdan zor olsa da, I nolu mekan olan caldarium ile ilişkili gözükmektedir. Böylece geriye sadece II nolu mekanla (tepidarium) bir kapı aracığıyla bağlantılı olan yukarıda ayrıntılı olarak tanımlanmış IX nolu mekan kalmıştır. Bu mekanın, I (caldarium) ve II (tepidarium) nolu mekanlar dışında, hypocaustlu bir ısıtma sistemine sahip tek mekan olması, yukarıda bahsedildiği gibi aleipterionların, yağlanma dışında terleme odası olarak da işlevini yerine getirebileceğine işaret eder. Erken dönemlerde (M.S. 1.-2. yy.) yuvarlak planlı olan örnekler olsa da, plan açısından daha çok kare ya da dikdörtgen olan sudatoriumların planlarına, kareye yakın planıyla uyum göstermektedir[167]. Yine sudatoriumların bir özelliği olarak, üstlerinin tonozla kapatıldığı ve genelde tepidarium ile caldarium arasında yer aldığı bilinen bir özelliktir[168]. IX nolu mekanın güney duvarında tonozla örtülü olduğuna dair bazı izler vardır[169]. Mekan, tepidarium ile caldarium arasında yer almasa da, hemen tepidarium arkasında bulunması, iki ısıtılmış mekan yanında yer alması bakımından benzer bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Sudatoriumlar zaman içerisinde kuru buhar banyosu dışında, sonradan akan sıcak bir su aracılığıyla elde edilen nemli bir buhar banyosuna dönüşmüştür ki[170], IX nolu mekanda da bu fonksiyonun gerçekleştirilebileceği bir havuz bulunmaktadır. Böylece, yukarıdaki benzerliklerden hareketle, IX nolu mekanın, ilgili yazıtta bahsedilen aleipterion olabileceği ihtiyatla ileri sürülebilir **(Lev. 24, Res. 29; Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)** .

C. Foss, aleipterion ile ilgili çalışmasında[171], yazılı ve epigrafik kaynakların kronolojik bir derlemesini yaparak, "aleipterion" isminin içerdiği anlamın değişip, genişlemesine dair oldukça dikkat çekici bir sonuca ulaşmıştır. Buna göre;

---

[167] Burada analoji için sudatoriumların kullanılması, aleipterion, sudatorium ve unctorium arasında kesin bir işlev ve mimari form ayrımı yapılamamasıdır. Aleipterion ilk olarak Hellen tarzı gymansionlarda, spor öncesi ve sonrası yağlanma için bir mekan olsa da, zaman içerisinde yukarıda bahsedildiği gibi daha farklı işlevleri de bünyesinde toplamıştır. Böylece İmparatorluk Dönemi'nde sudatorium ve unctorium olarak anılan mekanlar, Eski Yunanca'da aleipterion ismiyle anılmış olmalılardır. Bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 159.

[168] **a.e**., s.160.

[169] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 107.

[170] Bzk.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 160.

[171] Bkz.: Foss, **"'Αλειπτήριον"**, **b.a.**

Smyrna'dan Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen bir yazıtta, aleipterionun çatısının yaldızlandığı, diğerinde ise İmparator Hadrianus'un aleipteriona toplam 92 sütun bağışladığı belirtilir. Doğal olarak aleipterion gibi özel ve nispeten küçük bir mekana böylesi bağışlar fazladır. Aphrodisias'tan M.S. 2 yy.'a ait bir yazıttan ise, Diogenes Gymnasionu'nun bir imparatorlar salonu olduğu anlaşılmaktadır. Böylece, bu yazıtta da, küçük bir aleipteriondan bahsetmediği, aksine daha büyük bir kompleksi işaret ettiği anlaşılmaktadır[172]. Aleipterionun anlamının değişimine dair en can alıcı kanıt ise M.S. 10. yy.'a tarihlenen Suda'da, aleipterionun, gymnasion ve hamam ile eşit tutulan pasajında bulunmaktadır[173]. Söz konusu kanıtlardan yola çıkılarak, bu terimle sadece yağlanmanın ve buhar banyosunun yapıldığı, hamam içinde özel bir birimin kastedilmediği, aleipterion teriminin, hamam ve gymnasionun fonksiyonunu kapsayan büyük bir kompleksi tanımlayacak kadar genişlediği, hamam-gymnasion kompleksiyle aynı anlamda kullanıldığı öne sürülmektedir ki[174], bu teklif, süreç içerisinde ilk kullanımındaki anlamın ötesinde, daha geniş anlamlar ifade eden yapı isimleri göz önüne alındığında oldukça mantıklı gözükmektedir[175] . C. Foss, buradan yola çıkarak Sardes'teki balaneion-gymnasion kompleksinde, imparatorlar salonunda bulunan biri M.S. 211/212'ye tarihlenen, aleipterionun Caracalla ve Geta'ya ithafını içeren yazıt ile M.S. 4.-6. yy. arasına tarihlenen aleipterionun tamirini bildiren yazıtta[176] geçen "aleipterion"un tüm balaneion-gymnasion (hamam-gymnasion) kompleksini tanımladığı sonucuna ulaşır [177].

Yukarıda sıralanan kanıtlar neticesinde, IX nolu mekanın aleipterion olma ihtimali saklı kalmak koşuluyla, Güney Hamam palaistrasında bulunan, C. Plancius Varus'un aleipterion bağışını içeren yazıt, tek bir mekanı değil, Flaviuslar Dönemi'nde var olan tüm hamam kompleksini tanımlıyor olabilir. Nitekim, hamam da Perge'nin Roma vatandaşlık hakkına sahip vatandaşları tarafından İmparator

[172] Yazıtlar için bkz.: **a.e**., s. 220, Smyrna, no. 14; Aphrodisias, no.14.
[173] **a.e**., s. 220, no.17.
[174] **a.e.**, 225.
[175] Örneğin önceleri sadece banyo yapılan tekil bir oda anlamına gelen "balaneion"un, sonra tüm hamamı tanımlaması, Yunan gymnasionlarında sadece bir odayı tanımlayan "paidagogeion"un, sonra tüm bir okul anlamını yüklenmesi, sıcak su kaynağı anlamına gelen "thermai" ın hamamlarda ısıtılan kısmın anlamını yüklenmesi gibi. Bkz.: **a.y.**; Delorme, **Gymnasion,** s. 331; Ginouvès, **Balaneutikè,** s. 220, no.5.
[176] Yazıtlar için bkz.: Foss, **"'Αλειπτήριον"**, s. 217.
[177] **a.e.**, s. 226.

Vespasianus onuruna dikilen Latince yazıt ile C. Plancius Varus'un Latince ithafını içeren ve S. Şahin tarafından Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen yazıt kronolojik olarak birbirine uymaktadır Bu durumda, eğer yazıtta bulunan "aleipterion" terimi tüm hamamı kapsayacak şekilde kullanılmışsa, hamamın tarihlenmesi açısından da yeni bir açılım sunar. Güney Hamamda İmparator Vespasianus için dikilen yazıt, imparatorluğunun ilan edilmesinin hemen başında dikilmiş olduğuna[178] ve bir hamam yapısı olmadan buraya konamayacağına göre, C. Plancius Varus'un hamam bağışı ve inşaat M.S. 1 Temmuz 69'dan önce başlamış ve Vespasianus'un imparator ilan edildiği tarihten hemen önce ya da eşzamanlı bitirilip, açılışı yapılmış olmalıdır.

(2) Himatiophylakion

Güney Hamam'da, kesin buluntu yeri şüpheli olan[179], 69 parçaya kırılmış şekilde bulunmuş bir mermer kaplama levhası üzerindeki Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen yazıttan, Cn. Postumius Cornutus'un[180] renkli sütunlara sahip himatiophylakionda on iki sütunlu yapıyı (Dodekasstylon)[181] ve onun önünde, himatiophylakionun girişinde ortada duran dört sütunu bağışladığı öğrenilmektedir[182].

---

[178] Bkz. yuk. dipnot 142.

[179] S. Şahin, mermer levhanın buluntu yeri olarak apodyterionun kuzeydoğu köşesini vermiştir. Burada apodyterion olarak tanımladığı yer VII nolu mekandır. Yazıtın buluntu yeri ile ilgili atıf yaptığı 1979 yılı kazı çalışmaları raporunda burada, farklı içerikte yazıtın bulunduğundan bahsedilmektedir. Bu durumda yazıtın buluntu yerine şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Bunun hakkındaki belirsizlikler ve çelişkili bilgiler için bkz.: yuk. dipnot 120.

[180] Gn. Postumius Cornutus hakkında bkz. aş. : **III.D.2.**

[181] S. Şahin renkli sütunların hangi yapıya ait olduğuna dair çelişkili bilgiler vermektedir. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**., s. 70'de *"...So stiftete z.B. Cn. Postumius Cornutus einen "Dodekastylon aus farbigen Säulen" im "Himatiophylakion"..."* derken, a.e., s. 88'de *"Gnaeus Postumius Cornutus stiftete einen Zwölf- Säulen-Bau (δωδεκάστυλον) in dem aus bunten Säulen bestehenden (τῶν ποικίλον κειόνον) Kleideraufbewahrungsgebäude (ἱματιοφυλάκιον)..."* der. P. Herrman ise, Eğer himatiophylakion içinde oniki sütunlu bir yapı inşa edildiyse, himatiophylakionun büyük bir mekan olması gerektiğini, renkli sütunların ise oniki sütunlu yapı ile (dodekasstylon) ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtir. Bkz.: Peter Herrman, "Epigraphische Notizen 18-20", **EpigrAnat 31**, 1991, s. 32. Ancak, yazıtın 8-9. satırındaki *"...τὸ ἐν τῷ ἱματιοφυλακίῳ τῶν ποικίλων κειόνων δωδεκάστυλον.."* ibaresinden atribütif olarak kullanılan tasvir genetivusunun (*τῶν ποικίλων κειόνων)* açıkça himatiophylakionu tanımladığı anlaşılmaktadır. Bu durumda renkli sütunlara sahip olan yapı himatiophylakion olmalıdır.

[182] Söz konusu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**., s. 88-90, no.60. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 25.**

Himatiophylakion, "elbise" ve "koruma" anlamlarına gelen "ἱμάτιον" ve "φυλακή" isimlerinden ya da elbiseleri korumak/saklamak anlamına gelen "ἱματιφυλακέω"[183] fiilinden türetilmiş olup, "elbise saklama/koruma mekanı" ya da vestiyer şeklinde Türkçe'ye çevrilebilecek bileşik bir isimdir. S. Şahin bu ismin şimdiye kadar hiçbir yazılı ve epigrafik kaynakta rastlanmadığını söylese de, P. Herrman, bunun birçok Yunanca-Latince sözlükte bahsedilen "vestiarium" un karşılığı olduğunu belirtir[184]. Perge Güney Hamamı'nda bulunan yazıta ve ismin tanımladığı mekanın doğal işlevine göre, kesinlikle, gymnasion ve hamam ile alakalı bir mekanı belirtmektedir. Yazıtın tam buluntu yeri tartışmalı olsa da, Cn. Postumius Cornutus'un yine Güney Hamam'da bulunmuş olan bir başka yapı bağışı yazıtından[185], en azından Güney Hamam'a ait bir mekan olduğu açıktır.

Yıkanma ve spor aktiviteleri öncesi çıkarılan giysilerin saklandığı bir mekan olabilecek himatiophylakionun işlevi, bir dereceye kadar, asıl işlevi soyunma mekanı olan apodyterion ile bir benzerlik göstermektedir. Bu durumda acaba himatiophylakion ile apodyterion mu kastedilmişti sorusu ortaya atılabilirdi. Ancak, hem apodyterion (Latince formu *apodyterium*)[186] hem de himatiophylakion etimolojik olarak tamamen Eski Yunanca ile açıklanabilecek isimlerdir. Burada Eski Yunanca bir köke sahip ismin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde görüldüğü üzere, laconicum yerine sudatorium ya da aleipterion yerine unctiorium benzeri Latince karşılıklarının kullanılması söz konusu değildir. Bu bağlamda himatiophylakionu, apodyterionu tanımlamak için, onun yerine kullanılmış bir isim olarak düşünmek yanlış olacaktır. Perge Güney Hamamı'nda mimari özellikleri ve hamam içindeki yerleri bakımından apodyterion olarak tanımlanabilmiş mekanlar olsa da[187], epigrafik açıdan buna kanıt oluşturacak bir yazıt henüz bulunamamıştır. Ancak, en azından V nolu mekanın apodyterion olarak kullanıldığı çok açıktır ve bu mekanı epigrafik

---

[183] "ἱμάτιον" için bkz.: **Liddell and Scott's Greek-English Lexicon**, s. 330; "φυλακή" için bkz.: **a.e.**, s.770; "ἱματιφυλακέω" için bkz.: **a.e.**, 330.

[184] Herrman, **Epigraphische Notizen 18-20**, s. 31.

[185] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.88-90, no.61; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 26.** Söz konusu yazıt Güney Hamam'daki laconicum mekanı ile ilgili olarak, **II.A.3.b.(3)** 'de ele alınacaktır.

[186] Apodyterion (Latinceleştirilmiş formu *apodyterium*), Eski Yunanca, soyunmak anlamına gelen 'αποδύω fiilinden, sonuna -ιον yer/mekan tanımlayan sonekin eklenmesiyle oluşturulmuş bir isimdir. Bkz.: **Liddell and Scott's Greek-English Lexicon**, s. 85.; Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 153; Himatiophylakion için bkz.: yuk. dipnot 183.

[187] Bkz.: yuk.**II.A.3.a.**

açıdan belirleyecek bir yazıt bulunmuş olsaydı, çok yüksek ihtimalle burada "apodyterion" ismi geçecekti.

Himatiophylakion, yukarıda açıklandığı üzere, apodyteriondan farklı bir mekanı tanımlıyor olsa da, işlev açısından apodyterion ile yakın bir ilişkisinin olduğu da oldukça açıktır. Bu durumda her iki mekan birbirlerine organik açıdan bağlı, ya da yakın yerlerde yer alıyor olmalıydılar. Tüm bunlarla beraber, himatiophylakionun Güney Hamam içerisindeki yerini belirlemek zor, ulaşılacak sonuçlar da spekülatiftir.

S. Şahin, yazıtın, kendisinin apodyterion ve dinlenme mekanı olarak adlandırdığı VII nolu mekanın (*Basilica Thermarum*/Claudius Piso Galerisi) kuzeydoğu köşesinde bulunmasından dolayı, tüm kompleksin (oniki sütunlu yapı ve himatiophylakion) , Güney Hamam kompleksi içinde, VII nolu mekanın hemen doğusunda bulunduğunu savunmaktadır[188]. Bununla beraber, yazıtın yorumunun yapıldığı metinde değinilmese de, Güney Hamam ile ilgili Vespasianus'a ithaf yazıtının başında kullanılan planda[189], VII nolu mekanın, sur içinde kalan doğu uzun kısmının hemen doğusuna, orijinal planda bulunmayan "11" nolu, himatiophylakion adlı mekan olabilecek bir başka yer eklenmiştir. Böylesi bir mekandan ne Güney Hamam'ın kazı raporlarında ne de H. Abbasoğlu'nun Pamphylia Hamamları ile ilgili olan doçentlik tezinde bahsedilmiştir. Çünkü hamamın bu kısmında herhangi bir kazı yapılmamıştır. Burada sadece, batıya doğru devam eden surun güney dibinde 1985 yılında "X" numaralı bir sondaj açılmıştır. Sondaj neticesinde 9 farklı tabaka saptanmış, 2. tabakada mozaikli bir tabana, 6-9. tabakalarda ise geç antik buluntulara rastlanmıştır[190]. Dolayısıyla, bir tek bu sondaj neticesinde "11 nolu" alanın hamama dahil olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bu sondajın buluntuları da, yazıtla eşzamanlı değil, daha geç dönemlerde kullanım gördüğünü kanıtlamaktadır ki, gerçekten de Güney Hamam'ın surların içinde kalan kısmı, geç dönemlerde komplekse eklenmiştir[191]. S. Şahin ayrıca, himatiophylakion ve oniki sütunlu yapıya girişin, "apodyterion" olarak nitelendirdiği VII nolu mekanın doğusunda olduğunu

[188] Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.88.
[189]Plan için bkz.: **a.e.**, s.68, Abb. 6. Söz konusu planın orijinali Prof.Dr. H. Abbasoğlu'nun yayımlanmamış doçentlik tezinde bulunmaktadır. Bkz. : Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları**, s.48
[190] Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge,** s. 16-18.
[191] Bkz.: yuk.: **II.A.3.a.**

da söylemektedir. Ancak, söz konusu mekanın bu kısmında doğuya geçit veren bir giriş yoktur. Mekanın bu kısmı, surların içinde kalan doğu sütunlu kısmının sur içinde kalan, kuzeye doğru devamıdır. Orijinalinde sütun sayıları ve sütunlarının farklı olduğu, buradaki geç antik değişiklikler ile sütun ve sütun kaidelerinin devşirme karakterinden anlaşılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, yukarıda bahsedildiği üzere, himatiophylakionun isminin geçtiği yazıtın da buluntu yerinin kesin olmaması, S. Şahin tarafından yapılan lokalizasyon denemesinin doğru olamayacağını göstermektedir.

Himatiophylakionun, Güney Hamamın neresinde olabileceğine dair yeni bir deneme için elde yeterli kanıt bulunmamaktadır. Yukarıda yapılan çıkarımlar neticesinde apodyterion yakınlarında olması gerekmektedir. Yazıt, güvenli bir şekilde Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenebildiğine göre, bu mekan da hamamın ilk dönemine ait olmalıdır. Güney Hamam'da ise şüpheye yer bırakmayacak şekilde apodyterion olarak tanımlanabilen tek yer V nolu mekandır **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Söz konusu mekan H. Abbasoğlu tarafından, mimari özellikleri gözönüne alınarak, Güney Hamam'ın Hadrianus Dönemi'nde yoğun değişiklik gösterdiği döneme tarihlenmekterdir[192]. Bir başka apodyterion ise, belki de III nolu, tepidarium olarak tanımlanan mekanın kuzey kısmıydı, ki bu mekan da Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmektedir[193]. İlk inşasının Flaviuslar Dönemi olduğu anlaşılan Güney Hamamın, Hadrianus Dönemi'ndeki büyük yapı faaliyetleriyle büyütülmüş olduğunu gözönüne alırsak, söz konusu genişleme ve değiştirme faaliyetleri içerisinde himatiophylakionun işlevinin, apodyterion olarak inşa edilen V. nolu mekan tarafından üstlenildiği ileri sürülebilir. Nitekim bu, 4 Ion düzenindeki sütundan oluşan bir girişe sahiptir. Ancak bu sütunların kaidelerindeki değişiklikler, daha sonradan, muhtemelen geç antik dönemde buradaki sütunlar ve kaidelerin değiştirildiğine işaret etmektedir[194]. Bu esnada da oniki sütunlu yapı adıyla anılan yapı ve himatiophylakion iptal edilmiş olabilir. Renkli sütunlardan oluştuğu anlaşılan himatiophylakionun hangi renklerde ve ne tür taş cinsinden sütunlara sahip olduğu bilinemese de, V nolu mekanın girişinde, içinde ve palaistrada, kazılar esnasında

[192] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları**, s.109.
[193] **a.e.**
[194] V nolu mekandaki söz konusu değişiklikler için ayrıca bkz.: **a.e.**, s. 94

bulunup düzenlenmiş, gayet belirgin yeşil damarlara sahip sütunların, söz konusu renkli sütunlar olabileceği akla gelmektedir. Bunlar, belki de, himatiophylakion ve oniki sütunlu yapı iptal edildikten sonra, hem V nolu yapının girişinde hem de palaistrada yeniden kullanılmışlardı.

Yukarıda ileri sürülen fikirler, kesin arkeolojik ve epigrafik bir kanıt olmadığından her halükarda temkinli yaklaşılması gereken spekülatif görüşlerdir. Himatiophylakion ve oniki sütunlu yapının, Güney Hamam'ın kazılmayan kuzey kısmında olma olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

(3) Laconicum

Güney Hamam'da yeri belirsiz bir başka yapı da, hamamın çeşitli mekanlarında, farklı tarihlerde bulunmuş olan, birbirine ait 17 mermer kaplama levhası parçası üzerindeki, Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen yazıtın tamamlama önerisine göre, laconicumdur. S. Şahin'in tamamlamasına göre bu mekan da Cn. Postumius Cornutus tarafından yaptırılmıştır ki, yukarıda bahsedildiği üzere, aynı kişi himatiophylakiondaki oniki sütunlu yapı (Dodekastylon) ve himatiophylakion önündeki dört sütunu da bağışlamıştı[195].

Yazıtın, S. Şahin'in numaralamasına göre, 1 nolu ana parçası dışındaki parçalarının tamamlama önerileri, oldukça sınırlı sayıda harf içerdiklerinden yoruma açık ve spekülatiftir. Nitekim, S. Şahin de, 11 ve 12. satırlarda yer alan [τῆς πόλεως τό λ]ακω[νικὸν ? ?π]ρὸ στ[οᾶς ? ἀνέθηκε] ibaresindeki "stoanın önündeki laconicum" kısmını soru işaretleriyle yoruma açık bırakmıştır ki, bu durumda söz konusu kısımların farklı bir şekilde tamamlanması, buna bağlı olarak da Güney Hamam'da bir laconicumun bulunmama olasılığı ortaya çıkmaktadır.

[195] Yazıtlı mermer levha parçaları 1978-1984 yılları arasında bulunmuş olup, caldarium (I nolu mekan), palaistra (VI nolu mekan) ve frigidariumda ele geçmişlerdir. Yazıt tamamlaması ve buluntu yerleri hakkında bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I, no. 61,** s.88-90.

Laconicum[196], Hellen tarzı gymnasionlarda bulunan ve terleme odası fonksiyonuna sahip pryateriondan evrilmiş olmalıdır[197]. Bu mekan, köken olarak Hellen olsa da, dizaynı Romalılar tarafından İtalya topraklarında geliştirilmiştir. Muhtemelen Delos'taki Latin kolonistler tarafından İtalya'ya taşınan laconicumun ilkel bir örneği M.Ö. 2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen Villa dei Misteri'den bilinmektedir[198]. M.S. 1. yy.'ın ilk yarısından sonra çok nadir rastlanan bu mekan, yuvarlak ve küçük olmayan bir odadan oluşuyordu. Konik çatısı bir oeculus'a (delik) sahipti ve buraya, yükseltilip alçaltılmasıyla mekan içindeki hararetin kontrol edildiği bir clipeus (bronz levha) zincirle asılıyordu[199]. Bu mekanın genelde ahşap ya da taştan oturma sıraları içeren nişleri vardı. Tepidarium ya da apodyteriondan girilen laconicumda, yüksek sıcaklık ortada bulunan bir ocak, sıcak taşlar ya da mangaldan sağlanıyordu. Mekanın belirleyici bir özelliği kuru olmasıydı; terleme için gerekli olan buhar, çok az rastlananlar dışında, genelde sıcak suyla sağlanmıyordu[200]. Laconicumun belirleyici özelliği olan yuvarlak formuna, Roma tarzı büyük hamam komplekslerinin yoğunlukla görüldüğü Roma kenti, Küçük Asia ve Africa'da çok rastlanmamıştır. Bunlardan Küçük Asia'dakilerden laconicum olarak yorumlanabilecek örnekler, M.S. 1. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen en erkeni Miletos'taki Capito Hamamı'nda, Side'deki Agora Hamamı'nda, Sardes

---

[196] İsmi Eski Yunanca Lakonia tarzı anlamındaki "λακωνιός" dan gelen ve Latinceleştirilmiş formu laconicum olan bu mekanın adından Strabon, Lusitanialılar'ın ateş ve sıcak taş ile yaptıkları yıkanma pratiklerinden bahsederken, bunun Spartalılar tarafından da uygulandığı şeklinde bahseder. Bkz. Strabon, **Geographika**, s. 50, 3,3,6. Laconicum'dan Cicero, Vitruvius, Celsus, Columella, Martius, Suetonius ve Cassius Dio da bahsetmektedir. Bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 159; Yegül, **Bath and Bathing,** s. 383.

[197] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s. 11-12,158-159, pryaterion için bkz. **a.e**., s.161; Delorme, **Gymnasion,** s. 312-315; Ginouvès, **Balaneutikè,** s. 136-138.

[198] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.158. Belirgin laconicum örneklerinden biri de M.Ö. 80'lere tarihlenen, Pompeii'deki Stabian Hamamları'nda görülür. Bkz. : Yegül, **Bath and Bathing,** s. 384-385, söz konusu hamamdaki mekanın laconicum olarak tanımlanması için bkz.: Hans Eschebach, **Die Stabianer Thermen in Pompeji**, Berlin, Verlag Walter de Gruyter, 1979, s. 19.

[199] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.158. Vitruvius **De Architectura**, s. 117, 5, 10, 5'te, bu mekanın mimarisini oldukça anlaşılır biçimde şöyle anlatmıştır: *"Laconicum ve diğer terleme banyoları ılık odanın (tepidarium) yanında yer almalı ve kavisli kubbenin altına kadar olan yükseklikleri, genişliklerine eşit olmalıdır. Kubbenin ortasında, zincirle asılı tunç bir disk bulunan bir delik bırakınız. Diskin yükseltilerek indirilmesiyle halvetin sıcaklığı kontrol edilebilir. Anlaşıldığı gibi, odanın kendisi, ateşin gücünün ve ısının merkezden çevrenin her tarafına eşit olarak yayılabilmesi için daire şeklinde olmalıdır"*.

[200] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.158-159, Laconicumun işlevine dair tartışmalar için ayrıca bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 383.

Hamamı'nda, Aphrodisias Tiyatro Hamamı'nda, Pergamon Yukarı Gymnasion'un Doğu Hamamı'nda ve Ankyra'daki Caracalla Hamamı'nda görülür[201].

Laconicumun yukarıda belirtilen özelliklerini taşıyan bir mekan Güney Hamam'da yoktur. Bu durumda, yazıtın doğru tamamlandığını varsayılır ve Güney Hamam'da bir laconicum bulunduğu düşünülürse, bunun Eski Yunanca yazıtta laconicum olarak anıldığını, ancak özellikleri bakımından bir sudatorium olduğu düşünülebilir. İsmi, Latince terleme anlamına gelen "sudo" fiilinden gelen sudatorium (assa sudotio) ise, fonksiyon bakımından laconicumun benzeri, ancak daha gelişmiş bir ardılıdır. Zaman içinde laconicumun yerini sudatoriumlar almıştır. Buna yol açmış en önemli etken de hypocaust sisteminin yaygın kullanımı olmalıydı. Çünkü sudatoriumlar laconicumlarda görülmeyen hypocaust ile ısıtılıyordu. Mimari form olarak genelde kare ya da dikdörtgen olan bu mekanlar çoğunlukla bir tonozla örtülüyordu. Ancak özellikle batı ve kuzey eyaletlerinde, laconicumların bir uzantısı olarak yuvarlak formlu olanlarına da rastlanabiliyordu. Bu mekanların fonksiyonu da herşeyden önce kuru bir terleme odası olmasıydı. Fakat, akan sıcak su ya da ısıtılmış bir zeminle buhar banyosu yapılan bir oda haline de çevrilebiliyor ve nemli hararetin olduğu bir terleme mekanı olabiliyordu[202]. Ancak her iki mekanın işlevleri ve teknik özelliklerini kesin olarak ayırmak zordur ve bu konudaki bilimsel tartışmalar devam etmektedir. Arkeolojik olarak hangi mekanın laconicum, hangisinin sudatorium olduğunu saptamak, mimari formları sebebiyle nispeten kolay olsa da, zaman içinde mekan isimleri ve terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı göz önüne alınırsa, bunun belirsizlikler içermesi kaçınılmazdır[203].

Bu durumda yukarıdaki özelliklere uyan mekan, daha önce aleipterion olabileceği de söylenen IX nolu mekandır **(Lev. 24, Res. 29; Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Daha önce de söylendiği gibi[204], bu mekan, tepidarium olarak adlandırılan II nolu mekanın hemen doğu bitişiğinde yer alır ki, bu da sudatoriumların genelde onlardan küçük boyutlu olarak, aralarında yer almalarına

---

[201] **a.e.,** s.386.

[202] Nielsen, **Thermae et Balnea**, s.12-13, 159-160; F. Yegül sudatoriumun, laconicumdan ayrılan özelliğinin nemli hararete sahip bir terleme odası olduğunu belirtir. Bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 383-389; 493. Delorme, **Gymnasion,**s. 312-315.

[203] Bu belirsizlikler ve mekanların fonksiyon ile adlarının iç içe geçmesi durumları için bkz. yuk: **II.A.3.b.(1).**

[204] IX nolu mekanın ayrıntılı tanımı için bkz. yuk. **II.A.3.a.** Ayrıca bkz.: **II.A.3.b.(1).**

olmasa bile, yakınında olmasına uymaktadır. Ayrıca caldarium ve tepidarium dışında sadece bu mekanda hypocaust sistemi vardır, bu da sudatoriumların, laconicumlardan farklı olarak bu şekilde ısıtılmalarıyla açıklanabilir. Son olarak bu mekanın dikdörtgen formu ve tonozlu olduğu anlaşılan çatı örtüsüyle, sudatorium olarak tanımına uyduğu söylenebilir[205].

Bir başka olasılık ise, himatiophylakionda söylendiği gibi, Güney Hamam'ın Flaviuslar Dönemi'nde ilk inşası esnasında yuvarlak planlı bir laconicumun da yapıldığı, ancak Hadrianus Dönemi'ndeki genişletme ve yenileme faaliyetleri esnasında, mekanın iptal edildiğidir.

Tüm bunlarla beraber, yazıtın tamamlamasının doğru olmama ihtimali ve Güney Hamamda hiçbir dönemde laconicumun inşa edilmemiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

(4) Sphairisterion

Tiyatroda, orkhestra ile caveayı birbirinden ayıran kireçtaşı bir parapet levhasının üzerindeki, daha sonra Macellum ile ilgili olarak da bahsedilecek[206], Geç Antoninuslar ile Severuslar Dönemi'ne tarihlenen yazıtın 13. satırında [207], S. Şahin'in ismini çekinceli olarak Tiberius Claudius Vibianus Tertullus[208] olarak tamamladığı bir İmparator Kültü başrahibi, demiourgos ve *consul*un, gymnasionda bir sphairisterion (σφαιριστήριον ἐν τ[ῷ γυμνα]σίῳ) yaptırdığından bahsedilir.

Söz konusu sphairisterionun yaptırıldığı gymnasionun, Perge'de gymnasion olarak nitelenecek ya da bünyelerinde bir gymnasion barındıran, Güney Hamam, Kuzey Hamam ya da Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'ndan hangisinde olabileceği, yazıt tiyatroda devşirme olarak bulunduğu için kesinlikle söylenemez.

---

[205] Nitekim, H. Abbasoğlu da Side Agora Hamamı'ndaki, caldarium ile tepidarium arasındaki II nolu kare planlı mekanı laconicum ya da sudatorium şeklinde tanımlamıştır. Abbasoğlu**, Pamphylia Hamamları**, s. 4. Benzer bir durum Perge Güney Hamam'da da, hem mimari form, hem mekanın yeri, hem de ısıtılması bakımından açıkça görülmektedir.

[206] Bkz. aş.: **II.A.6.**

[207] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.206, no. 193; **Ek, no: 30.** Söz konusu yazıt, Tiyatroda yapılan geç dönem değişiklikleriyle alakalı olarak, burada devşirme olarak kullanılmıştır. Orijinalinde bir heykel kaidesi olarak kullanım gören blok, daha sonra diklemesine kesilerek, parapet levhasına dönüştürülmüştür. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.206.

[208] Tiberius Claudius Vibianus Tertullus hakk. bkz. aş.: **III.D.4.**

Buna rağmen S. Şahin, sphairisterionun "yetişkinler gymnasionu" olarak tanımladığı Güney Hamam'da yaptırıldığını ileri sürer[209]. Bu savını ise onurlandırılan şahsın yapı faaliyetlerinin (gymnasion etrafındaki tüm yenileme faaliyetleri, Macellumun stoa diplesi ve mouseion) yetişkinler ile ilişkili olduğuyla destekler[210]. Ancak, aşağıda Macellum kısmında da bahsedileceği üzere, Tib. ClaudiusVibianus Tertullus'un yapı faaliyetleri kentin güneyinde, Güney Hamam ve Macellum çevresinde yoğunlaşmış olsa da; bu ne Güney Hamam'ın yetişkinler gymnasionu olduğu ne de sphairisterionun bu hamam kompleksinde yer aldığına dair belirgin bir kanıt oluşturmaktan uzaktır.

Sphairisterion, kökeni Eski Yunanca **"σφαῖρα"** , top, küre[211] anlamındaki isimden oluşturulmuştur ve top oynama yeri anlamına gelmektedir[212]. Kökeni Yunan Dönemi gymnasion/palaistralarına dayanan ve Roma Dönemi hamam-gymnasion komplekslerinde de görülen bu mekan, top oyunları için planlanmış bir kapalı hol ya da açık bir avludur. Mozaik tabanlı olanlara ve ısıtılanlara da antik kaynaklarda değinilmiştir[213].

Yukarıda bahsedilen sebepler dolayısıyla sphairisterionun Güney Hamam palaistrası ile bağlantılı bir mekan olup olmadığı kesin olarak belirlenemese de, S. Şahin bu mekanın, 12,00 m. genişliğiyle diğer porticolardan daha geniş olan palaistranın kuzey porticosunda olabileceği ihtimalini ileri sürer[214] **(Lev. 17; Res. 15; Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)**. Ancak, yukarıda açıklandığı üzere, palaistranın bu porticosu çok yüksek ihtimalle imparatorlar salonu olarak planlanmış ve kullanılmış; bu sebepten de geniş tutulmuştur[215]. Bu durumda muhtemelen Hadrianus Dönemi'nde İmparatorlar Salonu olarak kullanılmış ve Geç Antoninuslar/Erken Severuslar Dönemi'nde burasının bir sphairisteriona çevrilmiş

---

[209] Gerçekten de Perge yazıtlarından, kentin çocuk, genç ve yetişkinlere ait (νέων καὶ γεραιῶν καὶ παίδων) en az 3 gymnasiona sahip olduğu anlaşılır. S. Şahin, kesin sebepler ileri sürmeden, gençlerin gymnasionunun Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası, erişkinlerinkinin ise Güney Hamam'da olduğu tahminini yürütür. Bkz.: **Die Inschriften von Perge I**, s.72-80, no.56, s. 88-90, no.61, s. 209, dipnot 3. Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.1.**

[210] **a.e.,** s.209.

[211] **Liddell and Scott's Greek-English Lexicon**, s. 684.

[212] Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.164; Yegül, **Bath and Bathing,** s. 193; Delorme, **Gymnasion**, s. 281-286.

[213] Antik kaynaklar için bkz.: Nielsen, **Thermae et Balnea,** s.164.

[214] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.212.

[215] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.**

olma ihtimali söz konusu olmakla beraber, hamam için kutsal, merkezi ve reprezantatif bir öneme sahip mekanın bir top oynama yerine dönüştürülmeyeceği de düşünülmelidir. Böylece, Güney Hamam'ın palaistrasının kuzey porticosunun bir sphairisterion olabileceği ihtimali düşük görünmektedir.

Güney Hamam mekanları içerisinde sphairisterionu lokalize edebilecek başka bir yer bulunmamaktadır. Zaten, yukarıda da bahsedildiği üzere, yazıt devşirme olarak Tiyatroda kullanılmıştır ve Güney Hamam'daki bir sphairisteriona işaret etmiş olduğu da belirsizdir. Yazıtla birlikte bu mekanın gençlerin, çocukların ya da erişkinlerin gymnasionunda olup olmadığı da anlaşılamamaktadır. Bu durumda spharisterionun Kuzey Hamam ya da Kuzey Gymnasion /Cornutus Palaistrası'nda olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ancak her iki yapının da henüz kazısı yapılamadığından bir lokalizasyon önerisi yapmak zordur. Bununla beraber, tamamen spekülatif bir öneri olarak şu görüş öne sürülebilir; tam anlamıyla gymnasionun spor faaliyetlerine ait bir mekan olması gereken sphairisterionun, Kuzey Hamam ya da Güney Hamam gibi, asıl işlevi yıkanma olan yapılara eklenmiş nispeten küçük gymnasion/palaistralarda değil de, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası gibi başlı başına bir gymnasion/palaistra kompleksinde inşa edilmiş olması daha makul görünmektedir.

(5) Mouseion

Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un Macellumun stoa diplesi ve sphairisterionu bağışlaması ile ilgili ve Tiyatroda devşirme kullanılmış yazıtın[216] 16. satırında, daha sonradan eklendiği açık, daha küçük harflerle, aynı kişinin mouseion üyelerinin rahipliğini yaptığı da belirtilmektedir[217]. Bu durumda, yazıtta adı geçen ancak yeri belirlenemeyen bir mouseionun kentte, en azından Erken Antoninuslar-Severuslar Dönemi'nde etkin olduğu anlaşılmaktadır.

Sanat, felsefe ve genel anlamda yüksek kültürün koruyucu ve ilham kaynağı sayılan Mousalar kültü ile alakalı olan mouseionlar, özellikle felsefi ve bilimsel

[216] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.206, no. 193; **Ek, no: 30.**
[217] S. Şahin, yazıtla onurlandırılan kişinin (Tiberius ClaudiusVibianus Tertullus) rahiplik ünvanını yazıt dikildikten sonra aldığını, bu sebepten yazıta sonradan eklenmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. : **a.e.,** s.212-213.

araştırmalar için kurulmuş olan, içlerinde araştırmaya olanak veren kaynakların, öğretmenlerin ve öğrencilerin bulunduğu, antik kentlerin kültürel varlıklarına yüksek prestijleriyle katkıda bulunan kurumlardı[218]. İlk olarak Hellenistik Dönem'de karakterini bulan mouseionlar, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Hadrianus'un Panhellen politikası uyarınca korunan ve imkanlar tanınan sophistler ve bunun verdiği ivmeyle canlanıp, Antoninuslar Dönemi'nde de varlığını tüm canlılığıyla sürdüren "İkinci Sophistik" felsefe akımıyla, Küçük Asia'da tekrardan önem kazanmışlardır[219].

M.S. 2. yy.'dan itibaren Ephesos, Smyrna, Pergamon, Halikarnassos, Magnesia pros Maiandron, Mylasa, Stratonikeia, Pisidia Antiokheiası ve Side'de bulunan yazıtlar yoluyla bu kentlerde mouseionların varlığı bilinmektedir[220]. Ancak hiçbirinin kent içindeki yerleri saptanamamıştır.

Belli ki, M.S. 2. yy.'ın yüksek kültür ortamı ve "İkinci Sophistik" akımı içerisinde Perge'de de, bir mouseiona ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Ancak kent içinde yapılan yüzey araştırmaları kapsamında, bir mouseion yapısıyla eşleştirilebilecek başka bir epigrafik ya da mimari kalıntıya rastlanamamıştır.

H. Abbasoğlu, yukarıda değinildiği üzere[221], Güney Hamamın III nolu (frigidarium) mekanın piscinasında bulunmuş olan Mousa heykelleri ve Apollon'a adanmış sunaktan dolayı burada Apollon'un "Mousagetes" olarak ibadet gördüğünü, buna bağlı olarak da mekanın Miletos'daki Faustina Hamamlarına dahil edilmiş

---

[218] En ünlüsü Hellenistik Dönem'de Mısır, Aleksandreia'da kurulmuş olan mouseionlar için bkz. : E., Müller-Graupa, "Museion" **RE 16**, 1935, s. 797-821.

[219] Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 215; Hadrianus'un Panhellen politikası için bkz.: David Magie, **Roman Rule in Asia Minor, To the End of the Third Century After Christ**, C. I, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1950, s. 624-629; J.H.M. Strubbe, "Gründer kleinasiatischer Städte Fiktion und Realität", **AncSoc 15-17**, 1984-1986, s. 280-282; Benjamin, Anna, S., "The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program", **Hesperia 32**, 1963, 57-86; M.K. Thornton, "Hadrian and his Reign", **ANRW II.2**, 1975, 433-476; Peter Kranz, "Zeugnisse hadrianischer Religionspolitik im Osten", **Das Antike Rom und der Osten, Festschrift für Klaus Parlasca zum 65. Geburstag**, Ed.: C. Börker, M. Donderer, Erlangen, Verlagsdruckerei, 1990, s.125-141; A.J. Spawforth, Susan Walker, "The World of the Panhellenion I. Athens and Eleusis", **JRS 75**, 1985, s.78-90. Özellikle Ionia kentlerinde yaygın olan "İkinci Sophistik" akımının etkileri Side ve Perge'de de görülmüştür. M.S. 2. yy. ortalarında Philostratos, Varus isimli Pergeli bir sophisten bahseder. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 217, ayrıca bkz.: Glen W. Bowersock, **Greek Sophists in the Roman Empire**, Oxford, Clarendon Press, 1969; E.L. Bowie, "Greeks and their Past in the Second Sophistic", **Past&Present 46**, 1970, s. 8-41; **Approaches to the Second Sophistic**, Ed.: G W. Bowersock, Pennslyvania, University Park, 1974; A. Macro, "Cities of Asia Minor under the Roman Imperium", **ANRW II-7.2**, 1980, s. 693-694.

[220] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 213-214.

[221] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.**

mouseiona benzediğini belirtmektir[222]. S. Şahin ise, mouseionun filozof tacını taşıyan kişi olan Tib. Claudius Vibianus Tertullus'un, yapı bağışlarının gymnasion çevresinde yer alması, ayrıca, hamamın söz konusu mekanında Mousa heykelleri ile, kendisinin "apodyterion" şeklinde yorumladığı VII nolu mekanda bulunan (*Basilica Thermarum*) Antoninuslar Dönemi'ne ait tanrı ve tanrıça heykellerinden[223] yola çıkarak, mouseionun Güney Hamam Kompleksi içinde yer alması gerektiğini ileri sürer[224]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde hamam komplekslerinde mouseionların varlıkları göz önünde bulundurulur[225] ve bu dönemde hamam komplekslerinin öne çıkan sosyo-kültürel nitelikleri düşünülünce, Perge'de de mouseionun Güney Hamam kompleksi içinde bulunması mantıklı gözükmektedir. Nitekim F. Yegül de, metin içinde bahsetmese de, Güney Hamam'ın VIII nolu mekanının mouseion olması gerektiğini Güney Hamam planı üzerinde belirtmiştir[226].

Bu durumda Güney Hamam içerisinde III nolu mekan (frigidarium) ile VIII nolu mekanın mouseion olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Mousa heykelleri ve Apollon Mousagetes'e adanan sunağın III nolu mekanın piscinasında bulunması ilk bakışta bu mekanın frigidarium ve mouseion işlevini bir arada üstlenmiş olabileceğini akla getirse de, yukarıda belirtildiği gibi, mekanın apsisli kısmındaki nişleri içinde durması gereken heykeller ve sunak için yer yoktur. Çünkü nişlerin önü ve içlerinde çörtenleri taşıyan payeler vardır. Kaldı ki, söz konusu nişler III nolu mekana sonradan, muhtemelen Severuslar Devri'nde eklenmiştir. Piscina içerisinde dağılmış ve parçalara ayrılmış şekilde bulunan heykeller de M.S. 2. yy. özellikleri göstermektedirler[227]. Apsisli kısmı ve piscinası sonradan eklenmiş olan III nolu mekanın, söz konusu eklemelerin yapılmış olması gereken Severuslar Dönemi öncesinde, Mousalar ve buna bağlı olan Apollon Mousagetes kültünü içeren bir

---

[222] Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 100. Miletos'daki Faustina Hamamları'nda "mouseion" olarak tanımlanan mekan için bkz.: Armin von Gerkan, Fritz Krischen, **Milet I-9:Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899, Thermen und Palaestren,** Berlin, Verlag von Hans Schoetz und Co., GmbH, 1928, s. 54-61, 94-96**.** Ayrıca bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 416.

[223] VII nolu mekan (Basilica Thermarum) ve Antoninuslar Dönemi'nde Claudius Piso tarafından bu mekana bağışlanan heykeller için bkz. yuk.: **II.A.3.a.**; Claudius Piso için bkz. aş.: **III.D.3.**

[224] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 217-219.

[225] Bkz.: Yegül, **Bath and Bathing,** s. 491.

[226] **a.e.,** fig. 384. VIII nolu mekan için bkz. yuk. : **II.A.3.a.**

[227] Bkz. yuk.: **II.A.3.a**, dipnot 105. Bu heykeller belki de havuz içine Hristiyanlık Dönemi'nde düzensizce atılmışlardı.

mekan olması olasıdır. Ancak, eklemelerin yapıldığı dönem sonrasında bu mekan, bir mouseion olarak, derslerin verildiği, tartışmaların yapılabileceği bir mekanın özelliklerine sahip değildir.

Mouseion için Güney Hamam içinde önerilebilecek daha uygun mekanlar ise, VII (*Basilica Thermarum/Ambulacrum*) ve onunla bağlantılı olan VIII nolu mekanlardır. F. Yegül'ün belirli bir kanıt göstermeden mouseion olarak tanımladığı[228] **(Lev 15, Plan 5; Lev 25, Plan 6)** VIII nolu mekan tüm genişliğiyle doğusundaki VII nolu mekana açılmaktadır. Antoninuslar Dönemi'nde Claudius Piso tarafından adanmış 38 adet yüksek kaliteli heykelin bulunduğu ve bu özelliğiyle Güney Hamam'ın estetik açıdan en görkemli mekanlarından olduğu anlaşılan VII nolu mekanın batı duvarı boyunca uzanan mermer oturma sekileri, işlevsel açıdan bağlantılı olduğu açıkça belli olan VIII nolu mekan içinde de izlenebilmektedir. VIII nolu mekan da görkemi açısından VII nolu mekana benzemektedir ve kazıları esnasında Antoninuslar Devri'ne tarihlenen kaliteli birçok mermer heykel bulunmuştur. Tüm bunlarla beraber, heykel buluntuları içinde, biri VII nolu mekanda bulunmuş ve Claudius Piso tarafından adanmış, diğeri ise VIII nolu mekanda bulunmuş olan iki Mousa heykeli de vardır[229].

Yukarıda sıralanan kanıtlar neticesinde şöyle bir toparlama yapmak mümkündür; Geç Antoninuslar-Severuslar Dönemi başlangıcına kadar muhtemelen III nolu mekanın kuzey kısmında var olan Mousalar kültü ve mouseion, Güney Hamam'ın Geç Antoninuslar-Severuslar Dönemi esnasında yapılan ekleme ve değişiklikleri sonucunda, oturma sekileri eklenmiş olan VII ve VIII nolu mekanlara taşınmış, mouseionun asal bir özelliği olan kültürel ve eğitsel faaliyetler, estetik açıdan da bağışlarla gözalıcı bir hale dönüştürülmüş olan bu iki mekanda sürdürülmüştür. Yüksek ihtimalle VIII nolu mekanın da hamam içine dahil olup, heykellerle donatılarak mouseion işlevini kazanması da, mouseionun filozofluk tacını taşıyan ve başrahipliğini yapan Tib. Claudius Vibianus Tertullus'un bağışları sonucu gerçekleşmiştir.

---

[228] Bkz. yuk. dipnot 136.

[229] Heykeller için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s.8, 11; Akçay, **Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri**, s. 86-90, Kat. no. 49-55.

4. Yuvarlak Kuleli Oval Avlu (Hellenistik Güney Kent Kapısı), Süs Kapısı ve Hadrianus Dönemi Takı

Kentin Hellenistik Dönem'de inşa edildiği düşünülen sur sisteminin güney kapısını oluşturan[230] **(Lev. 3, Plan 1; Lev. 14, Plan 4)**, günümüze Hellenistik orijinalinden sadece, önemli kısmı korunmuş, orijinali dört katlı Yuvarlak Kuleleri **(Lev 7, Res. 2, Çiz. 2)** ulaşan avlulu kapı kompleksi **(Lev. 26, Res. 30)**, Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, işlev ve mimarisine yönelik önemli değişikliklere uğramıştır . Yuvarlak Kuleler, arasına Erken İmparatorluk Dönemi'nde eklenen süs kapısı, arkalarında yer alan kuzeyi kesik Oval Avlu ve avlunun hemen kuzeyindeki Hadrianus Dönemi'nde yapılmış üç gözlü taktan oluşan kompleks, Lanckoroński tarafından ayrıntılı olarak tanımlanmış ve kompleksin planı çıkarılmıştır[231]; kazısı ise A. M. Mansel tarafından 1953-1955 yılları arasında yapılmış ve yeni bir plan hazırlanmıştır[232] **(Lev. 26, Plan 7)**. Daha sonra, kompleks hakkında H. Lauter farklı fikirler ortaya atıp, yeni bir plan önermiştir[233]. Bunun üzerine, S. Bulgurlu tarafından, 1995-1998 Perge kazıları çerçevesindeki bir doktora tezi kapsamında, kompleksin yorumları hakkındaki çelişkileri açıklığa kavuşturmak ve evrelerini tespit etmek için, arkeolojik sondajlarla desteklenen, ayrıntılı bir mimari çalışma yapılmıştır[234].

Yuvarlak Kuleler arasındaki süs kapısı, Oval Avlu ve hemen arkasındaki Hadrianus Dönemi Takı, Erken İmparatorluk Dönemi'nden Hadrianus Dönemi içlerine kadar belirli bir mimari program dahilinde planlanıp, bir kompleks

---

[230] Perge'nin en iyi korunmuş yapılarından birini oluşturan aşağı kentin sur sistemi, Hellenistik Dönem sur tekniği ve mimarisinin belirgin özelliklerini sunar. Aşağı kent surları için bkz.: yuk.: **I.**

[231] Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 60-62.

[232] Arif M. Mansel, "1953 Antalya Bölgesi (Pamphylia) Kazılarına Dair Rapor", **Türk AD 6-1**, 1956, s. 5-10; "1954 Side ve Perge Kazıları", **Belleten 20**, 1956, s. 334; **Ausgrabungen 1946-1955**, s.104-119; **Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları**, s. 229-234.

[233] H. Lauter'in fikirleri için bkz.: Lauter, **Das Hellenistische Südtor von Perge**, s. 1-11.

[234] 1998 yılında tamamlanmış olan bu proje için bkz.: Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu", **18. KST-II**, 1997 s. 44; "Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu", **19. KST-II**, 1998, s. 84-85; Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** b.a. Yapı kompleksi hakkında ayrıca bkz.: Mansel, **İlkçağda Antalya Bölgesi**,. s. 14; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 244; The Founding of **Perge**, s.177-178; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6; **Perge**, s. 296; Neşe Atik, "Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit", **Die Stadt als Grossbaustelle von der Antike bis zur Neuzeit**, Internationaler Kongress vom 7. bis 11. November 2001 im Auswärtigen Amt, Berlin, 2003, s. 114; Arzu Öztürk, "Macht der Architektur. Architektur der macht in der Kaiserzeit in Perge", **Macht der Architektur, Architektur der Macht: Diskussion zur Archäologischen Bauforschung 8**, Bauforschungskolloquium in Berlin vom 30 Oktober bis 2 November 2002, Ed.: E.L. Schwander, K. Rheidt, Mainz, 2004, s. 204.

oluşturduğu için burada bir arada ele alınacak ve anlatımda kronolojik bir sıra takip edilecektir[235]. Söz konusu yapıların uzun süreçli, ancak ortak bir yapı programının ürünü oldukları, yapılan ölçümler sonucu tüm bu yapıların Yuvarlak Kulelerin ekseninden sapma gösterip, yeni bir ortak eksen üzerine yerleştirildiklerinin saptanmasıyla, daha da pekişmektedir. İki farklı eksenin saptanması ise, S. Bulgurlu'nun ifadesi uyarınca *" en az iki yapım evresinin kesin kanıtıdır"* [236] **(Lev. 27, Plan 8)**.

Hellenistik olduğu düşünülen Güney Kent Kapısının ikinci evresinin en erken eklemesini, kuleler arasına yerleştirilmiş kemerli kapı oluşturur **(Lev. 27, Çiz. 6**). Kuleler arasındaki 9,86 m.'lik aralığa yerleştirilen bu kapının günümüze sadece, kule bedenine bitişik olan pylonları ulaşmıştır. Kapının malzemesini düzgün kesilmiş traverten bloklar oluşturur. Blokları tutturmak için kenet kullanılmamıştır. Ancak, Hadrianus Dönemi'nde avluda yapılan değişiklikler esnasında, yapının kuzey fasadı da mermer levhalarla kaplanmıştır. Yapılan gözlem ve ölçümler sonucu bu pylonların birbirine bakan yüzlerinin genişliklerinin aynı olduğu saptanmıştır. Buna rağmen, kapıyı yeni eksen sistemine uydurmak için, pylonların kuzey ve güney cephelerinin birer tarafı daha geniş tutulurken, diğer tarafı daha kısa tutulmuştur. Kaydırarak oturtmaya dayanan bu uygulama oldukça başarılı bir şekilde yapılmış ve ancak ölçümle anlaşılabilmiştir[237]. Kapının dağınık haldeki mimari parçalarının tasnifi ve dakik incelemesiyle, sadece pylonları in situ olarak günümüze ulaşabilmiş olsa da, bir restitüsyonu yapılabilmiştir[238]. Buna göre iki katlı olan kapı, iç yüzlerinde üçer, dışta, pylon köşelerinde üçer yarı plastik paye başlıklarına sahip, paye kabartmalarıyla bezenmiştir. Payeler ikinci katta da vardı. Pylonların arasında ise, paye başlıkları üzerine oturan, arka arkaya üç kemer bulunuyordu. Paye başlıkları üzerinde yer alan ilk katın iki fascialı arkhitravı, kemerin yastık taşıyla

---

[235] Kentin Hellenistik olduğu düşünülen sur sisteminin bir parçası olan "Hellenistik" Yuvarlak Kuleler, bu tez çalışması için belirlenen dönemin dışında kaldığı için burada ayrıntılı olarak ele alınmayacak, sadece gerekli durumlarda değinilecektir. Ayrıca bkz. yuk.: **I.**

[236] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.7.

[237] **a.e.**, s.51.

[238] Kemerli kapının 1955 yılı kazısının ardından A.M. Mansel tarafından bir rekonstrüksiyon çizimi yapılmış, ancak bunun bazı kısımlarında düzeltilmesi gerektiği, son yapılan mimari incelemeler sonucu anlaşılmıştır. Mansel'in rekonstrüksiyonu için bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s.104, res. 54; **Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları**, s. 299, res. 36-37; Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, çiz. 40.Yapının tasnif edilen tüm mimari parçalarının tarifi ve buna göre yapılan son rekonstrüksiyonu için bkz.: **a.e.** 51-68.

kesişiyordu. Kemer üzerinde ikinci katın arkhitravı yer alıyor ve bu da bir triglyph-metop frizi taşıyordu. Kapının en üstünde geison kısmı vardı. Kaset blokları ve geison, yanaklıklar arası kısımda aynı bloklardan işlenmişti.

Oldukça sade bir mimariye sahip olan kemerli kapı, iki fascialı arkhitravı ve geisonunda Ion özellikleri, trygliph-metop frizinde de Dor özelliklerine sahiptir. Kapıyla sadelik ve malzeme açısından Perge'deki en yakın yapı Domitianus Dönemi'ne tarihlenen Demetrios-Apollonios Takı'dır. Bu yapıda da her iki düzenin öğeleri bir arada kullanılmıştır[239].

Kapının kesin olarak tarihlenebilmesi, mimari ve epigrafik kanıtların yeterli olmaması sebebiyle mümkün olamamaktadır. Ancak, yapının işlevi, etrafındaki yapılar ve bulunduğu yapı konteksti içerisinde, varlığını gerektirecek tarihler için bir üst ve alt sınır verilebilmektedir.

Mimari özellikleri ve konteksti yardımıyla varılan sonuçlardan biri, Hellenistik batı kulede bulunan mazgal deliğinin, yapının batı pylonunun tam güneybatı köşesinde yer alması ve bu durumda mazgal deliğinin işlevini kaybetmiş olmasıdır[240]. Bu, kapının kulelerden sonra yapılmış olduğuna dair kesin bir delildir. Bunun yanısıra, arkasındaki avlunun Hadrianus Dönemi'nde eklenmiş olan birinci nişleri için, kapı pylonlarının köşelerinin de oyulmuş olması; kuzey fasadının ise, avlu cephe kaplamasıyla bağlantılı olarak, daha sonra mermer levhalarla kaplı olması, kapının Hadrianus Dönemi öncesi yapıldığına dair bir kanıttır[241]. Kapının savunma işlevli olmayıp, bir süs kapısı özelliği taşıdığı da açıktır[242]. Dekorasyonuyla alakalı olarak, ikinci katta Dor özelliklerinin kullanılması, Hellenistik kuleler de kullanılan Dor saçaklığıyla bir uyum gözetilmiş olmalıdır[243]. Tüm bu özelliklerden yola çıkılarak, gösterişe yönelik bu süs kapısının tarihlemesi için terminus post quem, Pax Romana'nın başlangıcıdır ki, bu dönemde artık korumaya yönelik kapı ve sur sistemlerine ihtiyaç kalmamıştı [244], terminus ante quem için ise Oval Avlunun

---

[239] **a.e.**, s. 63-64. Demetrios-Apollonios Takı için bkz.: yuk. **II.A.2.**
[240] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.66.
[241] **a.e.**
[242] **a.e**.; Lauter, **Das Hellenistische Südtor von Perge**, s.1.
[243] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.67.
[244] Ancak Augustus Dönemi'nin başlarında savunmaya yönelik olmasa da, reprezantasyon amaçlı surlar ve gösterişli kent kapısı inşalarına rastlanmaktaydı. Bkz.: M. Pfanner, "Modelle römischer Stadtentwicklung am Beispiel Hispaniens und der westlichen Provinzen", **Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit**,

değişimi ile kuzeyindeki takın inşa edilmesinden önceki yıllar, başka bir deyişle Hadrianus Dönemi önerilmiştir[245]. S. Şahin ise, Lanckoroński tarafından, planında "G" koduyla işaretli Geç Dönem Kent Kapısı yakınlarında, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddedeki kanalda durduğundan bahsedilen[246] ve şimdi kayıp olan, üstü silmeli, dört parçadan oluşan yazıtlı arkhitravın süs kapısına ait olabileceğini, üzerinde Perge halkının Claudius'u onurlandırdığının bildirildiği yazıt dolayısıyla da kapının Claudius Dönemi'ne tarihlenebileceğini ileri sürer[247]. Lanckoroński tarafından, uzunluğu 1,90 m., yüksekliği 0,36 m. olarak verilen arkhitirav, bu ölçüler bakımından, süs kapısının her iki katındaki arkhitravlarla da uyuşmaz. Süs kapısında bu yazıtın bulunabileceği tek olasılık olan attika kısmına ait hiçbir mimari parça ise bulunamamıştır. Bu durumda söz konusu öneri, arkeolojik açıdan dayanaksız kalmaktadır[248].

Yuvarlak Kulelerin hemen kuzey arkasında yer alan, doğu ve batıda 10 m. yüksekliğinde, kuzeyi kesik iki adet içe kavisli, karşılıklı iki katlı duvarla sınırlandırılmış olan oval planlı avlu, kompleksin ikinci evresinin önemli bir başka mimari öğesidir. Lanckoroński ve Mansel tarafından, duvarların kulelerle kesiştiği güney kesimindeki, fark edilmesi hiç de kolay olmayan dikiş izlerinin belirlenememesi sonucu, söz konusu avlu Hellenistik Dönem'e tarihlenmişti[249]. Ancak S. Bulgurlu tarafından yapılan gözlemlerle bu yapının da Hellenistik olamayacağı ve kendi içerisinde iki yapı evresine sahip olduğu dakik ölçüm ve mimari incelemelerle saptanmıştır [250]**(Lev. 27, Plan 8)**.

Ed.: W. Trillmich, P. Zanker, Internatioles Kolloquium, Madrid 1977, Münih, Bayerische Akademir der Wissenschaften, 1990, s. 85-88.

[245] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.67.

[246] Lanckoroński'nin, arkhitravın yeri hakkındaki tanımında bir karışıklık olduğu açıktır. Çünkü, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin kanalı, Geç Dönem Kent Kapısına kadar uzanmaz. Yazıt ve yer tanımı için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 30; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.48-49, no. 33; **Ek, no: 10.** Lanckoroński, bu yazıtlı arkhitravın, Hadrianus Dönemi takına ait olabileceğini de öne sürmüştür. Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 41.

[247] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 49.

[248] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.67.

[249] Bkz. yuk. dipnot. 231-232.

[250] Oval avlunun ayrıntılı mimari incelemesi için bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.7-34, 92-116. Aşağıda yer alan tüm mimari tanımlar, söz konusu doktora çalışmasının ilgili bölümlerinden derlenerek aktarılmıştır.

Düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olan avlu duvarları, 1,20 m. kalınlığındadır ve bu kalınlıkla savunma amaçlı olmaktan uzaktır[251]. Avlunun duvarında yer yer, Yuvarlak Kulelerde kullanılan, bosajlı bloklar kullanılmıştır ki, bunlar devşirme karakterlidir. Kuzey bitimlerine doğru kalınlaşan duvarların kalınlığı, sonlandıkları yerde 1,50 m.'ye ulaşır. Avlu kanatlarını oluşturan her iki duvarın alt ve üst katlarında yedişer adetten toplam 28 adet niş bulunur **(Lev 28, Res. 31-32)**. Alt katın en güneydeki ilk nişlerin hariç, diğerleri kemerlidir. Nitekim, sonradan eklendiği belli olan bu ilk nişlerin bir kısmı, süs kapısının pylonları ve avlu duvarı oyularak oluşturulmuştur. 0,70 m. derinliğinde, 1,40-1,48 m. genişliğinde ve 3,62 m. yüksekliğinde olan ilk kat nişleri duvara inşa edilmiştir. İkinci kattaki nişler ise duvar yüzeyine oyulmuş, yani aynı ilk katın en güneydeki nişler gibi sonradan eklenmişlerdir. 0, 40 m. derinliğinde, yak. 1,24 m. genişliğinde olan bu nişlerden en güneydekinin üstü düzdür, onu kemerli bir niş izler ve bu sıra atlamalı olarak takip eder. Buna bağlı olarak da, dikdörtgen nişlerin yüksekliği 2,06 m., kemerlilerinki ise 2,66 m.'dir. Batı avlu duvarının güneyden ikinci nişi tamamen kule bedenine oyulmuş olmasına rağmen, doğu avlu duvarında ikinci nişin sadece yarısı kule bedenine oyulmuştur. Bunun sebebi de avlu duvarlarının, yukarıda bahsedilen farklı eksen sistemine uydurulmuş olmasıdır. İnşa edilmiş ve sonradan oyulmuş nişler, iki farklı yapım evresini kanıtlamaktadırlar. Oyma nişlerin yapıldığı dönemde avlu duvarı da yükseltilmiştir. Avlunun kuzey bitiminde Hadrianus Dönemi takına geçit veren merdivenlerde de iki farklı sistem tespit edilmiştir. Bunlardan biri dört basamaklı düz bir merdiven, diğeriyse ikinci basamağın bitiminde izi bulunan yuvarlak bir basamaktır ki, bu kısmın üzeri düz basamağı oluşturacak blokların yerleştirilebilmesi için kısmen işlenmiştir. Bu yay şekilli basamaklar, avlunun bir önceki, yani Hellenistik olduğu düşünülen evresine aittir.

Avlunun zemini, oval planından farklı olarak eş merkezli daireler şeklinde döşenmiş mermer levhalarla kaplanmıştır**(Lev. 26, Plan 7)**. Bunlar sadece avlu duvarları önü ve köşelerde korunabilmiştir. Eş merkezli dairelerin merkezlerini bulmak için yapılan ölçümlerde tek bir merkez bulunamamıştır. Ölçümler sonucu bu eş merkezli dairelerin kulelerin yerleştirildiği ilk eksen sistemine ait olmadığı

[251] Lauter, **Das Hellenistische Südtor von Perge**, s.1.

anlaşılmakla birlikte, yeni eksen bağlantısıyla da ilgisi kurulamamıştır. Ancak, avlunun cephe kaplaması bu döşeme üzerinde yer aldığından, döşemenin cephe kaplamasından önce yapılmış olduğu kesindir. Mermer döşeme taşları altında, süs kapısının hemen kuzeyinde ve doğu avlu duvarının dördüncü ve beşinci nişlerinin önündeki duvarın hemen önünde, yuvarlak bir hatta sahip, 0,29-0,30 m. genişliğinde, 0, 21 m. derinliğinde kireçtaşından yapılmış bir kanalın parçaları da bulunmuştur. Döşeme ile bu kanalın kavisi birbirine uymakta olduğundan, eş zamanlı yapılmış olmalıdırlar. Bu durumda, avlu döşemesi ve kanal, ayaktaki avlu duvarından daha önce var olan bir duvara uygun olarak planlanmışlardı. Eldeki kanıtlardan, Hellenistik Dönem'de yapılmış olduğu düşünülen eski avlu duvarına ait kalıntılar birleştirildiğinde ortaya yuvarlaktan çok armudi bir plan çıkmıştır **(Lev. 27, Plan 8)**.

Avluda yapılan son değişiklik, duvarlarının mermer levhalarla kaplanması ve cephesinin iki katlı, öğeleri mermerden bir fasad mimarisiyle bezenmesi olmuştur. Avlunun dış duvarları da mermer levhalarla kaplanmış olduğu, duvar üzerindeki deliklerden anlaşılmaktadır. Avlu fasad mimarisine ait günümüze sadece ilk katın bazı öğeleri ulaşmıştır; buna dayanarak iki katın da bir rekonstrüksiyonu yapılabilmiştir[252] **(Lev. 29, Çiz. 7)**. Fasad mimarisi avlu zemininden 0,30 m. yüksekliğinde bir basamakla başlar. Basmağın üzerinde 0,26 m. yüksekliğindeki ikinci basamak yer alır. Bu basamak, nişlerin önünde, burada yer alan dışa taşkın postamentlere kaide oluşturabilmek için, dışa taşkın yapılmıştır. Söz konusu basamakların üzerinde ise 0,24 m. yüksekliğindeki, üç profilli ayak silmesi yer alır. Ayak silmesinin üzerinde ise, 1,20 m. yüksekliğindeki silmeli postamentler yerleştirilmişti. Postamentlerin arasında, postamentlerle aynı silmelere sahip duvar kaplama levhaları vardı. Her ikisinin üzerine 0,26 m. yüksekliğindeki kaide tacı oturtulmuştu. Duvar boyunca kesintisiz devam eden bu taç, avlu duvarının yüzeyine uygun olarak, girintili, çıkıntılı bir hat izlemişti. Kaide tacının üzerinde ise, yükseklikleri 0, 21 m.-0, 22 m. arasında değişen, plinthosuyla aynı bloktan işlenmiş Attik-Ion tarzındaki sütun kaidesi yer alıyordu. Bu kaideler, hiçbiri sağlam ele geçmemiş, breş ve granitten işlenmiş, atlamalı olarak yerleştirildikleri düşünülen ve

[252] Avlunun fasad mimarisi için bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s. 92-116; Kazıldığı dönemin ardından yapılan ilk rekonstrüksiyon için bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955,** s. 103-112.

yükseklikleri yak. 3,10 m. olarak hesaplanan monoblok sütun gövdelerini taşıyordu. Sütunlar, 0,42-0,50 m. yüksekliğindeki Korinth başlıklarına sahipti. 0, 30 m. yüksekliğindeki arkhitrav üç fascialıdır. İlk iki fascia inci dizisiyle birbirinden ayrılır, üçüncü fascianın üzerindeki arkhitrav tacında ise sırasıyla inci dizisi, Ion kymationu, anthemion ve düz bir şerit yer alır. 0, 22 m. yüksekliğindeki, sarmal dallarla bezenmiş friz, genelde arkhitrav ile aynı bloktan işlenmiş olsa da, istisna gösteren durumlar da gözlenmiştir. Arkhitravlar sütun başlıkları üzerinde duvara ankastre edilmiş konsol, niş kısmında ise duvara paralel kalın levhalar şeklindedir. Arkhitravın üçüncü fasciası üzerinde, üzerine tutturulmuş bronz harflere işaret eden küçük dikdörtgen şeklinde delikler bulunur. Bronz harflerden oluşan yazıt, levha şeklindeki arkhitravlar üzerine yerleştirilmiştir. Arkhitrav-friz bloğu üzerinde ise, 0,32 m. yüksekliğinde, diş kesimiyle başlayan damlalıklı bir geison bulunuyordu. Damlalığın üzerinde, Ion kymationu, anthemion ve düz bir silme vardır. İkinci kat hakkında hiçbir mimari eleman ele geçmemiş olsa da, burada birinci katın tekrarı uygulanmış olmalıdır. Ancak bu kat, ilk kattan daha alçaktır. Nişlerin içlerinde ise, avlu içinde bulunan yeşil kaplama taşları yardımıyla, iç duvarlarının etrafının cippolino türü mermerden bir bordürle kaplı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, nişlerin dekorasyonuna ait tek bir kabartma levhasından hareketle, bu kaide üzerinde bir pilaster ve kabartma başlıkla, nişlerin çerçeve içine alındığı ileri sürülmektedir.

Avlu duvarı üzerinde, bir çatıyı taşımaya yarayacak destek duvarları bulunmamaktadır. Avlu cephe kaplamasının basamağı altındaki bir kanal da, ancak üstü açık olan bir yerin içine dolacak suyu drene edeceğinden, avlunun üstünün kesinlikle açık olduğu söylenebilir.

Avlunun 1953-54 yılları arasındaki kazıları sırasında bulunan dokuz adet yazıtlı heykel kaidesi[253], yapının niçin bu tür bir değişim geçirdiğini açıklamıştır . Avlu içinde, doğu ve batı duvarları önünde bulunan bu mermer kaideler, 1983 yılında, buluntu yerleri göz önünde tutularak, bulundukları yere en yakın nişlere yerleştirilmişlerdir[254]. Üzerlerinde Perge kentinin kurucularının (ktistes) isimleri Eski Yunanca yazılmış olan kaidelerden doğu duvarı önünde bulunanlar, Plancia

[253] Mansel, **1953 Antalya Bölgesi (Pamphylia) Kazılarına Dair Rapor**, s. 5-10; **1954 Side ve Perge Kazıları**, s. 334; **Ausgrabungen 1946-1955**, s.104-120.
[254] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.103.

Magna'nın kardeşi C. Plancius Varus, Plancia Magna'nın babası M. Plancius Varus, Argoslu Testor oğlu Kalkhas, Koronos oğlu Lapith Leonteus, Pandeion oğlu Lykos oğlu Atinalı Rhiksos; batı duvarı önünde bulunanlar ise, Apollon oğlu Delphoilu Mopsos, Ares oğlu Ialmenos oğlu Orkhomenoslu Minyas, Apollon oğlu Thessalialı Makhaon ve Delphoilu Labos'a aittir[255]. Kaidelerin enleri 0,56-0,74 m., yükseklikleri 0,50-0,79 m. arasında değişmektedir. Kaideler üzerindeki yuvalar, bunların üzerlerinde bronz heykeller taşıdıklarını kanıtlamaktadır. Üzerlerindeki heykellerin yüksekliği kesin olarak bilinemese de, alt kattaki nişlerde bulunan kaidelerde insan boyundan büyük, üst nişlerde yer alanların ise insan boyunda ya da daha küçük heykeller yer aldığı söylenebilir[256]. Bu kaidelerle birlikte kazı esnasında birçok mermer heykel de bulunmuştur. Bunlar, 2 Dioskouroi, diademli kadın başı, 2 Pan'a ait parçalar, Hermes, Apollon, kütüğe dayanmış bir sol bacak, genç erkek başı, Herme destekli Aphrodite, Herakles heykellerinden oluşmaktadır[257]. Söz konusu heykeller boyutları bakımından normal insan boyutundan biraz büyük ve bu boyuttan biraz küçük olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir kısmının her yandan izlenmesi için arkaları da işlenmiş, bir kısmının ise arkaları kaba bırakılmıştır. Heykellerin farklı boyutlarda olması, arkalarının bazılarında işlenmesi, bazılarında kaba bırakılması, Bulgurlu tarafından, haklı olarak, avlunun orijinal heykel programına ait olmadıkları, en az iki farklı yapıdan, bronz heykeller yerinden söküldüğü zaman boş kalan nişleri doldurmak için buraya taşınmış olduklarını ileri sürmesine sebep olmuştur[258]. A. M. Mansel tarafından ilk başta mermer tanrı heykellerin alt kattaki nişlerde, ktistes heykellerinin ise üstteki nişlere yerleştirildiği savlanmıştır[259]. S. Şahin ise, ilk önce alt katta olan tanrı heykellerinin, Hadrianus Dönemi'nde ktistes heykellerinin eklenmesiyle yukarıya alındığı görüşündedir[260]. Ancak, insan boyundan biraz daha büyük olan heykeller, üstteki nişlere sığamayacağından bu görüş dayanaksızdır[261]. S.

[255] Söz konusu yazıtlar ilk defa ayrıntılı olarak Pekman, **Perge Tarihi**, s. 8-16'da ele alınmış, daha sonra Perge yazıtlar kataloğunda da değerlendirilmiştir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 135, no.101; s.136, no.102; s. 137, no. 103-104; s. 138, no. 105-106; s. 139, no. 107; s. 140, no. 108; s. 141, no. 109.
[256] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.108.
[257] Heykel tanımları ve yayınlananların kaynakçası için bkz.: **a.e.** 110-114.
[258] **a.e**., s.114.
[259] Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s. 106-108.
[260] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 135.
[261] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.109 dipnot 256.

Bulgurlu tarafından ileri sürülen, bu heykellerin daha sonraki bir dönemde avluya taşındıkları görüşü, şu aşamada, dayanakları bakımından en kabul edilebilir tezdir.

Ktistes heykellerinin nişlere ne şekilde yerleşmiş olabileceklerine dair iki görüş bulunmaktadır. S. Şahin, Plancia Magna'nın, Oval Avlunun finansörü ve planlayıcısı olarak, ktistesleri kendisinin seçtiğini ve heykel programına, buna dair bir kaide ele geçmese de, kardeşi C. Plancius Varus'un oğulları, yani yeğenleri C. Rutilius Plancius Varus ve [---------] [Plancius] Varus ile kendi eşi C. Iulius Cornutus Tertullus'u da dahil ettiğini savunur. Mitolojik ve tarihi/güncel kişiliklerden oluşan ktisteslerin hepsinin anakronik tarzda ilk kurucu olarak adlandırıldığı, eski ve yeni ayrımı yapılmadığı da açıktır. Tüm ktistes heykellerinin alt katta yer almış olabileceğini söyleyen S. Şahin, ktisteslerin önemi ve heykel kaidelerinin büyüklüğüne göre şöyle bir sıralama yapar: Alt katın bir tarafında ortada Labos, onun iki yanında Makhaon ve Mopsos, onların iki yanında Rhiksos ve Minyas ve en uçlarda Leonteus ve Kalkhas; karşı tarafta, ortada M. Plancius Varus, onun iki yanında C. Iulius Cornutus Tertullus ve C. Rutilius Plancius Varus, onların iki yanında Plancia Magna ve C. Plancius Varus, en uçlarda C. Iulius Plancius Varus Cornutus ve [---------] [Plancius] Varus[262].

S. Bulgurlu ise, kaidelerin buluntu yerlerinden yola çıkarak şöyle bir sıralama denemesinde bulunur: Doğu avlu duvarının birinci veya ikinci katının üçüncü nişi içinde C. Plancius Varus, dördüncü nişin içinde M. Plancius Varus, beşinci nişin içinde Kalkhas, altıncı nişin içinde Leonteus, yedinci nişin içinde, takın podyumu üzerinde bulunduğundan üst katta Rhiksos; batı avlu duvarının birinci veya ikinci katı nişinden beşincisinde Mopsos, altıncısında Minyas, yedincisinde Makhaon, yine yedinci nişin alt ya da üst katında Labos yerleştirilmiş olmalıydı. S. Bulgurlu'nun görüşü, mermer heykeller avluya sonradan getirilmiş oldukları için, orijinalinde, her bir nişte yerleştirilmiş olarak toplam 28 adet ktistes heykelinin var olduğu yönündedir. Diğer ktisteslere ait olan kaideler de, ikinci katın mimari öğeleriyle aynı akıbete uğramış olmalıydı[263].

[262] Sencer Şahin, "Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna", **Adalya 1**, 1996, s. 45-52; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 134-145.
[263] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.109-110.

S. Şahin'in, Plancia Magna'nın diğer aile üyelerinin, kaideleri bulunmamış olsa da, avlunun heykel programında yer almış olması gerektiği fikri, bu avluyu yeniden yapılandırıp, bir şeref avlusuna dönüştüren kişinin böyle bir seçim yapabileceği açısından kabul edilebilir bir görüştür. Ancak, burada ktistes heykellerinin alt katta olması savı, yukarıda belirtildiği gibi, mermer heykellerin durumu açısından kesinlikle kabul edilemez. S. Bulgurlu'nun sıralaması ise, kaidelerin buluntu yerine göre yapıldığından, arkeolojik açıdan daha güvenilir bir durum arz etmektedir. Tabii, nişlerle sayıca orantısız ktistes heykel parçasının ele geçmesi, niş sayısı kadar ktistes heykeli sayısı düşüncesini haklı kılsa da, hiçbir kaidenin in situ bulunmaması ve eksik olması, yapılacak her sıralama denemesini hipotetik kılacaktır.

Fakat burada dikkati çeken nokta ktisteslerin heykel kaidelerindeki tüm yazıtların Eski Yunanca olmasıdır. Oysa, avlunun kuzeyindeki taka ait heykel kaidelerinin hepsi çift dillidir. İtalik kökenli Plancia Magna'nın her ne kadar *senator* sınıfından ve imparatorluk ailesiyle bağlantıları olan bir çevreden gelse de, aslında geleneksel anlamda, kendini Hellen kökenli bir "polis" olarak tanımlayan Perge'nin de vatandaşı olduğu bu duruma bir açıklık getirebilir[264]. Ancak, Perge ve Eski Yunanca'nın hakim olduğu diğer kentlerde, politik bir gerçeklik olarak yönetimin dili daima Latince idi. Bilingual yazıtlarda da, yönetim dili olan Latince hiyerarşik olarak hep birinci sırada yer almış, daha sonra Eski Yunanca metin altına yazılmıştır[265]. Buna örnek olarak aynı kompleks içinde Hadrianus Dönemi Takı'nın ithaf ve heykel kaidelerindeki yazıtlar gösterilebilir. Ancak bu noktada W. Eck gayet kritik bir ihtimale dikkat çekmiş ve avlu içindeki ktistes heykel kaidelerinin sayısının kesin olmamasından yola çıkarak, en azından Eski Yunanca yazıtlı olanların Plancia Magna tarafından dikilmemiş olabileceğini öne sürmüştür[266]. Böylece ortaya Güney Hamam'da İmparator Vespasianus'un hem Perge'nin Roma vatandaşlığına sahip sakinleri hem de Perge halkı tarafından onurlandırılmasındaki

---

[264] Barbara Levick, "How Different from us! Inscriptions of Pamphylian Cities under the Roman Empire", **L'Hellènisme d' Époque Romaine, Nouveaux Documents, Nouvelles Approches (Ier s.a.C.-IIIe s.p.C.),** Actes du Colloque International á la Mémoire de Louis Fabier Paris 7-8.07.2000, Ed.: Simone Follet, Paris De Boccard, 2004, s. 267.

[265] Konuyla ilgili olarak bkz.: Barbara Levick, " The Latin Inscriptions in Asia Minor", **Acta Colloquii Epigraphici Latini**, Ed.: H. Solin; v.d.,. Helsinki, Societas Scientiarum Fennica, 1995, s. 393-402.; Eck, **Latein als sprache,** s. 641-660.

[266] **a.e.**, s. 660, dipnot 77. Nitekim, Plancia Magna'nın erkek kardeşinin Güney Hamam'daki aleipterion ithafı da Latince yazılmıştır. **a.e.**, s.660, dipnot 78.

benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki Güney Hamam'da böyle bir ayrım yapılmışsa, Oval Avluda da Eski Yunanca yazıtlı ktistes heykellerinin Eski Yunanca konuşan, henüz Roma vatandaşı olmayan Perge halkı tarafından, eksik olan ve çift dilli yazıt taşıyan diğer ktistes heykellerinin ise, İtalik kökenli soylu bir Roma vatandaşı olan Plancia Magna tarafından dikilmiş olma ihtimali vardır. Tüm bu ihtimallere rağmen, bütün kompleksi Plancia Magna finanse edip, planlamış olmalıdır.

Ktistes heykellerinin avlu içine yerleştirilmesinin belirli bir politik amaca hizmet ettiği açıktır. Bu amaç S. Şahin tarafından, kentin Yunan kökenini vurgulamak ve böylece Hadrianus tarafından kurulmuş olan Panhellenion birliğine katılmak şeklinde açıklanmıştır. Böylece Şahin, M.S. 125-126 yılında kurulduğunu söylediği Panhellenion'u, heykellerin buraya dikilmesi bakımından terminus post quem olarak kabul eder [267]. Ktistes heykelleriyle alakalı fikir mantıklı olsa da , tarihlemede bir hata olmalıdır. Çünkü Panhellenion M.S. 131-132 yılında, Hadrianus'un Atina'ya yaptığı 3. ziyaret esnasında kurulmuştur[268]. Bu durumda ktistes heykellerinin M.S. 131-132'den önce dikilmemiş olması gerekmektedir[269]. Böylece ktistes heykelleri Oval Avludaki fasad ve Hadrianus Dönemi Takı'nın inşasından daha sonra buraya yerleştirilmiş gibi görünmektedir.

Ktistes heykellerinin kaideleri, Hadrianus Dönemi'nde etkin olduğu bilinen Plancia Magna'nın müthiş gayretiyle, kentin kendini Yunan-Roma kültür çevrenine kabul ettirme çabalarını yansıtması; kompleksin geçirdiği değişimin reprezantatif amaçlı olduğunu kanıtlaması ve avlunun değişim tarihini kesinleştirmesi bakımından, Perge buluntuları açısından çok önemli bir merkezde yer alır.

Kentin, Hellenistik Dönem'de inşa edildiği düşünülen yuvarlak kuleli ve avlulu Güney Kapısı hakkında şimdiye kadar anlatılanları, değişim sürecini daha anlaşılır kılmak bağlamında şu şekilde özetlemek mümkündür. Yuvarlak Kulelerin arkasında yer alan avlu, orijinalinde armudi planlı ve savunmaya yönelik olarak inşa edilmişti. Augustus ile başlayan Pax Romana ile birlikte güney kapı kompleksinin savunma işlevi ortadan kalkınca, burada işlevsel ve mimari değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

---

[267] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 144.
[268] Panhellenion ve kuruluşu hakkında bkz. yuk.: **II.A.3.b.(5)**, dipnot 129; bkz.: aş. **IV.B.**
[269] Bkz.: Jennifer Y. Chi, **"Studies in the Programmatic Statuary of Roman Asia Minor"**, New York, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 137.

İlk önce Hellenistik avluya ait duvarlar yıkılmış ve yeni bir aks sistemi uyarınca, kuleler arasına iki katlı, kemerli süs kapısı ilave edilmiştir. Yine, Erken İmparatorluk Dönemi'nde, Yuvarlak Kulelere dikişle bağlanmış, kuzeyi kesik oval planlı ve duvarlarında altı nişe sahip bir avlu duvarı yeni aks sistemi üzerine inşa edilmiştir. Avluda görülen en son ve radikal değişim, ktistes yazıtlarından, kesin olarak Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kentin en önemli euergeteslerinden olan Plancia Magna'nın finansörlüğünü ve programını üstlendiği bu değişiklikle, iki katlı avlu mermerden bir fasad mimarisiyle kaplanmıştır. Avlu duvarına, buna uygun olarak alt katta en güneyde birer ve üst katlarda yedişer niş daha açılmış ve 28 niş elde edilmiştir. Bu nişler içine kentin mitolojik ve Plancia Magna'nın ailesinden tarihi kişilerden oluşan yazıtlı kaideli bronz heykeller yerleştirilmiştir. Böylece ilk önce savunma işlevli olan avlu, en sonunda kentin en prestijli yapılarından biri olmuş, kente güneyden gelenlerin ilk karşılaştığı etkileyici, propogandist amaçlı bir şeref ve reprezantasyon avlusu haline dönüştürülmüştür[270]. Bu komplekse yapılan son ekleme aşağıda anlatılacak olan, Hadrianus döneminde, yine Plancia Magna tarafından yaptırılan üç gözlü, anıtsal tak olmuştur.

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin güney sonuna, Yuvarlak Kuleli Oval Avlunun hemen kuzeyine, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş olan tak[271], avludan 0,82-0,89 m., caddeden ise 0,30 m. yüksekliğindeki bir podyum üzerinde yükselir **(Lev. 30, Res. 33)**. Sadece podyumu günümüze ulaşmış olan takın, mevcut mimari parçalarından bir rekonstrüksiyonu yapılabilmiştir[272] **(Lev 30, Plan 9; Lev. 31, Çiz.8)**. Üç kemerli olan tak, dört ayak üzerinde yükselir. Kaide ölçüleri 0,90x0,23 m.'dir. Ayaklar traverten kaideler üzerindedir. Takın dış, doğu ve batı ayaklarının iç kısmı traverten bloklardan inşa edilmiş, dış tarafı ise mermer bloklarla kaplanmıştır. İç taraftaki ayaklarda ise traverten çekirdek kullanılmamış, bunlar tamamen mermer bloklardan inşa edilmişlerdir. İç ayakların kuzey ve güney cephelerinde, takın ayakları gibi traverten kaide üzerinde yükselen birer postament altlığı bulunur. Takın ayak silmesi üzerinde bulunan, metal bir nesneyi oturtmak için

[270] Bu sürecin toplu değerlendirmesi için bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.364-381.
[271] Takın araştırma tarihi ve hakkındaki yayınlar için bkz. yuk. dipnot 231-232, 234.
[272] Aslen ilk olarak A. M. Mansel tarafından sadece birinci katı içeren bir rekonstrüksiyon denemesi yapılmıştır, ancak bu çalışma yayınlanmamıştır. Bkz.: **a.e.**, s. 141.; Ayrıca takın ayrıntılı mimari incelemesi için bkz.: **a.e.,** s. 141-358.

açılan kare yuvalara rastlanmıştır. Bunların taka, sadece avlu tarafından ulaşılabilmesini sağlayan ve doğu,batı, kuzey taraflarını yaya trafiğine kapatan, metal korkuluklara ait oldukları anlaşılmıştır. Takın ayaklarının alt kısımlarına pilaster çıkıntılarıyla hareketlilik kazandırılmıştır.

Takın üç kemerinden ortadaki daha geniş ve yüksekti. Buna göre orta kemer 2,08 m., yan kemerler ise 1,62 m. yüksekliğindeydi. Bu kemerler, 0,385-0,40 m. yüksekliğindeki, çok süslü üzengi taşları üzerinde yükseliyordu. Bu üzengi taşlarında, en altta düz bir ayak silmesinden sonra tek tek rozetler, öne taşkın kısmında da küçük bir sarmal dal frizi yeralır; bunu Lesbos kymationu, ince düz bir şerit, inci dizisi, Ion kymationu, anthemion ve düz bir bitim silmesi izler. Kemer taşlarının ön yüzleri, üç fascialı arkhivoltlara sahip olup, altları da kasetlidir. Kaset göbekleri rozet, yaprak ya da figürlü motiflerle süslenmiştir.

Takın doğu ve batı ayakları çeşitli eklemelerle hareketlendirilmiştir. Ayakların kuzey ve güney cephelerinde iki sütunlu tabernakeller yer alıyordu. Tabernakeller, önlerinde 0,32 m. yüksekliğindeki mermer kaideler üzerinde yükselen granitten serbest sütunlara sahipti. Hiçbiri tam olarak korunmamış olan ve 4,20 m. yüksekliğinde olduğu saptanan bu sütunların Korinth düzeninde başlıklara sahip olduğu anlaşılmıştır. Tabernakel kaideleri 3,22-3,29 m. yüksekliğindedir. Tabernakel tavanları ise kasetliydi ve içlerinde rozet bulunuyordu. Doğu ayakta, zeminden 2,03 m. yükseklikte, 1,08 m. eninde, 0,63 m. derinliğinde dikdörtgen bir niş vardır. Batı ayakta da benzer bir niş bulunur, ancak bunun eni 1,45 m.'dir. Batı ayakta, yarım daire formlu, diğerlerinden 0, 60 m. daha yüksekte, ve genişliği 2,40 m. olarak hesaplanan bir başka niş daha vardır.

Birinci katın arkhitravları 0,43 m.'dir. Bunlar, inci dizileriyle birbirinden ayrılmış üç fasciaya ve arkhitrav tacına sahiptir. Arkhitrav taçları, inci dizisi, anthemion ve düz bir silmeden oluşmaktadır. Birinci kat arkhitravlarının üzerinde, 0,395-0,40 m. yüksekliğindeki bombeli sarmal dal frizi vardı. Sarmal dal frizini ise yak. 0,41 m. yüksekliğindeki konsollu geison izlemekteydi. Konsollar arasında, rozet, yaprak ya da çiçek motifleriyle bezenmiş kasetler bulunur. Geisonun damlalığı Ion kymationu, düz bir silme, anthemion ve düz bitim silmesinden oluşur.

İkinci katın sütunları 0,24-0,25 m. yüksekliğindeki kaideler üzerinde yükseliyordu. Hiçbiri tam olarak ele geçmemiş bu sütunların yüksekliği 2,98 m.

olarak hesaplanmıştır. Hiçbir başlık ele geçmemesine rağmen, bu kat ilk katın tekrarı olduğundan, sütun başlıkları da Korinth düzeninde olmalıydı. Buradaki kaide profilleri, birinci kat ve avlu kaplama fasadındakiler ile aynıdır. Bu katın geisonları da, birinci katın tekrarıdır. Ancak tabii ki statik nedenler yüzünden, bu katın saçaklığı 0, 89 m.'dir, yani ilk katınkinden daha alçaktır. İkinci katın arkhitrav bloklarından bazıları, birinci kattan farklı olarak, friz ile aynı bloktan işlenmiştir. Bu durumda arkhitrav yüksekliği 0,345 m., friz ile beraber ise 0,66 m.'dir. Birbirlerinden inci dizisiyle ayrılmış üç fasciaya sahip arkhitravın tacı, inci dizisi, Ion kymationu ve anthemiondan oluşmaktadır. Frizlerin bezemesi ise çeşitlidir. Bir kısmının bir yüzünde sarmal dal, diğer yüzünde anthemion vardır. Diğer bir kısmında ise iki yüz de anthemion ile bezenmiştir. Son tip ise oluklu friz içerir. Ancak oluklu friz parçalarının, başka bir yapıdan buraya getirilip, yapıya uydurularak kullanıldığı ve takın bir sonraki tamiratıyla alakalı olduğu düşünülmektedir. Friz üzerinde yer alan konsollu geison-sima blokları 0,36 cm. yüksekliğindedir. Alınlık köşe bloklarının düz geisonu konsol, damlalık ve Ion kymationundan oluşur. Takın ikinci katı bir kesik alınlıkla sonlanır. Dış kenarlardaki tabernakellerin üzerinde kesik alınlığın birer köşesi vardı. Ortada da ikinci bir kesik alınlık vardı ki, bu uygulama takın orta kısmını vurgulama amaçlıydı. Bu özellik ile tak tekil bir örnek olması bakımından ön plana çıkmaktadır. Eğik geison da aynıdır. Üzeri sima ve anthemion ile bezenmiştir. Yanlarda ise aslan başlı çörtenler, anthemionları keser.

Taka ait birçok yazıtlı heykel kaidesi, takın heykel programına ait mermer heykeller ve iki ayrı tabula ansataya ait yazıtlı parçalar bulunmuştur. Yazıtlı tabula ansatalardan biri Latince, diğeri ise Eski Yunanca yazıtlıdır[273]. Bunlar günümüzde takın batı kemeri içinde durmaktadır. Latince yazıtlı olanın birbirine ait iki bloğu korunmuş, yazıtın başına ait kısmı kaybolmuştur. Eski Yunanca yazıtlı olanın da iki bloğu korunmuştur, ancak bunda ortaya ait olan kısım eksiktir. Tabulaların tüm uzunluğu 3,87 m., eni ise 3,77 m. olarak hesaplanmıştır[274]. Tabula bloklarının harçlı olması duvar içine oturduklarının bir kanıtıdır. S. Bulgurlu'nun rekonstrüksiyonuna göre bunlar, kesik alınlığın da bulunduğu ikinci katın orta kemeri üstünde, Eski

[273] Yazıtlı tabulalar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.119-124., no. 86. Ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.180-181; **Ek, no: 27.**
[274] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.181.

Yunanca yazıtlı olan kuzey cephede, Latince olan ise güney cephede yer alıyordu [275]. Her iki yazıt da güvenli bir şekilde Şahin tarafından tamamlanmış ve buna göre Plancia Magna'nın takı vatana (patris) ithaf ettiği anlaşılmıştır [276].

Taka ait olduğu saptanan yazıtlı heykel kaideleri Eski Yunanca ve Latince olmak üzere çift dilli yazılmıştır ve hepsinin altında Plancia Magna tarafından ithaf edildiğine dair ifade vardır. Heykel kaideleri şu tanrı ve kişilere aittir: Artemis Pergaia, Tykhe, Divus Augustus, Divus Nerva, Divus Traianus, Hadrianus, Traianus'un kızkardeşi Marciana, Traianus'un eşi Plotina, Traianus'un yeğeni, Hadrianus'un eşinin annesi Diva Matidia, Hadrianus'un eşi Sabina[277]. Bunlardan Augustus ve Nerva'ya ait kaidelerin bronz heykeller taşıdığı anlaşılmıştır[278]. Taka ait mermer heykeller ise şunlardır : Tykhe, Zırhlı Hadrianus, Sabina, Marcus Aurelius'un eşi Genç Faustina, Marcus Aurelius ve Genç Faustina'nın kızı Lucilla, başsız giyimli kadın, Hermes başı, çıplak erkek bacağı, çıplak kadın torsosu, çıplak çocuk torsosu, balık başı, kız başı, kadın başı, İsis, kaide ve elbise kıvrımlarıyla iki ayak, kadın başı parçası, sağ ayak ve kaide, sağ ve sol ayak ile kaide, çıplak erkek heykeli, sağ ayak ve kaide, boyun ve omuz, takın ana cephesindeki dış köşelere ait ve akroter işlevli olduğu düşünülen dört adet Nike[279].

Takın tabula ansatasından anlaşıldığı gibi, bu takı yaptıran ve ithaf eden Plancia Magna, iki katlı bir fasad mimarisiyle kaplattığı ve nişlerini de kentin ktistes heykelleriyle donattığı avludaki gibi, burada da heykel programında politik bir amaç gütmüştür. Takın heykel programı planlanırken Hadrianus ve ailesi merkez alınmıştır. Ancak, Augustus ve Nerva'nın heykellerinin de bu programa dahil edilmesi, Plancia Magna'nın *damnatio memoriae*ye uğramamış tüm Roma İmparatorlarını da heykel programına dahil etme ihtimalinin bulunduğunu ve bununla, bir şeref takı olarak yaptırttığı bu yapıyla, kentin Roma İmparatorluğu'na olan bağlılığını da vurguladığını gösterir[280].

---

[275] **a.e**., s.180. Şahin de aynı görüştedir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.120.
[276] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 119.
[277] Yazıtlı heykel kaideleri için bkz.: **a.e.**, s. 127, no.89-90; s.128, no. 91-92; s. 129, no. 93-94; s.132, no. 96-98; s. 133, no. 99. Ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.181-187.
[278] **a.e.**, s. 183.
[279] Taka ait heykeller için bkz.: **a.e.**, s. 188-195.
[280] Ayrıca bkz.: **a.e.**, s. 183, 187; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.120.

Takın heykel programında Hadrianus ve ailesinin merkez aldığının açık olmasına karşın, yapının tabula ansatalarında Hadrianus'a adandığına dair bir ibare yoktur ve hatta bu ibarenin eklenebileceği bir boşluk da yoktur[281]. Bu durumda S. Şahin, böyle bir yazıt bulunmamasına karşın, Hadrianus'a ait ithafın yer alacağı başka bir arkhitrav bloğu ya da tabula ansata olabileceğini ileri sürer[282]. Hatta, takın ayakları dibinde bulunan, üzerinde iki satırın 4 harfi bulunan kireçtaşından bir arkhitrav bloğunun Hadrianus'a ithafı içerebileceğini savunup, sadece 4 harf içeren bloğu, serbest bir şekilde buna yönelik olarak tamamlamıştır[283]. Ancak, S. Bulgurlu'nun saptadığı üzere bu parça, ölçüleri ve malzemesi bakımında taka ait olamaz [284]. P. Mittag da, S. Bulgurlu'nun söz konusu doktora tezinden habersiz olarak, bu parçanın taka ait olamayacağını hem parçanın mimari özellikleri, hem de epigrafik kanıtlarla ifade etmiştir[285]. Bu durumda tak, tek başına vatana mı ithaf edilmişti?. Tabula ansata yazıtlarından çıkarılacak ilk sonuç budur. Ancak bu durumda, daha esnek davranma imkanımız vardır. Çünkü takın heykel programı ve Plancia Magna'nın Hadrianus Dönemi'nde etkin olması bu konuda daha fazla çıkarımda bulunmaya izin vermektedir. Takın M.S. 122/123 yılında Hadrianus'un Doğu seyahati sırasında Perge'ye ziyareti beklenerek yaptırılmış olduğu düşünülmektedir . Ancak İmparator, Syria'daki olağanüstü savaş koşulları sebebiyle rotasını değiştirmiş ve Perge'ye uğrayamamıştır. M.S. 131/132 yıllarında yaptığı ikinci Doğu seyahatinde ise Perge, Attaleia, Phaselis ve Patara'ya uğramıştır[286]. Böylece, takın, İmparatorun ilk seyahatinde kente uğrayacağı düşünülerek, takın O'na adandığı şeklindeki, S. Şahin'in görüşü, henüz buna dair bir epigrafik kanıt olmasa da, kabul edilebilir.

---

[281] **a.e.**, s. 121.
[282] **a.e.**, s. 122.
[283] Yazıt için bkz. **a.e.**, s. 124-126, no.87.
[284] Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.181.
[285] Peter Franz Mittag, "Zu I. V. Perge 87 und der Widmung des marmornen Bogens in Perge", **EpigrAnat 34**, 2002, s. 165-169.
[286] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.122-123; Hadrianus'un gezileri ve rotaları hakkında çeşitli görüş ayrılıkları hala sürmektedir. Bunun için ayrıntılı olarak bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 612-623. Helmut Halfmann, **Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich**, **Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien 2**, Stuttgart, 1986, s. 188-208; Ronald Syme, "Journeys of Hadrian", **ZPE 73**, 1988, s. 159-170. Engelbert Winter, **Staaliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, **AMS 20**, 1996, s. 111-116; Schorndorfer, **Öffentliche Bauten hadrianischer Zeit in Kleinasien**, s. 22-30.

Takın yazıtlı heykel kaidelerinde, tarihi kişiler için Divus/Diva sıfatlarının geçmesi, tarihlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durumda, Plotina ve Sabina, tak inşa edilirken henüz hayattaydılar. Matidia M.S. 119'da, Plotina ise M.S. 123'de ölmüştür. Bu durumda takın yapımı M.S. 119-123 yılları arasında tamamlanmış olmalıdır[287]. Ancak S. Şahin, İmparator Hadrianus'un isminin geçtiği heykel kaidesinde, *tribunicia potestası* V olarak tamamlamakta ve takı kesin olarak M.S. 121'e tarihlemektedir[288]. Takın heykeltraşi programına en erken M.S. 2. yy.'ın ikinci yarısında bazı eklemeler yapıldığı ve bazı tamiratlar geçirdiğine dair kanıt ise, Marcus Aurelius'un eşi Genç Faustina ve kızı Lucilla'nın taka ait heykelleridir[289].

Kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin sonunda yer alan tak, bulunduğu konum itibariyle, caddelerin başını ve sonunu belirleme işlevini tam anlamıyla yerine getirmektedir. Ayrıca, Hadrianus Dönemi takları içinde de, kent içinde kalan tiplere uyması bakımından nadir örneklerden birini oluşturmaktadır[290]. Tak, ayrıca vatana adanması, bir imparatorlar galerisi gibi düzenlenmesi ve özel bir kişi olan Plancia Magna tarafından adanması sebebiyle "şeref takı" tipine dahil olmaktadır[291]. Bununla birlikte, yukarıda da bahsedildiği gibi, Hellenistik akstan farklı olarak, Yuvarlak Kuleler arasındaki süs kapısı ve avlu duvarları ile birlikte, ilkinden farklı olan ortak bir aks üzerine yerleştirilmesi, bir mimari sürecin son halkasını oluşturmakta; avlu ile birlikte, sadece avludan ulaşım sağlanmasının da kanıtladığı gibi kapalı bir alan oluşturmaktadır. Avlu duvarının fasad kaplaması ile takın mimari bezemesi birbirine benzerdir ve aynı dönemin özelliklerini sergilemektedirler. Her ikisinde geison blokları arasındaki küçük fark, yapılar arasındaki farklılığın vurgulanmasının amaçlandığı ya da iki farklı programın uzantısı olduğunu gösterir. Ancak, yüksek ihtimalle, avlu fasad kaplamasını yapan atölye, takın yapımını da ele almış, aradaki bezeme farklılığı da, takta daha fazla taşçı ustasına ihtiyaç duyulduğundan, el farklılığından kaynaklanmıştır[292]. Bununla birlikte, her iki yapı arasındaki küçük dekorasyon farklılıkları ile avlu duvarlarının kuzey bitiminin

[287] Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 122.
[288] **a.e.**, s. 129, no. 94. Ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.196.
[289] **a.e.**, s. 197-198.
[290] **a.e.**, s. 196. Takların genel özellikleri ve işlevinden ayrıntılı olarak **II.A.2**'de bahsedilmiştir.
[291] **a.e.**, s. 197.
[292] **a.e.**, s. 370.

bağlantısı sebebiyle, avlu duvarları ve tak birlikte tamamlanmamış, avlu cephe kaplamasının hemen ardından, tak yapılmış olmalıdır [293].

5. Akropolis Güney Eteğindeki Nymphaeum(F3)

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin kuzey sonunda, Akropolis güney eteğinin başlangıcında yer alan nymphaeum (F3), 1970-72 kazı sezonları esnasında tümüyle ortaya çıkarılmıştır[294] (Lev. 32, Res. 34, Lev. 32, Plan 10).

Nymphaeumun yapı malzemesi mermerleşmeye yüz tutmuş kesme kireçtaşı bloklardır. "U" formlu bir plana sahip olan yapının tüm genişliği 21,00 m.'dir. Asıl çeşme yapısının bulunduğu orta kısmın her iki yanında, Akropolise kapı vazifesi gören, üzeri kasetli tonozla örtülmüş iki geçit vardır. Bu geçitlere bitişik ve dik açıyla öne doğru çıkan kanatlar yapılmıştır. Geçitlerinden batıdaki 3,75 m., doğudaki ise 3,50 m. genişliğindedir, derinlikleri ise 8.25 m.'dir. Ortada bulunan asıl çeşme yapısının duvarında, merkezdeki diğerlerinden büyük olmak üzere, 3 adet kemerli niş bulunmaktadır. Arka duvarında pencere gibi bir dikdörtgen açıklık olan orta nişin önünde, balkon şekilli bir fasad duvarı üzerinde, nehir tanrısı ikonografisinde mermerden, başı eksik bir heykel bulunur. Bu, çok yüksek ihtimalle, kentin batısındaki Kestros (Aksu) nehrinin personifikasyonudur[295]. Fasad duvarının önünde 6,00 m. uzunluğunda, 3,55 m. genişliğinde ve 0,95 m. derinliğinde havuz vardır. Su çeşmeye, Akropolisin güney yamaçlarını izleyerek, tam çeşmenin arkasında 90° kıvrılıp, çeşmeye dikine dayanan, düzgün kesilmiş yassı taş levhalardan oluşturulmuş, 1,20 m. genişliğindeki bir kanal vasıtasıyla getiriliyordu[296]. Su, nehir tanrısı heykelinin arkasındaki havuzda birikip, heykelin altındaki yassı açıklıktan,

---

[293] **a.e.**,s. 380-381.

[294] F3 nymphaeumu kazılarıyla ilgili olarak bkz.: Mansel, **1970 yılı Perge Kazısına dair Önrapor**, s.172; "1971 Perge Kazısı", **TAD 20-2**, 1973, s.144-145; "1972 Perge Kazısı Önraporu", **Türk AD 21-1**, 1974, s.112-113; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.83-92; "Die Nymphaeen von Perge", **Ist Mitt 25**, 1975, s. 369-371; Abbasoğlu, Perge Kazıları, s.241; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s.1-12; **Perge**, s. 291.

[295] Bkz. : Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s. 145; **Die Nymphaeen**, s. 369.; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.84. A. M. Mansel, bu heykelin önünde bulunan havuzda, normal boyutlardan büyük, saçları ıslak şekilde işlenmiş bir heykel başı bulunduğunu belirtmektedir. Nehir tanrılarının mutlaka sakallı betimlenmediğini örneklerle açıklayarak, bu başın nehir tanrısı heykeline ait olabileceğini çekinceli olarak öne sürmektedir. Bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s.84, dipnot 49.

[296] Bu kanal daha sonra birçok onarım görmüştür. Sütunlu cadde üzerindeki kanalın su taşıma işlevi bitince, kanalın her iki kısmına eklenen pişmiş toprak künklerle, su kapıların içinden geçirilerek, kentin çeşitli yerlerine dağıtılmıştır. Bkz.: Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.112.

asıl cephe önündeki havuza akıyor, buradan da, havuza bitiştirilmiş kanal vasıtasıyla, caddenin ortasından kentin güneyine ve diğer yerlerine ulaştırılıyordu.

Mimari parçaların, ölçüleri bakımından iki gruba ayrılmaları sebebiyle, yapının iki katlı olduğu anlaşılmıştır[297] **(Lev. 33, Çiz. 9)**. Nymphaeumun asıl cephesini oluşturan cephedeki orta nişin her iki yanındaki daha küçük nişlerin önünde, alt ve üstü silmeli serbest duran podyumların üzerinde, alçak dikdörtgen postamentler ve onun da üzerinde sekizgen postamentler yer alır, bunların da üzerinde birçok kaideleriyle yivsiz, Korinth başlıklı sütunlar aediculalar oluşturuyordu. Aediculaların her iki dış sütununun önünde de aynı tarzda podyum üzerinde yükselen sütunlar vardı. Buradaki sütunlar ise muhtemelen burmalı ve başlıkları da kompozitti[298]. Her iki yandaki geçişlerin yan taraflarından ileriye uzanan kanatların duvar kaidesinin üst ve altları profillidir ve yarı plastik podyumlarla bezenmiştir. Bu kaidenin üzerinde yine sekizgen postamentlerin üzerinde, Attik- Ion kaideli ve Korinth başlıklı üçer sütun yükseliyordu. İlk katın sütunlarının bir kısmı sütunlu caddedeki gibi gri granitten, bir kısmı da renkli mermerden oluşur. Sütun başlığı ve kaideleri ise Prokonnesos mermerindendir[299]. Aynı şekilde bir sütun mimarisi, ikinci katta devam ediyordu. Alt kattaki aediculaların üstünde, aynı hizada, yine alınlıklı aediculalar oluşturulmuştu. A. Dai'nin rekonstrüksiyon çizimine göre, üst katın cephe duvarında, üç adet aynı büyüklükte heykel nişi bulunmaktadır[300].

Nymphaeumun kazısı esnasında sütunlu mimarinin üst yapısına ait birçok mimari parça bulunmuştur. Bunlar arasında, inci dizileriyle birbirinden ayrılmış 3 fascialı arhitravlar, bu arkhitravlarla bazen aynı bloktan, bazen de ayrı bloklardan işlenmiş, bir kısmı Helios büstü kabartmalı sarmal dal bezemeli frizler, üzerlerinde alçak kabartma olarak işlenmiş thyrsos sopası, cista mystica, üzüm sepeti, flüt, syrinks gibi dionyziak motifler bulunan frizler, aslan başı, Mainad ve Satyr başı ya da tiyatro maskları şeklinde çörtenleri bulunan konsollu geison-sima parçaları, dik üçgen biçimli, üzerinde deniz kabuğu üfleyen Triton yer alan tympanonlar, üst kat aediculalarına ait alınlık parçaları ve bu alınlığa ait akantus yaprağı içinden çıkan

[297] Mansel, **1970 Yılı Perge Kazısına Dair Önrapor**, s.172.
[298] Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s.85.
[299] Mansel, **Die Nymphaeen,** s.370; **1971 Perge Kazısı**, s.144-145.
[300] Bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 88, res. 56.

Nike (?) figürlü akroterler sayılabilir[301]. Bu mimari parçalar kendi içlerinde iki gruba ayrılmıştır ancak, kesin olarak hangi katın saçaklığına ait oldukları hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmamış, buna rağmen bazı fikirler öne sürülüp, bir restitüsyon çizimi yapılmıştır. A.M. Mansel, ilk kat saçaklığının üç fascialı arkhitrav, sarmal dal bezemeli friz ve çeşitli figürlerle bezeli çörtenlere sahip konsollu geison-simadan oluştuğunu bildirir[302]. Ayrıca, dionyziak motiflerle süslü frizin, geçitlerin doğu ve batısındaki kanatların birinci katı üzerindeki frizleri oluşturduğu söyler[303]. İkinci katın saçaklığı ise, bu durumda üç fascialı arkhitrav, sarmal dal bezemeli friz ve konsollu geison-simadan oluşuyordu. A.M. Mansel, tritonlu tympanonların nerede durduklarına dair bir yorum yapmamış olsa da, A. Dai, rekonstrüksiyon çiziminde onları, ikinci kat aediculalarının alınlık köşelerine yerleştirmiştir[304]. Akantus yapraklarından çıkan Nike biçimindeki akroterlerin de, üst kat aediculalarının alınlıklarına ait olmaları gerekmektedir[305]. Bu durumda, sadece birinci katı kısmen korunarak günümüze ulaşmış yapının, orijinal halinde birinci katı 8,60 m., ikinci katı ise 4,77 m. yüksekliğindeydi; bu durumda yüksekliği de tüm 3,40 m.'ye ulaşıyordu[306]. Tüm yapı, kireçtaşı blokların üzerindeki deliklerden anlaşılacağı üzere, ince mermer levhalarla kaplanmıştı.

Nymphaeumun arka cephesinin de mermer kaplı olduğu, ancak burada, ön cephede olduğu gibi bir sütun mimarisi olmadığı anlaşılmıştır. Zaman içerisinde, anıtın bu kısmına, özellikle su kanalı ile ilgili bölümüne birçok müdahalede bulunulmuştur. Nymphaeumun arka cephesinin orijinalinde mermer levhalarla kaplı olması, bu cephenin de aslında, Akropolise giden yola bakmasından kaynaklanmıştı. Yüksek ihtimalle Bizans Dönemi'nde Akropolisteki set duvarları hasar görüp, onarılmayınca, toprak aşağıya kaymış, bunun sonucu olarak da, Akropolise ulaşımı sağlayan yol örtülüp, toprak altında kalmıştır. Bu sebepten, nymphaeumun iki

[301] Bu mimari parçalar için bkz.: Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s. 145; **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.112; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.85; **Die Nymphaeen**, s.370.
[302] Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, 85.
[303] Mansel, **Die Nymphaeen**, s.370.
[304] Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 88, res. 56. Ayrıca bkz.: Claudia Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, Studien zur antiken Stadt 7, Münih, Verlag Dr. Friedrich Pfeil, 2001,s.228.
[305] Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.112.
[306] Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 85.

yanındaki geçitlerin ağzından başlayan, özensiz bir işçilikle merdivenler inşa edilmiştir[307].

Roma Dönemi'nin anıtsal fasad mimarisini yansıtan nymphaeumun mimari programı heykellerle de zenginleştirilmişti. Ana fasadın önündeki havuzun önünde, oldukça iyi korunmuş kartallı bir Zeus , Versailles tipinde, geyik ve köpeğiyle bir Artemis, biri zırhlı, diğeri çıplak olmak üzere iki Hadrianus, nişlerin içinde portre başlı, giyimli iki kadın, batı kanadın ucunda da Apollon olması muhtemel çıplak bir erkek heykeli bulunmuştur[308]. Nymphaeumun fasadının ortasındaki ithaf ya da bağış yazıtının daha sonradan silinmiş olduğu öne sürülür[309]. Ancak, Kestros heykelinin iki yanında, nişlerin içinde bulunan giyimli kadın portreleri, bu yapının bir imparator bağışı değil, özel bir bağış olduğunu düşündürür. Bu portre heykelleri de muhtemelen bağışçılara aitti[310]. Strocka'nın, ikinci kattaki nişlerin içine

---

[307] Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s. 145; **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.112.

[308] Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s. 145, **Die Nymphaeen**, s.370, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 91-92, Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s.228. Hadrianus'un zırhlı heykeli için ayrıca bkz.: Jale İnan, "Neue Porträtstatuen aus Perge", **Mansel'e Armağan: Mélanges Mansel**, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974, s. 643-645, 649-650, no.2; Hadrianus'un çıplak heykeli için bkz.: **a.e.,** s.650-651, no.3; nişlerde bulunan portre özellikli giyimli kadın heykelleri için bkz.: **a.e.**, s.651-653, no.4-5.

[309] Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s. 145. Nymphaeumun ithaf ya da inşa yazıtı hakkında çelişkili bilgiler verilmiştir. Bunlardan biri çerçeveli bir taş levha üzerinde, daha önceden silinmiş oldukça uzun bir yazıtın kazılar esnasında bulunduğu bilgisidir. Bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 92. Yazıta dair bir başka bilgi ise, daha sonradan tahrip edilip, birçok parça halinde günümüze geldiği şeklindedir. Bkz: Mansel, **Die Nymphaeen**, s.370. Bean ise, not defterinde nymphaeumun yapı yazıtı hakkında sağlam bir mermer blok üzerinde, sonradan silinmiş 19 satırlık bir yazıttan bahseder.Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 269. S. Şahin, A.M. Mansel'in birçok parçadan oluşan yazıtı bilmediğini ve bu yazıtın nymphaeumla ilgili olduğuna dair A.M. Mansel'in açıklamalarında bir yanlışlık olabileceğini ileri sürer. Bkz. **a.e.** Nitekim Şahin, söz konusu yazıt parçalarını kazı ve Antalya Müzesi depolarında bulamadığını belirtir. Tarafımdan yapılan araştırmada da bu yazıtlara rastlanamamıştır. Tüm bunlarla birlikte, nymphaeumun hemen güneybatısında, anıtın diğer mimari parçalarıyla birlikte duran 1,02x0,61 m. ölçülerinde, 0,42 m. derinliğinde, çevresi iç içe üç sıra çerçeve ile çevrilmiş, oldukça özenli işlenmiş bir mermer blok bulunmaktadır. Blok üzerinde harf yüksekliği 0,02-0,025 m. olan, ancak birkaç harfin seçilebildiği, sonradan silinmiş yak. 21 satırlık bir yazıt bulunmaktadır. Bkz.: **a.e.**, s.268-269, no.229. Şahin bu yazıtın nymphaeuma ait olabileceği fikri yanında, bulunduğu yere yakın önemli bir yapıya da ait olabileceğini belirtir. Gerçekten de, söz konusu blok hem Bean'ın hem de Mansel'in bahsettiği yazıtı silinmiş taş bloğun tanımına uymaktadır. Nitekim, kentin güneyinde, Geç Dönem Kent Kapısı ile Yuvarlak Kuleli Oval Avlu arasındaki meydanın batısında bulunan, yazıtıyla Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenen F2 Nymphaeumunun 2 yazıt bloğu çerçevesi ve boyutu bakımından çok benzer özelliklere sahiptir. Bkz. **a.e.**, s. 229-236, no.195-196. Dolayısıyla, söz konusu yazıtı silinmiş blok, çok yüksek ihtimalle F3 Nymphaeumunun yapı yazıtını içeren blok olmalıdır.

[310] Bkz. : Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s. 96.; F3 Nymphaeumunun özel bir bağış olabileceğine dair ayrıca bkz.: Michael Heinzelmann,"Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn: Die Säulenstraße von Perge als Beispiel monumentaler Stadtgestaltung durch kollektiven Euergetismus", **AA 1. Halbband**, 2003, s.203.

yerleştirmeyi önerdiği[311] Hadrianus heykelleri ise yapının tarihini kesin olarak belirler . İmparatoru bir zırhlı, bir de çıplak yani divus olduktan sonra betimleyen bu heykeller, nymphaeumun inşasının Hadrianus'un hüküm sürdüğü dönemde (M.S. 117-138) başladığına, Hadrianus'un ölümünden sonra bittiğine dair bir kanıt olabilir[312]. J. İnan, zırhlı ve çıplak heykellerin portre başlarını M.S. 128'den sonraya tarihlemektedir[313]. Yapının mimari parçaları ve mimari bezemesi de Geç Hadrianus Dönemi'ne işaret etmektedir[314]. Bu durumda, nymphaeum, sütunlu caddenin sonunu da belirliyor olması sebebiyle, muhtemelen caddenin en azından kaba inşaatı bittiğinde ya da caddenin kuzey sonu ile eşzamanlı inşa değilmiş olmalıydı. Nitekim, sütunlu caddenin, nymphaeuma yakın kısımlarındaki arkhitravlarının, nymphaeumun birinci kat arkhitrav soffitleriyle çarpıcı üslup ve bezeme benzerliği bu fikri destekler[315]. Ayrıca, nymphaeum fasadı önündeki ana havuz ile kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde kanalının başlangıcının tamamıyla birbirine uydurulup,

---

[311] Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s. 98.

[312] Mansel, nymphaeumun Hadrianus'un hüküm sürdüğü zaman veya ölümünden hemen sonra yapıldığını ileri sürer. Bkz.: Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.113.

[313] İnan, **Neue Porträtstatuen aus Perge**, s.644-645. İmparatorun her iki portre heykelinin de benzer stilistik özellikler taşıması dolayısıyla M.S. 128 sonrasına tarihlenmesi ve bunların aynı yapıya ait olması tarihleme konusunda bir çelişki yaratıyor gibi görünmektedir. Fakat, heykellerin gövdeleri ve başlarının ayrı ayrı işlendiği göz önüne alındığında, her iki portre baş ile zaten belirli orijinallere göre hazırlanan torsolar önceden işlenmiş, imparator öldükten sonra da, çıplak torso ile baş birbirine monte edilerek, imparatorun tanrılaştırıldığını sembolize etmek üzere nymphaeuma yerleştirilmiş olmalıdır. Böylece benzer üsluptaki her iki heykelin de aynı tarihlerde işlenmiş olması, tarihlemede bir problem olmaktan çıkmaktadır.

[314] Bkz.: John Bryan Ward-Perkins, "Nikomedia and the Marble Trade", **BSR 48**, 1980, s.51-52, lev. XIII,2;W.M. Strocka, **Das Markttor von Milet**, **Winkelmannsprogramme der Archäologischen Gesellsachaft zu Berlin 128**, Berlin, 1981, s.39.; Zeynep Koçel Erdem, **"Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri (M.S. 117-138)"**, İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1996, s. 80, no. 18, lev. 8,1; s.96, no. 51, lev. 22,2; s.103, no.67, lev. 29,3; s.119, no. 103, lev. 43,2a-b; s. 129, no. 128a-c; lev. 53,1-3; s.138, no. 148a-b, lev. 58,2a-b; s.142, no, 160, lev. 62,4; s.142, no. 161, lev. 63,1; s. 143, no. 162, lev. 63,2; s. 145, no. 170, lev. 63,3; s.154, no. 195, lev. 72,4; s. 162, no. 214, lev. 77,3; s. 167, no. 232a, lev. 83, 1a; s. 168, no. 232b, lev. 83, 1b; s. 168, no. 233, lev. 83,2; Haluk Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri: Tipolojik Yönden Bir Araştırma**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s.28-29, 31.; s.34, no.4, lev.II-3; s.35, no.6, lev.II-5; s.40, no.21, lev.V-4; s.40, no.23, lev.VI-1; s.41, no.24, lev.VI-2; s.42, no.29, lev.VII-1; s.43, no.30, lev.VII-2; s.46, no.40, lev.X-1; s.46, no.41, lev.IX-2; s.47, no.45-46, lev.X-2,3; s.48, no.47-49, lev.X-4-6; s.49, no.50-51, lev.XI-1,2; s.50, no.55-56, lev.XI-6,7; s.51, no.58-59, lev.XII-2,3; s.52 ,no.60-62, lev.XII-4-6; s.56, no.74-76, lev.XV-1-3; s.57, no.77-79, lev.XV-4-6; s.58, no.80-82, lev.XVI-1-3; s.59, no.83-86, lev.XVI-4,5; lev.XVII-1,2; s.60, no.87-88, lev.XVII-3,4; s.61, no.91-92, lev.XVIII-1,2; s.63, no.99, lev.XIX-3; s.64, no.101, lev.XIX-5; Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor,** s.35,44 dipnot 74,s. 70, 78, 80, 90, 93-94, 97, 103, 144, 146, 149, 157, 160, 165, lev.106.2-3, lev. 107.1-2.

[315] Her iki yapının soffitlerindeki benzerlik için bkz.: Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri**, s.28.

monte edilmesi her iki yapı arasındaki plan birliğine sağlam bir kanıttır[316]. Hem Akropolise doğru çıkan yola bir kapı hem de çeşme işlevini gören bu anıtsal nymphaeum-kapı kompleksi, çok açık bir şekilde caddenin sonunu belirlemek ve süslemek amacıyla buraya yerleştirilmiştir[317].

Nymphaeumun batı kanadı duvar kaidesi üzerinde tek satırlık, harf yüksekliği 0,07 m. olan bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtta Pamphylia Ethnosu arkhonu Pergeli Aurelius Silanus Neonianus Stasias zamanında, nymphaeumda yapılmış olan, fakat adı anılmayan bir faaliyetten bahsedilir. Yazıt arkhonun Aurelius praenomeni taşıması ve harf karakteri sebebiyle, Mansel tarafından M.S. 3. yy.'ın ilk yarısına, Caracalla Dönemi'ne (M.S. 198-217) tarihlenir. Şahin de yazıtı M.S. 3. yy.'a tarihlemiştir. Burada söz konusu kişi bağışı yapan olarak değil, sadece faaliyetin yapıldığı tarihi belirtmek için anılmıştır[318]. Yazıt tamdır ve başka bir kişi, diğer bir deyişle bağışçının adı geçmemektedir. Yazıt, nymphaeumda inşasının ardından yapılan bir restorasyon ile ilgili olmalıdır. Restorasyonun masrafı da yüksek ihtimalle Pamphylia Koinonu'nun ortak kasasından karşılanmıştır[319].

6. Macellum/Agora

İlk olarak Lanckoroński tarafından bir pazar yapısı olarak tanımlanan Macellum[320], kentin güneyinde, Yuvarlak Kuleli Oval Avlunun hemen doğusunda, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin güney ucunun güneydoğusunda, "Hellenistik" surların bitttiği hattın ortasında, Geç Dönem Surlarının içinde yer alır **(Lev. 34, Res. 35)**. 1970-1973 yılları arasında yapılan kazılarla tamamen açığa çıkarılan yapı[321], konumu dolayısıyla, yüksek ihtimalle "Hellenistik" surun Yuvarlak

[316] Bkz.: aş.: **II.B.3.**
[317] Bkz. Mansel, **Die Nymphaeen**, s. 369.
[318] Yazıt için bkz.: Mansel, **1970 Yılı Perge Kazısına Dair Önrapor**, s.172, **1971 Perge Kazısı**, s. 145, **Die Nymphaeen**, s.370-371, **Ausgrabungen 1957-1972,** s. 92, Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.19-20, no.294.
[319] **a.e.,** s.20.
[320] Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 44-45. Planı, mimarisi ve bir yazıtla macellum olduğu kesin olan bu yapı, en baştan bu yapının kazısını gerçekleştiren A.M. Mansel tarafından da, macellum olarak tanımlanmıştır. Bkz.: Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.83. Buna rağmen yapı daha sonra hep agora olarak adlandırılmıştır. Bu sebepten, Perge'de agora dışında, macellum isminde başka bir yapı olduğu intibaı oluşmasın diye, bu kısmın başlığı "Macellum/Agora" şeklinde verilmiştir.
[321] Macellum kazılarıyla ilgili olarak bkz.: Arif M. Mansel, "1956 Side ve Perge Kazıları", **Belleten 21**, 1957, s. 660; **1970 yılı Perge Kazısına Dair Önrapor**, s.171; **1971 Perge Kazısı**, s.143-144;

Kulelere bağlanan, günümüze ulaşmamış doğu-batı doğrultulu kısmı üzerine inşa edilmiş olmalıydı[322].

Macellum dış ölçüleri 75,93m.x75,90 m., iç ölçüleri de 50,80m.x51,20 m. olmak üzere, iç içe geçmiş üç kareden oluşan aksial bir plan gösterir **(Lev. 34, Plan 11; Lev. 35, Res. 36-37)**. Bu boyutlarıyla, Side macellumunun ardından, Küçük Asia'daki ikinci büyük macellumdur[323]. Dört tarafından porticolarla çevrili yapının, portico derinlikleri batıda 6,40 m., doğuda 6,25 m., kuzeyde 6,30 m. ve güneyde 6,45 m.'dir. Porticolar 0,70 m. yüksekliğinde iki krepisli bir stylobat üzerine oturtulmuştur. Porticonun tabanı ise, çok renkli mozaik ile kaplanmıştır. Her portico , köşe sütunları her defasında ikişer kez sayılmak suretiyle 22 adet sütuna sahiptir. Uzaklıkları 1,40 ile 1,50 m. arasında değişen, 0,70 m.yüksekliğindeki, alt ve üst kısımları silmeli postamentler üzerinde 0,35 m. yüksekliğindeki, mermerden Attik-Ion sütun kaideleri ve gri granitten yivsiz, 5,85m. yükseklikteki monoblok sütunları taşır. Sütun başlıkları mermer malzemeden Korinth düzeninde olup, 0,68 m. yüksekliktedir. Sütun başlıklarının üzerindeki epistylos, birbirinden ayrı işlenmiş, inci dizileriyle birbirinden ayrılmış 0,52 m. yüksekliğindeki üç fascialı, geniş soffitli arkhitrav; rozetlerle süslenmiş sarmal dal bezemeli, 0,35 m. yüksekliğinde bombe friz ile diş kesimli, konsollu bir geison ve aslan başlı çörten, Ion kymationu, kapalı-ters palmet dizisiyle bezenmiş toplam 0,85 m. yüksekliğinde bir simadan oluşmaktadır. Bu durumda, porticoların toplam yüksekliği 8,78 m. kadardı[324].

Dört taraftaki porticoların her birinin arkasında dükkanlar (*tabernae*) yer almaktadır. Dükkan sıralarının, porticolara bakan cepheleri kireçtaşı, düzgün kesilmiş bloklardan inşa edilmiş, blokların alt kısımları da, Sütunlu Caddelerde görüldüğü gibi[325], alt ve üst kısmı profilli orthostatlardan oluşturulmuştur. Batı

1972 Perge Kazısı Önraporu, s.109-111; **Perge Kazısı 1973 Çalışmaları**, s.541-542; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.76-83; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s.241; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6; **Perge**, s. 291.

[322] Söz konusu sur hattı için bkz. yuk.: **I.**

[323] Sema Atik, "**Anadolu Macellumları Tipolojik Araştırması, Pamphylia ve Pisidia Macellumları Işığında Bir Tipoloji Denemesi**", Ankara, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2002, s.113.

[324] Macellumun portico sütunları ve üst yapı parçaları, buluntu durumlarına göre, büyük ihtimalle bir deprem sonucu yıkılmıştır. Macellumda 1975 yılından sonra bazı onarım, restorasyon ve anastylosis çalışmaları yapılmıştır. Bkz.: Jale İnan, "Perge Kazısı 1975 Çalışmaları", **Belleten 40-2**, 1976, s. 702; **Perge Kazısı 1978 Çalışmaları**, s. 876-877. Bu çalışmalara 2000 yılından sonra da devam edilmiş, yapının güney, doğu ve kuzey porticoları sütunlarının birçoğu yeniden ayağa kaldırılmıştır.

[325] Bkz. aş.: **II.B.3.; II.B.4.** Ayrıca bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 77.

porticonun arkasında yer alan dükkanların, batıya bakan cepheleri de aynı özelliklere sahiptir.

Kuzey porticonun arkasında, tam ortada bir propylon (*fauces macelli*) bulunmaktadır. Propylon'un batısında 4 adet eşit büyüklükte kare dükkan, bir adet de daha büyük dikdörtgen planlı bir dükkan yer almaktadır. Doğusunda ise üç adet kare planlı küçük dükkan, bir adet de yan giriş yer almaktadır. Kuzey kenardaki dükkanlar şaşırtmalı olarak bir kısmı porticoya, diğerleri arkadaki bir dış porticoya ve arkasındaki caddeye (Tacitus Caddesi adıyla anılan cadde) açılmaktadır[326].

Batı porticonun arkasında, tam ortada yine bir propylon bulunmakla birlikte, bu da ana girişi sağlayan bir işleve sahiptir. Propylonun kuzey ve güneyinde altışar olmak üzere toplam 12 adet dükkan vardır. Bunlardan kuzey ve güney köşelerdekiler yan giriş olarak kullanılmışlardır. Dükkanlar yine şaşırtmalı şekilde girişlere sahiptirler. Bir kısmı porticoya açılır, diğer kısmı ise, macellumun batısındaki ikinci bir porticoya açılır[327]. Porticonun da en geniş tutulduğu kısım burasıdır.

Güney portico arkasında yer alan dükkanlar, diğerlerinden farklı olarak, arazinin eğiminden dolayı iki katlı yapılmışlardır[328]. Ortada bulunan propylonun doğu ve batısında beşer adet dükkan bulunmaktadır. Üst kat dükkanları porticoya açılırken, alt kat dükkanları, macellumun güneyinden geçen bir sokağa açılmaktadır . Burada, propylonun en doğusundaki dükkanlardan alt katta olanı, muhtemelen daha sonra yapılan bir değişiklikle latrina haline getirilmiştir. (macellum planında 15 nolu dükkan). Latrinanın oturma sıraları kireçtaşından levhalardan yapılmıştır[329].

Doğu porticonun arkasındaki propylonun, kuzey ve güneyinde beşer adet eşit büyüklükte dükkan yer alır. Bu kenardaki dükkanların hepsinin girişi porticoya

---

[326] Ana giriş özelliği taşımayan ancak diğer girişlerden ayrılan anıtsal mimari özellikleri bakımından kuzey porticodaki bu propylon aynı zamanda Macellumdaki ticari faaliyetleri denetleyen "agoranomos"un ofisi de olabilir. Bu fikri bana veren Hocam Prof. Dr. H. Abbasoğlu'na teşekkür ederim.

[327] S. Atik, macellumun batı kısmının ve ana girişin cardo maximusa (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde) baktığını ve dükkanların bir kısmının da buraya açıldığını belirtmiştir. Bkz.: Atik, **Anadolu Macellumları**, s.113, 115. Ancak cardo maximus (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde) aslen Hadrianus Dönemi Takı'nın arkasında kesiliyordu, daha sonra ise, Yuvarlak Kuleler ve Oval Avlunun hemen batısından ana cadde özelliğini ve anıtsallığını kaybederek güneye doğru devam eder. Atik'in cardo maximus (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde) olarak yorumladığı, Macellumun batısındaki kısım, cardo maximusun (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde) değil, Macellumun mimari bütünlüğünde ele alınması gereken bir portico eklentisidir.

[328] Ayrıca bkz.: Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s.143.; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 115.

[329] Bkz. Mansel, **Perge Kazısı 1973 Çalışmaları**, s.542, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 77; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 117-118.

yöneliktir. Dükkanların arkasından bir sokak geçiyor olsa da, bu durum onun kuzey, güney ve hepsinden öte batı taraftaki sokaklar kadar önemli olmadığını göstermektedir.

Macellumun dört tarafındaki porticoların arkasında yer alan dükkan sıralarının tam ortasındaki propylonlar dörtgen planlıdır. 7,15-7,70m.x 3,70-4,10 m. ölçülerinde olan bu anıtsal girişler in antis planlı olup, avluya bakan cephelerindeki sütunları, porticodaki gibi Korinth düzenindedir.

Bizans Dönemi'nde propylon ve dükkanlarda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Macellumun batı propylon dışındaki tüm girişleri örülen duvarlarla iptal edilmiştir. Doğusundaki dükkanlardan bir kısmı, iki katlı tonoz tavanlı odalara dönüştürülmüş, doğu porticodaki sütunların da araları duvarlarla örülmüştür. Kuzey propylon da muhtemelen küçük bir şapel olarak kullanılmış, tabanı mozaik ve taş döşeme ile kaplanmıştır[330].

Tabanı sıkıştırılmış toprakla kaplı, peristyl oluşturan porticolarla çevrili avlunun (area) tam ortasında, portico stylobatlarından 19,00 m. uzaklıkta yer alan ve üst yapısından sadece podyumu korunmuş bir tholos yapısı vardır **(Lev. 36, Res. 38, Çiz. 10)**. Dış kısmı 13,40 m., iç kısmı ise 10,40 m. çapında iki krepisli bir stylobat üzeinde yer alan podyum kısmı, 2, 49 m. yüksekliğe sahiptir. Moloz taşlarla inşa edilmiş podyumun dış yüzeyi, ince kireçtaşı levhalarla kaplanmıştır. Podyum, ikisi yuvarlak, diğerleri dörtgen, üst kısımları yarım kubbe veya kemerlerle örülü 8 adet nişe sahiptir. Batı propylonun karşısına rastlayan niş daha sonradan kırılmış ve burada 1,10 m. genişliğinde bir kapı açılmıştır. Her nişin arasına bir sütun geleceği hesap edilirse, tholos, yivsiz sarımtırak muhtemelen Prokonnesos mermerinden monoblok işlenmiş, 5,83 m. yüksekliğinde 16 adet sütuna sahipti. Bu sütunların, porticolarla aynı stilde Korinth düzeninde başlıkları vardı. Sütunların üzerinde yer alan 1,15 m. yüksekliğindeki epistylon, inci dizileriyle birbirinden ayrılmış üç fascialı, sırasıyla inci dizisi Ion kymationu ve açık-kapalı palmet bezemeli bir taca sahip geniş soffitli arkhitrav, alt kısmı diş kesimli, üst kısmı bitkisel bezemeli, dış kısımları ise kavisli kornişlerden oluşuyordu. Geison ve diş kesimi aynı bloktan işlenmiş olup, geisonda aslan başlı çörtenler vardı. Tholosun üst yapısına ait parçalar

[330] Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.109.; Atik, **Anadolu Macellumları**,s.119.

kısmen ele geçtiği için, bunların kesin doğrulukta bir restitüsyonu mümkün değildir[331]. Sütunların arkasında ise muhtemelen bir cella vardı[332]. Orijinalinde masif olduğu düşünülen podyumun içi Bizans Dönemi'nde boşaltılmıştı[333]. Podyumun içine 0,70 m. kalınlıkta, 1,52 m. yükseklikte dairevi bir tuğla duvar inşa edilmiş, üzeri de, ortası yivsiz taş kasnaklardan oluşturulmuş bir sütunla desteklenen tuğladan basık bir kubbe yapılmıştır. Bunun ardından bu duvarın önüne, 0,50 m. genişliğinde, 1,25 m. yüksekliğinde tuğla ve moloz taş karışımı, içine su künklerinin yerleştirildiği bir duvar daha inşa edilmiştir. Böylece, tholos Bizans Dönemi'nde bir agiasma olarak kullanılmış olabilirdi[334]. Tholosun tabanı sıkıştırılmış sarımsı bir topraktan oluşmaktadır.

Tuğla kubbenin çökmesi sonucu, yapının tabanına düşmüş bulunan 10 adet konsol bulunmuştur. Duvar içine giren kısımları 0,62 m. olan bu konsollar gayet özenli bezemelere sahiptirler. Bunların altları akanthus yaprakları, yanları ise spiraller, çeşitli bitkiler ve lesbos kymationuyla bezelidir. Konsollar A. Dai'nin yaptığı restitüsyon çiziminde, her biri sütunların arasına, cella duvarına ankastre edilmiş şekilde gösterilmişleridir[335].

Tholosun ne tür bir çatıyla örtülü olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur. Ancak, Side Macellumunda görüldüğü üzere, konik bir çatıyla ya da bir kubbe ile örtülmüş olabilirdi[336]. Bunun yanı sıra, ahşap bir çatıyla kapatılmış ya da Lepcis Magna Macellumunun tholosunda olduğu gibi tamamen açık bırakılmıştı[337]. Tholosun işlevinin ne olduğu da kesinlikle belirlenebilmiş değildir. Ancak, Side'deki macellum tholosunun bir Tykhe tapınağı olduğundan hareketle A.M. Mansel, bu tholosun da yüksek ihtimalle dini fonksiyona sahip olduğunu ileri sürmektedir[338].

---

[331] Tholosun hipotetik bir restitüsyon çizimi için bkz. : Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.82, res. 46.

[332] Ancak bu tür bir cella düşünüldüğünde, cella ile sütunlar arasındaki galeri çok dar kalmakta ve sütunlar neredeyse duvara bitişmektedir. Bu durumda, podyumun üzerinde belki de sadece sütunlardan oluşan bir galeri yer alıyordu. Bkz.: Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.111.

[333] **a.y.**

[334] Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.81; Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.110.

[335] Bkz.: Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.80, 82, res. 46; Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.111.

[336] **a.y.**; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.80.

[337] Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 117.

[338] Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.111.; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.80. Side macellum tholosu için bkz.: Arif M.Mansel; George E. Bean; Jale İnan, **Side Agorası ve Civarındaki Binalar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1956, s. 2, 7. Ayrıca, Macellumda aşağıda bahsedileceği üzere,

Perge'deki macellum plan açısından Hellenistik Dönem peristylli agoralara oldukça benzediğinden, A.M. Mansel tarafından ilk önce agora olarak tanımlanmıştır[339]. Ancak kazılar ilerledikçe bu yapının bir "macellum" olması gerektiği özellikle belirtilmiştir[340]. Macella, işlev açısından ticaret agoralarından farklı olarak, lüks ve pahalı gıda ürünleri ile parfüm gibi malların satıldığı yapılardı[341]. Mimari öğeleri ise, coğrafi koşullara ve ihtiyaçlara göre bazı farklılıklar içerse de, genelde peristyl şeklinde porticolara çevrelenmiş dörtgen bir avlu (area), girişleri porticolara açılan dükkanlar (tabernae) ve yapının ayrılmaz bir parçası olarak avlunun merkezinde yer alan bir tholostan oluşur. Bu özellikleriyle macellum, kendi içine kapanmış, sınırlandırılmış ve diğer yapılardan bağımsız görünümdedir[342]. Bu yapı formu Roma mimarisinde aslen M.Ö. 3. yy.'ın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve M.S. 1 yy. boyunca diğer bölgelerde uygulanmıştır. M.S. 2. yy.'dan sonra da, İmparatorluğun Yunanistan, Küçük Asia, Kuzey Afrika, Hispania, Provincia Arabia ve Gallia bölgelerindeki kentlerde yayılmıştı.Küçük Asia'da epigrafik ve arkeolojik olarak varlıkları bilinen 20 adet macellum vardır. Bunlardan arkeolojik olarak saptananlar ise Aizanoi, Ephesos, Sagalassos, Perge ve Side'de olmak üzere beş adettir[343]. Küçük Asia'da özellikle Hadrianus Dönemi'nden itibaren yayılmaya başlayan[344] bu macellumların ortak mimari özellikleri dışa kapalı kare bir avluya (area) sahip olmaları, avlunun peristyl şeklinde dört taraftan porticolarla çevrilmeleri, porticoların arkasında bulunan, porticolara açılan dükkanlara (tabernae) ve avlunun merkezinde de ayrılmaz bir öğe olarak tholosa

---

bir İmparator Kültü rahibinin heykeli bulunması, Tholos'un bir İmparator Kültü Tapınağı olduğuna dair bir düşüncenin ileri sürülmesine neden olmuştur. Bkz.: Mükerrem Usman Anabolu, **Antik Çağ'da Et ve Balık Pazarları**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003, s. 10. Fakat bu heykelin, Macellumun stoa diplesini yaptıran İmparator Kültü rahibini onurlandırmak amacıyla Macellumda dikilmiş olması daha büyük bir olasılıktır. Bkz. bu kısım içinde aş.

[339] Mansel, **1970 yılı Perge Kazısına dair Önrapor**, s.171.

[340] Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.111; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.83. Ayrıca De Ruyt da macellumlarla ilgili kapsamlı araştırmasında Perge'deki yapıyı bir macellum olarak sınıflandırmış ve kataloğuna dahil etmiştir. Bkz. Claire De Ruyt, **Macellum, Marché Alimentaire des Romains**, Louvain-la-Neuve, Institut Supérieur d' Archéologie et d'Historie de l'Art Collège Érasme, 1983, s.129-133.

[341] Sema Atik, "Balık ve Et Çarşıları "Macellumlar", Kökeni, Mimari Planları ve Anadolu Macellumları Hakkında Bazı Düşünceler", **Anadolu-Anatolia**, Ek dizi no. 1, 2004, s.2.

[342] **a.y.** Macellumların mimari ve işlevsel özellikleriyle ilgili ayrıca bkz.: K. Schneider, "Macellum", **RE14-1**, 1928 , s. 129-133; Inge Nielsen, "Macellum", **DNP 7**, 1999, s. 617-620. Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 41-43, 61-68; Anabolu, **Antik Çağ'da Et ve Balık Pazarları**, b.a.

[343] Atik, **Balık ve Et Çarşıları**, s.2.

[344] Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 42.

sahip olmalarıdır. Küçük Asia macellumlarında, İtalya ve Kuzey Afrika macellumlarında görüldüğü üzere, özellikle vurgulanmış cephe mimarili bir tek giriş ya da porticolarda kült için ayrılmış özel bir mekan yer almaz[345]. Küçük Asia'nın sahip olduğu uzun ve geleneksel mimari miras yukarıda görüldüğü gibi macellum yapılarının bu bölgeye has özelliklerine de yansımıştır. Özellikle Erken İmparatorluk Dönemi'nde itibaren Küçük Asia mimarisinde görülen geleneksel formlar ile Roma etkili mimari ve fikirlerin uygulanmasındaki özenli seçicilik[346], macellum mimarisinin Küçük Asia'daki uygulamasında apaçık ortaya serilmektedir. Aslen, dini, politik ve ticari işlevlere bir arada sahip olan Yunan agorası zaman içerisinde tüm bu özellikleri kaldıramaz hale gelmiş ve ticaret için ayrı bir agora zorunlu hale gelmiştir[347]. Geç Klasik-Erken Hellenistik (M.Ö. 4.-3. yy.lar) Dönem'den itibaren Küçük Asia kentlerinde ortaya çıkmaya başlayan bu ticari agoralar dörtgen bir plan içerdiklerinden tetragonos agorası olarak adlandırılıyordu. Bu durumda, İtalya'da özellikle gıda maddelerinin satışı için tasarlanmış macellumların, Yunan kültür çevresi dahilindeki bölgelerdeki karşılığının tetragonos agorası olması gerekir [348]. Bununla berber, Oinoanda'dan Hadrianus Dönemi'ne[349], Lagina'dan ise Antoninuslar Dönemi'ne[350] ait iki yazıtta, "ἡ Βιοτικὴ ἀγορά" ismi geçer ki, kesinlikle gıda maddelerinin satıldığı özel bir agora anlamına gelir. Epigrafik olarak belgelenen bu yapı türünün mimari özellikleri ve Anadolu macellumları ile arasındaki benzerlik ya da özdeşlik hakkında henüz arkeolojik bir kanıt olmadığından bir şey söylemek olası değildir[351]. Buna rağmen Küçük Asia kentlerinde "Tetragonos Agora" ile "Biotike Agora" türünden özelleşmiş yapıların varlığının, gıda maddeleri, daha geniş anlamda ticaret için ayrılmış bir yapı fikrinin, fonksiyon olarak macelluma benzer ancak ondan bağımsız bir gelişime sahip olduğu

[345] **a.e.,** s.9.; Asia Minor ve Türkiye Thrakiası'nda saptanmış macellumların tam bir kataloğu için bkz.: Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 86-142.
[346] Ward-Perkins, **The Architecture of Roman Anatolia**, s. 884.
[347] **a.y.** Ayrıca bkz.: Armin von Gerkan, **Griechische Städteanlagen: Untersuchungen zur Entwicklung des Städtebaues im Altertum**, Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1924, s. 104; Roland Martin, **Recherches sur l'agora grecque. Etudes d'historie et d'architecture urbaines**, Paris, y.y., 1951, s. 274 vd.
[348] Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 50.
[349] Wörrle**, Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien**, 1988, s.10.; Sencer Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.210. Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 50.
[350]Sencer Şahin, **Die Inshriften von Stratonikeia, 1. Panarama**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 21,1, Bonn, Dr.Rudolph Habelt GmbH, 1981, no.530; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 50
[351] **a.e.**

söylenebilir. Nitekim, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Küçük Asia'da yayılmaya başlayan macellumun mimari formu da tetragonos agoralarına benzediğinden, bu mimari formun ve fonksiyonel özelliklerinin adaptasyonunda bir zorluk çekilmemiş olmalıdır.

Perge Macellumu da, A.M. Mansel'in belirttiği üzere[352], iç içe geçmiş dörtgen aksial planı, peristyl porticosu, porticonun arkasındaki dükkanları, en belirgin özelliği olarak da, avlusunun merkezindeki tholosuyla, mimari açıdan tipik macellum özellikleri göstermektedir. Ayrıca kazılar sırasında, kuzeybatı köşede bulunmuş olan Dokimeion mermerinden bir masa (mensa) ayağı yapının fonksiyonu bakımından açıklayıcıdır[353]. 1,20 m. yüksekliğinde, yan yüzünde bir kasap çengeli ve bir kasap bıçağının bulunduğu mensa, macellumda satışı yapılan malların sergilenmesi için kullanılıyordu[354]. Tüm bunlarla beraber, epigrafik olarak da bu yapı macellum olarak tanımlanabilmektedir. Tiyatroda, orkhestra ile caveayı birbirinden ayıran kireçtaşı bir parapet levhasının üzerindeki bir yazıtın 12. satırında[355], S. Şahin'in ismini Tiberius Claudius Vibianus Tertullus[356] olarak tamamladığı bir İmparator Kültü başrahibi, demiourgos ve consulun, [büyük ka]pının karşısındaki macellumun "stoa diple"sini (çifte stoa) (στοᾶς διπλῆς μακέλλου τοῦ πρὸς τῇ μ[εγάλῃ πύ]λῃ) inşa ettirdiği belirtilir[357]. Tiyatroda devşirme olarak kullanılmış bu yazıtlı bloğun orijinal yeri saptanamasa da, yazıtta geçen "macellum" (μακέλλον) isimli yapının [büyük ka]pının karşısında yer aldığından bahsetmesi çok önemlidir. Nitekim,S. Şahin'in de belirttiği gibi, büyük kapı (orta kapı ya da kutsal kapı?) olarak anılan yapı Yuvarlak

---

[352] Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.111; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.83.
[353] Bkz.: Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s.109-110; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 118.
[354] **a.e.,** s.66.
[355] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.206, no. 193; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 111-112, **Ek, no: 30.** Söz konusu yazıt, Tiyatroda yapılan geç dönem değişiklikleriyle alakalı olarak, burada devşirme olarak kullanılmıştır. Orijinalinde bir heykel kaidesi olarak kullanım gören blok, daha sonra diklemesine kesilerek, parapet levhasına dönüştürülmüştür. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.206.
[356] Tiberius Vibianus Tertullus hakkında. bkz. aş. : **III.D.4.**
[357] Şahin, yazıtta μ[εγάλῃ πύ]λῃ şeklinde tamamlanan kısmın τῇ π[ύλῃ μεγά]λῇ, μ[εσοπύ]λη ya da ἱερᾷ πύλῃ olarak da tamamlanabileceğini belirtir. Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.211. Bu ifade Hellenistik Kuleli Oval Avluya işaret ediyor olmalıydı.. Nitekim, Side'nin yuvarlak avlusunun da, yazıt aracılığıyla "büyük kapı" olarak anıldığı bilinmektedir. Bkz.: Mansel, **Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları**, s. 228.

Kuleli Oval Avlu'ya ("Hellenistik" Güney Kent Kapısı) işaret ediyor olmalıdır[358]. Bu yapının hemen doğu karşısında yer alan, mimari özellikleri bakımından macellum olarak tanımlanan yapıyla bu öneri kesinlik kazanmakta ve yapının epigrafik açıdan da macellum olarak tanımlanmasına izin vermektedir.

Söz konusu yazıtta geçen "στοὰ διπλῆ" (stoa dyple, çifte stoa) ifadesi ise hem mimarlık tarihi hem de Perge macellumu açısından büyük önem taşımaktadır. Stoa diple teriminin kesin olarak ne tür bir planı tanımladığı, mimari bir konteksle bir arada bulunan epigrafik herhangi bir kanıt olmadığından saptanamamıştır. Bu durumda, "diple" terimi hem iki katlı bir stoayı, hem arka arkaya iki porticolu bir stoayı, hem de farklı yönlere bakan çift porticolu bir stoayı tanımlayabilir[359]. Perge Macellumunun batı kenarında, Doğu Yuvarlak Kulenin hemen doğu karşısında, batı portico dükkanlarının arkasında, tabanı yüksek ihtimalle daha sonradan mozaikle kaplanmış bir portico yer almaktadır **(Lev. 14, Plan 4)**. Porticonun, macellumdaki gibi gri granitten sütunları, 0,25 ile 0,30 m. yükseklikteki kireçtaşı dikdörtgen postamentler üzerindeki mermer Attik-Ion sütun kaidelerinin üzerinde yükselmektedirler. Buradaki sütunların başlıkları Korinth düzenindedir. S. Atik'in Küçük Asia'daki macellumları incelediği doktora tezinde, söz konusu portico cardo maximus'un (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde) devamı sayılmış ve Macellumun batı propylonunun da buraya baktığı belirtilmiştir[360]. Ancak Macellumun batısındaki bu kısım, kuzey- güney doğrultulu Sütunlu Caddenin bir devamı değildir; aksine Macellum ile birlikte ele alınması gereken mimari bir eklemedir. Nitekim, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde aslen Hadrianus Dönemi Takı'nın hemen arkasında, onun kuzeyinden başlamakta, buraya ulaşım da, doğu Yuvarlak Kule ile söz konusu portico arasındaki dar bir yoldan sağlanmaktaydı[361]. Bu durumda, macellumun batı dükkanlarının doğusunda yer alan ve avlunun batı porticosunu oluşturan kısım ve söz konusu dükkanların batısında yer alan bu portico ile, dükkanların arada sınır oluşturduğu, bir başka deyişle farklı yönlere bakan bir

[358] Bkz**. :** Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.211-212.
[359] Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 50-51.; **Balık ve Et Çarşıları**, s.10-11. Stoa diple ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.210-211; Louis Robert, **Hellenica 9**, 1950, s.31, J.J. Coulton, "διπλῆ στοὰ",**AJA 75**, 1971, s. 183-184. J.J. Coulton, **The Architectural Development of the Grek Stoa**, Oxford, Clarendon Pres, 1976, s.177.
[360] Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 115.
[361] Bkz. aş.: **II.B.3.**

çifte stoa (στοὰ διπλῆ) yapılmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır[362] **(Lev. 37, Plan 12)**. Mimari kontekstle, yazıtın eşleşmesi sonucu, mimarlık tarihinde nasıl bir plana sahip olabileceği konusunda tartışmaların devam ettiği "stoa diple"nin, en azından farklı yönlere bakan porticolardan oluşan bir tipi ilk defa saptanabilmektedir.

"Stoa diple" nin, Macellumun batısına yapılmış olması çok mantıklıdır. Çünkü, Macellumun 6,40 m. genişliğindeki, en büyük ana propylunu batı kısımda yer almaktadır. Nitekim, Macellumun bu kenarı da aynı zamanda doğu Yuvarlak Kulenin hemen batısından geçen ve Kuzey-Güney doğrultulu Sütunlu Caddeye geçit veren yola bakmakta, başka bir ifadeyle, kentin merkez trafiğinin aktığı kısımla direkt bağlantı kurulmaktadır. Doğal olarak bu tür bir bağlantı, ticaret amaçlı inşa edilmiş bir yapı için hayati önem taşımaktadır. Macellumun ana girişinin bulunduğu batı kısmına önem verildiği burada ele geçirilen buluntulardan da anlaşılabilmektedir. Doğu giriş yakınlarında ele geçmiş başı iyi korunmuş, ancak vücudu iki parça halinde günümüze ulaşmış bronz Attis heykeli dışında[363], batı propylonun kuzeyinde bulunmuş bir İmparator Kültü rahibinin mermerden portre heykeli, bu heykelin kuzeyinde bulunmuş sert üslup dönemi bir Yunan orijinalinin kopyası olduğu anlaşılan mermerden peploslu bir kadın heykeli, aynı yerden baş, kol ve ayakları noksan bir çocuk heykeli, batı kenarın kuzey girişinde ele geçmiş yine mermerden belden sıkılmış apoptygmalı bir peplos giymiş ayakta duran bir Artemis heykeli, Macellumun batı kısmının özel önemini vurgulamaktadır[364]. Yukarıda adı geçen İmparator Kültü rahibinin portre heykeli, bir ihtimal olarak, stoa dipleyi yaptırmış olan İmparator Kültü rahibi, demiourgos, *consul* ve *senator Tiberius Claudius Vibianus Tertullus*'a ait olabilir[365] **(Lev. 37, Res. 39)**. Zira, söz konusu eklemeyle Macellumun ana girişini daha da anıtsallaştıran bu kişinin heykelinin

---

[362] S. Şahin "*Auf jeden Fall handelt es sich bei der στοὰ διπλῆ also um eine doppelreihige Säulenhalle des Macellums, die sich gegen das "Große" bzw. "Heilige Tor" öffnete. Gemeint ist sehr wahrscheinlich der Eingang, dessen zweireihige Säulenschafte heute in der Mitte der westlichen Seite des Macellums, also unmittelbar östlich des großen hellenistischen Tores erhalten geblieben sind.*" sözleriyle söz konusu porticonun stoa diple olabileceğini önceden ileri sürmüştür. Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.212.

[363] Bkz.: Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s.143.

[364] Buluntular için bkz.: Mansel, **1972 Perge Kazısı Önraporu**, s. 110; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.83; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 118.

[365] Tiberius Claudius Vibianus Tertullus için bkz. aş.: **III.D.4.**

onurlandırılması amacıyla batı porticoda bir heykelinin dikilmiş olması gayet mantıklı görünmektedir[366].

Macellumun kentin güneyinde, güney girişinin hemen doğusunda yer alması, alışveriş amaçlı kente gelenlerin yoğunluğu dikkate alındığında doğru görünmektedir. Böylece kente ticaret amaçlı gelenler, ihtiyaçlarını hemen kent kapısının yanındaki gıda pazarından karşılayabiliyor olmalıydılar. Bunun yanı sıra, Macellumun ağırlıklı gıda maddelerinin satıldığı özel bir pazar yeri olduğu düşünüldüğünde, hijyen amacıyla kentin merkezinden uzakta yapıldığı düşünülebilir. Çünkü balık, özel sos, içki ve diğer yiyecek malzemelerinin satıldığı bu pazar yerleri, muhtemelen yoğun bir koku ve yiyecek artıkları nedeniyle de hastalığa yol açacak haşerat için bir çekim merkezi haline geliyordu. Nitekim, Aristoteles, devlet[367] ve ticaret agoraların birbirinden ayrılması gerektiğini belirtirken, hem ticaretin gerçekleştiği alanın yoğun bir trafiğe ve nüfusun artmasına yol açtığını hem de hijyen sorununu göz önüne almış olmalıdır[368]. Ayrıca, Perge'nin sütunlu caddelerindeki dükkanlar, bunlarda tam olarak neler satıldığını ya da ne tür hizmetler verildiğini tam olarak bilmesek de, kentin asıl ticari trafiğinin merkezini oluşturuyor, Macellumda satılan mallarla da, muhtemelen Perge'deki ticari metanın satışında kentin bölümleri arasında bir ayrım yapılmış oluyordu[369].

Perge Macellumunun bir diğer özelliği de, bütün macellumlarda ve dolayısıyla Anadolu macellumlarında da görülen içe kapalı bir plana sahip olmamasıdır. Çünkü, Perge Macellumunun, kuzey, batı ve güney porticolalarının

---

[366] Söz konusu portre heykelinin, Vibianus Tertullus'a ait olup olmadığı, heykelin yazıtlı kaidesi bulunamadığından kesin olarak hiçbir şekilde saptanamaz. Ancak, söz konusu heykelin stil kritiğine ve özelliklerine göre Erken Antoninuslar Dönemi'ne(M.S. yak. 140) yapılan tarihlemesi, macellumun aşağıda tartışılan tarihlemesiyle en azından Antoninuslar Dönemi bakımından uyuşmaktadır. Söz konusu heykelin tarihlenmesi hk. bkz. : Jale İnan, Elizabeth Alföldi Rosenbaum, **Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei: Neue Funde**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 1979, s. 252-253, kat.no. 230, lev. 164.

[367] Perge'de halkın ihtiyacını karşılayan sütunlu cadde ve macellum gibi ticari yapılardan başka, devlet agorası işlevinde bir Sebaste Agora (**Σεβαστή ἀγορά**) bulunduğu, sütunlu cadde kanalında devşirme kullanılmış bir yazıtlı bloktan bilinmektedir. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s206, no.193. Ayrıca bkz. aş.: **II.C.2.**

[368] Aristoteles, **Politika,** (Çevrimiçi), http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text:1999.01.0058:book=7:section=1331a, 25.12.2007, 7,1331a; Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 49.

[369] S. Atik Küçük Asia macellumlarının kentin kamu yapılarının yoğun bulunduğu yerlerde ve genelde cardo maximus ile sınırlanan bir konumda bulunduklarını belirtir. Perge macellumunun da bu kural dahilinde batıda cardo maximus tarafından sınırlandığını söyler. Atik, **Anadolu Macellumları**, s.144. Ancak yukarıda belirtildiği üzere, Perge macellumu cardo maximus tarafından sınırlanmaz.

arkasında yer alan dükkanların girişleri şaşırtmalı olarak, bir avluya (area), bir de dışarıya, önlerinden geçen sokaklara açılırlar[370]. Bu, bir Roma buluşu olan ve tüm öğeleriyle içe kapalı bir bütün olarak planlanan macellumun, Perge'de, yerel ihtiyaç ve Hellenistik agora geleneği etkiyle, seçici bir düşünceyle planlamasının sonucudur.

Macellumun tarihi üzerine A.M. Mansel, friz ve korniş bezemesinin üslubu[371] ve arkhitravların altındaki geniş soffitlerle, Tiyatro scaenae fronsunun geniş soffitleriyle yaptığı karşılaştırmalar sonucu [372], M.S. 2. yy.'ın başı ya da ortasını teklif eder [373]. Macellumda yapılan bazı gözlemler, A.M. Mansel'in önerdiği karşılaştırmayla uyuşmaktadır. Macellum porticolarının epistsylonunu oluşturan, inci dizileriyle ayrılmış üç fascialı arkhitravları, sarmal dallı frizleri, güçlü diş kesimine sahip, aslan başlı çörten, anthemion bezemeli konsollu kornişleri, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin üst yapısının mimari bezemesiyle üslup bakımından oldukça benzeşir. Nitekim, Macellumda kullanılmış Korinth başlıkları, dükkanların söve ve ortostat profilleri ile porticonun postament profilleri, kuzey güney doğrultulu Sütunlu Caddedekilere oldukça benzemektedir. Ayrıca, Macellum sütunları için kullanılmış gri granit sütunların monoblok gövdeleri, sütunlu caddelerde kullanılmış olanlarla aynı malzemedendir ve işçilik olarak da benzer özellikler göstermektedirler. Bu durumda, Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Hadrianus Dönemi Takı, Sütunlu Caddeler ve Akropolis eteğindeki anıtsal Nympaheum'un (F3) ortak bir plan sonucu gerçekleştirildiği, ve bunların tümünün Hadrianus Dönemi'ne tarihlendiği göz önüne

---

[370] Sadece Side macellumunun orijinalinde dükkan olmayan güneydoğu porticosunun kuzeybatı yönüne, dışa, sütunlu caddeye bakan bir dükkan sırası yapılmıştır. Atik, **Anadolu Macellumları**, s.131.

[371] Macellum ve tholosun mimari bezemesinin tümünü kapsayan şimdiye kadar yapılmış bir çalışma yoktur. Ancak L. Vandeput, hem üslup özelliklerini hem de A.M. Mansel önerdiği tarihlemeyi kabul edip, macellum mimari bezemelerini Sagalassos'daki bazı yapıların mimari bezemeleri için karşılaştırma malzemesi olarak kullanmış ve dolayısıyla, macellum tholos mimari bezemesini kısmen incelemiştir. Bkz. Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor**, s.39, 65, 67, 74, 89-90, 96 ,98, 100-103, 114, 122, 124, 139, 141, 146, 150, 163, 168, 172, lev. 107.3-4, 108.1-3,4, 109.1.

[372] Macellum ve Tholosun soffit bezemeleri için bkz.: Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri**, s.77, no.139, lev.XXVI-4; s.78, no.140, lev.XXVII-1a,b; s.78, no.141, lev.XXVII-2; s.79, no.142, lev.XXVII-3; s.79, no.143, lev.XXVII-4; s.80, no.144, lev.XXVII-5; s.80, no.145, lev.XXVIII-1,2; s.80, no.146, lev.XXVIII-3,4; s.81, no.147, lev.XXVIII-5; s.81, no.148, lev.XXVIII-6. H. Abbasoğlu da, tiyatro soffitleri ve Agora (Macellum)-Tholos soffitleri arasındaki benzerliği vurgulayarak, her üç yapının da M.S. 2. yy.'ın ilk yarısı veya ortalarına tarihlenmelerinin mümkün olduğunu belirtir. Bkz.: **a.e.**,s.30.

[373] Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s.144; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.78.

alınırsa, Macellumun da, yukarıda sayılan özellikleri bakımından aynı yapı programına dahil olduğu ve Hadrianus Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceği ileri sürülebilirdi[374]. Ancak, Perge Tiyatrosunun scaenae fronsunun mimari bezemeleri üzerine yapılan son çalışmalar, ilk kat bezemelerinin Hadrianus ve Antoninuslar özellikleri göstermelerine rağmen, Pergeli sanatçıların daha sonraki dönemlerde de bu dönemin mimari bezeme geleneğini kullanmaya devam ettiği ileri sürülerek, N. Atik tarafından Geç Antoninuslar ve Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenmişlerdir[375]. Bu durumda, A.M. Mansel'in karşılaştırma malzemesi olarak kullandığı tiyarodaki geniş soffitli arkhitravlar en erken Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir. Nitekim, C. Başaran'ın yaptığı karşılaştırmalar da, Macellum ve ortasındaki tholos'un epistylon bezemelerinin Geç Antoninuslar Dönemi'ne ait olduğunu göstermektedir[376]. S. Şahin de, Macellumun A.M. Mansel tarafından M.S. 2. yy. ortalarına tarihlemesini ölçüt alarak, Macellumdaki mimari bezemenin tek tipliliğini dikkate alıp, yapının temel donanımına ait saydığı stoa diple ve macellumun eş zamanlı inşa edildiğini savunur. Stoa diplenin ithafını içeren yazıt da Geç Antoninuslar Dönemi'ne tarihlendiğinden, stoa diple ve Macellumun Antoninus Pius (M.S. 138-161)-Marcus Aurelius (M.S. 161-180) dönemlerine tarihlenebileceğini ileri sürer[377]. Bu durumda, hem karşılaştırma malzemesi olan Tiyatro scaenae fronsunun en erken mimari bezemesi, hem de Macellum yazıtının kesin olarak Geç Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenmesi sonucu, yapının Hadrianus Dönemi'nden sonraya, Geç Antoninuslar Dönemi'ne (M.S. 161-192) tarihlenmesi uygun gözükmektedir. Yapının mimari öğe ve bezemelerinin kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ve Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen diğer yapılarla (Hadrianus

---

[374] Bu görüşle ilgili olarak ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn**, s.204. Ancak, bu tarihleme kesin olmayıp, daha sağlıklı bir tarihlemeye, tüm Macellum ve Tholosun mimari bezemesinin ayrıntılı bir araştırmasıyla ulaşılabilir.

[375] Jale İnan, v.d., "Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmalarının Önraporu", **KST 18-2**, 1997, s.68-70; İnan, **Vorbericht über die Untersuchungen an der Fassade des Theaters von Perge**, s.299-313.

[376] Bkz.: Cevat Başaran, **Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s.81-82, lev. 21a; s.97-98; s.103, lev. 28b; s.109; lev. 31c; s.137; s.145.

[377] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.211. S. Atik ise, Macellumun A. M. Mansel tarafından M.S. 2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendiğini söyleyerek bu bilgiyi doğrular. Bkz.: Atik, **Anadolu Macellumları**, s. 118-119. Ancak A.M. Mansel, kazının ilk yılında böyle bir tarihleme önermiş, fakat daha sonra yapının M.S. 2. yy.'ın başı ve ortalarına doğru tarihlenebileceğini söylemiştir. M.S. 2. yy.'ın 2. yarısı tarihlemesi için bkz.: Mansel, **1970 yılı Perge Kazısına dair Önrapor**, s. 171; M.S. 2. yy.'ın ilk yarısı ve ortalarına doğru önerilen tarihleme için bkz.: Mansel, **1971 Perge Kazısı**, s.144; Mansel**, Ausgrabungen 1957-1972**, s.78.

Dönemi Takı, Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum-F3) benzeşmesi, hem söz konusu yapılarla bir arada planlanmış fakat, belki de Macellumun yapımının gecikmesiyle, hem de Antoninuslar Dönemi'nde Hadrianus Dönemi mimari özelliklerinin hala başat olmasıyla açıklanabilir .

B. Tarihlemesi Kesin Olmayan Yapılar

1. Tiyatro

Kentin güneybatısında yer alan Tiyatro, Geç Dönem Surları dışında, kuzeydoğusunda bulunan Stadion ile kentin günümüze en iyi ulaşmış yapılarından biridir **(Lev 38, Res. 40, Plan 13)**. Kentin batısında yer alan Koca Belen isimli tepenin doğu yamacına, doğu-batı doğrultusunda, kireç taşı düzgün kesilmiş bloklardan inşa edilmiştir. Bu durumda Hellen geleneğine uygun olarak, bir tepe yamacına inşa edilen yapı için[378], Stadionda görüldüğü üzere, bir tonoz konstrüksiyonuna ihtiyaç kalmamıştır. Tiyatro hakkında en ayrıntılı bilimsel bilgi ve çizimleri ilk olarak Lanckoroński ve ekibi vermiştir [379]. Perge Kazıları çerçevesinde yapıda, 1985-1988,1992 yıllarında, özellikle scaenae fronsun açığa çıkarılmasını merkez alan kazılar yapılmıştır[380] **(Lev. 39, Res. 41-42)**.

Tiyatronun doğuya bakan oldukça iyi korunmuş caveası en geniş yerinde 113,50 m. çapındadır. Diazomayla ikiye bölünmüş caveanın üst kısmı 19 oturma sırasına sahiptir ve 23 krepisle dikine bölünmüştür. Diazomanın bu kısmında oturanlar için ayrı bir çıkış sistemi yapılmıştır. Caveanın alt kısmındaki 29 oturma sırası ise 12 krepisle dikine bölünmüştür. Caveanın üst kenarı kemerli bir geçit ile bitirilmiştir. Caveanın ortasında, tiyatronun üst kısmında oturanlar için bir çıkış yapılmıştır. Orkhestra tam bir yarım daire biçimindedir ve 31,24 m. çapındadır.

---

[378] Abbasoğlu, **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s.1, 7; **Perge Kazıları**, s. 245. Hellen tarzındaki Roma Dönemi tiyatroları için ayrıca bkz.: Margarete Bieber, **The History of the Greek and Roman Theater**, Princeton, Princeton University Press, 1961, s. 213-220.

[379] Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 51-54.

[380] Yapıda ilk olarak 1965-66 yılları arasında, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından oturma basamaklarının temizlemesi ve onarımına yönelik bir çalışma başlatılmış, ancak bu çalışmanın tiyatroya zarar vermeye başladığının görülmesi üzerine Perge Kazısı başkanlığının başvurusu üzerine durdurulmuştur. Kazı ön çalışmaları ise aslen 1980 yılında başlamıştır. Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1980 Çalışmaları**, s. 367. Kazılar için ayrıca bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1985 Çalışmaları**, s. 139-143; **Perge Kazısı 1986 Çalışmaları**, s. 186-187; **Perge Kazısı 1987 Çalışmaları,** s. 198-297; Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1988 Yılı Ön Raporu**, s.213-214; İnan, **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s.65-66; **Vorbericht über die Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge**, s. 285-287; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s.242, 245; The Founding of Perge, s.183; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s.1, 7-9.; **Perge**, s. 292-293; Atik, **Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit**, s. 112-117; Arzu Öztürk, " Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi: Araştırma Yöntemleri", **Eskiçağ'ın Mekanları/Zamanları/İnsanları**, ODTÜ Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans ve Doktora Programı Doktora Araştırmaları Sempozyumu III, 2-3 Haziran 2003, ODTÜ Ankara, Derleyen: Lale Özgönel, İstanbul, Homer Kitapevi, 2005, s. 32-33.

Kuzey ve güneyde bulunan tonozlu parodosların üzerine Tribunalia gibi 14 oturma sırası oturtulmuştur. Böylece parodoslar da sahne binasıyla bağlanmıştır[381] **(Lev. 38, Plan 13)**.

Tiyaronun scaenae fronsunun dış fasadına F1 olarak kodlanan bir nymphaeum inşa edilmiştir **(Lev. 40, Res. 43, Çiz. 11)**. 59,45 m. uzunluğunda, 5,30 m. derinliğinde olan nymphaeum yak. 12 m. yüksekliğinde korunmuştur. Muhtemelen bir deprem sonucu büyük hasar görmüş olan bu yapı, kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olup, bunların üzeri mermer kaplanmıştır. Fasad beş adet yarım daire planlı nişten oluşmaktadır, ortasında ise 2,75 m. yüksekliğinde, scaenae fronsa geçit veren tonozlu bir geçit bulunur. Nişlerin önünde su hazneleri bulunur ve bunlar, önlerindeki su kanallarından parapetlerle ayrılmış olmalıdırlar. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla, nişlerin arasındaki sockeller üzerinde yükselen, toplam 8,27 m. yüksekliğinde Korinth düzeninde bir sütunlu fasad mimarisi yükseliyordu[382]. Nymphaeumun iki katlı olması gerektiğine dair görüşler vardır[383]. A.M. Mansel yapıyı, mimari bezemesine dayanarak M.S. 2. yy.'ın ikinci yarısına yani Antoninuslar Dönemi'ne tarihlemiştir[384]. Ancak, aşağıda görüleceği üzere, nymphaeum, Tiyatronun scaenae fronsu ile aynı dönemde, yani Geç Antoninuslar-Erken Severuslar Dönemi'nde inşa edilmiş olmalıdır[385].

Tiyatronun, sadece 1. katı korunmuş 3 katlı, birçok elemanı Prokonnesos mermerinden yapılmış bir scaenae fronsu ve kısmen korunmuş bir proskenionu vardır. Eldeki mimari parçalar yardımıyla scaenae fronsun bir rekonstrüksiyonu yapılmıştır **(Lev. 41, Çiz. 12)**. Buna göre, 26,90 m. uzunluk, 1,37 m. derinliğe sahip proskenion, ortada bir büyük ve bunun her iki yanında dörder küçük kapı ve bunların arasında istiridye kemerli nişlere sahiptir. Niş ve kapıların önünde, sütunları postamentler üzerinde yükselen birçok kaideli Korinth düzenindeki sütunlarla aediculalar oluşturulmuştur. Kapıların lentoları üzerinde, friz şeklinde Eroslu av

[381] İnan, **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge** , s. 287-290; Daria de Bernardi Ferrero, **Teatri Classici in Asia Minore**, C.3, Roma, "L'Erma" di Bretschneider, 1970, s.147-155.
[382] Söz konusu nymphaeum için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia,** s. 54; Mansel, **Die Nymphaeen**, s. 371-372; Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s.226-228.
[383] Mansel, **Die Nymphaeen**, s. 371; Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s. 227.
[384] Mansel, **Die Nymphaeen**, s. 372.
[385] Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s. 228.

sahnelerini içeren kabartmalı levhalar yer alır. Proskenion fasadının yak. yüksekliği 3,10 m.'ye varmaktadır. Proskenionun arkasında ise 54,15 m. uzunluğunda, 3 m. derinliğindeki hyposkenion bulunmaktadır.

Scaenae fronsun arka duvarı kuzey kısmında, ikinci katın arkhitrav yüksekliğine kadar korunmuştur. Mimari buluntular da, fasadın katlarının rekonstrüksiyonuna izin vermiştir. Birinci katın, Attik-Ion sütun kaideli, Korinth düzeninde sütunları, Dionysos'un yaşamının narratif bir üslupta betimlendiği bir sockel üzerinde yükselmektedir. Sütunların üzerindeki üç fascialı arşitravın üzerinde yine Eroslu av sahnesini içeren bir friz vardı. Birinci kat ortada bir büyük (Porta Regina) ve onun her iki yan tarafında daha küçük iki kapıyla, ön kısmındaki sahneye geçit veriyordu. Arka duvarda orta kapı ve yan kapılar arkasında birer kemerli heykel nişi yer alıyordu. Orta kapının üzerinde bulunan kesik alınlığın tympanonu ise bir kurban sahnesi kabartmasıyla öne çıkarılmıştı. Mimari parçaların boyutlarına göre birinci katın yüksekliği 10,60 m. olarak hesaplanmıştır.

İkinci kat, aediculalar oluşturan Attik-Ion kaideli, monoblok ve yivsiz gövdeli, kompozit başlıklara sahip sütunlara sahipti ve bunlar da, birinci katta olduğu gibi, Kentauromakhi frizine sahip bir sockel üzerinde yükselmekteydi. Sütunların üzerinde üç fascialı arkhitrav, rozetli friz ve konsol kornişten oluşan saçaklık vardı. Saçaklıklar, tympanonları Eroslu segment ya da üçgen alınlıkla sona eriyordu. İkinci katın arka duvarında, merkezde daha büyük olmak üzere, kemerli dokuz adet heykel nişi bulunuyordu. Merkez niş dışında, her iki yandaki heykel nişleri önlerinde yer alan aediculaların hemen arkasında bulunuyordu ve önlerinde daha küçük birer aediculaya sahiptiler. Küçük aediculaların Korinth düzeninde sütunları vardı. Yan aediculalar yarım üçgen alınlığa sahipken, ortadakilerin segment veya üçgen alınlıklara vardı. Scaenae fronsun arka duvarı ikinci katın saçaklığı üzerinde attika şeklinde devam ediyordu. İkinci katın yüksekliği restitüsyonu yoluyla yak. 11,20 m. olarak hesaplanmıştır.

Üçüncü katın hiçbir kısmı in situ korunamamış, tamamen yıkılmıştır. Düzenlemesi bakımında birinci katın tekrarı olan bu kat, attika duvarı üzerindeydi. Sütunlar, Gigantomakhi frizli sockel üzerinde yükseliyordu, monolit ve yivsiz sütunlar figürlü başlıklara sahipti. Sütunlar üç fascialı arkhitrav, rozetli friz ve tiyatro masklı, sphenksli kornişten oluşan saçaklığı taşıyordu. Saçaklık üzerinde değişmeli

şekilde segment ve üçgen alınlıklar yer alıyordu. Ortadaki büyük nişin her iki yanında yer alan üçer niş kemerliydi. Kuzey ve güney sonda ise daha büyük, kemerli iki niş yapılmıştı. Orta nişin üzerinde ise bir Suriye alınlığı vardı. Üçüncü katın hesaplanan yüksekliği 11,00 m.'dir.

Tiyatronun cephesinde kullanılan "Şaşırtmalı Aedicula Cephe Sistemi", Ephesos'taki Traianus Dönemi'ne tarihlenen Traianus Çeşmesi ve Celcius Kütüphanesi'nin cepheleriyle benzerdir. A. Öztürk tarafından yapılan karşılaştırmalarla ulaşılan sonuçlarda buna paralel örneklerin, en geç Augustus Dönemi'ne tarihlenen Petra mezar cepheleriyle benzerlikler taşıdığı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Perge tiyatro cephesinde kullanılan birçok mimari motifin paralellerinin de Petra'da olduğu saptanmıştır. Roma Dönemi aedicula mimarisinin Hellenistik saray mimarisi yoluyla ortaya çıktığı görüşü ve Petra mezar cephelerinin de Hellenistik saray yapılarından örneklenerek yapıldığından hareketle, Perge'deki mimari motiflerin kökeninin Hellenistik saray mimarisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır[386].

Yukarıda anlatılan rekonstrüksiyonu yapan ve scaenae fronsu mimari açıdan inceleyen A. Öztürk'e göre, yapı iki safhalıdır. İlk safhada proskenionla beraber iki katlı bir fasad inşa edilmiştir İkinci safhada ise proskenion yeniden inşa edilmiş ve scaenae fronsa bir kat daha eklenip, üç katlı hale getirilmiştir[387].

Scanae fronsun asıl olarak iki safhalı olduğu, N. Atik'in yaptığı mimari bezeme incelemeleriyle de doğrulanmıştır. Buna göre scaenae fronsun mimari bezemesinde Geç Antoninuslar'dan Erken Severuslar Dönemi ve Erken Severuslar'dan Orta Severuslar'a kadar olan iki asıl süreç vardır. Scaenae frons muhtemelen Marcus Aurelius (M.S. 169-180) Dönemi'nde inşa edilmeye başlanmış ve Septimius Severus (M.S. 193-211) Dönemi'nde de iki katlı sahne binası ve proskenionuyla birlikte bitirilip, açılmıştır. Erken Severuslar-Orta Severular

---

[386] Öztürk, **Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi: Araştırma Yöntemleri**, s. 39-40.

[387] Yukarıda anlatılan rekonstrüksiyon ve belirlenen yapı safhaları için bkz.: İnan, **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge** , s. 287-298; **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 66-68; Arzu Öztürk, "**Architektur der Scaenae Frons des Theaters von Perge**", Cottbus, Yayımlanmamış Doktora tezi, 1999, b.a. **Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi: Araştırma Yöntemleri**, s. 35-37.Tiyatro fasadının mimari elemanlarının özellikleri ve ayrıntılı ölçüleri için ayrıca bkz.: Musa Kadıoğlu, **"Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander"**, Freiburg, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2002, s.450-451.

Dönemi'ni kapsayan ikinci yapım aşamasında ise, A. Öztürk'ün de mimari özellikleri açısından öne sürdüğü gibi, proskenion yeniden yapılmış ve scaenae fronsa bir üçüncü kat eklenmiş olmalıdır[388]. Ancak tiyatrodaki inşa faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, zaman içerisinde çeşitli yenileme ve eklemeler de yapılmıştır. Bunlardan en belirgin olanları, Valerius/Gallienus (M.S. 253-268) ve Tacitus Dönemleri'ne (M.S. 275) atfedilen eklemeler ve değişikliklerdir[389]. Buna dair kanıtlar, kent içi ve Tiyatroda bulunan bazı yazıtlar ile tiyatronun orkhestrasında yapılan değişikliklerdir. S Şahin, Valerianus ve Gallienus zamanına tarihlenen bazı sikkeler ve kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde bulunan bir yazıt dolayısıyla, söz konusu dönemde Perge'de bir agon düzenlendiğini söyler[390]. Tiyatrodaki bir yazıtta ise Cornelianus adlı birinin metropolise bir olympiat agonu bağışladığı belirtilir[391]. Gerçekten de Tacitus Dönemi'nde Perge kısa süreli de olsa İmparatorluktaki kentler içinde çok önemli bir statüye yükselmiş, kent ordu karargahı olarak merkez bir konuma sahip olmuştur[392]. Nitekim, Perge'de yine bu dönemde bir "Agon Takitios Metropolios" olduğu kentin çeşitli yerlerindeki yazıtlar yoluyla bilinmektedir [393], Tiyatro içinde de Tacitus Dönemi'ne dair , başka çeşitli bağışçı yazıtları vardır [394]. Bu durumda, orkhestra ile caveanın oturma sıralarını birbirinden ayıran herme tipli balustrat ve parapetlerin, Tacitus Dönemi eklemeleriyle alakalı olduğu ve bunların, yüksek ihtimalle "Agon Takitios Metropolitios" ile bağlantılı olarak Roma'nın batı

[388] Scaenae fronsun yapı safhalarının mimari bezemeye göre tarihlendirilmesi hakkında bkz.: İnan, **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge**, s. 299-322; **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 68-70; Atik, **Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit,** s.114-166. B. Ferrero da, scaenae fronsunun mimari bezemeleri yoluyla yaptığı tarihleme önerisinde Severuslar Dönemi'ni önermekte, Hermeli balustrat ve parapet eklemelerini ise yak 250 yıllarına tarihlemektedir. Bkz.: Ferrero, **Teatri Classici in Asia Minore**, s. 155.

[389] Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**, s. 203.

[390] **a.y.** Bahsedilen sikke ve yazıtla ilgili olarak ayrıca bkz. aş.: **II.B.3,** dipnot 471; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.50.

[391] Yazıt için bkz.: Clive Foss, **Cities Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor,** Hampshire, Variorum, 1996, IV s.18; Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**, s. 205, no.2; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 60, no. 338.

[392] Bu dönemle ilgili olarak bkz. yuk.: **I.**

[393] Bu yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 58, no. 333-334; s. 59, no. 335-337.

[394] Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**;; s. 207, no. 5-6; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 61, no.339,340; s. 62, no. 341; s.63, no. 342; s. 64, no. 343,344; s. 65, no. 345,346; s. 66, no. 347; s. 67, no. 348-350; s. 68, no. 351-352.

eyaletlerinde daha sık görülen gladyatör oyunları ile su oyunları sergilemek için yapılmış olduğu öne sürülmüştür[395].

Tiyatrodaki tamir ve eklemeler bununla da sınırlı kalmamış, N. Atik'e göre, kullanılan bazı devşirme malzemelerin varlığı sebebiyle, Marcianus (M.S. 450-475) ile Iustinianus (M.S. 527-565) devrinde de devam etmiştir[396].

Scaenae fronsun heykeltraşisi de, mimari açıdan belirlenen tarihlere uymaktadır. 1. katın sockelindeki Dionysos'un hayatını narratif bir üslupla anlatan friz, J. İnan tarafından Geç Antoninuslar-Erken Severuslar Dönemi'ne, scaenae fronsun ilk yapı evresine tarihlenmektedir[397]. 1. kattaki porta reginanın üstündeki kesik alınlıkta yer alan Kurban Sahnesi Frizi, G. Ateş tarafından, M.S. 3. yy.'ın ilk yarısına tarihlenmektedir[398]. 2. kat sockelindeki Kentauromakhi ve 3. kat sockelindeki Gigantomakhi frizleri ise, H. S. Alanyalı tarafından M.S. 3. yy.'ın üçüncü çeyreğine, muhtemelen Gallienus'un yönetim yıllarına (M.S. 253-268) tarihlenmektedir[399]. Ayrıca, Tiyatronun kazıları esnasında, özellikle pulpitumun alt seviyesi ve caveanın alt basamaklarında zengin tam plastik mermer heykel buluntuları ele geçmiştir. 7'si tanrı, 10'u çeşitli imparatorlara ait olan bu heykel ve heykel parçalarından imparatorlara ait olanları, J. İnan'a göre, arkalarındaki numaralardan dolayı, Tacitus Dönemi'nde tiyatroda yapılan değişiklikler esnasında, sonradan bulundukları yere taşınmışlardır[400].

---

[395] İnan, **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 73; **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge** , s. 321; Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**; s. 205; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 51.

[396] İnan, **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge,** s. 321.

[397] İnan, **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 70; **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge**, s. 322-330.

[398] **a.e.**, s. 331-336.

[399] İnan, **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 70-71; **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge**, s. 336-340. Tiyatronun Gigantomakhi ve Kentauromakhi frizleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Hüseyin S. Alanyalı, "**Zur Gigantomachie des Theaterfrieses von Perge**", Viyana, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996; "**Das Friesprogramm des Theaters von Perge in Gallienischer Zeit**", Viyana, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1999; "Eine Reliefplatte aus dem Theater von Perge mit der Darstellung einer Gigantomachie", **Fremde Zeiten, Festschrift für Jürgen Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag,** Band I, Ed.: F.Blakolme, v.d. Viyana, Phoibos Verlag, 1996, s. 381-386; "Gebannte Kentauren und Giganten: Die Friese am Theater von Perge in Kleinasien zeugen vom Nachleben der griechischen Mythologie in römischer Zeit", **AW 1/ 2007**, s.85-90.

[400] Tiyatroda bulunmuş tam plastik heykeller için bkz.: İnan, **Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmaları**, s. 72.

Tüm bunlarla beraber, 1965-66 yılları arasında yapılan düzenleme çalışmaları esnasında[401] yıkıntı içinden ortaya çıkarılan, en yükseği 1,03 m. olan, 4 satırlık yazıtlı kireçtaşından bir arkhitravın birbirine ait, üst kısımları profilli üç parçası, Tiyatronun tarihlenmesine dair yeni bir fikrin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ş. Şahin tarafından değerlendirilen yazıttaki harf yüksekliği 0,18 m. olup, bu haliyle oldukça anıtsal karakterdedir [402]. Şahin tarafından "[Pont]us ve [Bithynia'nın] quaestoru ve propraetoru [M]arcus [Pl]a[n]cius Ru[tili]us [Var]us" şeklinde tamamlanan yazıtta geçen ismin, Vespasianus Dönemi'nde *senator* olan, ünlü Plancia Magna'nın babası Marcus Plancius Varus ile aynı kişi olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü M. Plancius Varus, M.S. yak. 70-72 yıllarında aynı eyaletin *proconsul*ü olmuştur ve aynı eyaletin M.S. 60'lı yıllarda da *quaestor*luğunu yapmıştır, bu durumda yazıt için de M.S. 60'lı yıllar terminus post quem olarak kabul edilmektedir[403]. Bu durumda S. Şahin ayrıca, yazıtın var olması muhtemel 5. satırında, "Hellenistik" Yuvarlak Kuleli Oval Avlunun arkasındaki Hadrianus Dönemi Takının yazıtıyla karşılaştırma yaparak, "τῇ πατρίδι" ibaresinin geçmiş olabileceğini, yani söz konusu bağışın vatana ithaf edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir[404].

S. Şahin bu yazıtlı blokların, M.S. 3. yy.'da ekleme ya da tamirle alakalı olarak Tiyatroya getirilmediğini, aksine bunun orijinal malzeme olduğunu ve muhtemelen Tiyatronun bir kısmının ya da tümünün M. Plancius Varus tarafından yaptırılmış olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, yazıtın Tiyatronun her iki parodosunun üzerinde ya da scaenae fronsun 2. ya da 3. katının orta kapılarının üzerinde yer alabileceğini de söylemektedir[405]. Ancak, Tiyatroda yapılan gözlemler bu parçaların herhangi bir yere ait olabileceğini doğrulayamamıştır. Nitekim, hem scaenae fronsu mimari açıdan inceleyen A. Öztürk, hem de N. Atik, arkhitravın

[401] Bu çalışmalar için bkz. yuk. dipnot 380.
[402] **Yazıt için bkz.:** Sencer Şahin, "Studien zu den Inschriften von Perge III: Marcus Plancius Rutilius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus. Vater und Sohn der Plancia Magna"**, EpigrAnat 27,** 1996, s. 116-117**; Die Inschriften von Perge I,** s. 62, no. 49**; Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge,** s. 201, no. 1; **Ek, no: 18.**
[403] Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**, s. 202-203; **Die Inschriften von Perge I**, s. 63-64.
[404] **a.e.**, s. 64; Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge;** s. 203.
[405] **a.e.**, s. 202.

mimari kontekstle uymadığını saptamışlardır[406]. Arkeolojik ve mimari açıdan orijinalliği saptanamayan bu parçaların, tiyatroda devşirme olarak kullanılmış olması ihtimalinin daha yüksek olduğu ve tiyatronun ilk yapım aşamasının M.S. 60'lar olabileceği savını tam anlamıyla doğrulayamayacağı, şimdilik açıktır[407].

Yazıt, arkeolojik ve mimari açıdan kontekstle bağdaşmasa da, Perge'de M.S. 1. yy.'da gerçekleşen yapı faaliyetleri ve çeşitli festivaller tarihleme konusunda daha esnek düşünmeyi gerektirmektedir. M.S. 1. yy.'da kentte mimari açıdan bir dönüşüm gerçekleştiği açıktır. Kent, Augustus ya da Tiberius Dönemi'nde bir Sebaste Agora, bir Bouleuterion, Demetrios ve Apollonios kardeşler tarafından Domitianus'a ithaf edilmiş bir tak, C. Iulius Cornutus tarafından çok yüksek ihtimalle daha önceden var olan, sonradan büyütülmüş bir gymnasiona sahipti. Tabii, bunların yanısıra arkeolojik ve epigrafik kaynaklarla varlığı saptanamamış, henüz bilmediğimiz başka birçok yapı da kentde mevcut olmalıydı. Bunun yanısıra, kent en erken olarak M.Ö. 4. yy.'da Pseudo Skylaks'ın bahsettiği gibi, Artemis Pergaia kült merkezi olması sebebiyle, Pamphylia ve antik dünyanın diğer kentleri için dini bir merkez özelliği de taşıyordu. Tanrıça onuruna yapılan festivallerde çevre kentlerden de gelen birçok ziyaretçi, içeriği kesin olarak bilinmeyen etkinliklere katılıyor olmalıydı[408]. Ayrıca, Vespasianus Dönemi'nden itibaren kutlanmaya başlanan, Perge'de bildiğimiz en erken resmi festival olan, beş yılda bir yapılan Megala Kaisareia ve Artemis Vespasianeia gibi kutlamalar kente birçok kişiyi çekiyor ve çeşitli kültürel etkinliklere sebep oluyordu[409]. Bu durumda Perge'de söz konusu mimari gelişim ile dini-kültürel etkinliklere paralel olarak en geç M.S. 1. yy.'da bir tiyatronun var olması ihtimali güçlenmektedir. Böylece çekinceli olarak, henüz çok kesin arkeolojik ya da epigrafik bir kanıt bulunmasa da, S. Şahin'in Nero Dönemi'nde Perge'nin bir tiyatroya sahip olduğu önerisi akla yakın durmaktadır. Tiyatro'nun scaenae fronsu en erken Geç Antoninuslar-Erken Severuslar Dönemi'ne

---

[406] İnan, **Untersuchungen an der Fasade Theaters von Perge,** s. 298, dipnot 35; s. 299, dipnot 40.
[407] Cavea için başka bir tarihleme, Ferrero tarafından, duvarcılık ve oturma sıralarının profilleri uyarınca M.S. 2. yy.'ın ilk onyıllarına yapılmış ve bu yapının finansörünün Plancia Magna olabileceği ileri sürülmüştür. Bkz.: Bernardi Ferrero, **Teatri Classici in Asia Minore**, s. 155.
[408] Artemis Pergaia kültü için bkz yuk.: **I.**
[409] "Megala Kaisareia" için bkz.: Dräger, **Die Städte der Provinz Asia in der Flavierzeit**, s. 254-255; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 1; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris**, s.437; **Die Inschriften von Perge I**, s. 56,57, 65.

tarihlenebilmesine rağmen, caveanın daha erken yapıldığı ve belki de önceden daha mütevazi bir sahne binasına sahip olduğu düşünülebilir.

2. Stadion

Kentin surlar dışında yer alan en büyük yapılarından biri de Stadiondur. Tiyatronun hemen kuzeydoğusunda, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir **(Lev. 38, Res. 40)**. Bu yapı Küçük Asia'da bulunan stadionlar içinde de en iyi korunmuş örneklerdendir. Stadion hakkında da, Tiyatro gibi, en erken ayrıntılı bilgiyi Lanckoroński ve ekibi vermiştir[410]. Perge kazıları çerçevesinde sadece tonoz içleri kazılan yapı üzerine, kısa tanımlar dışında, henüz ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır[411].

Yapı düz zemin üzerine, tonozlarla yükseltilerek, düzgün kesilmiş bosajlı kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. Sphendonesi kuzeye bakar, güneyi ise düz sonlandırılmıştır **(Lev. 42, Res. 44)**. Orta kısmında curvatura görünmektedir. Stadionun toplam uzunluğu yak. 234 m.'dır. 42,50 m.'lik uzunluğa sahip kuzeydeki sphendonede yer alan arena kısmı ile 34,00 m. genişliğindeki koşu alanı, daha geç dönemlerde inşa edilmiş olduğu anlaşılan kuzey-güney doğrultulu bir duvar ile birbirinden ayrılmıştır. Arena kısmına biri kuzey, ikisi doğu, ikisi batıda olmak üzere 5 kapı açılmaktadır. Yine arena kısmında yirmi iki basamaklı sekiz dikey merdiven bulunmaktadır. Koşu alanı ile oturma sıraları arasında 1,17 m. genişliğinde bir koridor vardır. Bu iki kısmı birbirinden 1,17 m. yüksekliğinde bir duvar ayırır. Söz konusu koridor da, şimdi korunmamış olan bir korkulukla koşu alanından ayrılıyor olmalıydı. Oturma basamaklarının tümü ise 6,30 m. genişliğinde bir alan kapsar. 12 basamaktan oluşan oturma sıraları tonozlu bir alt konstrüksiyon üzerine oturtulmuştur ve genel olarak iyi korunmuştur. Söz konusu tonozlu konstrüksiyon Küçük Asia'da rastlanan yapılar içerisinde, Roma mimari özelliklerini yansıtan en iyi

[410] Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 55-57.
[411] 1990-1991 yılları arasında toplam 6 adet tonozun kazısı için bkz. Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu", **15. KST-II**, 1995, s. 560. Perge Stadionunun tanımları için ayrıca bkz.: Mansel, **İlkçağda Antalya Bölgesi**, s. 18; Bean, **Eskiçağ'da Güney Kıyılar**, s. 33; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 245; The Founding of Perge, s.183; Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge, s. 7; Secda Saltuk, **Antik Stadyumlar**, İstanbul, İnkilap Kitapevi, y.y., s. 71-73.

korunmuş ve en karakteristik örneklerdendir[412]. Sıraların korunma durumu kuzey ve batıda daha iyi, doğuda diğer kısımlara nazaran daha kötüdür. En üstteki oturma basamağı sırasının arkasında, insan trafiği akışını sağlamak için 3,70 m. genişliğinde bir koridor daha vardır.

Yapının doğu, batı ve kuzeyindeki tonozlar dışarıya bakmaktadır. En güneydeki batı ve doğu uçlarda bulunan tonozlar ise daha küçük olup, dışa açılımı yoktur. Korunmuş olan tonozlar 5,70 m. genişlik ve 9,84 m. derinliğindedir. Bunların, mekanın verdiği imkan neticesinde, dükkan ve atölye olarak kullanılmış olduğu açıktır. Nitekim, doğu kısımda kuzeyden itibaren 16., 17., 20., 26. ve 28. tonozların, kemer altlarında, duvarlarına kazınmış topos yazıtlarında, bazı dükkan sahiplerinin ismi vardır. Bir kısmının ise gümüş ve altın işlikleri olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır[413]. Tabii bu dükkanlar, Artemis Ephesia festivallerine benzer şekilde, Artemis Pergaia ve İmparatorluk agonları için gelen ziyaretçilere yönelik olarak, işletiliyor olmalıydı[414]. Sonraki dönemlerde her iki yanları tuğla duvarlarla örülmüş ve ortalarına girişler eklenmiştir. Tüm tonozlar kapılar vasıtasıyla birbirine geçit verir. Her üç tonozdan birinde ise Stadiona girişi sağlayan bir kapı bulunur. Yapının, kuzey kısmında ise üst koridora geçit veren kare kesitli payeler üzerinde dört basamak yer alır. Güneyde bulunan asıl giriş kapısı ise tümüyle yıkılmıştır. Mimari bezemeli söve, lento, arkhitrav ve saçaklık parçaları, sütun parçaları, sütun başlık ve kaide parçaları ile yarım sütunlu paye parçaları, bu kapının oldukça anıtsal bir görünüm sergilediğini kanıtlamaktadır. Oturma sıralarının deformasyonundan, Stadionun bir depremle büyük hasar gördüğü anlaşılmaktadır.

Stadion ile Tiyatronun birbirine yakın konumları göz önüne alındığında, her ikisinin işlev açısından birbirleriyle bağlantılı olarak planlandığı düşünülebilir **(Lev. 42, Res. 45)**. Tiyatronun konumunda, inşası açısından güdülen ekonomik

---

[412] Stadionun tonozlu konstrüksiyonu için ayrıntılı bilgi için bkz.: Vann, **"A Study of Roman Construction in Asia Minor**, s. 114-117.

[413] Yazıtlar için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia,** s. 169, no. 43. Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.133, no.58.; Foss, **Cities Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor**, IV s.18; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.143, no. 476. S. Şahin bu yazıtları tarihlememiştir. Ancak, Lanckoroński ve S. Saltuk bu yazıtların M.S. 2. yy.'a tarihlenebileceğini söylese de, harf karakterleri daha geç bir tarihe işaret etmektedir. Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia,** s.46, Saltuk, **Antik Stadyumlar**, s. 72. Bu yazıtlar muhtemelen, tonozlara daha sonra tuğladan eklenen kapıların yapılmış olduğu Geç Antik Dönem'e ait olabilir.

[414] Söz konusu festivaller için bkz.: yuk.: **II.B.1.;** bkz. aş.: **IV.C;** Ayrıca bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri,** s.46-47.

kaygılar ve tabii ki mimari gelenek açısından bir tepeye yaslanması dikkat çekicidir. Ayrıca surların hemen dışında, ancak kent kapısına yakın bir tepe yamacına inşa edilmiş olması, hem kent içinden, hem de kent dışından gelenler için kolaylık sağlaması bilinciyle hareket edildiğine işaret etmektedir. Stadion ise, düz bir alanda, tonozlu konstrüksiyon üzerinde yükseltilmiş ve anlaşılan bilinçli bir şekilde Tiyatronun çok yakını tercih edilmiştir. Bunda çeşitli periyotlarda düzenlenen dini nitelikli agon ve festivallerin, hem Tiyatro hem de Stadionda, kombine edilerek gerçekleştirilme kolaylığı rol oynamış olmalıdır. Etkinlikler esnasında seyircilerin her iki yapı arasındaki, hareketliliğini kolaylaştırmak da dikkate alınmış olmalıdır. Perge'de görülen, her iki yapı arasındaki bu yakın organik ve işlevsel bağ, Aizanoi'daki stadion, tiyatro birlikteliğini hatırlatmaktadır. Gerçi, buradaki birliktelik, mimari açıdan Aizanoi'daki kadar yakın olmasa da, her iki kentte birden, planlama açısından uygulanan işlevsel yakınlığın, benzer kaygılarla gerçekleştirildiği açıktır.

Stadionun tarihlemesine dair epigrafik kesin bir kanıt ve mimari olarak ayrıntılı bir çalışma bulunmasa da, bulunduğu konumun konteksti açısından M.S. 1. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir[415]. Yapının tonozlu bir konstrüksiyon üzerine oturması Roma Dönemi'nde inşa edildiğine dair en açık kanıttır. Kuzeyinde bulunan sphendone kısmı ise yine, M.S. 1. yy.'dan itibaren görülen mimari bir uygulamadır[416]. Stadion ve Tiyatronun duvar işçiliği ve malzemesi de birbirine çok benzerdir ve aynı dönemin özelliklerini göstermektedir. Nitekim yukarıda açıklandığı üzere bu iki yapı ya bir arada ya da çok yakın zaman aralıklarıyla birbiriyle bağlantılı planlanmış olmalıdır. Yukarıda ileri sürüldüğü gibi, Tiyatronun M.S. 1. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmesi uygun görünmektedir[417]. Nitekim, Tiyatro için sıralanan, M.S. 1. yy.'da var olma sebepleri, Stadion için de geçerlidir. Her ikisi de festivaller ve buna dahil olan agonlar için kullanılmışlardı. Böylece, Stadionun da M.S. 1. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmesi oldukça mantıklıdır.

---

[415] Haluk Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 245; **The Founding of Perge**, s.183; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 7.
[416] Saltuk, **Antik Stadyumlar**, s. 30; W. Zschietzschmann, **Wettkampf-und Übungsstätten in Griechenland. Stadion, Palästra, Gymnasion. Eine Überschicht, 1. Das Stadion**, Beiträge zur Lehre und Forschung der Leibeseziehung 5, Stuttgart, Schondorf, 1960, s. 20.
[417] Bkz. yuk.: **II.B.1.**

3. Kuzey-Güney Doğrultulu Sütunlu Cadde

Perge aşağı kentinin ana caddelerini kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu, kuzeyde birbirini keserek kavşak oluşturan ve kenti dört kısma ayıran iki sütunlu cadde oluşturur. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, batısındaki az bir kısmı dışında büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır[418].

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde kentin güneyindeki Hadrianus Dönemi Takı ile kuzeyde, Akropolisin güney eteğindeki Geç Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen F3 Nympaeumu arasında yak. 480 m. boyunca uzanır. Cadde, kuzey-güney doğrultusunda düz bir aks üzerinde ilerlemez; aksine dört hafif kırılma gösterir[419] **(Lev. 43, Res. 46, Plan 14; Lev. 44, Res. 47-48)**. Hadrianus Dönemi Takı'nın hemen arkasından kuzey-kuzeydoğu yönünde 4. insulaların sonuna kadar yönünü koruyan cadde, buradan itibaren tam kuzeye dönerek 5 ve 6. insulalar boyunca aynı doğrultuda devam eder; ardından çok hafif bir yön değişikliğiyle kuzey-kuzeybatıya yönelir ve doğu-batı doğrultusundaki sütunlu cadde ile kesiştiği kavşağa kadar aynı yönelim korunur. Kavşağın ardından tekrar kuzey-kuzeydoğuya dönerek F3 nymphaeumuna varır **(Lev. 45, Plan 15; Lev. 46, Res. 49)**. Bu eksen sapmaları sonucu, caddenin başladığı yer olan Hadrianus Dönemi Takı'ndan kuzeye ve kırılmaların gerçekleştiği diğer noktalardan bakıldığında caddenin sonu görülemez. Bu aks değişikliği, caddenin inşasından önce geçeceği yerler üzerinde bulunan bazı önemli yapıların varlığını ve

---

[418] Kuzey-güney Sütunlu Cadde kazıları hakkında Bkz. : Mansel,"**1956 Yılı Side ve Perge Kazılarına Dair Kısa Rapor**, s.660; "1957 Senesi Side ve Perge Kazıları",**TAD 8-1**, 1958, s.4-5; "1967 Perge Kazılarına Dair Rapor", **TAD 16-1**, 1968, s.101-102; **Perge Kazısı 1973 Çalışmaları**, s.542-543; **1974 Perge Kazısı**, s.551; **Ausgrabungen 1957-1972**, s.57-60; Jale İnan, **Perge Kazısı 1975 Çalışmaları**, s.703; "Perge Kazısı 1976 Çalışmaları", **Belleten 41-1**, 1977, s.616-618.; "Perge Kazısı 1977 Çalışmaları", **Belleten 42-2**, 1978, s.530.; **Perge Kazısı 1978 Çalışmaları**, s.876; **Perge Kazısı 1979 Çalışmaları**, s.607-608; **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, s.399-400; Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1988 Yılı Ön Raporu**, s.212-213; **Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu**, s.598-599; "Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu", **17. KST -II**, 1996, s.109-111.; **Perge Kazıları**, s.241-247; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6; **Perge**, s. 291. Haluk Abbasoğlu başkanlığında caddenin batı kısmında, P1 anıtının hemen kuzeyinde, uzun bir aradan sonra 2002 yılında tekrar başlayan kazılar için bkz.: Haluk Abbasoğlu, "Perge 2002", **ANMED 1**, 2003, s. 33; "Perge 2003", **ANMED 2**, 2004, s. 46-47; "2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları", **ANMED 3**, 2005, s. 69-70; "Perge 2005", **ANMED 4**, 2006 s. 48-49. "Perge 2006", **ANMED 5**, 2007, s. 56.

[419] Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.25; Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s.179.; Martini, **Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge**, s.481. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ile ilgili Heinzelmann'ın yayınında caddede üç hafif kırılma görüldüğü belirtilmektedir. Bkz. Heinzelmann, **Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn**, s.201. Ancak plan üzerinde yapılan dikkatli bir inceleme kırılmanın üç değil dört defa gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.

bununla beraber önceden var olan bir "Hellenistik Dönem" caddesini düşündürmektedir[420]. Çünkü daha kolay, aynı zamanda mesafeyi kısaltacağından daha masrafsız düz bir yönelim yerine, kırılan akslarla planlanan, muhtemelen önceden var olan bir cadde, ancak vazgeçilemeyecek önemde kamusal işlevleri olan yapıların daha önceden burada olmalarıyla açıklanabilir[421].

Cadde, Hadrianus Dönemi Takı'nın hemen kuzeyinde kesiliyor olsa da, ulaşım işlevini, takın ve Yuvarlak Kuleli Oval Avlu'nun doğusundan, oldukça daralarak ve anıtsallığını kaybederek sürdürür. Fakat, 19. yy. da Perge'yi ziyaret eden gezgin-araştırmacılarından Ch. Texier ve P. Trémaux'un Perge kent planlarında, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin Hellenistik Güney Kent Kapısı'ndan çıkarak, güneye devam ettiği gösterilmiştir[422]. Bununla beraber, Sütunlu Caddenin en erken ayrıntılı betimlemesini yapan Lanckoroński de, caddenin Hellenistik Güney Kent Kapısı'ndan, güneye, kentin dışına doğru yak. 850 m. daha devam ettiğini göstermiştir[423]. Ancak Lanckoroński, planda göstermiş olmasına rağmen, caddenin söz konusu güney uzantısından metin içinde hiç bahsetmez. Caddenin söz konusu kısmına değinmiş olan

---

[420]Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.25; Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s.179. Heinzelmann, **Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn**, s.201. Caddenin Hellenistik öncelini bulmak amacıyla 1995 ve 1996 yıllarında dört adet sondaj açılmıştır (Ja95A, Ja95B, Ja95C ve Ja96A sondajları). Bunlardan Ja96A'da, 9.98/10.00 cm. kotunda rastlanan gri renkli killi tabakanın Ja95A'da, 9.89 cm. kotunda başlayan tabakayla aynı olması; tabakanın kuzeye doğru uzanarak, bu kottan geçecek bir yolun "Hellenistik Güney Kent Kapısı" ndan akacak trafiğe uygun olması sebebiyle, rastlanan sıkıştırılmış toprak zeminin caddenin Hellenistik önceline ait olabileceği öne sürülmüştür. Bkz. Bulgurlu, **"Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri"**, s.28-20.

[421] Bkz. von Gerkan, **Griechische Städteanlagen**, s.142. Lanckoroński, *"Bu caddeler kent içinde bazen arazideki yükseltiler nedeniyle ekseninden sapar"* der, ancak bu gözlemi sadece doğu-batı doğrultulu cadde için geçerli olabilir. Bkz. von Lanckoroński, **Pamphylia**, s.41. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin bulunduğu arazi boyunca aksı değiştirmeye sebep olacak herhangi bir yükselti bulunmamaktadır. Bu sebepten topografik faktör caddenin planlamasını etkilememiş olmalıdır. Buna karşılık W. Martini, "Güneydoğu Kutsal Alanı" nda bulunması muhtemel olan Artemis Pergaia Kutsal Alanı sebebiyle, caddenin Oval Avlu'dan itibaren 170 m. boyunca kuzey-kuzeydoğu yönünde uzanmasını da, kente girenlerin dikkatinin ilk olarak, Akropoliste yükselen Artemis Tapınağı'na yöneltmek için olabileceğini savunur. Bkz. Martini, **Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge**,s.479-492, özellikle s. 485-486. Arkeolojik olarak bu bilginin doğruluğu henüz kesin olarak kanıtlanamamıştır. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. yuk.: **I.** ve aş. : **IV.A.**

[422] Ch. Texier'in planında kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin güneye devamı "Kanal" olarak nitelendirilmiştir. Bkz. : Charles Texier, R.P. Pullan, **Byzantine Architecture, Illustrated by Examples of Edifices Erected in the East during the Earliest Ages of Christianity, with Historical and Archaeological Descriptions**, y.y., 1864, s. 31, kent planı için bkz.: **a.e.**,lev.3. P. Trémaux'nun kent planı ise şaşırtıcı derecede ayrıntılıdır. Caddenin güneye devamı iki yanında porticoları belirtilerek çizilmiştir. Bkz. P. Trémaux, **Exploration archéologique en Asie Mineure**, y.y., 1863, lev. 1; Her ikisi için ayrıca bkz. Recke, **in loco, Murtana ubi olim Perga sita fuit**, s. 104-107, lev. 29, 36.

[423] Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin betimi için Bkz. : Lanckoroński, **Pamphylia**, s.41.; Caddenin devamını gösteren kent planı için bkz.: **a.e.,**s.34, res.26.

diğer bilim insanları ise, sütunlu olup olmadığına; genişliğine vb. gibi özelliklerine dair herhangi bir bilgi vermeyip, sadece kentin dışında bulunduğu bilinen Artemis Tapınağı ile ilgili bir prosesyon yolu olabileceğine dair görüşlerini dile getirirler[424]. Günümüzde caddenin kent dışına devam eden güney kısmı izlenememektedir, bu sebepten özellikleri hakkında bir şey söyleyebilmek mümkün değildir[425].

Cadde yak. 22,00 m. genişliğiyle, yaya ve araba trafiğine uygundur. Nitekim tamamen sarımsı kireçtaşı levhalarla kaplı tabanında tekerlek izleri seçilebilmektedir. Batısında 6,50 m, doğusunda ise 5,50 m. genişliğinde porticolar bulunur. Porticoların tabanı, çok renkli, kireçtaşı, mermer ve pişmiş topraktan tesserae ile geometrik desenli mozaikler ile kaplanmıştır. Dükkanların girişlerinin önüne denk gelen bazı mozaiklerde de reklam panoları oluşturulmuş, bunların içine dükkan sahiplerinin ismi işlenmiştir. Ancak bunlar orijinal döşeme olmayıp, Geç Antik- Bizans Dönemi'ne aittir[426]. Porticoların gerisinde ise ortalama 5,00 m. derinliğinde dükkanlar sıralanmaktadır **(Lev 46, Res. 50, Lev. 47, Res. 51-52)**.

Dükkanların önündeki porticoların monoblok yivsiz sütunları batıda 9. insulaya kadar mermer, 9 ve 10. insulalarda granit ve sonra 11. ve 12. insulalarda yine mermerdendir. Doğuda ise 1. ve 2. insulalar granit, sonra 11. insulaya kadar mermer, 11. insulada granit, 12. insulada ise yine mermerdir. Sütun gövdelerini oluşturan mermer malzeme grimsi beyaz Prokonnesos mermerinden[427], gri granit ise Troas

---

[424] Caddenin güneye doğru devamından bahseden kaynaklar için bkz.: Mansel, **1968 Perge Kazısına Dair Ön Rapor**, s.95; Onurkan, **Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia**, s.321.; **Artemis Pergaia**, s.296.; Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s.92,96.; MacKay, **Major Sanctuaries of Pamphylia and Pisidia**, s.2067; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.27. Bu caddenin sonu olduğu düşünülen noktada bulunan Dor düzenindeki Hellenistik Dönem tapınağı için bkz.: yuk.: **I.**

[425] Lanckoroński'nin kent planına göre düz bir aksta güneye uzanan caddenin geçmiş olabileceği yerlerde, günümüzde yoğun olarak sera tarımının yapıldığı özel mülkiyetteki tarlalar uzanmaktadır.

[426] Söz konusu mozaiklerdeki panolardan birinde Anastasius'un sahibi olduğu dükkanın, Theodoulos'un işyeri olduğu belirtilmektedir. Bir başkasında kilise üyesi Theodoros'un ismi geçmektedir Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1981 Çalışmaları**, s. 16-18. Bir diğer mozaikte ise doktor Polydeukes'in iş yerinin reklamı yapılmaktadır. Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, s.399-400. Ancak bu mozaik yazıtları ve mozaik stilleri yukarıda da belirtildiği üzere orijinal olmayıp, caddede yapılan Geç Antik-Bizans dönemi değişiklikleriyle alakalı olmalıdır. Buna karşın reklam amaçlı yazıtlı mozaiklerin, caddenin ticari ağırlığı göz önünde bulunduğunda, daha önceki dönemlerinde de varolduğu varsayılabilir. Ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.208, dipnot 23. Işıl R. Işıklıkaya tarafından 2007 yılı itibariyla Perge mozaikleri hakkında hazırlanan bir doktora tezi, Sütunlu Cadde mozaikleri hakkındaki tarihlemede daha kesin sonuçlar verecektir. Ancak, günümüzdeki durumlarıyla, erken safhalarını saptamak mümkün olmamakla birlikte, şimdilik M.S. 4-6. yy.'lar arasında bir tarih önerilmektedir (Işıl Rabia Işıklıkaya M.A. ile mozaikler üzerine yapılan görüşme).

[427] İnan, **Perge Kazısı 1975 Çalışmaları** ,s.703; Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.210.

granitinden olmalıdır[428]. Sütunların dip profilleri de birbirinden farklılık göstermektedir[429]. Sütunların kaideleri istisnasız Attik-Ion tipinde olup, hepsi Prokonnesos mermerinden işlemiştir. Sütun kaidelerinin oturduğu postamentler ise kireçtaşındandır (**Lev. 45, Plan 15)**. Postamentler çoğunlukla kare-dikdörtgen olmakla beraber, doğu 1. insulanın bir kısmı ile doğu 9 ve 10. insulaların tümü sekizgendir. Postament profilleri de farklılık göstermektedir. Şöyle ki: batıda 1. insula boyunca aynı şekilde devam eden profil batı 2'de değişir, burada bir postamentin üst kısmı işlenmemiştir. Batı 6'ya kadar bir öncekiyle aynı olan profil batı 7 ve 8. insulalar boyunca yine değişir. Ancak batı 6. insuladaki sadece bir postamentin üst profili değişik olup, alt kısmı işlenmemiştir. Batı 8. insulanın ortasından itibaren profil tekrar değişir ve 9. insulaya kadar aynı devam eder. Batı 9'da yeniden değişen profil, Batı 10'dan itibaren batı 1 ile aynı profile döner **(Lev. 48, Çiz. 13)**. Doğuda da benzer değişimler izlenebilmektedir: Doğu 1 boyunca aynı devam eden profil, hem kare hem sekizgen postamentlerin görüldüğü doğu 2'de değişip, doğu 6' ya kadar aynı profilde devam eder. Alt ve üst profillerinin işlenmediği postamentlerin de görüldüğü doğu 5'ten sonra, doğu 6'nın postament profilleri bir öncekiyle benzeşir ancak, bunların alt profillerinde bir silme eksiktir. Doğu 7. insulada tekrar değişen profiller, doğu 8 boyunca aynı devam eder. Sekizgen postamentlerin bulunduğu doğu 9-10. insulalarda değişen profil, üç farklı tip barındırır. Bir sonraki insulalar olan doğu 10 ve 11 aynı profile sahiptir. Doğu 12'de değişen profilde, kendi içinde iki ayrı tip görülür (**Lev. 49, Çiz. 14**).

Mermerden sütun başlıkları Ion ve Korinth düzenindedir; bulundukları yer itibariyle iki ayrı safha ya da tercihle yerleştirildiklerini düşündürürler. Şöyle ki: Batı 3. insulada kullanılan Korinth başlıkları istisna olmak üzere, doğu ve batı kısımlarda 9. insulaya kadar Ion başlıkları kullanılmıştır. Daha sonra doğu ve batı 9-12. insulalara ise Korinth başlıkları vardır (**Lev. 45, Plan 15)**.

Portiklerin üst yapısını oluşturan ve hepsi kireçtaşından ayrı ayrı işlenmiş arkhitrav, friz ve geison bloklarından, daha çok arkhitravlar korunmuştur. Arkhitravların yükseklikleri 0,45 m. ile 0,58 m. arasında değişmektedir. Bir kısmı inci

[428] **a.y.**
[429] Söz konusu farklılık aynı taş ocağından çıkma sütunlarda, son işlemelerin farklı eller tarafından yapıldığına dair bir kanıttır. Ayrıca bkz.: **a.y.**

dizileriyle birbirinden ayrılmış üç fascialıdır. İnci dizilerinin incileri uzundur ve ara elemanları keskin değildir. Arhitrav taçları sırasıyla inci dizisi, yumurta ve dilden oluşan Ion kymationu ile, dönüşümlü açık kapalı palmetlerden oluşmaktadır **(Lev. 50, Res. 53-54)**[430]. Caddenin doğusunda üç fascialı olup, arkhitrav taçlarındaki Ion kymationu yumurta ve oktan oluşan örnekler de vardır **(Lev. 50, Res. 55)**[431]. Bunların yanı sıra, Ion kymationları yumurta-dilden oluşan iki fascialı örnekler ise caddenin batısında bulunmaktadır **(Lev. 51, Res. 56)**[432]. Birçok arkhitrav soffitlidir. Bunların hepsi dar soffitli olup, arkhitrav alt yüzeyinin 1/5, 1/4 veya 1/3'ünü kapsarlar. Bezemesiz olanlarının yanında, tek bir örnek olarak dar figürlü, kıvrım dallı, asma filizli, sarmaşık dallı, yapraklardan oluşan düz girlandlı ve tekrarlanan motifli örnekleri vardır. Soffitlerdeki farklı bezemelerin yanı sıra, aynı motifler içinde de üslup farklılıkları görülmektedir[433]. Arkhitravların üzerinde yer almış az sayıda korunmuş friz blokları sarmal dalla bezenmiştir. Yine az sayıda rastlanan geison blokları ise güçlü bir diş kesimin ardından ince düz bir silme, daha sonra yumurta ve dilin oluşturduğu bir Ion kymationu, onun da üzerinde açık ve kapalı palmetlerle bezenmiştir **(Lev. 51, Res. 57)**[434]. Bu durumda, üç ayrı bloktan işlenmiş epistylon yak. 1,65 m. yüksekliğe sahip olmalıydı. Porticonun epistylonunun, arkalarındaki dükkanların fasadlarına dayanan basit ahşap kirişlerle sonlandığı söylenebilir[435] **(Lev. 57, Çiz. 17)**. Sütunlu Caddede korunmuş olan arkhitravların büyük çoğunluğu yazıtlıdır. Yazıtların harf yükseklikleri değişikliler göstermektedir. Bunların arasında

---

[430] **Res. 53**'deki örnek caddenin batısından olup, Ja.02.124 kazı env. nosuna sahiptir. **Res. 54**'deki örnekde ise caddenin batısındandır ve yazıtlı olması dolayısıyla Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 262, no, 215'de Parça 2 olarak ele alınmıştır.

[431] Bu örnek caddenin doğusunda bulunur ve kazı env. nosu silinmiştir.

[432] Ja.06.227a-b kazı env. nolu bu arkhitravın üst fasciasında 0;16 cm. harf yük. sahip "ΝΑΙΟΣ" yazıtı vardır. Yazıt arkhitravın diğer parçalarında devam ediyor olmalıydı. Önceden stilize aslan ayaklarına sahip oturma sırası olarak başka bir yapıda kullanılmış olması gereken bu blok, daha sonra işlenerek arkhitrava dönüştürülmüştür.

[433] Sütunlu Cadde arkhitrav soffitleriyle ilgili olarak bkz.: Haluk Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri**, s. 5, Tablo 2; s.28; s.34, no2-3; lev.II-2; s.36, no.10; lev. III-4; s.37, no.13; lev. IV-2; s.38, no.15-17; lev. IV-4-6; s.39, no.18-20, lev.V-1-3; s.43, no.31-32 lev.VII-3-4; s.45, no.39, lev.VIII-6; s.4, no.44, lev.X-1; s.49, no.53; s.50, no.54; s.54, no.63, lev. XIII-1; s.55, no.64, lev.XIII-2; s.62, no.95-96 lev.XVIII-5-6; s.63, no.97-98, lev. XIX-1-2; s.64, no.102, lev. XIX-6. Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**,s.213-214.

[434] Caddenin doğusunda bulunan ve sonradan üst üste yerleştirilen bu arkhitrav, friz ve geison bloklarının en iyi korunmuş örneği, yazıtı dolayısıyla Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 265, no. 215'te incelenmiştir.

[435] Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.204.

0,18-0,19 m. **(Lev. 51, Res. 58; Lev. 52, Res. 59-61; Lev. 53, Res. 62-63)**[436] ile 0,15 m. **(Lev. 53, Res. 64)**[437] yükseklikle anıtsal boyutta olanlarla birlikte , 0,10 m. **(Lev. 50, Res. 55; Lev. 51, Res. 57)** ve 0,07-0,08 m.lik **(Lev. 54; res. 65-66)**[438] daha alçak harf yüksekliklerine sahip olanlar da vardır. Söz konusu yazıtlı arkhitrav parçalarından, yazıtı tam olarak günümüze kalmış olan bir örnek yoktur. Bu sebepten biri dışında tamamlanmaları şimdilik mümkün gözükmemektedir. Ancak anıtsal büyüklükte harflere sahip olanların, muhtemelen inşaatın tamamlanmasına yardım eden ya da o dönemde hüküm süren çeşitli imparatorlara ve yüksek memurlara ithaflarla ilgili olabileceği güvenle öne sürülebilir[439].

Porticoların arkasındaki dükkanlar ortalama 5,00 m. derinliğe sahiptirler. 2,50 m. yüksekliğindeki profilli söveleri ve 0,50 m. kalınlığındaki lentoları ile 3,00 m. yüksekliğinde girişleri vardır. Dükkan sövelerinin profilleri, doğu 1. insuladaki, güneyden kuzeye doğru 8. dükkanınki istisna olmak üzere, hepsinde aynıdır **(Lev. 55, Çiz. 15)**. Giriş genişlikleri değişiklikler göstermektedir. Örneğin batı 9. insuladaki dükkan genişlikleri yak. 2,07 m., aralarındaki duvar da 1,70 m. iken, doğu 9. insuladakilerin genişlikleri 2,30 m. ve aralarındaki duvar uzunluğu da 0,77 m.'dir.

---

[436] **Res. 58**'daki arkhitravın üzerinde anıtsal büyüklükteki harflerle yazılmış "ΒΕΡ" yazıtı S. Şahin tarafından ΤΙ]ΒΕΡ[ΙΩ (Tiberius'a) şeklinde tamamlanmıştır. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.45, no.26.; **Res. 59-61**'daki arkhitravlar F3 Nymphaeumunun yak 100 m. güneyinde bulunur. Aslında dört parçadan oluşan, fakat "I" harfli olanı tarafımdan yapılan aramada bulunamamış bu arkhitrav parçaları S. Şahin tarafından incelenmiş, fakat bir tamamlama önerisi getirilmemiştir.Bkz. **a.e.**, s. 45, no. 27. Birbirine oldukça yakın dört parçadan oluşan bu arkhitrav parçalarının yükseklikleri, bezemeleri, harf stilleri ve yükseklikleri birbirine uymaktadır. Bu sebeple her bir parçadabulunan"Ι" "Ε" "Σ" ve "Ν" harfleri[ΚΑϑ]ΙΕ[ΡΩ]ΣΕΝ (sundu/adadı), [ΑΦΙΕΡΩ]ΣΕΝ (kutsadı/adadı) ya da [ΚΑΤΕΣΚΕΥΑ]ΣΕΝ (yaptırdı) şeklinde tamamlanabilir. Bunlarla birlikte **Res. 62**'daki Ja.02.97 kazı env. nolu ve "A" harfli; **Res. 63**'daki Ja.02.124 kazı env. nolu "H E" harfli arkhitrav parçaları da yazıtlarının anıtsallığı sebebiyle bir imparatora adanmış olmalıdırlar, ancak bunlar tekil harfler içerdiklerinden tamamlanmaları şimdilik mümkün değildir.

[437] Hadrianus Dönemi Takının Dönemi Takı'nın yak. 200 m. kuzeyinde, caddenin batısında bulunan bu arkhitrav S. Şahin tarafından incelenmiştir. Bkz.: **a.e.**, s. 262, no.214; ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.215.

[438] **Res. 65**'teki yazıtlı arkhitrav parçası F3 Nymphaeumunun 'ün yak. 50 m. güneyinde, caddenin batısında yer alır. Arkhitravın üzerindeki]ΥΛΑΜΠΡΟΠΑΤΡΟΣ yazıtı Lanckoroński'nin *"dörtyolun biraz güneydoğusundaki uzun galeride. Üstte kymalı ve silmeli epistylos"* şeklinde tarif ettiği ve Τ]ΟΥΛΑΜΠΡΟΤΑΤ[ΟΥ gibi kopyaladığı parça olabilir. Bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s.165, no.31 Nitekim, parçanın yeri yukarıdaki tanıma uymaktadır. Buna rağmen Lanckoroński'nin kopyasında yazıtın son kısmının farklı olması basım hatası veya yanlış okumadan kaynaklanmış olabilir. Aynı yazıtı S. Şahin yerinde görememekle birlikte, Lancoronski'den aldığı kopyadan bahsetmiştir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.147, no.486. **Res. 66**'deki yazıtlı arkhitrav parçası S. Şahin tarafından incelenmiştir. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 263, no. 216a.

[439] Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.29; Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.215.

Dükkanların arasındaki duvarlar, 1,50 m. yüksekliğinde profilli orthostatlarla kaplanmıştır. Bazı dükkanların önünde yazıtlı mozaik reklam panoları bulunmaktadır[440]. Bu orthostatlarda temel olarak iki ayrı profil tipi görülür[441] **(Lev.56, Çiz. 16)**. Dükkanlardan doğu 10. insulanın güneyindeki sokağın (Ja9) hemen kuzeyinde bulunan 1. dükkanı, doğu 1. ve 2. insulanın ise I-XVI. dükkanları kazılmıştır . Kazılar sonucu dükkanların düzgün olmayan dikdörtgen planlı; taş ve tuğladan özensiz inşa edilmiş duvarları olduğu, I. Dükkanın tabanının mozaikle kaplandığı, diğerlerinin pişmiş toprak taban döşemeli olduğu anlaşılmıştır. V nolu dükkanın doğu duvarındaki geçit sebebiyle, V ve VIII nolu dükkanların doğusunda yapılan kazılarla, dükkanların arkasında (doğusunda) konutların bulunduğu saptanmıştır (**Lev. 57, Çiz. 17)**. Kayda değer bir buluntu vermeyen dükkanların bu durumlarıyla Geç Antik-Bizans Dönemindeki değişikliklerle günümüze ulaştığı belirtilmiştir[442].

Kuzeyden güneye doğru alçalan bir kotla devam caddenin ortasından, belki de en özgün özelliği olarak tanımlanabilecek açık bir su kanalı geçer **(Lev. 46, Res. 50; Lev. 32, Res. 34)**. Akropolis eteğindeki F3 Nymphaeumu üzerindeki Kestros heykelinin altından akan ve nymphaeumun havuzunu dolduran su, buradan, havuzla bağlanmış olan kanalın içine, kanal vasıtasıyla da caddenin ortasından kentin güneyine doğru akıyordu[443]. Kanal, kavşaktaki bir kesintinin ardından, kavşağın güneyinde devam eden caddenin başından devam eder. Hadrianus Dönemi Takı'nın güneyinde, Tacitus Cadde'sinin başlangıcı hizasında son bulur. Dışı profilli kireçtaşından yapılmış kanal, 2,00 m. genişliğinde olup, derinliği 0,78 ile 1,20 m. arasında değişmektedir. Kanal levhaları temelde üç farklı profil gösterirler (**Lev. 58, Çiz. 18)**. Güneyde iki farklı tip karışık kullanılmıştır. Kavşağa yakın kısmından itibaren ise tek bir tip kullanılmıştır. Kanalın tabanı büyük kireçtaşı levhalarla kaplanmıştır. Bir başka özelliği, içinin yak. her 8,00 m. aralıkla, hemen üst sınırına kadar yükselen kireçtaşı bloklarla kompartmanlara ayrılmış olmasıdır. Bunun işlevi

[440] Bkz.: yuk.
[441] Bkz.: **a.e.,**s. 207.
[442] Dükkan kazıları için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1984 Çalışmaları**, ,s.399-400; Abbasoğlu**, Perge Kazısı 1988 Yılı Ön Raporu**, s.212-213, , s.598-599; 609-611; Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu**, s.109-111. Ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**,s.205.
[443] F3 nymphaeumuna suyun ulaşımı hk. bkz.: Aziz Albek,"Perge Şehri Su Yolları",**Belleten 36**,sayı:143,1972,s.289-291; Büyükyıldırım, **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, s. 148-151.

ise, suyun debisini azaltıp, üstteki pisliğin dibe çökmesini sağlayarak akan suyun her daim temiz kalmasını sağlamak olmalıdır[444]. Tam ortasından geçtiği caddeyi iki kısma ayıran kanalın üzerinde, yayalar için karşı tarafa geçişi sağlamak amacıyla dar köprüler yerleştirilmiştir. Bunlar planlı bir şekilde caddeyi dik kesen ara sokaklara karşılık gelecek şekilde yapılmışlardır. Caddenin araba trafiğine de açık olduğu düşünüldüğünde, arabalar için her iki kısım arasındaki geçiş, ya kanalın son bulduğu, Hadrianus Dönemi Takı'nın hemen güneyindeki açık kısımdan ya da kavşaktan sağlanabiliyordu[445]. Kanalın tam altından kentin ana atık su kanalının da geçtiği saptanmıştır[446].

Caddenin kendine has bir diğer özelliği, güney başlangıcından itibaren yak. 220 m.'sinde doğu ve batı portiklerinin, dolayısıyla arkalarındaki dükkanların da 6,50 m. geriye çekilip, burada geniş bir meydan yaratılmış olmasıdır (**Lev. 59, Res. 67-68)**. Bu kısım 76,45 m. boyunca devam edip, 7 ve 8. insulaların tümünü kapsar[447] **(Lev. 60, Plan 16; Lev 45, Plan 15)** . Oluşturulmuş bu meydanın sütunlu caddenin diğer kısımlarından işlev açısından farklı olduğu ortadadır. Özen gösterilerek prestijli bir alan oluşturulmak istendiği, batı tarafında güneybatısını ile kuzeybatısı, doğu tarafında ise kuzey doğu duvar köşesinde korunmuş mermer kaplamalardan anlaşılmaktadır. İnce işçiliği ile dikkat çeken mermer kaplama büyük levhalardan oluşmakta ve aralarında mermer çubuklardan oluşan zırhlar geçmektedir[448] **(Lev. 61, Res. 69)**. Porticosunu oluşturan birçok sütununun hemen önünde duran

---

[444] Bkz.: Lancoronski, **Pamphylia**, s.41.

[445] Ayrıca bkz.: Heinzelmann,**Städtekonkurrenz**,s.203.

[446] Bkz. : Mansel,**1957 Senesi Side ve Perge Kazıları**, s.4; Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**,s.203. Kentin ana atık su kanalı, caddenin ortasındaki kanalın altında, kanala paralel devam ediyor; kanal güneyde sona erdikten sonra ise, "Hellenistik" Güney Kent Kapısı ve Macellum/Agora arasında yolun altından geçerek, doğuya yönelen bir başka atık su kanalına bağlanıp, kentin dışına atılıyordu. Bkz.: Bulgurlu, **"Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı**, s.31. 1982 yılı kazı çalışmaları esnasında Hellenistik Kulelerin arkasındaki avlu ve Hadrianus Dönemi Takı'nın kuzeyinde biriken suyu akıtabilmek için, Doğu Yuvarlak Kulenin önündeki antik atık su kanalı temizlenip, yeniden işler duruma getirilmiştir. Bkz.: Jale İnan, "Perge Kazısı 1982 Çalışmaları", **5. KST**, 1983, s.205. Kentin atık su sistemi için ayrıca bkz.: Büyükyıldırım, **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, s.151-152.

[447] Caddede oluşturulan meydanın doğu porticosuna ait olan kısmı 1975 yılında açığa çıkarılmıştır. Bkz.: **İnan, Perge Kazısı 1976 Çalışmaları**, s.703. Batı kısmında ise 2003 ve 2005 yılı kazıları esnasında çalışmalar yapılmış olup, büyük kısmı açığa çıkmıştır. Bkz.: Abbasoğlu, **Perge 2003** , s. 46-47; **2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları**, s. 69-70; **Perge 2005**, s. 48-49.

[448] Doğu tarafındaki mermer kaplama için bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1977 Çalışmaları**, s.530. Batı taraftaki kaplamalar ise 2003 ve 2005 yılı kazıları esnasında açığa çıkarılmıştır. Bkz.: Abbasoğlu, **Perge 2003** , s. 46-47; **2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları**, s. 69-70; **Perge 2005**, s. 48-49.

onurlandırma yazıtlarının bulunduğu kaideler, caddenin diğer kısımlarından daha yoğundur[449]. Bunlarla beraber kişisel onurlandırma heykellerinin de yoğun olarak bu alanda toplanmış olduğu söylenebilir. Çünkü, 2003-2005 yılları arasındaki batı kısmın kazısı esnasında kanalın içinden ve batısından çeşitli heykellere ait birçok torso, giysi ve baş parçaları bulunmuştur. Bunlardan üçü portre heykeli başları olup, içlerinden ikisi ise büstler tacı taşımaları sebebiyle İmparatoruk Kültü rahibesi (ἀρχιέρεια τῶν Σεβαστῶν) ve İmparator Kültü rahibi (ἀρχιερεύς τῶν Σεβαστῶν) olarak kesinlikle tanımlanabilir[450] **(Lev. 61, Res. 70)**. Sütunlu Caddenin kavşağının kuzeydoğu köşesinde bulunan bir kaidenin üst kısmında Gerousia tarafından İmparator Kültü Rahibi olarak onurlandırılan Gn. Pedanius Valerianus isimli birinin Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenen (M.S. 138-192) onurlandırma yazıtı bu durumda erkek portre heykeli için belirleyici bir önem arz etmektedir. Aynı kişiye ait bir başka yazıt imparator rahibi heykel başının yak. 100 m. kuzeyindeki kanal üzerine inşa edilmiş kilise içinde devşirme olarak kullanılmış bir kaide üzerinde bulunmaktadır. Bu yazıttan da Gn. Pedanius Valerianus'un atlı sınıfından (ordo equester/ἱππικός) bir logistes olduğu öğrenilmektedir[451]. Böylece heykelin buluntu yeri[452] ve yazıtların konumu dolayısıyla, söz konusu İmparatorluk Kültü rahibi heykeli portre başınının Antoninuslar Dönemi'nde Perge'de İmparator Kültü başrahipliği de yapmış olan atlı sınıfından logistes Gn. Pedanius Valerianus'a ait olma ihtimali ortaya çıkmaktadır [453]. Portre heykellerinin yanı sıra, 1975 yılı kazılarında doğu kısımda diademli bir Artemis başı[454], 2003, 2005 kazıları sırasında ise batı kısımda Asklepios'a ait olması gereken mermer bir baş , Hygieia'ya ait olması

[449] Özellikle batı kısımda yer alan bu yazıtlar henüz yayımlanmamıştır.
[450] İmparator Kültü rahip ve rahibesine ait olan portre başları için bkz.: Abbasoğlu, **Perge 2005**, s. 48-49.
[451] Söz konusu yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.198, no.180; s.199 , no.181.
[452] Genç Antik ve Bizans Dönemi'nde Hristiyan halk tarafından kentlerdeki birçok heykel, pagan dönemi çağrıştırdığından mermer olanlar kırılıp gömülmüşler veya daha sonradan kireç elde etmede kullanılmışlar, bronzlar ise eritilerek yeniden kullanılmışlardır. Sütunlu Caddede ve Perge'nin birçok yerinde bulunan heykeller de bu akıbete uğramışlardır. Nitekim caddenin bir onurlandırma alanı olarak kullanılan bu özel kısmında yoğun olarak bulunan heykeller de kırılarak, Bizans Dönemi'nde işlevini yitirmiş olan su kanalının içine atılmışlar veya caddede çeşitli kısımlara gömülerek göz önünden kaldırılmışlardır. Bu sebepten heykel ve kaidesinin ayrı yerlerde bulunması normal karşılanmalıdır.
[453] İmparator rahibi portre heykeli ile söz konusu yazıtlar arasındaki eşleştirme, portre heykelinin üzerinde yapılacak stil kritiği ve tarihlendirme çalışmasıyla daha güvenilir bir temele oturtulabilir. Ancak bu, başka bir çalışmanın konusu olabilir.
[454] İnan, **Perge Kazısı 1975 Çalışmaları**, s.703.

muhtemel giyimli bir torso ile normal ölçülerden büyük bronz bir sağ ayak da bulunmuştur[455]. Sütunlu Caddenin hemen hemen ortasına denk gelen, özel olarak planlanmış bu meydanın, yukarıda bahsedilen buluntular yardımıyla, kente yararları dokunmuş önemli şahısların yazıt ve heykellerle onurlandırıldığı anıtsal bir reprezantasyon alanı, aynı zamanda çeşitli tanrıların heykelleriyle donatılarak dini işleve sahip bir yer olarak, caddeyle bir planlanıp, inşa edildiği söylenebilir.

Meydanın sonraki dönemlerde de önemini koruduğu geçirdiği tadilatlardan anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra meydanın hem doğu hem batıdaki kuzey ve güneydeki girişleri, portiğin normal kısmından, ortalarında basamaklı girişler bulunan yüksek duvarlarla ayrılmıştır. Batı kısmın yak. 3,50 m. yüksekliğindeki kuzey girişi/çıkışı bu duvarlardan en iyi korunmuşudur**(Lev. 61, Res. 69)**. Ayrıca, batı kısımda, porticonun tabanının da özenli bir işçilikle geometrik şekiller oluşturan, opus sectile tarzında kare, üçgen ve eşkenar dörtgen ince mermer levhalarla kaplanmış olduğu 2003 kazıları sonucu anlaşılmıştır. Meydanın batı kısmındaki bu ekleme ve yenilemelerin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı hakkında yine yazıtlar bir fikir vermektedir. Lanckoroński tarafından, kent planında "K" işaretli kanal geçişinin doğusunda bulunan ve şimdi kayıp olan bir saçaklık parçasının üzerindeki yazıtla Smyrnalı [..]Λλος isimli bir kişi tabanları mermer kaplattığı için kent tarafından onurlandırılır[456]. Bununla ilgili bir başka yazıt ise meydanın batısında sonradan ilave edilen kuzey girişin meydana bakan güney lentosunda bulunmaktadır. Önemli bir kısmı okunamayan bu yazıta göre, Attalos isimli biri yaptığı büyük işler/yapı bağışları ve çabası sonucu övülür[457]. S. Şahin, bu yazıtın bir öncekiyle bağlantısı olduğunu ve [..]Λλος isminin de Smyrnalı Attalos'a işaret etmesi gerektiğini belirtir[458]. Oldukça mantıklı görünen bu eşleştirme ve tamamlama doğruysa, M.S. 3. yy.'a tarihlenen bu iki yazıt yardımıyla meydanın portiklerinin tabanındaki 2003 yılı kazısıyla saptanmış

---

[455] Sözkonusu heykeller için bkz.: Abbasoğlu, **Perge 2003**, s. 46-47; **2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları**, s. 69-70; **Perge 2005**, s. 48-49.

[456] Söz konusu yazıtın yeri Lanckoroński'de kesin olarak belirtilmese de, meydanın doğu kısmına yakın bir yerde bulunduğu anlatımdan ve kent planından anlaşılmaktadır. Yazıt için bkz.:Lancoronski,**Pamphylia**, s.170, no.44; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.130,no.53.; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum**, s.173; Foss, **Cities Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor**, IV s.18.; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.21, no.295.

[457] Yazıt için bkz.: Foss, **Cities Fortresses and Villages,** IV s.18.; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.21, no.296.

[458] Şahin, **a.e.**

mermer kaplamaların, söz konusu yüzyılda Smyrnalı Attalos tarafından bağışlandığını ve her iki taraftaki girişlerin de bu yüzyıl içerisinde yapılmış olabileceği öne sürülebilir.

Caddenin özel olarak planlanmış olan bu kısmının en azından batı tarafının önemini M.S. 3. yy. sonrasında, hatta Bizans Dönemi'nde de devam ettirdiği, portiklerinin önündeki geniş alanda yapılan tamirlerden anlaşılmaktadır. Söz konusu alanın döşeme taşlarından tahrip olanları yenileriyle değiştirilmiş ve bu yapılırken de devşirme malzeme kullanılmıştır. Yenileme esnasında, meydanın batı kısmında, meydanın yolla paralel olan yükseltilmiş döşeme taşları üzerine, yak. 2,00 m. arayla kare ve ince uzun oyuklar açılmıştır. Bu oyukların içlerine 0,45m.x0,45 m. ölçülerinde, 0,50 m. yüksekliğinde birçok kaideleriyle bir bloktan işlenmiş küçük postamentler oturulmuş, bunların her iki yanı da parapet levhalarının yerleştirilmesi amacıyla oyulmuştur. Postamentlerin üzerine yine minyatür sütunlar yerleştirilmiş, sütunların üzerine ise 0,30 m. yüksekliğinde Korinth başlıkları konmuştur **(Lev. 62, Res. 71)**. Bununla birlikte bu meydanı oluşturan 7. insulada henüz ne amaçla buraya yapıldığı anlaşılamayan, devşirme kireçtaşı bloklar ve oturma sıralarından eksedra benzeri bir yapı inşa edilmiştir **(Lev. 62, Res. 72)**. Bu yenileme işlerinin ne zaman yapılmış olduğu hakkında, meydanın batısında, kuzey girişi yakınında, portiklerin önündeki yükseltilmiş alanın caddeyle paralel olan kısmında kullanılmış yazıtlı devşirme kaplama levhası bir fikir vermektedir. 2005 yılı kazılarında bulunmuş 1,08x1,22 m. ölçülerinde ve 0,20 m. kalınlığındaki bu kireçtaşı levhanın doğu kısmında, kuzeyde 2, güneyde 3 satırı korunan iki ayrı yazıt vardır[459]. Levhanın üzerine, yazıtların tam arkasına, sonradan yerleştirilen diğer levhalardaki gibi, parapetler için ince uzun oyuklar açılmıştır. Bu esnada da yazıtların en azından iki satırlık bir kısmı yok olmuştur. Kuzeydeki yazıtta güvenli bir şekilde İmparator Septimius Severus'un ismi tamamlanabilmektedir. Güneydeki yazıt ise, korunmuş kısımlarındaki parçaların izin verdiği tamamlama sonucu Antoninus Pius ile ilgili bir ithaf ile ilgilidir[460]. Bu durumda sütunlu caddedeki bu meydanda yukarıda bahsedilen

[459] Henüz yayınlanmamış bu yazıtlar için bkz.: **Ek, no: 32.**

[460] Levha ilk kullanımında, bir başka yapının duvar kaplaması olmalıdır. Bu yapıda, imparatorların isminin dativus halinde geçtiği göz önüne alınırsa, yapı önce Antoninus Pius Dönemi'nde (M.S. 138-161) inşa edilmiş ve bu imparatora adanmıştır. Daha sonra ise, belki bir ekleme veya tamir geçirmiş ve bu sefer de yönetimdeki imparator Septimius Severus'a (M.S. 193-235) ithaf edilmiş olmalıdır.

tamir ve eklemeler için Severuslar Dönemi (M.S. 193-235) bir terminus post quem oluşturmaktadır. 2007 yılı kazılarında bulunmuş olan parapet levhaları üzerindeki haç kabartmaları, 10. insulanın önünde yer alan aşağıda bahsedilecek Küçük Kilise'nin batısında, onunla bağlantılı devşirme malzemelerden inşa edilmiş odacıklar ve yine aynı insulada bulunmuş tuğladan yapılmış sandık mezarlar, meydanı oluşturan 7-8. insulalar ile onların batısındaki 9-10. insulaların Bizans Dönemi'nde de oldukça önemli bir merkez olduklarını ve hala önemlerini koruduklarını kanıtlamaktadır. Böylece, söz konusu insulalarda meydana gelmiş değişikliklerin Geç Antik Dönem'den Bizans Dönemi içlerine kadar sürmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Caddenin kuzey kısmında, F3 nympaeumunun güneyinde, doğu-batı 11. insulaların güney sonlarının hizasında, su kanalı üzerine kireçtaşından dört ayaktan oluşan bir anıt yerleştirilmiştir (Planda T) **(Lev. 63, Res. 73)**. 4,05 m. genişliğindeki bu anıtın ayakları birbirine kemerlerle bağlanmıştır. Üst yapısı hakkında herhangi bir kalıntının ele geçmediği anıt, özellikle Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerindeki kentlerde görülen bir uygulamanın, sütunlu caddelerin kavşaklarına yerleştirilen ve böylece her iki caddenin kesişme noktasını belirten tetrapylonlara benzemektedir[461]. Ancak, anıt bu haliyle diğer tetrapylon örneklerinden bir hayli küçük kalmakta, tam anlamıyla kavşakta da bulunmadığından, kavşağı belirleme işlevinden uzakta durmaktadır. Caddeyle birlikte mi yoksa daha sonra mı yapıldığını söylemek elimizdeki kanıtlarla şimdilik mümkün gözükmemektedir[462].

Caddenin, doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddeyle birleştiği kavşağın hemen güneyinde, doğu-batı 10. insulaların hizasında, yine su kanalı üzerine bir anıt oturtulmuştur (Planda S) **(Lev. 63, Res. 74)**. Podyum görünümlü, büyük kireçtaşı kesme taşlardan inşa edilmiş bu anıt, doğuya yönlendirilmiştir. Su kanalı üzerinde bulunması sebebiyle, podyumun içinde, beşik kemerli 1,16 m. genişliğinde bir kanal açılmış, böylece suyun içinden akması sağlanmıştır. Böylece yapı ya Sütunlu Cadde su kanalıyla eş zamanlı ya da sonrasında yapılmış olmalıydı. A.M. Mansel'in üzerinde bir sunak veya tapınakçık yer almış olabileceğini ileri sürdüğü anıtın üst yapısı Geç

[461] Tetrapylonların mimari ve işlevlerine hk. bkz.: Josef Mühlenbrock, **Tetrapylon. Zur Geschichte des viertorigen Bogenmonumentes in der römischen Architektur**, Münster, Scriptorium, 2003, b.a.; Asia Minor ve Türkiye Thrakiası'ndaki örnekler için bkz.: **a.e.,** s.258-273.
[462] Söz konusu anıtın kazısı hakkında bkz.: Mansel, **Perge Kazısı 1973 Çalışmaları**, s.543.; Melling J. Machteld, "Archaeology in Asia Minor"**, AJA 79,** 1975,s.210.

Antik-Bizans Dönemi'nde tamamen kaldırılmıştır. Bu podyumun hemen güneyine bitişik olarak, 9,25x6,48 m. ölçülerinde küçük bir kilise inşa edilmiştir (Planda U) **(Lev. 64; Res. 75)** . Apsisi doğusunda ve girişi de batıda olan bu kilisenin içi devşirme Hellenistik sütunlarla üç nefe ayrılmıştır [463]. Kilisenin batısı sonradan devşirme malzemeyle küçük odalara ayrılmıştır. Kilise podyumun hemen güneyindeki konumu itibarıyla su kanalını iptal etmektedir. Nitekim buraya yapımı, bulunduğu yerdeki kanal levhalarının kaldırılmasıyla olmuştur. Bu durumda, kilisenin inşaatı sırasında (muhtemelen M.S. 10. yy.) su kanalı işlevini kaybetmiş bulunuyordu [464].

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin üzerinde bulunan bir başka yapı bir tür basamaklı podyumdur (Planda P1) **(Lev. 64, Res. 76)**. Hadrianus Dönemi Takı'ndan kuzeye doğru 200. m.'de bulunan bu anıt, batı 5. insulanın doğusundan geçen yol ve su kanalı arasına yerleştirilmiştir. Alt kısmı 6,80 m.x7,25 m. ölçülerinde ve 2,00 m. yüksekliğinde olan podyum dört kademelidir. Demir kenetlerin tuttuğu kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. En üst kademesinin ortasındaki bir taş sırası, bir beşinci kademenin de olduğunu kanıtlamaktadır. Caddede işgal ettiği yer inşasının ardından, caddeden akan batı kısmın araba trafiğini tamamen engellenmesine sebep olmuştur. İşlevi, yukarıda açıklanan diğer podyum yapısı gibi tam olarak belirlenemeyen bu podyumun yanında, büyük bir sütun kaidesi ile, bir sütun gövdesi bulunmuştur. Ayrıca, podyumun hemen kuzeyinde,yassı taş levhalarla çevrili bulunan bir sütun kaidesinin plinthosunda da İmparator azatlısı Victor isimli birinin adı geçmektedir[465]. Söz konusu buluntulardan hareketle A.M. Mansel, bunun yüksek bir sütun üzerinde bir heykel taşıyan bir onurlandırma anıtı olabileceğini ileri sürmektedir; bununla beraber batısında bulunmuş yazıtlı sütun kaidesinin bu anıtla olan bağlantısına da şüpheyle yaklaşmaktadır[466].

---

[463] 2005 yılında Perge Kazısını ziyaret eden Römisch-Germanisches Museum'un müdürü, Byzantinist Prof. Dr. H. Hellenkemper, söz konusu kilisenin plan ve boyut itibariyle, Güney Anadolu'da görülen M.S. 10. yy. kiliselerine çok benzediğini belirtmiş, bu kilisenin de aynı döneme tarihlenebileceğini söylemiştir. Kendisine, verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bkz.: Hellenkemper, **Lykien und Pamphylien**, s. 229.

[464] Podyum ve Kilise kazılarıyla ile ilgili bkz. : Mansel, **Perge Kazısı 1973 Çalışmaları**, s.543.; Melling J. Machteld, "Archaeology in Asia Minor"**, AJA 79,** 1975,s.210.

[465] Yazıt için bkz.. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.274, no.239.

[466] P1 anıtının kazısı ve işleviyle ilgili görüşler için bkz.: Mansel,**1967 Perge Kazılarına Dair Önrapor**, s.102; Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s.57-58, dipnot.23. 2002 yılında P1 anıtının kuzeyinden başlanan sütunlu cadde kazısı da, bu anıtı açıklamaya yönelik bir buluntu vermemiştir.

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde üzerinde, porticoların gerisinde bulunan dükkanların dışında, kazılar ve yüzey araştırmaları sonucu herhangi bir kamusal ya da dinsel binanın varlığı kesin olarak tanımlanamamaktadır. Oysa, kentin ana ulaşım güzergahını oluşturan, bunun yanı sıra iki tarafında dikilmiş heykeller, onurlandırma yazıtları, meydan benzeri alanıyla bir reprezantasyon alanı, dükkanlarıyla da ticaretin çok canlı işlediği bir merkez olan caddenin, bu çok yönlü konumu dolayısıyla, kamu binalarının yakına inşa edilmesi için uygun bir çekim merkezi olması gerekiyordu. Bu, muhtemelen cadde anıtsal konumuna kavuşmadığı ve henüz kentin ana ulaşım ağını oluşturmadığı dönemlerde, kamu binalarının daha önceden başka kısımlarına inşa edilmiş olmasıyla açıklanabilir. Bir başka ihtimal ise, Geç-Antik-Bizans Dönemi'nde de yerleşim görmüş kent için, bu yapıların malzemelerinin kullanılması, böylece binaların tanımlanamayacak, kazı yapmadan fark edilemeyecek durumda olmalarıdır.

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin her iki yakasında, yukarıda açıklanan sebepler dolayısıyla ancak kazı sonucu kesin işlevleri anlaşılabilecek dağınık yapı kalıntıları bulunmaktadır. Bunlardan birisi, doğu 3. insulada bulunan, arkasında diğerlerinden farklı olarak dükkanların bulunmadığı, mermer bir eşiğe sahip kısımdır. Bu eşik önündeki üç sütun tarafından üçe ayrılmıştır **(Lev. 65, Res. 77)**. Üç sütunun her biri, caddedeki diğer sütunlarından farklı olarak, gövdelerinin üst kısmında rölyeflere sahiptir[467]. Bütün insulanın sütun başlıkları da, güney kısımda bulunan Ion olanlardan farklı olarak, Korinth başlıklarıdır[468]. İnsulanın arkasına

[467] A.M. Mansel tarafından başka bir yapıdan buraya dikildiği öne sürülen sütunlardan en güneydekinde, başı örtülü, ışın taçlı, sağ elinde meşale, solda ise ok ve yay tutan Artemis Pergaia betimlenmiştir. Diğerinde, yine ışın taçlı, quadriganın çektiği arabası içinde Apollon veya Helios bulunmaktadır. Sonuncu sütunda ise, bir sunağın yanında duran ve elindeki kaseyle libasyon esnasında betimlenmiş bir rahip vardır Söz konusu alanın kazısıyla ilgili bkz.: Mansel, **1957 Senesi Side ve Perge Kazıları**, s.4-5. Ayrıca krş.:Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.202, dipnot.10. Artemis Pergaia betimli sütun, kazı sezonu dışında kimliği belirsiz kişilerce 2002 yılında halatla çekilerek yere düşürülmüş, üzerindeki rölyefi de keskiyle koparılarak çalınmıştır.

[468] M. Heinzelmann, burada bulunan yapının, postament profillerinin F3 Nymphaeumundaki benzerliği ve sütunlara ait Korinth başlıklarının özellikleri dolayısıyla, M.S. 2. yy.'a ait olması gerektiğini savunur. Ayrıca sütun başlıklarının da burada bulunan orijinal yapıya ait olmaları gerektiğini ileri sürer bkz.:**a.e.** Ancak, söz konusu alanda bunu doğrulayabilecek bir yapı kalıntısı bulunmamakta, bu durumda sözü geçen iddialar spekülatif kalmaktadır. Buradaki iddialar ancak bir kazı sonucu kanıtlanabilir.

Bizans Dönemi'nde moloz taş ve tuğladan özensiz duvarlı bir yapı inşa edilmiştir [469]. Bizans Dönemi'nde yapılan söz konusu değişiklikler sebebiyle, bu anıtsal girişin ne tür bir yapıya ait olduğu anlaşılamamaktadır. Buna rağmen, arkasında dükkanların bulunmaması ve anıtsal bir girişe sahip olması bakımından, cadde boyunca olması muhtemel kamu yapılarından birinin girişi olma ihtimali çok yüksektir.

Bir başka anıtsal giriş doğu 6. ve 5. insulanın arasındaki ara sokak üzerindedir. Burada tek bir kireçtaşı bloktan işlenmiş bir Ion sütunu ve buna bitişik bir kemerin yarısı korunmuştur **(Lev. 65, Res. 78)**. Kemer, 6.ve 5. insula arasındaki ara yolun üzerinden geçiyordu. 6. insulanın duvarı üzerinde duran bu mimari parçanın, başka bir bloktan alt yarısının da olması gerekiyordu. Çünkü, kemer bu haliyle sokak arasındaki genişliği kapatabilecek ölçülerde değildir. Bu sebepten, sokak genişliğini kapatabilmesi için daha yüksekte olması gerekir. Kemer, caddedeki diğer arkhitravlarda görüldüğü üzere, inci dizileriyle üç fasciaya ayrılmıştır. İnci dizilerinin, incileri oldukça uzundur. Kemerin taç kısmı da, diğer arkhitravlarla benzerlik gösterir. Taç, sırasıyla inci dizisi, yumurta ve oktan oluşmuş Ion kymationu ve açık-kapalı palmetten oluşmuştur. Ion kymationunun yumurta kabukları çok açıktır, okları da abartılı şekilde ince uzun yapılmıştır. Palmet bezemesinde ise, açık palmetlerin yaprakları belirtilmesine rağmen, kapalı palmetlerde yapraklar stilize işlenmiştir. Ion sütunun volütlerindeki oransızlık göze çarpar. Ekhinus'a doğru uzanan palmet süslemelerinde bu oransızlık daha belirgindir. Palmet süslemesinin arasında agonistik bir ödül tacı işlenmiştir. Bu taç, iki satırlık, 0,19 m. harf yüksekliğinde "ΑΥΓΟΥΣΤΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑ" yazıtına sahiptir[470]. İmparatorluk Olympia Oyunlarının Perge'deki varlığı Valerianus (M.S. 253-260) ve Gallienus'tan

---

[469] A.M. Mansel, bu yapının bir kilise olduğunu, buraya taşınan sütunların ve arkasındaki porticonun da muhtemelen kilisenin batı narteksini oluşturduğunu söylemektedir. Ayrıca, sütunlar üzerindeki rölyeflerden de, Artemis'in Meryem, Apollon/Helios'un İsa olarak düşünülmüş olabileceğini ileri sürer. Bkz.: **1957 Senesi Side ve Perge Kazıları**,s.4-5. Ancak, buraya inşa edilmiş Bizans yapısının kilise olduğunu kanıtlayacak bir mimari özelliği yoktur. Bu yapıya ait bir apsis de bulunmamaktadır. Nitekim, Köln Römisch-Germanisches Museum'un müdürü Bizantinolog Prof. Dr. H. Hellenkemper, bu yapıyı inceledikten sonra, bir kilise olamayacağını, bunun yerine bir kamu yapısı olmasının daha muhtemel olduğunu, 2005 kazı sezonunda yapıyla ilgili konuşmamız esnasında belirtmiştir.

[470] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.31, no.312. Orijinalinde "Αὐγούστια" olan isim, yayında yanlışlıkla "Αὐγύστια" olarak verilmiştir.

(M.S. 253-268) itibaren sikkelerden bilinmektedir[471]. Bu durumda söz konusu sütunlu kemer bloğu, yazıtı yardımıyla en erken Valerianus-Gallienus Dönemi'ne tarihlenebilir. Nitekim, mimari bezeme de, diğer arhkitravlarla, süsleme elemanları açısından benzerlik gösterse de, stil açısından daha geç bir dönemi temsil etmektedir[472]. Böylece, doğu 6. ve 5. ara sokak arasındaki bu anıtsal girişin, caddenin arkasında bulunan, önemli bir yapıya ait olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak yapının, M.S. 3. yy.'ın 2. yarısına mı ait olduğu, ya da daha önce var olan bir yapıya bu girişin daha sonradan mı eklendiği, alandaki kalıntıların günümüzdeki durumuyla açıklanabilecek durumda değildir.

Caddenin batısında, 9.ve 10. insulaların arkasında, çok sayıda mimari parça dağınık olarak bulunmaktadır. İnsulaların arkasındaki arazi batıya doğru meyilli olarak yükselmektedir. Batı 10. insula henüz kazılmamış olsa da, burada dükkanların olmadığı seçilebilmektedir **(Lev. 66, Res. 79)**. Aynı zamanda bu insula, kavşağın güneybatı kenarını oluşturmaktadır. Bulunduğu merkezi konumu, dükkanların olmaması, burada önemli bir kamu yapısının bulunabileceğini düşündürmektedir. Nitekim, insulanın arkasındaki kaliteli mimari parçalar da bunu destekler niteliktedir. M. Heinzelmann, bu yapıların arkasında bir hamam olduğunu, konuyla ilgili makalesinde, caddenin plan çiziminde göstermiştir. Buna rağmen, burada bir hamamın varlığına dair makale içinde hiç bahsetmemiştir[473]. Bununla birlikte, S. Şahin burada bulunan, Gerousia'nın Boule'yi onurlandırdığı bir yazıt [474], kaliteli mimari parçalar ve arazinin de meyilli olması sonucu, kentin Bouleuterionunun burası

[471] M. Heinzelmann Augusteia Olympia oyunlarının şimdiye kadar Perge'de bilinmediğini, ancak, komşu kent Side'de kutlandığını söylemektedir. Bkz. : Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.215, dipnot 45. Fakat, Perge'nin Gallienus- Salonina' ya ait 3 sikkesinin ödül tacı ve palmiye yaprak betimli arka yüzlerinin lejandlarıyla bu oyunların Perge'de de yapıldığı kanıtlanmaktadır. Bkz.: Weiss, **Aukse Perge**, s.365. Aynı yayında Perge'deki bu oyunların kesinlikle Valerianus Dönemi'nde kutlandığı belirtilmektedir. Bkz.:**a.e.** s.373. Ayrıca bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.31, no.312.; S. MacKay, **The Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia**, s. 2052-2055.

[472] M. Heinzelmann bu parçayı, yazıtının tarihlemesi ve mimari bezemesinin stilini dikkate almadan, diğer arkhitrav bloklarıyla aynı dönemden sayar (M.S. 2. yy.). Bu bloğun, sütun başlığının, Prokonnesos mermerinden olan diğer Ion sütun başlıklarından daha özensiz işlendiğini, bunun da aynı zamanda farklı yapı ustalarının caddede çalışmış olmasına bağlar. Bkz.: **a.e.,** s.212. Ancak, yukarıda açıklandığı üzere bu parça aynı zamanda farklı ustaların bir arada çalışmasına değil, sütunlu caddede daha sonraki dönemlerde yenileme ve eklemeler yapıldığına bir kanıt oluşturabilir. Bu yapılırken de, kemerdeki mimari bezemelerin dizilimi vasıtasıyla, orijinal olanlarla birlik içinde olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır.

[473] Bkz. : **a.e.**, s.206, res.6.

[474] Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.171, no.138.

olabileceği sonucunu çıkarmaktadır[475]. Henüz kesin bir yargıya varmak mümkün olmasa da, şimdilik söylenebilecek, yukarıda sayılan etkenler neticesinde burada çok yüksek bir ihtimalle bir kamu yapısının bulunduğudur. İnsulaların arkasında bulunan yoğun Bizans yapılaşması esnasında, burada var olan yapının malzemelerinden büyük ölçüde yararlanılmış olmalıydı.

Caddenin batı kısmında tuğla ve harçtan inşa edilmiş çeşitli Bizans Dönemi yapı kalıntıları görülebilir. Bunlardan iyi durumda günümüze ulaşmış bir tanesi, batı 10. insulanın yak. 50,00 m. batısında yer alan, tuğladan inşa edilmiş, duvarlarında birçok kaliteli devşirme mimari malzeme içeren, küçük bir tetraonkhos'a sahip yapıdır (**Lev. 43, Plan 14)**. Tetraonkhos'unun iç kısmında, Roma Dönemi'ne ait bir tholos yapısına ait olması gereken arkhitrav ve friz parçaları kullanılmıştır. Bir diğer yapı ise, batı 6. insulanın hizasında, batıya doğru iç kısımda yer alan büyük Bizans basilikasıdır (Planda G1) (**Lev. 43, Plan 14)**. Apsisi batıda olmak üzere, doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan 32,00x45,00 m. ölçülerindeki bu yapı, beş nefli, nartheks ve atriumludur. Düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olup, iç duvarları mermer, tabanı mozaik ve opus sectile ile döşenmiştir. İnşasında birçok devşirme malzeme de kullanılmıştır[476]. Sütunlu Caddeye yakın olan bu yapıların inşalarında kullanılan devşirme malzeme de, sütunlu cadde boyunca sıralanmış olması gereken yapılara ait olabilir.

Sütunlu caddeler, Roma İmparatorluk Dönemi mimarlık yapıtları içinde, kentlerin anıtsallıkları, boyutları ve inşa maliyetleri açısından belki de en prestijli yapılarıydı. Öyle ki, bir kentin sütunlu caddesi yoksa fakir addediliyordu. İmparatorluğun batı kentlerindeki anıtsal kapı yapıları ve taklar gibi, doğu kentlerinde sütunlu caddeler bir statü sembolü kimliği de kazanmıştı[477]. Bu caddeler, özellikle doğu eyaletlerindeki (Syria, Arabia, Iudaea ve Anadolu'da Ionia, Pamphylia ve Kilikia başta olmak üzere) kentlerin peysajlarına hakim konumları ile, bir anlamda kentin karakterini yansıtırlar. Bunun yanı sıra, genelde ana caddeleri de oluşturduklarından etraflarında sıralanan dini ve kamusal yapılarla kentlerin ana

[475] **a.e.** Bu konu **II.C.1**'de ayrıca ele alınmıştır.
[476] G1 Basilikası için bkz.: Foss, **Cities Fortresses and Villages,** IV s.17. Hans Rott, **Kleinasiatische Denkmäler**, Leipzig, y.y.,1908,s.50-53.
[477] John Bryan Ward-Perkins, **Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity**, New York, George Braziller, 1974 s. 32; E.J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev.: C. Birsel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s.159.

damarı, arkalarında sıralanan dükkanları ile de ticaret merkezi işlevlerini üstlenmişlerdir.

Sütunlu Caddeler, iki yanlarında sıralanan diğer yapıların fasadlarıyla anıtsal bir bütünlüğe kavuşturulmuştur. Roma mimarisindeki manzara eğilimli (skenografik) görünüme en iyi örnektirler[478]. Başlarda fonksiyonel olmaktan çok estetik kaygılarla planlanmış ve mimari bir yapı olarak cadde konseptine anıtsal bir karakter kazandırılmıştır. Bunun için de, daha önceden geniş plateialara sahip kentler uygun bir zemin hazırlıyordu[479]. Sütunlu caddeler, doğu eyaletlerindeki Roma İmparatorluk Dönemi mimarlığının özgün karakterini, diğer mimari yapıtlarından daha fazla taşıyordu. Bu caddeler kenti mimari bir bütün haline dönüştürüyor ve tüm ayrı kısımlarını bir arada toplayarak kenti tek bir anıt gibi yansıtıyordu[480]. Daha önce, hanedanlar tarafından, mimari kontekstleriyle birlikte prosesyon-seremoni amaçlı planlanmış anıtsal caddeler vardı, ancak sütunlu caddeler ilk defa gerçek anlamda, kentlerin ana arterlerini oluşturup, toplumun kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilmişti[481].

Özellikle Hellenistik kurulumlu kentlerde sıklıkla orthogonal planlama uygulandığından, ana caddeler düz bir yönelim izliyordu ve kırılmalar nadirdi. Kırılmaların görüldüğü kısımlar da genelde yamaçlar veya daha önce var olan yapılar sebebiyleydi[482]. Hellenistik planlamanın bu katılığı, caddelerin sonundaki taklar[483],

---

[478] **a.e.**

[479] Marc Waelkens, "Hellenistic and Roman Influence in the Imperial Architecture of Asia Minor", **The Greek Renaissance in the Roman Empire**, Londra, Ed.: S.Walkers, A. Cameron, Londra, y.y., 1989, s. 81. Hellenistik Dönem'de "plateia" kentlerin, diğer sokaklardan büyük ve geniş olan ana caddelerini tanımlamak için kullanılan bir isimdi. Örneğin Strabon ve Dion Aleksandreia'nın ana caddelerini tanımlamak için bu ismi kullanmışlardır. Stratonikeia'dan M.Ö.geç 3 veya erken 2 yy.'a ait bir yazıtta da diğerlerinden geniş ana caddeyi tanımlamak için bu isim geçer. Bkz.: Coulton, **The Architectural Development of the Grek Stoa**, s.177. "Plateia", Hellenistik Dönem'deki bu anlamı yanında Roma İmparatorluk Dönemi'nde sütunlu caddeleri adlandırmak için de kullanılmaya başlandı. Bkz.: Dieter Henig, "Straßen und Stadtviertel in der griechischen Polis, **Chiron 30**, 2000, s.584-585; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.26; dipnot.23.

[480] Warwick Ball, **Rome in the East, The Transformation of an Empire**, Londra-New York, Routledge, 2001², s. 262.

[481] William L. MacDonald, **The Architecture of the Roman Empire: an Urban Appraisal**, C. II, New Haven-Londra, Yale University Press, 1986, s. 51. Yunan mimarlığında Erken Arkaik Dönem'den itibaren prosesyon yollarının varlığı bilinmektedir. Delos'taki Aslanlı Yol, Miletos-Didyma arasındaki kutsal yollar bunlara örnektir ve açıkça Mısır kökenli, tapınaklarla bağlantılı sfenksli yollardan etkilenerek yapılmışlardı. Ancak, gerçek anlamda, caddenin sadece ulaşımla alakalı boyutunun aşılıp, kendisinin bir anıt olarak ele alınması Hellenistik Dönem başına kadar Yunan mimarisinde görülmez. Bkz. . Coulton, **The Architectural Development of the Grek Stoa** s.177.

yanlarında veya başlangıç/sonlarındaki nymphaeumlarla kırılmaya çalışıldı[484]. Genelde iki sütunlu cadde kesiştirildi[485] ve kavşak anıtlarıyla, doğu eyaletlerinde ise daha çok tetrapylonlarla, süslendiler[486].

Sütunlu caddenin bir mimari yapı olarak ilk ortaya çıkışı, Asi nehri üzerindeki Antiokheia'da olmuştur. İlk Seleukos Kralı Seleukos I Nikator başkenti olarak kurduğu bu kentin kentleşme açısından uzun bir Hellenistik geçmişi vardı[487]. Roma hakimiyeti altında gelişimini sürdürerek, konumunun da etkisiyle imparatorluğun dört büyük kentinden biri olmuştur. Flavius Iosephus ve Ioannes Malalas'tan öğrenildiğine göre[488], M.Ö. 40-4 arasında Büyük Herodes , muhtemelen Augustus'un kenti ziyaretinin onuruna kentin 20 stadia uzunluğundaki plateiasını döşetip, iki yanını da porticolarla donatmıştır[489]. Ancak bazı bilim insanları tarafından Herodes'in sadece caddeyi yaptırdığı, porticoların ise Tiberius tarafından inşa ettirildiğine dair bir tartışma vardır[490]. Antiokheia'daki bu ilk örneğin kalıntıları günümüze

---

[482] **a.e.,** s. 38., Buna rağmen F. Kolb, sütunlu caddelerin bazen çok katlı olabilen barok fasadlarıyla, arkadaki binaların görünümlerini örttüğünü ileri sürer. Bkz.: Frank Kolb, **Die Stadt im Altertum**, Münih, Verlag C.H. Beck, 1984, s. 178. Ancak yukarıda açıklandığı gibi caddelerdeki kırılmalar bu tekdüzeliği bertaraf ediyor, hem kendi portiklerinin anıtsallığı hem de gerisindeki yapılarla daha çekici görünümler sunuyordu. Bkz.: Mansel, **Side**, s.28; Mansel, **İlk Çağda Antalya Bölgesi**, s. 18. Perge'deki kuzey-güney sütunlu caddesinin de yüksek ihtimalle Hellenistik bir önceli vardı. Cadde sütunlarla donatıldığında ise, daha önceden var olan yapılar sebebiyle caddedeki kırılmalar korunmuş olmalıydı.

[483] Barbara Levick, "Urbanization in the Eastern Empire", **The Roman World**, C.I., Ed.: J.Wacher, Londra-New York, Routledge, 1990², s.337.

[484] Perge kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddesinin sonundaki, zengin fasad mimarisine sahip iki katlı anıtsal nymphaeum da (F3 Nymphaeumu) imparatorluğun doğu kentlerindeki mimari gelişimin karakteristik bir yansıması olarak tanımlanmaktadır. Bkz. **a.y.**

[485] Ward-Perkins, **Cities of Ancient Greece and Italy,** s.32.

[486] Ball, **Rome in the East,** s.261.

[487] Roland Martin , **L'urbanisme dans la Grecé Antique**, Paris, Editions A-J. Picard-cic, 1974², s.166.

[488]Flavius Iosephus, **Historia Ioudaikou Polemou pros Rhomaious : Jewish War**, Çev.: H.J. Thackeray, Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1956², s.201; 1, 425; Flavius Iosephus, **Ioudaikes Arkhaiologos : Jewish Antiquities**, Çev.: R. Marcus, Londra, Harward University Press, 1963, s.267, 16,148., Ioannis Malalas, **Khronographia : Ioannis Malalae Chronographia**, Haz.: I. Thurn, Berlin, Walter de Gruyter, 2000, s.177, 10.8.

[489] Ward-Perkins, **The Architecture of Roman Anatolia**, s. 887.; Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture,** s. 417.; Kolb, **Die Stadt im Altertum**, s.178; Coulton, **The Architectural Development of the Grek Stoa**, s.179; George Hanfmann**, From Croesus to Constantine: The Cities of Western Asia Minor and Their Arts in Grek and Roman Times,** y.y., The University of Michigan Press, 1975, s.49; Stephen Mitchell, "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", **HarvStClPhil 91**, 1987, 334.

[490] MacDonald, **The Architecture of the Roman Empire**, s .4.; Suna Güven, "Evolution of Colonnaded Avenues in the Roman Cityscape", **Olba 8**, 2003, s.46; Ball, **Rome in the East**, s.265; Arthur Segal, **From Function to Monument, Urban Landscapes of Roman Paletsine, Syria, and Provincia Arabia, Oxbow Monograph 66**, Exeter, The Short Runs Press, 1997, s. 9.

ulaşamamıştır[491]. Günümüze ulaşan en erken örnek, Ürdün'deki Gerasa'nın M.S. geç 1. yy.'da tamamlanan Ion düzenindeki cardo maximusudur[492]. Bir başka erken örnek ise, eğer Hanfmann'ın tarihlemesi doğruysa, M.S. 17'deki depremin hemen ardından inşa edilen Sardes'in ana caddesidir[493]. M.S. 1.yy. sonundan itibaren bu mimari form Syria ve diğer doğu eyaletlerinde geniş kabul gördü, M.S. 2 ve 3. yy.'larda ise imparatorluğun hemen tüm doğu kentlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi[494]. Özellikle Syria'daki, M.S. 2. ve 3. yy.'larda inşa edilmiş Apameia, Palmyra, Damaskos, Bostra, Sebaste (Samaria) ve Laodikeia'nın iyi korunmuş sütunlu caddeleri, en anıtsal örnekleri oluşturular[495]. Bunlarla birlikte aynı yüzyıllarda Philadelphia (Amman), Barsheba, Ashdod, Kudüs, Tyros gibi kentler de bu tür ihtişamlı caddelere sahiptiler. Bu moda çok geçmeden Küçük Asia'yı da etkisi altına aldı ve özellikle M.S. 2. yy.'da anıtsal kent planlamasının vazgeçilmez unsuru oldu [496] Syria'ya yakın olan Kilikia'da, özellikle M.S. 3. yy.'da popüler oldu. Tarsos, Soli-Pompeiopolis, Olba-Diokaisareia, Hieropolis-Kastabala, Antiokheia pros Kragon'un sütunlu caddeleri bu modanın öne çıkan örneklerini oluşturur[497]. Pisidia'da Antiokheia pros Pisidian, Kremna, Selge, Sagalassos ve Termessos'un[498],

---

[491] Antiokheia sütunlu caddesi hakkında bkz. : Jean Lassus, **Antioch on the Orontes V: Les Portiques d'Antioche**, Princeton, Princeton University Press, 1972, b.a.; Ball, **Rome in the East,** s.150-156. Giorgio Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi Urbani del Mondo Antico**, **RdA Supplementi 22**, 1999,s.10-14.

[492] Bkz.: Ball, **Rome in the East,** s.266., Güven, **Evolution of Colonnaded Avenues**, s.46; Segal, **From Function to Monument,** s. 31.

[493] Bkz. : Hanfmann**, From Croesus to Constantine,** s.49.; Güven, **Evolution of Colonnaded Avenues**, s. 46.

[494] **a.e.**, s.42.

[495] Bu kentlerin caddeleri hakkında bkz.: Ball, **Rome in the East**, 156-203.; Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi**, s.47-70. Segal, **From Function to Monument,** s. 5-53.

[496] Lyttelton**, Baroque Architecture in Classical Antiquity**, s. 256.

[497] Güven, **Evolution of Colonnaded Avenues**, s.43.; Ball, **Rome in the East,**s.262-263.; Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi**,s.70-75. Kilikia kentlerinin genel kent planlarına ve sütunlu caddelerine dair ayrıca bkz.: Hansgerd Hellenkemper, "Zur Entwicklung des Stadtbildes in Kilikien", **ANRW 7.2**, 1980, s. 1262-1283. M.Ö. 3. yy.'a tarihlenenen, Kilikia'daki en iyi korunmuş sütunlu caddeye sahip Soli-Pompeiopolis için ayrıca bkz.: Anneliese Peschlow-Bindokat, "Zur Säulenstrasse von Pompeiopolis in Kilikien", **IstMitt 25**, 1975, s.373-391; Remzi Yağcı, "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **23. KST-I**, 2002, s. 288-294; "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **25. KST-II**, 2004 s. 49-60; "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **26. KST-I**, 2005, s.415-420.

[498] Söz konusu Pisidia kentlerinin sütunlu caddeleri hakkında bkz.: Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi**, s.32-43.; bu kentlerdeki caddelerin tarihlenmesi için ayrıca bkz.: *Antiokheia pros Pisidian :* Stephen Mitchell; Marc Waelkens, **Pisidian Antioch: The Site and its Monuments**, Guilford-Surrey, Gerald Duckworth Co. Ltd., 1998,s.102, 122, dipnot 29; *Kremna:* Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and at War**, Chippenham-Wiltshire, Gerald Duckworth Co. Ltd., 1995, s.137. *Selge:* Alois Machatscek, Mario Schwarz, **Bauforschungen in Selge**, Ergänzungsbände zu den TAM no. 9, Viyana, Verlag der Österreıchischen Akademie der Wissenschaften, 1981.,s. 66. *Sagalassos:*

Pamphylia'da ise Perge dışında, Side'nin[499] M.S. 2. yy.'a tarihlenebilen sütunlu caddeleri günümüze ulaşmıştır. Attaleia'da ise bir sütunlu cadde olduğu bir yazıt delil gösterilerek ileri sürülmektedir[500]. İmparatorluğun doğusunda, Asia eyaletinde, M.S. 1. yy.'ın 2. yarısı ve 2. yy. boyunca sütunlu caddeler, büyük ölçüde Hellenistik mimarinin geleneksel öğelerini koruyan Ephesos, Pergamon, Sardes, Hierapolis, Aizanoi, Bithynia'da ise Nikaia'nın planlarına hakim olmuştu[501]. Ancak, bu bölgede de gerçek anlamda yayılım M.S. 2. yy.'dan itibaren görülmektedir.

İmparatorluğun doğusundaki birçok kentin sahip olduğu sütunlu caddeler, böylece doğu kentlerinin mimarisini, batıdaki kentlerden ayrılan en belirgin özelliği oldu[502]. M.Ö.1-M.S. 1. yy.'ın başında Suriye'den yayılan bu mimari form daha sonra M.S. 2. yy.'da Küçük Asia'daki kentlerin de yerel bir özelliği haline büründü [503]. Dio Khrysostomos'un kendi kenti Prusa'yı güzelleştirmek amacıyla, Syria'daki Antiokheia sütunlu caddesini örnek vererek[504] kökenine atıfta bulunduğu bu yapı tipi

---

Marc Waelkens, "Romanization in the East. A case study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)", **IstMitt 52**, 2002, s.353. *Termessos:* Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s.218-220. Pamphylia ve Pisidia'daki kentlerin en erken Hadrianus Dönemi'nden itibaren sütunlu caddeler inşa ettikleri görüşü hakkında bkz.: Michael Heinzelmann, "Giorgio Bejor: Vie colonnate. Paesaggi urbani del mondo antico. Roma: Giorgio Bretschneider 1999. 143 S. 98 Abb. 16 Taf. 4 (Rda. Supp. 22)", **Gnomon 73**, 2001, s.711.

[499] Side'nin sütunlu caddesini tarihlemeye yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak, A.M. Mansel'in caddeyi tanımı, daha önceden var olan yapılara göre ve bir bütünlük içinde tamamlandığını belirtmesinden, M.S. 2. yy.'ın ortası olması gerektiği ileri sürülebilir. Bkz. Mansel, **Side**, s.21-30; Arif M. Mansel; v.d., **1947 Senesi Side Kazılarına Dair Önrapor: Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Side im Jahre 1947**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951, s.12-13.

[500].A.M. Mansel, Pamphylia'daki ilk sütunlu caddenin İmparator Claudius (M.S. 41-54) zamanında Attaleia'da yaptırılmış olduğunu söylemekte, ancak buna dair herhangi bir kaynağa gönderme yapmamaktadır. Bkz.: Mansel, **Side**, s.28. Bununla beraber, Antalya Müzesi'nde korunan bir friz bloğu üzerindeki, Galatia legatusu T. Helvius Basila zamanında Attaleia'daki büyük bir yapı faaliyetinden bahseden Latince bir yazıt önemlidir. Bkz.: Stephen Mitchell, "Galatia under Tiberius", **Chiron 16**, 1986, s. 24. S. Şahin söz konusu yazıtın 3. satırını farklı tamamlamış ve burada bir "platea" ismi geçtiğini savunmuştur. Bkz.: Sencer Şahin, "Bau einer Säulenstrasse in Attaleia (Pamphylien) unter Tiberius-Caligula?" **EpigrAnat 25**, 1995, s. 25-28. Bu durumda Attaleia'da Tiberius (M.S. 14-37) veya Caligula (M.S. 37-41)döneminde bir sütunlu cadde yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. S. Şahin'in de çekinceli yaklaştığı bu yapı faaliyetinde, "platea" tamamlaması doğru olsa bile, Küçük Asia'da henüz yeni tanınmaya başlanan sütunlu cadde mimarisi yerine, Hellenistik Dönem'de kullanılmaya başlanmış olan "geniş ana cadde" anlamında kullanılmış olması da pekala mümkündür. Bkz yuk..: dipnot 479. Sonuçta, hem A.M. Mansel'in Claudius, hem de S. Şahin'in Caligula veya Tiberius tarihlemeleri, söz konusu dönemde çevre kentlerdeki M.S. 2. yy. ortası ve sonrasındaki sütunlu cadde inşaatları göz önüne alındığında oldukça erken görünmektedir.

[501] Bkz. Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi**,s.21-32; Ward-Perkins, **Cities of Ancient Greece and Italy**,s.32.; Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**,s.395.

[502] Güven, **Evolution of Colonnaded Avenues,**s. 47. Ball, **Rome in the East**, s.261.

[503] Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.81.

[504] Dio Khrysostomos, **Demetgoria en te Patridi : Dio Chrysostom**, Çev.: H. L. Crosby, Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1956², s. 260; 47,16.

bazı bilim adamları tarafından sadece doğuya has olarak görülmez[505]. Gerçekten de İmparatorluğun batısında, Lepcis Magna, Djemila, Timgad, Volubilis, Stobi, Vaison-la-Romaine, Ostia ve Italica'da sütunlu caddeler inşa edilmişti[506] . Fakat, bunların en erkeni olan Lepcis Magna'daki kemerli sütunlu cadde bile M.S. 200 dolaylarına tarihlenir[507]. Bu durumda, sütunlu cadde mimarisinin açıkça İmparatorluğun doğusunda ortaya çıkıp olgunlaştığı, buradan Syria'nın doğu ve güneyine, Küçük Asia'ya yayıldığını; etkisinin batıda da görüldüğü, ancak kentlerin ayrılmaz bir parçası olduğu doğudaki kadar tercih edilmediği söylenebilir.

Sütunlu caddelerin mimari kökenine dair, çeşitli fikirler vardır. Bunlardan birisi, bu caddelerin Roma Geç Cumhuriyet *"via portico"*sunun anıtsallaştırılmışı olduğu düşüncesidir[508]. Bir diğeri, Hellenistik Dönem stoaları ile Roma Geç Cumhuriyet *"via portico"*sunun, doğu prosesyon yolları ile gerçekleşen bir sentezi olduğu fikridir[509]. Bu caddelerin fonksiyonları, daha çok Geç Cumhuriyet "*via portico"*su ile yakın olsa da, görünüm açısından stoaları yansıttığı açıktır[510]. Ancak, *via portico*ların arkasında dükkanlar olsa da, bunlar başka binaların parçasını oluşturuyorlardı; keza stoalaların da kendileri ayrı bir yapı olarak ele alınıyor ve diğer yapılardan bağımsız inşa ediliyorlardı. Burada, sütunlu caddeyi yukarıdaki yapılardan ayıran faktörler, başka bir yapıya ait olmayıp, kendine ait dükkan ve porticoları içermesi, stoalarda görülmeyen bir örnek fasad mimarisine sahip olmasıdır. Böylece yapı kendi içinde, cadde, portikler ve dükkanlarıyla bir birlik oluşturup, imparatorluk sentezinin yeni bir yapı tipi olarak ortaya çıkmıştır[511]. Aynı zamanda bu caddeler

---

[505] Bkz. : MacDonald, **The Architecture of the Roman Empire**, s. 43.
[506] Bu kentlerdeki örnekler için bkz.: Bejor, **Vie Colonnade Paesaggi**, s. 82-91.
[507] Buradaki sütunlu cadde Küçük Asialı bir mimar tarafından yapılmıştı ve doğu örneklerini taklit ediyordu. Bkz.: Ward-Perkins, **Cities of Ancient Greece and Italy,** s. 32, dipnot 32. Ayrıca bu sütunlu caddenin oryantalizan bir öykünme sonucu inşa edildiği görüşü de vardır. Bkz.: Ball, **Rome in the East**, s. 263.
[508] MacDonald, **The Architecture of the Roman Empire**, s. 43; Ward-Perkins, **The Architecture of Roman Anatolia**, s.887; Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.417**.**
[509] Kolb, **Die Stadt im Altertum**, s.178,
[510] Coulton, **The Architectural Development of the Greek Stoa,** s.179.
[511] Güven, **Evolution of Colonnaded Avenues,** s. 46. Sütunlu Caddelerin kökeni ve hangi antik kentlerde bulunduğu hakkında ayrıca bkz.: Hartleben-Lehmann, "Städtebau Italiens und des römischen Reiches", **RE III A-2**, 1972², s. 2109-2113; John Bryan Ward- Perkins, **Roman Imperial Architecture**, Londra, Harmondsworth, 1981, s. 262-263, Pierre Gros; Mario Torelli, **Storia dell'urbanistica: Il mondo romano**, y.y, Editori Laterza, 1994², s. 420-426; Pierre Gros, **L'Architecture Romaine: du début du IIIe siècle av. J.-C. à la fin du Haut-Empire**, C.I., Paris, Picard editeur, 1996,s.103-107.

doğal olarak, güneş ve yağmurdan koruyor, kent sakinlerine daha rahat alışveriş ve yürüme imkanı veriyordu. Sütunlu caddelerin ortaya çıkışıyla , kentin ticaret merkezi buraya kaymış, bir başka anlamda kentin kalbi burada atmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde, caddelerin yaygın olduğu doğu eyaletlerinde, agoralar/forumlar ticari bir yapı olarak önceliklerini sütunlu caddelere kaptırmışlardı[512].

Perge'nin Sütunlu Caddesinin tarihlenmesi için, kesin kanıt sağlayabilecek veriler yoktur. Buna rağmen, caddenin baş ve sonundaki anıtlar, bazı yazıt parçaları, mimari özelliklerinden yola çıkarak güvenilir bir sonuca varmak mümkündür.

Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, daha önceden varolması kuvvetle muhtemel olan, Hellenistik (Geç Hellenistik?) bir caddenin sütunlu cadde mimarisi eklenmiş hali olmalıdır. Caddenin mimarisinde ve çevresindeki mimari kontesktiyle genel bir birlik görülür. Güneyinde bulunan Hadrianus Dönemi Takı M.S. 119-121 arasına kesin olarak tarihlenebilmektedir[513]. Kuzeyinde bulunan F3 Nymphaeumu ise geç Hadrianus Dönemi'ne, M.S. 128 civarına tarihlenir[514]. Bu ikisi arasında uzanan cadde, Perge'de Hadrianus Dönemi'nde görülen büyük yapı faaliyetleri çerçevesinde, yukarıdaki yapılarla birlikte planlanmış gibi gözükmektedir. Bununla birlikte, doğu 3. insuladaki sonradan yerleştirilmiş Korinth başlıkları hariç olmak üzere, doğu ve batı 9. insulalara kadar, Ion sütun başlıklarının stilistik özellikleri Hadrianus Dönemi'ne işaret etmektedir[515]. Keza, bu insulalardan sonraki kısımlardaki Korinth sütun

---

[512] Christopher Ratté, "The Urban Development of Aphrodisias in the Late Hellenistic and Early Imperial Periods", **Patris und Imperium : Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit.** Kolloquium Köln, November 1998**, BABesch Supp. 8**, 2002, s. 20; Mansel, **Side**, s.28. Bu konuda W. Ball, sütunlu caddenin, batı kentlerinde daha yaygın olan ve kentin adeta merkezini oluşturan agora/forumların yerini tuttuğunu, bunların birbirlerinin karşılığı olarak işlev gördüğünü ileri sürmektedir. Buradan da hareketle, doğuda hep kentin merkezini oluşturan Pazar caddesinin, sütunlu cadde mimarisiyle ortaya çıktığını, bunun düşünce ve uygulama açısından tamamen doğuya has bir mimari yaratım olduğunu savunmaktadır. Bkz.: Ball, **Rome in the East,** s. 267-271. Ayrıca bkz.: Segal, **From Function to Monument,** s. 10, 47.

[513]Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı**, s.196; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 128-130,no.91-99; Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.4.**

[514] İnan, **Neue Porträtstatuen aus Perge**, s. 644; Dorl-Klingenschmid, **Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, s.228-229, no.85; Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**,s.203; Ayrıca bkz. yuk. **II.A.5.**

[515]Bkz.: Orhan Bingöl, **Das Ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien**, **IstMitt Beiheft 20**, 1980, s.32, 56, 63, 65, 69, 71- 72, 92, 110-111, 112, 224-226, lev. 13-14, no. 233-261; lev. 22, no. 260; lev. 36, no. 256-257, 259, 261; lev. 38, no. 233-258; Stefan Pülz, **Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, IstMitt Beiheft 35**, 1989, s.121,126; Zeynep Koçel Erdem, **"Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri (M.S. 117-**

başlıkları da açıkça Hadrianus Dönemi özellikleri göstermektedir [516]. Her iki tip sütun başlıkları da, tüm caddede aynı olan birçok tipindeki sütun kaideleri gibi Prokonnesos mermerindendir [517]. Sütun başlıkları ve kaidelerdeki bu birlik dikkat çekicidir. Caddenin fasadını ve porticolarin üstyapısını oluşturan kireçtaşından arkhitravların mimari bezemeleri, diğerlerine nazaran çok azı günümüze ulaşmış sarmal dal bezemesi gösteren frizleri de aynı dönemin özelliklerini taşımaktadırlar[518]. Buna ilaveten biri dışında, tüm dükkanların söve profilleri de, cadde boyunca aynıdır. Sütun kaideleri, sütun başlıkları ve arkhitrav-friz blokları arasında görülen bu birliğin yanı sıra, postament profilleri ve tipleri arasındaki farklılık, sütun gövdelerinin bazı

---

138)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s.91, no.42; s. 92, no.43. Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s. 212.

[516] Perge Sütunlu Caddesinin Korinth başlıkları herhangi bir çalışma içerisinde ele alınmamışlardır. Ancak bu sonuca F3 Nymphaeumu, Oval Avlunun cephe mimarisi, bu kapının güneyindeki küçük Plancia Magna Anıtı ve Güney Hamam Palaistrasında kullanılmış Korinth başlıkları ile yapılan karşılaştırmalar sonucu ulaşılmıştır. Bkz.:**a.y.,** dipnot.33-36. F3 nympaheumu için bkz. : Ward-Perkins, s. 23-68, s.52-53 vd., no.2, lev. 13b; Oval Avlu için bkz.: Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor**, s. 89, lev. 103,3; Erdem, **"Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri,** s. 96, no.50, lev. 22,1.; Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s. 104-112. Plancia Magna Anıtı için bkz.: Mansel, **Ausgrabungen 1957-1972**, s. 74-75, res. 35-36; Güney Hamam Palaistrası için bkz.: Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor**, s.89, lev. 105,2.

[517] Başlık ve kaidelerin Prokonnessos mermerinden olmasını M. Heinzelmann, M.S. 2. yy.'da oldukça etkin olan Prokonnesos mermer atölyeleri ile ilişkilendirir. Transport esnasında zarar görmemeleri için ham olarak işlenen bu parçalar, kullanılacakları kentte, bu mermeri tanıyan gezgin ustalar tarafından işlenmekteydi. Böylece, M.S. 2. yy.'da bu ustaların Perge'de de aktif olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s.212, dipnot.31-32.

[518] Bkz.: Erdem, **Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri,** s.123, no.116, lev. 48,2. Burada ele alınmış olan arkhitrav inci dizileriyle ayrılmış üç fascialı, Ion kymationu da yumurta dil bezemelidir. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 262, no. 215 ile ele alınan yazıtlı arkhitrav budur. F3 Nymphaeumundaki benzeri için ayrıca krş. Erdem, **Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri**, s.119, no.113, lev.43,2a-b; Soffiti yardımıyla tarihlenen bir örnek için bkz.: **a.e.,** 131, no.136, lev.55,2; Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri**, s.37, no.31, lev.7/3. Bu arkhitrav , Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 45, no.26 ile ele alınan "BEP" yazıtlı arkhitravdır. Söz konusu örnek iki fascialı olup, Ion kymationu yumurta-dil bezemelidir. Diğer arkhitravlar mimari bezeme bakımından diğerlerinden çok küçük farklılıklar göstermektedirler. Söz konusu bezeme farklılıkları açıkça, sütunlu caddede çalışmış ustaların üslup farklılığından kaynaklanmış olup, bir dönem farkı göstermemekte, aksine tüm arkhitravlar M.S. 2. yy. özellikleri göstermektedir. Bkz. : Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s. 213, dipnot. 39; 214. Soffitlerin özellikleri için bkz. yuk. dipnot. 433, tarihlemeleri hk. bkz. Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri,** s. 30-31. Sütunlu caddedeki sarmal dallı frizler hakkında ise herhangi bir bezeme stili çalışması yapılmamış olsa da bunlar, Hadrianus Dönemi Takı'nın frizleri ile benzer özellikleri barındırır, krş.: Erdem, **Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri,** s. 137, no.147a, lev.58, 1;42,2; s.137, no.147b, lev. 58, 1b; s. 138, no. 148a, lev. 58, 2a; s. 138, no. 148b, lev. 58, 2b. Ayrıca F3 Nymphaeumunun da friz blokları aynı üslubu göstermektedir, krş. Vandeput, **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor**, s.340, lev. 107.1. Sütunlu Caddede bulunan epistylon parçalarının lotus-palmet bezemelerinin Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmesi için bkz.: Başaran, **Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi** , s. 80, lev. 20a; s. 96.

kısımlarda granit, bazı kısımlarda mermer olması; bunların ayak ve baş profillerindeki değişiklikler, farklı genişlikteki dükkan girişleri, dükkanların arasındaki duvar orthostatlarının değişik profillere sahip olması, cadde boyunca devam eden kanal taşlarının farklı profiller içermesi de diğer mimari elemanlar arasındaki birlikle bir tezat oluşturmaktadır. Böylesine büyük bir yapı projesinin tek bir kişi tarafından finanse edilmesi akla yatkın değildir. Arkhitrav üzerindeki yazıt parçalarının hiçbirinde de herhangi bir imparatorun bağışının adı geçmemektedir. Bu durumda en akla yatkın seçenek, Heinzelmann'ın da savunduğu gibi ortak bir bağış bilinciyle hareket edilmiş olduğudur. Cadde üzerindeki inşa faaliyetinde her bir insula sakininin, ikamet ettiği insulanın taş malzemesinin temini ve bunların işlenmesinden sorumlu olduğu düşünülebilir. Sütunların mermer veya granit olması, inşa esnasında mermer ihtiyacının karşılanamaması veya o kısmın yapımını üstlenmiş bağışçının bütçesine uygun olarak graniti tercih etmesiyle açıklanabilir[519]. Bunun yanı sıra Bosra'nın doğu-batı doğrultulu sütunlu caddesinde aynı dönem içerisinde, değişmeli olarak siyah bazalt ve açık renkli kireçtaşı sütun gövdeleri için kullanılmıştır. Bosra'daki bu durumun ise estetik bir görünüm yaratmak amacıyla tercih edildiği ileri sürülmektedir[520]. Nitekim, Prokonnesos mermerinin sıklıkla Troas granitiyle kombinasyon içinde kullanıldığı bilinmektedir[521]. Perge'de de sütun gövdeleri için iki farklı malzemenin kullanılmış olması, pekala estetik bir görünüm amacıyla seçilmiş olabilirdi. Mermer olan mimari parçaların (sütun kaidesi, sütun gövdeleri ve sütun başlıkları) tümünde bir birliktelik olması, bu parçaları işleyen taşçı ustalarının, mermerin özelliğini bilen ve belki de gezici olarak çalışan, Anadolu'da özellikle M.S. 2. yy.'da görülen inşa patlamasının bir sonucu olarak, kentler arası dolaşan gruplara dahil olmaları ile açıklanabilir. Kireçtaşı parçalar ise yerel ustalar tarafından işlenmiş olmalıdır, profillerde ve bezemelerde görülen farklılıklar, büyük bir inşaat işinde çalışan çeşitli yerel grupların üslup farklılıkları sebebiyle olabilir[522]. Buna rağmen postament profillerindeki yoğun farklılığı, tek başına taşçı ustalarının el farklılığı ya

[519] Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s. 211, 216.
[520] Bkz. Segal, **From Function to Monument,** s. 22**;** H.I. MacAdam, "Bostra gloriosa", **Berytus 34**, 1986, s. 175.
[521] Hazel Dodge, "The Architectural Impact of Rome in the East", **Architecture and Architectural Sculpture in the Roman Empire,** Oxford University Committee for Archaeology Monograph 29, Ed.: M. Henig, Oxford, Oxford University, 1990, s. 108.
[522] Heinzelmann, **Städtekonkurrenz,** s.216.

da belirli bir kısmın yapımını üstlenmiş bağışçıların seçimiyle açıklamak zordur. Bazen insulaların kendi içlerinde bile görülen bu farklılık, muhtemelen, daha sonraki dönemlerde yapılmış yoğun onarımlar ile alakalı olmalıdır; caddenin doğusunda bulunan kendi içinde çeşitli profillere sahip sekizgen postamentler için de aynı fikir ileri sürülebilir.

S. Şahin, Perge kuzey-güney Sütunlu Caddesinin inşa başlangıcını, kavşağın kuzeyinde, caddenin doğusunda, doğu 11 ve 12. insulayı ayıran ara sokağın hemen önünde bulunan iki farklı arkhitrav yazıtı sebebiyle Tiberius Dönemi'ne (M.S. 14-37) tarihler. İlk yazıtlı arkhitrav iki parçadan oluşur ve Dor düzenindedir. İlk parça 0,55 m. yüksekliğinde korunmuş, 0,79 m. genişliğinde ve 0,42 m. kalınlığındadır. Diğeri de aynı yükseklikte ve kalınlıkta korunmuş olup, 1,68 m. genişliğindedir. Her iki arkhitrav üzerindeki harf yüksekliği 0,115 m.'dir[523]. Arhitrav üzerinde Tiberius'un ismi geçmese de, harf karakteri Claudius Dönemi (M.S. 41-54) öncesine işaret etmektedir. Ayrıca, ithaf tribunicia potestas'ının 16. yılında 2 defa consulluk almış olan bir imparatora ithaf edilir, bu durum ise sadece, *tribunicia potestasın*ın 16. yılı M.S. 26.06.14-25.06.15 tarihleri arası olan Tiberius'a uyar, yazıttaki ἀρχιερεῖ μεγίστ]ωι (pontifex maximus) tamamlaması ile, yazıtın M.S. 10.03.15-25.06.15 arasına kesin olarak tarihlenir[524]. Bir diğer Dor düzenindeki yazıtlı arkhitrav, yukarıda bahsedilenin hemen doğusunda yer alır ve dört kırık parçadan oluşur. İlk parça 0,40 m. yüksekliğine, 1,35 m. genişliğinde, 0,44 m. kalınlığındadır. İkinci parça 0,35 m. yüksekliğinde, 1,15 m. genişliğinde, 0,44 m. kalınlığındadır. Üçüncü parça bir öncekiyle aynı yükseklikte, 1,12 m. genişliğinde ve bir öncekiyle aynı kalınlıktadır. Dördüncü parça ise, 0,44 m. yüksekliğinde, 1,20 m. genişliğinde ve 0,43 m. kalınlığındanır. Harf yüksekliği ise 0,06 m.'dir. Yazıtlı arkhitravın bir parçaya daha sahip olduğu, yazıtın ortasındaki kısımdan anlaşılmaktadır, ancak günümüzde kayıptır[525]. Arkhitrav üzerindeki yazıt Tiberius ve Caligula Dönemi'nde, M.S. 35-39 yıllarında, Pamphylia'nın da dahil olduğu Galatia Eyaleti yöneticisi (*legatus Augusti*

[523] Şahin, **Inschriften von Perge I**, s. 33-35, no.21. Ayrıca bkz. **Ek, no: 1.**
[524] Şahin, **Inschriften von Perge I**, s. 35.
[525] Yazıt için bkz.: **a.e.,** s.36, no.22.; Bu yazıtlı arkhitrav S. Şahin tarafından üç parça üzerinden değerlendirilmiştir. Bu tez için 2004 yılında tarafımdan yapılan yüzey araştırmasında yazıtın başına ait bir parça daha bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Bkz.: **Ek, no: 2.**

pro praetore) Titus Helvius Basila'nın bir yapı bağışıyla alakalıdır[526]. Böylece, S. Şahin, Sütunlu Caddenin inşasının, bu arkhitravların yazıtları sayesinde Tiberius ile, caddenin kuzeyinde başladığını, Titus Helvius Basila isminin olduğu arkhitravların da, caddeyi dik kesen bir sokağın gerisinde girişi olan ve muhtemelen Sebaste Agora/Forum Augustum'a açılan bir propylon ile ilgili olduğunu savunur[527]. Aslen cadde inşasının Tiberius Dönemi'nde başladığına ilişkin sunulabilecek bir başka kanıt da, caddenin batısında 1958 yılında dikilmiş olan sütunların üzerinde duran yazıtlı arkhitravdır. Arkhitravın üzerindeki, anıtsal harflerle işlenmiş "BEP" yazıtı S. Şahin tarafından ΤΙ]ΒΕΡ[ΙΩ (Tiberius'a) şeklinde tamamlanmıştır. Böylece, yazıt ve dolayısıyla arkhitrav, Iulius-Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenmiştir[528]. Ancak, S. Şahin, caddenin tarihlenmesiyle ilgili önerisinde bu arkhitravı dikkate almamıştır. Tüm bunlarla beraber, arkhitravın bezeme üslubu Hadrianus Dönemi'ne işaret etmektedir[529]. Böylece zaten, caddenin yapımının Tiberius Dönemi'nde başlandığına dair bir kanıt olmazdı. Fakat, S. Şahin'in Iulius-Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenen bu yazıtlı arkhitravı, tarihleme ölçütü olarak kullandığı yukarıda bahsedilen diğer yazıtlı arkhitravlara birlikte niçin değerlendirmediği sorusu cevapsız kalmaktadır.

Yukarıda bahsedilen, Tiberius Dönemi'ne ait arkhitravlar, caddenin bu kısmındaki, M.S. 2. yy. özellikleri gösteren mimari kontekstle hiçbir şekilde uyum göstermezler. Bu arkhitravların yerleştirilebileceği herhangi bir yer caddenin söz konusu kısmında yoktur. Dor düzeninde olduklarından sütun başlıklarının da Dor başlığı olması gerekmektedir. Ancak, arazide hiçbir Dor başlığı da bulunmamaktadır.

---

[526] Titus Helvius Basila ile ilgili bkz. : Sherk, "Roman Galatia, s. 975.; Rémy, **Les carrières sénatoriales**, s. 140-141. Aynı kişinin Attaleia'da bir "plateia" inşasına dair bkz. yuk.: dipnot 500**.,** Şahin, **Inschriften von Perge I**, s. 36.

[527] **a.e.**, s.30, 36.

[528] Arkhitravın bezeme özellikleri ve yazıtı için bkz. yuk.: dipnot 436; Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 45, no. 26.

[529] Tarihlemesi için bkz.: Erdem, **Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri,** s. 131, no. 136, lev. 55,2.; Abbasoğlu, **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri**, s.37, no. 13, lev. 4,2. Arkhitrav ve yazıtın Hadrianus Dönemi'ne tarihlendirilmesi, başka bir şekilde tamamlanması mümkün görünmeyen ΤΙ]ΒΕΡ[ΙΩ yazıtının ne şekilde anlamlandırılması gerektiği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, Roma Dönemi yapı ithaflarında, bir yapının üzerinde bir imparator adı bulunması, mutlaka söz konusu yapıyı finanse ettiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, Lepcis Magna ve Alcantara örneklerinden, yapıyı bağışlayan bir kişinin, masraflarını kendisi karşılasa da ithafını bir imparatora yaptığı örnekler bilinmektedir. Bkz. : Benjamin Isaac, **The Limits of Empire, The Roman Army in the East**, Oxford, Clarendon Pres, 1990, s. 352. Bir başka ihtimal ise bu arkhitrav üzerindeki yazıtın İmparator Tiberius ile ilgili değil, Tiberius praenomenli başka bir euergetese ait olabileceğidir.

Titus Helvius Basila'nın ismi geçen arkhitravın, 11 ve 12. insulaların arkasında var olduğu savlanan herhangi bir açık alana (Sebaste Agora?) geçit veren bir propylona ait olma olasılığı da kanıtlanamamaktadır. Çünkü , bu insulaların arkasında yapılan yüzey araştırmasında bu tür bir alanın varlığına dair hiçbir ize rastlanamamıştır. Aksine, söz konusu insulaların arkasında sağlam söve kalıntıları, diğer kısımlardaki gibi, bu kısmın da yoğun dükkan ya da konutlarla iskan edildiğini gösterir. Arkeolojik olarak caddenin bu kısmındaki orijinal bir öncel yapılaşmaya işaret etmeyen Tiberius Dönemi'ne ait bu yazıtlı mimari parçalar, büyük ihtimalle bir geç dönem onarımı için burada yeniden kullanılmışlardır[530]. Dolayısıyla, caddenin Tiberius Dönemi'nde inşa edilmeye başladığına dair bir kanıt olma niteliğinden yoksundurlar. S. Şahin'in, Sütunlu Cadde inşasının Tiberius Dönemi'nde inşa edildiğine dair bir başka kanıtı, kuzey-güney ve doğu-batı caddesinin kesiştiği kavşağın hemen doğu ucunda bulunan, doğu-batı doğrultulu Demetrios-Apollonios Takı'dır. S. Şahin, yazıtı sayesinde kesin olarak M.S. 84'e tarihlediği takın[531] yer seçiminin rastlantısal olmayıp, özellikle kavşağın doğu kısmına yerleştirildiğini, böylece paye ayaklarının dış kenarlarının kuzey-güney sütunlu cadde porticosuyla aynı hatta yerleştirilip, buraya uydurulmuş olduğu yorumunu yapar. Böylece, sütunlu caddenin, taktan daha önce yapılmış olduğunu bu kanıtla desteklemeye çalışır[532]. Gerçekten de, takın yer seçimi rastlantısal değildir. Tak, kentin doğudaki limanı ve batıdaki nekropolisten çıkıp Lyrboton Kome'ye giden doğu-batı doğrultulu caddenin önemi göz önünde tutularak buraya inşa edilmiştir. Büyük ihtimalle, M.S. 2. yy.'daki büyük inşa faaliyetleri başlamadan ve kentin güneyi henüz bu kadar önem kazanmamışken, doğu-batı caddesi kentin ana caddesini oluşturuyordu. Çünkü, kentin kuzey-güney sütunlu caddesi, her iki yönde de kesilmesine, başka bir deyişle sadece kent içi ulaşım amaçlı olmasına karşın, doğu batı caddesi, kentin doğu ve batı kapılarından dışarıya çıkarak, dış dünyayla ulaşımı ve ticareti sağlıyordu[533]. Kentin ağırlık noktasının bu kısımda olduğu kentin Roma İmparatorluk Dönemi'ne dair en erken yapısı, M.S. 1. yy.'a tarihlenen Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın da burada olmasıyla destek kazanmaktadır. J.

[530] Arkhitravların buraya ait olmadığı hakkında görüş ve gözlemler için ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s. 202, dipnot 9.
[531] Tak hakkında bkz. yuk.: **II.A.2.**
[532] Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.28.
[533] Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz. aş.: **II.B.4.** Ayrıca bkz. : İnan, **Der Demetrios-und Apolloniosbogen in Perge**, s.242. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı**, s. 3.

İnan'ın da belirttiği gibi[534], kent planında yapılacak bir inceleme, takın kuzey-güney caddesinin doğu portiğine göre planlanmadığını, aksine caddenin doğu portiğinin, özellikle kavşaktan önceki kuzey ucunun, takın güney pylonunun dış yanaklığına uydurulduğunu açık biçimde göstermektedir. Ayrıca, eğer kuzey-güney caddesi önceden sütunlarla donatılmış, dolayısıyla önem kazanarak ana cadde özelliği kazanmışsa, tak niçin, Hadrianus Takı gibi kuzey-güney doğrultusunda değil de, doğu-batı doğrultusunda inşa edilmişti sorusu, S. Şahin'in savı dikkate alındığında cevapsız kalmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinde takların zafer/onurlandırma anıtı olmaları yanındaki işlevleri, cepheleri ana caddeye bakarak, özellikle sütunlu caddelerin başlangıç, bitiş ya da kesişme noktalarını belirlemektir[535]. Bu işleviyle doğu-batı doğrultulu Domitianus/Demetrios-Apollonios Takı'nın da, M.S. 1. yy.'da kentin ana caddesi olan, doğu- batı caddesi doğrultusuna uygun olarak, kuzey-güney caddesinin sütunlu mimariyle donatılmadan önce yapıldığı sonucu daha da belirginleşmektedir. Ancak çok daha kesin bir kanıt, Demetrios-Apollonios Takı'nın yerden 5,55 m. yüksekliğinde, alınlığının kuzey ve güney cephelerindeki derin oyuklardır. Bu oyuklar kuzey-güney doğrultulu ana cadde sütunlu hale getirilirken, doğu kısmındaki portico arkhitravlarının taka ankastre edildiğini, dolayısıyla Domitianus Dönemi'nde inşa edilmiş olan takın, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddeden daha önce inşa edilmiş olduğunu kanıtlamaktadır[536].Tüm bunlarla beraber, en erken örneği Tiberius Dönemi'nde Antiokheia'da görülen sütunlu cadde mimarisinin, Anadolu kentlerine yoğun olarak yayılımı M.S. 2. yy. başlarında olmuş ve bu artarak M.S. 3. yy. boyunca devam etmiştir[537]. Pamphylia ve diğer bölgelerde, tartışmalı bir Sardes örneği dışında, M.S. 1. yy. başına tarihlenen bir sütunlu cadde henüz bulunamamıştır[538]. Bu durum karşısında, Perge'de Tiberius Dönemi'nde yapılmaya başlanan bir sütunlu cadde savı, somut arkeolojik/epigrafik kanıtlar olmadığından, bölgenin genel durumu açısından çok erken bir tarihtir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, kuzey-güney sütunlu caddesinin mimari öğelerinin bir çoğu Hadrianus Dönemi'ne aittir. Caddenin güneyindeki Hadrianus Takı,

---

[534] İnan, **Der Demetrios-und Apolloniosbogen in Perge**, s.242. Ayrıca bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s. 201, dipnot 8.
[535] Bkz. : İdil, **Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları**, s. 354.
[536] İzmirligil, **Perge Demetrios Apollonios Takı**, s. 516. Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.2.**
[537] John Bryan Ward-Perkins, **Roman Architecture**, New York, Harry N. Abrams Inc., t.y.**,** s. 283.
[538] Bkz.: yuk.: dipnot 493.

kuzeyindeki F3 nymphaeumu da Hadrianus Dönemi'nde inşa edilmişlerdir. Bu iki yapı arasında uzanan caddenin de, kentte M.S. 2. yy.'ın ilk yarısında görülen yoğun inşa faaliyetlerine bağlı olarak, başı ve sonundaki anıtsal yapılarla birlikte planlamış, bir başka deyişle yapımına Hadrianus Dönemi'nde başlanmış olmalıdır[539]. Nitekim sütunlu caddelerin bir özelliği de kavşak ve son/başlarındaki taklar, yine yanları veya baş/sonlarındaki nymphaeumlar ile birlikte tasarlanmaları, bunların kent yapıları içinde birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturmalarıdır. Perge Sütunlu Caddesi açıkça bu plana uymaktadır. Bu üç yapı ortak bir planlamanın nispeten eşzamanlı yapıları olarak değerlendirilebilir[540]. Zira, F3 Nymphaeumunun iki kanadının genişliği caddenin genişliğine tam olarak uyar. Ayrıca F3 Nymphaeumunun havuzundan başlayan kanalı da, havuz ile birlikte planlanmış ve birbirlerine uyumlu yapılmışlardır[541]. Caddenin inşasına ilk önce hangi kısmından başlanmış olabileceğine dair somut bir kanıt olmasa da, Hadrianus Takı'nın, F3 Nymphaeumundan daha erken olduğu ve yapının da ortak bir planlamanın ürünü olduğu göz önüne alındığında, cadde inşasına güneyden başlandığı öne sürülebilir. Cadde kanalı ve F3 Nymphaeumu arasındaki bağlantı sonucu da, kanalın F3 Nymphaeumunun inşasından hemen sonra yapıldığı söylenebilir. Bu durumda Heinzelmann'ın da savunduğu gibi, Sütunlu Caddenin M.S. 2. yy.'ın ilk yirmi yılı içinde, kısa bir zamanda başlanıp, tamamlanmış olabileceği ortaya çıkar[542]. Ancak, böylesine büyük ve masraflı bir inşaatın bu kadar kısa bir zamanda bitemeyeceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Caddenin kentin merkez işlevini uzun yüzyıllar boyunca sürdürmüş olması, zaman içerisinde yapılan onarımlar ve düzenlemeler ile anlaşılmaktadır. Nitekim sütunlu caddeler de

[539] Sütunlu Cadde üzerine özel bir araştırması bulunmayan J.B. Ward-Perkins de, muhtemelen caddenin her iki ucundaki yapılardan yola çıkarak, tarih olarak Hadrianus Dönemi'ni önermiştir. Bkz.: Ward-Perkins**, Cities of Ancient Greece and Italy,** s. 117.; Ward-Perkins, **Roman Architecture**, s. 340. Benzer yöntemle Pülz de aynı tarihi önermektedir. Bkz.: Pülz, **Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma**, s.17.

[540] S. Şahin, sütunlu mimarinin başlangıç tarihi olarak Tiberius Dönemi'ni önerse de, muhtemelen Hadrianus Takı ve F3 nymphaeumunu baz alarak, inşaatın on yıllar sürdüğünü ve çeşitli yapı safhalarından sonra M.S. 2. yy. ortasına kadar devam ettiğini ileri sürer. Bkz.: Şahin, **Inschriften von Perge I**, s.30. Ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **The Founding of Perge**, s. 179. Ancak, caddede Hadrianus öncesi safhayı gösteren ne arkeolojik ne de epigrafik in situ bir kanıt yoktur.

[541] Heinzelmann, **Städtekonkurrenz**, s.203; Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.5.**

[542] **a.e**., s.204.

önem ve popülerliklerini Geç Antik Çağ içlerine kadar sürdürmüş, kentlerin en önemli ve vazgeçilmez yapıları arasındaki yerlerini korumuşlardır[543].

4. Doğu-Batı Doğrultulu Sütunlu Cadde

Perge aşağı kentinin kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ile birlikte kentin ana arterlerinden birini oluşturur **(Lev. 3, Plan 1)**. Her iki cadde, Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun (F3 Nymphaeumu) yak. 100 m. güneyinde kesişirler **(Lev. 66, Res. 80)**. Kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin aksine, bu caddede henüz hiçbir araştırma yapılmamıştır[544].

Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde, Batı Kapı (C2) ve Doğu Kapının (C3) olması gereken mevkii arasında, kenti doğu-batı doğrultusunda keserek uzanır **(Lev. 67, Plan 17)**. Toplam uzunluğu yak. 410 m. olup, doğu yarısı yak. 200 m., batı yarısı ise 210 m.'dir. Caddenin doğusu düz bir hat halinde, batı yarısı ise üç kırılmayla ilerler. Kavşağın batısından itibaren, kavşaktan sonra düz bir hat izleyen doğu yarının aksine, kuzeybatıya doğru keskin bir kıvrımla yak. 80 m. boyunca ilerleyen cadde, ikinci bir kırılmayla batıya yönelir ve yak. 85 m. bu hatta devam eder. Cadde son kez hafif bir kırılmayla tekrar kuzeybatıya yönelir yak. 45 m. devam ederek Batı Kapı'ya varır **(Lev. 67, Res. 81)**. Caddenin bu şekilde yönlenmesi topografik etkenlerle açıklanabilir. Doğu yarısında hiçbir yükselti bulunmadığından cadde düz bir hat üzerinde uzanabilmiştir. Batı yarısında ise kavşağın tam karşısında arazi yükselir. Bu sebepten batı yarı hemen kavşağın devamında ilerlememiş, kuzeybatıya doğru yönlendirilmiştir. Daha sonraki kırılmalar da arazideki düzlüğü izlemiş, ancak son kırılmada, M.S. 3. yy.'da inşa edilmiş olması gereken Batı

[543] Bu dönemde, belki de tüm Küçük Asia'da yapılmış ait en anıtsal sütunlu cadde, Ephesos'daki , kent ile limanı birbirine bağlayan, M.S. 4. yy.'da inşa edilmiş olan Arkadiane'dir. Bkz.: Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture,** , s. 395.

[544] Kazısı yapılmadığı için yayınlarda sınırlı ölçüde değinilmiş olan doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia,** s. 41; Mansel, **İlkçağda Antalya Bölgesi**, s. 16; Bean, **Eskiçağda Güney Kıyılar**, s. 35; Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 244; **The Founding of Perge**, s. 179; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 6; **Perge**, s. 291; Şahin, **Die Inschriften von Perge I** , s. 25.

Kapı'nın yerinde olması gereken daha önceki bir kent kapısının aksına uydurulması göz önüne alınmış olmalıdır[545].

Doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde, doğusunda daha iyi izlenebilmekte, batısında ise, ilk kırılmaya kadar olan kısım zor, fakat bundan sonraki kısımları, dükkan sövelerinin kalıntıları sayesinde rahat gözlenebilmektedir.

Kalın bir toprak tabakası altında kalan caddenin tabanının, kavşaktan hemen sonraki batı kısmındaki döşemeden, kireçtaşı levhalarla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bu caddenin de, aynı kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddede olduğu gibi, ortasından bir su kanalı geçmektedir. Toprak yığını, doğu kısımda bu kanal levhalarının üst kısmına kadar ulaşmaktadır **(Lev. 68, Res. 82)**. Batıda ise kanal seçilememektedir. Burada da yüksek ihtimalle kanal devam ediyordu, ancak tamamen toprak altında kalmış olmalıdır.

Caddenin iki yanında söveler bulunmaktadır **(Lev. 68, Res. 83; Lev 69, Res. 84)**. Bunların cadde kenarında sıralanmış dükkanlara ait olması gerekmektedir. Caddeye ait mimari öğeler daha çok batıda görülmektedir. Cadde ile dükkanlar arasında, yüzeyde sütunlar ve sütun başlıkları vardır. Sütunların mermerden Attik-Ion sütun kaideleri üzerinde oturduğu anlaşılmaktadır. Yüzeydeki sütunlar arasında sadece granitten yapılmış olanlar görülmektedir. Yine yüzeyde Korinth sütun başlıkları da vardır. Ion sütun başlıklarına ise sadece Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın caddeye bakan güney cephesinde rastlanmaktadır. Yüzeyde postament ve arkhitrav kalıntısına rastlanmamıştır. Toprak altında kaldıkları ve özellikle yüzeydeki arkhitravların devşirme olarak başka yapılarda kullanılmış olması gerekmektedir. Söz konusu sütunlar ve diğer elemanlar, dükkanlar ve cadde arasında bulunan porticonun mimari elemanlarıdır. Böylece bu caddenin de, kuzey-güney caddesinde olduğu gibi, sonradan bir sütunlu cadde özelliğini kazandığı anlaşılmaktadır.

Akropolis güney yamacının bittiği düzlükte yer alan bu cadde, genişliği ve anıtsallığıyla, kuzey-güney doğrultulu caddeden geri kalmaz. Bu caddenin başını ve sonunu, diğer caddede görülen anıtsal yapılar (F3 Nymphaeumu, Hadrianus Dönemi Takı) belirlemez, bunun yerine her iki ucunda Batı ve Doğu Kent Kapıları bulunur.

[545] Batı Kapı için bkz. yuk.: **I.** ve aş.: **IV.A.**

Bu durum caddenin, kentin dış dünyayla ilişkisini kuran önemli bir ulaşım işlevi olduğunu kanıtlar. Nitekim, Batı Kapı'dan çıkıldığında Via Sebaste izlenerek Lyrboton Kome, Laodikeia ve Pisidia Antiokheiası'na ulaşılır. Doğu Kapı'dan ise kentin ticareti ve dolayısıyla zenginliğine büyük katkıda bulunan, "Solaklı Köyü" civarında olduğu düşünülen, Kestros kıyısındaki nehir limanına varılır. Caddenin böylesi bir öneme sahip olduğu, caddenin önemini belirtir şekilde doğu-batı doğrultusunda, Domitianus Dönemi'nde inşa edilmiş olan Demetrios-Apollonios Takı[546] ile batı kısmında bulunan Claudius ya da Nero Dönemi'nden Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın[547] anıtsal güney cephesinin caddeye bitişik olmasından anlaşılabilir.

Doğu-batı doğrultulu caddenin Akropolis güney eteğinin hemen bittiği düzlükte/eteğin topuğunda konumlanması, güzergahı üzerinde M.S. 1. yy.'a ait yapılar bulunması, Erken İmparatorluk Dönemi'nde kent merkezinin de yer aldığı, ticari hareketliliği sağlayan ana cadde olduğunu kanıtlayacak niteliktedir[548]. Caddenin bu özelliğini M.S. 1. yy.'da, Hellenistik Dönem sonlarına kadar ana cadde işlevlerini koruyan Akropolis güney eteği boğunca ilerleyen "Batı Cadde" ve "Doğu Cadde" den devraldığı açıktır[549]. Bu durumda doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin kentin güneyindeki ovaya yayılmaya başladıktan sonra planlanmış olması gerekmektedir. Kentin ovaya yayıldığı tarih açık değildir, ancak M.Ö. 3. yy. ila M.Ö. 1-M.S. 1. yy.'ın başları arasında bir tarih önerilebilir[550]. Bu dönem içerisinde inşa edilmiş olan Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı ile Akropolis arasındaki bağlantıyı sağlamak için aşağı kentte bir kuzey-güney doğrultusunda cadde, Roma İmparatorluk Dönemi caddesi öncesinde var olmalıydı. Ancak böylesi bir gereklilik, aşağı kentteki doğu-batı doğrultulu cadde için geçerli değildi. Çünkü bu caddenin işlevini gören "Batı Cadde" ve "Doğu Cadde" Akropolisin güney yamacında, hem de oldukça anıtsal boyutlarıyla mevcuttu. Buna ek olarak, caddenin kuzeybatıya doğru ilk kırılmasının ardından, batıya dönmesi ve belki Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın güney cephesinin önünden geçebilmesi için böyle bir yönlendirme

[546] Demetrios-Apollonios Takı için bkz. yuk.: **II.A.2.**
[547] Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk.: **II.A.1.**
[548] Erken İmparatorluk Döneminde kuzeyde yer alan kent merkezi için bkz. aş.: **IV.A.**
[549] Akropolis güney eteğindeki "Batı Cadde" ve "Doğu Cadde" için bkz. yuk.: **I.**
[550] Bkz. yuk.: **I.**

yapıldığı izlenimini vermektedir. Söz konusu yönlerdirmede topografik faktörler de tabii ki rol oynamıştır, ancak arazi caddenin yine de biraz daha güneyden geçebilmesine izin vermektedir. Belki de caddeye anıtsallık katmak için, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın güney cephesi bir "vista" olarak kullanılmak istenmişti. Bütün bunlarla beraber, doğu-batı doğrultulu caddenin en geç M.S. 1. yy. başında, kentin kuzeyinin artık iyice merkezi bir konuma yükselmeye başladığı dönemde planlandığı öne sürülebilir.

Doğu-batı doğrultulu caddenin ve kentin kuzeyinin M.S. 2. yy. ile beraber merkezi konumunu kaybetmiş ve kuzey-güney doğrultulu caddenin belirlediği aks ile kentin güneyi merkezi konuma yükselmiştir[551]. Kuzey-güney doğrultulu caddenin sütunlu caddeye dönüşmesi de bu dönemde, yani Hadrianus Dönemi'nde gerçekleşmiş olmalıdır[552]. Doğu-batı caddesindeki sütun kaideleri granit sütun gövdeleri, sütun başlıklarının malzeme ve stilleri ile dükkanların söve profilleri kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin mimari elemanları ile benzeşmektedir. Bu durumda doğu-batı doğrultulu caddenin de, diğeriyle aynı dönemde, yani Hadrianus Dönemi'nde, aynı yapı programı dahilinde sütunlu cadde şeklinde düzenlendiği akla yakın gelmektedir. Ayrıca bu dönemde, batı surlarından kentin içine giren, daha sonra caddenin batı kısmını dik keserek, kuzey-güney doğrultusunda ilerleyip Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrasına varan ve Akropolis güney eteğinde yine dirsek yapıp doğu-batı doğrultusunda ilerleyerek F3 Nymphaeumuna su temin eden küçük aquaduct da yapılmış olmalıdır [553] **(Lev. 10, Res. 9)**. Cadde gözönüne alınarak planlanan bu aquaduct, caddenin daha erken olduğunun kanıtıdır. Böylece caddenin merkez konumunu diğer ana caddeye kaptırmış olmasına rağmen, önemini M.S. 2. yy.'da da koruduğu, sütunlu cadde işlevinin önemli bir özelliği olarak, iki yanındaki dükkanlarla bir başka ticari merkez oluşturduğu söylenebilir. Hatta bu durum M.S. 3. yy.'da da devam etmiş gibi görünmektedir. Çünkü bu dönemde caddenin batı kısmının güneyine Kuzey Hamam inşa edilmiş, daha sonra ise Batı Kapı anıtsal bir mimariyle yeniden planlanmış ve cadde buraya yönlendirilmiştir **(Lev. 69, Res. 85)**.

[551] Ayrıntılı bilgi için bkz. aş.: **IV.B.**
[552] Bkz. yuk.: **II.B.3.**
[553] Bu aquaduct için ayrıca bkz. yuk.: **II.A.1.**

C. Lokalizasyonu Kesin Olmayan Yapılar

1. Bouleuterion

Hellenistik Dönem ile birlikte diğer tüm Küçük Asia kentleri gibi yoğun bir Hellenizasyona maruz kalan Perge, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, önceki dönemlerden çeşitli farklılıklar gösterse de, polis karakterini korumuştur[554]. Bununla bağlantılı olarak, Perge ve diğer Küçük Asia kentlerinde polis örgütlenmesinin ayrılmaz yönetim araçları olan demos, gerousia ve boule işlevlerini sürdürmüş, Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına kadar varlıklarını korumuşlardır[555]. Nitekim Boule'nin Perge'deki etkin ve merkez konumu, bulunmuş olan birçok yazıt ile bilinmektedir[556].

Boulenin toplantılarını yaptığı Bouleuterionun Perge içerisindeki yeri, bu yapıya ait belirleyici bir mimari öğe bulunamadığı için kesinlikle saptanamamaktadır. Nitekim, bir yapıyı, sadece mimari öğelerinden yola çıkarak bouleuterion olarak tanımlamak da arkeolojik açıdan oldukça zordur. Çünkü, genelde dikdörtgen bir plan gösteren, içi bouleuteslerin oturması için arkaya doğru yükselen adeta küçük bir tiyatro ya da odeon gibi oturma sıralarına sahip, bazen de içinde çeşitli tanrılara adanmış sunakların ve kült heykellerinin bulunduğu bu yapılar, işlevleri kendilerine ait bir yazıt olmadan, ekklesiaterion gibi başka toplantı binaları olarak da pekala yorumlanabilirler[557].

---

[554] A.H.M. Jones, **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford, Clarendon Press, 1971², s.123-125; Claude Lepelley, **Rom und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44 v. Chr.-260 n. Chr.**: **Die Regionen des Reiches,** C.II:, Leipzig,-Münih, K.G. Saur, 2001, s. 359-363.

[555] Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, 262-263; Fergus Millar, "The Greek city in the Roman Period", **The Ancient Greek City-State**, Symposium on the occasion of the 250th Anniversary of The Royal Danish Academy of Sciences and Letters, July,1-4 1992, Ed.: M.H. Hansen, Kopenhag, Munksgaard, 1993, s. 241-242. Bazı Küçük Asia kentlerinde ekklesia olarak adlandırılan meclis de varlığını diğerlerinin yanında sürdürmüş; ancak, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Yunan gelenekli kentlerde , merkeze zaman içerisinde Boule oturmuş, ekklesianın yerini almıştır. Bkz.: **a.e**., s. 241.

[556] Genelde boule ve demosun birlikte anıldığı bu yazıtlar için bkz.: Sencer Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, Bonn, Dr.Rudolph Habelt GmbH,1999, s.50, no. 35; s.81, no. 58; s.91, no.63; s.149, no.112; s.150, no.113; s.150, no.114; s.156, no.117; s.157, no.118; s.165, no.128; s.171, no.138; s.182, no.154; s.183, no.155; s.187, no.158; s.194, no.174; s.200, no.182; s.239, no.200; s.242, no.204; s.273, no.236; s.278, no.248; s.280, no.250; s.283, no.254; s.284, no.257; s.285, no.257; s.285, no.259; Sencer Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2004, s.7, no.286; s.18, no. 293a; s.35, no.315; s.37, no.316; s.38, no.317; s.40, no.318.

[557] Mimari bir form olarak ilk Boleuterion yapısı Atina'da Geç Arkaik Dönem'de ortaya çıkar. Bkz.: Valentin Kockel, "Bouleuteria. Architektonische Form und urbanistischer Kontext, **Vestigia 47**, **Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus**, Kolloquium, München, 24. bis 26 Juni 1993, Ed.: M.

Perge'de, Akropolisin güney yamacında, Akropolise giriş sağlayan şimdi yıkılmış kapının batısında bulunan ve Flaviuslar Dönemi'ne (M.S. 69-96) tarihlenen bir yazıta göre[558], kentin zengin elitlerinden olduğu anlaşılan Quirinia tribusundan, Elaibaresli Apollonios oğlu, Tiberius Claudius Apollonios'un[559], birçok kamu ve hayır işleriyle birlikte, Bouleuterionu da kendi kesesinden tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Yazıtta yapının yerine dair herhangi bir gönderme yapılmamasına karşın, Perge'de en azından Flaviuslar Dönemi'nden beri bir bouleuterion yapısının var olduğuna dair bir kanıt elde edebiliyoruz.

Perge'de yapılan yüzey araştırmaları esnasında, yukarıda bahsedilen mimari özelliklere uyabilecek herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, yapıya ait bir yazıt olmadığı sürece herhangi bir mimari kalıntıyı bouleuterion olarak yorumlamak çok zor olsa da, S. Şahin, bu yapı için spekülatif bir lokalizasyon denemesinde bulunmuştur. Bunun için, kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin batı 10. insulasının hemen batısında bulunan, büyük bir kireçtaşı bloktan , in situ olmayan, yazıtlı yüzü yukarıya bakacak şekilde yatık duran bir paye üzerindeki yazıtı kanıt olarak gösterir[560]. Sol ve üst tarafında bir yere tutturulması için kurşun delikleri bulunduğundan, bir yapıya ait olması kesin görünen dikdörtgen formlu bu paye üzerinde, S. Şahin tarafından M.S. 2. yy. başına tarihlenen, baş tarafı eksik, Eski Yunanca, Boulenin Geraioi tarafından onurlandırıldığı yazılıdır. Buradan yola çıkan S. Şahin, bloğun, yapının girişinin sol payesi (söve) olabileceğini, bu yapının da Gerousia, muhtemelen de Demos tarafından onurlandırılmış yazıtlara sahip

---

Wörrle, P. Zanker, 1995, s. 29. Küçük Asia'dan ise en iyi bilinen bouleuterion örneği M.Ö. 275-163 yıllarına tarihlenen Miletos Bouleuterionu'dur. Küçük Asia'da yükselen oturma sıralı yapılar Notion, Sagalassos, Priene ve Herakleia pros Latmon'dan bilinir. Bkz. **a.e.**, s. 31-32. Priene'deki, Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlenen yapı bouleuterionun yanısıra ekklesiaterion olarak da yorumlanmaktadır. Bkz. **a.e.**, s.34.; Frank Rumscheid, **Priene "Küçük Asia'nın Pompeisi" Rehberi**, Çev.: S. Bulgurlu, İstanbul, Ege Yayınları, 2000. s. 57. Tüm bunlarla beraber, bouleuterionlar sadece idari işerin yürütüldüğü bir meclis işlevi değil, Theos'da olduğu gibi gramer ve müzik öğretimi gibi gymnasion ya da mouseionların görevlerini de yüklenebiliyordu. Kockel, **Bouleuteria**, s.35. Genel olarak Bouleuteria için bkz.: D. Gneisz, **"Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frührömische Curia"**, Viyana, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1987, b.a.

[558] Bir yapıya ait olması gereken kireçtaşından dikdörtgen bir blok üzerindeki yazıt için bkz.: Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s.2, no. 1**; Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s.441, no. 3; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.81-84, no.58; **Die Inschriften**, s.171, no.2.; Ayrıca bkz. aş.: **Ek, no: 24.**

[559] Bu kişi için bkz. aş.: **III.B.**

[560] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.171, no.138. Ayrıca bkz. aş.: **Ek, no: 28.**

Bouleuterionun iki payesinden (sövesinden) biri olduğunun düşünülebileceğini söyler. Ayrıca bloğun bulunduğu kuzey- güney doğrultusunda amphitheatron şeklinde hafifçe yükselen alanda kısmen mermer mimari elemanların bulunduğunu ekleyerek, yazıt ve alanın topografyasının, burada bir bouleterion kalıntısıyla alakalı olabileceğini ileri sürer[561] **(Lev. 66, Res. 79)**. Bir başka bağlantı ise, kavşakta yer alan Demetrios-Apollonios Takı'nı yaptıran Apollonios oğlu Apollonios ile bir tutulan Tib. Claudius Apollonios'un, yapı faaliyetlerinin yakın yerlerde olduğu üzerinedir[562].

S. Şahin'in Perge Bouleuterionu için önerdiği, kavşağın hemen güneybatısındaki bu alan (kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde batı 10. insula ve batısı), gerçekten de, Perge'nin en azından M.S. 1. yy.'da, önemli ve en erken Roma İmparatorluk Dönemi yapılarının (Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası, Demetrios-Apollonios Takı gibi) bulunması bakımından önemli bir alandır. Hatta, bu kısım için kentin Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde kamusal yapılarıyla merkez noktada yer almış olduğu dahi söylenebilir. Buna karşılık, söz konusu alan, kentin Geç Antik ve Bizans Dönemi'nde en fazla değişikliğe, eklemelere ve tahribata uğradığı yerlerden biridir. Bu, alanın hemen batısında, arazinin yükseldiği kısımda yer alan tipik Bizans tuğla duvarlara ve devşirme malzemeye sahip yapılardan; ayrıca, 2005 ve 2006 yılları sütunlu cadde 9. batı insulada yapılan kazılarda ortaya çıkan Bizans Dönemi'ne ait, dükkan girişi iptal edilerek yapılmış tuğladan basit mezarlar, U koduyla anılan küçük kilisenin güney duvarına bitişik yapılmış ve kapak olarak dikine kesilmiş sütunların kullanıldığı taştan yapılmış sandık mezar, ortaya çıkan devşirme kullanılmış Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari parçalardan anlaşılmaktadır. Belli ki burası Bizans Dönemi'nde de kentin önemli, muhtemelen dini merkezlerinden birisiydi. Bu sebepten de caddenin ve buradaki yapıların parçaları yoğun olarak yakındaki yapılarda kullanılmış; alanda büyük değişiklikler yapılmıştır[563]. S. Şahin'in hafifçe yükselen bu alanda gördüğü mermer mimari parçaları daha iyi etüd edebilmek için, 2006 yılında burada kapsamlı bir bitki temizliği yapılmıştır. Gerçekten de bu alanda birçok kaliteli mermer mimari parça

[561] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.171.
[562] **a.e.**
[563] Söz konusu alan için ayrıca bkz. yuk.: **II.B.3.**

dağınık olarak bulunmaktadır. Ancak parçalar o kadar çeşitli ve üslupları da öylesine farklıdır ki, bunların tek bir yapıya ait olup olmadıkları, burada sistemli bir kazı çalışması yapmadan anlaşılamaz. Parçalar içinde de, bir bouleuterion yapısına ait olabilecek oturma sırası kalıntısı yoktur. Tabii bunun toprak altında kalmış olma ihtimali de vardır. Ancak şu durumda burada bir bouleuterion olduğuna dair elimizde ne sağlam bir arkeolojik ne de epigrafik kanıt vardır. Buradaki parçalar daha çok başka bir yapıda kullanılmak üzere, başka yerlerden toplanmış, devşirme olarak kullanılmış ya da kullanılması planlanmış olduğu için buraya getirilmiş gibidir. Bir başka ihtimal de, çok daha önceki yıllarda yapılmış olan sütunlu cadde kazılarında bulunmuş parçaların, kazının devamını engellememesi için buraya düzensiz olarak yığılmış olmasıdır. Söz konusu alanın, oldukça merkezi bir yerde bulunmasından dolayı, kamusal bir yapıyı mı barındırdığı yoksa devşirme malzemenin yığıldığı bir yer mi olduğu, ancak burada yapılacak bir kazıyla açıklığa kavuşabilecek durumdadır.

Perge Bouleuterionunun muhtemel yeri için, 2006 yılında yapılan çalışmalar yeni bir ihtimali düşünmeye yol açmıştır. Daha önceden G. Bean ve sonra S. Şahin tarafından bulunup, Perge yazıtlar kataloğunda ele alınmış, ancak yoğun bitki örtüsü sebebiyle örtülen , anıtsal harflere sahip arkhitrav yazıtları, 2006 kazı sezonunda bu tez kapsamında yapılan bitki temizliği esnasında tekrardan ortaya çıkmıştır[564]. Bu yazıtlı kireçtaşı arkhitrav blokları, Hadrianus Dönemi Takı'nın yak. 40 m. kuzeyinde, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin 1. batı insulasında yer alan iki adet, söveleri ve kuzeydekinin kısmen lentoları korunmuş, dükkandan ziyade, kamusal yapılara ait olması gereken iki anıtsal girişten, kuzeydekinin hemen güney sövesinin arkasındaki doğu-batı doğrultulu duvarının arkasında yer alırlar[565]**(Lev. 70, Res. 86-87)**. Kuzeyde yer alan söz konusu binanın cephesi, güneyinde hemen hemen çatı seviyesine kadar korunmuştur. Yapının kuzey kısmı ise, kısmen cephesi korunmuş

[564] Söz konusu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.180, no.150; **Ek., no: 13.**

[565] S. Şahin, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin hemen batı başlangıcındaki 1. insulada yer alan bu girişlerin antik dükkanlara ait olduğunu söyler. Bkz. **a.e**; Ancak M. Heinzelmann'ın da farkettiği burada bir kamusal bir yapı bulunduğuna metin içinde değil ama, sütunlu cadde planında belirttiği gibi, girişlerin anıtsallığını ve diğer dükkanların girişinden farklı bir şekilde, bu yapılara ulaşımın yüksek üç krepisle, önlerindeki porticolara ulaşılması, söz konusu alanda iki farklı kamusal yapının bulunduğu ihtimalini güçlendirir. M. Heinzelmann'ın çizimi için bkz.: Heinzelmann, **Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn**, s.207.

olsa da, oldukça tahrip olmuştur. Kesme kireçtaşı bloklardan özenle inşa edilmiş yapının, güney köşesine bitişik, ama dikişli olmayan, 4 sırası korunmuş, kireçtaşı bloklardan bir duvar batıya doğru uzanmaktadır **(Lev. 71, Res. 88-89; Lev. 72, Res. 90)**. Bu duvarın hemen arkasında, batıda, sığ yivlere sahip bir sütun, in situ olarak durmakta, hemen arkasında, aynı düzlemde yan yatmış, belki de üst kısmı kırık olan benzer bir kireçtaşı sütun bulunmaktadır. Böylece, yapının bir ön girişe sahip olduğu ve arkasında bir sütun sırasının batıya doğru uzandığı gibi bir görünümü bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen yazıtlı arkhitrav kalıntılarından biri in situ sütun üzerinde ortasına bir taş gelerek ikiye ayrılmış şekilde, diğerleri ise hemen çevresinde yer almaktadır **(Lev. 72, Res. 91)**. Bu arkhitravlar, söz konusu yapının arkasında doğu - batı doğrultusunda uzanan sütun sırasının üzerinde yer alıyor olmalıydılar. S. Şahin ise bu arkhitravların sütunlu cadde portiği boyunca uzandığını söylemekte, ancak niçin, cadde üzerinde değil de burada olduğunu açıklamamaktadır[566]. Yapının yak. 40 m. güneybatısında, kuzey-güney doğrultulu başka bir duvar kalıntısı uzanmaktadır. Bu duvar kesme kireçtaşı bloktaşlardan inşa edilmiş olmasına rağmen, özensiz bir örgüsü ve duvar derzleri arasında da tuğlalardan yapılma dolgular vardır; böylece, yüksek ihtimalle söz konusu yapının taşları devşirme kullanılarak, daha geç bir tarihte örülmüştür. Bunun hemen arkasında ise, yine kuzey-güney doğrultusunda, kesme kireçtaşı bloklardan yapılmış, bir pencere açıklığına sahip, oldukça tahrip olmuş ve devamı izlenemeyen bir başka duvar vardır. Söz konusu duvar kalıntısının, şimdilik, yapıyla bir bağlantısı yer üzerinde görülememektedir. Ancak bunun, yapının belki de arka duvarını oluşturduğu izlenimini bırakmaktadır. Yapının cephesi ve arka duvar olması muhtemel bu duvar arasında toprak dolgu üzerinde, dağınık durumda arkhitrav, friz, oldukça küçük parçalar halinde korunmuş mimari parçalar ve en önemlisi stilize aslan ayaklarına sahip oturma sıraları şeklinde işlenmiş parçalar bulunmaktadır **(Lev. 73, Plan 18)**. Toprak dolgu, yapının cephesinin arkasında daha alçak bir seviye de olup, yak. 15 m. batıda yukarıya doğru yükselmektedir. Mimari parçalar da ağırlıklı olarak bu yükselti üzerinde dağınık durmaktadır. Bu durumda, burasının

[566] Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.180. S. Şahin muhtemelen, bu parçaların sütunlu cadde kazıları esnasında buraya taşındıklarını düşünmüş olmalıdır. Arkhitravların üzerinde durduğu sütunu ve yapıyı gözlemleyememesi ise doğaldır; çünkü burada bitki temizliği yapılmadan evvel, yapının cephesi dışında, geride kalan herşey dikenli ve sık otlarla örtülü durumdaydı.

kentin güney merkezinde, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin başlagıcında, Macellum gibi önemli bir kamusal alanın hemen batısında ve kentin şeref kapısının (Oval Avlu) hemen ardında çok önemli bir konumda bulunması, kamusal yapı olması, hatta burasının bouleuterion olabilmesi ihtimalini akla getirmektedir. Bunu, anıtsal girişi, arkasında yer alan, yazıtlı arkhitravlara sahip sütunlu bir ön oda?, iç kısmında yer alan özenli mimari parçalar, özellikle oturma sıraları ve toprak dolgusunun, bouleuterion planına uygun olarak, önce orkhestra boşluğu ve sonra kademeli olarak yükselen analemma kısmını doldurmuşçasına doğudan batıya yükselen bir durum göstermesi de desteklemektir. Şu aşamada bu yapı için sadece spekülatif bir tanımlama yapılmakla birlikte, yukarıda sayılan gözlemler neticesinde burada yapılacak bir kazının, gözlemi doğrulayacak sonuçlar vermesi yüksek ihtimaldir **(Lev.74, Plan 19)**.

Bu yapıya ait olması gereken 4 adet yazıtlı arkhitrav parçası için S. Şahin tarafından bir tamamlama önerisi yapılmış, Omega'nın içe kıvrılmış uçlara sahip olması ve alt çizgisinin, düz olarak uzanması Antoninuslar Dönemi özelliği olarak tanımlanmıştır. Ayrıca "EPMAN" yazılı parça (S. Şahin'e göre Fragman c) "Germanicus" olarak tamamlanmış, bu ünvanı da Antoninuslar'dan resmi olarak Marcus Aurelius ve oğlu Commodus'un taşıdığından hareketle, tamamlama şu şekilde önerilmiştir [567]:

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Ἀντωνείνου Εὐσεβοῦς υἱῷ, Θεοῦ Ἀδριανοῦ υἱωνῷ, Θεοῦ -
Τραιανοῦ Παρθικοῦ ἐγ]γόνω[ι, Θεοῦ Νέρουα ἀπογόνωι Μ. Αὐρηλίῳ Ἀντωνείνῳι -
Σεβα]στῶι [Γ]ερμαν[ικῶι, ἀρχιερεῖ μεγίστωι, δημ]αρχι[κῆς ἐξουσίας τό-,
ὑπάτωι τό γ΄ - - -]

Çevirisi: Tanrı Nerva'nın torununun torunu, Tanrı Traianus Parthicus'un torununun oğlu , Tanrı Hadrianus'un torunu, Tanrı Antoninus Pius'un oğlu, İmparator, Caesar, Marcus Aurelius Antoninus Augustus Germanicus'a, pontifex maximus, ?. tribunicia potestas, 3. kere consul ---]

[567] Bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.180, no. 150.

Yukarıdaki tamamlamanın bu şekilde olamayacağı, bu sene temizlik çalışmaları sırasında bulunan, yapının güneydeki sövesinin hemen güneybatısında, doğu-batı doğrultusunda uzanan sütun sırasının üzerinden düştüğü belli olan, yazıtlı arkhitrav bloğundan anlaşılmıştır. Söz konusu arkhitrav, malzemesi, boyutları, harf karakteri ve harf yüksekliği bakımından daha önce bulunmuş olanlarla uyuşmaktadır. Üzerinde "ΑΙΣΑΡΙΣΕΒ" [Κ]αίσαρι Σεβ[αστῶι] harfleri yer almaktadır[568]. Bununla birlikte, yukarıda tanımlanan yapının hemen güneyinde yer alan ve söveleri korunmuş olan bir başka yapı da, temizlik çalışmaları sırasında farkedilmiştir. Ancak bu yapı sınırlarını ve planını belirlemek mümkün olamamıştır. Yüzeyde görünen kısmı sadece, iyi korunmuş olan söveleridir. Yapının içi olması gereken kısımda ise, kuzeydeki yapıdan daha az olmak üzere çeşitli, kaliteli, mermer ve kireçtaşından mimari parçalar yeralmaktadır. Burada sistemli bir kazı yapılmadan, bitişik olan her iki yapı arasında nasıl bir ilişki olduğunu saptamak zordur. Ancak, ilk gözlemlerde, kamusal işlevleri olması gereken bu iki yapı, belki de tek bir yapıyı oluşturuyor ve iki ayrı girişe sahip bulunuyordu. Tek bir yapı olmasalar bile, birbirini tamamlayan işlevlere sahip oldukları da düşünülebilir. Güneydeki yapıda, temizlik çalışmaları esnasında bulunan iki Latince yazıt oldukça önemlidir ve Perge'de bulunmuş M.S. 1. yy.'a ait nadir yazıtlardandır. Bunlardan ilki, yapının sövelerinin yak. 20 m. güneyinde yer alan, kireçtaşından üç fascialı bir arktitravdır. Korunmuş ölçüleri 2,35m.x0,585x0,43 m.'dir . Sağı ve en alt fascianın alt kısmının kırık ve eksik olduğu bu arkhitravın, fascialarında, 0,08 m. yüksekliğinde harflere sahip, okunabilen 3 satırdan oluşan, aşağıda verilmiş yazıt vardır[569]:

Ti(berius) Claudius Aug(usti)·L(iberti)·et·Sacerdoṣ Diṿi Cḷ[audi]
Aug(usti)·L(iberti)·Clara·Uxor·Attici·aedificavit·ṣọ[---]
ṣ.ṃṛḍọ……...Cḷaụḍi

[568] Söz konusu yeni bulunan yazıtlı arkhitrav parçası için bkz.: **Ek, no: 13.**
[569] Söz konusu yeni bulunan yazıt için bkz.: **Ek, no: 11.** Yazıtın çevirisi ve değerlendirmesi için yaptığı yardımlar için Sayın Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür ederim.

Çevirisi: Tanrılaştırılmış Claudius'un azatlı kölesi ve rahibi Tiberius Claudius Atticus'un eşi, İmparatorun azatlı kölesi Clara (bu yapıyı) yaptırdı.

Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, yapıyı bağışlayan kişinin eşi Tiberius Claudius Atticus, yapı yaptırıldığında ölmüş ve tanrılaştırılmış bulunan Claudius'un azatlı kölesiydi. O'nun eşi Clara ise yönetimdeki İmparatorun azatlı kölesiydi. Claudius'tan sonra yönetime gelen imparator ise Nero'ydu (M.S. 54-68). Bu durumda Clara, Nero'nun azatlı kölesi olmalıydı; dolayısıyla yazıt da çok yüksek ihtimalle Nero Dönemi'ne aittir. Bir başka ihtimal ise yazıtta Divus olarak anılan Claudius'un, Nero tarafından M.S. 55'de ilan edilen *conscetratio*sunun, Vespasinus tarafından yenilenmesiyle ortaya çıkmaktadır[570]. Böylece yazıt daha küçük bir ihtimal olsa da, Vespasianus Dönemi'ne de (M.S. 69-79) ait olabilir.

Bu yazıtın hemen doğusunda ise, yapının bloklarına ait olması gereken bir başka kireçtaşı blok daha bulunmuştur. Üst kısmı kırık ve eksik olan bloğun korunmuş ölçüleri 1,32x0,57x0,49 m.'dir ve üzerinde 0,095 m. ölçülerinde, 2 satır olarak okunabilen ve aşağıdaki gibi tamamlanabilen Latince bir yazıt vardır. Tamamlamaya ve bloğun boyutlarına göre, yazıt solda bir başka blok üzerinde başlıyordu ve 2 blok üzerine yazılmış olmalıydı[571].

[Neroni C]laudi Divi Claudi·F(ilius). G[ermanici Caesaris Nepos]
[Caesari Augusto Ger]manico Pontif(ex)·Max(imus). [Tri. Pot ? Imp ? Cos ?

Çevirisi : Germanicus Caesar'ın torunu, Tanrı Claudius'un oğlu, Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'a, Pontifex Maximus, Tribunicia Potestas ?, ?. kere İmparator, ?. kere consul

Eğer yazıtın yukarıdaki tamamlaması isabetliyse ki, geriye kalan harfler ve DIVI CLAVDI F(ILIUS) yani "Tanrı Claudius'un oğlu" ibaresinden başka bir ihtimal kalmamaktadır, burada söz konusu olan yapının, imparatorun ismi dativus olduğundan, İmparator Nero'ya adanmış olduğudur. Tam ismi Ti. Claudius Nero Drusus Germanicus Caesar olan ve yazıtlarda genelde Nero Claudius Caesar

[570] Kienast, **Römische Kaisertabelle**, s. 90.
[571] Söz konusu yeni bulunan yazıt için bkz.: **Ek, no: 12.** Yazıtın değerlendirmesi için yaptığı yardımlar için Sayın Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür ederim.

Augustus Germanicus olarak geçen İmparator Nero, M.S. 54-68 yılları arasında hüküm sürmüştür [572].

Bütün bu ipuçları yoluyla, daha önce bahsedilen ve Bouleuterion olması muhtemel olan yapıya ait arkhitrav yazıtını bir kez daha değerlendirmek mümkündür. Eldeki fragmanlar herhangi bir imparator ismi vermese de, imparator ithafları için kullanılan formülü ihtiva ettiği kesindir, ki buna dayanarak S Şahin yazıtı Marcus Aurelius' a göre tamamlamıştır. Ancak şimdi, yeni bulunan Latince yazıtların İmparator Nero ile alakalandırılması, her iki yapının birbiriyle alakalı olması ihtimali, yukarıda S. Şahin tarafından yapılmış olan tamamlamanın, Nero ile ilişkilendirilmesinin yolunu açmıştır. Bu durumda şöyle bir tamamlama önerilebilir:

[Νέρωνι Κλαυδίῳ, Θεοῦ Κλαυδίου υἱῷ, Τιβερίου Καίσαρος]Σεβ[αστοῦ-
καὶ Γ]ερμαν[ικοῦ Καίσαρος ἔγ]γόνω[ι, Θεοῦ]Σεβα[στοῦ ἀπο]γόνω[ι, -
Καί]σαρι Σεβ[α]στῶι Γ]ερμαν[ικῶι, ἀρχι[ερεῖ μεγί]στωι, [δημαρχικῆς -
ἐξουσίας τό ? ὑπάτωι τό ? - - -]

Çevirisi: Tanrı Augustus'un büyük torunu, Tiberius Caesar Augustus ve Germanicus Caesar'ın torunu, Tanrı Claudius'un oğlu, Nero Claudius Augustus Germanicus'a, pontifex maxsimus, ?. tribunicia potestas, ?. kere consul - - - [573]

Yazıtın Claudius değil de Nero şeklinde tamamlanması, arhitrav parçası a'nın (ΓΟΝΩ) "ἀπο]γόνω[ι" ya da "ἔγ]γόνω[ι" un (her ikisi de halef, soyun devamcısı, torun gibi anlamlar gelmektedir)[574], Claudius'un isminin geçtiği formüllerde soyunun büyükbabasını içerecek şekilde ayrıntılı olarak yer almaması sebebiyle kullanılacak yerinin olmamasıdır. Ancak, Nero için böyle bir durum söz konusu değildir ve O'nun isminin geçtiği yazıtlarda, yukarıdaki tamamlamada olduğu gibi, soyu büyük dedesine (C. Iulius Caesar Octavianus Augustus) sayılmaktadır[575]. Yazıt tamamlaması içinde bulunan iki adet "Σεβαστὸς" ünvanından biri ile 2006 kazı sezonunda bulunan (ΣΑΡΙΣΕΒ) yardımıyla "Καί]σαρι Σεβ[αστῶι" tamamlanmıştır.

---

[572] Kienast, **Römische Kaisertabelle**, s. 96-98; John Edwin Sandy, **Latin Epigraphy: An Introduction to the Study of Latin Inscriptions**, Chicago, Ares Publishers, 1974², s.237.
[573] Ayrıca bkz.: **Ek, no: 13.**
[574] "**ἀπογόνος**" için bkz.: **Liddell and Scott's Greek-English Lexicon,** s.84; **"ἔγγόνος"** için bkz.: **a.e,** s. 189.
[575] Örnekler için bkz.: **Sylloge Inscriptionum Graecarum 3**, Ed.: W. Dittenberger, Hildensheim, Olms, 1960³, 808, 814.

Diğeri , "Σεβα[στοῦ" tamamlaması ise, S. Şahin'in, Macellum'un 6 nolu dükkanında bulmuş olduğu, 0,51m.x0,33m.x0,19m. korunmuş ölçülere sahip kiraçtaşından üzerinde 0,185 m. yüksekliğinde anıtsal harflarin (ΣΕΒΑ) bulunduğu bir arkhitrav bloğundan yararlanılmıştır[576]. Çünkü bu arkhitravın, çok eksilmemiş, korunmuş yüksekliği, harflerin yüksekliği ve anıtsallığı ve de harflerin formları, bu yazıtın tamamlanmasına yol açan arkhitravlarla uyuşmaktadır. Bu parçanın, daha sonradan önemli değişiklikler geçirmiş Macellum dükkanlarında devşirme kullanılmak üzere, orijinal yerinden buraya taşınmış olması yüksek ihtimaldir[577].

Böylece, Bouleuterion olduğu düşünülen yapı için, yukarıda bahsedilen ipuçları, yakınlarında Nero Dönemi'ne ait Latince yazıtlar ve yeni önerilen yazıt tamamlaması ile, şimdilik Nero Dönemi'nde inşa edildiği, ya da belki de daha önceden var olan bir yapının Nero'ya adanmış olmasını ihtimallere dahil etmektedir. Nitekim, yazıtla varlığından haberdar olduğumuz Bouleuterionun da, Tiberius Claudius Apollonios zamanında Flaviuslar Dönemi'nde tamir ettirildiğini öğreniyoruz. Bu yazıtta bahsedilen Bouleuterionun, lokalizasyon ve tarihleme denemesi yapılanla aynı yapı olduğunu kesin olarak bilemesek de, önceden var olan bir yapının varlığı da, yukarıdaki tezin güvenilirliğini arttırmaktadır.

2. Sebaste Agora

Perge'nin lokalizasyonu yapılamamış önemli kamusal yapılarından biri olan Sebaste Agora'nın varlığı, Bouleuterion gibi, kentte bulunmuş bir yazıt aracığıyla bilinmektedir. Bu yazıt kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin ortasındaki su kanalının batı kısmında, Hadrianus Dönemi Takı'ndan itibaren yak. 200 m. kuzeyde, kanala sonradan eklenmiş olduğu anlaşılan bir su haznesinin batıya bakan iki levhası olarak, devşirme kullanılmıştır. Üzerinde Eski Yunanca bir onurlandırma kararı bulunan ve birbirine ait olması gereken bu iki kireçtaşı levhanın kalınlığı 0,23 m.'dır, S. Şahin'in de belirttiği gibi bu kalınlık bir heykel kaidesi için oldukça incedir ve muhtemelen bir yapının arşiv duvarının kaplama levhasına ait olmalıdır[578].

[576] Bu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.181-182, no.151; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 13.**
[577] Macellum dükkanlarının uğradığı değişiklikler için bkz.yuk.: **II.A.6.**
[578] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 37.

İçeriğinde Germanicus Caesar'ın[579] isminin geçmesinden dolayı M.S. 1. yy. başına tarihlenen söz konusu yazıta göre [580], Pergeli Lysimakhos oğlu Apollonios, Germanicus Caesar'a, M.S. 18-19 yılları arasında İmparatorluğun doğusuna yaptığı görev gezisi sırasında [581] hem Perge'de hem de Perge dışında eşlik etmiş, sonra ise halkı "Sebaste Agora" ya davet edip *conventus* düzenlemiştir. Burada Germanicus'un Perge'ye uğramış olması ve bir *conventus* düzenlenmesi, yazıtın bu kısımları eksik olduğundan tartışmaya açık olsa da[582], Perge'de "Sebaste Agora", diğer bir deyişle bir *Forum Augustum*un bulunduğunun bildirilmesi yazıtı önemli kılmaktadır. Yazıtın içeriğinde yapının nerede bulunduğuna dair bir ibarenin geçmemesi ve yazıtın üzerine yazıldığı levhaların kuzey-güney sütunlu caddesinde devşirme olarak kullanılması bir lokalizasyon problemi doğurmaktadır.

Yapıya "Sebaste Agora" ismi verilmiş olması, kent için reprezantatif ve resmi bir işleve sahip olduğuna işaret ediyor olmalıdır. Nitekim, S. Şahin, agoranın adından dolayı Roma İmparatorunu onurlandırmak amacıyla bu ismi aldığını ileri sürüp, buna analoji olarak, Roma'da Augustus tarafından M.S. 2'de açılışı yapılan "Forum Augustum" u gösterir[583]. Ayrıca, eyaletlerde de, hüküm süren imparatorun adıyla anılan yapıların var olduğunu ekler [584].

---

[579] Germanicus (M.Ö. 15-M.S. 19), İmparator Tiberius'un erkek kardeşi olan Drusus Claudius Nero'nun oğluydu. Tiberius kendisini evlat edinmiş ve Caesar ünvanını vermişti. Ancak, Germanicus'un M.S. 19'daki genç ve zamansız ölümü, Tiberius'tan sonra tahta geçme planlarını bozmuştur. Bkz.: Thomas Wiedemann, **The Julio-Claudian Emperors: AD. 14-70**, Londra, Bristol Classical Press, 1995², s.23-27. Kienast, **Römische Kaisertabelle**, s. 79-82.

[580] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 37-42, no. 23. Yazıt ilk olarak Sencer Şahin, "Studien zu den Inschriften von Perge I: Germanicus in Perge.", **EpigrAnat 24**, 1995, s. 21-36'da değerlendirilmiş, daha sonra C.P. Jones, " A Decree from Perge in Pamphylia", **EpigrAnat 25**, 1995, s. 29-34'deki yayında S. Şahin'in tamamlama önerisine farklı bir yorum getirilmiş ve ilk 13 satırı farklı biçimde tamamlanmıştır. S. Şahin, bu tamamlama önerisini yukarıda ilk olarak verilen yayında yeniden ele almıştır. Ancak yazıtın bu kısmı direkt olarak Sebaste Agora ile ilgili olmadığından, bu başlıkta değil, daha sonra Lysimakhos oğlu Apollonios başlığı altında değinilecektir.

[581] Germanicus'un bu gezisi hakkında Bkz.: Şahin, **Germanicus in Perge**, s.26-32.

[582] Bu konudaki öneriler ve tartışmalar için bkz.: **a.e**., s. 32; Jones, **A Decree From Perge in Pamphylia**, s. 31, Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 42.

[583] **a.e**.; Şahin, **Germanicus in Perge**, s.32-33; Ayrıca bkz.: John E. Stambaugh, **The Ancient Roman City**, Baltimore ve Londra, The John Hopkins University Press, 1988, s. 53-56.

[584] Bunlara örnek olarak Augustus tarafından koloni statüsü verilmiş olan Antiocheia ad Pisidiam'daki Augusta Platea ve Tiberia Platea ile Keramos'ta Tiberius onuruna Agora'daki çifte stoanın " ἡ Σεβαστή στοὰ διπλή" olarak adlandırılması verilebilir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 42.; Şahin, **Germanicus in Perge**, s.32-33; Antiocheia ad Pisidiam için bkz.: Mitchell, **Pisidian Antioch**, s.147-154; 220-221; Keramos için bkz.: Ender Varinlioğlu, **Inschriften von Keramos,** Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 3, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1986, s. 26, no.14.

Sebaste Agora'nın lokalizasyonuna dair bu tez kapsamında arazide yapılan araştırmalar, somut bir sonuç vermemiştir. Bununla birlikte, yapının nerede olabileceğine dair bir görüş, S. Şahin tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre; kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğusunda, kavşağın kuzeyindeki doğu 11 ve 12. insulayı ayıran ara sokağın hemen önündeki Tiberius Dönemi'ne (M.S. 14-37) tarihlenen Dor düzenindeki iki yazıtlı arkhitrav ile bunların hemen doğusunda yer alan ve üç kırık parçadan oluşan, üzerindeki yazıt sebebiyle Tiberius ve Caligula Dönemi'nde, M.S. 35-39 yıllarında, Pamphylia'nın da dahil olduğu Galatia Eyaleti yöneticisi (*legatus Augusti pro praetore*) Titus Helvius Basila'nın bir yapı bağışıyla alakalı olan arkhitravların[585] sütunlu caddede bir tür propylon oluşturabileceği öne sürülür. Bu propylonun ise, caddenin hemen doğusundaki bir yan sokağa açıldığı ve bu sokağın hemen arkasında da Sebaste Agoranın bulunabileceği savlanır [586].

Bu sav üzerine, bu tez için söz konusu alanda yapılan gözlemlerle, doğuda bulunan ara sokağın arkasında, bu tür bir yapıya ait olabilecek herhangi bir kalıntıya rastlanamamıştır. Aksine burada, söve ve duvar kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla, yüksek ihtimalle dükkan ya da konut olabilecek yapı kalıntıları bulunmaktadır. Bu durumda, belki de daha önceden burada bulunan bir Sebaste Agora yerine, sonradan dükkan ya da konut yapılaşmasının alanı doldurduğu düşünülebilir. Ancak burada, yukarıda bahsedilen Dor düzenindeki yazıtlı arkhitravlar gibi, erken bir mimari parçaya da rastlanamamıştır. Daha önceden öne sürüldüğü gibi, söz konusu yazıtlı arkhitravlar, bulundukları yerde, Hadrianus Dönemi'ne tarihlenebilecek mimari konteksle uyuşmadığından, devşirme olarak ya da geç dönem tamirleri esnasında kullanılmış olmalıdırlar[587]. Bununla beraber, S. Şahin tarafından işaret edilen yerde yapılacak etraflı bir temizlik ve ardından açılacak sondajlarla daha kesin sonuçlara varılabileceği doğaldır.

Sebaste Agora'nın yeri hakkında tahmin yapmaya izin verecek başka kanıtlar, Akropolis ve Akropolisin güney yamaçlarında bulunan mimari-epigrafik ve heykeltraşi parçalardan gelmektedir. Akropolis'de 1994-2004 yılları arasında yapılan

[585] Bu yazıtlı arkhitravlarla ilgili olarak bkz. yuk.: **II.B.3.**
[586] Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 36.
[587] Bkz. yuk.: **II.B.3.**

çalışmalar sonucu[588], kentin kuzeyinde yer alan bu tepede Roma İmparatorluk Dönemi boyunca da kamusal yapılar inşa edildiğini, Akropolisin kent merkezinden ayrı tutulmayıp, organik bağını sürdürerek, reprezantatif bir karakter taşıdığı anlaşılmıştır[589]. Nitekim, daha önce Bouleuterionun, Tiberius Claudius Apollonios tarafından onarıldığını belirten Flaviuslar Dönemi'ne ait yazıt[590] ile yine bu kişi ve kardeşi Demetrios tarafından yaptırıldığı düşünülen, niteliği belirlenemeyen bir yapıya ait Flaviuslar Dönemi'ne ait olması gereken diğer bir yazıt[591] Akropolisin güney yamaçlarında bulunmuştur. Her iki yazıtta yüksek ihtimalle, Akropoliste ya da Akropolis yamaçlarında bulunan bir yapıda bulunuyor olmalıydı. Akropolis'in güney batı ucunda, Akropolis giriş kapısının batısındaki Hellenistik Peristylli Yapı I'de bulunmuş olan Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen zırhlı heykel torsosu[592] ile Hellenistik Perisylli Yapı II'de bulunmuş olan bir başka togalı mermer heykel[593], Akropolisin Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kaliteli heykeller barındıran reprezantatif karakterli bir alan, daha da ötesi yapılara sahip olduğunun diğer kanıtlarıdır. Akropolisteki Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait anıtsal karakterli yapılar da çeşitli yerlerde yoğunlaşmıştır. Roma Dönemi Peristylli Yapı I, Roma Dönemi Perisylli Yapı II ve Hellenistik Dönem Peristylli Yapı II "Doğu Tepe" ve "Batı Tepe" arasındaki çukurluk alanda bulunur[594]. "Akropolis Kapısı"nın kuzeydoğusunda ise Basilika III için kullanılmış Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait granit sütunlar, Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait Ion başlığı ve M.S. 2. yy.'ın ilk yarısından Diana Pergaea'ya (Artemis Pergaia) adanmış bir yapıya ait bir arkhitrav fragmanı [595], W. Martini tarafından burada, Basilica inşa edilmeden önce bir kutsal

[588] Bu çalışmalar için bkz. yuk.: **I**, dipnot 8.
[589] Bkz.: Martini, **Historische Schlußfolgerungen,** s. 184-185. Ayrıca bkz. yuk.: **I.**
[590] Bkz.yuk.: **II.C.1.**; **Ek no.: 24.**
[591] Demetrios-Apollonios Takı'nı da inşa ettiren, Flaviuslar Dönemi'nde etkin olan Perge'nin önemli elit ailelerinden birine mensup olan bu kişilerin adının geçtiği bu yeni yazıt, korunmuş ölçüleriyle 0,59x0,85x0,28 m. ölçülerinde kireçtaşı bir levha üzerindedir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften,** s. 167-171, no.1. Yine S. Şahin, Tiberius Claudius Apollonius'un Bouleuterionu onarttığı yazıt ile bu yazıtın, her ikisinin de malzemesi ve kalınlığının aynı olması bakımından aynı ve tek bir yapıya ait olma ihtimali üzerinde durur. Bkz.: **a.e.**, s.173.
[592] Söz konusu heykel için bkz.: Ingrid Laube, "Die frühkaiserzeitliche Panzerstatue", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** s. 151-155.
[593] Bkz.: Abbasoğlu, **Perge Akropolisinde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar**, s.56.
[594] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 185.; **Topographie**, s. 55-65.
[595] Bkz.: Şahin, **Die Inschriften**, s.173, no.4.

alan olabileceği fikrinin ortaya sürülmesine kanıt oluşturmuştur[596]. Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş ancak İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılmış olan bir başka yapı ise, Akropolis tepesinin güney ucunda, Akropolis ana caddesinin güneyinde bulunan, "Hellenistik Dönem Peristylli Yapı I" olarak adlandırılan yapıdır[597] **(Lev. 4, Plan 4)**. Akropoliste yapılan sondaj ve kazı çalışmaları sonucu planı iyi bir biçimde anlaşılmış ve buna dayanılarak bir rekonstrüksiyon çizimi yapılmış bu yapı[598], 42,12x44,85 m. ebadında olup, batı ve güney taraflarında 8'er oda (dükkan) bulunur. İç avlusu ise 29,42x32,25 m. ölçülerindedir. Ele geçen mimari parçalardan Dor düzeninde bir peristyle sahip olduğu anlaşılmıştır[599]. Keramik ve sikke kanıtlarına göre yapı, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş, M.S. 2. yy.'da bir depremle zarar görmüş, M.S. 4. yy.'ın ikinci yarısında ise tamamen yıkılmış ve taşları Akropolisin Geç Antik tahkimatı için kullanılmıştır[600].

Yukarıda sıralanan kanıtlar neticesinde ve Akropolisin Roma İmparatorluk Dönemi'nde aşağı kentle var olan organik bağı gözönüne alındığında, yazıtlarda bahsedilen "Sebaste Agora" nın Akropoliste olabileceği düşünülebilir[601]. Lokalizasyon için buradaki yapılardan ilk akla geleni "Hellenistik Peristylli Yapı I" olsa da, söz konusu yapı planı itibarıyla Küçük Asia'daki Hellenistik ticari agoralarına uymaktadır[602]. Nitekim W. Martini de bu yapının Hellenistik Dönem'de, yukarı kentin Akropolisin girişinde yer alan ve sınırlı bir alana sıkışmayıp, çevresindeki yapılarla alakalı büyük reprezantatif özellikli bir ticaret merkezi olduğunu ileri sürer[603].

---

[596] Martini, **Historische Schlußfolgerungen**, s. 185, Martini, **Topographie**, s. 47-52. Ayrıca bkz. yuk.: **I.**

[597] Yapı hakkında bkz.: Martini, **Topographie**, s. 65-70; **Historische Schlußfolgerungen**, s. 185.

[598] Rekonstrüksiyon çizimi için bkz.: Martini, **Topographie**, s. 68, res. 56.

[599] **a.e**., s. 69.

[600] **a.e.**, s. 70.

[601] Bu yapının Sebaste Agora olabileceğine dair bir görüş I. Laube tarafından öne sürülmüştür. Bkz.: Ingrid Laube, **Thorakophoroi. Gestalt und Semantik des Brustpanzers in der Darstellung des 4. bis 1. Jhs. v. Chr.**, Tübingen, Verlag Marie Leidorf, 2006, s. 204. Bu bilgi aynı zamanda, H. Abbasoğlu'nun 65. Yaşına ithafen hazırlanmakta olan ve 2008 başında basılması planlanan Armağan kitabında yer alacak, W. Martini tarafından yazılmış, "**Perge und seine Akropolis. Zur Funktion der Akropolis in der frühen und mittleren Kaiserzeit",** isimli makalesinde de yer almaktadır.

[602] Hellenistik Dönem ticaret agoraları için bkz. yuk.: **II.A.6.**

[603] **a.e.**, s. 69. S. Şahin de, , aşağı kentte M.S. 2. yy. ortalarında Macellum inşa edilmeden önce, söz konusu yapının temel gıda ürünlerinin satıldığı (Lebensmittelsmarkt) Akropolis agorası olabileceği ihtimalini öne sürer ki, bu görüş de oldukça mantıklı gözükmektedir. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften**, s. 171.

"Sebaste Agora" için Akropoliste düşünülecek bir başka yer ise, "Doğu Tepe" ve "Batı Tepe" arasındaki çukurluk alandır. Burada, kazılmamış ancak planları aşağı yukarı belirlenmiş Roma Dönemi'ne ait iki peristylli yapı ile (Roma Dönem Peristylli Yapı I ve II) ile Hellenistik Dönem'e ait bir peristylli yapı (Hellenistik Dönem Peristylli Yapı II) bulunmaktadır ki[604], söz konusu alanda Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde yoğun bir kamusal yapılaşma olduğuna işaret eder. W. Martini, daha erken bir ticaret agorasının, bu tepeler arasındaki çukurluk alanın kuzeyinde aranabileceğini ileri sürer[605], bu görüşe ek olarak "Sebaste Agora"nın da bu alanda yer alabileceği yukarıda sayılan yapı kalıntılarından yola çıkarak savlanabilir.

Sebaste Agora için yapılacak bir lokalizasyon önerisi için aşağı kent de gözönünde bulundurulmalıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere Perge'de en az M.S. 1. yy. başından itibaren bu yapı vardır. Yer üstünde görünen Roma İmparatorluk Dönemi'nden en erken kalıntıların hepsi, iki sütunlu caddenin kesiştiği kavşak (Demetrios-Apollonios Takı) ve doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin kuzeyinde bulunmaktadır (Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası). Daha önceden belirtildiği gibi, doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde ve Akropolis ile birlikte kuzeyindeki alan Erken İmparatorluk Dönemi'nde kentin önemli kamusal yapılarının bulunduğu bir merkez olmalıydı. Buradan yola çıkarak, Sebaste Agora'yı, bu alanda aramak mantıklı görünmektedir. Sebaste Agora, kentin, henüz yeri tam olarak belirlenememiş doğu kapısından batı kapısına kadar uzanan ve kentin batısındaki komeleri ile, doğusunda, Kestros Nehri kıyısında olması gereken limanını bağlayan ana cadde niteliğindeki doğu-batı doğrultusundaki ana cadde üzerinde olabilirdi. Buna en uygun yer olarak da, kentin doğu kapısı olması muhtemel kısmının hemen batısındaki, doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu kısmının hemen kuzeyinde yer alan düzlük alan önerilebilir **(Lev. 74, Plan 18; Lev. 75, Res. 92)**. Burada topoğrafya yer yer küçük yükseltiler gösterse de, genel olarak düz bir satıh şeklindedir. Düzlüğün bittiği yerde, kuzeyde Akropolis yamaçları yükselmeye başlar. Alanda yapılan gözlemler neticesinde, hiçbir yapıya ait arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak, burasının, antik kentin hemen doğusunda bulunan Toparlar

[604] Bkz. yuk. **I.**
[605] Martini, **Topographie**, s. 69.

Köyü'ne çok yakın olması, kentin diğer kısımlarından farklı olarak, köyden ulaşımın çok daha kolay olan bu alandaki yapılara ait mimari malzemenin modern yerleşime taşınmış olabileceği akla gelmektedir. Zira, köydeki birçok evin inşasında kentteki antik yapılardan alınan taşlar bolca kullanılmıştır. Her ne kadar arkeolojik bir kanıt olmasa da, alanın topografik özellikleri ve kentin erken kalıntılarını barındıran bir yer olması, burada yapılacak kontrol kazılarıyla bir agora, belki de Sebaste Agora'nın yerini saptama olasılığını yükseltmektedir.

III. PERGE'NİN İMARINDA ROL OYNAMIŞ EUERGETESLER (AİLELER VE KİŞİLER)

Polis'in özünü oluşturan *polites*in (vatandaş) zengin sınıfına mensup olanları, kent/polis organizasyonunun yürümesi için gerekli olan kamu memuriyetlerini (gymnasiarkhosluk, agoronomosluk, prytaneislik vb.) zorunlu olarak yapmak durumundaydı ve buna "leitourgia" ismi veriliyordu[1]. Fakat, zorunlu yapılan bu görevler dışında, birçok zengin aristokrat zorunluluk dışında bu görevleri uzun süre boyunca kendi ceplerinden karşıladıkları masraflarla yürütmüşlerdir. Bunun yanısıra çeşitli doğal afetler ve kıtlıkların olduğu dönemlerde para ve yiyecek sağlamak gibi yardımlarda bulunmakla beraber, kentlerini anıtsal binalarla donatmış, vakıflar kurmuş, festivaller düzenlemiş, hatta kendi adlarına festivaller kurmuş, kentleri adına tüm masrafları kendi ceplerinden olmak üzere elçilikler yapmışlardır. Gönüllülük esasına dayanan tüm bu faaliyetler ise "Euergesia" olgusu içinde değerlendirilir[2].

Küçük Asia kentlerinin M.S. 1. ve 2. yy.'daki kentleşme faaliyetlerinde en büyük rolü "euergetes" olarak adlandırılan zengin ve aristokrat ailelerin bireyleri oynamıştır [3]. Bu durum Perge için de aynıdır. Perge'deki kentleşme dinamiklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu aileleri ve bireylerini tanımak, konuyu bir bütün olarak anlama noktasında çok önemlidir. Bu sebepten aşağıda Perge için çok önemli ve ünlü üç ailenin bireyleri ve euergesia faaliyetlerinde bulunan diğer Perge euergetesleri anlatılacaktır.

---

[1] Leitourgia için bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 652-658; Friedmann Quaß, **Die Honorationenschicht in den Städten des griechischen Osten**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1993, s. 270-346, Ebru Nuriye Akdoğdu Arca, "**Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia**", Antalya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 140.

[2] Euergesia'nın doğası ve tarihi gelişimi hakkında bkz.: Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia**, s. 140-155; ayrıca bkz. : Quaß, **Die Honorationenschicht in den Städten des griechischen Osten**, b.a. Ayrıca bkz.: Stefan Cramme, "**Die Bedeutung des Euergetismus für die Finanzierung städtischer Aufgaben in der Provinz Asia**" Köln, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2001, s. 15-66.

[3] Lykia ve Pamphylia'daki Euergesia faaliyetleri ve Euergetai için genel olarak bkz.: Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia,** b.a.; Ayrıca bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum,** s. 150-160.; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 105-108. Ayrıca bkz. aş.: **IV.C.**

A. Iulii Cornuti Ailesi

Perge'deki en erken varlıklarını, kentin kuzeybatısındaki Kuzey Gymnasion, diğer bir adlandırmayla "Cornutus Palaistrası" nın ithaf yazıtlarından öğrendiğimiz bu ailenin, kent imarında aktif olduğu dönem M.S. 1. yy.'ın ilk yarısı, Claudius ya da Nero Dönemi'dir[4] **(Lev. 76, Şema 2)**.

Ailenin sahip olduğu Iulius Cornutus çift *nomen gentilicumu*, ilk başta S. Jameson tarafından, ailenin İtalya kökenli olmadığına, aksine *peregrini*, yani yerli olduklarına bir kanıt olarak yorumlanmıştır[5]. Ancak, İtalya, Tusculum'da bulunan ve ailenin üyelerinden C. Iulius Plancius Varus Cornutus[6] tarafından babası C. Iulius Cornutus Tertullus için dikilen bir *ex testamento* (vasiyet uyarınca dikilen) *cursus* yazıtında[7], ailenin kökeninin Horatia tribusundan geldiği anlaşılmıştır. Bu tribus hem İtalya hem de Africa'dan bilinmektedir[8]. Buna rağmen Iulii Cornuti ailesinin Perge'ye ne zaman geldiği gizini hala korumaktadır.

Ailenin, Perge için en önemli ismi, Kuzey Gymnasionu genişletmiş ya da yenilemiş olan C. Iulius Cornutus'tur. Aynı zamanda bu kişi, söz konusu aile içinden ilk tanınanıdır. Daha sonra oğlu vasıtasıyla akrabalık kurulacak olan, Plancii ailesinden M. Plancius Varus ile hemen hemen aynı zamanlarda yani Nero-Vespasianus zamanları arasında etkin olmalıdır[9]. C. Iulius Cornutus'un daha sonra oğlu ve torunu gibi *senator* sınıfına dahil olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur. Ancak, C. Iulius Cornutus'un Ariassos ve Etenna tarafından onurlandırılması[10],

---

[4] Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk. : **II.A.1.**

[5] Shelagh Jameson, "Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge", **JRS 55**, 1965, s. 54, dipnot 4.

[6] Ailenin, bir diğer önemli aile Plancii ile bağının bir figürü olan bu kişi, *senator* C. Iulius Cornutus Tertullus ve Plancia Magna'nın oğludur. Bu kişi için bkz. aş.: **III.C.**

[7] Yazıt için bkz.: Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, 1996, s. 121. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 113.

[8] Shelagh Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge**, s. 54; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 31.

[9] Shelagh Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge**, s. 54.

[10] Onurlandırma yazıtları için bkz.: Şahin**, Die Inschriften von Perge I**, s. 54, no. 40, s. 55, no. 41. S. Mitchell'in Apollonia'da kopyaladığı mermer bir arkhitrav üzerindeki yazıtta da Iulius Cornutus'un ismi bulunmaktadır. Galatia Eyaletine bağlı bir kent olan Apollonia'da bu yazıtın bulunması hem ailenin Galatia olan ilişkisine bir başka kanıtı, hem de C. Iulius Cornutus'un burada bir yapı bağışladığını gösterir niteliktedir. S. Mitchell'e göre, bu bağlantı sürpriz değildir. Çünkü, merkezi Pisidia'dan geçen ve Attaleia üzerinden Perge'ye bağlanan yol ile Apollonia ulaşılabilirlik bakımından kolaydır. Bu rota, aynı zamanda Küçük Asia ve Maiandros vadisinden doğuya devam eden ana güzergah ile de bağlantılıdır. Ticari trafik de bu rota üzerinden ilerlemiş olmalıdır. Ayrıca, Apollonia ile Perge arasındaki ticari bağlantıya başka bir kanıt ikisinin homonoia sikkeleri basmasıdır.

ailenin dönemin Galatia Eyaletine dahil olan bu kentlerdeki yazıtların gösterdiği üzere, söz konusu eyaletle yakın ticari ve akrabalık bağlarının bulunduğuna işaret etmektedir[11]. C. Iulius Cornutus'un eşinin kim olduğu kesin olarak bilinememektedir. Eşinin ismi Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın ithaf yazıtlarında anılmış, ancak maalesef yazıtın söz konusu kısımları tahrip olmuştur[12]. Buna rağmen S. Şahin'e göre eşinin ismi yüksek ihtimalle Cae[- (Caesia?) olmalıdır[13].

Aile hakkında bulunan yazıtlar, C. Iulius Cornutus'un 3 oğlu olduğuna işaret eder. Bunlardan C. Iulius Cornutus Tertullus, diğer ikisi arasında daha çok öne çıkan bir figürdür. Perge'nin imarında henüz herhangi bir katkısı saptanamamış olsa da, devlet kademesinde yüklendiği görevler ve yine Perge'nin öne çıkan ailelerinden olan Plancii'den, Plancia Magna ile yaptığı evlilik dikkat çekmektedir. C. Iulius Cornutus Tertullus, Iulii Cornuti ailesi içerisinde *senator*luk kariyerine erişmiş tek kişi gibi görünmektedir. Tusculum'da bulunan *cursus* yazıtına göre[14], C. Iulius Cornutus Tertullus'un M.S. 70'li yıllarda başlayan kariyeri şu şekilde ilerlemiştir: M.S. 73-74'de *adlectus inter praetorius*, M.S. 76-77'de *Cretae et Cyrenarum* Eyaleti'nde *legatus pro praetore*, yak. M.S. 78-79'da *Narbonensis* Eyaleti'nde *procurator*, en azından 57 yaşındayken M.S. 100'de *consul suffectus* ve son olarak yak.73-74 yaşındayken M.S. 116-117 arasında *Africae* Eyaletinin *proconsul*u; Ayrıca kendisi, yak. 65-66 yaşındayken *Aquitania* Eyaleti'nde bir *census* yönetmiş ve 71 yaşındayken de *Pontus et Bithynia* Eyaleti'ne bir dışişleri görevini üstlenmişti[15]. Tüm bunlarla birlikte, C. Iulius Cornutus Tertullus'un adı, Genç

Bkz. : Stephen Mitchell, The Plancii in Asia Minor, **JRS 64**, 1974, s. 37, no. 4., s.38. Iulii Cornuti ailesinin diğer fertlerinin Galatia ve Ankyra ile olan ilişkileri için bkz.: **a.e**., s. 36.

[11] C. Iulius Cornutus'un oğlu olan C. Iulius Cornutus Bryoninus'un da, Galatia Eyaleti'nde yer alan Claudioikonion demosu tarafından, yine Galatia Eyaleti'ne ait Pisidia'daki Konana İmparatorluk Kültü başrahibi ve Büyük İmparatorluk Oyunları agonotheti olarak onurlandırılması söz konusu bağın kuvvetini kanıtlamaktadır. Yazıtlar için bkz.: Şahin**, Die Inschriften von Perge I**,, s. 55-58, no. 42-43.

[12] Söz konusu yazıtlar için bkz.yuk.: **II.A.1**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 14-17.**

[13] Şahin**, Die Inschriften von Perge I**, s. 31, 52-53.

[14] Bkz. yuk. dipnot. 7.

[15] **PIR²**, C.III (A-P), 1943, J 273; Helmut Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum,** s. 177, no. 22; Werner Eck, **Senatoren von Vespasian bis Hadrian, Vestigia 13**, 1970, s.125, 182; "Beförderungskriterien innerhalb der senatorischen Laufbahn dargestellt an der Zeit von 69 bis 138 n. Chr.", **ANRW II**, 1974, s. 183; Halfmann, **Die Senatoren aus den Kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert**, s. 642; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 112.

Plinius'un Traianus'a yazdığı mektuplarda yakın arkadaşı olarak da sıklıkla geçmektedir[16]. Şahin'e göre, C. Iulius Cornutus Tertullus, Tusculum'da bulunmuş olan *cursus* yazıtına göre, yine burada M.S. 116-117 yıllarında *Africae* Eyaleti *proconsulü* iken ölmüştür[17]. İlk başlardaki araştırmalar esnasında C. Iulius Cornutus'un, C. Iulius Cornutus Tertullus'u evlat edildiği yönünde fikirler ileri sürülmüştür. Benzer şekilde, C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un da, C. Iulius Cornutus Tertullus tarafından evlat edinildiği savlanmıştır[18]. Ancak, kardeşi C. Iulius Bryoninus'un kendisini onurlandırdığı yazıtta, ondan açıkça "ἀδελφός" (=kardeş) olarak bahsetmesi bu tartışmaya son vermiş; C. Iulius Cornutus Tertullus'un, C. Iulius Cornutus'un öz oğlu olduğunu kanıtlamıştır[19]. Yine, C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un da, C. Iulius Cornutus Tertullus'un Plancia Magna ile olan evliliğinden doğmuş öz oğlu olduğu kanıtlanmış[20] ve yukarıda bahsedilen yanlış ve eksik prosopografik yorumlar bu şekilde düzelmiştir. Ayrıca, L. Iulius Marinus Caecilius Simplex'in eşi olan Iulia Tertulla adlı bir kişinin C. Iulius Cornutus'un kızı olduğu ileri sürülse de[21], S. Şahin'e göre bu prosopografik ve kronolojik olarak imkansızdır. Çünkü, bu durumda Iulia Tertulla, Plancia Magna'nın da kızı olmalıdır ve buna dair hiçbir kanıt şimdilik yoktur. Ayrıca, M.S. 101 yılının *consul suffectus*u olan L. Iulius Marinus Caecilius Simplex, M.S. 100 *consul suffectus*u olan C. Iulius Cornutus, yani C. Iulius Cornutus Tertullus'un babasıyla aynı jenerasyondandır. Bu durumda yine S. Şahin'e göre, Iulia Tertulla'nın C. Iulius Cornutus'un kızı, yani C. Iulius Cornutus Tertullus'un kızkardeşi olması gerekirdi[22]. Iulia Tertulla'nın, Cornuti ailesi ile bir bağı olduğu açık olsa da, hakkında daha belirleyici bir epigrafik kanıt bulunmadıkça bu bağ bir süre daha belirsiz kalmak durumundadır. Ailenin *senator*luk kariyerine ulaşmış tek üyesi gibi görünen C. Iulius Cornutus Tertullus'un,

---

[16] Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge,** s.54, M. Corbier, **L'aerarium Saturni et l'aerarium militare. Administration et prospographie sènatoriale, CEFR 24**, 1974, s. 119; Christopher P. Jones, The Plancii of Perge and Diana Planciana, **HarvStClPhil 80**, 1976, s.231; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 112-113.

[17] **a.e.,** s. 113.

[18] Bkz. aş.: **III.C.** dipnot 98.

[19] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 113. Söz konusu yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 59, no. 44.

[20] C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un C. Iulius Cornutus Tertullus'un öz oğlu olmasına dair bkz. aş: **III.C.**

[21] Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum**, s. 37, 117, no. 22, 118, no. 23. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 32, dipnot 52.

[22] **a.e.**

kendi kentinde herhangi bir yapı bağışına şimdiye kadar rastlanmamıştır. Ailenin böylesine etkili bir üyesinin kendi kentine herhangi bir bağışta bulunmaması biraz garip görünse de, bu durum, şimdilik buna dair bir epigrafik kanıtın bulunamamış olmasına bağlanabilir. Bununla birlikte, kendisinin İmparatorluk yönetim organizasyonu içindeki yoğun görevleri sebebiyle, Perge'de çok fazla bulunamamış olması da düşünülebilir. Ancak, ilk görüş şimdilik daha doğru görünmektedir.

Cornuti ailesinin bildiğimiz ilk üyesi C. Iulius Cornutus'un, Perge'de bulunmuş yazıtların kanıtladığı üzere, C. Iulius Cornutus Tertullus dışında iki oğlu daha vardı. Bunlar, C. Iulius Cornutus Bryoninus ve C. Iulius Cornutus Trebonnianus idi. C. Iulius Cornutus Bryoninus, muhtemelen en büyük oğuldu[23]. Lykaonia'da bulunan ve Galatia Eyaletine bağlı olan Claudioikonion kentinin halkı, Pisidia'daki, yine Galatia Eyaletine bağlı Konane halkı ve kardeşi C. Iulius Cornutus Tertullus ve C. Iulius Cornutus Trebonnianus tarafından, Perge'de kutlanan İmparator Kültü başrahibi ve on yılda bir yapılan Büyük İmparator Oyunları (Megale Kaisareia) agonotheti olarak onurlandırıldığı yazıtlarda vurgulanan görevleri hep bunlardır. Bu durumda C. Iulius Bryoninus'un muhtemelen bu görevleri Perge'de ilk yüklenen kişi olduğu için, bir nevi kutlanması söz konusudur[24]. S. Şahin ayrıca, bu kişinin, Claudiokonion'da İmparator Kültü başrahipliği yapmış ve Perge'de birçok defa onurlandırılmış Tiberius Claudius Plocamus adlı bir imparator azatlısı ile birlikte, Vespasianus Dönemi'nde Perge'de neokorosun kuruluşunun gerçekleştiğini ileri sürer[25]. Ailenin önemli ve prestijli görevler yüklenmiş olan bu bireyinin, babası gibi Galatia Eyaleti'ndeki bazı kentlerde etkili olduğu ve muhtemelen ailenin ticari faaliyetleri dolayısıyla da buradaki kentlerle ilişkide olduğu bellidir. Bu durumda, yüklendiği İmparator Kültü başrahipliği ve İmparator Oyunları agonothetliği, vatanı olan Perge'de de toplumun elit kesiminde yer aldığını göstermektedir. Bununla birlikte, *senator* kariyerine, şimdiki kanıtlara göre ulaşamamış görünmektedir.

---

[23] **a.e**., s. 32.

[24] S. Şahin, C. Iulius Cornutus Bryoninus'un bu görevi almasını, kentin Neokoros ünvanı almasıyla başlayan İmparator Kültü ve Oyunları ile alakalı olduğunu ileri sürer, bkz.: **a.e.**, s.57; yazıtlar için bkz.: **a.e.**, s.55-60, no. 42-45.

[25] Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s.1 ; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris**, s.438. İkonion asıllı, İmparator azatlısı ve İmparator Kültü rahibi Tiberius Claudius Plocamus'un, İmparator Claudius'un azatlısı olduğu Perge'de 2004-2005 kazı sezonlarında bulunan ve tarafımdan değerlendirilen Latince iki yazıtla kesin olarak anlaşılmıştır. Bkz. yuk. **I**; yazıtlar için bkz.: **Ek, no: 19-20.**

Görevleri, kardeşi C. Iulius Cornutus Tertullus'da görüldüğü gibi, İmparatorluğun yönetici sınıfı kadrolarına ulaşamamış, daha lokal kalmıştır. Buna rağmen, köklü bir aileden gelen Pergeli bu aristokratın, kenti için yukarıda sayılan görevleri dışında, çeşitli yapı faaliyetlerine katkıda bulunmuş olması da beklenirdi. Ancak yazıtlar bu konuda şimdilik suskundur.

C. Iulius Cornutus'un son oğlu, C. Iulius Cornutus Trebonnianus hakkındaki tek bilgi, kardeşi C. Iulius Cornutus Bryoninus'u onurlandırdığı yazıt dolayısıyla edinilmektedir[26]. Ancak onurlandıran olarak isminin geçtiği yazıtta, kendisinin yüklendiği görevler hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Nero-Claudius Dönemi'nden itibaren, hem Perge hem de İmparatorluğun yönetim organizasyonu içinde birinci dereceden akrabaları bulunan bu kişinin de, aristokrat sınıf içinde yer alması dolayısıyla önemli görevler yüklenmiş olabileceği ön görülebilir. Ancak kesin bir şey söyleyebilmek için eldeki kanıtlar henüz çok yetersizdir.

Aile üyelerinin akrabalık dereceleri kesinlikle saptanabilen üyeleri yukarıda bahsedilenlerdir. Bunların dışında yine Perge ve yakınındaki Kovantaşı'nda bulunmuş Iulius-Claudiuslar Dönemi'nden iki yazıt, İmparatorluk Kültü başrahibi ve agonothet C. Iulius Caesius Cornutus ve eşi Claudia Tertulla'dan bahsetmektedir[27]. Söz konusu kişilerin Iulii Cornuti ailesi ile bir akrabalıklarının varlığı kesin olsa da, bu akrabalığın derecesi saptanamamaktadır. Ancak burada göze çarpan nokta, C. Iulius Caesius Cornutus'un da, C. Iulius Cornutus Bryoninus gibi, İmparator Kültü başrahibi ve agonothetlik görevlerine sahip olmasıdır. Muhtemelen Iulii Cornuti ailesi üyeleri, Perge'de sahip oldukları yüksek ve etkili konum sayesinde, bu önemli görevleri bir süre tekellerinde tutmuşlardır. Benzer bir durum, yine bu aileden olması gereken ve aynı görevleri Flaviuslar Dönemi'nde yürütmüş Gnaeus Postumius Cornutus'da da gözlenebilmektedir[28].

[26]Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.59-60, no. 45.
[27]Yazıtlar için bkz.: **a.e.**, s. 60, no. 46-47, ayrıca bkz.: **a.e.**, s. 32.
[28] Gnaeus Postumius Cornutus için bkz. aş.: **III.D.2.**

B. Demetrios ve Apollonios Kardeşler

Kentin kuzey-güney doğrultulu ile doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddelerinin kesiştiği kavşak üzerindeki Demetrios-Apollonios Takı olarak adlandırılan yapının, doğu ve batıya bakan her iki cephesindeki Eski Yunanca ithaf yazıtı sayesinde, Perge'nin bu yerli aristokrat ailesi hakkında ilk bilgiler edinilmiştir[29] **(Lev. 75, Şema 1)**. Bu yazıta göre Epikydros'un torunları, Apollonios'un oğulları Demetrios ve Apollonios kardeşler takı yaptırıp, Flaviuslar Hanedanı imparatorları Divus Vespasianus, Divus Titus ve hali hazırda hüküm süren imparator Domitianus'a; İmparator'a özgü Hukuk Düzeni (Sebaste Eunomiai), Kurtarıcı ve dualarını duyan Apollon Pamphylos, Kurtarıcı ve Asyl hakkına sahip Artemis Pergaia ve Dindar, İmparatorsever, Kutsal Neokoros kent Perge'ye adamışlardır[30]. Yine bu yazıttan anlaşıldığına göre, bu kardeşlerden Apollonios, Artemis rahibi, demiourgos, genç, yetişkin ve çocuk gymnasionlarının gymnasiarkhosu olarak görev yapmıştır[31]. Diğer kardeş olan Demetrios'un da aynı görevlerde bulunduğu, yazıtta kendisiyle ilgili sıralanan bilgilerden anlaşılmaktadır. Dini bütün (εὐσεβὴς), imparatorsever (φιλόκαισαρ), vatansever (φιλόπατρις), erdemi bütün (πανάρετος) ve kentin oğlu (υἱος τῆς πόλεως) gibi sıfatlarla anılan kardeşler, euergetesliğin gereklerine uygun olarak, sahip oldukları zenginliği kentlerinin Roma nazarındaki statüsünü yükseltmek, dini geleneklerine sadık olduklarını vurgulamak ve vatanseverliklerini göstermek amacıyla takı, Domitianus Dönemi'nde, Lykia-Pamphylia Eyaleti *legatus Augusti pro praetor*u Gaius Caristanius Fronto ve aynı eyaletin finans procuratoru Lucius Vienus Longus'un kutsama törenine katılmasıyla açtırmışlardır[32].

---

[29]"Demetrios-Apollonios Takı" için bkz.: **II.A.2.** Yazıt için bkz.: İnan, **Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge**, s. 240; Dräger, **Die Städte der Provinz Asia in der Flavier Zeit**, , s.250-255, Appendix 5; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 4-10 ,no. 3; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris**, s.439-440, no.2; **Die Inschriften von Perge I**, , s. 72-80, no.56. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 23.**

[30] Yazıtın, doğu cephesindeki Domitianus isminin bulunduğu kısmı ile batı cephesindeki kutsal neokoros kent Perge kısmının, imparatorun öldürüldükten sonra anısının silinmesi (*damnatio memoriae*, 18 Eylül 96) sonucu ya da daha sonraki bir devirde muhafazakar Hristiyanlar tarafından silindiği ileri sürülmüştür. Bkz.: **a.e.**, s. 77,79; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 10.

[31] Perge'deki genç, yetişkin ve çocuk gymnasionları hakkında bkz.yuk.: **II.A.1.**

[32]Gaius Caristanius Fronto ve Lucius Vienus Longus için bkz.yuk.: **II.A.2.**, dipnot 51, 62.

Demetrios ve Apollonios kardeşlerin kimlikleri hakkında doğrudan bilgi veren, yukarıda bahsedilen tak yazıtı dışında, başka bilgiler içeren başka bir kanıt Akropolisin güney yamacından gelmektedir. Burada, Akropolis yamacındaki "Doğu Cadde"sinin kuzeyinde, "Akropolis Kapısı"nın hemen güneyindeki yıkıntıları arasında bir yazıt bulunmuştur. Sağ alt köşesi kırık, etrafı çerçeveyle çevrilmiş kireçtaşından bir yazıt levhası üzerindeki Eski Yunanca yazıtın, sol kısmının altı satırı korunmuştur. Üst levhada yer alan harflerin ise alt kısımları levha üzerinde seçilebilmektedir. Yazıtın alt sol tarafta bir levha üzerinde daha devam ettiği bellidir ve üst kısmında da ona ait iki levha daha olmalıdır. Ancak bunlar bulunamamıştır[33]. Levhanın bu haliyle bir yapının fasadına yerleştirildiği çok açıktır. Oldukça az kısmı korunan yazıtta, rahatlıkla okunan bir isim vardır ki, bu Epikydros'tur. Yazıtın kalan kısımlarına göre S. Şahin bir tamamlama önerisi getirmiştir. Buna göre, yine İmparator Domitianus zamanında, takta üzerindeki yazıtından öğrenilen, aynı görevleriyle sıralanan Epikydros torunu, Apollonios oğlu Demetrios ve Apollonios'un belirlenemeyen bir yapı bağışı söz konusudur[34]. Oldukça sağlam temellere dayanan açıklamalarla yapılan bu tamamlama önerisi, tak yazıtıyla karşılaştırılınca, korunan kısımlar az olsa da, şimdilik kabul edilebilir en iyi tamamlamadır. Böylece, Akropolisten aşağıya taşınmış ya da kaymış olan bu yazıtla, söz konusu kardeşlerin Akropoliste de inşa faaliyetinde bulunduğu güvenle öne sürülebilir.

Bununla beraber onlar ve aileleri hakkında dolaylı olarak bilgi veren ya da onlardan bahsettiği düşünülen başka yazıtlar mevcuttur. Aşağıda bahsedilecek bu yazıtlardan biri, kardeşlerden Apollonios ile Tiberius Claudius Apollonios isimli birinin özdeş olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmiştir. Diğerleri ise Demetrios'un kızı ve ailenin Hadrianus Dönemi'ne kadar izlenebilen diğer üyeleriyle ve kökeni ile alakalıdır.

Akropolisin güney yamaçlarında bulunmuş, "Akropolis Kapısı"nın batısındaki bir blok üzerindeki Eski Yunanca yazıtta, Apollonios oğlu, Quirina tribusundan, Elaibarisli Tiberius Claudius Apollonios, boule ve demos tarafından

[33] Yazıt için bkz. Şahin, **Die Inschriften**, s. 167, no.1.
[34] Yazıtın tamamlama önerisi için bkz.: **a.e.**, s. 171.

onurlandırılmıştır[35] . Bu kişinin ünvanları yazıtta şu şekilde anılmaktadır: Artemis rahibi, beşinci kez demiourgos, İmparator Kültü başrahibi ve Sebaste Homonoia rahibi. Ayrıca kendisinin, Roma'da *praefectum fabrum* olduğu, Üç Augustus Şenliklerinde agonothetlik yaptığı, üç kez, masraflarını kendi karşılamak suretiyle Roma'ya elçi olarak gittiği ve Artemis Pergaia'nın Asyl hakkını teyit ettirdiği, erzak sıkıntısı esnasında hububat satın alıp, para bağışı yaptığı, seyahat için kentte bulunan yabancılar için genel ziyafetler verdiği ve Bouleuterionu kendi kesesinden restore ettirdiği de anlaşılmaktadır. S. Şahin çeşitli sebeplerden ötürü bu yazıtta onurlandırılan Tiberius Claudius Apollonios'u, kavşaktakı takı yaptıran Epikydros'un torunu Apollonios'un oğlu Apollonios ile özdeşleştirir. Buna göre; "Tiberius Claudius" isminin kanıtladığı üzere Roma vatandaşlığı almış olan bu kişinin, hem babasının hem de kendi isminin Apollonios olması, yazıtta geçen bazı ifadeler ve onurlandırmaların dönemsel özelliği, sadece Domitianus'un eşi Domitia adına kurulan Sebaste Homonoia (Augusta Concordia) kültünün rahibi olması dolayısıyla, tak yazıtı gibi, Domitianus Devri'ne tarihlenmesi ile bu öneri desteklenmektedir[36]. Tüm bunlarla beraber, Tiberius Claudius Apollonios'un, Perge'nin kuzeydoğusundaki Varsak olarak lokalize edilebilen, Perge territoriumuna bağlı Elaibaris (=Lyrboton Kome, Varsak)'li olması da buna başka bir destek olarak öne sürülmektedir[37]. Çünkü, Elaibaris'de (Varsak) bulunan üst kısmı yıkılmış iki katlı bir kulenin Eski Yunanca ithaf yazıtlarında ailenin diğer üyeleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Buna göre kule üzerindeki ilk yazıttan, Demetrios kızı, Demeter

---

[35] Yazıt için bkz.: **II.C.1.**; Şahin**, Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s.2, no. 1**; Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s.441, no. 3; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.81-84, no.58; **Die Inschriften**, ,s.171, no.2; **Ek, no: 24.**

[36] Bkz.: Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 14-20; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s.443,445, **Die Inschriften von Perge I**, s.83-84.

[37] S Şahin'e göre, ismi Eski Yunanca zeytin anlamına gelen "elaia" ve Suriye kökenli bir isim olan "baris" den gelen Elaibaris, Perge territoriumunda yer alan Lyrboton Kome'de (şimdiki Varsak) lokalize edilebilir. İsmi "Zeytin Çiftliği-Kalesi olarak çevrilen Elaibaris, hem Lyrboton Kome'deki zeytin işliği atölyeleri, hem de toponymik yönden bu tanımlamaya uymaktadır. Son olarak, söz konusu yerde, Elaibaris ismini veren bir yazıt bulunmaması ve sadece Lyrbotai Apollonu'nuna yapılan ithaflar geçmesi nedeniyle, S. Şahin tarafından şöyle bir yorum getirilmiştir: Lyrbotai köyün genel ismi olmalıdır, Elaibaris ise aşağıda bahsedilecek yazıtlar ve kulelerin bulunduğu, özel bir çiftliğe ait yer adıydı ve kuleler de elde edilen ürünü koruyorlardı. Bkz. **Şahin, Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 20-22; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s.444-445, **Die Inschriften von Perge I**, s.83-84. Lyrboton Kome için ayrıca bkz.: Nevzat Çevik, "An Olive Oil Producing Center in Pamphylia: Lyrboton Kome, **Lykia 3 1996/1997**, 2000, s. 79-102.

rahibesi Arete'nin, kuleyi, sonradan yazıttan ismi silinmiş olan yönetimdeki İmparator Domitianus'a ve Asyl hakkına sahip Artemis Pergaia'ya adayıp, temelinden çatısına kendi parasıyla yaptırttığı öğrenilmektedir. Yazıtın daha sonra eklenen kısmında ise Arete'nin torunu Menneas oğlu Timotheos'un annesi Mouas ve Kille aracılığıyla, harap olmuş binayı çatı ve çatı kiremitleriyle onarıp, vakfettiği belirtilmiştir[38]. Yazıtta ismi geçen bağışçı Arete'nin babasının isminin Demetrios olması, kulenin, İmparator Domitianus'a adanması, özellikle Artemis Pergaia'nın Asyl ünvanıyla anılması, mantıklı olarak S. Şahin'i, Arete'nin babasının, takın yapımını kardeşi Apollonios ile birlikte üstlenen Demetrios olduğunu kabullenmeye yöneltmiştir[39]. Aynı kule üzerinde bulunan İmparator Hadrianus ve Lyrbotai Apollonu'na adanan bir başka yazıtta, Trokondas torunu Mouas oğlu Stasias, Baris denilen yerdeki çiftlik, 600 adet aşılı zeytin ağacı, "Üç Zeytin" mevkiindeki zeytin fideliği ile Kallikleis önündeki Armaka mevkiindeki ağaçlar hakkındaki vasiyetini bildirir[40]. Yine aynı kule üzerindeki, Hadrianus Dönemi'nden bir başka yazıtta ise Timotheos'un kızı ve Menneas'ın kızkardeşi Les isimli birinin bir araziyi devretmesi hakkında Eski Yunanca bir yazıt daha vardır[41]. Burada açık olan, Lyrboton Kome'de (Elaibaris=Varsak), kulenin bulunduğu arazi üzerindeki çiftlik ile muhtemelen yörede başka büyük topraklara sahip olan ve Domitianus Dönemi'nden Hadrianus Dönemi içlerine kadar tarihlenen yazıtlarla anlaşıldığı gibi, söz konusu dönemler arasında burada zenginliğini kalıtsal olarak aktaran aristokrat bir ailenin yaşamış olduğuydu. Ailenin bireyleri arasında var olan akrabalık ilişkilerini oldukça makul kanıtlarla kurgulayan S. Şahin'in görüşüne göre, bu ailenin bireyleri Perge'de kavşaktaki takı yaptıran ve birçok resmi görevler üstlenen Epikyros oğlu Apollonios oğlu Apollonios ve Demetrios'un ardıllarıdır. Bu durumda, yukarıda bahsedilen

[38]Yazıt için bkz.: Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 12, no. 5 ; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s. 438-439, no. 1, **Die Inschriften von Perge I**, s.93-94, no. 65. Yazıtın Demetrios kızı Arete'nin geçtiği ilk kısmında, Domitianus Germanicus ünvanıyla birlikte anılır. S. Şahin buna dayanarak bu yazıtın, İmparatorun Germanicus ünvanının geçmediği tak yazıtından biraz daha geç olduğunu öne sürer. Bkz.: **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 12.

[39]**a.e.**, s.22; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s. 443; **Die Inschriften von Perge I**, s.93-94.

[40] Yazıt için bkz.: Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 13, no. 6 ; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s. 442, no. 5, **Die Inschriften von Perge I**, s.102, no. 77.

[41]Yazıt için bkz.: Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 14, no. 7; **Die Inschriften von Perge I,** s. 103-104, no. 78.

Tiberius Claudius Apollonios ile Epikydros oğlu Apollonios oğlu Apollonios'un özdeş oldukları fikri, ilkiyle alakalı yazıtta etnikonunun Elaibares olmasıyla güç kazanmaktadır.

Böylece, toparlanacak olursa, S. Şahin, ailenin en önemli bireyleri Demetrios ve Apollonios (Tiberius Claudius Apollonios ?) hakkında şu sonuçlara varmaktadır : Vespasianus tarafından Perge'ye verilen Neokoros ünvanından sonra[42], Artemis Pergaia tapınağına Asyl hakkı da, Domitianus Devri'nde Apollonios oğlu Demetrios ve Apollonios (Tiberius Claudius Apollonios ?) kardeşlerin gayretleriyle kazandırılmıştır. Apollonios (Tiberius Claudius Apollonios ?) Roma'ya elçi olarak gitmiş, burada tapınağın Asyl hakkını sağlamış ve dönüşünde de, buna karşılık olarak kardeşi Demetrios ile birlikte bir tak inşa ettirmişlerdir. Aileyle bağlantılı yazıtlarda, örneğin Demetrios'un kızı Arete ile ilgili olanda, Artemis Pergaia'nın Asyl hakkından sıklıkla bahsedilmesi de buna işaret ediyor olmalıydı. Apollonios, kendisine dikilen onur yazıtından belirtildiği üzere "Tiberius Claudius" ismini alarak, sonradan Roma vatandaşlığına da sahip olmuştur. Bu yerli aile Perge'deki etkinliğini ve euergeteslik faaliyetlerini köklerinin dayandığı Lyrboton Kome'deki Elaibaris mevkiinde sahip oldukları zeytin çiftliklerden sağladıkları gelirlere borçluydular[43].

S. Şahin'in, yukarıda anlatılan kurgusu birçok bakımdan tutarlı görünse de, C. Jones buna oldukça farklı bir açıdan yaklaşıp, bazı farklı ve önemli sonuçlara ulaşmıştır[44]. O'na göre Artemis Pergaia'nın Asyl hakkı, Hellenistik Dönem'den beri vardı. Bu hak, yüksek ihtimalle Tiberius'un M.S. 22'deki Asylia haklarını yeniden ele alışı sırasında tekrar düzenlenmişti. Daha önce Sebaste Agora ile ilgili olarak bahsedilen, Roma'ya elçi olarak giden ve Caesar Germanicus'a eşlik eden Lysimakhos oğlu Apollonios'un da[45], Tiberius Dönemi'nde Roma'ya gidip kalma sebebi, muhtemelen Artemis Pergaia'nın Asyl hakkını korumaktı. S. Şahin tarafından

---

[42] Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. aş.: **IV.A.** ve **IV.C.**

[43] Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie,** s. 1-2, 18-20, 22-23; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome-Elaibaris,** s. 437-438, 443-445; **Die Inschriften von Perge I,** s. 65-66.

[44] Bkz.: Christopher P. Jones, "Old and New in the Inscriptions of Perge", **EpigrAnat 31**, 1999, s. 8-17.

[45] Lysimakhos oğlu Apollonios için bkz. aş.:**III.D.1.** ve yuk.: **II.C.2.** Sözonusu kişi hakkındaki yazıt için ayrıca bkz.: **Şahin, Germanicus in Perge**, s. 21-36; Jones, **A Decree From Perge in Pamphylia**, s. 29-34; Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 37-42, no. 23; **Ek, no: 3.**

takı yaptıran Apollonios ile bir tutulan Tiberius Claudius Apollonios ise, Jones tarafından doğru bir saptamayla, "Tiberius Claudius" isminden dolayı Roma vatandaşlığını Claudius ya da Nero tarafından almış olmalıydı[46]. Halbuki, S. Şahin vatandaşlığın Domitianus Dönemi'nde alınmış olduğunu söylemektedir. Ayrıca, C. Jones, Tiberius Claudius Apollonios'un, yazıtında geçen "κατορθοῦν" fiilinin kazanmak ya da yeniden ele geçirmek anlamına geldiğini birçok örnekle göstermiş, bu durumda yeni bir Asyl hakkının elde edilmesi değil, var olanın yeniden alınmasının söz konusu olduğunu ileri sürmüştür[47]. Bu durumda, C. Jones, Tiberius Claudius Apollonios'un, Tiberius zamanında Roma'ya elçi olarak giden Lysimakhos oğlu Apollonios'un oğlu olabileceğini ve babasına bu seyahatte eşlik etmiş olabileceğini söyler[48]. Böylece C. Jones, S. Şahin'in kavşaktaki takı yaptıran Apollonios oğlu Apollonios ile Tiberius Claudius Apollonios'un aynı kişi olduğu görüşünü yadsır ve Şahin'in, her iki yazıtın da, sadece Domitianus Dönemi'ne ait olduğunu ileri sürdüğü Tiberius Claudius Apollonios'un Sebaste Homonoia rahipliğinden dolayı Domitianus Dönemi'ne ait olduğu fikrini, söz konusu rahipliğin, özellikle M.S. 10'da Roma'da yaptırılan Concordia Augusta (Sebaste Homonoia) tapınağından dolayı , Tiberius'dan sonra hemen hemen her hanedanın döneminde var olabileceğini ileri sürer[49]. C. Jones bununla beraber, Roma vatandaşlığı almış olan Tiberius Claudius Apollonios'un, imparatora yapılan resmi bir ithaf olan takın yazıtında sadece asıl adı olan Yunanca Apollonios'u kullanmış olamayacağını, bunun yerine resmi ve tam adı olan Tiberius Claudius Apollonios'u kullanması gerektiğini belirtir[50]. Bunun dışında takı yaptıran, yazıtta Ἀπολλώνιος Ἀπολλωνίου Ἐπικύδρου şeklinde formüle edilmiş olan ibareden dolayı, Apollonios'un dedesinin adının Epikydros olamayacağını, bunun Apollonios'un babası Apollonios'un bir lakabı olduğunu, aksi halde bunun Ἀπολλωνίου τοῦ Ἐπικύδρου şeklinde yazılması gerektiğini söyler ki[51], söz konusu görüş dayanaksız görünmektedir. Çünkü en azından Perge'de, özellikle

[46]Jones, **Old and New in the Inscriptions of Perge**, s. 14.
[47]**a.e.**, s. 14-15.
[48]**a.y.**
[49]**a.e.**, s. 16.
[50]**a.y.**
[51]**a.e.**, s. 15

mezar yazıtlarında kişilerin dört kuşak soyu arada "τοῦ" genetivus articulusu olmadan da verilmektedir[52].

Sonuçta C. Jones, S. Şahin'den farklı olarak şu sonuçlara ulaşmaktadır: Lysimakhos oğlu Apollonios, muhtemelen Tiberius Dönemi'ndeki Asyl haklarının yeniden düzenlenmesi bağlamında, Artemis Pergaia tapınağının durumu için Roma'ya gitmiş, muhtemelen oğlu olan ve Claudius ya da Nero Dönemi'nde etkin olan Elaibares lakablı Tiberius Claudius Apollonios da, benzer sebeple Roma'ya gitmiş ve belki de babasına Roma seyahatinde eşlik etmiştir. Başka bir aileye ait olan "Epikydros lakablı" Apollonios'un babası Apollonios hakkında hiçbir bilgi yoktur. Bunun oğlu Apollonios ise kardeşi Demetrios ile birlikte Domitianus onuruna diktirdikleri takta, Artemis'in Asyl hakkını ilk defa değil, ikinci defa teyit ederler[53].

Yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, Apollonios oğlu Apollonios ile Tiberius Claudius Apollonios'un özdeşliği hakkında, her iki görüşün de sağlam ve zayıf tarafları vardır. C. Jones'in ileri sürdüğü, Artemis Pergaia Kutsal Alanı'nın Asyl hakkının Hellenistik Dönem'den beri var olduğu savı, tanrıçanın tapınağının antik dönemdeki kutsiyeti, önemi ve yaygınlığı düşünülünce doğru gözükmektedir. Ancak Germanicus'a doğu seferinde eşlik etmiş Lysimakhos oğlu Apollonios'un, Roma'ya gidiş ve kalış sebebi tam olarak bilinememekte ve bu durumda C. Jones'in, bu sebebi Lysimakhos oğlu Apollonios'un Asyl hakkını geri kazanmak olduğu yönündeki görüşe bağlaması oldukça zayıf kalmaktadır. Tiberius Claudius Apollonios'un ise bu kişinin oğlu olduğu yönündeki savı, söz konusu kişinin babasının adının Apollonios olması dolayısıyla ihtimal olarak kabul edilebilir. Ayrıca, Tiberius Claudius Apollonios ismi de, kendisi ya da öncellerinin Roma vatandaşlığını Iulius Claudius hanedanı zamanında almış olduğuna dair güçlü bir kanıttır ki, S. Şahin bunun Domitianus Dönemi'nde gerçekleştiğini savunmaktadır. Şahin'in, Sebaste Homonoia rahipliği hakkında ileriye sürdüğü sınırılandırılmış zaman, yani Domitianus Dönemi fikri, Jones tarafından böyle bir kültün Tiberius

[52]Buna en iyi örnek M2 adlı mezarın sahibi Nemesis rahibi Eutykhianos'un mezar yazıtıdır. Söz konusu kişinin soyu arada "τοῦ" articulusu olmadan "Εὐτυχιανός Μάγνου Φίλιππου Τηλέφου" (Telephos oğlu Philippos oğlu Magnos oğlu Eutykhianos) şeklinde verilmiştir. Bkz.: Aşkım Özdizbay, Perge Batı Nekropolisi'nden bir Mezar Yapısı, **AnadoluAraş 16**, 2002, s. 494; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 80, no. 366.

[53]Jones, **Old and New in the Inscriptions of Perge**, s. 17.

sonrasındaki herhangi bir imparator zamanında da olabileceğini göstermesiyle çürütülmüştür. Buna rağmen, hem Demetrios-Apollonios kardeşlerle doğrudan ve dolaylı yazıtlarda hem de Tiberius Claudius Apollonios ile ilgili yazıtta tapınağın Asyl hakkının ısrarla vurgulanmış olması, bu hakkın söz konusu ailenin gayretleriyle tekrar elde edildiğini güçlü şekilde düşündürmektedir. Ayrıca, hem aile hem de Tiberius Claudius Apollonios'un Elaibares ile olan sıkı bağları, Tiberius Claudius Apollonios ile Apollonios oğlu Apollonios'un özdeş olduklarının daha güçlü bir ihtimal olduğu yönünde düşünmeye sevketmektedir. Tiberius Claudius Apollonios isminin, Domitianus'a adanmış takta niçin tam olarak değil de, sadece asıl isim olan Apollonios şeklinde Yunanca formunda kullanılmış olduğu ciddi bir sorun ve çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Belki bu uygulama, Roma vatandaşlığı almamış gibi görünen kardeş Demetrios ile aralarında bir statü farkı yaratmak istemeyen ve eşit görünmeyi tercih eden Apollonios'un (Tiberius Claudius Apollonios?) kişisel bir seçimiydi. Resmi bir ithaf olan takın yazıtının sadece Eski Yunanca olması da ilginçtir. Nitekim böylesi resmiyete sahip yapılarda genellikle, Eski Yunanca ile birlikte Latince de kullanılır ki, bu Perge'de en açık şekilde Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası ve Güney Hamam'da görülebilmektedir[54]. Bunun sebebi tam olarak açıklanamazsa da, tak yapılırken Apollonios'un henüz Roma vatandaşı olmadığı, daha sonra bu hakkı alıp, Roma'da *praefectus fabrum* görevinde bulunduğu ihtiyatlı olarak ileri sürülebilir. Her halükarda, hakkında birçok spekülasyon yapılabilecek olan bu özdeşlik sorununun çözülmesi, daha açıklayıcı bir kanıt bulunana kadar, şimdilik ihtimal olarak kalmak durumundadır.

Bu aile ve Perge'deki yapı faaliyetleri hakkında son olarak şunlar söylenebilir: Demetrios ve Apollonios kardeşlerin örneğinde Perge'de, Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki euergeteslik faaliyetlerinin, yerli ailelerdeki belirlenen ilk etkinlikleri görülebilmektedir. Bundan önce anlatılan Iulii Cornuti ailesi İtalya kökenliydi. Ancak Demetrios-Apollonios kardeşlerin ait olduğu ailenin ilk bilinen üyesi Epikydos, daha sonra ailenin Elaibaris'teki kule üzerinde bulunan yazıttan bilinen isimlerden Trokondas, Mouas, Les, kesinlikle Pamphylialı Hellenleşmiş yerli

[54] Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk.. **II.A.1.**; Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**

bir aileye işaret etmektedir[55]. Perge'ye bağlı Eliabarisli (Lyrboton Kome=Varsak), toprak sahibi yerel bir aileden gelen kardeşler, ailelerine ait olan tarım işletmelerinden, daha doğrusu zeytin ağaçları ve yan ürünlerinden elde ettikleri gelirle, kendi kentlerinde etkili ve saygın bir konuma ulaşmışlardır. Kent toplumu içindeki ayrıcalıklı konumları sayesinde demiourgosluk gibi yönetsel alanda, gymnasiarkhosluk gibi toplumun yararına sunulan görevlerde, Artemis rahipliği gibi dini alanda görev almaları, sahip oldukları etkinliği daha da güçlendirmelerine sebep olmuştur. Kardeşler, eğer bu yöndeki görüşler doğruysa, Perge'yi hem Pamphylia hem de Küçük Asia'da önemli bir dinsel merkez konumuna yükselten, Artemis Pergaia Tapınağı'nın Asyl hakkını elde etmek ya da yeniden almak için gayretle çalışmışlar ve bunu elde etmişlerdir. Eğer Tiberius Claudius Apollonios, bu ailenin üyesi Apollonios ile özdeşse, Roma vatandaşlığını kazanmış, Roma'da *praefectus fabrum*luk gibi ayrıcalıklı bir görevde bulunmuş, ailenin devlet kademesindeki temsilcisi olmuştur. Ailenin Hadrianus Dönemi'ne kadar izlenebilen diğer üyelerinde Roma vatandaşlığı almış başka birey saptanamamaktadır. Kardeşler bu zenginliklerini dönemin eğilimine uygun olarak, hem kenti imar yoluyla anıtsallaştırma, hem de bu yolla, takı imparatora adayarak, Roma'da en yüksekteki yönetim kademesine kentlerini tanıtma, ön plana çıkarma ve dikkatleri çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca bununla, kentin, dönemin özelliği olarak, birçok konuda yarış içinde olduğu komşu kentlerinden bir adım öne çıkmasını, böylece imparatorun yardımını, rızasını kazanma amacını da gütmüş olmalıdırlar. İmar faaliyetleri arasında tak dışında, Tiberius Claudius Apollonios ve Apollonios özdeşliği kabul edilirse, kentin Bouleuterionu da yenilenmiştir. S. Şahin, kardeşlerin Akropolisteki imar faaliyelerinin, Akropolisin güney kenarında bulunan ve kendisinin aşağı kentteki Macellum/Agora yapılmadan yiyecek-içecek pazarı olduğunu savunduğu Hellenistik Peristylli Yapı I içindeki bir başka yapıda, hem Tiberius Claudius Apollonios ile ilgili yazıt hem de güney yamaçta bulunan diğer yazıtla, birlikte teşhir edildiğini savunmaktadır[56]. Bu şimdilik kesin olarak kanıtlanamasa da, en azından Akropoliste de reprezantatif yapı faaliyetlerinde bulundukları rahatlıkla söylenebilir.

[55] Jones, **Old and New in the Inscriptions of Perge**, s. 15-16
[56] Şahin, **Die Inschriften**, s. 171. Bunun hakkındaki tartışma için ayrıca bkz. yuk.: **II.C.2.**

C. Plancii Vari Ailesi

Perge'nin İtalya kökenli bir diğer ailesi, Roma İmparatorluğu'nun, Yunan kültürünün hakim olduğu doğu eyaletlerinde yaşamış, en zengin ve tanınmışlarından biri olan Plancii Vari'dir **(Lev. 76, Şema 2)**. Ailenin etkili olduğu bölgeler ve akrabalık bağlantıları, aynı Iulii Cornuti'de görüldüğü gibi, sadece Perge ile sınırlı kalmamış, Küçük Asia'da özellikle Galatia ve Pisidia ile İtalya olmak üzere, yaygınlık göstermiştir. Kesinlikle bilinemese de, yüksek ihtimalle bu aile İtalya'dan Küçük Asia'ya, M.Ö. 1. yy.'da *negotiatores* (tüccar) olarak gelmişti[57]. Kökenleri, C. Jones'e göre, muhtemelen Latium'daki Atina'dır[58]. Ailenin Küçük Asia'nın güneyine gelmesi, Pompeius'un M.Ö. 67'de bu bölgedeki korsanları temizlemesi sonucu, bölgenin güvenliğe kavuşması ve bunun da batıdaki tüccar ailelerini, ticari olanaklar bakımından zengin olan bu bölgeye çekmesinde cesaretlendirmesi sonucu olmalıdır[59]. Nitekim benzer bir durum Iulii Claudi'de de görülmektedir. Söz konusu sebeplerle Küçük Asia'nın güneyine yerleşen bu ailelerden bir çoğunun üyeleri, M.S. 1-2. yy.'larda *senator* sınıfına dahil olarak anavatanlarına geri dönmüş ve devlet organizasyonunda etkin görevler üstlenmişlerdir[60].

Ailenin ilk bilinen üyesi, *senator* sınıfından olan ve devlet organizasyonunda etkin görevler almış Marcus Plancius Varus'tur. Perge'de kendisi hakkında ilginç şekilde doğrudan fazla bir kanıt bulunmayan Marcus Plancius Varus'un, henüz tartışmalı olan, kendi kenti için yaptırmış olduğu Tiyatronun bir kısmının veya tamamının ithafı dışında[61], kesin bir imar faaliyetinden bahsedilemez. Buna rağmen kızı, Perge ve belki de Küçük Asia'nın en etkili kadınlarından biri olan Plancia Magna tarafından, Hadrianus Dönemi'nde yeniden düzenlenen Oval Avlu'da ktistes

---

[57] Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge,** s.55; Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231; Werner Eck, "Perge", **RE 14**, 1974, s. 378; Mary E. Boatwright, "The City Gate of Plancia Magna in Perge", **Roman Art in Context. An Anthology**, Ed.: E. D'Ambra, New Jersey, Prentice Hall, 1993, 191; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 108.

[58] Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231.

[59] Boatwright, **The City Gate of Plancia Magna in Perge**, s. 191; "Plancia Magna of Perge: Woman's Roles and Status in Roman Asia Minor", **Women's History and Ancient History**, Ed.: S. Pomeroy, Chapel Hill-Londra, The University of North Carolina Press, 1991, s. 253. Bu dönem için ayrıca bkz. yuk.: **I.**

[60] Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge,** s.55; Boatwright, **The City Gate of Plancia Magna in Perge**, s. 191

[61] Tiyatro için bkz. yuk.: **II.B.1.**

(kurucu) olarak onurlandırılmıştır. Bu, kendi kentine yaptığı, henüz bir kanıtı bulunamamış çeşitli katkılara işaret ediyor olabilirse de, sadece kızının babasını onurlandırmak amacıyla verdiği sembolik bir paye de olabilir[62]. Ancak aşağıda bahsedileceği üzere, M. Plancius Varus'un *Bithynia et Pontus* Eyaleti *proconsul*luğu sırasında burada yaptığı yapı bağışları, ana kentine de benzer bağışlarda bulunduğu ihtimalini güçlü olarak desteklemektedir.

Tacitus'un *Historiae* adlı eserinde Marcus Plancius Varus'u M.S. 69'da eski *praetor* (*ex-praetor*) olarak anması dolayısıyla, *senator*luk kariyerinin Nero Dönemi'nde, M.S. 50'li yıllar ya da M.S. erken 60'lı yıllarda başladığı anlaşılmaktadır[63]. Colonia Germa'da bulunmuş Latince bir yazıt ise, Marcus Plancius Varus'un *senator*luk kariyeri esnasında üstlendiği görevleri kronolojik olarak vermekte, bu durumda söz konusu kişiye ait bir *cursus* yazıtı işlevi görmektedir[64]. Marcus Plancius Varus buna göre kariyerine, Roma'da *Decemvir stlitibus iudicandis* olarak başlamıştır. Ancak G. Houston'a göre bu görevden önce, Claudius ya da Nero Dönemi'nde *latus clavus* olmuştur[65]. Daha sonra, *Pontus et Bithynia* Eyaleti'nin *quaestor*luğunu yapmıştır. Bu görevi Roma'da *tribunus plebis* ve M.S. 68 ya da daha erken bir tarihte *praetor*luk izlemiştir. Marcus Plancius Varus, *Achaea* ve *Asia* Eyaletlerinde, *praetor* sınıfından *legatusluk* da yapmıştır. Attaleia'da ise, başı eksik olan ancak sıralanan görevler neticesinde, onurlandırılan kişinin Marcus Plancius Varus olması gerektiğini kuşkuya yer vermeyecek şekilde kanıtlayan başka bir Eski Yunanca *cursus* yazıtı bulunmuştur, ki bu da yukarıda sayılan görevleri bir kez daha teyit etmektedir[66]. Marcus Plancius Varus'un kariyerinin son basamağı, Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 70-71) *Pontus et Bithynia*

---

[62] Bkz. yuk. : **II.A.4.**

[63] Tacitus, **Historiae,** 2, 63; Ayrıca bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 28; Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231; George W. Houston, "M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71", **TransactAmPhilAss103**, 1972, s. 167; Rémy, **Les carrières sénatoriales**, s. 31-32, no. 17; Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 115; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 109.

[64] Yazıt için bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 28, no.1.

[65] Houston, **M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71**, s.171, dipnot 15.

[66] Yazıt için bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 29; Houston, **M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71**, s.168-169; Sencer Şahin, "Ergänzung einer akephalen Inschrift aus Attaleia (M. Plancius Varus; SEG VI 650), **EpigrAnat 28**, 1997, s. 149-151.

Eyaletinin *proconsul*luğudur[67]. Bu görev yukarıda bahsedilen *cursus* yazıtlarında bahsedilmese de, Bithynia'nın Nikaia, Nikomedeia, Prusa, Iuliopolis, Bithynion ve Prousa gibi kentlerin sikke ve yazıtlarından bilinmektedir. Nitekim, Marcus Plancius Varus, Nikaia kent kapısının (Lefke Kapı) yazıtından anlaşıldığı kadarıyla, bu eyaletteki *proconsul*luğu sırasında söz konusu kapının yapımını üstlenmiştir[68].

Marcus Plancius Varus'un, daha doğrusu Plancii Vari ailesinin, Rutilius *gentilnomen*ini taşıyan bir aileyle akrabalık ilişkileri olduğu açıktır. Belki de bu aile Rutilius *gentilnomen*ini de taşıyordu. Zira, çeşitli yazıtlardan bilinen, ailenin daha geç üyelerinden M. Claudius Rutilius Varus'un[69] ve M. Plancius Varus ile aynı yıllarda görev yapmış V. Macedonica legionunun *tribunus militum*u ile *alae Bosporanorum praefectus*u T. Rutilius Varus'un isimleri bilinmektedir[70]. Benzer bir şekilde, yukarıda Iulii Cornuti ile ilgili alakalı bahsedilen Tibur'daki Hadrianus Villası'nda bulunmuş olan, Marcus Plancius Varus'un torunu C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un *cursus* yazıtında da geçen C. Rut[ili]us Pla[ncius] [Varus][71] isimleri de buna bir örnektir. Tüm bunlarla beraber, en dikkat çeken örnek, tiyatroda bulunmuş olan anıtsal arkhitrav yazıtında[72] geçen ismin, S. Şahin tarafından [M]arcus [Pl]a[n]cius Ru[tili]us [Var]us şeklinde tamamlanmış ve bu kişinin, yazıt tamamlamasında da bahsedildiği şekilde *Pontus et Bithynia* Eyaleti'nin *quaestor*luğunu yapmış Marcus Plancius Varus ile büyük ihtimalle özdeş olduğunun ileri sürülmesidir. Ancak bununla beraber, Marcus Plancius Varus'un, Rutilius

---

[67]Marcus Plancius Varus'un *senator*luk kariyerinde üstlendiği görevler için bkz.: **PIR²**, P 443; Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum,** s. 104-105, no. 8; **Die Senatoren aus den Kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert** s. 642; Eck, **Perge**, s. 385-386; Houston, **M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71**, s. 167-171; Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 28; Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231-234; Rémy, **Les carrières sénatoriales,** s. 31-34, no. 17**;** Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 115, dipnot 3; **Die Inschriften von Perge I**, s. 109.

[68]Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge,** s. 56; Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 29; Sencer Şahin, **Bithynische Studien: Bithynia İncelemeleri**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. 7, Bonn, Dr. Rudolf Habelt Gmbh, 1978, no. 1-5, **Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. 9, C. I, Bonn, Dr. Rudolf Habelt Gmbh, 1979, no. 25-28, 51-52; Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 115, dipnot 2; **Die Inschriften von Perge I**, s. 109.

[69] **a.e.**, s. 63; s. 192, no. 173.

[70] **a.e.**, s. 63.

[71]Yazıt için bkz.: Ronald Syme, "Legates of Cilicia under Trajan", **Historia 18**, 1969, s. 365; Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 122-123; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 114.

[72] Yazıt için bkz. yuk. : **II.B.1**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 18.**

ailesinden biri tarafından evlat edinilmiş olduğu ya da başka bir aile bağı olabileceği de ihtimal olarak verilmiştir[73].

Marcus Plancius Varus'un hem anavatanı olan İtalya hem de sonraki vatanı Perge ile olan güçlü bağlarını gösteren bir başka kanıt, ilk olarak Erken İmparatorluk Dönemi'nde adanmış olan, Roma'daki Quirinal Tepesi'nde olduğu zannedilen Diana Planciana Tapınağı'dır. Söz konusu tapınak, C. Jones'e göre, Marcus Plancius Varus tarafından adanmıştır[74]. Bu, hem tapınağın Diana, yani Artemis'e adanmış olması, hem Planciana adını taşıması, hem de Plancii Vari ailesinin Küçük Asia'da, Artemis/Diana'nın çok önemli bir kült merkezi olan Pergeli olmaları bakımından, çok anlamlıdır. Bu bağlamda tekrar, Marcus Plancius Varus'un kendi kentinde bir bağışının olmamasını düşünmek, buna dair hiçbir kesin kanıt olmasa da, çok da güvenli değildir.

Marcus Plancius Varus'un eşinin kim olduğu kesin olarak bilinememektedir. Aşağıda bahsedileceği üzere, C. Plancius Varus ve Plancia Magna isimli iki çocuğunun bulunduğu kesin olsa da, eşi hakkında ancak dolaylı bilgiler edinilebilmektedir. Nitekim, S. Şahin, Marcus Plancius Varus'un eşinin Armenia Kraliyet ailesinden geldiğini ileri sürmektedir[75]. Şöyle ki; Plancia Magna ile alakalı olan yazıtlarda isminden sonra gelen tanımlama Μ. Πλανκίου Οὐάρου καὶ Πόλεως Θυγάτηρ (M. Plancius Varus ve Polis'in/Kentin kızı) şeklindedir[76]. Hemen babasının isminin arkasından gelen bu

---

[73] Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 117-118; **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge;** s. 201, no. 1**; Die Inschriften von Perge I**, s. 63.

[74]Bkz.: Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231-237.

[75] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 109.

[76] İlgili yazıtlar için bkz.: **a.e.**, s. 156-163, no. 117-125. Bu durum, Plancia Magna'nın, A. M. Mansel tarafından, Geç Antik Kent Kapısının güneyinde, kent surlarının dışında bulunduğu söylenen, podyumlu mezarının arkhitravının en üst üçüncü fasciasında yer alan Eski Yunanca yazıtında da böyledir. Bkz. Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s. 120, dipnot. 87. Bu yazıt S. Şahin tarafından tekrar bulunamamışsa da, kendisi yazıtı [Πλανκία Μάγνα, Μ.] Πλανκίου Οὐά[ρου καὶ Π]όλεως Θυγά[τηρ — şeklinde tamamlamıştır. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 70, no. 355. Bu doktora tezi için yapılan yüzey araştırmaları sırasında, söz konusu arkhitravın "Πλανκίου Οὐά" harflerini içeren kısmı 2005'te tarafımdan tekrar bulunmuştur. A. M. Mansel'in tanımına uygun şekilde bu arkhitrav, Geç Dönem Kent Kapısının dışında, şimdiki Perge kazı barakasının hemen güneyindeki geç dönem kulesinin (Md1), yak. 50 m. güneydoğusunda yer almaktadır. Üç fascialı bir arkhitrav ve arkhitrav tacı ile bunun üzerindeki bezemesiz bombe frizden oluşan saçaklık kısmı korunmuş olan mimari parçanın sağ ve sol kısımları kırık ve eksik olup, yazıtın devamının bu kısımlarda olması gerekir. A. M. Mansel tarafında tarafından, saçaklık parçasının "όλεως Θυγά" kısımlarının yazılı olduğu sağ parçası da, yazıt tamamlamasından anlaşıldığı kadarıyla, bulunmuş olması gerekmektedir. Ancak, parçanın

tamlama, herhangi bir onurlandırma sıfatı gibi görünmeyip, "Polis" isimli bir kadın ismiymiş gibi görünmektedir. Bu durumda, Plancia Magna'nın, annesinin isminin Polis olduğu değil de, kişileştirilmiş "Polis" kavramı tarafından evlat edinilmiş izlenimi verilmiş olmalıdır[77]. S. Şahin'e göre, belki de Plancia Magna'nın kim olduğu bilinemeyen annesi çok erken ölmüş, buna bağlı olarak da Plancia Magna annesiyle bir ilişki kuramamış olabilirdi. Buna bağlı olarak da, Plancia Magna'nın kentine yaptığı katkılar sonucu, gerçekten de kişiselleştirilmiş "Polis" tarafından evlat edinilmiş olma ihtimali vardı. Bu evlat edinme durumu da, muhtemelen M.S. 124-125 yılları arasında, ilk demiourgosluk görevini aldığı sırada gerçekleşmiş olmalıydı. Çünkü, bundan önceki yazıtlarda Plancia Magna, sadece babasının adıyla anılır[78]. Tüm bunlarla beraber, Plancia Magna'nın muhtemelen azatlı kölesi olan M. Plancius Pius tarafından onurlandırıldığı bir yazıtta "Πόλεως Θυγάτηρ " in ardından ἀνεψιὰν Βασιλέω[ς] ᾽Αλεξάνδρου (Kral Aleksandros'un yeğeni) ibaresi geçmektedir[79]. Burada bahsedilen Kral Aleksandros ise, Vespasianus Dönemi'nde, Kilikia'daki Kietis'de krallık yapmış, Armenia Kralı V. Tigranes'in oğlu Iulius Alexander'dir[80]. Böylece akla, söz konusu kralın kardeşi, "Polis" adında, Plancia Magna'nın annesi ve Marcus Plancius Varus'un eşi olabilecek biri gelmekle beraber, buna dair bir kanıt henüz bulunamamıştır[81]. Bu durumda, en azından Plancii Vari'nin, Marcus Plancius Varus'un yaptığı evlilik aracılığıyla, Armenia Kraliyet ailesiyle bir akrabalık kurduğu söylenebilir.

Marcus Plancius Varus'un, kendi kentinde belirli bir yapı ithafı, eğer Tiyatronun ithafı ihtimali göz önünde tutulmazsa, saptanamasa da, kendisini onurlandırmak adına ya da kendi tarafından "Θέμις Οὐάρειος" (Varus

---

durduğu alan bir tarla olduğundan, şimdi kayıp olan diğer kısım bulunduğu yerden sürülüp, götürülmüş olmalıdır. Mezar yapısı olduğu düşünülen yapının günümüzde sadece bazı temel kalıntıları yüzeyde görülmektedir. Kalıntılar, tarlanın şimdi tarım yapılmayan kısmında kalıp, yoğun sazlıkla kaplı olduğundan, bir temizliğin ardından, burada yapılacak belgeleme ve arkeolojik araştırma, yapının mahiyetini kesin olarak ortaya koyma potansiyeline sahiptir. Yazıt için ayrıca bkz.: **Ek, no: 29.**

[77] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 110.

[78] **a.e.**

[79] Yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 160-161, no. 122.

[80] Kietis Kralı Iulius Aleksander ile ilgili olarak bkz.: **PIR ², A** 500; Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum**, s. 46-47; no. 25; Clemens E. Bosch, **Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967, no. 105; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 110-111.

[81] **a.e.**, s. 111.

Agonu/Yarışması) isimli dokuz yılda bir yapılan agonistik festivalin kurulmuş olduğu, torunu C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un, söz konusu yarışmaların her dalında galip olmasından dolayı, boule ve demos tarafından onurlandırıldığı yazıttan anlaşılmaktadır. Bu durumda, Şahin'e göre, söz konusu agonun kuruluşu M.S. 70'lerin sonu M.S. 80'lerin başına denk gelmektedir ki, söz konusu tarihler hem Marcus Plancius Varus'un *senator*luk kariyerinin sona erdiği ve belki de kendi kentine dönüp, çeşitli hayırseverlik faaliyetlerinde bulunmuş olabileceği yıldır, hem de bu dönemlerde kentin Asyl ve Neokorosluk haklarını alması dolayısıyla beş yılda bir yapılan "Büyük İmparator Şenlikleri" (Megala Kaisaeria) kutlanmaya başlanmıştır. Belki de, Marcus Plancius Varus'un , Tiyatroyu yaptırdıktan sonra, kendi adıyla anılan Varus-Agonu'nu da, kendi gayretleriyle kurup, kentine vakfetmişti[82].

Marcus Plancius Varus'un, eldeki epigrafik kanıtlara göre iki çocuğu olduğu bilinmektedir. Bunlar, oğlu C. Plancius Varus ve kızı Plancia Magna'dır. Plancia Magna, Perge'den bulunan epigrafik kanıtlar neticesinde, Plancii Vari ailesinin belki de en ilgi çekici ve öne çıkan üyesidir. boule, demos, geraioi, azatlı köleleri ve oğlu C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un kendisini onurlandırdığı birçok yazıtta O'ndan, "Πόλεως Θυγάτηρ" (kentin kızı), "δημιουργός" (demiourgos), "ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος" (Artemis rahibesi), "ἱέρεια Μητρὸς Θεῶν διὰ Βίου " (Ömür boyu Tanrılar Anası rahibesi), "εὐσεβῆς καὶ φιλόπατρις" (dindar ve vatansever), gibi sıfatlarla bahsedilmiştir[83]. Kentin dini ve sosyal-politik alanlarında üstlendiği gayretli çaba yukarıdaki sıfatlarıyla açıkça ortaya serilmektedir. Bununla birlikte, kentin diğer ailelerinin erkek üyeleri ve hatta Plancii Vari'nin erkek üyeleri arasından sıyrılıp, bir adım daha öne çıkmaktadır. Plancia Magna, söz konusu görevlerin yanısıra, kenti için üstlendiği yapı programıyla da göze çarpmaktadır ki, şimdiye kadar kesin olarak erkek kardeşi C. Plancius Varus dışında hiçbir aile üyesinin böylesi bir faaliyeti kanıtlanamamıştır. Burada kastedilen, Perge'nin "Hellenistik" Güney Kent Kapısı'nın arkasındaki Oval Avlunun yeniden düzenlenmesi, kentin kökenine dair, çok iyi planlanmış bir heykel programıyla

[82] **a.e.**, s. 166, yazıt için bkz.: s.165-166, no. 128; Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 121-122.
[83] Söz konusu yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 156-165, no. 117-127.

süslenmesi ve bu komplekse eklenmiş, Augustus'tan Hadrianus'a kadar imparatorların ve imparatorluk ailesinin kadın üyelerini betimleyen heykel galerisi ile donatılmış, vatana ve yüksek ihtimalle Hadrianus'a adanmış üç gözlü şeref takıdır[84]. Bu yapı kompleksi ile beraber Perge, mitolojik geçmişle bağlantılı Yunan ktistesler ve Plancia Magna'nın babası ve kardeşini içeren modern ktistesler yoluyla, bir yandan, Roma İmparatorluğu içinde, Yunan kökenli eski bir kent olduğunu kanıtlıyor, diğer yandan ise Plancia Magna'nın erkek akrabaları yoluyla da, ait olduğu zamanla organik bir bağ kuruyordu. Bunun yanısıra, Hadrianus'un aile efradı etrafında, bir imparatorlar galerisi görünümündeki tak ile de kentin Roma'ya olan bağlılığı vurgulanıyordu. Oval Avlu içindeki, Plancia Magna'nın akrabalarını içeren kaidelerde, Plancia Magna ile olan akrabalık bağları belirtilmiş, ayrıca üç gözlü şeref takının heykel kaidelerinde de yine O'nun bağışladığı belirtilmiştir. Tüm bunlar, söz konusu programın Plancia Magna tarafından tasarlandığını ve uygulamaya geçirildiğini kanıtlamaktadır ki, bu da Hellenistik Dönem'den itibaren Roma Çağı içlerine kadar, Yunan kökenli polis organizasyonlarının gelişme ivmelerinden en önemlisi euergeteslik kavramının, Plancia Magna kişiliğinden yansıyan en belirgin örneklerindendir[85].

Baba tarafından, İtalya kökenli, *senator* sınıfından bir aristokrat Marcus Plancius Varus'un kızı olan Plancia Magna, anne tarafından, son araştırmalarla saptandığına göre, Armenia Kraliyet ailesiyle akrabadır[86]. Bilinen tek evliliğini ise, yine Perge'nin önemli, İtalik kökenli ailelerinden olan Iulii Claudi ailesine dahil

---

[84]Söz konusu kompleks için bkz. yuk.: **II.A.4.**

[85]Roma Dönemi Küçük Asiası'nın en önemli kadın euergeteslerinden biri olan Plancia Magna hakkında ayrıca bkz.: **PIR ²**, P 444; Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge,** s. 54-58; Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**, s. 27-39; Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 233-237; M.T. Raepset-Charlier, **Prosopographie des femmes de l'ordre sénatorial, Ier-IIe siècles,** Leuven, Académie royale de Belqique, 1987, s. 494-495, no. 609; Boatwright, **The City Gate of Plancia Magna in Perge**, s. 189-207; **Plancia Magna of Perge**, s. 249-272; Riet van Bremen, "Women and Wealth", **Images of Women in Antiquity**, Ed.: A. Cameron, A. Kurth, Londra, y.y., 1983; s. 195-196; Johannes Nollé, "Frauen wie Omphale? Überlegungen zu politischen Ämtern von Frauen im kaiserzeitlichen Kleinasien", **Reine Männersache? Frauen in Männerdomänen der antiken Welt**, Ed.: M.H. Dettenhofer, Münih, Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1996, s. 247-252; Riet van Bremen, **The Limits of Participation. Women and Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods**, **Dutch monographs on Ancient History and Archaeology 15**, Amsterdam, y.y., 1996, s. 104-105; Şahin, **Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna,** s. 45-52; **Die Inschriften von Perge I**, s. 107-116.

[86] Bkz.: yuk.: dipnot 79,80.

senator sınıfından Iulius Cornutus Tertullus ile yapmıştır[87]. Bu evlilikten, aşağıda kendisinden bahsedilecek, yine *senator* sınıfına dahil olmuş C. Iulius Plancius Varus Cornutus doğmuştur[88].

Kenti tarafından böylesine onurlandırılan ve saygı duyulan bir kişi olan Plancia Magna'nın, şimdiye kadar elde edilen kanıtlara göre, etkin olduğu tarihler, Şahin'e göre sadece M.S. 120-126 arasıdır; bu tarihlerin ne öncesi ne sonrasında herhangi bir etkinliğine rastlanmamıştır[89]. Söz konusu tarihler az çok oynayabilirse de, zaman aralığının oldukça kısıtlı olduğu açıktır. Bu durumda Plancia Magna, kendisinden yaşlı olması gereken C. Iulius Cornutus Tertullus ile, M.S. 1. yy.'ın son çeyreğine denk gelen bir zamanda evlendikten sonra, eşinin *senator*luk kariyeri sebebiyle üstlendiği görevler sonucu[90], eşine eşlik ederek Roma ve diğer eyaletler de bulunmuş, Iulius Cornutus Tertullus'un yak. 73-74 yaşlarında, M.S. 118-119 yılları arasında Tusculum'da ölmesinin ardından, M.S. 120 yılı civarında kendi kentine dönüp, yukarıda bahsedilen yapı faaliyetlerini organize etmiş olmalıdır[91]. Bu durumda, Plancia Magna'nın yaşı da oldukça ilerlemiş olmalıydı[92]. S. Şahin, Plancia Magna'nın ilerlemiş yaşı sebebiyle, ilk gezisinde karşılamayı umduğu ve onuruna bir

---

[87] Bunu kanıtlayan yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 160-161, no. 122; Iulius Cornutus Tertullus için bkz. yuk.: **III.A.**

[88] Plancia Magna, yeniden düzenlettiği Oval Avlunun içine yerleştirdiği ktistesler içinde, muhtemelen eşi ve oğluna da yer vermişti. Bunun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **II.A.4.**

[89] Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.113. S. Şahin söz konusu tarihleri, Oval Avlunun hemen kuzeyindeki üç gözlü takı tarihlediği, Hadrianus'un onurlandırıldığı yazıta göre yapmıştır ki, bunda Hadrianus'un tribunicia potestasını V olarak tamamlamıştır. Bu da M.S. 121'e denk düşmektedir. Bkz.: **a.e**., s. 131. Plancia Magna'nın etkinliğinin üst sınırı olarak belirlediği tarihi ise, Oval Avlu içindeki, kurucu heykellerinin, kentin M.S. 124-125 yıllarında Hadrianus tarafından kurulmuş olan Panhellenion'a dahil olmak için yapıldığı sonucuyla belirler. Bu durumda ktistes heykellerinin Oval Avluya yerleştirilmesi için M.S. 124-125'i terminus post quem olarak alır. Bkz.: **a.e**., s. 144. Fakat bu tarih de yanlıştır. Çünkü Panhellenion M.S. 131-132 yılları arasında kurulmuştur. Bkz. yuk.: **II.A.4.** Ayrıca, Yuvarlak Kuleli Oval Avlu ve kuzeyindeki üç gözlü tak hakkında yapılan detaylı mimari inceleme, Oval Avlu ile takın birlikte planlandığını, buna rağmen Oval Avlunun fasad düzenlemesinin, taktan biraz daha önce tamamlandığını ortaya koymuştur. Bkz. yuk. **II.A.4.** Bu durumda, Oval Avlu fasadının, taktan daha önce yapıldığı, fakat ktistes heykellerini içeren heykeltraşi programının, tüm kompleks tamamlandıktan sonra yapıldığı söylenebilirse de, yine de bu konuda kesin bir kanıt olmadığından, S. Şahin'in önerdiği M.S. 120-126 tarihlerinin kesin aralığına ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

[90] Iulius Cornutus Tertullus'un üstlendiği görevler için bkz.yuk.: **III.A**; J. Nollé ve M. Boathwright, Plancia Magna'nın Iulius Cornutus Tertullus ile evliliğinin M.S. 121-125 yılları arasında, yani Perge'deki faaliyetleri sırasında gerçekleştiğini savunur. Bkz.: Nollé, **Frauen wie Omphale?**, s. 247-255; Boathwright, **Plancia Magna of Perge**, s. 255. Ancak S. Şahin, bunun mümkün olamayacağını, bu tarihlerde Plancia Magna'nın zaten oldukça ilerlemiş bir yaşta olduğunu haklı olarak ileri sürer. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s.113, dipnot 40.

[91] **a.e,** s.113.

[92] **a.e.**

tak diktirdiği Hadrianus'un ikinci Küçük Asia gezisi (M.S. 131/132) sırasında, imparatoru görememiş ve ölmüş olmasının yüksek ihtimal olduğunu öne sürer[93]. Ancak Oval Avlu içine yerleştirilmiş ktistes heykelleri için yukarıda belirlenen M.S. 131-132 tarihleri göz önüne alındığında, Plancia Magna'nın söz konusu tarihlerde çok yaşlı olsa da, yaşıyor olması gerekmektedir[94].

Plancia Magna'nın, kadının Hellen ve Roma Dünyası kültür çevrenindeki görece eşitsiz ve dezavantajlı olan durumu düşünülünce, yüklendiği görevler ve finanse ettiği politik/reprezantatif içerikli abidevi mimari faaliyetleri, kendisinin ne kadar güçlü bir sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu kanıtlar[95]. Tabii ki, bunun önemli bir sebebi hem babasının hem annesinin hem de eşinin yüksek sosyal bir tabakadan gelmeleri, *senator* sınıfına dahil olmaları, her ikisinin de ekonomik durumunun, Küçük Asia ve belki de başka eyaletlerde sahip oldukları geniş araziler, ticari bağlantılar sebebiyle çok iyi olmasıdır. Plancia Magna, her iki aileyle akrabalılığı sonucu, belli ki bu zenginlikten önemli miktarda pay almakla kalmayıp, bunları gereğince değerlendirmiştir. Kentinde sahip olduğu yüksek sosyal statü ve politik gücü de bu şekilde elde etmiş olmalıdır. Aslında böylesine etkili kadınlar, Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı, daha doğrusu Yunanistan ve Küçük Asia'ya yabancı değildir. Birçok yazıtla bu bölgelerde yaşamış olan birçok soylu kadının, erkeklerin etkinliği olarak görülen, yönetim ve euergeteslik faaliyetlerinde bulunduğu kanıtlanmıştır[96]. İmparatorluğun bu kısmının, diğer bölgelerinden biraz daha farklı bir bakış açısına sahip olduğu açıktır. Plancia Magna da, yukarıda bahsedilen etkinlikleri dolayısıyla bu kadınlar arasında en göze çarpan ve etkili bir figür olarak öne çıkmaktadır.

Marcus Plancius Varus'un oğlu, Plancia Magna'nın erkek kardeşi/ağabeyi C. Plancius Varus, Pergeli Plancii Vari ailesi içinde hakkında en az bilgi bulunan kişidir. Kendisinin babası ve yeğeni C. Iulius Plancius Varus Cornutus gibi *senator*luk kariyerine ulaşıp ulaşmadığı da henüz bilinmemektedir. İlk başlarda,

---

[93] **a.e.,** s. 107. Hadrianus'un Küçük Asia gezileri için ayrıca bkz yuk.: **II.A.4.**, dipnot 286.
[94] Ktistes heykelleri hakkındaki tarihlemesi için bkz. yuk .: **II.A.4.**, dipnor 267-269.
[95] Hellen-Roma Dünyası'nda, kadının sosyo-politik ortamda nasıl algılandığına dair bkz.: Boathwright, **Plancia Magna of Perge**, s. 260-263; **The City Gate of Plancia Magna in Perge**, s. 204-205.
[96] Bkz. yuk. : dipnot 85.

Tusculum'da bulunmuş olan C. Iulius Cornutus Tertullus'un *cursus* yazıtından[97] yola çıkılarak C. Iulius Cornutus Tertullus'un evlatlığı olduğu ve Plancia Magna'nın oğlu C. Iulius Plancius Varus Cornutus ile aynı kişi olduğu düşünülmüş[98]; ancak C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un, annesi Plancia Magna tarafından onurlandırıldığı çift dilli yazıt bulununca, bu konudaki tartışmalar sona ermiştir[99]. C. Plancius Varus hakkında Perge'den sadece iki yazıt vardır. Birisi Flaviuslar Dönemi'ne ait olması gereken, Güney Hamam'da bulunmuş ve aleipterionun ithafını içeren Latince yazıttır[100]. Bu yazıta göre, yukarıda tartışıldığı üzere, sadece Güney Hamam'daki aleipterionun yaptırıldığı söz konusu olabilirse de, C. Plancius Varus'un tüm Güney Hamam kompleksini finanse etmiş olma ihtimali de vardır[101]. Nitekim kendisi, Plancia Magna'nın yeniden düzenlettiği ve kentin ktisteslerinin heykelleriyle donattığı Oval Avlu içerisinde bulunan yazıtlı heykel kaidelerinde, hem ktistes, hem de Plancia Magna'nın kardeşi olarak tanımlanmıştır[102]. Bu, Marcus Plancius Varus'un durumunda belirtildiği gibi, bir yandan kızkardeşinin erkek kardeşini onurlandırmak üzere verdiği sembolik bir paye şeklinde yorumlanabilirse de, diğer yandan belki de Güney Hamam gibi kentin çok önemli bir yapısını finanse etmiş olduğu için de ktistes olarak onurlandırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü, ktistes onurlandırılmasının sembolik paye olmaması durumunda, aleipterionun, Güney Hamam içinde küçük bir bölüm olduğundan, ktistes olarak onurlandırılması için yeterli olmadığı açıktır. Ancak bu durumda, C. Plancius Varus'un henüz bilemediğimiz başka hayır işlerinin olma ihtimali de tabii ki göz önünde bulundurulmalıdır[103].

---

[97] Bu yazıt için bkz. yuk: **III.A.,** dipnot 7.

[98] Bu görüş için bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**; s. 27; Syme, **Legates of Cilicia under Trajan**, s.365, dipnot 88; Jameson, **Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge**, s. 56; Houston, **M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71**, s. 167; s. 27; Eck, **Perge**, s. 386, no. 7; Corbier, **L'aerarium Saturni et l'aerarium militare**, s. 129-131; Halfmann, **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum**, s. 31,117, no. 22; **Die Senatoren aus den Kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert** s. 642 ; Raepset-Charlier, **Prosopographie des femmes,** s. 609; Rémy, **Les carrières sénatoriales,** s. 49, no. 32; **Die Inschriften von Perge I**, s. 112.

[99] Aşağıda da bahsedilecek olan bu yazıt için bkz. **a.e.**, s. 164-165, no. 127.

[100] Yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 71-72, no. 55. Ayrıca bkz.: **Ek, no: 22.**

[101] Aleipterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(1).**

[102] Bu yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 141-142, no. 109. Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.4.**

[103] Nitekim Şahin de, C. Plancius Varus'un ktistes olarak adlandırılmasının, aleipterion dışında daha birçok yapı vakfettiğine bir kanıt olabileceğini belirtmektedir. Bkz. **a.e.**, s. 141.

C. Plancius Varus'un eşinin kim olduğu bilinmese de, iki oğlu olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre, yeğeni C. Iulius Plancius Varus Cornutus hakkındaki Tibur'da bulunan Latince yazıtta[104] geçen C. Rutilius Plancius Varus ve – Plancius]'un, C. Plancius Varus'un oğulları olabileceği savlanmış olsa da[105], bu öneri şu aşamada ihtimalden öteye geçememektedir.

S. Şahin tarafından yak. Nero ve Hadrianus Dönemleri arasında yaşamış olduğu ileri sürülen C. Plancius Varus, bu durumda Plancia Magna'dan büyüktü[106]. Muhtemelen, kızkardeşi Plancia Magna tarafından ktistes olarak onurlandırıldığında önceden ölmüştü[107].

Hakkında böylesine az bilgi bulunan C. Plancius Varus hakkında daha fazla yorum yapmak güvenli olmasa da, kendisinin geldiği aile sonucu, tıpkı babası ve kız kardeşi gibi etkin bir konuma sahip olduğu ve Perge için daha başka yapı ve hayırseverlik faaliyetlerinde bulunduğu düşünülebilir. Ancak, bunları belirleyebilmek için söz konusu kişi hakkında bulunacak yeni yazıtlara ihtiyaç vardır.

Plancii Vari ailesinin Pergeli bilinen son üyesi, Marcus Plancius Varus'un torunu, Plancia Magna ve C. Iulius Cornutus Tertullus'un oğulları, C. Plancius Varus'un yeğeni, C. Iulius Plancius Varus Cornutus'tur. Yukarıda da bahsedildiği üzere ilk başlarda kendisinin, dayısı C. Plancius Varus ile aynı kişi olduğu, hatta C. Iulius Cornutus Tertullus'un öz oğlu değil, evlatlığı olduğu düşünülmüş olsa bile[108], bu görüş, annesinin Perge'de kendisi için yazdırdığı çift dilli onurlandırma yazıtı sonucu geçerliliğini yitirmiştir[109].

C. Iulius Plancius Varus Cornutus hakkında Perge'de bulunan ikinci bir Eski Yunanca yazıtta, kendisi boule ve demos tarafından 9 yılda bir yapılan Varus Agonu'nun 6.'sının patronu olduğu ve her alandaki yarışmalarda galip geldiği için onurlandırılmıştır[110].

C. Iulius Plancius Varus Cornutus Perge dışında, İtalya'da bulunmuş yazıtlardan da bilinir. Bunlardan birisi, yukarıda bahsedilen, babası C. Iulius

[104] Yazıt için bkz. yuk.: dipnot 71.
[105] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 112, 116.
[106] **a.e.**, s. 112.
[107] **a.e.**, s. 141.
[108] Bkz. yuk.: dipnot 98.
[109] Bkz. yuk.: dipnot 99.
[110] Yazıt için bkz. **a.e.**, s. 165-166, no. 131.

Cornutus Tertullus'un vasiyeti üzerine (*ex testamento*) Tusculum'da diktirdiği, babasının *cursus* yazıtıdır[111]. Bir diğer yazıt ise, Latium Tibur'da Hadrianus'un Villa Tiburtinası'nda bulunmuş yazıttır ki, burada kendisinin kariyeri hakkında bilgiler bulunmakta, bu yazıt bir *cursus* yazıtı özelliğini taşımaktadır[112]. Buna göre kendisinin Hadrianus Dönemi'nde *Cilicia* Eyaletinin *legatus Augusti propraetor*luğunu yaptığı anlaşılmaktadır [113]. Böylece köklü ve elit bir aileden gelen C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un, tıpkı dedesi gibi *senator*luk kariyerine ulaştığı, hatta eyalet valiliği bile yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak kendisinin yüklendiği diğer görevler hakkında başka herhangi bilgi bulunmamaktadır.

C.Iulius Plancius Varus Cornutus'un şimdilik Perge'de herhangi bir yapı faaliyetinde bulunup bulunmadığına dair bir kanıt yoktur. Euergeteslik faaliyetleri arasında, yukarıda bahsedilen, dedesi tarafından kurulmuş olması gereken Varus Agonu'nda patronluk yapması dışında bir şey bilinmemektedir. Kendisinin adı, annesi Plancia Magna'nın Oval Avluda diktirdiği ktistes heykel kaideleri arasında da geçmemektedir. Buna rağmen, eksik ktistes kaideleri göz önünde tutulduğunda, kendisinin de ktistes olarak onurlandırılmış olması çok yüksek ihtimaldir[114]. Ayrıca, dahil olduğu ailenin zenginliği ve euergeteslik geleneği göz önüne alınırsa, muhtemelen kendi kentinde, Varus Agonları patronluğunun dışında, daha birçok faaliyetlerde , belki de yapı bağışlarında bulunduğu düşünülebilir. S. Şahin'e göre *Cilicia* Eyaleti valisi C. Iulius Plancius Varus Cornutus, annesinin yaptırttığı vatan ve belki de Hadrianus'a adadığı takın veya yeniden düzenlettiği Oval Avlunun açılışında muhtemelen Perge'de bulunmuş, belki de bu ziyareti komşu *Cilicia* Eyaleti'nden gerçekleştirmişti[115].

---

[111] Bkz. yuk. **III.A**, dipnot 7.
[112] Yazıt için bkz. yuk., dipnot 71.
[113] C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un kariyeri için bkz.: **PIR ²**, J 470; Syme, **Legates of Cilicia under Trajan**, s.365; Halfmann, **Die Senatoren aus den Kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert** s. 642; Corbier, **L'aerarium Saturni et l'aerarium militare**, s. 130-131; Werner Eck, "Jahres-und Provinzialfasten der senatorischen Statthalter von 69/70 bis 138/139, **Chiron 13**, 1983, s. 192, dipnot 513; B.E. Thomasson, **Laterculi Praesidum I**, Göteborg, Pagin, 1984, s. 294, no. 35; Rémy, **Les carrières sénatoriales,** s. 335-336, no. 319; Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 119-124; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, 113-115.
[114]Bunun için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[115]Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 121, 123; **Die Inschriften von Perge I**, 114.

C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un evlenip evlenmenmediği, evlendiyse çocuklarının olup olmadığı, başka nerede ve ne tür görevler yüklendiği ve ne zaman öldüğü gibi sorular henüz cevaplanabilecek durumda değildir. Bunlar için, kendisi hakkında yeni yazıtların bulunması şarttır.

C. Iulius Planicus Varus Cornutus'un Villa Tiburtina'da bulunmuş *cursus* yazıtında ailenin en az iki üyesinin isminden daha bahsedilmekte, ancak isimler tam korunmadığından kim oldukları kesin olarak belirlenememektedir. Bu isimler,]Varus[ve C. Rut[ili]us Plan[cius] [Varus] şeklinde verilmektedir. Ayrıca aynı yazıtta, bu kişilerden birinin Pollia tribusundan olduğu anlaşılmakta ve Cyprus'ta bir görevi olduğu belirtilmektedir. Bu durumda hangi Varus'un Pollia tribusundan olduğu ve yine hangisinin Cyprus'ta bir görev aldığı belirlenememektedir. İlgili yazıtta tam olmayan bu isimlerden çıkarılacak sonuç, Plancii Vari'nin Pollia ve Rutilius tribuslarıyla bağlantılı olduğu ve birinin de Cyprus'da görev almış olduğudur. S. Şahin, bu iki kişinin, M. Plancius Varus'un oğlu C. Plancius Varus'un oğulları olma ihtimali üzerinde durmaktadır[116].

Galatia'daki Tavion'da bulunmuş olan bir Eski Yunanca yazıt ise, hem Plancia Magna'nın anne tarafı hem de Plancii Vari'nin, Iulii Claudi'ye benzer şekilde, Galatia olan ilişkilerine ışık tutmaktadır. Buna göre, Iulius Severus ve Claudia Aquilla'nın kızı olan ve metropolisin kızı şeklinde anılan Plancia Magna Aquilla, Ankyra halkı tarafından onurlandırılmaktadır[117]. Bu kişinin babası, Ankyralı aileler içinde oldukça önemli bir kişi olan, *senator*luk kariyerine erişmiş, M.S. 138/139? yılı *consul suffectus*u ve M.S. 152-153 yılları *Asia* Eyaletinin *proconsul*u Iulius Severus'tur. Plancia Magna'dan bir nesil daha genç olan Iulius Severus, babası Iulius Quadratus yoluyla Pergamon Kraliyet Ailesine, ismi bilinmeyen anne tarafından da, tıpkı Plancia Magna gibi, Kietis kralı Iulius Alexander ile akraba olduğu bilinmektedir[118]. Bu bağlantılardan yola çıkan S. Şahin, Plancia Magna Aquilla'nın, Pergeli Plancia Magna'nın kızı ya da kız kardeşi olabileceğini, ancak

[116]Söz konusu kişiler ve haklarındaki görüşler hakkında bkz.: Şahin, **Marcus Plancius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus**, s. 121-124; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, 114-116.
[117]Yazıt için bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**; s. 34, no.3; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, 111.
[118]Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**; s. 35; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, 111.

daha muhtemel olarak, Mitchell ve Rémy'nin önceden öne sürdüğü şekilde[119], Pergeli Plancia Magna'nın Plancia Magna Aquilla'yı çocuk yaşlarda evlat edinmiş olabileceğini söyler[120].

Plancii Vari ailesinin Galatia ile olan bağlantılarına başka örnek ise, yukarıda bahsedilen, Marcus Plancius Varus'un *cursus* yazıtı'nın Germa'da bulunmuş olmasıdır [121]. Bunun yanısıra yine Germa'nın 40 km kuzeyinde bulunmuş Latince bir yazıtta geçen M. Plancius Valentis ve M. Plancius ---- isimleri, Güney Pisidia'daki Andeda ve Sibidounda'dan bulunmuş yazıtlarda geçen M. Plancius Lelex, M. Plancius Cornelianus Gaius gibi isimler, S. Mitchell'e göre, M. Plancius Varus'un buralarda topraklara sahip olduğunu, yukarıda anılan isimlerin de azatlı köle ve bu ailenin akrabaları olduğunu kanıtlamaktadır[122]. Benzer durum, Plancii Varii ailesi ile akrabalık bağları bulunan Iulii Cornuti ailesinde de görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla her iki aile de, zenginliklerinin önemli kısmını bu topraklardan sağlıyor, birbirleriyle ve Küçük Asia'nın soylu aileleri ile akrabalık ilişkileri kuruyorlardı.

Plancii Vari ailesinin izleri M.S. 2-3. yy.'larda da sürülebilmektedir. Nitekim, Selgeli Plancii Magniani ailesinin, bu kent için birçok euergeteslik faaliyetlerini içeren yazıtları bulunmuştur ve Perge'li Plancii Vari ile akrabalık bağlarının olduğu açıktır[123]. Yine, M.S. 2. yy.'ın ikinci yarısında revaç gören "İkinci Sophistik" felsefe akımı esnasında ünlü olan sophist Varus'un da bu aileden olduğu bellidir[124]. Son olarak, yak. 163 yılında Avidius Cassius ile *consul suffect* olan Celsus Plancianus da bu ailenin önemli üyelerinden biri olmalıdır[125].

---

[119]Bu görüş için bkz.: Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**; s. 35; Rémy, **Les carrières sénatoriales,** s. 51.
[120] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, 112.
[121] Bkz. yuk.: dipnot 66.
[122]Mitchell, **The Plancii in Asia Minor**; s. 31-34.
[123]Bu aile için bkz.: Johannes Nollé, Friedel Schindler, **Die Inschriften von Selge,** Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 37, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH, 1991, s. 42, no.15-20.
[124]Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 217. Sophist Varus için ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Bowersock, **Greek Sophists in the Roman Empire**, s. 22, 84. İkinci Sophistik için ayrıca bkz. yuk.: **II.A.3.b.(5)**, dipnot 219.
[125]Jones, **The Plancii of Perge and Diana Planciana**, s. 231; Syme, **Legates of Cilicia under Trajan**, s.366.

D. Aile Bağlantıları Kesin Belirlenemeyen Kişiler

1. Lysimakhos oğlu Apollonios

Pergeli Lysimakhos oğlu Apollonios, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde kanalının batı levhalarından ikisinde devşirme olarak kullanılmış, ilk dört satırının önemli bir kısmı, diğer satırlarının ise baş kısmı eksik olan Eski Yunanca bir onurlandırma karar yazıtı sayesinde bilinmektedir[126]. Erken İmparatorluk Dönemi'ne, daha kesin söylenirse Tiberius Dönemi'ne ait olan bu yazıt, Perge'de Roma İmparatorluk Dönemi'nin bilinen en erken euergetesini tanıtır. Söz konusu yazıt ilk önce S. Şahin tarafından ele alınmış, daha sonra C. Jones tarafından bazı yeni öneri ve eleştiriler getirilmiş ve nihai olarak yine S. Şahin tarafından tekrar yorumlanmıştır[127]. Lysimakhos oğlu Apollonios herhangi bir yapı faaliyetinde bulunmasa da, kenti için yaptıkları, döneminin gayretli euergeteslerine örnek oluşturacak oldukça önemli faaliyetlerdir.

Yazıtın ilk levhasında Lysimakhos oğlu Pelopides ile sadece Panthia şeklinde ikinci ismi bilinen annesinin ismi okunmakta; ayrıca, Asklepiades kızı Arista da eşi olarak bildirilmektedir. Bu durumda, Lysimakhos oğlu Pelopides, Apollonios'un erkek kardeşi olmalıydı .

Yazıtın, ikinci levhasında, asıl olarak Lysimakhos oğlu Apollonios'un vatanı için yaptığı işler sayılmaktadır. Bunlar arasında, dönemin veliaht prensi Germanicus Caesar'a, Doğu görevi sırasında, yalnız Perge'de değil, elçi olarak gittiği yabancı ülkede de yardımcı olduğu/eşlik ettiği, imparator ailesine hizmet ettiği, vatandaşları Sebaste Agora'ya davet edip *conventus* organize ettiği[128], Roma'ya kendi kesesinden elçi olarak gidip, oradaki görevini başarıyla yerine getirdiği ve kentine geri döndüğü;

---

[126]Yazıtın ayrıntılı tanımı için bkz. yuk.: **II.C.2.**, ayrıca bkz. yuk.: **III.B**; **Ek, no: 3.**

[127]Şahin, **Germanicus in Perge**, s. 21-36; C.P. Jones, **A Decree From Perge in Pamphylia**, s. 29-34; Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 37-42, no. 23.

[128]Şahin, yazıt tamamlaması uyarınca Lysimakhos oğlu Apollonios'un, Doğu görevi esnasında Germanicus Caesar'a Pamphylia dışında da eşlik ettiğini ve Germanicus'un Perge'ye uğrayıp, *conventus*a başkanlık etmiş olabileceğini ileri sürer. Bkz.: Şahin, **Germanicus in Perge**, s. 26-35; Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 41-42. Ancak C. Jones, yazıtın ilk 13 satırı için kendi önerdiği tamamlama neticesinde, Germanicus'un Perge'ye uğraması ve Sebaste Agora'da yapılan bir *conventus*a kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bkz.. Jones, **A Decree From Perge in Pamphylia**, s. 29-34; Ayrıca bkz. yuk. : **II.C.2.**

bu yaptığı gayretli işler neticesinde de, Boule'nin O'nu altın bir çelenk, çocuk gymnasionuna konacak altın kaplamalı yazıtlı bir stel ve Artemis Tapınağı'nın en görkemli yerine konacak, kaidesinde de bu karar metninin yazıldığı bir heykelle onurlandırmak üzere karar aldığı anlaşılmaktadır.

Lysimakhos oğlu Apollonios'un, yazıtta geçen isminden anlaşıldığı kadarıyla Roma vatandaşlığı almadığı anlaşılmaktadır. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla kendisinin Iulius Claudius Hanedanına mensup İmparatorlar ve ailesinden başka kişilerle yakın ilişkileri vardı. Bu durumda Roma vatandaşlığı almamış olması ilginçtir. Belki de, vatandaşlığı bu yazıt dikildikten sonra almıştı. Ancak buna dair düşünceler, daha belirli kanıtlar bulunana kadar spekülatif kalacaktır.

Lysimakhos oğlu Apollonios'un Pergeli soylu bir aileden geldiği, euergetes olabilecek yeterli varlığa sahip olduğu, yaptığı işlerden kolayca çıkarılabilse de; hakkında sadece bir yazıt olduğundan, aile bağlantısını kurgulayabilmek şimdilik olanaksız görünmektedir. S. Şahin bu konuda fazla yorum yapmamayı tercih etmiştir. Ancak C. Jones, Lysimakhos oğlu Apollonios'un Roma'ya elçi olarak gitme sebebini, Tiberius'un Asyl haklarını yeniden düzenlemesi sebebiyle, Perge'nin bu hakkını korumak amacıyla olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca C. Jones, S. Şahin'in kavşaktaki takı yaptıran Apollonios oğlu Apollonios ile bir tuttuğu Tiberius Claudius Apollonios'un da, Lysimakhos oğlu Apollonios'un oğlu olabileceğini savlamaktadır. Fakat, yukarıda tartışıldığı üzere, söz konusu görüşler oldukça spekülatif olup, kabul edilebilirliği zayıftır[129].

Lysimakhos oğlu Apollonios'un bir diğer önemli girişimi, Perge'nin imparatorluğun merkezi Roma ile kurmuş olduğu, şimdiye kadar bilinen ilk idari ilişkiyi kurmuş olmasıdır[130]. Bununla bağlantılı olarak, Lysimakhos oğlu Apollonios'un Germanicus ve imparatorluk ailesine hizmeti ve Roma'ya elçi olarak gitmesi açıkça, Perge'nin, Erken İmparatorluk Dönemi'nde Roma İmparatorluğu içindeki konumunu sağlamlaştırabilmesi ve yeni düzene uyum sağlamak için gösterdiği çabayı yansıtmaktadır[131]. Lysimakhos oğlu Apollonios kişiliğinde bu çabanın, Pergeli zengin aileler yoluyla, bireysel çabalar sonucu yürütüldüğünün

[129]Söz konusu görüşler için bkz. yuk. **III.B.**
[130]Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 43.
[131]Şahin, **Germanicus in Perge**, s. 21.

anlamlı bir örneğidir. Nitekim, bu tez için asıl önemli olan Sebaste Agora'nın bu yazıt vasıtasıyla öğrenilen varlığı, Perge'nin, imparatorluk ile entegrasyon çabalarının bir başka yansıması olup, sürecin daha önceden başlamış olduğunu, Perge'nin buna kalkışacak sosyal-siyasi-ekonomik olgunluğa ulaşmaya başladığını kanıtlamaktadır. Söz konusu süreç, Pergeli diğer seçkin aileler olan Iulii Cornuti ve Plancii Vari'nin enerjik üyeleri tarafından, büyük bir gayretle devam ettirilmiştir.

2. Gnaeus Postumius Cornutus

Perge'de bulunmuş, Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen iki Eski Yunanca onurlandırma yazıtı sayesinde tanınan Gnaeus Postumius Cornutus, Güney Hamam'da yoğunlaşan yapı faaliyetleriyle dikkat çeker. Bu yapılar, yukarıda lokalizasyon denemeleri yapılan, himatiophylakiondaki oniki sütunlu yapı (dodekasstylon) ile himatiophylakionun önündeki dört sütun ve muhtemelen, yazıttaki tamamlaması tartışmalı olan laconicumdur[132].

Gnaeus Postumius Cornutus'un babasının ismi Quintus Postumius Fronto'dur ve kendisinin Collina tribusuna dahil olduğu anlaşılmaktadır[133]. Laconicum ile alakalı yazıtta kardeşi de anılmakta, ancak yazıtın bu kısmı eksik olduğundan kim olduğu anlaşılamamaktadır. 1946 yılında Perge'deki ilk arkeolojik kazıların başlatıldığı Batı Nekropolis'te, 1994'te yeniden başlatılan kazılar ile birlikte birçok yazıtlı mezar ortaya çıkarılmış, ancak mezarlar üzerinde bulunan hiçbir isim, kent içinde bulunan yazıtlardaki isimlerle özdeşleştirilememişti. Ancak bu durum, Gnaeus Postumius Cornutus'un mezar anıtı kaidesinin Batı Nekropolis'te, 1946'da bulunduğunun S. Şahin tarafından saptanmasıyla değişmiştir[134]. Bu yazıttan Gnaeus Postumius Cornutus'un mezarını hayattayken kendisi ve oğlu Lucius Postumius Cornutus için yaptırdığı anlaşılmaktadır. Sonuçta, kendisi hakkındaki üç yazıtla, Perge'nin Flaviuslar Dönemi'nde etkin olan bu euergetesinin babası ve oğlunun ismi

[132]Söz konusu yapılar için bkz.: **II.A.3.b.(2)**, **II.A.3.b.(3)**; İlgili yazıtlar için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 86-88, no. 60; s. 88-90, no.61. Ayrıca bkz.:**Ek, no: 25-26.**

[133]Himatiophylakion ile alakalı yazıtta (**a.e**, no. 60, **Ek, no: 25**), babasının sadece Quintus olan praenomeni anılmaktadır; laconicum ile ilgili yazıtta ise isim (**a.e**, no. 61; **Ek, no: 26**), Quintus Postumius Fronto şeklinde *trianomen*i ile vurgulanmaktadır.

[134]Gnaeus Postumius Cornutus'un mezar yazıtı için bkz.: Mansel, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**, s. 20, no.30, Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s.89-90, no. 383.

belirlenebilmekte, bir kardeşi olduğu anlaşılmakta, oğlu dolayısıyla ismi saptanamayan bir eşinin de olduğu saptanabilmektedir. Ancak mezar yazıtında eşinin adının olmaması akla, belki eşinin daha önce öldüğü ya da ondan boşandığını akla getirmektedir.

Güney Hamam'da yukarıda bahsedilen kısımların yapımını finanse eden Gnaeus Postumius Cornutus, kendisiyle ilgili yazıtlarda imparatorsever (φιλόκαισαρ), vatansever (φιλόπατρις), erdemi bütün (πανάρετος) ve kentin oğlu (υἱος τῆς πόλεως) gibi sıfatlarla anılmaktadır. Bu tür sıfatlar yoğun olarak özellikle Flaviuslar Dönemi'nde kullanılmıştır[135]; döneme has benzer sıfatlara Demetrios-Apollonios kardeşlerle alakalı yazıtta da rastlanmaktadır[136]. Ayrıca Gnaeus Postumius Cornutus, İmparator Kültü rahipliği, on yılda bir yapılan Megala Kaisaeria ve Artemisia Vespasiana Agonları'nın finansörü[137] ve agonotheti görevlerini de üstlenmiştir[138]. Babasının da iki kez demiourgosluk ve üç gymnasionun gymnasiarkhosluğunu[139] yaptığı bilinmektedir. İsmi belirlenemeyen kardeşi ise, yazıtın tamamlanan kısmına göre, İmparator Kültü rahipliği görevini üstlenmiştir[140]. Mezar yazıtında ismi geçen oğlunun ne tür görevler yüklendiği hakkında bir bilgi yoktur.

Böylece, Gnaeus Postumius Cornutus'un, tıpkı daha önce bahsedilen kişiler gibi, Flaviuslar Dönemi'nde Perge' nin sosyal ve dini yaşamında oldukça etkin görevler üstlenmiş, İtalik kökenli olması gereken seçkin bir euergetes olduğu açık olarak anlaşılmaktadır. Babası ve kardeşi , yukarıda bahsedilen görevleri üstlenmiş olduğundan, sahip olduğu finansal gücün kaynağı ailesinden geliyor olmalıydı. Bunun yanısıra, kendi hakkında sayılan görevlerin nispeten daha çok ve önemli

---

[135] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 87-88.
[136] Bkz. yuk.: **III.B.**
[137] Söz konusu agonlar için bkz. yuk.: **II.B.1.** S. Şahin, Gnaeus Postumius Cornutus ile alakalı yazıtları tarihlerken Artemisia Vespasiana Agonları'nı da tarihleme kriteri olarak kullanmış ve bunu, yazıtları Flaviuslar Dönemi'ne tarihlerken *terminus post quem* olarak belirlemiştir. Buna karşıt olarak ise, M.S. 2. yy.'ın ilk yarısına tarihlediği mezar yazıtı yoluyla (yazıt için bkz. yuk.: dipnot 134), Gnaeus Postumius Cornutus'un Traianus-Hadrianus Dönemleri'nde yaşamış olabileceğini ileri sürmüştür ki, bu görüş, Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen yazıtlar ile çelişki içindedir.
[138] Kendisiyle alakalı her iki yazıtta da söz konusu sıfatlar geçmektedir. Yazıtlar için bkz. yuk.: dipnot 133.
[139] Söz konusu gymnasionlar için bkz. yu.: **II.A.1.**
[140] Babası ve kardeşiyle ilgili görevleri içeren yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 88-90, no.61.

olması ile kentin imarına yaptığı katkılar göz önüne alındığında, ailenin mali ve sosyal gücünü kendi çabalarıyla arttırdığı öne sürülebilir.

Flaviuslar Dönemi'nde etkin olduğu anlaşılan Gnaeus Postumius Cornutus, Güney Hamam'da bir aleipterion ya da Güney Hamam'ın tümünün yapımını üstlenmiş olan Plancia Magna'nın ağabeyi C. Plancius Varus ile faaliyetlerini aynı dönemlerde yürütmüş olmalıydı. Güney Hamam'daki bağışlar yoluyla aralarında bir ilişki bulunması muhtemel olan bu iki önemli euergetes, belki de Güney Hamam'ın inşasında ortak sorumluluk üstlenmişler; muhtemelen C. Plancius Varus tüm hamamı finanse ederken, Gnaeus Postumius Cornutus da, hamamın daha çok estetik ve konforuyla alakalı diğer kısımlarını bağışlamıştı.

Yukarıdaki ilişki kurgusal olsa da, Gnaeus Postumius Cornutus'un, sahip olduğu Cornutus *cognomen*i sebebiyle, Perge'nin tanınmış ailelerinden Iulii Cornuti ile bir akrabalığı olmalıdır[141]. Babasının *cognomen*inin Fronto olması ilginç bir durum olarak ortada durmaktadır. Ancak, kendisinin, yukarıda bahsedildiği gibi, Iulii Cornuti ailesinde geleneksel olarak sürdürülmüş gibi görünen İmparator Kültü rahibi olması da, bu akrabalık savını güçlendirmektedir[142]. Söz konusu akrabalığın ne şekilde ve kimler yoluyla gerçekleştiğinin belirginleşmesi, Perge'nin bu seçkin euergetesi hakkında bulunacak yeni kanıtları beklemek durumundadır.

3. Claudius Piso

Perge'nin hakkında en az bilgi bulunan ve kişiliği hala gizemini koruyan euergeteslerinden belki de en tanınmışı Claudius Piso'dur. Kendisi hakkındaki tek bilgi, Güney Hamam'ın VII nolu mekanında (basilica thermarum/ambulacrum/mouseion?) bulunmuş, Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenen, mermerden 32 adet yüksek kaliteli heykelden 11'inin kaidesindeki Κλαύδιος Πείσων ἀνέθηκεν (Claudius Piso bağışladı) yazıtlarından gelmektedir[143]. Hatta Güney Hamam'ın bu mekanı, bu kişinin yaptığı bağış göz

[141] Şahin, **Die Inschriften von Perge II,** s. 90.
[142] Bkz. yuk.: **III.A.**
[143] Güney Hamam'daki VII nolu mekan (basilica thermarum/ambulacrum/mouseion) ve burada bulunan heykeller ile yazıtları için bkz. yuk.: **II.A.3.a.**

önünde tutularak, hafirler tarafından "Klaudios Peison Galerisi" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu yazıtların hepsi harf karakteri bakımından birbiriyle uyuşmakta ve heykellerin tarihlemesi sebebiyle Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenebilmektedirler[144].

Perge'de ya da Perge dışında direkt olarak kendisi hakkında bilgi veren başka hiçbir kanıta henüz ulaşılamamıştır. Ancak Perge ile yakın ticari bağlantılar içinde olduğu bilinen Pisidia'nın önemli kentlerinden biri olan Sagalasos'tan bilinen Tiberius Claudius Piso isimli bir euergetes, isminden dolayı, Pergeli Claudius Piso ile bir akrabalık bağının olduğunu düşündürmektedir. Sagalassoslu Tiberius Claudius Piso, yüksek ihtimalle Sagalassos'un tanınmış ailelerinden, Nero Dönemi'nde Roma vatandaşlığı almış, Vespasianus Dönemi'nde de *equites* statüsüne ulaşmış Tiberius Claudius Dareios'un torunu, Tiberius Claudius Ilagoas'ın ise oğludur. Tiberius Claudius Piso, özellikle Flaviuslar Dönemi'nde etkin olmuş bir euergetestir. Ancak Traianus Dönemi'nde de kentinde çeşitli faaliyetleri olmuştur[145].

Pergeli Claudius Piso ile akraba olabilecek bir başkası, Ephesoslu başrahip Tiberius Claudius Piso Diophantes'dir. Kendisi Ephesos'ta İmparator Hadrianus onuruna ikinci bir neokoros tapınak diktirmesi dolayısıyla onurlandırılmıştır[146].

Sagalassoslu Tiberius Claudius Piso ile Ephesoslu Tiberius Claudius Piso Diophantes, İtalik kökenli olmayıp, yerli ailelere mensupturlar. Aile bireylerine bahşedilen Roma vatandaşlığı ise Iulius-Claudiuslar Dönemi'nde alınmıştır. Pergeli Claudius Piso'nun ise, "Tiberius" gibi bir praenomeninin ve Yunanca bir başka isminin olup olmadığını kesin belirlemek şimdilik olası değildir. Ancak, kendisinin tam ismi yüksek ihtimalle Tiberius Claudius Piso idi. "Tiberius Claudius" isminden dolayı da, ailesinin İtalik kökenli değil, yüksek ihtimalle yerli, diğer bir deyişle Pergeli olma ihtimali kuvvetlenmekte ve Roma vatandaşlığını Iulius-Claudiuslar Dönemi'nde almış olduğunu düşündürmektedir. Claudius Piso'nun yukarıdaki kişilerle akraba olabileceği düşünülürse, bu ihtimal daha da kuvvetlenmektedir.

---

[144] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 188.
[145]Tiberius Claudius Piso için bkz. Waelkens, **Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)**, s. 345, 347.
[146]Tiberius Claudius Piso Diophantes için bkz.: Winter, **Staatliche Baupolitik un Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s. 170.

Güney Hamam'ın VII nolu mekanındaki yüksek kaliteli heykelleri bağışlayan Claudius Piso'nun, Antoninuslar Dönemi'nde dekorasyon bakımından bir değişim geçiren Güney Hamam'da, heykeller dışında başka bazı bağışları olabileceği de akla gelmektedir. En azından kendisi belki de, Güney Hamam'ın eğitim ve sanatla alakalı sosyal bir mekanı gibi duran VII ve VIII nolu mekanların (mouseion?) yapımını ve heykelleriyle birlikte tüm dekorasyonunu üstlenmiş olabilir[147]. Tabii ki böyle bir bağışın finansmanını üstlendiği düşünülürse, başka bazı bağışlar yapmış ve görevler de üstlenmiş olabileceği savlanabilir. Ancak, Claudius Piso için bunları güvenle söyleyebilmek henüz mümkün değildir. O'nun hakkında her düşünce, daha açıklayıcı bir yazıt bulunmadıkça, spekülatif olarak kalacaktır.

4. Tiberius Claudius Vibianus Tertullus

Perge'de birbirlerinden tamamen farklı yerlerde bulunmuş iki yazıt sayesinde, hala hipotetik olsa da, Geç Antoninuslar Dönemi'nde Tiberius Claudius Vibianus Tertullus isimli, *senator* sınıfından birinin kentte önemli imar faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tiyatro'nun orkhestra korkuluklarında devşirme olarak kullanılmış, ilk iki satırının birçok kısmı, diğer satırlarının ise son kısımları eksik olan Eski Yunanca bir onurlandırma yazıtı bulunmaktadır. S. Şahin'in tamamlaması temel alınarak yorumlanan bu yazıta göre, İmparator Kültü başrahipliği, Artemis rahipliği ve demiourgosluk yapmış, babası Tertullus, annesi Vibia isimli biri , kent için yararlı işlerle uğraşıp, tanrılaştırılmış (divus) Antoninus tarafından gönderilen büyük miktardaki Phrygia mermerini, gymnaisonun çevresindeki yenileştirme çalışmaları için kullandığı, Macellumun çifte stoası (stoa diple) ve gymnasiondaki sphairisterionun inşasını üstlendiği için onurlandırılmıştır. Ayrıca kendisinin kentteki mouseionun üyelerine rahiplik yaptığı da öğrenilmektedir[148]. Bu yazıtın asıl önemi, Perge'de bir Macellum, macelluma ait bir stoa diple ve gymnasionda bir

[147] Bu görüş S. Şahin tarafından da önceden dile getirilmiştir. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 188.
[148] Yazıtın ayrıntılı tanımı için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(4)**; **II.A.3.b.(5)**; **II.A.6**; Ayrıca bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 206-219, no. 193; **Ek no: 30.**

sphairisterion olduğunun öğrenilmesidir[149]. Ancak yazıtın başı eksik olduğundan, bu büyük yapı işlerini ve devlet görevlerini üstlenen kişinin kim olduğuna dair söz konusu yazıt tek başına bir yarar sağlamamaktadır.

Yukarıdaki yazıtı anlamlandıran ve tamamlayıcı nitelikte olan, Güney Hamam'da, III nolu (frigidarium), IV nolu (natatio) ve V nolu mekanlarda (apodyterion) olmak üzere, üç ayrı yere dağılmış olarak bulunan, Eski Yunanca yazıtlı mermer parçaları, aynı zamanda Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un da tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Yazıt karakterleri ve levhaların kalınlıklarının birbirlerine uyduğunu saptayan S. Şahin, parçaları bir araya getirerek, orta kısmı eksik olan bu ithaf yazıtını 5 ayrı deneme alternatifi sunup, tamamlamıştır[150]. Son tamamlama denemesi uyarınca babası *consul* Tiberius Cl[audius Vibianus Te]rtullus olan, *consul* Ti[berius Claudius] Vibianus Tert[ullus], babasıyla birlikte kolymbos yani havuzun inşasını üstlenmiştir ki, bu da Güney Hamam'daki IV nolu mekan (natatio) olmalıdır [151].

Pergamon, Ephesos ve Selge'de bulunan 3 yazıt, Perge'de sadece ismi bilinen bu kişinin tanımlanmasına ve görevlerine dair yeni bilgiler sunmuştur[152]. Bunlara göre Tiberius Claudius Vibianus Tertullus, eğer Perge'de bulunan yazıtın tamamlaması doğruysa, ilk önce *Procurator ab epistulis graecis* (M.S. 173-175) olmuş, daha sonra *Procurator a rationibus Augustorum* (M.S. 175-177) ve *praefectus vigilum* (yak. M.S. 180) ile görevine devam etmiş, en sonunda M.S. 180'den sonra *senator* ve *consul* olarak kariyerini tamamlamıştır [153].

Bu durumda Şahin, yukarıda bahsedilen babası Tertullus, annesi Vibia olan ilk yazıtta ismi eksik kişiyi, kariyerine Antoninus Pius-Marcus Aurelius Dönemleri'nde başlayan ve sonunda *consul* olan Tiberius Claudius Vibianus Tertullus ile oldukça tutarlı biçimde eş tutar. Çünkü, ilk yazıttaki kişinin anne ve

---

[149] Macellum ve Macellumun stoa diplesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. yuk.: **II.A.6.** Sphairisterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(4).**

[150] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 219-227, no. 194, ayrıca bkz. **II.A.3.a**; **Ek, no: 31.**

[151] Natatio için bkz. yuk.: **II.A.3.a.**

[152] Yazıtlar için bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.223-224. Ayrıca bkz.: Pergamon'daki yazıt için, Christian Habicht, **Die Inschriften von Asklepieions**, **Altertümer von Pergamon 8-3**, Berlin, De Gruyter, 1969, s. 66-67, no. 28; Ephesos'taki yazıt için bkz.: Helmut Engelmann, Dieter Knippe, **Die Inschriften von Ephesos 3**, Inshriften griechischer Städte aus Kleinasien 13, Bonn, Dr. Rudolf Hubelt GMBH, 1980, no. 651, Selge'deki yazıt için Nollé, **Die Inschriften von Selge,** no. 13.

[153] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 227.

baba adı, her iki kişinin de Antoninuslar Dönemi'nde faaliyet göstermesi, her ikisinin de faaliyetlerinin Güney Hamam çevresinde yoğunlaşması bu savı desteklemektedir[154]. Tüm bunlarla beraber, ilk yazıtta bu kişinin mouseionda rahip olduğu öğrenilmektedir. Buradan yola çıkan S. Şahin, Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un, Filozof İmparator Marcus Aurelius Dönemi'nde etkin olan, İmparatorluğun doğusundaki sophist kökenli *equites* ve *senator* sınıfından yöneticilerle benzerlik kurar. Nitekim M. Bowersock da, Vibianus Tertullus için, bir sophist olduğu kanıtlanamasa da, retorik ve edebiyat alanlarıyla ilgisi olduğunu söylemiştir[155]. Böylece, Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un, Pergamon'da kendisiyle ilgili yazıt kanıt gösterilerek, sophist olmasa bile, Pergamon felsefe ekolüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir[156].

Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un başta Pergemon asıllı olduğu düşünülmüş olsa da[157], Perge'de böylesine önemli yapı faaliyetleri ve devlet görevleri üstlendiği göz önüne alındığında, kendisinin tıpkı daha önce bahsedilen aileleri üyeleri gibi, başka kentlerde görevler üstlendiği ve bu sebepten o kentlerde kendi adına yazıtlar dikildiği, ancak sonunda kendi kentine dönüp, euergeteslik işlerini yürüttüğü açıktır.

Yukarıda açıklandığı üzere Perge'de bulunan iki yazıt, oldukça eksik olsalar da, çok yüksek ihtimalle aynı kişinin, yani *senator* kariyerine erişmiş olan Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un yaptığı işlerden bahsediyorlardı. Önemli devlet ve dini görevlerinin yanısıra, İmparator Antoninus Pius, kendi kişisel ilişkileri yoluyla bağışlamış olması gereken Phrygia mermerini gymnasionun çevresindeki yenileştirme çalışmaları için kullanmış[158], Macellumun çifte stoası (stoa diple) ve gymnasiondaki sphairisterion yapısının inşasını üstlenmişti. Ayrıca, babasıyla birlikte de, yine çok yüksek ihtimalle Güney Hamam'daki natatioyu yaptırmıştı. Aynı zamanda kendisi, sadece devlet kademesinde önemli görevler yüklenmekle

[154] **a.e.**, s. 226.
[155] **a.e.**, Bowersock, **Greek Sophists in the Roman Empire**, s. 49-51.
[156] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 227.
[157] Bkz.: Habicht, **Die Inschriften von Asklepieions,** s. 66-67.
[158] S. Şahin gymnasion çevresindeki yapı işleri ile Güney Hamam'ın doğusundaki sınırlama duvarı ile hamama giriş sağlayan Severus Dönemi propylonunun kastedilmiş olduğunu söyler. Bu mantıklı görülse de, görüşün kesinliğini kanıtlayacak bir veri henüz yoktur. Bkz. Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 227.

kalmamış, yanısıra filozof imparator Marcus Aurelius Dönemi'nde tekrardan canlanmış olan ikinci sophistik akımından etkilenmiş bir entelektüel olarak da kendini göstermiştir. İmparatorluğun krizlere sürükleneceği M.S. 3. yy.'ın şafağında, Antoninuslar ile yakalanan son ilerleme ivmesinde faaliyet gösteren bu Pergeli euergetes, yaptıklarıyla, M.S. 1 ve 2. yy.'daki hemşehrilerini aratmamış, enerjisi ve kenti için gösterdiği gayretle, Antoninuslar ve Erken Severuslar Dönemi'nde, kişisel girişimle yürütülen euergeteslik faaliyetlerinin, Perge'de şimdilik bilinen, dikkate değer örneğinden biri olmuştur.

IV. PERGE'DE M.S. 1.-2. YY.'DA SAPTANABİLEN KENTSEL DEĞİŞİM VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A. M.S. 1. yy.'da Kentsel Gelişim

Pamphylia'nın Side, Aspendos ve Sillyon ile beraber en erken kuruluşlu kentlerinden olan Perge, mimari dokusu ve politik-kamu kurumları ile polisleşme sürecini Hellenistik Dönem içinde tamamlamış olmalıydı[1]. Ancak bu sürecin, kentin ilk kurulduğu Akropoliste mi tamamlandığı, yoksa güneyindeki aşağı kentte de devam mı ettiği hala tam olarak cevaplanamamıştır.

Kent en geç Geç Hellenistik Dönem'de güneyindeki ovaya yayılmış olmalıdır[2]. Perge'nin Hellenistik Dönem'de bir refah dönemi yaşamış olduğu, genel olarak bu döneme tarihlenen kenti kuşatan ve oldukça özenli yapılmış anıtsal surlar ve Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı sebebiyle anlaşılmakla birlikte[3], asıl gelişimini, birçok Küçük Asia kentinde gözlendiği üzere Roma İmparatorluk Dönemi'nde gerçekleştirdiği açıktır.

Octavianus'un (Augustus) Marcus Antonius'u yendiği Actium Savaşı'ndan sonra (M.Ö. 31) başlayan Principatus Dönemi, Roma Devleti'nin bir İmparatorluğa dönüşmesine yol açmakla kalmamış, imparatorluğun tüm bölgelerini kapsayacak olumlu ve köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Tüm sınırların kontrol altına alınması, Roma içerisindeki iç çekişmelerin sona ermesi ve en önemlisi, Cumhuriyet Dönemi'nin dengesiz politikalarının terk edilip, yeni bir yönetsel düzenin oluşturulması; M.S. iki yüzyıl boyunca, özellikle imparatorluk kentlerinin merkezini

[1] Kentin Hellenistik Dönem'deki gelişimi için bkz. yuk.: **I**

[2] Bundan önce de ovada tek tük yapıların inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s. 2; Nitekim "Hellenistik" Güney Kent Kapısının yak. 800 m. güneyinde bulunmuş olan Dor Tapınağı da Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Bu yapı için bkz. yuk.: **I.**

[3] Abbasoğlu, **Perge**, s. 296. Bununla birlikte, aşağı kentte, az sayıda yapılan sondajlarda, yüksek ihtimalle Akropolisten akmış toprakla gelen keramik parçaları dışında, Hellenistik Dönem'e tarihlenebilecek hiçbir yapı kalıntısı yoktur. Bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri,** s. 2

oluşturduğu kültürel canlılık, refah ve kentlerin daha önce görmedikleri mimari gelişimlerine yol açan Pax Romana'nın yaşanmasını sağlamıştır[4]. Pax Romana döneminin avantajlı sonuçlarının en çok etkilediği kentler de, zaten oldukça köklü bir Hellenistik kültür geleneğine sahip Küçük Asia eyaletlerinde bulunanlardı[5]. Yeni dönem ile birlikte kentler, Hellenistik karakterlerini korumakla birlikte, özellikle mimarinin belirlediği Greko-Romen adıyla anılabilecek yeni bir karaktere de, zamanın şartlarına ayak uydurarak bürünmüşlerdir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcında, oldukça verimli bir coğrafyada yer alan, kültürel etkilere açık, ticari potansiyelleri çok yüksek Pamphylia kentleri de, bu yeni döneme ayak uydurmak için çabalamaya başlamış ve kentleşme faaliyetleri büyük ivme kazanmıştır[6]. Hellenistik Dönem'in içlerinden itibaren, zaten belli bir düzeye ulaşmış olan kent kültürü, özellikle Aspendos, Side ve Perge'de belirlenebilen büyük yapı faaliyetlerine sebep olmuştur. Roma İmparatorluk Dönemi'nin iki büyük kenti Side ve Perge arasındaki yoğun rekabet, özellikle

[4] Octavianus (sonradan Augustus)'un kurmuş olduğu yeni idari sistem için bkz.: Frank M. Ausbüttel, **Die Verwaltung des römischen Kaiserreiches: Von der Herrschaft des Augustus bis zum Niedergang des Weströmischen Reiches**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellscahft, 1998, s. 8-197; Jochen Bleicken, **Verfassung-und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreiches**, Paderborn-Münih, Ferdinand Schöningh, 1989 ³, s. 277-341; Bengt E. Thomasson, "The Eastern Roman Provinces till Diocletian, A Rapid Survey", **The Greek East in the Roman Context**, Proceedings of a Colloqium organized by the Finnish Institute at Athens, May 21-2, 1999, Ed.: O. Salomics, Helsinki, y.y., 2001, s. 1-9; Lepelly, **Rom und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44 v. Chr.- 260 n. Chr**, s. 341-385.

[5] Pax Romana'da doğu eyaletlerindeki kentlerin yaşadığı kültürel ve mimari gelişim için bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 491-658; Hanfmann, **From Croesus to Constantine**, s. 41-46; T.R.S. Broughton, "Roman Asia Minor" **An Economic Survey of Ancient Rome,** C. 4, Ed.: F. Tenny, New York, Octagon Books, 1975 ², s. 696-918; Thomas Pekáry, "Kleinasien unter römischer Herrschaft", **ANRW II**, 1980, s. 595-657; Kolb, **Die Stadt im Altertum**, s. 169-180; Peter Garnsey; Richard Saller, **The Roman Empire: Economy, Society and Culture**, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1987, s. 178-195; Levick, **Urbanization in the Eastern Empire**, s.329-344; Macro, **Cities of Asia Minor under the Roman Imperium**, s. 658-697; Greg Woolf, "The Roman Urbanization of the East", **The Early Roman Empire in the East,** Ed.: Susan E. Alcock, Exeter, The Short Run Press, 1997, 1-14.

[6] Pamphylia kentlerinin Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki mimari gelişimleri için bkz.: Mansel, **İlkçağda Antalya Bölgesi**, s. 10-28; Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s. 406-410; Ward-Perkins, **Roman Architecture**, s. 262-294; R.A. Tomlinson, **Greek and Roman Architecture**, Londra, The British Museum Press, 1995, s. 96-100; Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum**, s. 44-63; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 65-83.

imparatorluğun doğusunda görülen yaygın bir durum olarak, her iki kentin mimari açıdan dönüşüm ve gelişimine büyük katkıda bulunmuştur[7].

Barış ve refah devrinin en başında, Augustus Dönemi'nde (M.Ö. 31- M.S. 14), Perge'de kentleşme faaliyetine dair herhangi belirli bir kanıt bulunmamaktadır (**Lev. 77, Plan 20; Lev. 80, Plan 23)**. Perge'nin bu dönemini aydınlatabilecek epigrafik ve mimari kalıntılar hala suskundur. Bu döneme ait, kontekstleri tam olarak belirlenemeyen sadece iki yapı sayılabilir. Bunlardan ilki, N. Atik tarafından Güney Hamam'ın III nolu (frigidarium) mekanında açılmış VIII nolu sondaj sonucu bulunmuş ve keramikler yardımıyla Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmiş olan bir taban döşemesidir[8]. Taban, anlaşıldığı kadarıyla, burada Güney Hamam öncesinde var olan bir yapıya aittir. Fakat, doğal olarak, bu yapının işlevi ve niteliği hakkında bir yorum yapmak, eldeki kanıtların yetersizliği sebebiyle mümkün değildir.

Augustus Dönemi'nde yapılmış olma olasılığı bulunan bir başka yapı da Sebaste Agora'dır[9]. Nitekim, bu yapının isminin geçtiği yazıt Tiberius Dönemi'ne tarihlenmekle birlikte, S. Şahin'in isabetle saptadığı üzere, yapının ismi M.S. 2 yılında Roma'da inşa edilmiş olan *Forum Augustum*a atıf yapıyor olmalıdır[10]. Bununla beraber, Akropolisin güneyindeki Hellenistik Peristylli Yapı I'de bulunmuş olan ve I. Laube tarafından Augustus olarak tanımlanan zırhlı bir İmparator heykeli dolayısıyla[11], yine aynı kişi tarafından Hellenistik Peristylli Yapı I'in Sebaste Agora olabileceği ve burada Augustus için bir İmparator Kültü kurulduğuna dair yorumlar yapılmıştır[12]. Ancak, bu tezde söz konusu yapının yeri için, aşağı kentte, Sütunlu Caddelerin kesiştiği kavşağın kuzey doğusundaki düzlük alan önerilmiştir[13]. Tüm bunlarla birlikte, Perge'de çok yüksek ihtimalle Augustus Dönemi'nde, kentin resmi

---

[7] Perge ve Side arasındaki rekabet için özellikle bkz.: Johannes Nollé, "Die feindlichen Schwestern-Betrachtungen zur Rivaelitat der pamphylischen Staedte" **Die epigraphische und altertumkundliche Erforschung Kleinasiens,** Hundert Jahre kleinasiatische Komission der österreichen Akademie der Wissenschaften, Akten des Symposiums von 23. bis 25. Oktober 1990, Ed.: G. Dobesch-G. Rehrenbock, Viyana, 1993, s. 297-317.

[8] Bkz.: Atik, **Die Keramik aus den Südthermen von Perge**, s. 13-15, 209.

[9] Sebaste Agora için bkz. yuk.: **II.C.2.**

[10] Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 42.

[11] Hellenistik Peristylli Yapı I ve Heykel için bkz. yuk. **II.C.2.**

[12] Bkz. yuk.: **II.B.2.** Perge'de Augustus Dönemi'nde İmparator Kültü kurulduğuna dair herhangi bir epigrafik kanıt yoktur. Şimdilik, bu kültün, epigrafik olarak kanıtlandığı üzere, en erken Vespasianus Dönemi'nde kurulmuş olduğudur. Bunun için bkz.. yuk. **II.A.2** ve **III.A**; **III.B.**

[13] Bkz. yuk.: **II.C.2.**

agorası işlevini gören, devlet ve adalet işlerinin görüldüğü, *conventus* düzenlenen bir agora (Sebaste Agora/*Forum Augustum*) inşa edilmiş olduğu açıktır.

İç düzenleri ve vergi toplama işlerinden sorumlu, kendini yöneten topluluklardan oluşan kentler (Eski Yunanca: Polis, Latince: *Civitates*), Roma yönetiminin de temel yapı taşı olmuşlardı. Öyle ki, imparatorluğun kendisi bile en iyi biçimde bir kentler mozaiği olarak kavranabilir[14]. Nitekim, Augustus da, Pompeius ve Caesar'ın ardılı olduğunu vurgularcasına, bu düzenin imparatorluğunun asal bir özelliği olduğunu çok iyi kavrayıp[15], yeni kent-koloniler kurma, var olan kentleri modernize etme ve genişletme edimini, en belirgin şekilde öne çıkan bir politika olarak benimsemişti. Bu politikanın en donanımlı takipçileri, 300'den biraz daha fazla kente sahip ve bu durumuyla Africa, Italia ve Iberia'daki kentlerin toplamına eş değer bir sayıya ulaşan Küçük Asia'daki eyaletlerdi[16]. Hal böyleyken, Perge'nin bu dönem içerisinde yapı faaliyeti bakımından hareketsiz kalması ilginçtir. Kaldı ki, bu dönemde Galatia Eyaletine bağlı olan Pamphylia Bölgesi[17] ile yine aynı eyalete bağlı olan, Pisidia Bölgesi'ndeki Sagalassos'un kentleşme açısından müthiş hareketlilik ve dönüşümü ile keskin bir kontrast oluşturması da dikkat çekicidir[18]. Bu durum, çeşitli dönemlerde her kentin kendi özgün şartları ve olanakları düşünüldüğünde biraz olsun kabul edilebilir; ancak, özellikle Perge'de, henüz kazılmayan alanlar göz önüne alındığında, yeterli kanıtların hala ele geçirilemediği ihtimali de akla yakın gelmektedir.

Augustus'tan sonra yönetime geçen Tiberius ve ardıllarının oluşturduğu Iulius-Claudiuslar Hanedanı'nın yönetim dönemlerinde (M.S. 14-68), Perge'nin kentleşme faaliyetleri açısından hareketlendiği anlaşılmaktadır. Augustus'un tesis ettiği barış ve refah ortamının Tiberius tarafından, oldukça muhafazakar bir şekilde

---

[14] Susan Alcock, "Archaeology and Imperialism : Roman Imperialism and the Greek City", **JMedA 2/1**, 1989, s. 94.

[15] Levick, **Urbanization in the Eastern Empire**, 333.

[16] **a.y.** Buna rağmen Augustus, Küçük Asia'nın nispeten daha az kentleşmiş eyaletlerinden Galatia'ya dahil olan Pisidia'da ve biri de Kilikia'da olmak üzere çeşitli koloniler kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Glen Warren Bowersock, **Augustus and the Greek World**, Oxford, Clarendon Press, 1965, b.a.; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Clarendon Press, 1967,b.a.; Mehmet Özsait, "Küçük Asya'da Roma Kolonileri", **Zafer Taşlıklıoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Araştırmaları**, C.I, Ed.: N. Başgelen; v.d., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999, s. 126-128; Mitchell, **Anatolia**, s. 86-94.

[17] Pamphylia'nın bu dönemde Galatia'ya dahil olması hakkında bkz.: yuk. **I.**

[18] Sagalassostaki Augustus Dönemi imar faaliyetleri için bkz.: Waelkens, **Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia**, s. 321-340.

devam ettirilmesi, bu olumlu havanın hem imparatorluk yöneticileri hem de yerel yönetici ve aristokratları üzerindeki canlandırıcı gücü, kentlerin hızlı bir şekilde dönüşmesine yol açmıştır. Bunda bir başka önemli etken de, sağlanan güvenlikli ortamın ekonomiyi canlandırmasıydı[19]. Kendilerine ait olan territoriumu yağmalanma korkusu olmadan değerlendiren kentler, ekonomik anlamda da darboğazdan kurtulmuştu. Bunun doğal sonucu da mal ve iaşenin dolaşımının kolaylaşmasıydı. Gaius (Caligula- M.S. 37-41) ve Nero'nun (M.S. 54-68) dengesiz politikaları bile, ivmesi çok güçlü şekilde verilmiş bu ilerlemeyi durdurmamıştır[20].

Perge'de Tiberius Dönemi'nde bazı yapı faaliyetleri olduğu, kentte bulunmuş olan yazıtlı arkhitravlar sayesinde anlaşılmaktadır. Ancak, bu mimari parçaların tam olarak ne tür bir yapıya ait oldukları belirlenememiştir. Kavşağın kuzeyinde, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu 11 ve 12. insulalarını ayıran ara sokağın hemen önünde bulunan, Dor düzeninde iki parçadan oluşan kireçtaşı arkhitravın eksik Eski Yunanca yazıtı, S. Şahin tarafından M.S. 14-15 yıllarına, yani Tiberius Dönemi'ne tarihlenmiştir. Bir diğer, Ion düzenindeki üç fascialı yazıtlı arhitrav ise yukarıda bahsedilenin hemen doğusunda bulunup, üç kırık parçadan oluşmaktadır. Üzerindeki Eski Yunanca yazıt, Tiberius ve Caligula Dönemi'nde Galatia *legatus Augusti pro praetore*si Titus Helvius Basila'nın ismini vermektedir. İki ayrı yapıya ait olan bu yazıtlı arkhitrav parçalarından hareketle S. Şahin, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin yapımına Tiberius Dönemi'nde, caddenin kuzeyinde başlandığını ve bu parçaların, caddeye açılan Sebaste Agora'nın propylonuna ait olabileceğini ileri sürer. Ancak yukarıda ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, bu parçalar hiçbir şekilde caddenin mimari kontekstine uymaz. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin yapımına, mimari özellikleri sebebiyle Hadrianus Dönemi'nde başlanmış olmalıdır. Ayrıca Sebaste Agora olabilecek yapının da söz konusu arkhitravların bulunduğu yerde olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur[21]. Yazıtlı arkhitravlar buraya daha sonraki dönemlerde, belki de bir tamirat için taşınmış olmalılardır. Buna rağmen bu

[19] Pamphylia'nın bu dönemdeki ekonomik durumu için bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum**, s. 133-150.

[20]Iulius-Claudiuslar Dönemi Küçük Asia'sında görülen politikalar ve kentleşme faaliyetleri için bkz.: Hanfmann, **From Croesus to Constantine**, s. 41-44; Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 490-565.

[21]Söz konusu yazıtlı arkhitravlar ve sütunlu caddenin tarihlendirilmesi için bkz. yuk.: **II.B.3.** Yazıtlar için ayrıca bkz.: **Ek, no: 1-2.**

arkhitravlar, nitelikleri tam olarak belirlenemese de, Perge'de Tiberius Dönemi'nde biri Dor, diğeri Ion düzeninde olmak üzere iki ayrı yapının inşa edildiğini kanıtlamaktadır. Tiberius'un isminin geçtiği yapı, İmparatorun sıfatlarının dativus geçmesi sebebiyle, O'na ithaf edilmiş olmalıdır. Bu durumda, İmparatorun bir bağışı sonucu yapılmış olduğu düşünülemez. Üzerinde Galatia Eyalet Valisi Titus Helvius Basila'nın isminin geçtiği Ion düzenindeki arkhitravda ise, yöneticinin ismi nominativus halde geçmektedir. Bu durumda söz konusu yapı, bu yönetici tarafından Tiberius ya da Caligula Dönemi'nde yaptırılmış ve adanmış olabilir. Parçaların, caddenin kuzeyinde oldukları düşünüldüğünde, bunların, Erken İmparatorluk Dönemi'nde kent için hala çok önemli olan ve organik bağını sürdüren Akropolis ya da bunun güney yamaçlarından taşındığı bir ihtimal olarak akla gelmektedir.

Gaius (Caligula M.S. 37-41) Dönemi'ne dair Perge'de belirli hiçbir imar faaliyeti bilinmemektedir. Yukarıda bahsedilen, üzerinde Galatia Eyaleti valisi Titus Helvius Basila'nın isminin geçtiği Ion düzeninde bir yapıya ait olması gereken arkhitrav, bu imparatorun döneminde inşa edilmiş bir yapıya işaret ediyor olabilir. Kesin olarak bu döneme ait epigrafik kanıtlar da sadece bir yazıtla sınırlıdır. Muhtemelen Perge'den olan bu yazıtta Gaius, demos tarafından onurlandırılmaktadır[22].

Perge'de Claudius Dönemi ise belli bir mimari kontekste ait olmayan, yazıtlı arkhitravlarla temsil edilir. Söz konusu arkhitravların çoğu "Hellenistik" Güney Kent Kapısının güneyinde, bir başka deyişle, kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde güneye genişlediği alanda bulunur. Arkhitravlardan ilki, Perge Kazı Barakasının hemen güneyinde yer alan, Geç Dönem Kapısının önündeki avlunun doğusunda bulunan Geç Dönem kulesinin (MdI)[23] kuzey önünde, yerde durmaktadır. Üzerinde]ATOP[harflerinden oluşan 0,14 m. yüksekliğinde dört harf bulunan kireçtaşı arkhitrav parçası 0,35 m. yüksekliğinde ve 2,40 m. genişliğindedir. "A" harfinin bulunduğu kısım, diğer parçadan kırılıp, ayrılmıştır. Arkhitravın herhangi bir bezemesi bulunmamaktadır. Bu arkhitravın söz konusu kulede devşirme olarak

[22] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 44, no.25.
[23] M. Türkmen'in Perge Aşağı Kent Surları ile ilgili yüksek lisans tezinde MdI olarak adlandırılan kule için bkz.: Türkmen, "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s. 10-11.

kullanıldığı ve daha sonra ait olduğu yerden aşağı yuvarlandığı bellidir[24]. Diğer bir yazıt ise, aynı kulenin, kuzey duvarında kullanılmış olup, yak. 20 m. yükseklikte durmaktadır. Bu sebepten ölçülerini almak oldukça güç ve tehlikeli olan yazıtın üzerinde bulunduğu kireçtaşı arkhitrav, bir arkhitrav tacına ve Dor düzeninde bir yapıya ait olduğunu kanıtlayan 6 guttaeli bir taeniaya sahiptir. Üzerinde Eski Yunanca]ΛΑΥΔ[harflerinden oluşan bir yazıt vardır[25]. S. Şahin, bu arkhitravların birbirlerine ait olduğunu düşünerek, deneme kabilinden (exempli gratia) bir tamamlama önermiş ve burada İmparator Claudius veya Nero'nun isminin geçmiş olabileceğini belirtmiştir[26]. Tüm bunlarla birlikte, aynı kontekste ait olabilecek başka yazıtlar da, daha belirgin bir tamamlamaya imkan vermiştir. Bu yazıtlardan biri, yukarıda bahsedilen Geç Dönem kulesinin yak. 50 m. kuzeydoğusunda bulunan 0,36 m. yükseklik, 2,20 m. genişlik ve 0,13-0,135 m. yüksekliğinde harflere sahip, kireçtaşından, bir önceki yazıt gibi Dor düzenli bir yapıya ait olduğunu kanıtlayan 6 guttaeye sahip bir arkhitravdır[27]. Üzerinde bulunan]ΟΑΣΚ[şeklindeki Eski Yunanca yazıt, Şahin tarafından τὰς στ]οὰς κ[αθιέρωσ- olarak tamamlanmıştır[28]. Bu gruba ait son yazıt ise, 1968 yılında G. Bean tarafından, "Hellenistik" Güney Kent Kapısı ile Geç Dönem Kent Kapısı arasındaki avluda görülmüş olan, fakat S. Şahin'in tekrardan bulamadığı bir arkhitrav bloğudur. 2006 yılı kazı sezonunda, avluda daha önce kazılarla buraya konmuş mimari parçaların yeniden düzenlemesi yapılırken, söz konusu bloğun yazıtlı kısmının altta kaldığı görülmüş ve yazıtlı kısmı üste gelecek şekilde tekrardan yerleştirilmiştir. Düz bir blok şeklindeki kireçtaşı arkhitrav, 0,40 m. yükseklik, 1,32 m. genişlik ve 0,14 m. harf yüksekliğine sahiptir. Üzerinde Eski Yunanca]TIBEPIOY[yazısı bulunmaktadır[29]. Yukarıda bahsedilen dört yazıtın birbirine ait olabileceğini varsayan S. Şahin, sonunda şöyle bir tamamlama önerisi yapmıştır:

---

[24] Yazıtlı arkhitrav için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 45-46, no. 28.; **Ek, no: 4.**
[25] Yazıt için bkz. **a.e.**; **Ek, no: 5.**
[26] **a.e.**, s. 46.
[27] Söz konusu arkhitravın kontrolü için, bu tez dahilinde yapılmış olan yüzey araştırmasında, tarif edilen yerde rastlanamamıştır. Muhtemelen, tarlaya çok yakın olan bu alanda, arkhitrav çekilmiş ve başka bir amaçla kullanılmıştır.
[28] Yazıt için bkz. : Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 46, no. 29**; Ek, no: 7.**
[29] Yazıt için bkz.: **a.e.,** s. 46-47, no.30**; Ek, no: 8.**

[- - --Τιβερίου [Κ]λαυδ[ίου Αὐτοκρ]άτορ[ος] Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ-τὰς στ[οὰς κ[ατεσκεύασεν ὁ δῆμος ὁ Περγαίων][30].

Şahin'in önerdiği bu tamamlamada, epigrafik açıdan mantıklı görünse de, arkeolojik açıdan bazı uyuşmazlıklar vardır. Yukarıda bahsedilen yazıtlı arkhitrav parçalarının yükseklikleri birbirine uysa da, bunlardan ikisi guttaelıdır (2. ve 3. yazıtlı arkhitrav) , diğer ikisi ise düzdür (1. ve 4. yazıtlı arkhitrav). Bu parçaların hepsinin Hellenistik Dönem surlarının güneyine eklenen Geç Antik Dönem surlarında devşirme olarak kullanılmış olduğu kesin görünmektedir. Nitekim düz olanların guttaelı üst kısımlarının, yeniden kullanım için kesilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak, her iki blokta da böyle bir iz yoktur, orijinallerinin böyle olduğu açıktır. Bunun yanısıra,]ATOP[yazıtlı arkhitravın harfleri, arkhitravın alt sınırından 0,05 m. üstte, üst sınırından ise 0,10 m. altta bulunmaktadır.]TIBEPIOY[yazıtlı arhitravda ise bu ölçüler, alt sınırdan 0,18 cm. üstte, üst sınırdan ise 0,12 m. alttadır. Bu durumda, aynı yapının arkhitravına ait olduğu düşünülen bu dört arkhitrav parçasının yazıtları, aynı düzlem üzerinde yer alamazlardı. Söz konusu sebeplerden dolayı parçalar farklı yapılara ait olmalıydı. Bu durumda yukarıda verilen tamamlama önerisi de geçerliliğini kaybetmektedir. Sonuç olarak, söz konusu arkhitravların varlığıyla ancak şu çıkarımlar yapılabilir:]ATOP[yazıtlı arkhitrav, kim olduğu saptanamayan bir imparatora ithaf edilmiş ya da imparatorun kendi tarafından yaptırılmış bir yapının varlığına işaret eder.]ΛΑΥΔ[ve]TIBEPIOY[yazıtlı arkhitravlar, aynı yapıya ait olmasalar da, Tiberius, Claudius ya da Nero tarafından yaptırılmış veya onlardan birine ithaf edilmiş iki farklı yapının varlığını kanıtlar.]ΟΑΣΚ[yazıtlı arkhitravın ise tek başına tamamlaması oldukça mantıklı olup, bir stoanın, bilinmeyen biri tarafından yaptırılmış olduğunu gösterir.

Bahsedilen yazıtlardan başka, Lanckoroński tarafından, planında "G" koduyla işaretli Geç Dönem Kent Kapısı yakınlarında, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddedeki kanalda durduğundan bahsedilen ve şimdi kayıp olan[31], üstü silmeli, dört parçadan oluşan yazıtlı arkhitravın varlığı bilinmektedir. Bu arkhitravın, S. Şahin

[30] Tamamlama önerisi için bkz.: **a.e.**, s. 47, no. 31; **Ek, no: 9.**
[31] Yazıt ve yer tanımı için bkz.: Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 30; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.48-49, no. 33; Ek, no: 10. Lanckoroński, bu yazıtlı arkhitravın, Hadrianus Dönemi takına ait olabileceğini de öne sürmüştür. Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 41.

tarafından, süs kapısına ait olabileceği, üzerinde Perge halkının Claudius'u onurlandırdığının bildirildiği yazıt dolayısıyla da Yuvarlak Kuleler arasındaki süs kapısının Claudius Dönemi'ne tarihlenebileceğini ileri sürülmüştür[32]. Ancak, bu parçaların arkeolojik açıdan süs kapısına ait olamayacağı S. Bulgurlu tarafından kanıtlanmıştır[33]. Bu arkhitrav, konteksti tam belli olmasa da, Perge halkı (demos) tarafından Claudius'un onurlandırıldığı ve ona ithaf edildiği bir yapının varlığını kanıtlar.

S. Şahin, kentin bu kesiminde yoğunlaşan ve Claudius Dönemi'ne tarihleyip, tamamladığı, yukarıda bahsedilen arkhitrav parçaları sebebiyle, "Hellenistik" Güney Kent Kapısı'nın trafik işlevini, her iki kule arasına Claudius Dönemi'nde yapıldığını ileri sürdüğü Süs Kapısı sebebiyle kaybettiğini ileri sürer. Ayrıca, Tiberius-Caligula Dönemi'nde kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin kuzeyinin, Claudius Dönemi'nde de, "Hellenistik" Güney Kent Kapısından güneye doğru devam eden bölümüyle, güneyinin Dor düzeninde yapılarak tamamlanmış, olabileceğini savlar[34]. Ancak, yukarıda tartışıldığı üzere, söz konusu yazıtlı parçaların birbirine uymaması bakımından, bu görüş arkeolojik açıdan geçersiz kalmaktadır[35]. S. Şahin'in, Claudius Dönemi'ne tarihlediği parçaların, "Hellenistik" Güney Kent Kapısı dışında yer alması nedeniyle, kentin daha Claudius Dönemi'nde, "Hellenistik" Güney Kapısı dışına, güneye genişlemiş olduğunu da ileri sürmesinin sebebi olmuştur[36]. Ancak bu parçalar, Perge surlarının güneyinin M.S. 3. yy.'da Got ve Sasani saldırılarını bertaraf etmek amacıyla tamir edilip, genişletilmeleri sonucu[37], söz konusu inşa faaliyetlerinde devşirme olarak kullanılmış olmalılardır[38]. Nitekim, M.S. 250-260 yıllarındaki Got saldırılarında Batı ve Orta Anadolu'daki birçok kent surlarını onarmak ve güçlendirmek zorunda kalmış, malzeme sağlayabilmek için kamu binalarını yıkmışlardır[39]. Bu durumda söz konusu mimari parçaların buraya başka yerlerden taşınmış olması, orijinal yerlerinin burası olmasından daha büyük

[32]Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 49.
[33]Söz konusu yazıtlı arkhitravın tanımı ve S. Bulgurlu'nun tartışması için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[34]Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 47-48.
[35] Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmesi için bkz. yuk.: **II.B.3.**
[36]Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 25.
[37]Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** s.92-93.
[38]Bu dönemle alakalı olarak bzk. yuk.: **I.**
[39]Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s. 4, dipnot 19.

ihtimaldir. Böylece, kentin "Hellenistik" Güney Kent Kapısı dışına, güneye Claudius Dönemi'nde genişlemeye başladığı eldeki kanıtlarla sağlıklı biçimde söylenemez. Süs kapısının ise, Claudius Dönemi'nde yapılmış olması mümkün olsa da, kesin değildir.

Perge'de Claudius Dönemi imar faaliyetleri hakkında sonuç olarak söylenebilecek, bu dönemde bazı büyük ölçekli kamusal nitelikli yapıların inşa edilmiş olduğudur. Ancak daha belirli kanıtlarla bunların nerede olduğu ve niteliklerinin saptanma olasılığı vardır.

Iulius-Claudiuslar Hanedanı'nın son imparatoru Nero zamanında Perge'de kamusal yapıların inşa edilmiş olduğu eldeki mimari ve epigrafik kanıtlarla kesin olarak söylenebilecek durumda değildir Buna dair elde daha fazla açıklanmaya ihtiyacı olan kanıtlar vardır. Bu İmparator zamanına atfedilen, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası, Perge'nin ünlü ailelerinden Iulii Cornutii'ye mensup C. Iulius Cornutus tarafından baştan yaptırılmış veya tamir ettirilip genişletilmiştir[40]. Yapının güney pencere lentoları, güney girişi ve batı ana girişi arkhitravlarının üzerindeki yazıtlar bunu kanıtlamaktadır. Ancak, yazıtların, İmparatorun ismini içeren kısımları tam olmadığından, söz konusu kısımları Claudius ya da Nero şeklinde tamamlamak olasıdır[41]. Bu konu hakkındaki tartışmalar, gymnasionun batı girişinin yıkıntılarını içeren alanda yapılacak bir kontrol kazısı ve düzenleme çalışmasıyla açıklığa kavuşabilir. Çünkü, söz konusu yıkıntı içinde duran, yapının Latince ithaf yazıtı burada durmaktadır ve sağ tarafı kırıktır. Kırık kısmın devamı yüksek ihtimalle yıkıntı içinde bulunuyor olmalıdır.

Kentin surları dışında, güneybatıda bulunan tiyatro da Nero Dönemi'ne atfedilmek istenmektedir. Buna sebep, Tiyatro içindeki düzenleme çalışmaları esnasında bulunmuş, anıtsal karakterli ancak eksik Eski Yunanca bir yazıta sahip arkhitrav bloklarıdır. Bu arkhitravda geçen isim, Şahin tarafından "[Pont]us ve [Bithynia'nın] *quaestor*u ve *propraetor*u [M]arcus [Pl]a[n]cius Ru[tili]us [Var]us" şeklinde tamamlanmış ve Vespasianus Dönemi'nde *senator* olan, ünlü Plancia Magna'nın babası Marcus Plancius Varus ile aynı kişi olduğu ileri sürülmüştür.

[40]C. Iulius Cornutus için bkz. yuk.: **III.A.**
[41]Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası ve yazıtları hakkında bkz. yuk.: **II.A.1**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 14-17.**

Nitekim aynı kişi Nero Dönemi'nde Pontus et Bithynia Eyaletinin *quaestor* ve *propraetor*luğunu da yapmıştı. Ancak, söz konusu arkhitravların, Tiyatroda herhangi bir mimari konteksle uyuşmaması, bu savın güvenilirliğini büyük ölçüde gölgelemektedir. Bu tezde yapılan çalışmalar sonucu da söz konusu görüşü doğrulayacak belirli bir kanıta ulaşılamamıştır. Ancak Tiyatronun M.S. 1. yy.'da inşa edilme olasılığı oldukça yüksektir. Buna dair kesin bir kanıt olmasa da, Perge'nin, Artemis Pergaia sebebiyle bir dini merkez olması, M.S. 1. yy. ile beraber Themis Vareios, Megala Kaisareia, Artemis Vespasianeia gibi önemli festivallerin varlığı, söz konusu yüzyılda bir tiyatro olması gerektiğini düşündürmektedir[42].

Nero Dönemi'ne tarihlenebilecek bir başka yapı ise Bouleuteriondur. Perge'nin en azından Flaviuslar Dönemi'nden itibaren bir bouleuteriona sahip olduğu zaten bilinmektedir. Tiberius Claudius Apollonios'un Bouleuterionu kendi imkanlarıyla onarttığı buna bir kanıttır[43]. Ancak bu yapının lokalizasyonu problemlidir. S. Şahin'in, yapının, burada bulunan ve geraioiun bouleyi onurlandırdığı bir yazıt sebebiyle, her iki ana caddenin kesiştiği kavşağın güneybatı köşesinde olabileceği önerisine bu tezle yeni bir alternatif sunulmuştur. 2006 yılı kazı sezonunda, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batısındaki 1. insulada yeni bulunan ve Nero Dönemi'ne tarihlenen yazıtlar bu konuda aydınlatıcı olmuştur[44]. Bu alanda daha önceden bulunmuş ve S. Şahin tarafından Marcus Aurelius Antoninus'un ismini verecek şekilde hipotetik olarak tamamlanmış Eski Yunanca arkhitrav yazıtları, 2006'da bu arkhitravlara ait yeni bir yazıtlı parçanın bulunmasıyla tekrardan ele alınmıştır. Buna göre, yukarıda bahsedilen 2006'da bulunmuş Nero Dönemi'ne ait yazıtlı parçaların alandaki varlığı baz alınarak, yine hipotetik olarak arkhitravlar üzerindeki yazıt Nero'nun ismini verecek şekilde tamamlanmıştır. Buna ek olarak insulanın toprak dolgusunun bir tiyatro gibi kademeli olarak yukarıya yükselmesi ve alanda oturma sıralarının bulunması, burada bir bouleuterion yapısının bulunduğunu düşündürmüştür. Bu tezde ileri sürülen, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin 1. batı insulasında var olabilecek Nero'ya ithaf edilmiş bir Bouleuterionun varlığı, ancak bu alanda yapılacak sistemli kazılarla

[42] Tiyatro'nun mimarisi ve tarihlemesi için bkz. yuk.: **II.B.1**; Yazıt için ayrıca bkz.: **Ek, no:18.**
[43] Tiberius Claudius Apollonios ve ilgili yazıt için bkz. yuk.: **III.B**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 24.**
[44] Söz konusu yazıtlar için bkz. yuk.: **II.C.2.**; **Ek, no: 11-13.**

doğrulanabilir. Bunun yanısıra söz konusu alan, kentin, Nero Dönemi ya da M.S. 1. yy.'ın ilk yarısına tarihlenebilecek, İmparator Claudius'un azatlı kölesi Tiberius Atticus'un eşi, yüksek ihtimalle Nero'nun azatlı kölesi Clara'nın bir yapı yaptırdığı, üç fascialı arkhitrav kalıntısından Ion düzeninde olması gerektiği anlaşılan başka önemli kamusal binayı da barındırıyor olmalıdır[45].

M.S. 1. yy.'ın, Iulius Claudiuslar'dan sonraki hanedanı Flaviuslar'ın Devri, hem mimari hem de politik-dini anlamda Perge'de önemli faaliyetlerin görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Pamphylia, *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nin bir parçası olmuş[46]; Perge, gayretli ve nüfuzlu vatandaşları sayesinde neokoros ünvanı kazanmış ve Artemis Pergaia Tapınağı için Asyl hakkını elde etmiştir[47]. Yukarıda belirtildiği üzere, Tiberius, Claudius ve Nero Dönemleri'nde Perge'de çeşitli yapı faaliyetleri görünse de, bunların önemli kısmının mimari konteksti belirli değildir; Perge'nin şimdilik yeri saptanabilen en erken yapısı olma özelliğini koruyan Kuzey Gymnasion/ Cornutus Palaistrası'nın kesin tarihlemesi bile hala bir tartışma konusudur. Ayrıca bu dönemde, Perge'nin Roma ile olan ilişkileri de bilinmezliğini korumaktadır. Flaviuslar Dönemi'nde ise biri Vespasianus (M.S. 69-79), diğeri Domitianus Dönemi'nden (M.S. 81-96) olmak üzere iki önemli yapının hem yerleri, hem de kesin tarihleri saptanabilmektedir. Bunlardan birisi kentin güneyinde yer alan anıtsal hamam-gymnasion kompleksi Güney Hamam'dır. Hamam'da bulunan Latince yazıtla Perge'nin Roma vatandaşları (cives Romani), Boule (Ordo) ve Perge Halkı tarafından İmparator Titus Flavius Vespasianus onurlandırılmakta ya da hamam ona ithaf edilmektedir. Hatta bu yazıtta, İmparatorun Flavius isminin geçmesi daha kesin bir tarihlemeyi mümkün kılmakta, Vespasianus'un ilk imparator olduğu M.S. 69 yılına işaret etmektedir[48]. Bu durumda Güney Hamam, yüksek ihtimalle, Vespasianus öncesinde inşa edilmeye başlanmış, bittiğinde de henüz imparator olmuş Vespasianus'a Perge'nin bağlılığını göstermek amacıyla, O'na ithaf edilmiştir. Kentin güneyinde yer alan Güney Hamam'ın bir başka özelliği, mimari açıdan ilk olarak, kentin dışına yapılmak zorunda olan büyük ölçekli Tiyatro ve Stadion yapıları dışında, Hellenistik surlar'ın dışına taşmış olmasıdır. S. Şahin

[45] Bouleuterion ve ilgili yazıtlar için bkz. yuk.: **II.C.2.**; **Ek no: 11.**
[46] Bkz. yuk.: **I.**
[47] Perge'nin bu kazanımlarıyla ilgili aynı bölüm içinde bkz. aş. **IV.C.**
[48] Güney Hamam, ilgili yazıtlar ve tarihlemesi için bkz. yuk.: **II.A.3.a**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 21.**

tarafından muhtemel olduğu öne sürülen, kentin ilk olarak Claudius Dönemi'nde Hellenistik Surlar dışına genişlemiş olması ne epigrafik ne de mimari olarak kanıtlanabilmektedir. Kentin Vespasianus Dönemi öncesi böyle bir genişleme göstermesi mümkün olsa da kesin değildir. Güney Hamam'ın kim tarafından yaptırılmış olduğu belli olmasa da, yine Flaviuslar Dönemi'nde yapılan eklemelerle genişletildiği ve bunların kimler tarafından yaptırıldığı epigrafik kanıtlarla saptanabilmiştir. Plancii Vari ailesinden, Plancia Magna'nın ağabeyi C. Plancius Varus, Güney Hamam'daki aleipterionu[49], C. Postumius Cornutus himatiophylakiondaki oniki sütunlu yapı ve himatiophylakionun önündeki dört sütunu ve yine aynı kişi laconicumu bağışlamıştır[50]. Güney Hamam içindeki bu birimlerin yerleri tartışmalı olup, bu tezde her biri için bir lokalizasyon önerisi getirilmiştir. Hatta, C. Plancius Varus'un yaptırtığı aleipterion ile kastedilen, muhtemelen, Güney Hamam'ın kendisi bile olabilir. Plancii Vari ailesi gibi zengin ve etkin bir ailenin üyesinin böyle anıtsal bir yapı bağışlaması da mantıklı görünmektedir.

Flaviuslar Hanedanı'ndan Titus Dönemi'ne (M.S. 79-81) ait bir imar faaliyeti henüz bilinmemektedir. Ancak Titus'un kardeşi Domitianus Dönemi'nde (M.S. 81-96) Perge'nin ilk takı, Apollonios oğlu Apollonios (Tiberius Claudius Apollonios?) ve Demetrios kardeşler tarafından yaptırılmıştır. Her iki ana caddenin kesiştiği kavşakta, doğu-batı ana caddesi üzerine doğu-batı doğrultulu inşa edilen bu yapının, her iki cephesinde yer alan Eski Yunanca yazıtla Divus Vespasianus, Divus Titus ve yönetimdeki İmparator Domitianus'a adandığı kesinlikle saptanabilmektedir. Oldukça sade mimari yapısına karşın bu tak, Perge'nin yerli bir ailesi tarafından yaptırılan en erken ve belirgin propagandist yapısıdır[51]. Her iki yüzünde yer alan yazıtların ise Eski Yunanca olması dikkat çekicidir. Zira, böylesi bir yapının en azından bir yüzündeki yazıtın resmi yönetim dili olan Latince yazılması beklenirdi. Çünkü kent, bu takla birlikte, en azından yerli aristokratlar aracılığıyla Roma'ya sadakatini açık olarak gösteriyordu. Nitekim Güney Hamam'da bulunan yazıt da

[49] C. Plancius Varus için bkz. yuk.: **III.C.**; aleipterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(1)**.
[50] C. Postumius Cornutus için bkz. yuk.: **III.D.2**.; himatiophylakion için bkz. yuk: **II.A.3.b.(2)**; laconicum için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(3)**.
[51] Demetrios-Apollonios kardeşler için bkz. yuk.: **III.B**; Tak için bkz. yuk: **II.A.2**; Takın yazıtı için bkz.: **Ek, no: 23.**

Latince kaleme alınmıştı. Yapının doğu-batı doğrultulu konumlandırılması, takların pratik işlevlerinden olan ana caddeye dikkati çekme ve onu anıtsallaştırma amacını taşımaktadır. Böylece, doğu-batı doğrultulu sütunlu caddenin, M.S. 1. yy.'da, kuzey-güney doğrultulu ana caddeden daha önemli ve işlek olduğu ortaya çıkmaktadır [52]. Bu da doğaldır, çünkü kent bu yolla bir taraftan doğusundaki ana ticaret üslerinden biri olan nehir limanı[53], diğer taraftan ise batı ve kuzeydoğusundaki köyleri (Lyrboton Kome gibi) ve Via Sebaste ile bağlantı sağlıyordu[54]. Her iki rota da, kentin ticari yaşamı için hayati önem arz ediyordu.

Flaviuslar Dönemi'nde aşağı kentte saptanan mimari gelişim, sadece burayla sınırlı kalmamış, kentin önemli bir parçasını oluşturan Akropoliste de sürmüş gibi görünmektedir. Bu dönemde Akropolisteki inşa faaliyetleri de, yine kentin yerli aristokratları Demetrios-Apollonios kardeşlerin katkılarıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Perge'de, Akropolisin güney yamacında, Akropolise giriş sağlayan şimdi yıkılmış olan kapının batısında bulunan, Flaviuslar Dönemi'ne (M.S. 69-96) tarihlenen yazıtta geçen ve Apollonios ile özdeş tutulan Tib. Claudius Apollonios'un onurlandırma yazıtı[55] ile Akropolis güney yamacındaki "Doğu Cadde"nin kuzeyinde, "Akropolis Kapısı"nın hemen güneyindeki yıkıntıları arasında bulunmuş olan ve S. Şahin tarafından Demetrios-Apollonios kardeşlerin bir yapı ithafıyla ilişkilendirilen bir diğer yazıt[56], Akropoliste söz konusu dönemde reprezantatif karakterli yapı ve alanların bulunduğunu kanıtlamaktadır. Ancak bunların niteliklerini saptamak şimdilik olası değildir.

---

[52] Doğu-batı doğrultulu ana cadde için bkz. yuk.: **II.B.4.**

[53] W. Martini Perge'nin Kestros üzerindeki limanının, kentin 4 km. doğusunda bulunan Solak Köyü'nde olduğunu ileri sürmektedir. Buna kanıt olarak da, alanda bulunan çok sayıdaki Roma İmparatorluk Dönemi mimari parçalarını ve arazinin topografik özelliklerini göstermektedir. Bkz.: W. Martini, "Perge und seine Akropolis. Zur Funktion der Akropolis in der frühen und mittleren Kaiserzeit" **Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaşı'nda Armağan,** (Baskıda).

[54] İsmini Augustus'un Yunanca karşılığı Sebaste'den alan Via Sebaste, Pisidia ile Isauria dağ topluluklarını kontrol altında tutmak, böylece Galatia Eyaleti'nde yaşayanları korumak amacıyla, M.Ö. 6 yılında Augustus tarafından, Cornutus Aruntius Aquila'nın valiliği sırasında yaptırılan askeri amaçlı bir yoldur. Augustus'un kurduğu kolonileri birbirine bağlayan bu önemli ulaşım hattı, Pisidia'nın iç bölgelerinden çıkarak, Ariassos territoriumundaki Döşeme Boğazı'nı geçip, Lyrboton Kome'den Attaleia ve Perge'ye ulaşmaktaydı. Bkz. Hande Şentürk, **"Pamphylia Bölgesi'nde Perge'ye Ulaşan Yollar"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s.32-38; Giray Ercenk, "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", **Belleten 56-216**, 1992, s. 368-369; Mitchell, **Anatolia**, s. 70.

[55] Yazıt için bkz. yuk.: **II.C.1.** ve **III.B**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 24.**

[56] Yazıt için bkz. yuk.: **III.B.**

M.S. 1. yy. Pergesi'nde tarihleri saptanabilen ve tarihleme önerileri sunulabilen yapılar bu kadardır. Ancak, tarihlemesi kesin olarak henüz yapılamamış olan, kent surları dışındaki, Tiyatronun hemen kuzeydoğusunda bulunan Stadion da bu yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır[57]. Tiyatro'nun ilk yapım evresi , yukarıda bahsedildiği gibi Nero Dönemi'ne ait olmalıdır. Stadion da, konumu dolayısıyla tiyatroyla hem işlev hem mimarisi bakımından yakın bağlantı içindedir. A. Öztürk'ün deyimine göre bu iki yapı kentin "Gösteri Merkezi" olarak, bir kompleks şeklinde planlanmıştır[58]. Aspendos, Aizanoi ve Selge'de de benzerlerine rastlanan tiyatro-stadion kompleksleri, hem büyük boyutlu olduklarından çok alan kaplamaları hem de kentte kutlanan festivallerde çevreden gelen kitlenin kent içine sokulmama isteği sebebiyle kent dışına konumlandırılmışlardır ki, Perge'de de durum aynı şekildedir[59]. Tiyatro-Stadion kompleksi için ileri sürülen bir başka özellik de, A.M. Mansel'in kent surları dışında, güneyde açığa çıkardığı iki tapınağın bulunduğu kutsal alanla bağlantılı olduğudur[60]. Kentin güneyine uzanan kuzey-güney doğrultulu ana cadde yüksek ihtimalle bu kutsal alana kadar uzanmakta, bir prosesyon yolu görevini görmekteydi. Aynı yol kente varırken Tiyatro-Stadion kompleksinin hemen doğusundan geçmekte, bu ana caddeyi dik kesen bir yolla komplekse bağlanmaktaydı[61]. Tüm Pamphylia ve Akdeniz çevresinde kutsiyeti yüksek Artemis Pergaia şenlikleri, bunun yanısıra Perge'de M.S. 1. yy.'da kutlanan Megala Kaiseria, Artemis Vespasianeia, Themis Vareios gibi diğer festivallerin, hem Tiyatro-Stadion kompleksi içinde hem de her ikisi arasında yaratılan açık alanda kutlanmış olması gerekmektedir. Bu durumda Stadionun da Tiyatro gibi M.S. 1. yy.'da, belki de yine Tiyatro gibi kişisel bağış ya da bağışlarla inşa edilmiş olması güvenle öne sürülebilir.

Son olarak, "Hellenistik" Güney Kent Kapısı'nın Avlusu, Erken İmparatorluk Dönemi'nde yıkılıp, yerine savunma işlevi olmayan oval bir avlu inşa edilmiştir. Bu

[57] Stadion için bkz. yuk.: **II.B.2.**
[58] Arzu Öztürk, **Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi**, s. 34.
[59] **a.y.**
[60] Söz konusu kutsal alan için bkz. yuk.: **I** ve **II.B.3.**
[61] Öztürk, **Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi**, s. 34.

inşa faaliyeti için Augustus Dönemi *terminus post quem*, Hadrianus Dönemi ise *ante quem* oluşturmaktadır[62].

Bütün bunların ardından M.S. 1. yy.'da Perge'nin kent planının toplu bir betimini yapmak yararlı olacaktır. Yüksek ihtimalle Hellenistik Dönem'de, mümkün olan en kısa ve düz yolu izleyerek ilerleyen[63], savunma amaçlı olduğu kadar kente uzaktan yaklaşanlar için anıtsallığıyla da etkileyici bir surla çevrilmiş kentin, Akropolisi de içeren çekirdek yerleşiminin sınırları böylece belirlenmiş oluyordu. M.S. 1. yy., diğer bir deyişle Erken İmparatorluk Dönemi Pergesi'nin görünümünü belirleyen yapıların bir çoğu da, söz konusu sınırın içinde inşa edilmiştir. Yukarıda tartışıldığı üzere, kent Claudius Dönemi'nde değil, güvenilir kanıtların gösterdiği üzere en erken Vespasianus Dönemi'nde güneye doğru genişlemeye ve surların dışına taşmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde Perge'nin ilk yerleşim alanını oluşturan Akropolis de kentin dışında var olan, savunma amaçlı bir tepe muamelesi görmemiş, aksine güneye, ovaya doğru genişleyen aşağı kentle organik bağını sürdürerek, kentin canlı gelişimini içeren inşa faaliyetlerine sahne olmuştur.

Bu dönem içerisinde inşa edilen yapıların, kentin hangi kısımlarında yoğunlaştığı, M.S. 1. yy.'da kentin ağırlık merkezinin nerede olduğu hakkında bir fikir verebilir.

Sebaste Agora (Forum Augustum) kentin kuzeybatısındaki düzlük alanda ya da Akropoliste yer alıyor olmalıydı.

Tiberius Dönemi'ne tarihlenen biri Ion diğeri Dor düzenindeki arkhitravların buluntu yeri ise kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu 11 ve 12. insulalarında bulunmaktadır ki, bunların orijinal yerleri bulundukları insulalar değildir. Claudius Dönemi'ne tarihlenen, sur dışındaki yazıtlı arkhitrav fragmanlarının da buraya, M.S. 3. yy.'daki kentin güneyinde inşa edilen sur için acilen başka bazı yapılardan getirildikleri açıktır. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batı 1. insulasında 2006 yılında bulununan Nero Dönemi'ne ait arkhitrav ve blok ile yine batı 1. insulada olduğu düşünülen ve hipotetik yazıt tamamlamasıyla şimdilik Nero Dönemi'ne tarihlenen Bouleuterionun, kentin güneyinde olması muhtemeldir. Claudius ya da Nero Dönemi'ne tarihlenen başka bir yapı ise, kentin

[62] Oval Avlu için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[63] Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** s.97.

kuzeyindeki, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'dır. Vespasianus Dönemi'nde inşa edilmiş Güney Hamam ise güneyde, "Hellenistik" surun dışında yer alır. Domitianus Dönemi'nde Demetrios-Apollonios kardeşler tarafından yaptırılmış tek kemerli tak ise, yine kentin kuzeyinde, kuzey-güney ve doğu-batı ana caddelerinin kesiştiği kavşakta, konumlandırılmıştır. Bu takı yaptıran Demetrios-Apollonios kardeşlerin yapı ithaflarıyla alakalı Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen başka yazıtlar ise, Akropolisin güney yamacında bulunmuş olup, Akropolisin bu dönemdeki inşa faaliyetleriyle ilgili olmalıdır. Tiyatro ile Stadion bu sınıflama dışında tutulabilir. Çünkü her iki yapı da, daha önce bahsedildiği üzere, boyutları ve inşa teknikleri açısından surların dışında yapılmak durumundaydı. Böylece, kentin en azından mimari kontekstleri belirlenebilen yapılarının kuzey kısmında toplandığı anlaşılmaktadır.

Mimari kontekstleri belirlenemeyen Tiberius-Claudius ve Nero Dönemi'ne ait yazıtlı arkhitravlardan, bouleuterion ve yakınındaki yapılara ait olması muhtemel olanlar dışında, bu sınıflamaya şimdilik sağlam bir kanıt sunamamaktadırlar.

Bütün bunlar dışında kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde ana arterlerini oluşturan kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerin kent planındaki yerleri de, kentin ağırlık merkezi hakkında bazı kanıtlar sunabilmektedir. Hadrianus Dönemi'nde sütunlarla donatılmış olması gereken kuzey-güney doğrultulu ana cadde ve doğu-batı doğrultulu ana cadde klasik Roma kent planlarında olduğu gibi kentin ortasında ya da buraya yakın bir yerde kesişip, kenti dört eşit olabilecek kısma ayırmaz. Buna karşın kentin kuzeyine yakın bir noktada, F3 Nymphaeumunun yak. 100 m. güneyinde kesişirler. Bu durum, Perge'nin Roma İmparatorluk Dönemi'nde ivme kazanan kentleşme faaliyetleri sonucu, en azından ana arterlerlerinin birlikte ve tek seferde planlanmadığını, aksine zaman içerisinde ihtiyaca uygun bir şekillenmenin gerçekleştiğine işaret eder. Zaten, kentin ana ulaşım damarlarını oluşturan her iki cadde de, bir defada planlanmış gibi düz bir hat üzerinde ilerlemez, çeşitli kırıklarla son noktalarına varırlar[64].

Daha önce de bahsedildiği gibi, caddelerdeki bu kırıklar, kentin çeşitli zamanlarda değişen aksları ve cadde üzerinde önceden var olan yapılar ile ilgili

[64] Böylece her iki caddeye, sanki kentin Roma tarzında tekrardan planlandığını gösterir şekilde *decumanus maximus* ve *cardo maximus* adlarının verilmesi çok da uygun düşmemektedir.

olmalıdır. Eğer, Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı'nın Geç Hellenistik Dönem'de yapıldığı kabul edilirse, bu dönemde de kentin ağırlık merkezini oluşturan Akropolisten Güney Kapı'ya ulaşan bir yolun varlığını kabul etmek gerekmektedir. Hadrianus Dönemi'nde sütunlarla donatılmış kuzey-güney doğrultulu ana cadde söz konusu yolu izlemiş olabilirdi, ancak yolun aynı kırıklı hattı izleyip izlemediği ve genişliği konusunda herhangi bir şey söyleyebilmek mümkün değildi. W. Martini'nin bu cadde için ileriye sürdüğü en son savı oldukça çarpıcı ve mantıklıdır. Buna göre, "*terminus ante quem*" ini Augustus Dönemi'ne kadar yükselttiği Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı'nın aksı, kuzey-güney doğrultulu ana caddenin kapıdan sonraki ilk kırılmaya kadar olan, kuzey batıya yönelmiş bölümüyle uyuşmakta, aynı şekilde kavşaktan sonraki kısmı da aynı aksı takip etmektedir. Böylece, caddenin kuzeybatıya yönelik her iki kısmı, "Akropolis Kapısı" ve dolayısıyla "Güneydoğu Kutsal Alanı" olarak adlandırılan, Artemis Pergaia Kutsal Alanı ile özdeşleştirilmeye çalışılan alana yönlendirilmiş oluyordu[65]. Kapıdan dışarıya çıkıp, güneye devam eden yol da, Perge'nin Akdeniz'deki limanı olan Magydos'a (Şimdi Lara) varıyordu[66]. Bu durumda, eğer caddenin güneydeki ilk kısmı orijinal aksını koruyorsa, bu tezde Nero Dönemi'ne tarihlenen Bouleuterionun, caddenin hemen batı 1. insulasında yer alması ve girişinin caddeye paralel olması kronolojik açıdan daha anlamlı olacaktır. Buna ek olarak Bouleuterion, kronolojik açıdan kentin bu kısmında tek başına da kalmayacaktır. Çünkü, Yuvarlak Kulelerin hemen gerisindeki Oval Avlu'nun ilk safhası da Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir[67].

Tüm yukarıda bahsedilenlerle birlikte, M.S. 1. yy.'a tarihlenen yapıların ve yazıtlı yapı parçalarının çoğunun kentin kuzeyinde toplandığı açıktır. Demetrios-Apollonios Takı doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olup, doğu-batı doğrultulu ana caddenin önemini vurgulamaktadır. Perge'nin en büyük ve anıtsal yapılarından biri olan Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası bu caddenin batı kısmına paralel

[65] Bu konuyla ilgili olarak bkz. yuk.: **I** ve **II.B.3.**

[66] M.Ö. 4. yy.'dan itibaren bastığı sikkelerde Artemis Pergaia betimleri olan Magydos'un, Perge territoriumunda yer aldığı ve Roma İmparatorluk Çağı'na kadar Perge'nin limanı işlevini gördüğü bilinmektedir. Magydos için bkz.: Mustafa Adak; Orhan Artvur, "Epigraphische Mitteilungen aus Antalya II: Die pamphylische Hafenstadt Magydos", **EpigrAnat 31**, 1999, s. 58-63.

[67] Oval Avlu'nun Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmesi hakkında bkz.: yuk.: **II.A.4.** Ayrıca, kentin güneyinde Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen başka yapıların bulunması da yüksek ihtimaldir. Bunlar ya henüz bulunmamış ya da daha sonraki değişikliklerle ortadan kalkmış olabilirler.

duruşuyla, caddeye dikkate değer bir "vista" sağlamaktadır. Hatta cadde bu kısımda önceden var olan Kuzey Gymnasion'a yöneltilmiş gibi durmakta, tam da yapının cephesine paralel ilerlemektedir. Doğu-batı doğrultulu ana cadde kentin Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki batı kapısından[68] dışarı çıkıp kent terriroriumundaki diğer yerleşimlere uğrayarak Via Sebaste'ye bağlanmaktadır. Doğuda ise W. Martini tarafından kentin yak. 4 km. doğusuna, Solak Köyü'ne lokalize edilen Kestros limanına ulaşmaktadır. Şüphesiz her iki yön de hem ticari, hem ulaşım hem de askeri bakımdan önemli istikametlere yol vermektedir. Son olarak, her iki ana caddenin kuzeyde kesişmesi, M.S. 1. yy.'da kent için hala oldukça önemli olan Akropolisi de, Roma Dönemi kentinin içine dahil eder gibidir[69].

Böylece M.S. 1. yy. Pergesi için, kentin kuzeyinin, Akropolisten güneye, düzlüğe inen bir gelişimin doğal sonucu olarak, ağırlık noktasını ve merkezini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu merkezin de ana arterini M.S. 1. yy.'da kente eklenmiş olduğu anlaşılan doğu-batı doğrultulu ana cadde oluşturuyordu[70]. Ancak kentin güneyi de ihmal edilmemiş, Erken İmparatorluk Dönemi, Nero ve Flaviuslar Dönemi'nde, Oval Avlu, Yuvarlak Kuleler arasındaki süs kapısı, Bouleuterion ve Güney Hamam örneğinde görüldüğü üzere imar faaliyetlerine sahne olmuştur (**Lev. 3, Plan 1; Lev, 67, Plan 17; Lev. 77, Plan 20; Lev. 80, Plan 23)**.

[68]Günümüze kalıntıları ulaşmış olan Batı Kapı açıkça, günümüze ulaşmamış orijinal Batı Kapı'dan sonra yapılmıştır. Burada sur hattı daha sonra batıya doğru genişletilmiş, Kuzey Hamamı da içine alacak şekilde büyütülmüştür. Daha sonra da kuzey-batıya yönlendirilmiş anıtsal bir kapı kompleksi eklenmiştir ki, bu da M.S. 3. yy.'da yapılmış olmalıdır. Batı Kapı için bkz.: Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** s.80-81, 95.

[69] Martini, **Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge**,s. 481.

[70] Doğu-batı doğrultulu ana caddenin M.S. 1. yy.'da ana arter olduğuna dair fikir için ayrıca bkz.: Bulgurlu, **Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri**, s.3.

B. M.S. 2. yy.'da Kentsel Gelişim

Nerva (M.S. 96-98) ile başlayan Evlatlık İmparatorlar Dönemi (M.S. 96-138) ile imparatorluğun tümünde, daha önceden sağlanan koşulların etkisiyle yeni bir sayfa açılmış, M.S. 2. yy.'ın başından itibaren imparatorluktaki oturmuş yapı sayesinde artistik ve kültürel sahalarda yepyeni bir safhaya girilmiştir.

Kısa süren saltanatı sırasında Domitianus'un kötü yönetimi ve imparatorluk genelindeki hoşnutsuzlukları ılımlı politikalarıyla bertaraf etmeye çalışan Nerva'nın belki de en yerinde kararı, kudretli bir yöneticiye ihtiyacı olan İmparatorluk için, tam da böyle bir kişiyi, Hispania kökenli soylu bir aileden gelen Traianus'u (M.S. 98-117) evlat edinmesiydi. Traianus'un da yine Hispania kökenli, kuzeninin oğlu Hadrianus'u (M.S. 117-138) evlat edinmesiyle, imparatorluk en şaşaalı dönemlerini yaşamaya başlamıştır[71].

Nerva Dönemi'ne ait Perge'de şimdiye kadar herhangi bir yapı faaliyetine rastlanmamıştır. Bu İmparatorla ilgili olarak, Hadrianus Dönemi Takı'nda Plancia Magna'nın diktirdiği iki adet Divus heykel kaidesine ait sadece bir çift dilli yazıt vardır[72]. Bu durum, İmparatorun oldukça kısa süren saltanatı gözönüne alınınca normal gözükmektedir. Saltanatı esnasında kentte herhangi bir yapı faaliyetinde bulunulmamış olabilir.

Nerva öldüğünde Yukarı Germania'da valilik görevini yürüten Traianus, gerçek bir asker olarak yetişmişti ve İmparatorluğun beklediği, gerçek anlamda dirayetli bir kişilikti. Hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan üzerine aldığı imparatorluğu zamanında, yetişme tarzına uygun şekilde, Dacia'yı imparatorluğun sınırlarına dahil etmiş (M.S. 106), Kuzey Arabia'daki Nabati ülkesini eyalet yapmış (M.S. 106), Armenia ve Kuzey Mesopotamia'yı da imparatorluk topraklarına eklemiştir (M.S.114). Bu enerjik İmparator zamanında Roma İmparatorluğu

[71] İmparatorluktaki bu gelişmeler için bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, 593-629; Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi I**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 175-208.

[72] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 128, no. 92; Heykel kaidesiyle ilgili ayrıca bkz. yuk.: **II.A.4.**

ulaşabileceği en geniş doğal sınırlarına varmıştır[73]. Tüm bunlarla beraber Traianus, imparatorluğun değişmez politikası olan kent kurma, var olanları geliştirme ve bayındırlık faaliyetletiyle de yakından ilgilenmiştir. Bunun en canlı örneğini Genç Plinius'un *Pontus et Bithynia* Eyaleti valisi iken kentin imarı, yarım kalan yapıların tamamlanması ve gerekli diğer faaliyetlerin finansmanı için İmparator'a danışması ve yardım ricalarını içeren ünlü mektuplarıdır[74]. Mektupların içeriğinden çıkan sonuç, Traianus'un bayındırlık faaliyetleri hakkında dengeli bir politikaya sahip olduğu, Hellen Doğu'da sıklıkla görülen agonal gelenek kaynaklı lüzumsuz yapı savurganlıklarına geçit vermediğidir ki, böylece kendisinin Roma Dönemi imar politikaları içinde vazgeçilmez bir öneme haiz olan "*utilitas*" (=yararlılık) kavramına değer verdiği rahatlıkla anlaşılabilir[75].

İlginç şekilde Traianus Dönemi'nde (M.S. 98-117) Perge'de bir yapı faaliyetine henüz rastlanamamıştır. Oysa ki daha önce bahsedildiği gibi Perge M.S. 1. yy.'dan itibaren kentleşme açısından hızlı bir dönüşüm sürecine girmişti. Aşağı da bahsedileceği üzere de, bir sonraki İmparator Hadrianus zamanında bu süreç zirve yapacaktı. Perge'de Traianus'un adını içeren sadece iki adet yazıt bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Güney Hamam'ın yak 50 m. batısında bulunmuş, ancak orijinal yerinin Güney Hamam olması gerektiği Şahin tarafından ileri sürülmüş, Apollonios oğlu Apollonios adlı biri tarafından Artemis Pergaia ile birlikte İmparatora adanmış Eski Yunanca bir yazıttır[76]. Bir diğer yazıt ise Hadrianus Dönemi Takı'nda bulunan, Plancia Magna tarafından adanmış Divus heykeline ait çift dilli yazıttır[77]. İmparatorun kentte onurlandırıldığına dair başka bir kanıt ise Güney Hamam palaistrasının kuzey porticosunda bulunmuş olan zırhlı ve ayaklarının altında Dacia personifikasyonuyla betimlendiği mermer heykelidir[78]. Bu ara dönemde niçin kendisine adanmış veya kendi tarafından finanse edilmiş bir mimari faaliyet olmadığı, henüz buna dair bir kanıt bulunamamış olmasına yorulabilir. Ancak S.

[73] Traianus'un yaptığı seferler hakkında bkz.: Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi I**, s. 181-190; Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 606.
[74] Bu mektuplar için bkz.: Plinius Caecilius Secundus, **Epistularum Liber Decimus ad Traianum Imperatorem cum Eiusdem Responsis**, Liber 10.
[75] "Utilitas" kavramı için bkz.: Winter, **Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s.42-54.
[76] Yazıt için bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 100, no. 75.
[77] Yazıt için bkz.: **a.e.**, s. 129, no.93. Ayrıca bkz. yuk.: **II.A.3.**
[78] Heykel için bkz. yuk.: **II.A.3.a.**

Şahin bu konuda başka bir ihtimalin de olabileceğini savlamıştır. Buna göre; Traianus'un tüm *senator* adaylarının varlıklarının 3/1'ini İtalya'ya transfer etmeleri gerektiği ve sermayelerini orada tutmalarına dair kararnamesi, Traianus Dönemi'nde *senator*luğa yükselen Plancia Magna'nın eşi C. Iulius Cornutus Tertullus gibi kentin ileri gelenlerinin yapı bağışı gibi euergeteslik faaliyetlerini gerçekleştirememelerine yol açmış olabilirdi[79].

Traianus'un ardından imparator olan Hadrianus (M.S.117-138) her bakımdan çok yönlü, entelektüel ve rafine bir kişilikti. Nasıl ki Traianus zamanında imparatorluk ulaşabileceği en geniş sınırlara dayanmıştı, O'nun zamanında da Pax Romana sürecinin vardığı en yüksek artistik ve kültürel seviyeye ulaşılmıştı. Kendisiyle birlikte birçok alanda ulaşılan zirveler, zamanında basılan sikkelerde saltanatının "Saeculum Aurerum" (Altın Devir) olarak adlandırılmasına yol açmıştır[80]. Hadrianus, Traianus'un fetih politikası yerine, imparatorluğun daha fazla büyümesinin getireceği olumsuz sonuçları anladığından, enerjisini yönetimden ordu teşkilatına, bayındırlık faaliyetlerinden dinsel anlayışa kadar birçok alanın yeniden ve olumlu anlamda değişmesine yönlendirmiştir[81]. Fikir ve etkinlikleriyle geleneksel imparator tipi arasında bir köprü gibidir. "Primus inter pares" (Eşitler Arasında Birinci) kavramıyla princeps olarak Augustus'u örnek almış, ancak tanrısallığa dayanan mutlak gücünü de kişiliğiyle hissettirmiştir[82]. Kendisi ilk defa imparatorluğu gerçek anlamda bir imparatorluk şeklinde kavramış, ekümenik bir bakış açısıyla hareketlerine yön vermiştir[83]. Buna bağlı olarak da eyaletlere özel bir ihtimamla yaklaşmıştır. Eyaletlere verdiği önemi pekiştirmek amacıyla saltanatının 20 yılını hükmettiği topraklara yaptığı gezilerle geçirmiştir; bu gezilerden ikisi ise Küçük Asia'ya olmuştur[84]. Traianus'un Yunanlar'ı küçümsemesine karşın Hadrianus Yunan kültürünün büyük bir hayranıydı; öyle ki "*Graeculus*" ve "Philhellen" olarak da adlandırılıyordu. Saltanat Dönemi bu sebepten "Yunan

[79] Şahin **Die Inschriften von Perge I**, s. 99. Kararnamenin orijinali için bkz.: Plinius Caecilius Secundus, **Epistulae**, 6,19.
[80] Zeynep Koçel Erdem, "Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları", **Arkeoloji ve Sanat 83**, 1998, s. 2.
[81] Hadrianus'un yaptığı bu değişiklikler için bkz.: Thornton, **Hadrian and his Reign**, s. 443-459. Ayrıca bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 628.
[82] Thornton, **Hadrian and his Reign**, s. 459.
[83] **a.e**., s. 446.
[84] Hadrianus'un yaptığı gezilerle alakalı olarak bkz. yuk.: **II.A.4**, dipnot 286.

Canlanması" (Greek Revival) olarak da adlandırılmaktadır[85]. Bu özelliğinin sonucu olarak M.S.131'de, Atina'yı üçüncü ziyareti esnasında Zeus Panhellenios tapınağını kurarak, kendini Tanrı Hadrianus Panhellenios olarak yeniden kimliklendirdi[86]. Bu tapınakla bağlantılı olarak da Yunan kökenli olan ve bunu ispatlayabilen kentlerin üye olabildiği Panhellenion adlı bir birlik (M.S. 131-132) ve birliğin oyunları Panhellenia'yı kurdu[87]. Böylece Yunan kültür çevreni içindeki kentlerin birliği ve Yunan kültürünün etki ve yayılımı tekrardan canlandı. İmparatorun mimariye olan özel ilgisi de dikkate değerdir. Hatta Roma'daki Venus, Roma ve Pantheon tapınaklarını kendisinin planladığı bilinmektedir[88]. Tabii ki döneminde tüm imparatorluk eyaletlerinde ve özellikle Küçük Asia'da büyük imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kentlerin görünümü yeni baştan denebilecek şekilde değişime uğramıştır. Bu bağlamda Hadrianus Atina'ya çok önem vermiş, hatta Roma'da yaptığı kadar masrafı burada da yapmıştır[89]. Küçük Asia'da kendisinin bizzat finanse ettiği birçok kamusal-dini ve profan yapı vardır; ayrıca Kyzikos, Nikaia ve Nikomedeia'ya da M.S. 120 ya da 123'de gerçekleşen deprem sebebiyle büyük yardımlarda bulunmuştur[90]. Seyahatleri esnasında da birçok yapıyı onartmıştır. Tüm yukarıda sayılanlarla birlikte Roma'nın bu parlak imparatoru, eyaletlere verdiği değer ile Roma'ya bağlılığı pekiştirmiş, her gittiği yerde imparatorluğun temel prensibi olan kentleşme ve bayındırlık faaliyetlerine yaptığı katkılardan dolayı *restitutor*/ktistes (kurucu) olarak adlandırılmıştır[91].

Hadrianus Dönemi'nde tüm imparatorluk topraklarında görülen büyük değişim ve atılımlara paralel olarak, Perge'de de kentleşme açısından dikkat çekici atılımlar gerçekleşmiştir (**Lev. 78, Plan 21; Lev. 79; Plan 22; Lev. 80, Plan 23)**. Bunlardan belki de en önemlisi Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı'nın arkasındaki

---

[85] Koçel Erdem, **Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları**, s.2.
[86] Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 622.
[87] Panhellenion ve Panhellenia ile ilgili olarak bkz.: **a.e.**, 622-623; Thornton, **Hadrian and his Reign**, s. 458-459; Spawforth, **The World of the Panhellenion**, s. 78-104.
[88] Koçel Erdem, **Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları**, s.2.
[89] Thornton, **Hadrian and his Reign**, s. 450-451;
[90] Küçük Asia'da bizzat Hadrianus'un finanse ettiği yapılar için bkz.: Schorndorfer, **Öffentliche Bauten hadrianischer Zeit in Kleinasien**, s. 18-19; Küçük Asia'da Hadrian Dönemi'nde inşa edilen yapılar için bkz. **a.e.**, b.a.; Ayrıca bkz.: Koçel Erdem, **Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları**, s.8.
[91] Isaac, **The Limits of Empire**, s. 352. Doğu eyaletlerindeki imar faaliyetleri için özellikle bkz. **a.e.**, s. 352-359

Oval Avlu'nun, Plancia Magna tarafından, hemen kuzeyindeki Hadrianus Dönemi Takı'nın inşasıyla birlikte yeniden ele alınıp, farklı bir amaçla yapılandırılmasıdır. Bu bağlamda, zaten Erken İmparatorluk Dönemi'nde yeniden inşa edilen Oval Avlu içinde var olan karşılıklı altı nişe, kule bedenleri oyularak birer niş daha eklenmiş, ikinci kata da karşılıklı yedişer niş oyularak toplam 28 adet niş elde edilmiştir. Bu nişlerin içine ise kentin mitolojik kurucularıyla, Plancia Magna'nın babası ve erkek kardeşini içeren modern ktisteslerinin bronz heykelleri yerleştirilmiştir[92]. Bununla birlikte tüm avlu cephesi, Prokonnesos mermerinden iki katlı, nişleri çerçeveler içine alan sütunlu bir fasad mimarisiyle bezenmiştir. Bunun hemen ardından, yüksek ihtimalle aynı ustalar tarafından, Oval Avlu'nun kesik kuzey kısmını kapatacak biçimde üç gözlü ve iki katlı anıtsal bir tak inşa edilmiştir. Tak M.S. 121'e tarihlendirilmektedir ve Hadrianus'un birinci Küçük Asia gezisinde Perge'ye uğraması beklendiği için yapılmış olmalıdır. Tak'ın heykel programı da ağırlıklı olarak Traianus ve Hadrianus'un aileleri üzerine kurulmuştur. Takın, Plancia Magna tarafından vatana ithaf edildiğini gösterir, biri Latince, diğeri Eski Yunanca iki ithaf yazıtı olsa da, Hadrianus'a ithaf edildiğine dair bir yazıt yoktur, ya da henüz bu yazıt bulunamamıştır. Oval Avlunun ktistes heykelleriyle süslenip, cephesinin sütunlu fasad mimarisiyle donatılması ve üç gözlü takın hemen bunun ardından inşası belli bir yapı programı dahilinde bir arada planlanmış olmalıdır. Perge'de bilinen en kapsamlı, programlı ve belli bir amaca hizmet eden bu kompleksin, İtalik kökenli, Pergeli Plancii Vari ailesinden Plancia Magna'nın belirlediği kriterlere göre yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Böylesi bir kompleksin içerdiği en önemli amaç için, Hadrianus tarafından kurulmuş olan Panhellenion birliğine dahil olma isteği en mantıklı açıklamadır. Nitekim, M.S. 131-132 yılları arasında kurulmuş olan bu birliğe ancak Yunan soylu olduğu bilinen ve kanıtlayabilen kentler alınıyordu. Bu durumda da, Oval Avlu içindeki mitolojik ktistes heykellerinin Yunanistan kökenlilerden seçilmiş olmaları oldukça doğaldır[93]. Plancia Magna'nın babası

[92] Ktistes heykelleri, hangi niş içine yerleştirildikleri ve nişlerde olması muhtemel diğer ktistes heykellerinin tartışması için bkz. yuk.: **II.A.4.**

[93] Kentlerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde hem çağdaş hem de mitolojik ktisteslerini çeşitli yazıtlarla belirlemeleri yaygın bir uygulamaydı. Özellikle Hadrianus Dönemi'nde çok tutulan bu uygulamayla kentler ne kadar eski ve ne kadar soylu olduklarını göstermek için müthiş bir rekabet içine girmişlerdi. Konuyla ilgili olarak bkz.: Strubbe, **Gründer kleinasiatischer Städte Fiktion und Realiät**, s. 253-304; Peter Weiss, "Lebendiger Mythos, Gründerheroen und städtische

senator M. Plancius Varus ve erkek kardeşi C. Plancius Varus'un ktistesler arasında yer alması[94], Plancia Magna'nın hem ailesini yüceltmeyi amaçlayan hem de kentin kendileri aracılığıyla Roma ile bağlantısını gösteren en önemli işarettir. Burada oldukça bilinçli bir şeçim yapıldığı açıktır. Böylece Oval Avlunun nişlerinin içi ktistes heykelleriyle süslenmiş anıtsal fasadı ve özellikle Traianus ve Hadrianus'un ailelerini merkez almış bu kompleksle bir taşla birkaç kuş birden vurulmuştur. Şöyle ki; pratik mimari bir işlevi olmayan Oval Avlu, görünümüyle kente güneyden gelenler için kentin eskiliğini, soyluluğunu ve anıtsallığını yansıtan bir "şeref avlusu" işleviyle reprezantatif bir görev ifa etmekte, kente gelenleri baştan etkilemekte, Pergeliler'e de övünç sebebi olmaktaydı. Hemen arkasındaki Tak ile birlikte de kent Roma İmparatorluğu'nun meşruiyeti ve gücüne saygısını belirtme, imparator sever (philokaisar) bir kent olduğunu kanıtlama azmini göstermekteydi. Takın pratik mimari işlevi de vardı. Bu işlev, aşağıda bahsedileceği üzere, sütunlarla donatılmış kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin sonunu belirgin bir şekilde vurgulamaktı.

Kentin anıtsal bir görünüm kazanmasında belki de en büyük dönüşüm, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerin Hadrianus Dönemi'nde sütunlu hale getirilmesi olmuştur[95]. Perge'de ilk sütunlu cadde inşasına başlanmasının, kuzey-güney doğrultulu ana caddenin kavşaktan sonraki kuzey kısmında, Tiberius Dönemi'ne rastladığına dair öne sürülen görüş, yukarıda ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere mümkün görünmemektedir. Bu sürecin kentin ciddi bir mimari dönüşüm geçirdiği Hadrianus Dönemi'nde gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Nitekim kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin birçok mimari öğesinin Hadrianus Dönemi özellikler göstermesi ve belli kısımlarında görülen farklılıkların bile düzenli bir bütünlük arz etmesi bu görüşü güçlendirmektedir. Hadrianus Dönemi Takı'ndan, Akropolis güney eteğindeki F3 Nymphaeumuna kadar, dört kez aks değiştirerek 480 m. boyunca ilerleyen bu cadde, sütunlu hale dönüştükten sonra kentin en anıtsal ve göze çarpan yapısı olmuştur. Ortasından geçen su kanalı ile ünik bir özelliğe sahip olan bu cadde, doğu ve batısında yer alan dükkanlar ile aynı zamanda kentin en canlı

Gründungstraditionen im griechisch-römischen Osten", **WürzbJb 10**, 1984, s. 179-207, Perge ktistesleri için özellikle bkz.: **a.e.**, s. 181-182.

[94] Plancia Magna'nın ailesinden eşi C. Iulius Cornutus Tertullus ve oğlu C. Iulius Plancius Varus Cornutus'un eksik ktistes heykel kaidelerinin varlığı düşünülünce, nişler içerisinde betimlendikleri fikri ağır basmaktadır. Bkz. yuk.: **II.A.4.**

[95] Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddeler için bkz.: yuk.: **II.B.3**, **II.B.4.**

ticaret merkezi görevini de yüklenmiştir. Bütün cadde boyunca bulunan onurlandırma yazıtları ve yazıtlı heykel kaidelerinden tüm caddenin bir reprezantasyon alanı olarak işlev gördüğü de kanıtlanmaktadır. Bununla birlikte doğu ve batı 7 ve 8. insulalarını kapsayacak ölçüde geriye çekilen dükkanlarla genişletilen caddenin bu kısımları, özel bir reprezantasyon alanı olarak planlanmış ve kullanım görmüştür. Burada bulunan yazıtlı heykel kaideleri, caddenin diğer kısımlarına oranla çok daha yoğundur. Aynı şekilde, doğu-batı doğrultulu cadde de Hadrianus Dönemi'nde sütunlu hale getirilmeye başlanmış olmalıdır. Çünkü, yer üstündeki kalıntılardan anlaşıldığı üzere, bu caddede de ağırlıklı olarak Troas granitinden sütunlar, Hadrianus Dönemi özellikleri gösteren sütun başlıkları kullanılmıştır. Hatta, caddenin arkasında bulunan dükkanların kapı söve profilleri de, kuzey-güney caddesindekiyle aynıdır. Ancak, doğu-batı doğrultulu cadde hakkında daha kesin konuşabilmek, kazısından sonra mümkün olabilecektir. Kazılan kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddeden bilindiği kadarıyla, burası yüzyıllar boyunca kentin en önemli merkezi özelliğini korumuş, bununla bağlantılı olarak eklemeler ve tamirler görmüştür. Ana caddelerin sütunlarla donatılmasının nasıl finanse edildiğine dair hiç kanıt yoktur. Böylesine masraflı bir projenin masrafının tek bir kişi tarafından karşılanması pek mümkün görünmemektedir. İnşaatın masrafı muhtemelen birçok aristokrat tarafından karşılanmış; ya da her insulada dükkanı bulunanlar, sahip oldukları alanları inşa ettirmişlerdir. Böylece Perge, önceden var olan her iki ana caddesinin sütunlu hale dönüşmesiyle, M.S. 2. yy.'da özellikle Küçük Asia kentlerinde çok yayılan ve sahip olan kent için bir prestij unsuru sayılan önemli bir kent öğesine kavuşmuştur. Bu mimari öğe, kenti daha önce olduğundan çok daha anıtsal bir görünüme kavuşturmakla kalmamış, vatandaşlar için konforlu bir sosyal-ticari mekan, onurlandırmalar için prestijli bir alan yaratmış ve diğer kentler arasındaki mimari rekabette de önemli bir avantaj sağlamıştır.

Hadrianus Dönemi Pergesi'nde, anıtsallığa yönelik bir başka mimari faaliyet, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin kuzey sonunda yer alan kapı-nymphaeum kompleksidir (F3 Nymphaeumu)[96]. İki katlı ve aediculalı anıtsal bir fasad mimarisine sahip olan bu nymphaeumun her iki yanında Akropolise geçit veren tonozlu girişler

[96] Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum için bkz. yuk.: **II.A.5.**

bulunmaktadır. Cephesi heykellerle süslenmiş nymphaeumun ortasından havuza ve oradan da kuzey-güney caddesinin ortasından geçen ana kanala akan su, kentin bu zamanda kentleşme açısından oldukça sofistike fikirlere sahip olduğunu kanıtlar. Nymphaeum fasadı önündeki ana havuz ile kuzey-güney Sütunlu Cadde kanalının başlangıcının tamamıyla birbirine uydurulup, monte edilmiştir ki, bu da her iki yapı arasındaki ortak programa işaret eder. Cephesi, içinde Hadrianus'un bir zırhlı ve bir de çıplak heykelinin olduğu, çeşitli mermer heykellerle süslenen nymphaeum Geç Hadrianus Dönemi'ne, M.S. 128'den sonraya tarihlenir. Nymhaeumun heykel programı içinde iki adet giyimli kadın portre heykeli de vardır. Kim oldukları saptanamayan bu heykeller, yüksek ihtimalle yapının finansmanını sağlayan kişilerdi. Yapının mimari parçaları ve mimari bezemesi de Geç Hadrianus Dönemi'ne işaret etmektedir. Ayrıca, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin, Nymphaeuma yakın kısımlarındaki arkhitravları da Nymphaeumun birinci kat arkhitrav soffitleriyle uslup ve bezeme bakımından çok benzeşir. Bu durumda, Nymphaeum, caddenin kuzey sonu ile eşzamanlı inşa değilmiş olmalıydı. Hem Akropolise doğru çıkan yola bir kapı hem de çeşme işlevini gören bu anıtsal kompleks, çok açık bir şekilde caddenin sonunu belirlemek ve süslemek amacıyla buraya yerleştirilmiştir[97]. Bir başka deyişle "Hellenistik" Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, hemen kuzeyindeki Hadrianus Dönemi Takı, hemen arkasından başlayan kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ve bu Nymphaeum, ortak bir planlamanın ürünü olmalıdırlar. Hadrianus Dönemi Takı ile başlangıcı belirlenen kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, Akropolisin güney eteğinde sona erince, bu nymphaeum-kapı kompleksiyle ihtişamlı bir şekilde sonlandırılmış, ayrıca Akropolise doğru akacak trafiğin de bir şekilde devamı sağlanmıştır. M.S. 2. yy.'da Küçük Asia'daki kentlerin büyük çoğunluğunda tak, sütunlu cadde ve nymphaeum birlikte görülür. Bu planlama, özellikle, caddeleri düz bir hat üzerinde ilerleyen orthogonal planlı Hellenistik kurulumlu kentlerde uygulanıyordu[98]. Böylece Hellenistik planın katılığı bir ölçüde yumuşatılıyor, kırılıyordu. Perge'nin Hadrianus Dönemi'nde görülen mimari uygulamaları, M.S. 2. yy.'da Küçük Asia'daki kent planlarında görülen eğilim ile doğru orantılı olduğu görülmektedir.

[97] Bkz. : Mansel, **Die Nymphaeen**, s. 369.
[98] Bkz. :Levick, **Urbanization in the Eastern Empire**, s.337.

Birbiriyle bağlantılı olduğu için bir arada ele alınan yukarıdaki yapılar dışında Hadrianus Dönemi Pergesi'nde Güney Hamam'da önemli eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Güney Hamam'ın ilk inşası burada bulunan yazıt uyarınca Vespasianus Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Ancak, yapılan incelemelerle mimari bezeme ağırlıklı olarak Hadrianus Dönemi'ne işaret etmektedir. Bu durumda Güney Hamam'ın belki de daha küçük olarak Vespasianus Dönemi'nde inşa edildiği, Hadrianus Dönemi'nde ise hemen hemen günümüzdeki büyüklüğüne eriştiği söylenebilir. Güney Hamam'da bulunan Plancia Magna'nın geraioi tarafından onurlandırıldığı yazıt, muhtemelen Plancia Magna'nın bu yapının da genişletilmesini üstlenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim, erkek kardeşi C. Plancius Varus da aynı yapıda daha önceden bir aleipterionun yapımını finanse etmiştir ki, burada aleipterion ile bahsedilen yapı, belki de bütün Güney Hamam'dı[99].

Antoninus Pius (M.S. 138-161) Hadrianus'un M.S. 10 Temmuz 138'de ölümüyle, Hadrianus kendisini evlat edindiği için doğal yoldan tahtın sahibi olmuştu. Kendisiyle birlikte başlayan Antoninuslar Dönemi (M.S. 138-193), Traianus ile başlayıp Marcus Aurelius (M.S.161-180) ile sonlanan "İyi İmparatorlar" döneminin bir devamıdır. Ancak Commodus 'un (M.S. 180-193) korku ve teröre dayanan kötü yönetimiyle imparatorluk düzeni tökezlemeye başlamıştır. Özellikle ağırbaşlı ve dindar Antoninus Pius ile kendisi de Stoacı bir filozof olan Marcus Aurelius Dönemlerinde eyaletler ve kentlerdeki imar faaliyetleri, daha önceden aldığı ivmeyle devam etmiştir[100]. Bu dönemde de kentlerin güzelleşmesi için yapılan yarış devam etmiş, birçok Küçük Asia kenti imparatorluğun ihsanlarından yararlanmıştır. Öyle ki, "İkinci Sophistik" akımının ünlü hatibi Aelius Aristides (M.S. 117-181), M.S. 155'de Roma'ya hitaben verdiği söylevde, Küçük Asia kentlerinin Antoninuslar Dönemi'ndeki görünümü için şu sözleri kullanmıştır: *"...Şimdi, senin koruman altında tüm Yunan kentleri ortaya çıkıyor. Bütün anıtlar, sanat eserleri ve gösteri yerleri seni övüyor"* **(Eis Romen 94-95)**; *" Her yer gymnasionlar, çeşmeler, anıtsal kapılar, tapınaklar, dükkanlar ve okullarla dolu. Senden kentlere gelen hediyeler hiç sona ermiyor; çünkü sen hepsine (kentlere) karşı müthiş derecede cömertsin…*

[99] C. Plancius Varus'un bu bağışı ve aleipterion'un tüm Güney Hamam için kullanıldığı hakkında bkz. yuk.: **II.A.3.a.(1)**; **III.C.**

[100] Antoninuslar Dönemi için bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 630-639; Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi I**, s. 212-246.

Kentler parlaklık ve güzellikle ışıldıyor…" **(Eis Romen 97-99)**[101]. Tabii ki bu sözler, kelimeleri ve övgüyü çok iyi kullanabilen, hatta abartıya da kaçabilen bir hatibin ağzından çıkmıştır. Ancak, ne kadar abartı olursa olsun, içinde ciddi bir gerçeklik payı da mevcuttur. Gerçekten Küçük Asia kentleri, Antoninuslar Dönemi'nde de gösterişli kamu yapılarıyla donatılmışlar, içinde bulundukları yüzyılın yapı patlaması modasını her bakımdan devam ettirmişlerdir. Buna en iyi örneklerden biri de Perge'dir.

Antoninuslar Dönemi'nde Perge'deki yapı faaliyetleri, kentin güneyinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan en önemlisi Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısının hemen doğusunda bulunan Macellumdur[102]. Bu tezle bir araya getirilen kanıtlar sonucunda söz konusu yapı Geç Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenmiştir. Aynı zamanda kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin sonunun hemen güneydoğusunda bulunan Macellum, yukarıda bahsedilen, Hadrianus Dönemi yapı programının bir devamı gibi görünmektedir. Geç Dönem kent surları içinde konumlanan bu yapı, aslen "Hellenistik Dönem" surunun Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı ile bağlandığı doğu-batı doğrultulu muhtemel sur hattı üzerinde bulunuyordu[103]. Kentin daha önceden ticari agora işlevini görmüş bir yapısının bulunması gerekiyordu. Ancak bu tür bir yapı şimdiye kadar belirlenememiştir. Akropoliste bulunan "Hellenistik Peristylli Yapı I" böyle bir yapı için aday olabilir[104]. Ancak kentin M.S. 1. yy.'da güneye, ovaya doğru yayıldığı süreçte aşağı kente bir ticari agoranın inşa edilip edilmediği belirsiz olmakla birlikte, M.S. 1. yy.'da aşağı kentle bağlantısı oldukça kuvvetli olan Akropoliste bulunması muhtemel ticari agoranın kullanılıyor olması mümkündür. Bununla birlikte M.S. 2. yy.'ın ilk yarısında her iki ana cadde sütunlarla donatılıp, arkalarına dükkanlar eklenince, ticari merkez buraya kaymış olmalıdır. M.S. 2. yy. boyunca refah artmaya devam edip, halkın alım gücü yükselince, doğal olarak birçok lüks mal ve işlenmiş yiyecek

[101] Richard Klein, **Die Romrede des Aelius Aristides. Einführung,** Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981, s. 41.
[102] Macellum için bkz. yuk.: **II.A.6.**
[103] Söz konusu muhtemel sur duvarı için bkz. yuk.: **I.**
[104] Ayrıntı için bkz. yuk: **II.C.2.**

malzemeleri de revaç görmeye başlamıştır[105]. İşte bu ihtiyaç içerisinde Perge, içinde özellikle lüks ve işlenmiş yiyeceklerin satıldığı bir macelluma ihtiyaç duymuş olmalıdır. Böylece, Antoninuslar Dönemi'nde, kentin güneyine, aslen Hellenistik tetragonos agorası geleneğini izleyen, ancak Roma Dönemi beğenisine göre yapılan ve Macellum olarak anılan bir yiyecek pazarı inşa edilmiştir[106]. Bu yapının kentin güney kıyısında yer alması, aşağıda bahsedileceği üzere, kentin ağırlığının ve sosyal buluşma merkezinin yakınında bulunma ihtiyacından kaynaklanmış olmalıdır. Bir başka faktör ise, burada satılan malların çabuk bozulması, dolayısıyla ortaya çıkan koku ve hijyen problemleri sebebiyle, tam merkezde değil de, güney ucuna yerleştirilme düşüncesidir. Tabii yapının kentin ana girişi olan güney kısmında yer alması, kente alışveriş ya da çeşitli amaçlar için gelenlerin hemen ve kolay ulaşmaları gibi pratik bir amacı da gözetmiş olmalıdır.

Geç Antoninuslar Dönemi'nde inşa edilmiş olması gereken Macellumun batısı ile Yuvarlak Kuleler arasından geçen portico da, Macellum ile yakından bağlantılıdır. Çünkü, söz konusu portico, macellumun isminin geçtiği yazıtta, "macellumun stoa diplesi" şeklinde adlandırılmıştır[107]. Bununla birlikte macellumun kişisel bir bağış olup olmadığı belirsiz olsa da, stoa diplesini yaptıran kişi yüksek ihtimalle *senator* sınıfından Tiberius Claudius Vibianus Tertullus isimli aristokrattır[108].

Güney Hamam da bu dönemde bazı eklemelere sahne olmuştur[109]. Tiberius Claudius Vibianus Tertullus ismi buradaki yapı bağışlarında da bulunmaktadır. Kendisi, babasıyla birlikte Güney Hamam'daki natatioyu (IV nolu mekan) yaptırmış[110], yine Perge'deki gymnasionlardan birinde olması gereken, ancak yeri hala kesin olarak saptanamayan sphairisterionun da aynı dönemde yapımını üstlenmiştir[111]. Güney Hamam'daki değişiklikler bunlarla sınırlı kalmamış,

---

[105] Pamphylia'nın Roma İmparatorluk Dönemi ekonomik durumu için bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum,** s.133-150; Kolb, **Lycia et Pamphylia,** s. 99-104.

[106] Bu yapının Roma İmparatorluk Dönemi'nde de macellum olarak adlandırıldığı yazıtla sabittir. Bkz. yuk.: **II.A.6**; Ayrıca bkz.: **Ek, no: 30.**

[107] Stoa diple ve ilgili yazıt için bkz. yuk.: **II.A.6**; **Ek, no: 30.**

[108] Tiberius Claudius Vibianus Tertullus için bkz. yuk.: **III.D.4.**

[109] Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**

[110] Natatio için bkz. yuk.: **II.A.3.a**; ilgili yazıt için bkz.: **Ek, no: 31.**

[111] Spharisterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(4)**; ilgili yazıt için ayrıca bkz.: **Ek, no: 30.**

kompleksin özellikle VII (Basilica Thermarum/Claudius Piso Galerisi) ve VIII nolu mekanları oldukça kaliteli, mermerden heykellerle bir heykel galerisi gibi donatılmıştır. Bu heykellerden 11 tanesini, hakkında çok fazla bilginin olmadığı Claudius Piso isimli bir hayırsever ithaf etmiştir[112]. Aynı dönemde VII ve VIII nolu mekanlara oturma sekileri de eklenmiş olmalıdır. Söz konusu eklemelerle bir sanat galerisi haline gelen VII nolu mekan, çok yüksek ihtimalle, Antoninuslar Dönemi'nin genel kültürel havasına uygun olarak mouseion işlevine sahip olmuştur[113]. VIII nolu mekan ise Güney Hamam kompleksine eklenerek ikinci bir frigidarium ya da mouseionun bir devamı olarak kullanılmış olmalıdır. I, II, VII, VIII ve IX ve nolu mekanda bulunmuş olan, üzerlerinde Antoninus Pius, Marcus Aurelius ve Commodus'a ithaflar yazılmış mermer kaplama levhalarının varlığı ise, Güney Hamam'da Antoninuslar Dönemi'nde daha başka iç donanım faaliyetlerinin yapıldığına işaret etmektedir. Bunların genel olarak duvarların iç yüzeylerinin mermer kaplama levhalarıyla kaplanması olmalıdır ki, M.S. 2. yy.'ın "Mermer Stili"nin yaygınlığı uyarınca yapıların iç ve dış kısımlarının çeşitli efektler yaratmaya müsait renklerde ince mermer levhalarla kaplanması (skoutlosis) ve bunların bağışlanması çok yaygındı[114].

Perge'de Antoninuslar Dönemi'nde görülen son yapı faaliyeti Tiyatroda gerçekleşmiştir. Tiyatroda yapılan ayrıntılı mimari, mimari bezeme ve heykeltraşi incelemeleri sonucu, çok yüksek ihtimalle M.S. 1. yy.'dan beri var olan Tiyatroya Marcus Aurelius Dönemi'nde anıtsal bir sahne binası yapılmaya başlanmıştır. Dönemin mimari modasına uygun olarak Prokonnesos mermerinden, hareketli ve düşey öğeler ile aediculaların, zengin bir heykel programıyla süslendiği bu sahne binasının proskenionu ve iki katının inşası Septimius Severus Dönemi'nde (M.S. 193-211) tamamlanmıştır. Erken ve Orta Severuslar Dönemi'nde ise eklemeler devam etmiş, proskenion yeniden yapılıp, sahne binasına üçüncü bir kat eklenmiştir[115]. Ancak bu masraflı yapı faaliyetinin tek bir kişi tarafından mı, ortak bir bağış sonucu mu, yoksa bir yönetici ya da imparator tarafından mı finanse edildiğine dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Burada önemli olan Antoninuslar

[112] Claudius Piso için bkz. yuk.: **III.D.3.**
[113] Mouseion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(5).**
[114] Hanfmann**, From Croesus to Constantine,** s.51.
[115] Tiyatro ve sahne binasının yapım evreleri için bkz. yuk.: **II.B.1.**

ve hatta Severuslar Dönemi'nde Perge'nin böylesi anıtsal yapı faaliyetlerine sahne olacak kadar merkezi ve önemli bir konumda olduğu, ekonomik durumun M.S. 3. yy.'ın sıkıntılı yıllarının başlangıcında hala oldukça iyi olduğunu göstermesidir.

Perge'de M.S. 2. yy. ile birlikte, yukarıda bahsedilen yapıların kente gerçek anlamda dikkat çekici bir anıtsallık kazandırdığı ve barok bir beğeninin hakim olduğu açıktır. Özellikle Hadrianus Dönemi'nden itibaren büyük yapı projeleri hayata geçirilmiş, kentin görünümü büyük ölçüde değişmiştir. Aşağıda bahsedileceği üzere, M.S. 1. yy.'da inşa edilen yapılarda hala Hellenistik geleneğin köklü izleri baskın olsa da, M.S. 2. yy.'da yapılarda yoğun mermer kullanımı kente bambaşka bir görünüm vermiş, tıpkı Augustus'un Roma'da ardından mermerden bir kent bırakması gibi[116], M.S. 2. yy. tamamlandığında Perge de, Aelius Aristides'in sözleriyle ifade edilecek olursa, *"parlaklık ve güzellikle ışıldamaya başlamıştır"*.

M.S. 1. yy.'ın yapıları, bu döneme dair kanıtlar hala yetersiz ve dağınık olsa da, daha çok kentin kuzeyinde inşa edilmiş, ancak kentin güneyi de çeşitli yapı faaliyetlerinin gösterdiği gibi ihmal edilmemiştir. M.S. 2. yy.'da ise daha programlı bir büyüme göze çarpmaktadır. Yapılar daha çok kentin güneyinde yoğunlaşmıştır (**Lev 3; Plan 1**; **Lev 14; Plan 4**; **Lev, 43; Plan 14**; **Lev. 78, Plan 21; Lev. 79; Plan 22; Lev. 80, Plan 23)**. Oval Avlunun yeniden düzenlenmesi, Hadrianus Dönemi Takı, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum'un (F3 Nymphaeumu) yapım sırasından anlaşıldığı üzere, bu sefer merkez kentin güneyi olmuş, inşa faaliyeti güneyden kuzeye uzanacak şekilde planlanmıştır. Güney Hamam'daki Hadrianus ve Antoninuslar Dönemi eklemeleri ile Antoninuslar Dönemi'nde Macellum ve stoa diplesinin inşası da kentin güneyinde gerçekleşmiştir. Böylece Perge'nin, M.S. 1. yy.'daki doğu-batı doğrultulu ana caddenin belkemiğini oluşturduğu, kuzey kısmındaki merkezi, M.S. 2. yy. ile birlikte, donatılan sütunlar ve arkasındaki dükkanlarla yak. 480 m. boyunca kesintisiz uzanan, böylece kente görünüm açısından belki de tüm yapılardan daha fazla anıtsallık kazandıran kuzey-güney doğrultulu cadde ana damarı oluşturmak üzere güneye kaymıştır. Bu noktada, M.S. 2. yy.'da ortaya çıkan, kentin aksı ile alakalı bir

[116] Augustus, **Res Gestae Divi Augusti**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/resgestae1.html, 28.10.07, 19-21; Suetonius, **De Vita Caesarum, Divi Augusti**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.html#28, 28.10.07, 28-29.

farklılığa dikkat çekmek gerekir. Kuzey-güney doğrultulu ana caddenin ilk kısmı, Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Hadrianus Dönemi Takı ve Güney Hamam güneybatıya yönlendirilmiştir. Bu yönlenme kentin bu kısmının en erken aksı gibi görünmektedir. Ancak, bu yapıların doğusunda kalan Macellum, bu yönlendirmeden farklı olarak kuzey-güney doğrultusunda planlanmıştır. Kuzey-güney doğrultulu ana cadde ile surlar arasındaki arazi ise, çok kesin olmamakla beraber, birbirini dik kesen doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu sokaklarla dikdörtgen insulalara ayrılmıştır[117]. Bu insulalar kentin doğusunda daha düzenli, batısında ise nispeten daha düzensiz görünmektedirler. İçerdikleri alanların ise yoğunlukla konut yapıları tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır[118]. İşte bu noktada W. Martini yeni bir görüş ortaya atmaktadır: M.S. 2. yy.'da kentin doğu kısmı yeniden yönlendirilmiş, Macellum ile birlikte doğu yarıdaki diğer yapılar, kuzey-güney doğrultulu ana caddeyi tam doğu-batı yönünde dik kesen ve insulaları oluşturan sokakların belirlediği bu yönlendirmeye uymuştur. Kentin batı yarısı ise hafif güneybatı doğrultulu "Geç Hellenistik" aksı korumuştur. W. Martini, kentin doğu yarısının yeniden planlanıp, yönlendirilmesinin Plancia Magna tarafından yaptırılmış olabileceğini, mezarının ise Geç Dönem Kent Kapısının yak. 165 m. güneyinde[119], sur dışına çıkan kuzey-güney doğrultulu ana caddenin hemen doğu kenarında bulunmasının bu ihtimali

[117] Sadece bir sezon yapılan topografik araştırmalar neticesinde Macellumun kuzeyinde uzanan, kuzey-güney doğrultulu ana caddeye paralel, genişlikleri 3,75 m. ila 5,20 m. arasında değişen 6 sokak saptanmıştır. Kent planında görülen kesik çizgili sokaklar ise, buradan yola çıkarak tahmin edilen olası sokakları göstermektedir. Bkz.: İnan, **Perge Kazısı 1975 Çalışmaları**, s. 703.

[118] Kentin doğu yarısında, Hellenistik doğu surların yakınındaki doğu yarısındaki insulaların, güneyden kuzeye doğru 6. sokağının hemen kuzeyini kapsayan insulada 1989-1998 yıllarında, Perge'nin konut mimarisini anlamak amacıyla kazılar yapılmıştır. Bu kazılar neticesinde ortaya çıkarılan konutlar daha çok M.S. 5. yy. konut mimarisini yansıtıyor olsalar da, plan bakımından Hellenistik peristylli evlerin geleneğini devam ettirmektedirler. Sadece bir insulanın kazılmasıyla ulaşılan bu sonuçlar, M.S.1-2. yy.'lar için fazla bir kanıt sunmasalar da, arazide görülen söve kalıntıları kentin doğu ve batısındaki insulaların yoğun konut yerleşimine ayrıldığına işaret etmektedirler. Diğer insulalarda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait kanıtlar verebilecek konutların bulunduğu çok yüksek ihtimaldir. Söz konusu konut kazıları için bkz.: Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu,** s. 599; **Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu**, s. 108-109; **Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu**, s. 42; **Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu**, s. 82-83; "Anadolu'da Antik Çağ'da Konut", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, **International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages**, Ed. A. Dinçol, İstanbul, Ege Yayınları, 1996, s. 395-404; **The Founding of Perge**, s. 183; **Perge Kazıları**, 245-246; **Zur Geschichte der Ausgrabung in Perge**, s. 9-11; **Perge**, s. 296-297; Turgut Haci Zeyrek, **"Perge Doğu Konut Alanı 1989-1998 Kazılarında Ortaya Çıkarılan Evler. Mimari Açıdan Bir Değerlendirme"**, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, b.a.

[119] Plancia Magna'nın mezarı için bkz. yuk.: **III.C.**, dipnot 76; Yazıtı için bkz.: **Ek, no: 29.**

güçlendirdiğini ileri sürmektedir[120]. Kentin doğu ve batısının ne zaman insulalara ayrıldığı çok belirgin olmasa da, bunun iyice ovaya yayıldığı Roma İmparatorluk Dönemi başlarında gerçekleştirilmiş olması mümkündür. Hatta tek bir seferde değil, kent güneye yayılmaya devam ettikçe eklemelerle tamamlandığı da düşünülebilir. Doğu yarının ise, batıdan daha farklı olduğu, daha düzenli ve farklı bir aksta yeniden planlandığı açık olmakla birlikte, bunun Plancia Magna'nın finansörlüğünü üstlendiği yapı programları çerçevesinde ele alınmasını gerektirecek sağlam bir kanıt henüz bulunmamaktadır.

M.S. 2. yy.'da Perge'nin güneyi merkezi konuma yükselmeye başlayıp, yapı faaliyetlerinin burada yoğunlaşmasına rağmen, kentin M.S. 1. yy.'da kuzeyde bulunan merkezi ihmal edilmemiştir. Herşeyden önce doğu-batı doğrultulu ana cadde, aynı kuzey-güney ana caddesi gibi Hadrianus Dönemi'nde sütunlarla donatılıp, arkasına dükkanların yerleştirilmesiyle, diğerinden daha küçük ölçekli olsa da, daha donanımlı bir ticaret ve sosyal buluşma mekanı hüviyetine bürünmüştür. Bununla birlikte, bu caddenin batı kısmına paralel uzanan Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın'da güney ve batı cephesi mermer levhalarla kaplanmış, böylece kendisi daha estetik ve anıtsal bir görünüm kazanmakla kalmamış, caddeye de ayrı bir seçkin görünüm katmıştır. Tüm bunlar doğu-batı doğrultulu ana caddenin kent için hala çok önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu da doğaldır, nitekim kentin ekonomik refahına temel olan ticaretin ana damarlarından belki de en önemlisi olan limanına ulaşmak için hala bu yol kullanılıyor olmalıydı. İhraç ve ithal metası bu cadde üzerinden, doğu kapısına getiriliyor ve ovadan devam eden yolla limana veya kente ulaştırılıyordu. Buradan kente ulaşan tüccarların da kente ilk girdikleri yer, konumu hala belirlenemeyen Doğu Kapı ve dolayısıyla doğu-batı doğrultulu ana caddeydi. Perge'nin kendini bir liman kenti olarak tanımlaması ve bundan yüzyıllar boyunca yararlandığının en belirgin göstergesi, Gallienus Dönemi kent sikkelerinde bile (M.S. 253-268) arka yüzünde kalyon betimi bulunan sikkeler kesmesidir[121]. Diğer yandan bu cadde, kuzey-güney doğrultulu cadde güneye, Magydos ve Attaleia'ya yol verirken, kentin Batı Nekropolisi'nden geçerek

[120] Martini, "Perge und seine Akropolis. Zur Funktion der Akropolis in der frühen und mittleren Kaiserzeit"**, 65. Yaşında Haluk Abbasoğlu'na Armağan. (Baskıda).**

[121] Sikkeler için bkz.: **SNG, France 3, Cabinet de Médailles, Pamphylie Pisidie Lycaonie Galatie,** Ed.: Edoardo Levante, Zürich, Numismatica Ars Classica, 1994, no. 567, 599.

batıya, kentin tarımsal hinterlandının önemli bir yerleşimi olan Lyrboton Kome üzerinden Döşemealtı ve kuzeye, Pisidia ve Galatia'nın içlerine yol veriyordu. Caddenin M.S. 3. yy.'da hala önemli olduğunu gösterir başka bir delil ise, M.S. 3. yy.'da batı çıkışına büyük bir hamam kompleksi olan Kuzey Hamam'ın inşa edilmiş olmasıdır. Güney Hamam'dan daha küçük ölçekli olarak inşa edilen bu hamam, boyutları açısından yine de oldukça anıtsaldır ve kentin bu kısmının ihtiyacını karşılayacak ölçülerdedir. Kuzey Hamam aynı zamanda, kente batıdan gelenler için de kente girmeden önce bir dinlenme ve temizlenme işlevi görüyordu[122]. Bu caddenin M.S. 1. yy.'dan sonraki dönemlerde önemini koruduğunu kanıtlayan bir başka yapı ise, batıda kentten çıktığı yerde, surun muhtemelen M.S. 3. yy.'da Kuzey Hamam'ı da içine alacak şekilde genişletilmesi ve kuzeybatı yönüne bakan büyük bir kapının (Batı Kapı) inşa edilmiş olmasıdır[123] **(Lev. 69, Res. 85)**.

Doğu-batı doğrultulu ana caddenin Batı Kapı'dan çıktığı yerde hemen kentin Batı Nekropolisi başlar. Yolun çıktığı alanın iki yanında lahitler sıralıdır. Bu yol kuzeye ve güneye doğru çeşitli sokaklara ayrılarak, kenarına sıralanmış çok çeşitli mezarlarla tam anlamıyla bir ölüler kenti oluşturuyordu . 1997 yılında sistemli olarak kazılmaya başlanan alanda şimdiye kadar bulunan çok sayıda ve tipteki mezarlar arasında, özellikle üç mezar yapısı M.S. 2. yy.'da Perge'de ulaşılan refahın ve mimari gelişimin açık delilleridir . Bunlardan ikisi (M1 ve M2), "mezar evi" tipinde planlanmıştır. Her ikisi de M.S. 3. yy. başına tarihlense de, kentin ulaştığı refahın M.S. 3. yy. başında da devam ettiğini kanıtlarlar. 2003 yılında bulunan M9 ise, mimarisinin anıtsallığıyla göze çarpar. Kesme kireçtaşından inşa edilmiş, krepislerle yükseltilmiş M9 Mezar Yapısına ait her iki mezar odasının tabanı figürlü mozaik ile bezenmiştir. Bu mezar ince bir beğeninin, usta ellerden çıkmış, döneminin mimarisinin en iyi örneğidir **(Lev. 81, Res. 93)**. Bahsedilen mezarlar kent içinde M.S. 2. yy.'da görülen mimari canlanmanın, nekropolisteki en belirgin yansımalarıdır[124].

---

[122] Kuzey Hamam için bkz.: Mansel, **1968 Perge Kazısına Dair Ön Rapor**, s. 95; **1969 Yılı Perge Kazılarına Dair Ön Rapor**, s. 488; Abbasoğlu, **Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları,** s. 110-116; Ferrinton, **Imperial Bath Buildings in South-West Asia Minor**, s. 53; Abbasoğlu, **Pamphylia Hamamları**, s.1-9.

[123] Batı Kapı için bkz.: Türkmen, **Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler**, s.80-81, 95.

[124] Perge Batı Nekropolisi ve söz konusu mezar yapıları için : Mansel-Akarca, **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**, b.a.; Abbasoğlu, **Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu**, s. 111; **Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu**, s. 43; **Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu**, s. 83-84; **Perge 2002**, s. 30-32;

C. Kentsel Gelişimi Etkileyen Faktörler

Perge'nin asıl olarak M.S. 1. yy.'da başlayan kentsel dönüşüm sürecinin M.S. 2. yy. sonuna, hatta M.S. 3. yy. başına kadar süren tedrici artışını sağlayan çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerin ortaya çıkmasını sağlayan şartlar ise, yukarıda belirtildiği üzere, kesintisiz iki yüzyıl süren barış ve refah dönemi, yani Pax Romana'dır.

Pax Romana Dönemi öncesinde zaten yüzyıllar boyunca güçlü bir Hellenizasyona maruz kalan Küçük Asia, bir sonraki safhada, aslında M.Ö. 2. yy. sonundan itibaren kendini göstermeye başlayan ve Romanizasyon olarak adlandırılan yeni bir kültürel olguyla karşı karşıya kalmıştır.

Aslen Romanizasyon olgusunun kendi tanımı da oldukça problemli ve çok yönlüdür. Bu olgu üzerine ittifak edilmiş ortak bir görüş yoktur ve parametrelerinin ne olduğunu saptamak da, konunun kompleksliğinden dolayı çok zordur[125]. Romanizasyon sürecinin artık, terimin adını ilk olarak belirleyen F. Haverfield'in belirlediği şekilde "Roma Eyaletlerine verilen bir uygarlığı" tanımlamaktan çok farklı olduğu anlaşılmıştır[126]. M. Rostovtzeff ise Romanizasyonu, "Egemen devlet ve halkı tarafından sunulan daha yüksek bir yaşam formunun doğal çekiciliği" şeklinde yorumlamış ve bu sebepten eyaletlerde görülen Roma kültür adaptasyonunun doğal ve gönüllü olduğunu belirterek, durumun doğasına biraz daha yaklaşan bir tanımlamayı tercih etmiştir[127]. Daha çok bir asimilasyonu çağrıştıran bu görüşleri daha yumuşatan bir tanımlama ise M.E. Swoboda'dan gelmiştir. O'na göre süreç bir asimilasyondan çok, akkültürasyon özellikleri göstermektedir[128]. Aynı zamanda Romanizasyon ani gerçekleşmiş, çabuk ve tam bir asimilasyon değildir. Çünkü

Perge 2003, s. 47-48; **2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları**, s. 69; Perge 2005, s. 47-48; Perge 2006, s. 54-46. Ayrıca bkz.: Abbasoğlu, **Perge Kazıları**, s. 246; **Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge**, s. 9-11; **Perge**, s. 298-301; Özdizbay, **Perge Batı Nekropolisi'nden bir Mezar Yapısı**, s. 483-484., Özgür Turak, "Artemon'un Kenotaphionu", **65. Yaşında Haluk Abbasoğlu'na Armağan**, (Baskıda).

[125] D.B. Saddington, "The Parameters of Romanization", **Roman Frontier Studies 1989**, Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies**,** Ed.: V.A. Maxfield, M.J. Dobson, Exeter, Exeter University Press, 1991, s. 413-418.

[126] F. Haverfield'in görüşü için bkz.: Francis Haverfield, **The Romanization of Roman Britain**, Londra, Henry Frowde Publications, 1923, s.11.

[127] Michael Rostovtzeff, **The Social and Economic History of the Roman Empire**, Oxford, Biblo & Tannen Publishers, 1957, s.131-149.

[128] M.E. Swoboda, "Zur Frage Romanization", **AnzWien 100**, 1963, s. 159-160.

kimlikler yüzyıllar içerisinde değişirler[129]. Bununla birlikte, böyle bir sürecin olmadığını ve adlandırmanın yanlışlığını vurgulayan bilim insanları dahi vardır [130]

Romanizasyonu kendi içerisinde durağan, değişmez bir süreç olarak algılamak da, bu süreci yanlış kavramaya ve üzerinden hatalı sonuç çıkartılmasına yol açar. Çünkü Romanizasyonun kaynağını oluşturan Roma Kültürü de çok yönlüdür, saf değildir ve zaman içerisinde çevre kültürlerle girdiği etkileşimler sonucu değişmiştir[131]. Buna ek olarak merkez ve eyaletler, Batı ve Doğu, zengin ve fakir, kent ve kırsal alandaki kontrast da Roma İmparatorluğu'nun temel özelliklerini oluşturuyordu[132]. Buradan hareketle, imparatorluğun eyaletlerinin sahip olduğu kültürler çok farklı özellikler içerdiğinden, eğer varsa, Romanizasyon her bir bölgede farklı bir süreç olarak işlemiştir[133]. Ayrıca bu olguya dair yazılı ve materyal kanıtlar çoğunlukla yüksek tabakaya ait olduğundan, sürecin etkisi de farklı sınıflar üzerinde farklı etki ve yoğunlukta gerçekleşmiş olmalıdır[134]. Bazı eyaletlerde, özellikle batıda Roma günlük yaşamı, mimarisi, dili gibi belirleyici öğeler yerli kültüre baskın çıkmış (Britannia, Gallia, Hispania ve Africa gibi), doğuda, özellikle Yunan kültür çevrenine dahil bölgelerde ise bu daha yüzeysel kalmıştır. Bir başka deyişle, Roma batıdaki kentleşememiş, barbar olarak nitelendirdiği kavimlere kendi "*humanitas*"ını tanıtmaya çalışmış, düzeni tesis etmiştir. Yunan Doğu'da ise bilinen düzen ve disiplini restore etmeye çalışmıştır[135]. Bunu yaparken de aslen daha çok batıda kentleşme faaliyetlerini temel politika olarak ele almış[136], düzenini bu çerçeve içinde oturtmuştur. Yunan kökenli doğuda da, Hellenistik kültürün tamamıyla nüfuz edemediği bölgelerde kentler ve koloniler kurulmuştur, ancak bu batıya göre çok daha azdır. Doğuda, özellikle Küçük Asia'da burada daha önceden var olan kentler

[129] Susanne Philhofer, **Romanizierung in Kilikien?, Das Zeugnis der Inschriften**, Münih, Herbert Utz Verlag, 2005, s. 11.
[130] Romanizasyonu basitçe bir akkültürasyon olarak gören ve bu süreci, Karayiplere ait Creol dilinden çıkmış linguistik bir tanımlama ile karşılaştırıp açıklamaya çalışan görüş için bkz.: Jane Webster, "Creolizing the Roman Provinces", **AJA 105**, 2001, s. 209-225.
[131] Philhofer, **Romanizierung in Kilikien**, s. 9.
[132] Greg Woolf, **Becoming Roman. The Origins of Provincial Civilization in Gaul**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 7.
[133] Philhofer, **Romanizierung in Kilikien?**, s. 14.
[134] Waelkens, **Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia**, s. 312.
[135] **a.y.**
[136] Macro, **Cities of Asia Minor under the Roman Imperium**, s. 673.

büyütülmüş, birçok yeni yapıyla donatılmış, Hellenistik kültürün kurulan güven ve refah ortamı içinde devamı teşvik edilmiştir.

Görünen odur ki, Romanizasyon İmparatorluğun bilinçli olarak planladığı, yerel kültürler üzerinde bir kültür emperyalizmi oluşturma amaçlı bir politika değildi. Planlı olmaktan çok kendiliğinden, çabuk olmaktan çok tedricen gerçekleşmişti. Yani, ulaşılması gereken bir amaç değil, kültürlerin karşılaşması sonucu ortaya çıkmış bir fenomendi[137].

Roma kültürü, Doğuda, aslında kendi kültürünün de önemli yapıtaşlarını oluşturan Hellenistik kültür ile karşılaştı ve bunun üzerine direkt olarak kendi kültüründen aktarabileceği çok fazla bir şey yoktu. Bu durumda gerçek anlamda bir kültür füzyonu ortaya çıktı. Greko-Romen olarak adlandırılan bu kültür, aslında çağının ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak şekilde evrimleşmişti. Greko-Romen kültür çevreni içerisinde, "polis" karakteri ve anlayışını koruyan Yunan kentleri, Roma hakimiyeti altında kültürlerinde bir baskı hissetmeyip, kültürel bir kırılmaya uğramadılar. Aksine, bu yeni ve verimli ortamda Hellenistik Kültür gelişimini yeni etkiler alarak ve dönüşerek sürdürdü. Roma'nın hakimiyetindeydiler ve yönetimleri eyalet valilerinin kontrolündeydi. Güvenlikleri Roma ordusu tarafından sağlanıyor, bu güven ortamında ticari ve kültürel ilişkiler daha verimli oluyordu. Bu yapı içerisinde kendi iç özerkliklerini korumalarına da izin verildi. Geleneksel "polis" yönetim organları olan demos, boule, ekklesia ve bazılarında gerousia kurumlarını koruyabildiler. Nitekim Perge'de de demos, boule ve gerousia kurumlarının varlıkları yazıtlardan bilinmektedir. Kentteki gymnasiarkhos, agoranomos, demiourgos, stephanephoros ve strategos gibi diğer memuriyetler de, eski etkilerini kaybetseler de, hala kent yaşamında önemli roller oynuyordu[138]. Kişiler, Roma vatandaşlığı almış olsa dahi, hala kendi "polis"lerinin vatandaşı olmakla övünüyor, yüksek tabakadakiler bu motivasyonla kentlerine çok önemli katkılarda bulunuyorlardı. G. Wolf bu konuda çok isabetli olarak şunları yazar: "*Yunanlar, en azından kısmen Yunan olarak kaldı. Çünkü Romalılar buna izin verdi….. Diğer yandan Hellenizm'in*

[137] Leonard A. Curchin, **The Romanization of Central Spain. Complexity, Diversity and Change in a Provincial Hinterland**, Londra-New York, Routledge, 2004, s. 14; ayrıca bkz.: Philhofer, **Romanizierung in Kilikien?**, s. 13.

[138] Roma hakimiyeti altında Yunan kültürünün devamı için özellikle bkz.: Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, s. 636-659; Macro, **The Cities of Asia Minor under Roman Imperium**, s. 674;

esnekliği sonucu, kendi kimlikleri üzerinde herhangi bir baskı hissetmeksizin hem materyal kültürde hem de kentlerinin politik yaşamındaki değişimleri kabullendiler"[139].

Hellenistik Doğu'da Roma yönetiminde Romanizasyonun belirli ve baskın bir politika olmadığı öylesine açıktı ki, Augustus'un Roma örneğine göre Pisidia'da kurduğu ve veteran Latin dilli askerlerini yerleştirdiği sekiz koloni bile (*colonia civium Romanorum*) zaman içinde yerel kültür tarafından özümsendi ve bu engellenmedi. Bu kentlerde kullanılan baskın dil Yunanca oldu[140]. İmparatorluğun doğusundaki kentlerin Hellenistik geleneğe bağlı olduğu, Galatia'daki Tyndameni kabilesinin imparatordan kent statüsü istediklerinde bir *colonia* ya da *municipium* değil, bir "polis" istemelerinden de açıkça bellidir. Nitekim Septimius Severus da, Mısır'da yaptığı gibi düşük statüdeki toplumlara Roma değil Yunan kurumları vermeyi tercih etmiştir[141]. Durum öyle bir safhaya varmıştı ki, Küçük Asia örneğinde, özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi'nde çeşitli amaçlarla "polis"lere yerleşen İtalik kökenliler bile, Roma vatandaşlıklarının yanısıra, kendilerini ait oldukları polislerin vatandaşı olarak görüyor, kendilerini buna göre kimliklendiriyorlardı. Yani bir bakıma Hellenize olmuşlardı[142]. Perge ve diğer Pamphylia kentlerindeki Romalılar *"Sympoliteumenoi Rhomaioi"* idi.

Bağlılık, sadakat önemliydi ve imparatora yakın olmanın anlamı Latince kullanmaktı. Latince, genel olarak İtalik kökenlilerin mezar yazıtlarında ilk geliyor, arkasından Yunanca versiyonu yazılıyordu. *Senator* sınıfından bir Romalı olarak aile imparatorluk evi ile ilgili özel bağını belirtiyordu, bunlar aynı zamanda eski bir "polis"in vatandaşlarıydılar[143]. Buna Perge'den en iyi örnek, İtalik kökenli Plancii Vari'den Plancia Magna'dır. Kendisi kentin kızı (Πόλεως Θυγάτηρ) olarak adlandırılmış, kenti için birçok bağışlarda bulunmuş, öldüğünde kendisi için

[139] Greg Woolf, "Becoming Roman, Staying Greek. Culture, Identity and the Civilizing Process in the Roman East", **ProcCambrPhilSoc 40**, 1994, s.131.
[140] Fikret Yegül, "Memory, metaphor, and meaning in the cities of Asia Minor", **Romanization and the City. Creation, Transformations, and Failures**, **JRA Supplementary Series 38**, Ed.: E. Fentress, 2000, s. 133-153.
[141] Garnsey, **The Roman Empire: Economy, Society and Culture**, s. 189.
[142] İtalik kökenlilerin Hellenize olmalarına dair bkz.: Ramsay Mac Mullen, "Hellenizing the Romans (2nd Century B.C.), **Historia 40**, 1991, s. 419-438.
[143] Levick, **How different from us**, s. 265-267.

yaptırılan mezar yapısının yazıtı bile, kalan kısmından anlaşıldığı kadarıyla, Eski Yunanca yazılmıştır[144].

Perge'den yayınlanmış olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait toplam 252 yazıtın sadece 28 tanesi Latince'dir ve bunlardan 12 tanesi de çift dillidir. Latince yazıtların hepsi de Latin kökenli yöneticilerle ilgilidir[145]. Perge'deki yazıtların oranındaki bu dağılım, İmparatorluğun doğusunda Yunanca konuşan halkın kendini hiçbir zaman "*Romani*" olarak değil, bunun yerine "Rhomaioi" şeklinde adlandırmasını tercih etmesiyle de bire bir uyuşmaktadır[146].

Bu durumda en azından imparatorluğun doğusu için, devlet eliyle yönlendirilmiş, dayatılmış bir Romanizasyonun varlığı pek mümkün görünmemektedir. Doğudaki duruma daha çok, Millett'in tanımladığı "Kendiliğinden-Gönüllü Romanizasyon (Self Romanization)" tanımı uymaktadır[147]. Buna göre, kentlerin yerel aristokratları kendi sosyal konumları ve ekonomik avantajlarını yükseltmek için kendilerini Romalı olarak tanımlamış, Roma vatandaşlığı almak için çalışmış, kentlerinde imparatorlara adanmış yapılar bağışlamış, İmparatorluk Kültünü kurmak ve başrahipliğini yapmak için yarışmış, imparatorlar onuruna festivaller tesis etmişlerdir. Benzer aktiviteler kentlerin İtalik kökenli vatandaşlarında da görülüyordu. Bir çoğu Roma vatandaşlığına zaten sahip olan bu kişiler, vatandaşı oldukları polisler için yerli ailelerden hiç de geri kalmayan bağışlarda bulunuyorlar, İmparatorluk çevresi ile ilişkilerini sıkı tutmaya çalışıyorlardı. Perge'den İtalik kökenli Iulii Cornuti ve Plancii Vari ailesi buna en açık örnekleri oluştururlar[148].

Kişisel bağışlar/"euergesia" Perge'de çok belirgin şekilde izlenebilmektedir ve kentin M.S. 1. ve 2. yy.'lardaki çarpıcı mimari dönüşümünün en etkili dinamiğini oluşturmuştur. M.S. 1. yy.'da Perge'de kişisel bağışlarla yaptırılan yapılardan Nero ya da Claudius Dönemi'den İtalik kökenli C.Iulius Cornutus Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nı[149], yine İtalik kökenli senator sınıfından M.

[144] Plancia Magna ve mezar yazıtı için için bkz. yuk.: **III.C.**, dipnot 76 ve **Ek, no: 29.**
[145] Eck, **Latein als Sprache**, s. 644.
[146] Yegül, **Memory, metaphor, and meaning in the cities of Asia Minor**, s. 135.
[147] Waelkens, **Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia**, s. 312, 360.
[148] Iulii Cornuti için bkz. yuk.: **III.A.**, Plancii Vari için bkz. yuk.: **III.C.**
[149] C. Iulius Cornutus için bkz. yuk.: **III.A.**; Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk.: **II.A.1.**

Plancius (Rutilius) Varus Nero Dönemi'nde muhtemelen Tiyatro'yu[150], Flaviuslar Dönemi'nde, M.Plancius Varus'un oğlu C. Plancius Varus Güney Hamam'daki aleipterion ya da Güney Hamam'ın tümünü[151], Cornutus ailesiyle bağlantılı olması gereken Gnaeus Postumius Cornutus Güney Hamam'da himatiophylakiondaki on iki sütunlu yapı ve laconicumu[152] kendi ceplerinden finanse ederek yaptırtmışlardır. Kavşakta bulunan Flaviuslar Hanedanı ve kentin tanrılarına adanmış Tak ise, yerli bir aileden geldikleri açık olan Demetrios ve Apollonios kardeşler tarafından yaptırılmıştır[153]. Tak, açıkça bu yerli ailenin Roma ile olan ilişkilerini güçlendirmek, kendileri ve kentlerinin hem imparatorlara hem de kendi tanrılarına sadık olduklarını kanıtlamak amacıyla yaptırılmış bir yapıdır. Burada ilginç olan tamamen Roma tarzı bir yapı olan onurlandırma takında, yine imparatorluğa adanan bir yapıda Latince değil de, Eski Yunanca kullanılmasıdır. Bu kardeşlerden Apollonios, muhtemelen daha sonradan Roma vatandaşlığı kazanarak Tiberius Claudius Apollonios adını almış ve Bouleuterion'u onartmıştır[154]. Demetrios-Apollonios (Tiberius Claudius Apollonios?) kardeşlerin bu yaptıkları Gönüllü Romanizasyon'a da çok iyi örneklerdir. M.S. 2. yy.'da ise, Hadrianus Dönemi'nde, Plancia Magna'nın Oval Avluyu yeniden planlayıp bir şeref avlusu haline dönüştürmesi, özellikle Hadrianus'un ailesini içeren, ancak, muhtemelen *damnatio memoriae*ye uğramamış tüm imparatorları kapsayan bir heykel programıyla donattığı ve vatana adadığı anıtsal tak[155], kuzey-güney doğrultulu ana caddenin (belki de doğu-batı doğrultulu caddenin) ortak bir euergesia bilinciyle sütunlu hale dönüştürülmesi[156], Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun saptanamayan bir euergetes tarafından yaptırılması[157], Antoninuslar Dönemi'nde yerli ya da İtalik olduğu kesin olarak belirlenemeyen Claudius Piso tarafından Güney Hamam'ın VII nolu mekanının kaliteli heykellerle donatılması ve belki de hamamın bu kısmının bir mouseion olarak

[150] Marcus Plancius (Rutilius) Varus için bkz. yuk.: **III.C.**; Tiyatro için bkz. yuk.: **II.B.1.**
[151] C.Plancius Varus için bkz. yuk.: **III.C.**, aleipterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(1).**
[152] Gnaeus Postumius Cornutus için bkz. yuk.: **III.D.2.**; himatiophylakion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(2)**; laconicum için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(3)**.
[153] Apollonios oğlu Demetrios-Apollonios kardeşler için bkz. yuk.: **III.B.**; Tak için bkz. yuk.: **II.A.2.**
[154] Tiberius Claudius Apollonios için bkz. yuk.: **III.B.**
[155] Plancia Magna için bkz. yuk.: **III.C**.; Oval Avlu ve Hadrianus Dönemi Takı için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[156] Kuzey Güney Doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz. yuk.: **II.B.3**; doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz. yuk.: **II.B.4.**
[157] Akropolis Kuzey Eteğindeki Nymphaeum (F3) için bkz. yuk.: **II.A.5.**

düzenlenmesi[158], *senator* sınıfından Tiberius Claudius Vibianus Tertullus tarafından Macellumun stoa diplesi ve hangi palaistrada olduğu kesin olmayan bir sphairisterion ve Güney Hamam'ın natatiosunu yaptırılması[159] aslen Hellenistik Dönem'e kadar geriye giden "Euergesia" (Hayırhahlık, Hayırseverlik) olgusunun yapı euergesiaları kapsamına giren en çarpıcı örneklerindendir.

Kentin zengin aristokratları eliyle gerçekleştirilen ve birçok alanı kapsayan bu hayırseverlik faaliyetlerini motive eden faktörlerden biri vatanseverlikleridir (φιλόπατρις=vatansever). Bir başka faktör ise Yunan halk karakterindeki agonistik yapıydı. Nitekim euergetai'ın onurlandırma yazıtlarında kullanılan terminolojinin yarışma terminolojisiyle aynı olduğu saptanmıştır[160]. Tabii durum kentler ölçeğinde de hareketli bir rekabete varıyor[161] ve birçok kent bu dönemde kendi hayırseverlerinin bağışlarıyla birçok yapıyla süsleniyor, çeşitli festivaller organize ediliyor, Roma ile ilişkilerini bu elit tabaka sayesinde sağlıyor ve güçlendiriyor, çeşitli imtiyazlar koparmaya çalışıyordu. Bu durum özellikle Pamphylia kentlerinde çok açıktır ve Roma İmparatorluk Çağı'nda özellikle Perge ve Side arasındaki çekişme çok belirgin bir örneğini verir[162]. Kişiler ve kentler arasındaki rekabeti tetikleyen bir başka kavram ise, aslında Klasik Çağ Atinası'nda kötü bir kavram olarak algılanan, fakat Hellenistik Dönem'den itibaren bir amaç haline gelen onurseverlik (φιλοτιμία) ve ünseverlikti (φιλοδοξία) idi[163]. Ancak, tüm bunlarla beraber "euergesia"nın kökeninde yatan mantık, Antik Çağ sosyal ilişkileri ve buradan daha öte kentler ve devletler arası politikanın da aracı haline gelmiş

---

[158] Claudius Piso için bkz. yuk.: **III.D.3**; mouseion için bkz. yuk.: **II.3.b.(5)**.

[159] Macellum'un stoa diplesi için bkz. yuk.: **II.A.6**; sphairisterion için bkz. yuk.: **II.A.3.b.(4)**; natatio için bkz. yuk.: **II.A.3.a**; Tiberius Claudius Vibianus Tertullus için bkz. yuk.: **III.D.4.**

[160] Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia**, s. 141; P. Gauthier, **Les Cités Grecques et Leurs Bienfaiteurs, BCH Supp. 12**, 1985, s. 12.

[161] Küçük Asia kentleri arasındaki rekabet için bkz.: Lepelly, **Rom und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44 v. Chr.- 260 n. Chr,** s. 368-369; Winter, **Staatliche Baupolitik un Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s. 54-61. M.S. 2. yy.'ın ilk yarısında Küçük Asia kentleri arasında yeni yapı inşa etme konusundaki yarış artık bir histeri şeklini almıştı. Birçok kent altından kalkamayacağı büyük yapı projelerine başlıyor, sadece gösterişe yönelik yapı faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Tabii bu durumda ciddi finansal sorun ve darboğaza batıyorlardı. Bu sebepten söz konusu yy.'da birçok İmparatorluk legatus'u, Genç Plinius örneğinde görüldüğü gibi, *ad corrigendum statum liberarum civitates* unvanıyla, finansal sorunları düzene sokmak için görevlendirilmişlerdir. Bkz.: **a.e.**, s.60-61.

[162] Perge ve Side ile diğer Pamphylia kentleri arasındaki rekabet için bkz.: Levick, **How different from us,** s. 263-264; Nollé, **Die feindlichen Schwestern- Betrachtungen zur Rivaelitat der pamphylischen Staedte**, b.a.

[163] Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia**, s. 141.

"*do ut des*" mantığıdır. "Ben sana veriyorum, o halde sen de bana ver" düşüncesini içeren bu mantık, aslında Roma İmparatorluk Dönemi'nde gönüllü olarak Romalılaşmaya meyilli aristokrat tabakada, önce Roma vatandaşlığı elde etme, daha sonra da *senator* ve *equites* (atlı) sınıfına dahil olma tutkusu için bir altyapı oluşturuyordu. Nitekim Küçük Asia'daki *senator* sayısı M.S. I. yy.'da %17 idi, M.S. 2. yy. sonunda ise bu sayı %58'e yükselmişti[164]. Perge'den ise bu sınıfa yükselmiş dört kişi bilinir ki bunlar, M. Plancius (Rutilius) Varus, C. Iulius Cornutus Tertullus, C. Iulius Plancius Varus Cornutus ve muhtemelen Pergeli olan Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'tur. Bunlardan ilk üçü kesin olarak İtalik kökenli olmakla beraber, sonuncusunun kökeni kesin olarak belirlenemiştir. Atlı sınıfından kişilere ait Perge'den yazıtlar olsa da, bunların Pergeli olup olmadığı belirlenememiştir. Görünüş itibariyle Pamphylia ve Perge'de İtalik kökenli aileler devlet hizmetinde yerel ailelerden daha ağırlıklı yer almışlardır[165].

Anlaşılacağı üzere, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nin M.S.'ki 250 yılı boyunca, yerel ve İtalik kökenli aristokratların üstlendikleri "euergesia" faaliyetleri polis organizasyonunun temelini oluşturuyordu. Pax Romana'nın ardından gelen hızlı yapılaşma bu kişilerin de devreye girmelerini gerektirmişti[166]. Kentin temel ihtiyaçları, yeni yapılarla donatılmaları, yönetim işleri hep bu yüksek tabaka tarafından yerine getiriliyordu. Bu durumda, polislerde Klasik ya da kısmen Hellenistik Dönem'deki gibi bir "demokratia" dan bahsedilemez. Geleneksel olarak demokratik bir ortam var gibi yansıtılsa da, kent hakkındaki tüm kararlar bu seçkin tabaka tarafından alınıyor ve böylece aslında tam anlamıyla oligarşik bir yönetim hüküm sürüyordu. Kentlerdeki boule, *senatus*un küçük bir kopyası olarak görülüyordu. Boule üyesi olabilmek için de sağlıklı olmak, zengin ve soylu olmak

---

[164] **a.e.**, s. 168; ayrıca bkz.: Mason Hammond, "The Compozition of the Senate A.D. 68-235", **JRS 47**, 1957, s. 74-81; Halfmann, **Die Senatoren aus den Kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert**, s. 603-650.

[165] Nuray Gökalp, **"Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası"**, Antalya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2001, s. 139.

[166] Winter, **Staatliche Baupolitik un Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s. 205-206. Ayrıca bkz.: Ercan Aşkın, "**Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması**", Mersin, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 189-199.

şartları aranıyordu[167]. Bu durum da imparatorlar tarafından tercih ve teşvik edilen bir yönetim şekliydi. Zira Roma'nın Yunan kentlerindeki toplum üzerinde var olan politik gücü yerel elitler üzerinden elde tutma gibi bir prensibi vardı[168]. Çünkü kendisiyle bağlantı kurmaya hevesli bu kişiler, devletin yüklenmesi gereken birçok sorumluluğu yükleniyor, her fırsatta imparatoru onurlandırıyor ve imparatorluğun egemenliğini, kendilerine sağlanan imtiyazlarla sağlamlaştırıyorlardı.

Kent ileri gelenleri, Roma ile kendi kentleri arasında aracı rolü üstleniyordu[169]. Bu durumda kent için yapılan gönüllü elçilikler de oldukça masraflı ve zahmetli bir euergesia sayılıyordu. Elçilikler, genellikle kentlerin bazı imtiyazlar elde etmesini sağlamak amacıyla yapılmakla beraber, yaptığı bir ihsandan dolayı imparatora teşekkür etmek, imparatorun çağırması, ya da sadece imparatorun doğumgünü kutlamak amacıyla bile yapılabiliyordu[170]. Perge'de bu tür elçiliklere ilk olarak Lysimakhos oğlu Apollonios'da rastlanmaktadır. Kendisi Tiberius Dönemi'nde veliaht prens Germanicus Caesar'a, Doğu görevi sırasında, eşlik etmiştir. Roma'ya da kendi kesesinden elçi olarak gitmiştir. Ancak Roma'ya gidiş nedeni kesinlikle bilinmemektedir. C. Jones, Artemis Pergaia Tapınağı'nın Asyl hakkını korumak için elçilik yaptığı ileri sürse de, buna dair belirgin bir kanıt yoktur. Her halükarda, Lysimakhos oğlu Apollonios'un kişiliğinde, bir euergetes aracılığıyla Perge ve Roma arasında kurulan ilk resmi ilişki gözler önüne serilmektedir[171]. Elçilik aracılığıyla kentine yararlar sağlamaya çalışan bir diğer figür ise Tiberius Claudius Apollonios'tur. Kavşaktaki takı yaptıran Demetrios-Apollonios kardeşlerden, Apollonios ile bir tutulan bu kişi , masraflarını kendi karşılamak suretiyle üç kez Roma'ya elçi olarak gitmiş ve Artemis Pergaia'nın Asyl hakkını teyit ettirmiştir. Muhtemelen sonradan Roma vatandaşlığını almış olan bu kişinin, erzak sıkıntısı esnasında hububat satın alıp, para bağışı yaptığı, seyahat için kentte bulunan

---

[167] Gökalp, **Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası**, s. 121.
[168] Winter, **Staatliche Baupolitik un Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s. 208.
[169] Gökalp, **Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası**,, s. 124.
[170] Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia,** s. 165; Quaß, **Die Honorationenschicht in den Städten des griechischen Osten,** s. 168-178.
[171] Lysimakhos oğlu Apollonios için bkz. yuk.: **III.D.1.**

yabancılar için genel ziyafetler verdiği ve Bouleuterionu kendi kesesinden restore ettirerek çağının "euergetes" karakterine en uygun edimleri yerine getirmiştir[172].

Perge "euergetai"ının bir kenti baştan başa donatabilecek, yanısıra kent organizasyonu içinde hemen her alanda kendini gösterip, yönlendirecek gücünü zenginliğinden aldığına şüphe yoktur. Bu aileler servetlerinin büyük çoğunluğunu sahip oldukları geniş topraklardan elde ediyorlardı. Iulii Cornuti ve Plancii Vari ailelerinin Galatia ve Pisidia ile güçlü ticari bağları ve toprakları olduğu bilinmektedir[173]. Keza Demetrios-Apollonios kardeşlerin Perge territoriumundaki Lyrboton Kome'de büyük zeytin çiftliklerine sahip oldukları da kanıtlanmıştır ve burasının mülkiyeti Hadrianus Dönemi'ne kadar aynı ailede kalmış gibi görünmektedir[174]. Her iki ailenin de, şimdilik kanıt bulunmasa da, Perge territoriumunda da zengin topraklara sahip olabileceğini düşünmek hiç de mantıksız değildir[175]. Ayrıca bu aileler, diğer zengin ve soylu ailelerle akrabalık kurup, etkinliklerini ve varlıklarını katlıyor, bir tür sinerji arayışına giriyorlardı. Nitekim, Plancii Vari'den Plancia Magna ve Iulii Cornuti'den C. Iulius Cornutus Tertullus'un evliliği böyle bir amaca işaret etmekte, Plancia Magna'nın annesinin soyunun da Armenia Kraliyet ailesine bağlanması, bu tür akrabalıklara iyi bir örnek oluşturmaktadır.

"Euergetai"ın kent ile imparator arasındaki ilişkiyi sağlama ve yönetimin meşruiyetini kutsiyetle birleştirip sunma durumuna belki de en iyi örnek İmparator Kültü'dür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentlerin yönetime ve hanedana bağlılığını göstermek için sahip olabileceği en prestijli unvan olan neokorosluk (tapınak bekçiliği) aslen kökenini Hellenistik Kral Kültü'nden almaktadır. M.Ö. 29'da Octavianus'un kendisi ve aile bireyleri için Asia ve Bithynia kentlerine tapınak kurması için izin vermesiyle çok hızlı yayılan bu kültle birlikte kentler, neokorosluk ünvanı için birbirleriyle yarışmaya başlarlar[176]. Politika ve dini bütünleştirerek

---

[172] Tiberius Claudius Apollonios için bkz. yuk.: **III.B.**
[173] Bkz. yuk.: **III.A.**, **III.C.**
[174] Bkz. yuk.: **III.B**.
[175] Pamphylia'daki zengin ailelerin ticari durumları için ayrıca bkz.: Brandt, **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum**, s. 160-169; Kolb, **Lycia et Pamphylia**, s. 105-109; Arca, **Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia,** s. 177-181.
[176] Küçük Asia'da İmparatorluk Kültü için genel olarak bkz.: Ronald Mellor, **ΘΕΑ ΡΩΜΗ, The Worship of Goddess Roma in the Greek World**, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 1975, b.a.; S.R.F. Price, **Rituals and Power: The Roman Imperial Kult in Asia Minor**, Cambridge, Cambridge

kullanışlı bir araca dönüşen İmparator Kültü, Roma'nın meşruiyetini ve propagandasını belki de en etkili yapan faktörlerden biriydi. Bu kült için ya tapınak inşa ediliyor, ya var olan bir tapınak ve kültle İmparator Kültü birleştiriliyor ya da gymnasionlarda bir salon ayrılıyordu, ki Perge'de Güney Hamam'da böyle bir yerin olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır[177]. Perge'de, Macellumun kuzeyindeki caddede (Tacitus Caddesi) bulunan, Tacitus Dönemi'nden (M.S. 275-276) kenti öven bir yazıt[178], Perge'nin Vespasianus Dönemi'nden beri neokoros olduğunu belirtir. Buna göre Pamphylia'da ilk neokorosluk Perge'de görülmektedir. B. Burrel'e göre *Lycia et Pamphylia* Eyaleti'nin İmparator Kültü Tapınağı Vespasianus tarafından bahşedilmiş olsa da, kültün objesi O değildi. Kült Augustus ve Roma adına kurulmuştu[179]. Kentte İmparator Kültü, yine zengin ve bir ailenin, Iulii Cornuti'nin bir üyesi tarafından kurulmuş gibi gözükmektedir. Bu kişi, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nı yaptıran C. Iulius Cornutus'un oğlu C. Iulius Cornutus Bryoninus idi. Yazıtlarda hep İmparator Kültü başrahibi ve on yılda bir yapılan Büyük İmparator Oyunları (Megale Kaisareia) agonotheti olarak vurgulanan görevleri dolayısıyla, Tiberius Claudius Plocamus adlı bir imparator azatlısının da çabalarıyla, Vespasianus Dönemi'nde Perge'de İmparator Kültü'nün kuruluşunun gerçekleştiği düşünülür[180]. Bu ailenin üyelerinden C. Iulius Caesius Cornutus ve Gnaeus Postumius Cornutus ve kardeşi de, yine Flaviuslar Dönemi'nde İmparator Kültü başrahipliği yapmışlardır[181]. Daha sonra bu görevi Plancia Magna'nın da Hadrianus Dönemi'nde üstlenmiş olduğu bilinir[182]. Böylece Iulii Cornuti ailesinin, bu kültün Perge'de kurulması ve yerleşmesini üzerine almış gibi görünmektedir. Hadrianus Dönemi'nde de, güçlenen başka bir aile, Plancii Vari görevi sürdürmüştür. Bu durum, Pamphylia en erken Vespasianus Dönemi'nde diğer Pamphylia ve Lykia kentlerinde de kültün İtalik kökenliler tarafından yapılması ile uyuşmaktadır.

University Press, 1985, b.a.; Barbara Burrel, **Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors**, Leiden-Boston, Brill, 2004, b.a.; Ayrıca bkz.: Mitchell, **Anatolia**, s. 100-117.

[177] Güney Hamam'daki İmparatorluk Kültü Salonu için bkz. yuk.: II.A.3.a.

[178] Yazıt için bkz. yuk.: **I**, dipnot 158.

[179] Burrel, **Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors**, s. 175.

[180] C. Iulius Cornutus Bryoninus ve İmparatorluk Kültü kuruluşundaki etkinliği için bkz. yuk.: **III.A.**, dipnot 24.

[181] C. Iulius Caesius Cornutus için bkz. yuk.: **III.A.**, Gnaeus Postumius Cornutus için bkz. yuk.: **III.D.2.**

[182] Bkz. yuk.: **III.C.**

Anlaşılan Roma ile daha yakın ilişkiler içinde bulunan İtalik aileler bu kültün gelişmesi için çabalamışlardır. Yerli aileler ise bu görevi Traianus Dönemi'nden itibaren üstlenmeye başlamışlardır.[183].

İmparator Kültü ile beraber gerçekleştirilen çeşitli festivaller Roma İmparatorluk Dönemi kentleri için vazgeçilmez bir etkinliktir. İmparatorlar adına kurulan festivaller, kentlerin sadakatini ve hanedanla olan ilişkilerini geliştirmek için kullanılan bir başka araç olarak kullanılmıştır. Oldukça masraf gerektiren bu festivaller de yine kentin zengin aristokratları, yani euergetai tarafından tesis ediliyor ve agonotetesliği üstlenilerek masrafları karşılanıyordu. Perge'nin neokorosluk ünvanını kazanmasının ardından Vespasianus Dönemi'nde kurulan pentaeterik (beş yılda bir yapılan) Megala Kaisareia (Büyük İmparatorluk Oyunları) ve Domitianus tarafından Artemis Tapınağı'na verilen Asyl (sığınma hakkı) hakkının Tiberius Claudius Apollonios'un çabalarıyla kazanılmasının ardından kurulan Artemeseia Vespasianeia'nın (Artemis-Vespasianus Festivali) agonotetesliği en başından birleştirilmiştir[184]. Bunların agonotetesliğini ise dolayısıyla masraflarını yine Iulii Cornutii ailesinin üyeleri üstlenmişlerdir. Bunun yanısıra dinsel olmaktan çok panegyrik bir festival de ya M. Plancius Varus tarafından ya da onu onurlandırmak için kurulmuş olan Themis Vareios'tur. Bu festivalin agonotetesi ve her alandaki galibi de M. Plancius Varus'un torunu C. Iulius Plancius Varus Cornutus'tur[185].

Perge'nin M.S. 1. ve 2. yy.'lardaki mimari ve kültürel dönüşümü için başat faktör euergeai'ın faaliyetleri olsa da, İmparatorların da, kentleri yönetimlerinin odağı olarak belirlemiş politik bir geleneğin uygulayıcıları olarak, birçok yapı ve bayındırlık faaliyetini destekleyip önderlik ettikleri bilinmektedir. Hellenistik Dönem'in karakteristik bir özelliği olan, yöneticilerin bayındırlık faaliyetlerine önderlik etmesi, birçok alanda bu geleneği izleyen Roma tarafında da sürdürülmesi doğaldır. Çünkü bu faaliyetlerin anlamını bulduğu kentler, propaganga ve reprezantasyon için en uygun yerlerdir. Anıtsal ve yararlı yapılarla topluma kendini anlatan, aslında onların da rızasını kazanmaya çalışan İmparatorlar için, ön ayak

[183] Gökalp, **Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası**, s. 135.
[184] Bkz. yuk. : **II.B.1.**, dipnot 409. Artemis Pergaia'nın Asyl hakkının Hellenistik Dönem'den itibaren var olduğunu savunan görüş için bkz. yuk.: **III.B.**
[185] Themis Vareios için bkz. yuk.: **III.C.**

oldukları bayındırlık faaliyetleri, kendilerin ifade etme anlamında en kullanışlı araçlardır. İmparatorluk yapı faaliyetlerinin en önemli ve gerekli kısmını ulaşım için yapılan yollar, köprüler ve limanlar içerir. Çünkü eyaletler ve kentler arası ulaşımın kolaylaşması yönetimin sağlama alınması, tehlike anında legionların bölgeye sevki gibi hayati bir amaca hizmet etmektedir. Bunda askeri amaç birincil olsa da, zaman içerisinde kentler ve kültürler arası iletişimin kolaylaşmasına, Roma'nın dört bir yanına hakim bir imparatorluk halini almasına yardım etmiştir[186]. Bunun dışında doğal afetler sonrası çeşitli kentlerin yeniden yapılanması için yapılan yüklü para ve malzeme yardımları, felakete uğramış kentleri vergiden muaf tutma gibi imtiyazlar, gezileri sırasında bağışladıkları imtiyaz ve yapılar, imparatorların "ktistes" olarak tanımlanmalarına ve kendi propagandalarını en etkili şekilde yapmalarına sebep olmuştur[187]. Buna ek olarak, eyalet yöneticilerinin de kentlere, yapı başta olmak üzere, çeşitli bağışlar yaptığı bilinir. Bu aktivite de yine resmi propagandanın bir aracı olarak kullanılmıştır [188]. Ancak bu noktada, Roma'nın direkt bağışlarda hiçbir zaman çok cömert olmadığını da belirtmek gerekmektedir[189]. Yukarıda da bahsedildiği gibi, imparatorların doğrudan bağışları, kent euergetai'ının yaptıkları yanında, en azından Doğu için, oldukça azdır. Bu durum Perge'de en açık şekilde gözlenebilir. Perge'de bilinen tek imparator bağışı ise Antoninuslar Dönemi'nde, Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'un çabalarıyla muhtemelen Antoninus Pius tarafından hediye edilen ve yapıların iç dekorasyonunda kullanılan Phrygia mermeridir (λίθος Φρυγίων)[190]. Bunun dışında Perge'de doğrudan imparator tarafından finanse edilmiş herhangi başka bir yapı ya da malzeme bağışı bilinmemektedir. Tiberius ya da Caligula Dönemi Galatia legatus Augusti *propraetore*si Titus Helvius Basila'nın ismi ise, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu

[186] Aşkın**, Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması,** s. 48.; Ayrıca bkz.: Stephen Mitchell, "The Administration of Roman Asia Minor from 133 B.C. to A.D. 250", **Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert**, Ed.: W. Eck, E. Müller-Luckner, Münih, Oldenburg, 1999, s. 17-46.

[187] İmparatorların gerçekleştirdiği yapı faaliyetleri için bkz.: Ramsay Macmullen, "Roman Imperial Buildings in the Provinces", **HarvStClPhil 64**, 1959, s. 207-235; Mitchell, **Imperial Buildings in the Eastern Roman Provinces**, s. 333-365; Winter, **Staatliche Baupolitik un Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, s. 67-131.

[188] **a.e.**, 157-166.

[189] Yegül, **Memory, metaphor, and meaning in the cities of Asia Minor**, s. 139.

[190] Yazıt için bkz. yuk.: **III.D.4.**; **Ek, no: 30.**

Caddenin doğusundaki 11 ve 12. insulalar önünde duran yazıtlı arkhitravda geçmektedir. Valinin ismi burada nominativus geçmekle birlikte, bu durum yapıyı finanse ettiği anlamına gelmemektedir. Kendisi sadece yapının açılışını da yapmış olabilir[191]. Nitekim bu duruma benzer bir örnek Demetrios-Apollonios Takı üzerindeki ithaf yazıtında da görülmektedir[192]. Henüz ortaya çıkmamış yazıtların da var olduğu göz önüne alınıp, bu sayının yükseleceği tahmin edilse de, şimdiye kadar bulunan yazıtların içinde kişisel "euergetai" ın oranı, yukarıda bahsedildiği üzere, Perge'nin zengin seçkinlerin çabalarıyla mimari dönüşümünü gerçekleştirmiş olduğu gerçeğine fazla bir etki edecek gibi görünmemektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere, Roma İmparatorluğu'nun M.S. 1. ve 2. yy.'lar boyunca hakimiyeti, genel olarak Küçük Asia ve özel olarak Perge üzerinde birçok sahada etkili olmuş, kentler genel görünümlerinden, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıya kadar birçok alanda değişime uğramıştır. Bütün bu değişimler de aslında, Küçük Asia'nın sınırlı kapalı kısımları dışında, daha önceden var olan güçlü Hellenistik kültürün üzerinden şekillenmiş, özellikle kültürel alanda Roma kökenli buluş ve tarzlarda bilinçli bir seçicilik ve filtreleme uygulanmıştır[193]. Bu durum M.S. 1. ve 2. yy. Küçük Asia ve dolayısıyla Pamphylia ve Perge'deki mimari malzeme ve tarzların değişim sürecinde de açıkça gözlemlenebilir.

Geç Cumhuriyet Dönemi'nde görülen korsanlık faaliyetlerinin sebep olduğu karışık ortam, Caesar ile Pompeius, Octavianus ile Marcus Antonius arasında cereyan eden yıpratıcı iç savaşlar ve Cumhuriyet Dönemi'nin kötü yönetimi, Yunanistan yaratıcı gücünü yitirdiğinde dahi, Küçük Asia'nın zengin geleneğini tüketememişti. Erken İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde Küçük Asia hala Hellenistik mimari geleneğin taşıyıcılığını yapıyordu[194]. Küçük Asia'da M.S. 1. yy.'ın tüm anıtsal mimarisi bu gelenek üzerine kurulmuştu[195]. Ancak, Küçük Asia'nın bu yüzyıldaki etkisi henüz geniş alanlara yayılmış değildi[196].

---

[191] Yazıt için bkz.: yuk.: **II.B.3.**, **Ek, no: 2.**
[192] Demetrios Apollonios Takı'nın için bkz. yuk.: **II.A.2.**; Yazıt için bkz.: **Ek, no: 23.**
[193] Woolf, **Becoming Roman, Staying Greek**, s. 127.
[194] Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.386.
[195] Ward-Perkins, **The Architecture of Roman Anatolia**, s.882.
[196] **a.e.**, s. 888.

Hellenistik mimari geleneği yansıtan en önemli belirteçler ise yapı malzemesi olarak kesme blok taş ve taşıyıcı olarak da lento-söve kullanımıdır[197]. Hemen tüm Küçük Asia kentlerinde görülen bu malzeme ve teknik geleneği, Pamphylia kentlerinde de tüm antikite boyunca yerel yapıların temel inşa pratiklerinde etkisi görülen Pergamon hakimiyeti kadar geriye gidiyordu[198]. Perge ve Pamphylia'da bu malzeme ve tekniğin uygulandığı en erken ve kaliteli örnek, aşağı kentin surları ve bununla bağlantılı olan "Hellenistik" Güney Kent Kapısına ait Yuvarlak Kulelerdir[199]. Nitekim Roma Dönemi Pamphyliası'nın mimari açıdan iki belirgin safhası vardı ki, Augustus'tan Traianus'a kadar süregelen ilk safhada yapılarda kullanılan malzeme yereldi[200].

Perge'de Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait hemen tüm yapılar Hellenistik kesme blok taş ile söve-lento kullanımı özelliklerini göstermektedirler. Güney Kent Kapısı'nın Erken İmparatorluk Dönemi'nde yeniden inşa edilmiş olan kesik Oval Avlusunun malzemesi isodomik örülmüş kesme blok taştır. Hatta bu yapının teknik ve malzemesi, önceline öylesine benzemektedir ki, uzun yıllar Yuvarlak Kuleler ile eşzamanlı olduğu düşünülmüştür. Benzer bir şekilde, Yuvarlak Kulelerin arasına eklenmiş olan süs kapısı da aynı malzeme ve teknikle inşa edilmiştir[201]. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın yapı malzemesi yerel kireçtaşındandır ve duvarları isodomik tarzda blok taşlardan örülmüştür. Güney cephesindeki giriş ve iki yanındaki pencereler de söve ve lento birlikteliğini gösterir[202]. Bosajlı kesme taş blok örgüleriyle, bu geleneğin en iyi örneklerini ise Tiyatro ve Stadion oluşturur. Erken İmparatorluk Dönemi'nde çok popüler olan rustik kesme taş tekniği, Stadionda Küçük Asia ölçeğinde en iyi korunmuş örneklerden birini verir[203]. Yine Güney Hamam'ın Vespasianus-Hadrianus Dönemleri'ne ait çekirdek yapılarında ana

---

[197] Vann, **A Study of Roman Construction in Asia Minor**, s. 183.
[198] Marc Waelkens, "The Adoption of Roman Building Techniques in the Architecture of Asia Minor", **Roman Architecture in the Greek World**, Ed. S. Macready; F.H. Thompson, Londra, The Society of Antiquaries of London, 1987, s. 98.
[199] Aşağı Kent Surları ve Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısı için bkz. yuk. **I.**
[200] Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.407.
[201] "Hellenistik" Yuvarlak Kuleli Oval Avlu ve süs kapısı için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[202] Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk.: **II.A.1.** Yapı tekniği için ayrıca bkz.: Vann, **A Study of Roman Construction in Asia Minor**, s.119-121.
[203] Tiyatro için bkz. yuk.: **II.B.1**; Stadion için bkz. yuk.: **II.B.2.** Stadion için ayrıca bkz.: Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.78; Vann, **A Study of Roman Construction in Asia Minor**, s. 114-117.

malzeme olarak kesme blok taş ile inşa edilmiştir, II ve III nolu mekanlarının güneye bakan büyük pencereleri de söve-lento tekniğiyle oluşturulmuştur[204]. Son olarak Erken İmparatorluk Dönemi'nden Demetrios-Apollonios kardeşlerin yaptırdığı Tak'ın da aynı özenli kesilmiş yerel blok taştan inşa edildiğini belirtmek gerekir[205].

Mimaride Hellenistik geleneğin hala çok yoğun olduğu M.S. 1. yy.'da, Perge'de bu döneme ait olan yapılarda tercih edilen mimari düzenler de hala bu geleneğin birçok bakımdan yapıların karakterini belirlediğini kanıtlar. Tiberius ve Claudius Dönemi'ne ait yapı kalıntılarına işaret eden arkhitravlar Dor ve Ion düzenlerindedir[206]. Yuvarlak Kuleler arasına yerleştirilmiş olan süs kapısında Dor ve Ion öğeleri bir arada kullanılmıştır[207]. Keza, Demetrios-Apollonios Takı'nın iki katlı yapısında da alt kısmında Dor, üst kısmında Ion düzeninin özellikleri tercih edilmiştir[208]. Aslen Geç Hellenistik Dönem'de birçok Küçük Asia kentinde kullanılan[209], ancak asıl popüleritesini M.S. 2. yy. ile birlikte kazanan Korinth düzeni, M.S. 1. yy.'da Perge'de hiçbir yapıda görülmez.

M.S. 1. yy.'da Roma'nın her bir eyaletle ilişkisi daha çok tekil özellikler taşıyordu, ancak M.S. 2. yy.'da bu imkansızdı. Tüm Roma İmparatorluğu boyunca materyal kültürdeki refahın ve sofistike uygulamaların gelişmesiyle, İtalya merkezi pozisyonunu hızlı bir şekilde kaybetmiştir. Mimariyi de içeren birçok alanda eski eyalet sınırlarını tedrici olarak aşan bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Bu yeni durumun en önemli göstergelerinden biri hiç şüphesiz, M.S. 2. yy.'ın ilk yarısı boyunca Akdeniz kıyısının büyük bölümünde hızla yayılan, Küçük Asia ve Yunanistan'ın yoğun ocak üretimine dayanan "Klasisist Mermer" mimarisidir. Birkaç on yıl içinde daha küçük bazı eyaletlerin birçok yapısı bununla birlikte görünüm olarak değişime uğramıştır. Moesia, Suriye ve Küçük Asia'da, Asia, Pamphylia ve Kilikia bu durumu çok iyi örnekler[210]. Mermer ticareti imparatorların tekelinden çıkıp, zengin seçkinlere bu malzemenin kullanımında kolaylık ve izin

[204] Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**, ayrıca bkz.: Vann, **A Study of Roman Construction in Asia Minor**, s. 124.
[205] Demetrios-Apollonios Takı için bkz. yuk.: **II.A.2.**
[206] Söz konusu arkhitravlar için aynı bölüm içinde **yuk.**
[207] Süs kapısı için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[208] Demetrios-Apollonios Takı için bkz. yuk.: **II.A.2.**
[209] Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.80.
[210] Ward-Perkins, **Architecture of Roman Anatolia**, s. 887.

verilince, mermer kullanımı imparatorluk boyunca yayılmış, işliklerin kurulmasına yol açmış ve bu işliklerden yetişen ustalar tüm Akdeniz'e yayılmıştır. Yapılarda daha çok Prokonnesos mermeri kullanılıyor ve bu daha çok Troas granitiyle kombine ediliyordu[211]. Muhtemelen bu iki malzemenin ihraç edildiği liman da Nikomedeia idi[212]. Küçük Asia'da ortaya çıkan ve buradan yayılan "Mermer Stili" özellikle, dikey mermer elemanlar, öne çıkan mermer düzenler, özellikle nymphaeum ve tiyatroların sahne binaları ile hamam yapılarında alınlıklı aediculae ve heykeltraşi ile karakterize edilir[213]. Yapılarda mermerin yoğun kullanımıyla birlikte, barok mimari tarzı da yeni bir safhaya geçer ve fasadlarıyla öne çıkan gösterişli binalar inşa edilmeye başlanır. Tüm bunların bir araya gelmesiyle birlikte M.S. 2. yy.'da yapılarda Korinth düzeni de, biçim bakımından yeni tarza çok uygun olduğundan, diğer iki düzen yerine daha çok tercih edilir[214]. Nitekim Pamphylia'da görülen Roma Dönemi mimarisinin ikinci safhasını da bu gelişim belirlemiştir. M.S. 2. yy. ile birlikte Pamphylia'daki birçok kentte ya ana yapı malzemesini ya da kaplamasını mermerin oluşturduğu binalar inşa edilmeye başlanır. Bu değişimde teknik ve stil daha çok Batı Küçük Asia örneklerini izlemiştir[215].

Perge'de M.S. 2. yy.'a ait yapılardan Oval Avlunun aediculae ile hareketlendirilmiş ve Korinth düzeninin kullanıldığı fasad mimarisi; dış pylonlarının çekirdeği kesme kireçtaşından, dış kaplaması ve diğer mimari parçaları mermerden Hadrianus Dönemi Takı[216]; postament, sütun ve sütun başlıklarının mermer ve granit kombinasyonu ile yine Ion ve Korinth düzenlerinin bir arada kullanıldığı kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde[217]; Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum'un (F3 Çeşmesi) yapının çekirdeğini oluşturan yerel kireçtaşından kesme taşlı mimarisinin aediculalı Korinth düzenindeki mermer fasad mimarisi ile canlandırılması[218]; Macellumun postamentler üzerinde yükselen Korinth düzenindeki porticoları, yine

---

[211] Dodge, **The Architectural Impact of Rome in the East**, s. 108. Ayrıca bkz.: Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.411.
[212] Mermer ihracı için bkz.: Ward-Perkins, **Nikomedia and the Marble Trade**, b.a.
[213] Dodge, **The Architectural Impact of Rome in the East**, s. 108.
[214] M.S. 2. yy.'da Küçük Asia'daki Barok mimari için bkz.: Lyttelton**, Baroque Architecture in Classical Antiquity,** s. 255-272.
[215] Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.407.
[216] Oval Avlu ve Hadrianus Dönemi Takı için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[217] Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde için bkz. yuk.: **II.B.3.**
[218] Akropolis eteğindeki Nymphaeum (F3) için bkz. yuk.: **II.A.5.**

Macellum'un ortasındaki Korinth düzeninde mermer sütunlara sahip tholos[219]; Güney Hamam'ın palaistrasının Korinth düzenindeki porticosu ile VII, VIII, IX, I ve II nolu mekanlarının mermer levhalarla kaplanması[220]; son olarak Tiyatronun sahne binasının Korinth düzeninde sütunlarla oluşturulmuş aediculae ve alınlıklı mermer bir fasad mimarisiyle süslenmesi, ve scanae fronsun dış duvarına muhtemelen iki katlı Korinth düzeninde fasad mimarili bir nymphaeumun eklenmesi (F1)[221], kentin mimari tarzındaki değişimi ve "Mermer Stili" nin M.S. 2. yy. Perge mimarisine damgasını vurduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, bu yüzyılda da kesme bloktaş mimarinin yok olmadığı, Hadrianus Dönemi Takı, Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum (F3 Çeşmesi), Kuzey-Güney doğrultulu Sütunlu Caddenin dükkanlarının duvarları ile söve ve lentoları, Macellumun porticosu arkasındaki dükkanlarda ve Batı Nekropolis'deki M9 Mezar Yapısı'nda kullanılmaya devam edildiğidir. Bazı yapılarda bu kesme taş duvarların üzeri mermer levhalarla kaplanmıştır ki, bunun da en güzel örneği Oval Avlu'nun dış duvarı, Güney Hamam, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nda görülmektedir[222].

Direkt Roma teknikleri ve etkisi olarak adlandırılabilecek bir tür beton olan "*opus caementicium*", pişmiş toprak tuğla kullanımı[223] ve bu tuğlayla opus "*caementicium*" un birlikte kullanılmasıyla oluşturulan "*opus reticulatum*" duvar tekniğine Perge'nin M.S. 1. ve 2. yy. yapılarında hiç rastlanmaz. Bununla birlikte, aslen Hellenistik Dönem'de bilinen ve kullanılan[224], ancak Romalı mühendisler tarafından en yetkin haline getirilen kemer ve tonoz kullanımının en iyi örneklerine Stadion'un üzerinde oturma sıralarını taşıyan tonozlarında[225], Tiyatro'nun parados tonozlarında[226], Güney Hamam'ın III (frigidarium), II (tepidarium) ve I (caldarium)

[219] Macellum ve tholos için bkz. yuk.: **II.A.6.**
[220] Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**
[221] Tiyatro ve scanae fronsun dış duvarındaki nymphaeum (F1) için bkz. yuk: **II.B.1.**
[222] Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası için bkz. yuk.: **II.A.1.**
[223] Küçük Asia'da pişmiş toprak tuğla kullanımı için bkz.: Hazel Dodge, "Brick Construction in Roman Greece and Asia Minor", **Roman Architecture in the Greek World**, Ed.: S. Macready, F.H. Thompson, Londra, Thames and Hudson, 1987, s.106-116.
[224] Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.78.
[225] Stadion için bkz. yuk.: **II.B.2.**
[226] Tiyatro için bkz. yuk..: **II.B.1.**

nolu mekanlarının tavan konstrüksiyonlarında[227], Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun (F3 Çeşmesi) iki yanındaki Akropolis geçitlerinin tavanlarında ve M9 mezar yapısının iki adet mezar odasında rastlanmaktadır[228]. Kemer ise Güney Kapı'nın Yuvarlak Kuleleri arasında yerleştirilmiş süs kapısında, art arda üç tane yerleştirilmek suretiyle en yetkin biçimiyle kullanılmıştır[229].

Perge'de tuğladan örülmüş duvar ve tonozlara yaygın olarak M.S. 3. yy.'ın başından itibaren rastlanır. Güney Hamam'ın V nolu mekanının (apodyterion) küçük havuzu, Severuslar Dönemi eklemeleriyle alakalı olması gereken, III nolu mekanın apsisi ve II nolu mekanın (tepidarium) kuzey ve güney duvarlarındaki tuğla eklemeler buna örnektir. Ayrıca, tuğla kullanımının bu dönemde yaygınlaştığına dair en belirgin kanıtlar Batı Nekropolis'teki mezar yapılarında bulunur. M.S. 3. yy. başına ait olması gereken M1 ve M2 mezar yapıları ile yine M.S. 3. yy.'a tarihlenebilecek M3, M4, M5, M6, M7 ve M8 mezar yapıları tuğla duvarlardan inşa edilmişlerdir. Yine M.S. 2. yy.'a ait olması gereken M9 mezar yapısının M.S. 3. yy. ortasında eklendiği belli olan peribolos duvarı da tuğladandır[230].

Aslen Geç Cumhuriyet Dönemi'nde İtalya topraklarında gelişimini tamamlamış olan İtalo-Hellenistik mimari tarz, batı eyaletlerine ihraç edilecek olgunluğa ulaşmış olmasına rağmen, bu tarzın doğu eyaletlerine sunabileceği çok az şey vardı, hatta bazen yoktu[231]. Bunun yanısıra, Küçük Asia bağlamında, Roma yapı malzemelerinin fazla tercih edilmemesi, Küçük Asia'nın iyi kaliteli yapı taşı, mermer ve zengin ormanlara sahip olmasıydı[232]. Bu malzemelerle oluşturulmuş zengin Hellenistik mimari gelenek de, gerekli doğal kaynaklar yardımıyla, kendi özgün gelişimini Roma Dönemi'nde de sürdürmüştür. Ancak, Roma Dönemi'nde geliştirilen ya da yeni bulunan bazı yapı türleri ve teknikleri de red edilmemiştir. İşte burada, Doğu Eyaletlerinde görülen, mimarideki seçicilik en açık biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Zira, hidrolikte ve dolayısıyla aquaduct mimarisindeki tüm yenilikler Küçük Asia kentleri tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır. Nitekim Perge'nin batısında bulunan ve kentin suyunu Kurşunlu kaynağından getiren aquaduct sistemi

[227] Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**
[228] Batı Nekropolis için bkz. aynı bölüm içinde yuk.
[229] Süs kapısı için bkz. yuk.: **II.A.4.**
[230] Batı Nekropolis için bkz. aynı bölümde yuk.
[231] Ward-Perkins, **Roman Architecture**, s. 263.
[232] Ward-Perkins**, Etruscan and Roman Architecture**, s.386.

direkt Roma etkili bir yapıdır[233]. Benzer şekilde Roma kültürünün en belirgin işaretleri sayılan hamam ve gladyatör oyunlarının yapıldığı amphitheatrumlar da[234] bu seçicilikten nasibini almıştır. Hamam mimarisi ve kültürü Küçük Asia'da kabul görmüş, tiyatro, stoa ya da agoralar gibi sosyal yaşamın bir merkezi haline gelmiştir[235]. Ancak buna Yunan kültürünün ayrılmaz bir öğesi olan spor ve entelektüel eğitimin parçası palaistralar da entegre edilmiş ve yine açıkça seçici bir adaptasyon yolu tercih edilmiştir. Özellikle Küçük Asia'da yaygın olan hamam-gymnasion (gymnasion-balaneion) kompleksleri Roma ve Hellen kültürünün belirgin bir füzyonu olarak mimari yapılar arasındaki vazgeçilmez yerini almıştır. Nitekim bunun en iyi örneklerinden biri de Perge'deki Güney Hamam'dır[236]. Bunun yanısıra, hiçbir zaman gladyatör oyunları ve vahşi hayvan dövüşlerine ilgi duymayan imparatorluğun Yunan kültürlü kentlerinde amphitheatrum yapısı yerleşmemiş, birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Bunun yerine, eğer böyle gösteriler yapılacaksa var olan tiyatrolar düzenlenerek, bu oyunlara uygun hale getirilmiştir. Perge'de bunun örneği, Tacitus Dönemi'nde değiştirilen Tiyatro orkhestrasında görülmektedir[237]. Basilica yapıları da aynı kaderi paylaşmış, hiçbir zaman popüler olmamışlardır[238]. Roma Dönemi'nde yaygınlaşan, ancak kökü yine Hellenistik mimariye dayanan macellum yapıları da Küçük Asia'da görülmekle birlikte, Hamam örneğinin tersine çok yaygınlaşmamıştır. Perge'de bir macellum bulunmaktadır, ancak burada da, yapı formunun özünü oluşturan içe kapalı bir plan tercih edilmemiş, dükkanların şaşırtmalı olarak bir içe bir dışa bakar şekilde yerleştirilmiş, bu haliyle Hellenistik tetragonos agorası geleneği de macellum mimarisi içine adapte edilmiştir[239]. Son olarak bahsedilmesi gereken iki yapı ise Demetrios Apollonios kardeşlerin yaptırdığı Tak ile Plancia Magna'nın finanse ettiği Tak'tır. Her iki yapı da form olarak tamamen İtalya kökenlidir. Perge kent planında yer alma sebepleri mimari açıdan ana caddelerle alakalı olsa da, asıl tercih edilme nedenleri, kentin imparatorluğa olan bağlılığı ve merkezi yönetimle bağlantısını sıkı tutma istediğir. Tam da bu amaca

[233] Sözkonusu aquaduct için bkz. yuk.: **II.A.1**; **II.B.4.**
[234] Woolf, **Becoming Roman, Staying Greek**, **s. 126.**
[235] Ward-Perkins, **Architecture of Roman Anatolia**, s. 885.
[236] Güney Hamam için bkz. yuk.: **II.A.3.**
[237] Tiyatro orkhestrasındaki bu değişimler için bkz. yuk.: **II.B.1.**
[238] Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.88.
[239] Macellum için bkz. yuk.: **II.A.6.**

hizmet eden onurlandırma takları, politik amaçlara hizmeti sebebiyle Perge'de ve diğer Küçük Asia kentlerinde tercih edilmiştir.

Bu genel değerlendirmenin sonunda, yukarıda çeşitli açılardan incelenen Perge'deki mimari gelişim, M. Waelkens'in bir saptamasından yararlanarak özetlenebilir: "*İmparatorluk Dönemi'nde genelde Küçük Asia, geniş ölçekte zengin Hellenistik geleneklerini korumuştur. Burada yaşayanlar gerekli olduğunda İtalya kökenli buluşları kabullenmişler, ancak zaman içinde bunlar kentlerin kendi gelenekleri tarafından özümsenmiş, fakat bu direkt kabullenme şeklinde olmamış, onun yerine İtalya kökenli buluşlara yeni bir yön verilmiştir.*"[240] Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Küçük Asia'daki kentlerde açıkça farkedilebilen baskın mimari özellik, güçlü Hellenistik geleneğin, modernize edilerek, çağa uydurulmuş olmasıdır[241].

[240] Waelkens, **Hellenistic and Roman Influence**, s.88.
[241] Bkz.: Ratté, **The Urban Development of Aphrodisias in the Late Hellenistic and Early Imperial Periods**, s.14.

SONUÇ

Yukarıda detaylı olarak irdelenip, tartışılan hususların sonuçlarını içeren kısa bir özeti bu başlık altında en belirgin noktalara değinilerek anlatılacaktır.

Perge Akropolisinde yapılan araştırmalar ilk yerleşim izlerinin Geç Kalkolitik-Erken Bronz Çağı kadar erkene gittiğini kanıtlamıştır. Kentleşmenin ilk kanıtları ise Arkaik Dönem'den itibaren görülür. Klasik Dönem'de kent, artık bir Hellen polisi karakterine bürünmeye başlamıştır; ancak yerli Pamphylia kültürü de varlığını bu yapı içinde korumaya devam etmiştir. Hellenistik Dönem ile birlikte Perge, merkezi Akropolis odaklı tam donanımlı bir polis olarak tanımlanacak duruma erişmiştir İnşa edilen yapıların anıtsal karakteri, bu dönemde belli bir refaha ulaşıldığını gösterir niteliktedir. Kentin Akropolisinden güneyindeki ovaya yayılması, dolayısıyla özenli işçilikleriyle dikkat çeken aşağı kent suru ile Yuvarlak Kuleli Güney Kent Kapısının inşasının Hellenistik Dönem ortalarında gerçekleşmiş olduğu genel kabul görür. Ancak, bu konuda kesin kanıtlar olmaması ve bu genişlemenin Geç Hellenistik-Augustus Dönemi öncesine kadar geçe çekilmesi, bu sorunun açılığa kavuşması için daha ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir[1].

Aşağı kentte gerçekleşen ve kente asıl karakterini veren Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki kentsel dönüşüm/gelişim, Pax Romana ile diğer Küçük Asia kentlerinde görüldüğü gibi, müthiş bir ivme kazanmıştır.

Perge'nin Roma İmparatorluk Dönemi'nden tarihlenebilen, günümüze ulaşabilmiş en erken yapısı Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrasıdır[2]. Bu yapı, kentin kuzeybatısında, doğu-batı doğrultulu ana caddenin (sonradan Sütunlu Cadde) kuzey kenarında yer alır. Iulii Cornuti ailesinin bilinen ilk üyesi C. Iulius Cornutus tarafından, yüksek ihtimalle burada daha önceden varolan bir gymnasion/palaistra üzerine yeniden inşa edilmiş veya varolan yapı genişletilmiştir. Yapının batı girişindeki Latince ithaf yazıtı Claudius ya da Nero şeklinde tamamlanır. Kesin tarihleme için, bu yazıtın yer aldığı arkhitravın eksik kısmının bulunması gerekmektedir ki, bu da çok yüksek ihtimalle batı giriş önündeki yıkıntı içerisinde bulunmaktadır. Bu yapıya ait tarafımdan bulunup, değerlendiren bir yazıta göre ise,

[1] Bkz. yuk.: **I**
[2] Bkz. yuk.: **II.A.1**

M.S. 160'dan sonra Lycia et Pamphylia *proconsul*u L. Sergius Volosius Matidius Heracleidianus'un masraflarını karşıladığı bir tamirat söz konusu olmalıdır.

M.S. 1. yy.'dan bir diğer yapı ise, doğu-batı doğrultulu ve kuzey-güney doğrultulu ana caddelerin kesiştiği kavşakta, yer alan Dor ve Ion düzenlerinin özelliklerini taşıyan Demetrios-Apollonios Takı'dır[3]. Doğu-batı doğrultusunda, doğu-batı doğrultulu ana caddenin (sonradan Sütunlu Cadde) doğu başlangıcına konumlandırılmış yapı, Domitianus Dönemi'nde, kentin ünlü aristokrat ailelerinden Demetrios-Apollonios kardeşler tarafından finanse edilmiş olup, kentin en erken ve belirgin propagandist yapısıdır. Bu yapının bir başka özelliği de Roma tarzında bir yapı türünün Perge'deki ilk örneği olmasıdır.

Yukarıdaki örneklerden farklı olarak Güney Hamam, kentin güneybatısında, aşağı kent surlarının dışında yer alır[4]. Yazıtla sabitlenmiş ilk yapım tarihi Vespasianus Dönemi'nin ilk imparatorluk yıllarıdır. Bir başka yazıta göre ise, bu yapıyı Perge'nin ünlü ailelerinden Plancii Vari'ye mensup, M. Plancius Varus'un oğlu, Plancia Magna'nın ağabeyi C. Plancius Varus'un yaptırmış olma ihtimali bulunmaktadır. Hamam-gymnasion komplekslerine çok iyi bir örnek oluşturan Güney Hamam, Hadrianus, Antoninuslar, Severuslar ve Geç Antik Dönem'de birçok ekleme, tamirat ve yenilemeye maruz kalmıştır. Hamamın VI nolu (palaistra) mekanının kuzey porticosu İmparatorlar Salonu olarak kullanılmış olmalıdır. Varlığını yazıtlardan bildiğimiz, ancak yapı içindeki yeri saptanamamış mekanlarından aleipterion, IX nolu mekana lokalize edilebilir[5]. Ayrıca aleipterion terimiyle tüm hamam yapısı da kastedilmiş olabilirdi. Himatiophylakion ise V nolu mekanının Hadrianus Dönemi öncesinde, değiştirilmeden önceki durumuyla eşitlenebilir[6]. Güney Hamam'da bir laconicumun bulunup bulunmadığı, bu mekanın adının geçtiği yazıttaki tamamlama kesin olmadığından belirsizdir. Ancak, eğer bir laconicum olsaydı, bu yine Güney Hamam'daki, tepidarium ve caldarium dışındaki tek hypocaustlu mekan olan IX nolu mekan olabilirdi[7]. Güney Hamam'da bir sphairisterion olup olmadığı kesin olarak belirlenemiştir. Ancak, yazıtta geçen

[3] Bkz. yuk.: **II.A.2.**
[4] Bkz. yuk.: **II.A.3.**
[5] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.(1).**
[6] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.(2).**
[7] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.(3).**

sphairisterionun Güney Hamam'dan ziyade, Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nda bulunma olasılığı daha yüksektir[8]. Yapının daha önceden işlevleri saptanamamış mekanlarından VII ve VIII (Claudius Piso Galerisi) nolu mekanlarının mouseion olma ihtimali yüksektir[9].

Perge'nin "Hellenistik" Güney Kent Kapısını oluşturan Yuvarlak Kuleli Oval Avlu, Erken İmparatorluk Dönemi'nden Hadrianus Dönemi içlerine kadar önemli değişikliklere uğramıştır[10]. Erken İmparatorluk Dönemi'nde öncelikle orijinal planında yuvarlağa yakın armudi bir plana sahip olan avlu yıkılıp, eskisinden farklı bir eksende kuzeyi kesik bir oval avlu inşa edilmiş, avlu kanatlarını oluşturan karşılıklı duvar cephelerine altışar niş açılmıştır. Daha sonra Yuvarlak Kulelerin arasına Dor ve Ion özelliklerini taşıyan kemerli bir süs kapısı inşa edilmiştir. Böylece Güney Kent Kapısı, Erken İmparatorluk Dönemi'nde yapılmış olması gereken her iki değişiklikle bir savunma yapısı olmaktan çıkmıştır. Hadrianus Dönemi'nde ise avlu duvarlarının üst kısmına yedişer niş daha eklenmiş, avlu duvarlarının cephesi iki katlı, sütunlu bir fasad mimarisiyle donatılmış ve nişlerin içine kentin ktisteslerinin heykelleri yerleştirilmiştir. Bu yapı faaliyetini üstlenen kişi, kentin en ünlü euergeteslerinden, Plancii Vari ailesine mensup, M. Plancius Varus'un kızı Plancia Magna'dır. Kendi aile bireylerinin ktistes olarak betimlendiği, heykel kaidelerinden anlaşılmaktadır ve bu kişiler tanımlanırken Plancia Magna ile olan ilişkileri ön plana çıkarılmıştır. Böylece avludaki değişiklikler ve burasının kenti temsil eden bir şeref avlusu haline dönüştürülmesini üstlenen kişinin Plancia Magna olduğu kesinleşmektedir. Plancia Magna'nın bu faaliyeti kentin hem Yunan kökenlerini hem de Roma'yla olan bağlılığını kanıtlama amaçlıydı. Bu komplekste gerçekleşen son değişim, avlunun hemen kuzeyine inşa edilen ve yine Plancia Magna tarafından finanse edilip vatana ithaf edilen üç gözlü, iki katlı anıtsal şeref takıdır. Bu tak üzerinde yer alan heykel programı Traianus ve Hadrianus'un aileleri üzerine kurulmuş olmakla birlikte, muhtemelen Augustus'tan itibaren *damnatio memoriae*ye uğramamış tüm imparatorların heykellerini de içeriyordu. Bu durumda tak, yüksek ihtimalle Hadrianus'un Küçük Asia gezisi sırasında Perge'ye uğrayacağı düşünülerek

[8] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.(4).**
[9] Bkz. yuk.: **II.A.3.a.(5).**
[10] Bkz. yuk.: **II.A.4.**

Plancia Magna tarafından inşa ettirilmiş, hem vatana hem de Hadrianus'a ithaf edilmiştir. Bu tak, konumu itibarıyla kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin başını belirtiyordu.

Akropolis güney eteğinde yer alan iki katlı, doğu ve batısında Akropolise yol veren kemerli geçitlerin bulunduğu anıtsal Nymphaeum (F3), heykelleri yardımıyla Geç Hadrianus Dönemi'ne tarihlenir[11]. Nymphaeumu süsleyen heykeller arasında bulunan iki kadın portre heykeli, bu yapının da kişisel bir bağışla inşa edildiğini düşündürür. Nymphaeum konumu itibarıyla kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin sonunu belirlemektedir.

Kentin güneyinde bulunan Macellum/Agora, aşağı kent surları dışına inşa edilmiş bir başka yapıdır. Bu yapının bir agora olmayıp, daha çok özelleşmiş ve lüks gıda maddelerinin satıldığı özel bir yapı olan Macellum olduğu yazıtla sabittir[12]. Yapının planı da buna işaret etmektedir. Kentin güneyine hijyen kaygısıyla inşa edilmiş olmalıdır. Burada konumlanmasının bir başka sebebi ise, kentin territoriumu ve diğer kentlerden gelenlerin, yapıya kolaylıkla ulaşıp, alışverişlerini yapabilmeleri olabilir. Yapının batı dışında, bu kenardaki dükkanların batı önündeki portico, antik mimarlıkta planı kesin olarak belirlenemeyen stoa diplenin (çifte stoa) nasıl olabileceğine dair kanıt sunmaktadır. Stoa diplenin Tib. Claudius Vibianus Tertullus isimli bir *consul* ve İmparator Kültü rahibi tarafından yaptırıldığı bir yazıtla kesinleşmiştir. Macellumun batısında bulunan bir İmparator Kültü rahibi heykeli de bu kişiye ait olabilir. Kanıtlar Macellumun Geç Antoninuslar Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Perge'nin şimdiye dek kesin bir tarihleme önerisi sunulamamış dört yapısından biri olan Tiyatro, aşağı kent surları dışında, kentin güneybatısında, Koca Belen isimli tepenin doğu yamacında yer alır[13]. Muhtemelen kendinden önce burada inşa edilmiş "Hellenistik" bir öncele sahipti. Yapıyı tarihleyebilecek kesin bir kanıt olmasa da, burasının Nero Dönemi'nde Plancii Vari ailesinden ünlü Pergeli *consul,* M. Plancius (Rutilius) Varus tarafından yaptırılmış olabileceğine dair in situ olmayan anıtsal bir arkhitrav yazıtı bulunmuştur. Bu yazıtın yapıya aidiyeti kanıtlanamıyorsa

[11] Bkz. yuk.: **II.A.5.**
[12] Bkz. yuk.: **II.A.6.**
[13] Bkz. yuk.: **II.B.1.**

da, M.S. 1. yy.'da Perge'de kutlanan çeşitli festivaller düşünüldüğünde, söz konusu yüzyılda bir tiyatronun inşa edilme gerekliliği ortaya çıkar. Yapının üç katlı bir fasada sahip anıtsal scaenae fronsunun, yapılan araştırmalar sonucunda Geç Antoninuslar'dan Severuslar Dönemi içine kadar bir zaman diliminde tamamlandığı anlaşılmıştır. Tiyatrodaki son değişiklik, Tacitus Dönemi'nde orkhestrasının kapalı bir arena haline dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir.

Kent surları dışında yer alan Stadion, Tiyatronun hemen kuzeydoğusunda yer almaktadır[14]. Oldukça iyi korunmuş bu yapı tonozlar üzerinde yükselir ve kuzeyi bir sphendone ile sonlanır. Tarihlemesine yardımcı olabilecek hiçbir belirgin kanıt bulunmamaktadır. Ancak, konumu Tiyatro ile ortak bir planlamaya işaret eder. Her iki yapı birbirlerine yakınlıkları ve yerleri itibarıyla, birbirleriyle bağlantılı bir kompleks şeklinde inşa edilmiş olmalıdırlar. Yukarıda bahsedildiği gibi, M.S. 1. yy.'da Perge'de yapılan çeşitli festivaller göz önüne alınınca, böyle bir kompleksin inşası gerekli görünmektedir. Buradan yola çıkarak, Stadionun da Tiyatro gibi M.S. 1. yy.'da inşa edilmiş olabileceği ileri sürülebilir.

Perge'nin en anıtsal yapılarından biri olan kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, Hadrianus Dönemi Takı ve Akropolis güney eteğindeki Nymphaeum (F3) arasında yak. 480 m. boyunca ve 22,00 m. genişliğinde uzanır[15]. Porticolarını, postamentler üzerindeki Ion ve Korinth düzenindeki sütunların taşıdığı bu yapının doğu ve batısında dükkanlar sıralanmıştır. Diğer sütunlu caddelerden ayrılan, kendine özgü bir özellik olarak, ortasından akan açık bir su kanalına sahiptir. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde, daha önce ileri sürüldüğü gibi, Tiberius Dönemi'ne ait olamaz. Başı ve sonundaki yapılar ile caddenin mimari öğelerinin stil açısından Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmesi, bu dönemde yapılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Tiberius Dönemi, Küçük Asia'da sütunlu caddelerin yayılım zamanı göz önüne alındığında çok erkendir. Düz bir hat üzerinde ilerlemeyip, dört kere kırılarak son noktasına varan cadde, "Hellenistik" bir önceli olduğunu düşündürmekle beraber, bunu kanıtlamak için açılan sondajlar belirli bir sonuç vermemiştir. Fakat, Hellenistik Dönem'de kent merkezini oluşturan Akropolis ile aşağı kentteki Yuvarlak Kuleli "Hellenistik" Güney Kent Kapısı arasındaki bağlantıyı sağlayacak

[14] Bkz. yuk.: **II.B.2.**
[15] Bkz. yuk.: **II.B.3.**

bir caddeye ihtiyaç olmalıydı. Bu sebepten kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde'nin bir öncelinin olması çok yüksek ihtimaldir. Bu cadde Hadrianus Dönemi ve sonrasında iki yanındaki dükkanlarıyla sütunlarla donatılınca kentin belkemiği ve ticari merkezini oluşturmuştur.

Kenti doğu-batı doğrultusunda kesen, aşağı kent surlarının Batı ve Doğu Kent Kapıları arasında yak. 410 m. uzunluğunda, 20,00 m. genişliğinde uzanan doğu-batı doğrultulu Sütunlu Cadde, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddeden anıtsallığı bakımından geri kalmaz[16]. Yer üstündeki kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla Korinth düzenindeki porticoya sahip caddenin kuzey ve güneyinde, porticoların gerisinde dükkanları sıralanmıştır. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası ile Demetrios Apollonios Takı gibi M.S. 1. yy. yapılarının yolu üzerinde bulunduğu bu cadde açıkça kentin Erken İmparatorluk Dönemi kent merkezinin ana arterini oluşturuyordu. Kentin doğusundaki limanı ile batısında Via Sebaste ile olan önemli ticari bağlantıları doğu-batı doğrultulu bu cadde tarafından sağlanıyordu. Akropolis yamacında bulunan "Batı Cadde" ve "Doğu Cadde" daha erken dönemlerde söz konusu bağlantıyı sağlamış olduğundan, aşağı kentteki doğu-batı doğrultulu caddenin bir Hellenistik öncelinin olması düşük ihtimaldir. Bu cadde Erken İmparatorluk ya da hemen öncesinde planlanmış olmalıdır. Cadde porticosu mimari öğelerinin, kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde ile benzerlik göstermesi ve cadde ortasından akan su kanalının bu cadde de bulunması dolayısıyla, Hadrianus Dönemi'nde sütunlu hale getirilmiş olmalıdır.

Varlığı yazıtlardan öğrenilen Bouleuterionun, daha önceden ileri sürülen her iki sütunlu caddenin kesiştiği kavşağın güneybatısında olabileceğine dair görüşün doğrulanabilmesi için daha fazla kanıta ihtiyacı vardır ve lokalizasyonunun yapılmaya çalışıldığı alan bu duruma pek uygun değildir. Bu tezle birlikte ileri sürülen görüş, Bouleuterionun kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde'nin batı 1. insulasında olabileceğidir[17]. Bu alan hem topografik özellikleri hem de burada bulunan yeni yazıtlar bakımından bir Bouleuterion yapısı için uygun görünmektedir. Yeni yazıtların tamamlamaları uyarınca Bouleuterion Nero Dönemi'nde inşa edilmiş

[16] Bkz. yuk.: **II.B.4.**
[17] Bkz. yuk.: **II.C.1.**

olabilir. Bu görüşün kanıtlanabilmesi için söz konusu alanda kazı yapılması gerekmektedir.

Varlığı yazıtlardan öğrenilen bir başka yapı olan Sebaste Agora büyük ihtimalle Augustus Dönemi'nde inşa edilmiştir[18]. Bu tezle yapılan yüzey araştırmaları sonucunda da kesin bir sonuca ulaşılamayan yapının lokalizasyonu için ancak ihtimaller öne sürülebilir. Bunlardan biri bu yapının Akropolis tepesinin güneyindeki Hellenistik Peristylli Yapı I olabileceğidir. Fakat bu tezle bir ihtimal daha ortaya atılmıştır, buna göre yapı, kentin M.S. 1. yy.'daki merkezi olan kuzey kısmında, doğu-batı doğrultulu Sütunlu Caddenin kuzeydoğusunda bulunan düzlük alanda olabilir. Sebaste Agora'nın söz konusu alanda olup olmadığının kesinleştirilebilmesi için burada sondajlar açılması gerekmektedir.

Perge'de M.S. 1. ve 2. yy.'larda görülen kentsel değişimin gerçekleşmesine en önemli katkı, "euergetes" olarak adlandırılan, kentin ileri gelen, zengin aile ve kişilerinden gelmiştir. Bu ailelerden ikisi, Iulii Cornuti ve Plancii Vari, İtalik kökenli olup, Perge'ye M.Ö. 1. yy.'larda ticari amaçlarla göç etmiş olmalılardır[19]. Bu aileler hem anavatanları olan İtalya ile ilişkilerini sürdürmüş, hem de yeni vatanları için büyük bir gayretle çalışmışlardır. Roma vatandaşı oldukları için devlet kademesinde *senator*luğa kadar yükselmişler, İmparatorluk ailesi ile yakın ilişkide bulunmuşlardır. Her iki ailenin de zenginlikleri Perge ve Galatia-Pisidia'da sahip oldukları zengin toprakların işlenmesinden gelmiş gibi görünmektedir. Perge'nin kentsel gelişimine ve propagandasına yaptırdıkları yapılarla büyük katkılarda bulunan Iulii Cornuti ve Plancii Vari arasında ailenin önemli bireylerinden Iulius Cornutus Tertullus ve Plancia Magna'nın evlilikleriyle akrabalık bağı da kurmuştur. Ayrıca Plancii Vari, diğer İtalik ailelerde görüldüğü gibi Küçük Asia'nın yerli kraliyet aileleriyle de evlilik yoluyla bağlantılar kurmuşlardır. Plancia Magna'nın annesinin Kietis Kralı Iulius Alexander ile akraba olması bunu kanıtlamaktadır. Perge'nin bir diğer ünlü ailesi ise, yerli oldukları anlaşılan Epikydros'un torunu Apollonios'un oğlu Demetrios-Apollonios kardeşlerdir[20]. Bu ailenin de zenginliği Perge territoriumunda sahip oldukları geniş tarım arazilerinden geliyordu. Kardeşler Perge'nin en erken

[18] Bkz. yuk.: **II.C.2.**
[19] Bkz. yuk.: **III.A; III.B.**
[20] Bkz. yuk.: **III.C.**

propagandist yapısı olan Demetrios-Apollonios Takı'nı yaptırmışlardır. Ayrıca Akropolis'te de bazı yapı faaliyetleri olduğuna dair kanıtlar vardır. Bu kardeşlerden Apollonios ile özdeş olduğu sanılan Tiberius Claudius Apollonios, sonradan Roma vatandaşlığı almış ve ünlü Artemis Tapınağı'na Asyl hakkı sağlamış gibi görünmektedir. Perge'nin aile bağlantıları belirlenememiş, ancak gerek yapı/ yapı tamiratı gerekse politik-dini alanda yaptıkları faaliyetlerle kentlerinin gelişmesi ve tanıtımına çalışmış kişiler, Lysimakhos oğlu Apollonios[21], Gnaeus Postumius Cornutus[22], Claudius Piso[23] ve Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'tur[24]. Bu kişilerin aile bağlantıları ve yapmış oldukları başka hayırseverlik faaliyetlerini belirleyebilmek için, önümüzdeki kazı sezonlarında bulunması muhtemel olan daha fazla yazıta ihtiyaç vardır.

Perge, M.S. 1. yy.'da Augustus'un düzenlemeleri sonucu dengeye kavuşan imparatorluğun siyasi-ekonomik koşulları ve bunun sonucu olarak iki yüzyıl süren barış ve refah dönemi Pax Romana'nın yol açtığı, kentsel görünümü değiştiren önemli yapı faaliyetlerine sahne olmuştur[25]. Bununla birlikte söz konusu yapı faaliyetlerinin kesin nitelikleri Vespasianus Dönemi'ne kadar belirsizlikler içerir. Bu döneme kadar inşa edilmiş yapıların ya ait oldukları kontekst, ya lokalizasyonları ya da tarihlemeleri kesin değildir. Perge'de Augustus Dönemi'nden, Güney Hamam'da konteksti belirsiz bir taban kalıntısı ile yeri henüz kesinleşememiş Sebaste Agora vardır. Tiberius-Claudius Dönemleri arası ise, kentin kuzeyi ve güneyinde bulunmuş, kontekstleri belirsiz çeşitli yazıtlı arkhitravlarla temsil edilir. Nero Dönemi için ise yine daha kesin kanıtlara ihtiyaç vardır. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaistrası'nın Nero ya da Claudius Dönemi'ne tarihlenmesi mümkündür. Yine Bouleuterionun lokalize edildiği kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batı 1. insulasında bulunan Latince yazıtlarla Ion düzeninde bir yapının inşa edildiği, yeni bulunan bir diğer yazıtla da Bouleuterionun Nero Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceği anlaşılmıştır. Kentin iki büyük yapısından biri olan Tiyatro da Nero Dönemi'nde inşa edilmiş olabilir; Stadion ise genel olarak M.S. 1. yy.'a tarihlenebilir. Oval Avlunun

[21] Bkz. yuk.: **III.D.1.**
[22] Bkz. yuk.: **III.D.2.**
[23] Bkz. yuk.: **III.D.3.**
[24] Bkz. yuk.: **III.D.4.**
[25] Bkz. yuk.: **IV.A; IV.B.**

kanat duvarları ve Yuvarlak Kuleler arasındaki kemerli süs kapısı da Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Vespasianus ve sonrasında inşa edilen büyük ölçekli yapıların kontekstleri ve tarihlenmeleri daha kesin yapılabilmektedir. M.S. 1. yy.'da kent merkezini, Akropolis ile birlikte kuzey kısmın oluşturduğu açıktır. Ancak kentin güneyi de ihmal edilmemiş ve anlaşıldığı kadarıyla, burada da çeşitli yapı faaliyetlerine sahne olmuştur. Daha önce ileri sürüldüğü gibi, kentin Claudius Dönemi'nde aşağı kent surları dışına taştığına dair ileri sürülen görüş arkeolojik açıdan doğrulanamamaktadır. Bu sürecin Güney Hamam'ın Vespasianus Dönemi'nde inşasıyla başlamış olması daha kabul edilebilir bir durumdur[26].

M.S. 2. yy. Roma İmparatorluğu'nun bütününde görülen barış ve refah döneminin doruğa vardığı ve bir önceki yüzyılda sağlanan dengenin oturduğu bir dönemdi. Bu dönemde hemen tüm eyaletlerde görülen yapı patlaması, Perge'de de izlenebilmektedir. Oval Avlunun iki katlı fasad mimarisiyle donatılıp, nişlerinin içine ktistes heykellerinin eklenmesi, avlunun hemen kuzeyine üç gözlü anıtsal bir takın eklenmesi ve bunların Perge'nin en ünlü kadın euergetesi Plancia Magna tarafından finanse edilmesi Hadrianus Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Ayrıca kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerin sütunlu hale dönüştürülmesi ile kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin sonunu belirleyen Akropolis güney eteğindeki Nymphaeumun inşası, Güney Hamam'daki eklemeler de Hadrianus Dönemi'nde görülen aktivitelerdir. Bu yapı faaliyetleri bir arada planlanmış ve birbirleriyle bağlantılı inşa edilmişlerdir. Antoninuslar Dönemi'nde ise kentin güneyindeki Macellum inşa edilmiş, Güney Hamam'da bazı yenilemeler yapılmış ve Tiyatronun scaenae fronsunun inşasına başlanmıştır. M.S. 2. yy.'da kentte daha planlı bir büyümeyle, yapıların görünümlerinde barok bir beğeninin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde kentin merkezi ve dolayısıyla inşa faaliyetleri güneye kaymıştır. Ancak kentin kuzeyi de F3 Nymphaeumu ve doğu-batı doğrultulu ana caddenin sütunlu hale dönüştürülmesinden anlaşıldığı üzere ihmal edilmemiştir[27].

Perge'deki kentsel gelişim ve dönüşümü etkileyen çeşitli faktörler vardır[28]. Bunlardan biri olan Romanizasyonun ölçütleri üzerinde hala tam olarak fikir

[26] Bkz. yuk.: **IV.A.**
[27] Bkz. yuk.: **IV.B.**
[28] Bkz. yuk.: **IV.C.**

birliğine varılamamıştır. Ancak, bunun belirli bir devlet politikası olmadığı, İmparatorluğun doğusundaki kentlerin Hellenistik kültürlerini büyük ölçüde korudukları açıktır. Perge'de ve Küçük Asia'nın genelinde görülen durum gönüllü Romanizasyondur (Self Romanization). Kentte reprezantatif amaçla inşa edilmiş yapılar ve özellikle yerli zengin ailelerin merkez ile olan ilişkilerini genel olarak bu kavram tetiklemiştir. Perge'de görülen kentsel gelişimin en önemli dinamiklerinden birini hem İtalik kökenli hem de söz konusu gönüllü Romanizasyonla imparatorluk politikalarına bağlılık gösteren yerli ailelerin euergetesleri oluşturmuştur. Perge'de görülen anıtsal yapıların hemen tümü bu kişilerin kendi servetlerinden verdikleri bağışlarla inşa edilmiştir. Ayrıca kentin İmparatorluğa sadakatını ve diğer kentler arasındaki rekabette puan kazanmasını sağlayacak, daha çok dini özellikli festivaller, oyunlar, İmparator Kültü'nün kurulması, Artemis Pergaia Tapınağı için Asyl hakkı gibi girişimler yine Pergeli euergeteslerin çabalarıyla gerçekleşmiştir. Kentte şimdilik herhangi bir imparatorun doğrudan yapı bağışıyla ilgili bir kanıta rastlanmamıştır. Bununla birlikte Tiberius-Caligula Dönemleri'nde Galatia valisi olan Titus Helvius Basila'nın bir yapıyı finanse etmiş olması muhtemeldir. Ayrıca Antoninus Pius da kente büyük miktarda Phrygia mermeri hibe etmiştir.

Perge'deki yapıların M.S. 1. yy.'daki tip, teknik ve malzeme kullanımına bakıldığında genel olarak hala Hellenistik geleneğin baskın olduğu görülmektedir. M.S. 2. yy.'da ise yoğun mermer kullanımıyla birlikte yapıların görünümünde, "İmparatorluk Mermer Stili" uyarınca barok ve daha anıtsal bir görünüm hakim olmuştur. Fakat M.S. 1. ve 2. yy.'lar boyunca yapı türleri ve tekniklerinde doğrudan bir Roma taklitçiliği yapılmamış, varolan Hellenistik gelenek üzerine yeni teknikler gerekli olduğu ölçüde bilinçli bir seçicilik ve filtrelemeyle alınmıştır. Benzer durum, Perge ve diğer Küçük Asia kentlerinde Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde kültürel alanda da görülmüştür. Hellenistik Kültür bu dönem boyunca gelişimine devam etmiş, Roma politikası bu kültürün gelişimini desteklemiş, çoğu durumda da yenilenen bu kültürden kendini beslemiştir.

KAYNAKÇA*

Antik Kaynaklar:

Aristoteles: **Politika,** (Çevrimiçi), http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text:1999.01.0058:book=7:section=1331a, 25.12.2007.

Augustus: **Res Gestae Divi Augusti**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/resgestae1.html, 28.10.07.

Cassius Dio: **Rhomaika**,(Çevrimiçi),http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/53*.html, 21.11.2007.

Dio Khrysostomos: **Demetgoria en te Patridi : Dio Chrysostom**, Çev.: H. L. Crosby, Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1956².

Diodoros Sicilus: **Bibliotheke : Historike Diodoros of Sicilus**, C. I, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, London, Harvard University Press, 1935.

Flavius Iosephus: **Historia Ioudaikou Polemou pros Rhomaious : Jewish War**, Çev.: H.J. Thackeray, Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1956².

Flavius Iosephus: **Ioudaikes Arkhaiologos : Jewish Antiquities**, Çev.: R. Marcus, Londra, Harward University Press, 1963.

Herodotos: **Historiai**: **Histories :** C.I, Çev. A.D. Godley, The Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1926.

Ioannis Malalas: **Khronographia : Ioannis Malalae Chronographia**, Haz.: I. Thurn, Berlin, Walter de Gruyter, 2000.

* Süreli ve seri yayınların kısaltmalarında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün belirlediği liste kullanılmıştır: "Liste der Abkürzungen für Zeitschriften, Reihen, Lexika und häufig zitierte Werke", (Çevrimiçi)http://www.dainst.org/medien/de/richtlinien_abkuerzungen.html/http://www.dainst.org/medien/de/red_Abkuerzungen_Zeitschriften.pdf, 1 Haziran 2006.

Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.

M. Tullius Cicero: **Actionis in C. Verrem**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/cicero/verres.2.1.shtml, 16.11.2007.

Pausanias: **Periegesis tes Hellados: Description of Greece**, Çev.: W.H.S. Jones, The Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press, 1978³.

Plinius Caecilius Secundus: **Epistularum Liber Decimus ad Traianum Imperatorem cum Eiusdem Responsis,** (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/pliny.ep10.html, 15.10. 2007.

Plinius: **Naturalis Historia : Natural History**, Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1938.

Polybios: **Historiai,** (Çevrimiçi), http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0233&layout=&loc=5.72.8, 13.11.2007.

Pomponius Mela: **DeChronographia**,(Çevrimiçi),http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html, 23.11.2007.

Pseudo Skylaks: **Periplous**,(Çevrimiçi),http://www.le.ac.uk/ar/gjs/skylax_for_www_02214.pdf, 07.10.2007.

Ptolemaios: **Geographike Hyphegesis**, Ed. Carolus Fredericus Augustus Nobbe, C. 2, Lipsiae, Sumptibus et Typis Caroli Tauchniti, 1845.

Strabon: **Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası : Geographika XII-XIII-XIV**, Çev.: Adnan Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993³.

Suetonius: **De Vita Caesarum,** (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.html#28,;http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.claudius.html#23;http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vesp.html#8;http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.html#28, 22.11.2007.

Tacitus: **Historiae,**(Çevrimiçi),http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.hist2.shtml#63, 28 05. 2007.

Titus Livius: **Ad Urbe Condita Libri**, (Çevrimiçi), http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.38.shtml #37, 13.11.2007.

Vitruvius: **De Architectura : Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev.: S. Güven, İstanbul, YEM Yayın, 1993³.

Modern Kaynaklar:

Abbasoğlu, Haluk: 1982 **"Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları"**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.

Abbasoğlu, Haluk: 1990 "Perge Kazısı 1988 Yılı Önraporu", **11. KST-II**, s. 211-227.

Abbasoğlu, Haluk: 1994 **Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri: Tipolojik Yönden Bir Araştırma**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Abbasoğlu, Haluk: 1996 "Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu", **17. KST -II,** s. 107-121.

Abbasoğlu, Haluk: 1996 "Anadolu'da Antik Çağ'da Konut", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages, Ed. A. Dinçol, İstanbul, Ege Yayınları, s. 395-404.

Abbasoğlu, Haluk: 1997 "Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu", **18. KST-II,** s. 41-51.

Abbasoğlu,Haluk; Martini, Wolfram: 1997 "Perge Akropolisinde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar", **18. KST-II**, , s.51-59.

Abbasoğlu, Haluk: 1998 "Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu", **19. KST-II**, s. 81-93.

Abbasoğlu, Haluk; Martini, Wolfram: 1998 "Perge Akropolisinde 1996 Yılında Yapılan Çalışmalar", **19. KST-II**, s. 93-105.

Abbasoğlu, Haluk; Martini, Wolfram: 1999 "Perge Akropolisinde 1997 Yılında Yapılan Çalışmalar" **20. KST-II**, s. 179-194.

Abbasoğlu, Haluk: 2000 "Perge Kazıları", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Ed.:Oktay Belli, Ankara, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti, s. 241-247.

Abbasoğlu, Haluk: 2001 "The Founding of Perge and its Development in the Hellenistic and Roman Periods",**Urbanism in Western Asia Minor:New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Perge and Xanthos, JRA Supp. 45**, s. 172-188.

Abbasoğlu, Haluk: 2003 "Perge 2002", **ANMED 1**, s. 30-33.

Abbasoğlu, Haluk: 2003 "Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**,Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 1-12.

Abbasoğlu, Haluk: 2004 "Perge 2003", **ANMED 2**, s. 45-48.

Abbasoğlu, Haluk: 2004 "Pamphylia Hamamları: Plan Açısından bir Değerlendirme", **Festschrift für Fahri Işık, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan : Anadolu'da Doğdu**, İstanbul, Ege Yayınları, s. 1-9.

Abbasoğlu, Haluk: 2005 "2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları", **ANMED 3**, s. 67-71.

Abbasoğlu, Haluk: 2006 "Perge 2005", **ANMED 4**, s. 47-50.

Abbasoğlu, Haluk: 2006 "Perge", **Stadtgrabungen und Stadtforschung im westlichen Kleinasien, Geplantes und Erreichtes,** Internationales Symposion 6./7. August 2004 in Bergama (Türkei)**, Byzas 3**, Ed.: W. Radt, s. 289-302.

Abbasoğlu, Haluk: 2007 "Perge 2006", **ANMED 5**, s. 54-58.

Abbasoğlu, Haluk: 2007 "Par-ha-a'dan Perge'ye", **Vita: Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan**, Ed. M. Alparslan v.d., İstanbul, Ege Yayınları, s. 21-22.

Adak, Mustafa; Artvur, Orhan: 1999 "Epigraphische Mitteilungen aus Antalya II: Die pamphylische Hafenstadt Magydos", **EpigrAnat 31**, s. 58-63.

Akarca, Aşkıdil: 1987 **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akçay, Buket: 2007 **"Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akdoğdu Arca, Ebru Nuriye: "**Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia**", Antalya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Akşit, Oktay: 1985 **Roma İmparatorluk Tarihi I**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Alanyalı, Hüseyin Sabri: 1996 **"Zur Gigantomachie des Theaterfrieses von Perge"**, Viyana, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Alanyalı, Hüseyin Sabri: 1996 "Eine Reliefplatte aus dem Theater von Perge mit der Darstellung einer Gigantomachie", **Fremde Zeiten, Festschrift für Jürgen Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag,** C. I, Ed.: F.Blakolme, v.d. Viyana, Phoibos Verlag, s. 381-386.

Alanyalı, Hüseyin Sabri : 1999 "**Das Friesprogramm des Theaters von Perge in Gallienischer Zeit**", Viyana, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Alanyalı, Hüseyin Sabri : 2004 "Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1-2**, C. 2., s. 1-13.

Alanyalı, Hüseyin Sabri: 2007 "Gebannte Kentauren und Giganten: Die Friese am Theater von Perge in Kleinasien zeugen vom Nachleben der griechischen Mythologie in römischer Zeit", **AW 1**, s. 85-90.

Albek, Aziz: 1972 "Perge Şehri Su Yolları", **Belleten 36-143**, s. 289-290.

Alcock, Susan: 1989 "Archaeology and Imperialism : Roman Imperialism and the Greek City", **JMedA 2/1**, s. 87-135.

Alzinger, Wilhelm: 1972 **Die Ruinen von Ephesos**, Berlin-Viyana, Verlag A. F. Koksa.

Anna, Benjamin, S.: 1963 "The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program", **Hesperia 32**, s.57-86.

Approaches to the Second Sophistic, Ed.: G W. Bowersock, Pennslyvania, University Park, 1974.

Aşkın, Ercan: 2006 "**Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması**", Mersin, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Atik, Neşe: 1995 **Die Keramik aus den Südthermen von Perge, IstMitt Beiheft 30**.

Atik, Neşe: 2003	"Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit", **Die Stadt als Grossbaustelle von der Antike bis zur Neuzeit**, Internationaler Kongress vom 7. bis 11. November 2001 im Auswärtigen Amt, Berlin, y.y.
Atik, Neşe: 2003	"Perge: Stadtentwicklung in der mittleren Kaiserzeit", **Die Stadt als Grossbaustelle von der Antike bis zur Neuzeit**, Internationaler Kongress vom 7. bis 11. November 2001 im Auswärtigen Amt, Berlin, s. 112-117.
Atik, Sema: 2002	"**Anadolu Macellumları Tipolojik Araştırması, Pamphylia ve Pisidia Macellumları Işığında Bir Tipoloji Denemesi**", Ankara, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
Atik, Sema: 2004	"Balık ve Et Çarşıları "Macellumlar", Kökeni, Mimari Planları ve Anadolu Macellumları Hakkında Bazı Düşünceler", **Anadolu-Anatolia**, Ek dizi no. 1, s. 1-17.
Ausbüttel, Frank M.: 1998	**Die Verwaltung des römischen Kaiserreiches: Von der Herrschaft des Augustus bis zum Niedergang des Weströmischen Reiches**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellscahft.
Balkan-Atlı, Nur: 2003	"A Short Report on Flint and Obsidian Finds", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 79-80.
Ball, Warwick: 2001²	**Rome in the East, The Transformation of an Empire**, Londra-New York, Routledge.
Başaran, Cevat: 1995	**Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Bean, George E.: 1999²	**Eskiçağ'da Güney Kıyılar**, Çev.: İ. Delemen, S. Çokay, İstanbul, Arion Yayınevi.

Bejor, Giorgio: 1999	**Vie Colonnade Paesaggi Urbani del Mondo Antico**, **RdA Supplementi 22**.
Bennett, Julian: 2007	"Roman Army in Lycia and Pamphylia", **Adalya 10**, s. 132-153.
Bieber, Margarete: 1961	**The History of the Greek and Roman Theater**, Princeton, Princeton University Press.
Bingöl, Orhan: 1980	**Das Ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien**, **IstMitt Beiheft 20**.
Bleicken, Jochen: 1989³	**Verfassung-und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreiches**, Paderborn-Münih, Ferdinand Schöningh.
Blumenthal, Ekkehard: 1963	"**Die Altgriechische Siedlungkolonisation im Mittelmeerraum unter besonderer Berücksichtigung der Südküste Kleinasiens"**, Tübingen, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
Boatwright E., Mary: 1991	"Plancia Magna of Perge: Woman's Roles and Status in Roman Asia Minor", **Women's History and Ancient History**, Ed.: S. Pomeroy, Chapel Hill-Londra, The University of North Carolina Press, s. 249-272.
Boatwright E., Mary: 1993	"The City Gate of Plancia Magna in Perge", **Roman Art in Context. An Anthology**, Ed.: E. D'Ambra, New Jersey, Prentice Hall, s. 189-207.
Boëthius**,** Axel; Ward-Perkins**,** John Bryan: 1970	**Etruscan and Roman Architecture,** y.y., Penguin Books.
Bosch, Clemens E. : 1957	**Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Bosch, Clemens E.: 1967	**Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Bowersock, Glen W.: 1969	**Greek Sophists in the Roman Empire**, Oxford, Clarendon Press.

Bowersock, Glen Warren : 1965 **Augustus and the Greek World**, Oxford, Clarendon Press.

Bowie, E.L. : 1970 "Greeks and their Past in the Second Sophistic", **Past&Present 46**, s. 8-41.

Brandt, Hartwin: 1992 **Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum, AMS 7**.

Brandt, Hartwin; Kolb, Frank: 2005 **Lycia et Pamphylia**, **Eine römische Provinz im südwesten Kleinasiens**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern.

van Bremen, Riet : 1983 "Women and Wealth", **Images of Women in Antiquity**, Ed.: A. Cameron, A. Kurth, Londra, y.y., s. 195-196, s. 223-242.

van Bremen, Riet : 1996 **The Limits of Participation. Women and Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods**, **Dutch monographs on Ancient History and Archaeology 15**, Amsterdam, y.y.

Brixhe, Claude: 1976 **Le Dialect Grec de Pamphylie**, Paris, y.y.

Broughton, T.R.S.: 1975² "Roman Asia Minor" **An Economic Survey of Ancient Rome,** C. 4, Ed.: F. Tenny, New York, Octagon Books, s. 696-918.

Bulgurlu, Selma: 1999 **"Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri"**, İstanbul,Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Burrel, Barbara: 2004 **Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors**, Leiden-Boston, Brill.

Büyükyıldırım, Galip: 1994 **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, Ankara, DSİ.

Cheesman, G.L. : 1913 "The Family of the Caristanii at Antioch in Pisidia, **JRS 3**, s. 253-266.

Chi, Jennifer Y. : 2002	**"Studies in the Programmatic Statuary of Roman Asia Minor"**, New York, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
Christopher P, Jones: 1995	"A Decree from Perge in Pamphylia", **EpigrAnat 25**, s. 29-34.
	CIL III Supplement I, 1889**.**
Foss, Clive : 1975	"'Αλειπτήριον", **GrRomByzSt 16-2**, s. 216-227.
Corbier, M. : 1974	**L'aerarium Saturni et l'aerarium militare. Administration et prospographie sènatoriale, CEFR 24**.
Coulton, J.J.: 1971	"διπλῆ στοὰ",**AJA 75**, s. 183-184.
Coulton, J.J.: 1976	**The Architectural Development of the Grek Stoa**, Oxford, Clarendon Press.
Cramme, Stefan: 2001	"**Die Bedeutung des Euergetismus für die Finanzierung städtischer Aufgaben in der Provinz Asia**" Köln, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
Curchin, Leonard A. : 2004	**The Romanization of Central Spain. Complexity, Diversity and Change in a Provincial Hinterland**, Londra-New York, Routledge.
Çevik, Nevzat: 2000	"An Olive Oil Producing Center in Pamphylia: Lyrboton Kome, **Lykia 3 1996/1997**, s. 79-102.
Çokay, Sedef: 2003	"Die Tonlampen" **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 139-143.
Çokay-Kepçe, Sedef: 2006	**Antalya Karaçallı Nekropolü, Adalya Ek Yayın Dizisi 4**, y.y., Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

De Ruyt, Claire: 1983	**Macellum, Marché Alimentaire des Romains**, Louvain-la-Neuve, Institut Supérieur d' Archéologie et d'Historie de l'Art Collège Érasme.
Delorme, Jean: 1960	**Gymnasion: Étude sur les Monuments Consacrés a l'Éducation en Grèce**, Paris, Éditions E. De Boccard.
Dessau, Herman: 1955	**Inscriptiones Latinae Selectae III-2**, Berlin, Weidmannsche Verlagbuchhandlung.
	Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 2003.
Dodge, Hazel: 1987	"Brick Construction in Roman Greece and Asia Minor", **Roman Architecture in the Greek World**, Ed.: S. Macready, F.H. Thompson, Londra, Thames and Hudson, s.106-116.
Dodge, Hazel: 1990	"The Architectural Impact of Rome in the East", **Architecture and Architectural Sculpture in the Roman Empire,** Oxford University Committee for Archaeology Monograph 29, Ed.: M. Henig, Oxford, Oxford University, s. 108-120.
Dorl-Klingenschmid, Claudia: 2001	**Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten**, Studien zur antiken Stadt 7, Münih, Verlag Dr. Friedrich Pfeil.
Dräger, Michael: 1993	**Die Städte der Provinz Asia in der Flavier Zeit**, Franfurt am Rhein, P. Lang.
Eck, Werner: 1970	**Senatoren von Vespasian bis Hadrian, Vestigia 13**.
Eck, Werner: 1974	"Beförderungskriterien innerhalb der senatorischen Laufbahn dargestellt an der Zeit von 69 bis 138 n. Chr.", **ANRW II**, s. 158-228.
Eck, Werner: 1974	"Perge", **RE 14**, s. 375-383.

Eck, Werner: 1982 "Jahres und Provinzialfasten der senatorischen Statthalter von 69/70 bis 138/139, **Chiron 12**, s. 147-237.

Eck, Werner: 1983 "Jahres-und Provinzialfasten der senatorischen Statthalter von 69/70 bis 138/139, **Chiron 13**, s.147-237.

Eck, Werner: 2000 "Latein als sprache politischer Kommunikation in Städten der östlichen Provinzen", **Chiron 30**, s. 641-660.

Eck, Werner: 2000 "M. Gavius Crispus Numisius Iunior als Proconsul von Lycia-Pamphylia in einer Inschrift aus Perge", **ZPE 131**, s. 251-257.

Engelmann, Helmut; Knippe, Dieter: 1980 **Die Inschriften von Ephesos 3**, Inshriften griechischer Städte aus Kleinasien 13, Bonn, Dr. Rudolf Hubelt GMBH.

Ercenk, Giray: 1992 "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", **Belleten 56-216**, s. 361-370.

Erzen, Afif: 1979 "Zur Geographie Pamphyliens" , **AnadoluAraş 7**, s. 93-108.

Eschbach, Norbert: 2003 "Die archaische Keramik", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 87-102.

Eschebach, Hans: 1979 **Die Stabianer Thermen in Pompeji**, Berlin, Verlag Walter de Gruyter.

Farrington, Andrew: 1987 "Imperial Bath Buildings in South-West Asia Minor", **Roman Architecture in the Roman World**, Ed.: S. Cormack, F.H. Thompson, Londra, Thames and Hudson Ltd., s. 50-59.

Farrington, Andrew: 1995 **The Roman Baths of Lycia, Likya'daki Roma Hamamları**, **B.A.R.Monograph 20**, Ankara, British Institute of Archaeology at Ankara.

Ferrero, Daria de Bernardi: 1970. **Teatri Classici in Asia Minore**, C.3, Roma, "L'Erma" di Bretschneider.

Foss, Clive: 1996 **Cities Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor,** Hampshire, Variorum.

Säflund, G.: 1935 "The Dating of Ancient Fortification in Southern Italy and Greece with Special Reference to Hipponium"**, OpArch 1**, s. 87-119.

Garnsey; Peter; Saller, Richard: 1987 **The Roman Empire: Economy, Society and Culture**, Berkeley-Los Angeles, University of California Press.

Gauthier, P. : 1985 **Les Cités Grecques et Leurs Bienfaiteurs, BCH Supp. 12**.

George W. Houston: 1972 "M. Plancius Varus and the Event of A.D. 69-71", **TransactAmPhilAss103**, s. 167-180

von Gerkan, Armin: 1924 **Griechische Städteanlagen: Untersuchungen zur Entwicklung des Städtebaues im Altertum**, Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter & Co.

von Gerkan, Armin; Krischen, Fritz: 1928 **Milet I-9: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899, Thermen und Palaestren,** Berlin, Verlag von Hans Schoetz und Co.GmbH.

Ginouvès, René: 1962 **Balaneutikè: Recherches sur le Bain dans l'Antiquité Grecque**, Paris Éditions E. De Boccard.

Gneisz, D.: 1987 **"Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frührömische Curia"**, Viyana, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Gökalp, Nuray: 2001 **"Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası"**, Antalya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Gros, Pierre: 1996 **L'Architecture Romaine: du début du IIIe siècle av. J.-C. à la fin du Haut-Empire**, C.I., Paris, Picard editeur.

Gros, Pierre; Torelli, Mario: 1994² **Storia dell'Urbanistica:Il Mondo Romano**, y.y, Editori Laterza.

Güven, Suna: 2003 "Evolution of Colonnaded Avenues in the Roman Cityscape", **Olba 8**, , s. 39-54.

Habicht, Christian: 1969 **Die Inschriften von Asklepieions**, **Altertümer von Pergamon 8-3**, Berlin, De Gruyter.

Halfmann, Helmut: 1982 "Die Senatoren aus den kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1 bis 3. Jahrhundert (Asia, Pontus-Bithynia, Lycia-Pamphylia, Galatia, Cppadocia, Cilicia)", **Atti del Colloquio Internazionale su Epigrafia e Ordine Senatorio 2, Tituli 5**, Roma 14-20 Maggio 1981, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, s. 603-650.

Halfmann, Helmut: 1979 **Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jh. N. Chr, Hypomnemata 58**, Göttingen, Vanderhoeck&Ruprecht.

Halfmann, Helmut: 1986 **Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich**, **Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien 2**, Stuttgart.

Hammond, Mason: 1957 "The Compozition of the Senate A.D. 68-235", **JRS 47**, s. 74-81.

Hanfmann**,** George: 1975	**From Croesus to Constantine: The Cities of Western Asia Minor and Their Arts in Grek and Roman Times,** y.y., The University of Michigan Press.
Hartleben-Lehmann: 1972²	"Städtebau Italiens und des römischen Reiches", **RE III A-2**, s.2109-2113.
Haverfield, Francis: 1923	**The Romanization of Roman Britain**, Londra, Henry Frowde Publications.
Heinzelmann, Michael: 2001	"Giorgio Bejor: Vie colonnate. Paesaggi urbani del mondo antico. Roma: Giorgio Bretschneider 1999. 143 S. 98 Abb. 16 Taf. 4 (Rda. Supp. 22)", **Gnomon 73**, s. 708-714.
Heinzelmann, Michael: 2003	"Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn: Die Säulenstraße von Perge als Beispiel monumentaler Stadtgestaltung durch kollektiven Euergetismus", **AA 1. Halbband**, s. 197-220.
Hellenkemper, Hansgerd: 1980	"Zur Entwicklung des Stadtbildes in Kilikien", **ANRW 7.2**, s. 1262-1283.
Hellenkemper, Hansgerd; Hild, Friedrich: 2004	**Lykien und Pamphylien, Tabula Imperii Byzantini 8**, Ed.: J. Koder, Viyana, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
Henig, Dieter: 2000	"Straßen und Stadtviertel in der griechischen Polis, **Chiron 30,** s. 585-615.
Herrman, Peter: 1991	"Epigraphische Notizen 18-20", **EpigrAnat 31**, s. 31-34.
von Hesberg, Henner : 1992	"Bogenmonumente der frühen Kaiserzeit und 2. Jahrhunderts n. Chr. Vom Ehrenbogen zum Festtor", **Die römische Stadt im 2. Jahrhunderts n. Chr. Der Funktionswandel des öffentlichen Raumes**, **Xantener Berichte 2**, Kolloqium in Xanten vom 2. bis 4. Mai 1990, Ed.: H.J. Schalles, H. Von Hesberg, P. Zanker, Köln, Rheinland Verlag, s. 277-299.

IGR III: Inscriptiones Asiae I , 1975².

Isaac, Benjamin: 1990 **The Limits of Empire, The Roman Army in the East**, Oxford, Clarendon Press.

Işık, Fahri: 1996 "Pamfilya ve Anadolu Gerçeği", **Adalya 1**, s. 23-35.

Işık, Fahri; v.d.: 1998-1999 **Miliarium Lyciae, Patara Yol Kılavuz Anıtı: Das Wegweisermonumet von Patara, Lykia 4**.

İdil, Vedat: 1989 "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları", **Festschrift für Jale İnan: Jale İnan Armağanı**, C.I, Ed.: N. Başgelen, M. Lugal, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.353-364.

İnan, Jale: t.y. "Demetrios-und Apollonios-Bogen in Perge", **XI. International Congress of Classical Archaeology,** London, 3-9 September 1978, Final Programme, y.y,

İnan, Jale: 1974 "Neue Porträtstatuen aus Perge", **Mansel'e Armağan: Mélanges Mansel**, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 655-661.

İnan, Jale: 1976 "Perge Kazısı 1975 Çalışmaları", **Belleten 40-2**, s. 702-705.

İnan, Jale: 1977 "Perge Kazısı 1976 Çalışmaları", **Belleten 41-1**, 1977, s. 616-618.

İnan, Jale: 1978 "Perge Kazısı 1977 Çalışmaları", **Belleten 42-2**, , s. 529-532.

İnan, Jale; Alföldi Rosenbaum, Elizabeth: 1979 **Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei: Neue Funde**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern.

İnan, Jale: 1979 "Perge Kazısı 1978 Çalışmaları", **Belleten 43**, s. 875-879.

İnan, Jale: 1980 "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", **Belleten 44**, s. 607-611.

İnan, Jale: 1981 "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", **Belleten 45**, s. 365-369.

İnan, Jale: 1983 "Perge Kazısı 1981 Çalışmaları", **TAD 26**, s. 1-20.

İnan, Jale: 1983 "Neue Porträts von Perge", **AntK 26**, s. 119-120.

İnan, Jale: 1984 "Perge Kazısı 1982 Çalışmaları", **5. KST**, s. 199-206.

İnan, Jale: 1985 "Perge Kazısı 1983 Çalışmaları", **6. KST**, s. 322-344.

İnan, Jale: 1986 "Perge Kazısı 1984 Çalışmaları", **7. KST**, s. 397-404.

İnan, Jale: 1987 "Perge Kazısı 1985 Çalışmaları", **8. KST**, s. 137-151.

İnan, Jale: 1988 "Perge Kazısı 1986 Çalışmaları", **9. KST**, s. 188-214.

İnan, Jale: 1989 "Perge Kazısı 1987 Çalışmaları", **10. KST**, s. 197-217.

İnan, Jale: 1989 "Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge", **IstMitt 39**, s. 237-244.

İnan, Jale: 1990 "Eine hellenistische Tänzerin aus Perge", **Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie Berlin 1988**, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 347-348.

İnan, Jale: 1992 "Heraklesstatue vom Typus des "Herakles Farnese" aus Perge zur Hälfte im Museum Antalya, zur Hälfte im Museum of Fine Arts in Boston", **ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΑΝΗΡ. Festschrift für Max Wegner zum 90. Geburstag,** Ed.: O. Brehm, S. Klie, Bonn, Dr. Rudolph Habelt GmbH, s. 223-232.

İnan, Jale; v.d.: 1997 — "Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmalarının Önraporu", **18. KST-II**, s. 65-83.

İnan, Jale; v.d.: 2000 — "Vorbericht über die Untersuchungen an der Fassade des Theaters von Perge" **AA**, s. 285-340.

İzmirligil,Ülkü: 1981 — "Perge'de Demetrios-Apollonios Takı", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildiri Özetleri**, 21-25 Eylül 1981-Ankara, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 42-43.

İzmirligil,Ülkü: 1986 — "Perge Demetrios Apollonios Takı", **IX. Türk Tarih Kongresi**, 21-25 Eylül 1981-Ankara, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 513-518.

Jameson, Shelagh: 1965 — "Cornutus Tertullus and the Plancii of Perge", **JRS 55**, s. 54-58.

Jones, A.H.M. : 1971² — **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford, Clarendon Press.

Jones, Christopher P.: 1976 — The Plancii of Perge and Diana Planciana, **HarvStClPhil 80**, s. 231-237.

Jones, Christopher P.: 1999 — "Old and New in the Inscriptions of Perge", **EpigrAnat 31**, s. 8-17.

Kadıoğlu, Musa: 2002 — **"Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander"**, Freiburg, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kähler, H.: 1939 — "Triumphbogen", **RE VII A,** s.374-493.

Kaygusuz, İsmail: 1980 — "Perge Artemisi için bir Adak Yazıtı", **Belleten 54-174**, s. 249-256.

Kaygusuz, İsmail: 1984 — "Perge: unter Kaiser Tacitus Mittelpunkt der Welt", **EpigrAnat 4**, s. 1-8.

Kienast, Dietmar: 1996³ — **Römische Kaisertabelle**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Klein, Richard: 1981 — **Die Romrede des Aelius Aristides. Einführung,** Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Kleinbauer, Eugene W.: 1987 — "The Double Shell Tetraconch Building at Perge in Pamphylia and the Origin of the Architectural Genus", **DOP 41**, s. 277-293.

Kleiner, Gerhard: 1968 — **Die Ruinen von Milet**, Berlin, Walter de Gruyter.

Kockel, Valentin: 1995 — "Bouleuteria. Architektonische Form und urbanistischer Kontext, **Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus**, **Vestigia 47,** Kolloquium, München, 24. bis 26 Juni 1993, Ed.: M. Wörrle, P. Zanker, s. 29-40.

Koçel Erdem, Zeynep: 1996 — **"Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri (M.S. 117-138)"**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Koçel Erdem, Zeynep: 1998 — "Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları", **Arkeoloji ve Sanat 83**, s. 2-11.

Kolb, Frank: 1984 — **Die Stadt im Altertum**, Münih, Verlag C.H. Beck.

Kranz, Peter: 1990 — "Zeugnisse hadrianischer Religionspolitik im Osten", **Das Antike Rom und der Osten, Festschrift für Klaus Parlasca zum 65. Geburtstag**, Ed.: C. Börker, M. Donderer, Erlangen, Verlagsdruckerei, s.125-141.

Krencker, D., v.d. : 1929 — **Die trierer Kaiserthermen I**: **Ausgrabungsbericht und Grundsätzliche Untersuchungen römischer Thermen, Trierer Grabungen und Forschungen I-1**, Ausburg, Dr. Benno Filser Verlag.

von Lanckoroński, Karl Graf, v.d.: **Pamphylia ve Pisidia Kentleri.: Pamphylia**, Çev.: S. Bulgurlu İstanbul, Ege Yayınları, 2005.

Lassus, Jean: 1972 — **Antioch on the Orontes V: Les Portiques d'Antioche**, Princeton, Princeton University Press.

Laube, Ingrid: 2003 "Die frühkaiserzeitliche Panzerstatue", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 151-155.

Laube, Ingrid: 2006 **Thorakophoroi. Gestalt und Semantik des Brustpanzers in der Darstellung des 4. bis 1. Jhs. v. Chr.**, Tübingen, Verlag Marie Leidorf.

Lauter, Hans: 1972 "Das Hellenistische Südtor von Perge", **BJb 172**, s. 1-11.

Lepelley, Claude: 2001 **Rom und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44 v. Chr.-260 n. Chr.**: **Die Regionen des Reiches,** C.II:, Leipzig,-Münih, K.G. Saur.

Levick, Barbara: 1967 **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Clarendon Press.

Levick, Barbara: 1990² "Urbanization in the Eastern Empire", **The Roman World**, C.I., Ed.: J.Wacher, Londra-New York, Routledge, s. 329-344.

Levick, Barbara: 1995 "The Latin Inscriptions in Asia Minor", **Acta Colloquii Epigraphici Latini**, Ed.: H. Solin; v.d., Helsinki, Societas Scientiarum Fennica, s. 393-402.

Levick, Barbara: 2004 "How Different from us! Inscriptions of Pamphylian Cities under the Roman Empire", **L'Hellènisme d' Époque Romaine, Nouveaux Documents, Nouvelles Approches (Ier s.a.C.-IIIe s.p.C.),** Actes du Colloque International á la Mémoire de Louis Fabier Paris 7-8.07.2000, Ed.: Simone Follet, Paris De Boccard,s. 255-275.

Liddell and Scott's Greek-English Lexicon, Oxford, Clarendon Press, 1998².

Lyttelton**,** Margaret: 1974 **Baroque Architecture in Classical Antiquity**, Londra, Thames and Hudson.

MacDonald, William L.: 1986 **The Architecture of the Roman Empire: An Urban Appraisal**, C. II, New Haven-Londra, Yale University Press.

Mac Mullen, Ramsay: 1991 "Hellenizing the Romans (2nd Century B.C.), **Historia 40**, s. 419-438.

MacAdam, H.I.: 1986 "Bostra gloriosa", **Berytus 34**, s. 169-192.

Machatscek, Alois; Schwarz, Mario: 1981 **Bauforschungen in Selge**, Ergänzungsbände zu den TAM no. 9, Viyana, Verlag der Österreıchischen Akademie der Wissenschaften.

Machteld, Melling J.: 1975 "Archaeology in Asia Minor" **, AJA 79**, s. 201-222.

MacKay, T.S.: 1990 "Major Sanctuaries of Pamphylia and Pisidia", **ANRW II 18.3**, s. 2048-2082.

Macmullen, Ramsay: 1959 "Roman Imperial Buildings in the Provinces", **HarvStClPhil 64**, s. 207-235.

MacNicoll, A. W. : 1997 **Hellenistic Fortifications from the Aegean to Euphrates**, Oxford, Oxford University Press.

Macro, A. : 1980 "Cities of Asia Minor under the Roman Imperium", **ANRW II-7.2**, s. 658-697.

Magie, David: 1950 **Roman Rule in Asia Minor, To the End of the Third Century After Christ**, C. I, Princeton-New Jersey, Princeton University Press.

Manderscheid, Hubertus: 1981 **Die Skulpturenausstattung der kaiserzeitlichen Thermenanlagen**, **MAR 15**, Berlin, Gebr. Mann Verlag.

Manderscheid, Hubertus: 1988 **Bibliographie zum römischen Badewesen: unter besonderer Berücksichtigung der öffentlichen Thermen**, Münih, y.y.

Manderscheid, Hubertus: 2004 **Ancient Bath and Bathing, JRS Supp. 55**.

Mansel, Arif M.; Akarca, Aşkıdil: 1949 **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar: Excavations and Researches at Perge**, Antalya Bölgesinde Araştırmalar, No. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mansel; Arif M., v.d. : 1951 **1947 Senesi Side Kazılarına Dair Önrapor: Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Side im Jahre 1947**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mansel, Arif M. : 1956 " Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1946-1955", **AA 71**, s. 34-120.

Mansel, Arif M. : 1956 "1953 Antalya Bölgesi (Pamphylia) Kazılarına Dair Rapor", **TAD 6-1**, s. 5-10.

Mansel, Arif M.; v.d.: 1956 **Side Agorası ve Civarındaki Binalar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Mansel, Arif M.: 1956 "1954 Side ve Perge Kazıları", **Belleten 20**, s. 334.

Mansel**,** Arif M.: 1956 **İlk Çağda Antalya Bölgesi**, İstanbul , İsmail Akgün Matbaası.

Mansel, Arif M.: 1957 "1956 Side ve Perge Kazılarına Dair Kısa Rapor", **Belleten 21**, s. 659-660.

Mansel, Arif M.: 1958 "Ein Basaltkessel aus Side", **Anatolia 11**, s. 1-13.

Mansel, Arif M. : 1958 "1957 Senesi Side ve Perge Kazıları",**TAD 8-1**, s. 3-5.

Mansel, Arif M. : 1964 "Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları", **Atatürk Konferansları I,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 215-234.

Mansel, Arif M.: 1968 "1967 Perge Kazılarına Dair Rapor", **TAD 16-1,** s. 101-103.

Mansel, Arif M.: 1969 "1968 Perge Kazısına Dair Ön Rapor", **TAD 17-1**, s. 93-104.

Mansel, Arif M.: 1970 "1969 Perge Kazılarına Dair Önrapor", **TAD 18-2**, s. 129-135.

Mansel, Arif M.: 1970 "1970 Yılı Perge Kazısına Dair Ön Rapor", **TAD 19-2**,s.169-184.

Mansel, A. M.: 1973 "1971 Perge Kazısı", **TAD 20-2**, s.143-153.

Mansel, A. M. : 1974 "1972 Perge Kazısı Önraporu", **TAD 21-1**, s.103-123.

Mansel, Arif M.: 1974 "Perge Kazısı 1973 Çalışmaları", **Belleten 38**, s. 541-543.

Mansel, A. M. : 1975 "Die Nymphaeen von Perge", **Ist Mitt 25**, s. 367-372.

Mansel, Arif M.: 1975 "1974 Perge Kazısı", **Belleten 39-2**, s. 551-553.

Mansel, Arif M. : 1975 "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972", **AA 90**, s. 49-96.

Mansel, Arif. M. : 1978 **Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Marc, Jean Yves : 1999 "Der sogenannte Caracalla-Bogen in Thasos und die Funktion monumentaler Bögen in den griechischen Städten der römischen Kaiserzeit", **100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos,** C. I**,** Akten des Symposions Wien 1995, Archäologische Forschungen, Ed.: H. Friesinger, F. Krinzinger, Viyana, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 707-711.

Martin, Roland: 1951 **Recherches sur l'Agora grecque. Etudes d'Historie et d'Architecture Urbaines**, Paris, y.y.

Martin, Roland: 1974² **L'urbanisme dans la Grecé Antique**, Paris, Editions A-J. Picard-cic.

Martini, Wolfram: 1999 "Perge in vorrömischer Zeit. Untersuchungen auf der Akropolis 1994-1995, **Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut,** Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut Sempozyumu 5-7 Haziran 1996, İstanbul, Ege Yayınları, s. 303-310.

Martini, Wolfram: 2003 "Historische Schlußfolgerungen", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, s. 179-186.

Martini, Wolfram: 2003 "Topographie und Architektur", **Die Akropolis von Perge Survey und Sondagen 1994-1997,** Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 11-78.

Martini,Wolfram: 2003 "Akkulturationsgeschichtliche Forshungen auf der Akropolis von Perge", **Gießener Universitätsblätter 36**, s. 13-25.

Martini, Wolfram: 2004 "Zur Lage des Artemis-Heiligtums in Perge", **Anadolu'da Doğdu:Fahri Işık'a Armağan**, İstanbul, Ege Yayınları, s. 479-492.

Mellor, Ronald: 1975 **ΘΕΑ ΡΩΜΗ, The Worship of Goddess Roma in the Greek World**, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht.

Merkelbach, Reinhold; Şahin, Sencer: 1988 "Die publizierten Inschriften von Perge", **EpigrAnat 11**, s. 97-170.

Merkelbach, Reinhold; v.d. : 1997 "Kaiser Tacitus erhebt Perge zur Metropolis Pamphylien und erlaubt einen Agon", **EpigrAnat 29**, s. 69-74.

Millar, Fergus: 1993 "The Greek city in the Roman Period", **The Ancient Greek City-State**, Symposium on the occasion of the 250th Anniversary of The Royal Danish Academy of Sciences and Letters, July,1-4 1992, Ed.: M.H. Hansen, Kopenhag, Munksgaard, s. 232-260.

Mitchell, Stephen: 1974 — The Plancii in Asia Minor, **JRS 64**, s. 27-39.

Mitchell, Stephen: 1986 — "Galatia under Tiberius", **Chiron 16**, s. 17-33.

Mitchell, Stephen: 1987 — "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", **HarvStClPhil 91**, s. 333-365.

Mitchell, Stephen: 1993 — **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor**, C.I, Oxford, Clarendon Press.

Mitchell, Stephen: 1995 — **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and at War**, Chippenham-Wiltshire, Gerald Duckworth Co. Ltd.

Mitchell, Stephen: 1999 — "The Administration of Roman Asia Minor from 133 B.C. to A.D. 250", **Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert**, Ed.: W. Eck, E. Müller-Luckner, Münih, Oldenburg, s. 17-46.

Mitchell, Stephen; Waelkens, Marc: 1998 — **Pisidian Antioch: The Site and its Monuments**, Guilford-Surrey, Gerald Duckworth Co. Ltd.

Mittag, Peter Franz: 2002 — "Zu I. V. Perge 87 und der Widmung des marmornen Bogens in Perge", **EpigrAnat 34**, s. 165-169.

Mühlenbrock, Josef: 2003 — **Tetrapylon: Zur Geschichte des viertorigen Bogenmonumentes in der römischen Architektur**, Münster, Scriptorium.

Müller-Graupa, E. : 1935 — "Museion", **RE 16**, s. 797-821.

Neumann, Günter: 2003 — "Eine epichorische Inschrift", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997,** s.165-166.

Nielsen, Inge: 1990 — **Thermae et Balnea, The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths**, Aarhus, Aarhus University Press.

Nielsen, Inge: 1999 "Macellum", **DNP 7**, s. 617-620.

Nollé , Johannes: 1986 "Pamphylische Studien 1-5", **Chiron 16**, s. 199-212.

Nollé, Johannes: 1987 "Pamphylische Studien 6-10", **Chiron 17**, s. 235-276.

Nollé,Johannes; Schindler, Friedel: 1991 **Die Inschriften von Selge,** Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 37, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Nollé, Johannes: 1993 "Die feindlichen Schwestern- Betrachtungen zur Rivaelitat der pamphylischen Staedte" **Die epigraphische und altertumkundliche Erforschung Kleinasiens,** Hundert Jahre kleinasiatische Komission der österreichen Akademie der Wissenschaften, Akten des Symposiums von 23. bis 25. Oktober 1990, Ed.: G. Dobesch-G. Rehrenbock, Viyana, s. 297-317.

Nollé, Johannes: 1996 "Frauen wie Omphale? Überlegungen zu politischen Ämtern von Frauen im kaiserzeitlichen Kleinasien", **Reine Männersache? Frauen in Männerdomänen der antiken Welt**, Ed.: M.H. Dettenhofer, Münih, Deutscher Taschenbuch-Verlag, s. 229-259.

Onurkan, Somay: 1969-1970 "Artemis Pergaia", **IstMitt 19/20**, s. 289-291.

Onurkan, Somay: 1969 "Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia", **Belleten 33**, s. 303-323.

Otten, Heinrich: 1988 **Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsverstag Tuthalijas IV**, Wiesbaden, Harrassowitz.

Owens, E.J. : 2000 **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev.: C. Birsel, İstanbul, Homer Kitabevi.

Özdizbay, Aşkım: 2002 Perge Batı Nekropolisi'nden bir Mezar Yapısı, **Anadolu Araş 16**, s. 482-507.

Özhanlı, Mehmet: 2007 "Side'de Bulunan Bir Yeni Hitit Eserinin Düşündürdükleri", **Adalya 10**, s. 17-30.

Özsait, Mehmet: 1999 "Küçük Asya'da Roma Kolonileri", **Zafer Taşlıklıoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Araştırmaları**, C.I, Ed.: N. Başgelen; v.d., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 123-132.

Öztürk, Arzu: 1999 "**Architektur der Scaenae Frons des Theaters von Perge**", Cottbus, Yayımlanmamış Doktora tezi.

Öztürk, Arzu : 2004 "Macht der Architektur. Architektur der macht in der Kaiserzeit in Perge", **Macht der Architektur, Architektur der Macht: Diskussion zur Archäologischen Bauforschung 8**, Bauforschungskolloquium in Berlin vom 30 Oktober bis 2 November 2002, Ed.: E.L. Schwander, K. Rheidt, Mainz, s. 201-210.

Öztürk, Arzu: 2005 "Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinin Mimarisi: Araştırma Yöntemleri",**Eskiçağ'ınMekanları/Zamanları/ İnsanları**,ODTÜ Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans ve Doktora Programı Doktora Araştırmaları Sempozyumu III, 2-3 Haziran 2003, ODTÜ Ankara, Derleyen: Lale Özgönel, İstanbul, Homer Kitapevi, s. 30-42.

Pace, B.: 1923 "Diana Pergaea", **AnSt presented to Sir William Mitchell Ramsay**, s. 297-314.

Paribelli, R.; Romanelli, P.: 1914 "Studii e Ricerce Archeologice nel'Anatolia Meridionale", **MonAnt 23**, s. 5-274.

Pekáry, Thomas: 1980 "Kleinasien unter römischer Herrschaft", **ANRW II**, s. 595-657.

Pekman, Adnan: 1989² **Son Kazı ve Araştırmaların Işığında Perge Tarihi: History of Perge**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Peschlow-Bindokat, Anneliese: 1975 "Zur Säulenstrasse von Pompeiopolis in Kilikien", **Ist Mitt 25**, s. 373-391.

Pfanner, M.: 1990 "Modelle römischer Stadtentwicklung am Beispiel Hispaniens und der westlichen Provinzen", **Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit**, Ed.: W. Trillmich, P. Zanker, Internatioles Kolloquium, Madrid 1977, Münih, Bayerische Akademir der Wissenschaften, s. 59-116.

Philhofer, Susanne: 2005 **Romanizierung in Kilikien?, Das Zeugnis der Inschriften**, Münih, Herbert Utz Verlag.

PIR², C.III (A-P), 1943.

Price, S.R.F.: 1985 **Rituals and Power: The Roman Imperial Kult in Asia Minor**, Cambridge, Cambridge University Press.

Pülz, Stefan: 1989 **Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, IstMitt Beiheft 35**.

Quaß, Friedmann: 1993 **Die Honorationenschicht in den Städten des griechischen Osten**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

Raepset-Charlier, M.T.: 1987 **Prosopographie des femmes de l'ordre sénatorial, Ier-IIe siècles,** Leuven, Académie royale de Belqique.

Ratté, Christopher: 2002 "The Urban Development of Aphrodisias in the Late Hellenistic and Early Imperial Periods", **Patris und Imperium : Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit.** Kolloquium Köln, November 1998**, BABesch Supp. 8**, s. 5-32.

Recke, Matthias: 2003 "Der klassische Löwenkopf-Wassespeier", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 146-150.

Recke, Matthias: 2003 "Die klassische und hellenistische Keramik unter Einschluß der attisch schwarzfigüren Keramik", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 101-121.

Recke, Mathias: 2007 **Der Beginn archäologisher Forschungen in Pamphylien und die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1974. *in loco Murtana, ubi olim Perge sita fuit*, Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi**, Adalya Ek Yayın Dizisi 5, (ed. K. Dörtlük, T. Kahya, B. Varkıvanç), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Rémy, Bernard: 1989 **Les carrières sénatoriales dans les Provinces Romanes d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.-284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie),** İstanbul-Paris, Institut Français d'Études Anatoliennes et Éditions Divit.

Robert, Louis: 1950 **Hellenica 9**.

Rostovtzeff, Michael: 1957 **The Social and Economic History of the Roman Empire**, Oxford, Biblo & Tannen Publishers.

Rott, Hans: 1908 **Kleinasiatische Denkmäler**, Leipzig, y.y.

Roueché, Charlotte: 1989 "Floreat Perge", **Images of Authority**, **Papers presented to Joyce Reynolds on the occasion of her seventieth birthday**, Ed.: M. M. Mackenzie, C. Roueché, Cambridge, Cambridge Philological Society, s.206-228.

Ruge, W.: 1937 "Perge", **RE 37**. Halbband, , s. 694-704.

Rumscheid, Frank: 2000	**Priene "Küçük Asia'nın Pompeisi" Rehberi**, Çev.: S. Bulgurlu, İstanbul, Ege Yayınları.
Saddington, D.B.: 1991	"The Parameters of Romanization", **Roman Frontier Studies 1989**, Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies**,** Ed.: V.A. Maxfield, M.J. Dobson, Exeter, Exeter University Press, s. 413-418.
Saltuk, Secda:	**Antik Stadyumlar**, İstanbul, İnkilap Kitapevi, y.y.
Sandy, John Edwin: 1974²	**Latin Epigraphy: An Introduction to the Study of Latin Inscriptions**, Chicago, Ares Publishers.
Säflund, G. 1935	"The Dating of Ancient Fortification in Southern Italy and Greece with Special Reference to Hipponium"**,** **OpArch 1**, s. 87-119.
Schneider, K. : 1928	"Macellum", **RE14-1**, s. 129-133.
Segal, Arthur: 1997	**From Function to Monument, Urban Landscapes of Roman Paletsine, Syria, and Provincia Arabia, Oxbow Monograph 66**, Exeter, The Short Runs Press.
Sherk, Robert K.: 1980	"Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114.", **ANRW II 7.2,** s. 954-1052.
Sherwin-White, A.N.: 1976	"Rome, Pamphylia and Cilicia, 133-70 B.C., **JRS 66**, s. 1-14.
	SNG, France 3, Cabinet de Médailles, Pamphylie Pisidie Lycaonie Galatie, Ed.: Edoardo Levante, Zürich, Numismatica Ars Classica, 1994.
Spawforth ,A.J.; Walker, Susan: 1985	"The World of the Panhellenion I. Athens and Eleusis", **JRS 75**, s.78-90.
Stambaugh, John E.: 1988	**The Ancient Roman City**, Baltimore ve Londra, The John Hopkins University Press.

Strocka, W.M. 1981 — **Das Markttor von Milet**, **Winkelmannsprogramme der Archäologischen Gesellsachaft zu Berlin 128**, Berlin, y.y.

Strubbe, J.H.M. 1984-1986 — "Gründer kleinasiatischer Städte Fiktion und Realität", **AncSoc** 15-17, s. 253-304.

Swoboda, M.E. 1963 — "Zur Frage Romanization", **AnzWien 100**, s. 159-160, s. 153-175.

Sylloge Inscriptionum Graecarum 3, Ed.: W. Dittenberger, Hildensheim, Olms, 1960³.

Syme, Ronald: 1988 — "Journeys of Hadrian", **ZPE 73**, s. 159-170.

Syme, Ronald: 1969 — "Legates of Cilicia under Trajan", **Historia 18**, s. 352-366.

Şahin, Sencer: 1978 — **Bithynische Studien: Bithynia İncelemeleri**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. 7, Bonn, Dr. Rudolf Habelt Gmbh.

Şahin, Sencer: 1979 — **Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. 9, C. I, Bonn, Dr. Rudolf Habelt Gmbh.

Şahin, Sencer: 1981 — **Die Inshriften von Stratonikeia, 1. Panarama**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 21,1, Bonn, Dr.Rudolph Habelt GmbH.

Şahin, Sencer: 1992 — "Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit Statusänderung beider Provinzen unter Marc Aurel und Lucius Verus", **EpigrAnat 20**, s. 77-90.

Şahin, Sencer: 1994 — "Ein Vorberich über den Stadiamus Provinciae Lyciae in Patara, **Lykia 1**, s. 130-137.

Şahin, Sencer: 1995 — "Studien zu den Inschriften von Perge I: Germanicus in Perge.", **EpigrAnat 24**, s. 21-36.

Şahin, Sencer: 1995 "Bau einer Säulenstrasse in Attaleia (Pamphylien) unter Tiberius-Caligula?" **EpigrAnat 25**, s. 25-28.

Şahin, Sencer: 1995 "Studien zu den Inschriften von Perge II: Der Gesandte Apollonios und seine Familie", **EpigrAnat 25**, s. 1-24.

Şahin, Sencer: 1996 "Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna", **Adalya 1**, s. 45-52.

Şahin, Sencer: 1996 "Studien zu den Inschriften von Perge III: Marcus Plancius Rutilius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus. Vater und Sohn der Plancia Magna"**, EpigrAnat 27**, s. 115-126.

Şahin, Sencer: 1997 "Ergänzung einer akephalen Inschrift aus Attaleia (M. Plancius Varus; SEG VI 650), **EpigrAnat 28**, s. 149-151.

Şahin, Sencer: 1999 "Epigraphische Mitteilungen aus Antalya I : Inschriften aus Pamphylien und Lykien", **EpigrAnat 31**, s. 38-52.

Şahin, Sencer: 1999 **Die Inschriften von Perge I**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 54, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, Sencer: 1999 "Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi : Lyrboton Kome-Elaibaris", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut,** Çağlar Boyunca Anadolu'da Konut Sempozyumu 5-7 Haziran 1996, İstanbul, Ege Yayınları, 437-445.

Şahin, Sencer: 2000 "Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge"; **Olba 3**, s. 199-209.

Şahin, Sencer: 2003 "Die Inschriften" **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 167-174.

Şahin, Sencer: 2004 **Die Inschriften von Perge II**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 61, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, Sencer; Adak, Mustafa: 2007 **Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinicae Lyciae,** Gephyra Monografi Serisi I.

Şentürk, Hande: 2001 **"Pamphylia Bölgesi'nde Perge'ye Ulaşan Yollar"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tekoğlu, Recai: 1999-2000 "Pamphylia Halkları ve Dilleri", **Adalya IV**, s. 49- 58.

Texier, Charles; Pullan, R.P.: 1864 **Byzantine Architecture, Illustrated by Examples of Edifices Erected in the East during the Earliest Ages of Christianity, with Historical and Archaeological Descriptions**, y.y.

Thomasson, Bengt E.: 1984 **Laterculi Praesidum I**, Göteborg, Pagin.

Thomasson, Bengt E.: 2001 "The Eastern Roman Provinces till Diocletian, A Rapid Survey", **The Greek East in the Roman Context**, Proceedings of a Colloqium organized by the Finnish Institute at Athens, May 21-2, 1999, Ed.: O. Salomics, Helsinki, y.y., s. 1-9.

Thornton, M.K.: 1975 "Hadrian and his Reign", **ANRW II.2**, s. 432-476.

Tomlinson, R.A:. 1995 **Greek and Roman Architecture**, Londra, The British Museum Press.

Trémaux, P.: 1863 **Exploration archéologique en Asie Mineure**, y.y.

Türkmen, Müjde: 2001 "**Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemine İlişkin Gözlemler,** İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Umurtak, Gülsün: 2003 "A Short Report on a Group of Prehistoric Pottery", **Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997**, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu,W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 81-85.

Usman Anabolu, Mükerrem: 2003 **Antik Çağ'da Et ve Balık Pazarları**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Vandeput, Lutgarde: 1997 **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor: Sagalassos a case study**, **Studies in Eastern Meditarrenean Archaeology 1**, y.y., Brepols.

Vann, Robert Lindley: 1976 "**A Study of Roman Construction in Asia Minor, The Lingering Role of a Hellenistic Tradition of Ashlar Masonry**, Cornell Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Varinlioğlu, Ender: 1986 **Inschriften von Keramos,** Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 3, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Waelkens, Marc: 1987 "The Adoption of Roman Building Techniques in the Architecture of Asia Minor", **Roman Architecture in the Greek World**, Ed. S. Macready; F.H. Thompson, London, The Society of Antiquaries of London, s. 94-105.

Waelkens, Marc: 1989 "Hellenistic and Roman Influence in the Imperial Architecture of Asia Minor", **The Greek Renaissance in the Roman Empire**, Ed.: S.Walkers, A. Cameron , Londra, y.y.

Waelkens, Marc: 2002 "Romanization in the East. A case study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)", **IstMitt 52**, s. 311-368.

Ward-Perkins, John Bryan: 1974 **Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity**, New York, George Braziller.

Ward-Perkins, John Bryan: 1978 "The Architecture of Roman Anatolia, The Roman Contrubution", **The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology,** Ankara-İzmir 23-30-IX-1973, Ankara, TTK Basımevi, s. 881-891.

Ward-Perkins, John Bryan: 1980 "Nikomedia and the Marble Trade", **BSR 48**, s. 23-69.

Ward-Perkins, John Bryan: 1981 **Roman Imperial Architecture**, Londra, Harmondsworth.

Ward-Perkins, John Bryan: **Roman Architecture**, New York, Harry N. Abrams Inc., t.y.

Webster, Jane: 2001 "Creolizing the Roman Provinces", **AJA 105**, s. 209-225.

Weiss, Peter: 1984 "Lebendiger Mythos, Gründerheroen und städtische Gründungstraditionen im griechisch-römischen Osten", **WürzbJb 10**, s. 179-207.

Weiss, Peter: 1991 "Aukse Perge. Beobachtungen zu einem bemerkenswerten stadtlichen Dokument des späten 3. Jahrhunderts n. Chr.", **Chiron 21**, s. 353-392.

Weiss, Peter: 1999 Ein neuer Prokonsul von Lycia-Pamphylia auf einem Militärdiplom (165/166 n. Chr.) **EpigrAnat 31**, s. 77-82.

Wiedemann, Thomas: 1995² **The Julio-Claudian Emperors: AD. 14-70**, Londra, Bristol Classical Press.

Winter, Engelbert: 1996 **Staaliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien**, **AMS 20**.

Woolf, Greg: 1994 "Becoming Roman, Staying Greek. Culture, Identity and the Civilizing Process in the Roman East", **ProcCambrPhilSoc 40**, s. 116-143.

Woolf, Greg: 1997 "The Roman Urbanization of the East", **The Early Roman Empire in the East,** Ed.: Susan E. Alcock, Exeter, The Short Run Press.

Woolf, Greg: 1998 **Becoming Roman. The Origins of Provincial Civilization in Gaul**, Cambridge, Cambridge University Press.

Wörrle, Michael: 1988 — **Stadt und Fest im kaiserzetilichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda**, **Vestigia 39**.

Yağcı, Remzi: 2002 — "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **23. KST-I**, s. 285-294.

Yağcı, Remzi: 2004 — "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **25. KST-II**, s. 49-60.

Yağcı, Remzi: 2005 — "Soli Pompeopolis Çalışmaları", **26. KST-I**, s.415-420.

Yaraş, Ahmet: 1991 — **"Antik Çağda Eğitim ve Anadolu Gymnasionları"**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yegül, Fikret: 1982 — "A Study in Architectural Iconography: Kaisersaal and the Imperial Cult" **ArtB 44-1**, s. 7-31.

Yegül, Fikret: 1986 — **The Bath-Gymnasium Complex at Sardis**, **Archaelogical Exploration of Sardis 3**, Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press.

Yegül, Fikret: 1992 — **Bath and Bathing in Classical Antiquity**, New York, The Architectural History Foundation.

Yegül, Fikret: 2000 — "Memory, metaphor, and meaning in the cities of Asia Minor", **Romanization and the City. Creation, Transformations, and Failures**, **JRA Supp. 38**, Ed.: E. Fentress, s. 133-153.

Zeyrek, Turgut Haci: 2002 — **"Perge Doğu Konut Alanı 1989-1998 Kazılarında Ortaya Çıkarılan Evler. Mimari Açıdan Bir Değerlendirme"**, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Zschietzschmann, W. : 1960 — **Wettkampf-und Übungsstätten in Griechenland. Stadion, Palästra, Gymnasion. Eine Überschicht, 1. Das Stadion**, Beiträge zur Lehre und Forschung der Leibeseziehung 5, Stuttgart, Schondorf.

EK: KONUYLA İLGİLİ YAZITLAR

Bu ek bölüm içerisinde Perge'nin M.S. 1. ve 2. yy.'da inşa edilmiş yapılarıyla doğrudan ilgili epigrafik malzemeye öncelik verilmiştir. Yazıtlar seçilirken, yapının kendisine ait ithaf yazıtı olması ve/veya tarihlemeye yarayacak bilgiler içermesi göz önünde bulundurulmuştur. Başka bir kontekste ait olup, içeriğinde lokalizasyonu yapılamamış yapıların (Bouleuterion gibi) ve/veya yapı kısımlarının (Güney Hamam'ın aleipterionu gibi) varlığına ilişkin kanıtlar sunan epigrafik malzeme de bu bölüme dahil edilmiştir. Bire bir yapılarla ilgili olmayan ve Perge 2004-2007 kazıları esnasında bulunan, yayımlanmamış yeni yazıtlardan bir kısmının[1], kent tarihi ve gelişimine ışık tutmasından dolayı bu bölümde yer alması uygun görülmüştür.

Yazıtların hepsi Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olup, kronolojik sıra içerisinde sunulmuştur. Ancak birbiriyle ilişkili yapıların yazıtlarında, birbirini izleyen iki imparator dönemine tarihleme mümkünse (Claudius-Nero Dönemi gibi), sıralamada yapıların ilişkisine öncelik verilmiştir.

2004-2007 yılları arası yapılan kazılar sonucu bulunan yeni yazıtlar dışında bütün yazıtların transkripsiyonu, tamamlama önerileri ve çevirileri için, aksi belirtilmediği takdirde, S. Şahin'in Perge'de bulunmuş tüm yazıtları içeren ve 1999 yılında yayımlanan **Die Inschriften von Perge I** ile 2004 yılında yayımlanan **Die Inschriften von Perge II** isimli kitapları temel olarak alınmıştır. Bununla beraber, eğer söz konusu yazıtın tarihlemesi ya da tamamlama önerisi hakkında, yukarıda bahsedilen yayınlardan sonra, tarafımdan ya da diğer bilim insanları tarafından yapılmış öneriler varsa, ilgili yazıtla birlikte verilmiştir.

"Tarihleme" ve "**İlgili olduğu yapı**" kısımlarında bir çekince ya da belirsizlik varsa "**?**" işareti kullanılmış, bu konuda tarafımdan yapılan başka bir öneri getirilmiş ise, ilk öneriden sonra belirtilmiştir.

Her yazıt ile ilgili **"Kaynakça"**da, metin içindeki dipnotlarda kullanılan kısaltma sistemi uygulanmıştır.

[1] Yayını yapılmamış yeni yazıtları bu tezde kullanmama ve daha sonra ayrı makaleler şeklinde yayımlamama izin veren Perge Kazısı Başkanı, Hocam Sayın Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

No. 1

Tarih : Tiberius Dönemi (M.S. 14-37), M.S. 10 Mart-25 Haziran 15.

İlgili olduğu yapı: Kuzey-Güney Doğrultulu Sütunlu Cadde/Sebaste Agora ?

Tanım : Dor düzeninde bir yapının 6 guttaeli eksik arkhitravına ait iki kireçtaşı parça.

Buluntu yeri : Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu 11. ve 12. insulalarını ayıran ara sokağın hemen önünde.

Ölçüler : **Parça a** : **Gen.:** 0,79 m., **Yük.**: 0,55 m., **Kal.**: 0,42 m.
Parça b : **Gen.**: 1,68 m., **Yük.**: 0,55 m., **Kal.**: 0,42 m.
Harf Yük.: 0,115 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 33-35, no. 21.

[Τιβερίωι Καίσαρι, θεοῦ Σεβαστοῦ υἱῶι, Σεβαστῶι Αὐτοκράτορι ἀρχιερεῖ-
μεγίστ]ω- δὶς ὑπ[άτωι, δημαρχικῆς ἐξ]ουσίας ἐκκαιδέκατ[ον]
[ὁ δῆμος ὁ Περγαίων τῶι ἑαυ]τοῦ εὐεργ[έτηι]

Çeviri : [Perge Halkı] [Tanrılaştırılmış Augustus'un oğlu Augustus İmparator Tiberius Caesar'a, Pontifex Maxim]us, Consul, Tribunicia Potestas XVI. kendi euergetesine [ithaf etti]

Parça a

Parça b

No. 2

Tarih : Tiberius (M.S. 14-37)-Gaius Caligula (M.S. 37-41) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Kuzey-Güney Doğrultulu Sütunlu Cadde /Sebaste Agora ?

Buluntu yeri : Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin doğu 11. ve 12. insulalarını ayıran ara sokağın doğusunda. Parça a, 2004 yılı Perge Kazısı esnasında, bu tez için yapılan yüzey araştırması sonucu bulundu.

Tanım : Ion Düzeninde bir yapının üç fascialı eksik arkhitrav bloğuna ait dört parça. Parça e'de profilli bir arkhitrav tacı var. Dört arkhitrav parçası da tam değil. Aslen beş parça üzerine yazılmış yazıtın üçüncü parçası (Parça c) kayıp. Şahin tarafından yapılan ilk edisyonda Parça a bulunamamış, ancak yazıt doğru tamamlanmıştır.

Ölçüler : Parça a : **Gen.:** 1,05m., **Yük.:** 0,40 m., **Kal.:** 0,44 m.
Parça b : Gen.: 1,15 m, **Yük.:** 0,35 m., **Kal.:** 0,44 m.
Parça c : Kayıp
Parça d : **Gen.:** 1,12 m., **Yük.:** 0,35 m., **Kal.:** 0,44 m.
Parça e : Gen.: 1,20 m., **Yük.:** 0,44 m.., **Kal.:** 0,43 m.
Harf Yük.: 0,06 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.36, no. 22. (Parça b, [c], d ve e)

a b [c] d e

Τίτος Ἕλουιος Βασιλᾶ[ς πρεσβευτὴς καὶ ἀν]θιστράτηγος ἀφιέρωσεν vac.

Çeviri : Legatus ve propraetor Titus Helvius Basila (yapının) açılışını yaptı (veya yapıyı finanse etti.)

Parça a

Parça a

Parça b

Parça d

Parça e

No. 3

Tarih : Tiberius (M.S. 14-37) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Sebaste Agora.

Buluntu yeri : Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin ortasındaki su kanalında devşirme olarak kullanılmış. "Hellenistik" Yuvarlak Kulelerin yak. 200 m. kuzeyi.

Tanım : Birbirine ait olması gereken iki yazıtlı kireçtaşı levha. Parça a, ikinci kullanımda kısmen değiştirilerek kullanılmış; Parça b'nin üst kısmı profilli. Yazıtın solunun bulunduğu kısım kesilmiş. Bir yapının arşiv duvarına ait olabilir.

Ölçüler : Parça a : Gen.: 1,84 m., **Yük.:** 0,40 m., **Kal.:** 0,20 m.
Parça b : Gen.: 0,95 m., **Yük.:** 0,35 m., **Kal.:** 0,23 m.
Harf Yük.: 0,06 m.

Kaynakça : Şahin, **Germanicus in Perge**, s. 21-36; Jones, **A Decree from Perge in Pamphylia,** s. 29-34; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 37-43, no. 23.

Levha a

(Ana metnin üst sol kısmındakiyan metin)

[τὴν] καὶ Πανθίαν
Πελοπίδης Λυσι[μάχου]'
υἱὸς κατά διαθ[ήκην]

Levha b

(Ana metnin sağ üst kısmındaki yan metin)

'Αρίσταν 'Ασκληπιά[δου]
Απολλώνιος Λυσι[μάχου]
τὴν γυναῖκα
εὐνοίας ἕνεκε
καὶ σωφροσύνης
θεοῖς

Levha a (Ana metin)

01 [Περγαίων Ψήφισμα·]
002 [ἐπειδὴ Ἀπολλώνιος Λυσιμάχου]

1 [ ]ΟΘ
2 [ ]ΝΑΕ[ ]ΜΕ
[ ]ΟΙΔ Ν Μ[ ]ΛΕ
4 [οὐ μ]όνον ἐνθάδ[ε], ἀλλὰ [κ]αὶ ἐπὶ τῆς ξ[έν]ης π[ρεσβεύ?]σας
[πρὸς] Γερμανικὸν Καίσαρα ἐνεδείξατο · εὐσεβὴς δὲ ὑπάρ-
6 [χων πρὸ]ς τὸν τῶν Σεβαστῶν οἶκον, φιλόδοξος δὲ καὶ πρὸς ἅπαν-(?)
{]ς εἰς τὴν Σεβαστὴν ἀγορὰν μετὰ πάσης χαρᾶς ἐπαν-
8 [ ]ίσατο·ν πάντονε δὲ τῇ πατρίδι εἰς τὰ ἐπιτασόμενα
[ὑπακούον]τα ἑαυτὸν ἐπέδωκεν· ἀνυπέρβλητον δὲ ἔχων τὴν
10 [φιλοτειμίαν] ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων τῇ πόλει προθυμότατα ὑπέσ-
[χετο πρεσβε]ύσειν εἰς Ῥώμην δωρεὰν ὡς ἂν φιλόπατριν καὶ πά-
12 [σῃ ἀρετῇ τὴ]ν ἑαυτοῦ ἐπειδίξας ψηχὴν ἄφειστον καὶ δαψιλῆ · εὐτυ-
[χῶς τε τῇ πό]λει τὴν ἐπὶ Ῥώμης τελέσας ἐπιδημίαν ἐπανῆλθεν· πρέ-
14 [πον δὲ δῆμ]ος ἡγεῖται τοὺς οὕτως ὑπὲρ τῆς πατρίδος σπουδαίως
[πολιτεύοντα]ς ταῖς καταξίοις ἀμείβεσθαι τειμαῖς πρὸς τὸ καὶ τοὺς
16 [ἄλλους εἰδ]ότας τὰς τῆς πόλεως ἀμοιβαίας χάριτας εἰς τὸ λοιπὸν ζη-
[λωτὰς τῶν τ]οιούτων ἀνδρῶν γείνεσθαι · τύχῃ ἀγαθῇ · ἔδοξε τῇ Βου-
18 [λῇ ἐστεφα]νῶσθαι μὲν αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ ἀριστείῳ, τετειμῆσθαι
[δὲ καὶ εἰκόν]ι γραπτῇ ἐν ὅπλῳ ἐπιχρύσῳ καὶ ἀνδριάντι καὶ τὴν μὲν εἰκόνα
20 [ἀνατεθῆναι] ἐν τῷ παιδικῷ γυμνασίῳ, ἐπιγραφῆς γενομένης· "ὁ δῆμος ἐ-
[τείμησεν] Ἀπολλώνιον Λυσιμάχου, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ φι-
22 [λόπατριν], πάσῃ τε ἀρετῇ καὶ διὰ προγόνων κεκοσμημένον"· τὸν δὲ
[ἀνδριάντα] ἀνατεθῆναι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ τόν ἐπιφανέσ-
24 [τατον τόπο]ν· ἐπὶ δὲ τῆς βάσεως ἐπιγραφῆναι τοῦδε τοῦ ψηφίσ[μ]ατος
τό ἀντίγραφον

Çeviri: Levha a, Yan metin : [- - - - (Annesi),] Panthia olarak da anılan kişi, Lysimakhos oğlu Pelopides'i vasiyet uyarınca (onurlandırdı).

Levha b, Yan metin : Lysimakhos oğlu Apollonios, eşi Asklepiades'in kızı Arista'yı iyi huyluluğu ve fazileti sebebiyle (onurlandırdı). Tanrılara

Ana metin : [Pergeliler'in Kararı :------ çünkü Lysimakhos oğlu Apollonios ---------- işleri yaptı ve] sadece burada değil, aynı zamanda [elçiliği esnasında] yabancı ülkede de Germanicus Caesar'a karşı [vazifeşinaslığını] gösterdi. İmparator ailesinin dindar bir hizmetçisi oldu ve ayrıca, coşku içinde [halkı] Sebaste Agora'ya davet etti ve büyük bir gayretle (conventus'u) düzenledi. Kendini, vatan için her zaman riayetkar biçimde hizmete hazır tuttu. Vatana hizmet söz konusu olduğunda, şan ve şöhret tutkusu herkesten üstün olduğu için, Roma'ya kendi olanaklarıyla elçi olarak gitmek üzere de en büyük arzu ve hevesi göstermiş ve yüreğinin [hizmet] ve vatan aşkıyla dolu olduğunu ispat etmiştir. Roma'daki görevini vatanı yararına talihli bir şekilde gerçekleştirdikten sonra, yurduna dönmüştür. Şu açıkça bilinmelidir ki, Halk, vatan için çaba göstererek hizmet verenleri, şükranla onurlandırmayı kendine vazife sayar; öyle ki, bütün vatandaşlar, devlet işlerinde hayırhah davranışların karşılıklı olduğunu bilsinler ve gelecekte de insanlar bu tür hizmetlere özensinler. Hayırlı, uğurlu olsun ! Meclis, onu (Apollonios'u) altın bir çelenk, aynı zamanda tamamen altın kaplamalı yazılı bir stel ve heykelle onurlandırmak üzere karar aldı. Bu stel çocuk gymnasionuna konacak ve üzerine de şu yazılacaktır : Halk, Lysimakhos'un oğlu Apollonios'u, iyi ve yetenekli, vatansever ve atalarından beri hep erdemli işlerde ün salmış bir ailenin ferdi olarak onurlandırdı. Heykel ise Artemis Tapınağında en görkemli yere konacak, kaidesine de bu karar metninin bir kopyası yazılacaktır.

Parça a

Parça b

No. 4

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) ya da Nero Dönemi(M.S. 54-68)?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz/Stoa olabilir.

Buluntu yeri : Perge Kazı Barakasının güneyindeki Geç Dönem Kapısının (C1) önündeki avlunun doğusunda bulunan Geç Dönem kulesinin (MdI) kuzeyinde, yerde.

Tanım : Dor veya Ion düzeninde bir yapıya ait eksik ve kırık, fasciasız kireçtaşı arkhitrav bloğu.Altı bezemesiz soffitli. "A" harfinin bulunduğu kısım, diğer parçadan kırık ve ayrık.

Ölçüler : Gen.: 2,40 m., **Yük.:** 0,35 m., **Kal.:** 0,39 m., **Harf Yük.:** 0,14 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 45-46, no. 28.

]ATOP[

Çeviri : İmparator veya İmparatoru veya İmparatorun veya İmparatora.

No. 5

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) ya da Nero Dönemi(M.S. 54-68)?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz/Stoa olabilir.

Buluntu yeri : Geç Dönem kulesinin (MdI) kuzey iç duvarında devşirme kullanılmış. Yaklaşık 20 m. yükseklikte.

Tanım : Dor düzeninde bir yapıya ait altı guttaeli kireçtaşı arkhitrav bloğu.

Ölçüler : Alınamadı.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 45-46, no. 28.

]ΛΑΥΔ [

Çeviri 1: Tiberus Claudius veya Tiberius Claudius'u veya Tiberius Claudius'un veya Tiberius Claudius'a?.
Çeviri 2: Nero Claudius veya Nero Claudius'u veya Nero Claudius'un veya Nero Claudius'a?

No. 6

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) ya da Nero Dönemi(M.S. 54-68)?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : -

Tanım : No. 4 ve No. 5'in birbirine ait olduğu varsayılarak, S. Şahin tarafından yapılmış iki tamamlama önerisi.

Ölçüler : -

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 46

Öneri 1:
[Αὐτοκρ]άτορ[- Τιβερι- Κ]λαυδ[ι- Καίσαρ- Σεβαστ- Γερμανικ- κτλ.

Öneri 2:
[Αὐτοκρ]άτορ[- Νερων- Κ]λαυδ[ι- Καίσαρ- Σεβαστ- Γερμανικ- κτλ.

Çeviri 1: İmparator Tiberus Claudius Caesar Germanicus veya Tiberius Claudius Caesar Germanicus'u veya Tiberius Claudius Caesar Germanicus'un veya Tiberius Claudius Caesar Germanicus 'a?

Çeviri 2: İmparator Nero Claudius Caesar Germanicus veya Nero Claudius Caesar Germanicus'u veya Nero Claudius Caesar Germanicus'un veya Nero Claudius Caesar Germanicus'a?

No. 7

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius Dönemi(M.S. 41-54)?

İlgili olduğu yapı: Bir Stoa olabilir?

Buluntu yeri : Perge Kazı Barakasının güneyindeki Geç Dönem kulesinin (MdI) yak. 50 m. kuzeydoğusunda[2].

Tanım : Dor düzeninde bir yapıya ait altı guttaeli kireçtaşı arkhitrav bloğu.

Ölçüler : Gen.: 2,20 m., **Yük.:** 0,48 m., **Kal.:** 0,48 m., **Harf Yük.:** 0,13-0,135 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 46, no. 29.

τάς στ[οὰς κ[αθιέρωσ-

Çeviri : Stoayı yaptırdı?

[2] S. Şahin tarafından bulunup, incelenen bu arkhitrav bloğu, tarafımdan yapılan arama sonucu yerinde bulunamamıştır. Bu sebepten fotoğraflanamayan arkhitrav, modern bir inşaat esnasında yerinden alınmış olmalıdır.

No. 8

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) Dönemi?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : 2006 yılı Perge Kazısı esnasında yapılan düzenleme çalışmaları esnasında yeniden bulundu. Hellenistik Güney Kent Kapısı ile Geç Dönem Kent Kapısı arasındaki meydanın batısında. F2 ve F4'ün önünde bulunan mimari parçalar arasında[3] .

Tanım : Dor veya Ion düzeninde bir yapıya ait fasciasız yazıtlı kireçtaşı arkhitrav bloğu. Kireçtaşı tabaka tabaka ayrılmış, "P" ve "I" harflerinin üst kısmı kopmuş.

Ölçüler : Gen.: 1,32 m., Yük.: 0,40 m., Kal.: 0,58 m., Harf Yük.: 0,14 m.
Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 46-47, no. 30.

] Τιβερίου [

Çeviri : Tiberius'un ya da Tiberius Claudius'un.

[3] Söz konusu arkhitrav bloğu 1968'te G. Bean tarafından bulunup, belgelenmiştir. Daha sonra S Şahin arkhitravı yeniden bulamadığını belirtmiş ve G. Bean'ın notlarından yararlanmıştır. Bkz.: Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 46. 1968'den sonra meydanda yapılan düzenleme çalışmaları esnasında yazıtlı yüzü alta gelecek şekilde yerleştirilmiş olmalıdır. 2006 yılında burada yapılan düzenleme çalışmaları sırasında arkhitrav bloğu yeniden bulunmuş ve tarafımdan incelenmiştir.

No. 9

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) Dönemi?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : -

Tanım : No. 4-7'nin birbirine ait olduğu varsayılarak, S. Şahin tarafından yapılmış tamamlama önerisi.

Ölçüler : -

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 47-48, no. 31.

[-Τιβερίου [Κ]λαυδ[ίου Αὐτοκρ]άτορ[ος] Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ-
τὰς στ[οὰς κ[ατεσκεύασεν ὁ δῆμος ὁ Περγαίων]

Çeviri : İmparator Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus stoayı yaptırttı. Perge Halkı.

No. 10

Tarih : Iulius-Claudiuslar/Claudius (M.S. 41-54) Dönemi?

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : Geç Dönem Kent Kapısına çok uzak olmayan bir yerde (C1) Lanckoronski tarafından bulunmuş. Günümüzde kayıp.

Tanım : Üst kısmı profilli bir arkhitravın birbirine ait dört parçası.

Ölçüler : **Parça a : Gen.:** 0,36 m., **Yük.:** 0,55 m.
Parça b-c-d : Gen.: 1,90 m., **Yük.:** 0,55 m.

Kaynakça : Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 30; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 110, no. 10; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 48-49, no. 33.

Τιβέ[ριον] Κλαύδιον Καίσαρα Σεβαστόν, πατέρα πατρίδος ὁ δῆμος [ὁ] Περγαίων

Çeviri : Perge Halkı Pater patriae Tiberius Claudius Caesar Augustus'u (onurlandırdı)[4].

[4] S Şahin bu arkhitrav bloklarını, Hellenistik Güney Kent Kapısı'nın Yuvarlak kuleleri arasına Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilmiş süs kapısıyla ilgili görmek istemiştir. Ancak S. Bulgurlu tarafından bunun mimari açıdan mümkün olamayacağı kanıtlanmıştır. Bkz. yuk.: **II.A.4.**

No. 11

Tarih : M.S. 1. yy.'ın ilk yarısı, Nero Dönemi (M.S. 54-68)?

İlgili olduğu yapı: Bouleuterion ya da yakınındaki bir başka kamusal yapı.

Buluntu yeri : 2006 yılı Perge Kazısı esnasında, bu tez için yapılan yüzey araştırması sonucu bulundu. Hadrianus Dönemi Takı'nın yak. 70 m. kuzeybatısında. Kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin batı 1. insulası içinde. Bouleuterion olduğu düşünülen alanın güneyinde.

Tanım : Ion düzeninde kamusal bir yapıya ait üç fascialı ve arkhitrav taçlı kireçtaşı arkhitrav bloğu. Bloğun sağ kısmı ve en alt fascianın en alt kısmı kırık ve eksik. Her üç fascia da yazıtlı.

Ölçüler : Gen.: 2,35 m., **Yük.:** 0,585 m., **Kal.:** 0,43 m., **Harf Yük.:** 0,8 m.

Kaynakça : -

Ti(berius) Claudius Aug(usti)·L(iberti)·et·Sacerdoṣ Diṿi Cḷ[audi]
Aug(usti)·L(iberti)·Clara·Uxor·Attici·aedificavit·ṣọ[---]
ṣ.ṃṛḍọ……...Cḷaụḍi

Çeviri : Tanrılaştırılmış Claudius'un azatlı kölesi ve rahibi Tiberius Claudius Atticus'un eşi, İmparatorun azatlı kölesi Clara (bu yapıyı) yaptırdı.

No. 12

Tarih : Nero Dönemi (M.S. 54-68).

İlgili olduğu yapı: Bouleuterion ya da yakınındaki bir başka kamusal yapı.

Buluntu yeri : 2006 yılı Perge Kazısı esnasında, bu tez için yapılan yüzey araştırması sonucu bulundu. Hadrianus Dönemi Takı'nın yak. 70 m. kuzeybatısında. Kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin batı 1. insulası içinde. Bouleuterion olduğu düşünülen alanın güneyinde. No. 11'in hemen doğusunda yerde.

Tanım : Kamusal bir yapıya ait yazıtlı kireçtaşı blok. Üst kısmı kırık ve eksik. Yazıt solda olması gereken ve şimdi kayıp bir başka blok üzerinde başlıyor olmalıydı.

Ölçüler : Gen.: 1,32 m., **Yük.:** 0,57 m., **Kal.:** 0,49 m., **Harf Yük.:** 0,95 m.

Kaynakça : -

[Neroni C]laudi Diṿi Claudi·F(ilius). Ḡ[ermanici Caesaris Nepos]
[Caesari Augusto Ger]manico Pontif(ex)·Max(imus). [Tri. Pot ? Imp ? Cos ? ---]

Çeviri : Germanicus Caesar'ın torunu, Tanrı Claudius'un oğlu, Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'a, Pontifex Maximus, Tribunicia Potestas ?, ?. kere İmparator, ? kere consul.

No. 13[5]

Tarih : Nero Dönemi (M.S. 54-68)?

İlgili olduğu yapı: Bouleuterion?

Buluntu yeri : Parça b-e Hadrianus Dönemi Takı'nın yak. 90 m. kuzeybatısında. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batı 1. insulası üzerinde. Parça b Bouleuterion olduğu düşünülen yapının güney cephesinde doğu-batı doğrultusunda uzanan sütun sırasının üzerinde kırılmış, diğer parçalar sütun sırasının kuzey ve güneyine düşmüş. Parça a ise diğerlerinden oldukça uzakta, Macellum'un doğusundaki 6 nolu dükkan içinde, yerde. Parça a 2006 yılı Perge Kazısı esnasında, bu tez için yapılan yüzey araştırması sonucu bulundu.

Tanım : Dor düzeninde bir yapının (Bouleuterion?) yazıtlı kireçtaşı arkhitravına ait altı parça. Arkhitrav bir arkhitrav tacıyla bezeli. Parça c ve f kırılıp ikiye ayrılmış. Diğerlerinden farklı bir yerde bulunan Parça a, arkhitrav ve harf büyüklüğü ölçüleri bakımından diğer parçalara uymakta.

Ölçüler : **Parça a (ΣΕΒΑ): Gen.:** 0,31m., **Yük.:** 0,48 m., **Kal.:** 0,20 m.

Parça b (ΕΡΜΑΝ): Gen.: 0,90 m., **Yük.:** 0,35 m., **Kal.:** 0,42 m.

Parça c (ΓΟΝΩ): **Gen.:** 0,86 m, **Yük.:** 0,37 m., **Kal.:** 0,28 m.

Parça d (ΣΑΡΙΣΕΒ): **Gen.:** 1,41 m, **Yük.:** 0,38 m., **Kal.:** 0,49 m.

Parça e (ΣΤΩΙ): Gen.: 0,88 m., **Yük.:** 0,37 m., **Kal.:** 0,48 m.

Parça f (ΑΡΧΙ): Gen.:, 1,16 m., **Yük.:** 0,36 m.., **Kal.:** 0,46 m.

Harf Yük.: 0,19 m.

Kaynakça : Parça a : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s.181, no. 151; **Parça b-c , e-f : a.e.**, s. 180-181, no. 150.

[5] S Şahin bu yazıtlı arkhitravı kuzey-güney doğrultulu sütunlu cadde ile ilgili görmüş ve Marcus Aurelius ismini verecek şekilde tamamıştır. Kendisi arkhitrav bloklarından, 2006 yılındaki temizlik çalışmaları esnasında ortaya çıkan Parça d' yi değerlendirmemiştir. Yazıta tarafımdan yukarıdaki gibi yeni bir değerlendirme önerisi getirilmiştir. Bkz.: yuk.: **II.C.1.**

Parça a

[Νέρωνι Κλαυδίῳ, Θεοῦ Κλαυδίου υἱῷ, Τιβερίου Καίσαρος]Σεβα[στοῦ-

Parça b **Parça c** **Parça a** **Parça c**

καὶ Γ]ερμαν[ικοῦ Καίσαρος ἔγ]γόνω[ι, Θεοῦ]Σεβα[στοῦ ἀπο]γόνω[ι, -

Parça d **Parça e** **Parça b** **Parça f** **Parça e**

Καί]σαρι Σεβ[α]στῶι Γ]ερμαν[ικῶι], ἀρχι[ερεῖ μεγί]στωι, δημαρχικῆς -

ἐξουσίας τό ? ὑπάτωι τό ? - - -

Çeviri : Tanrı Augustus'un büyük torunu, Tiberius Caesar Augustus ve Germanicus Caesar'ın torunu, Tanrı Claudius'un oğlu, Nero Claudius Augustus Germanicus'a, pontifex maxsimus, ?. tribunicia potestas, ?. kere consul - - -

Parça a (Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, no. 151)

Parça b (S. Şahin'e göre Parça c)

Parça c (S. Şahin'e göre Parça a)

Parça d (2006'da bulunmuş yeni parça)

Parça e (S. Şahin'e göre Parça b)

Parça f (S. Şahin'e göre Parça d)

No. 14

Tarih : Claudius (M.Ö. 41-54) ya da Nero (M.S. 54-68) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası

Buluntu yeri : Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası'nın güney cephesindeki girişin batısındaki pencere lentosu.

Tanım : Kireçtaşı lento üzerine yazıt kazınmış. Pencere lentosunun ortası daha sonraki bir dönemde (Bizans Dönemi?) kemer formunda kesilmiş. Yazıt bu kısımda eksik.

Ölçüler : Alınamadı.

Kaynakça : Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32c; **IGR III,** 789, Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 115, no. 21; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 51-52, no. 36.

[Γ.] ’Ιούλιος Κορν[οῦτος τὸ]ον κατασκευάσας [ἀνέθηκεν]

Çeviri: G. Iulius Cornutus……..'u yaptırıp, adadı.

No. 15

Tarih : Claudius (M.Ö. 41-54) ya da Nero (M.S. 54-68) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası

Buluntu yeri : Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası'nın güney cephesindeki girişin lentosu üzerinde.

Tanım : Kireçtaşı lento üzerine yazıt kazınmış. Burada silinmiş olan en az bir satır daha duruyordu. Lentonun ortası daha sonraki bir dönemde (Bizans Dönemi?) kemer formunda kesilmeye çalışılmış. Yazıt burada eksiktir.

Ölçüler : Alınamadı.

Kaynakça : Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32a; **IGR III** 792, Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 113-114, no. 18; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 52-53, no. 37; Eck, **Latein als Sprache**, s. 656.

S Şahin'e göre:

01 [Κλαυδίῳ Καίσαρι Γερμανικῷ]
1 Σεβαστῷ Νέ[ρωνι Γ. Ἰούλιος Κορν]οῦτος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ
2 ΚΑΙ/[κατεσκεύασαν] καὶ ἀνέθηκαν

ya da :

2 Καισι[ία Τέρτυλλα καὶ υἱοί αὐτῶν κατεσκεύασαν] καὶ ἀνέθηκαν

W. Eck'e göre:

1 Σεβαστῷ νέ[ῳ Γ. Ἰούλιος Κορν]οῦτος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ[6]

Çeviri (S. Şahin'in önerisine göre) : G. Iulius Cornutus ve eşi [Caesia Tertulla ve oğulları?] tarafından yaptırıldı ve Claudius Caesar Germanicus Augustus Nero'ya adandı.

Çeviri (W.Eck'in önerisine göre) [7] **:** G. Iulius Cornutus ve eşi [Caesia Tertulla ve oğulları] tarafından yaptırıldı ve Claudius Caesar Germanicus *Yeni/Genç* Augustus' a adandı.

[6] W. Eck'e göre 1. satırdaki "Σεβαστῷ νέ[ῳ" tamamlaması yerine tanrı adı da gelebilir. Eck, **Latein als Sprache**, s. 656.
[7] Böyle bir çeviri W. Eck'in yayınında yer almamaktadır. Burada W. Eck'in önerisine göre tarafımdan bir çeviri yapılmıştır.

No. 16

Tarih : Claudius (M.Ö. 41-54) ya da Nero (M.S. 54-68) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası.

Buluntu yeri : Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası'nın güney cephesindeki girişin doğusundakidaki pencere lentosu.

Tanım : Kireçtaşı lento üzerine yazıt kazınmış. Lentonun ortası daha sonraki bir dönemde (Bizans Dönemi?) kemer formunda kesilmiş. Yazıt burada eksiktir.

Ölçüler : Alınamadı.

Kaynakça : Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32b; **IGR III,** 1975², no. 789, Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 114-115, no. 20; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 53, no. 38; Eck, **Latein als Sprache**, s. 656.

[Γ.] ᾽Ιούλιος Κορνοῦ[τος κατασκ]ευάσας [ἀνέθηκε]

Çeviri : [C.] Iulius Cornu[tus ……. yaptı]rıp [adadı].

No. 17

Tarih : Claudius (M.Ö. 41-54) ya da Nero (M.S. 54-68) Dönemi.

İlgili olduğu yapı: Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası.

Buluntu yeri : Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası'nın batı cephesindeki anıtsal girişin önünde, yerde.

Tanım : Hemen hemen tümüyle korunmuş kireçtaşından yazıtlı arkhitrav bloğu. Arkhitrav Kuzey Gymnasion'un batı cephesindeki anıtsal girişe ait. İki bloktan oluşması gereken arkhitravın sol kısmını oluşturuyordu.

Ölçüler : Gen.: 1,37 m., **Yük.:** 0,56 m., **Kal.:** 0,59 m., **Harf Yük.:** 0,06 m.

Kaynakça : CIL III Supplement I, 1889**,** no. 6734**,** Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 165, no. 32d; **IGR III**, 1975², no. 789, Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 114-114, no. 19; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 53-54, no. 39; Eck, **Latein als Sprache**, s. 655, 657.

S. Şahin'e göre:

Claudio Caesari German[ico Augusto Neroni]
2 C. Iulius Cornutus cum uxo[re Caesia Tertulla (?) locavit]
vac. idemque Cornu[tus dedicavit]

Çeviri : Claudius Caesar Germanicus [Augustus Nero] adına C. Iulius Cornutus eşi ile birlikte [Caesia Tertulla yaptırttı] ve aynı Cornu[tus adadı].

W. Eck' e göre :

Claudio Caesari German[ico Augusto---]
2 C. Iulius Cornutus cum uxo[re--- posuit?]
vac. idemque Cornu[tus dedicavit]

Çeviri : Claudius Caesar Germani[cus---] adına C. Iulius Cornutus eşi ile birlikte [Caesia Tertulla yaptırttı] ve aynı Cornu[tus adadı][8].

[8] Böyle bir çeviri W. Eck'in yayınında yer almamaktadır. Burada önerisine göre tarafımdan bir çeviri yapılmıştır.

No. 18

Tarih : Iulius Claudiuslar/ Nero (M.S. 54-68) Dönemi?

İlgili olduğu yapı: Tiyatro?

Buluntu yeri : 1965-66 yıllarında bir yapı firması tarafından Tiyatro'da yapılan düzenleme esnasında moloz içinde bulunmuş. Tiyatro içindeki kesin yeri belirli değil. Yapıda daha sonradan devşirme kullanılmış olabilir. Şimdi Tiyatro'nun dışında, mimari elemanların sergilendiği alanda duruyor.

Tanım : Anıtsal bir yapıya ait (Tiyatro) yazıtlı kireçtaşı arkhitravın birbirine ait üç parçası. Arkhitrav tacına sahip arkhitrav bloğunun diğer parçaları eksik. Tamamı 3 m. gen., 1,20 m. yük. olmalı.

Ölçüler : Parça a: Gen. : 1,07 m., **Yük. :** 1,03 m, **Kal. :**0,52 m.
Parça b: Gen. : 0,30 m., **Yük. :** 0,52 m, **Kal. :**0,46 m.
Parça c: Gen. : 1,05 m.**, Yük. :** 0,68 m**, Kal. :**0,52 m.
Harf Yük.: 0,18 m.

Kaynakça : Şahin, **Marcus Plancius Rutilius Varus und C. Iulius Plancius Varus Cornutus. Vater und Sohn der Plancia Magna**, s. 116-117; **Die Inschriften von Perge I**, s. 62-64, no. 49; **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**, s. 201, no. 1.

[Μ] ᾶρκος [Πλ] ά [ν]κιος Ῥο [τεί]-
2 [λι]ος Οὐᾶ [ρος τα] μίας [καί ἀντι]-
[σ]τράτηγ[ος ἐπαρχείας
4 [Πόντ] ου [καὶ Βειθυνίας

Çeviri: [M]arcus [Pl]a[n]cius Ru[tili]us Va[rus], [Provincia Pont]us [et Bithynia'nın] qu]aestor ve propraetoru.

Parça a

Parça b

Parça c

No. 19

Tarih : Nero Dönemi (M.S. 54-68).

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : 2004 ve 2005 yılları Perge Kazısı esnasında Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde'nin batı 9. insulası önünde dağınık bulundu.

Tanım : Ja.04.119.a-e. envanter nolu yazıtlı kireçtaşı paye/kaide. Parçalar birleştirilip, yapıştırılmış. Yazıtsız üst sağ ve alt sağ kenarları kırık, ön sol yüzünden yazıtsız bir parça eksik. Devşirme kullanılmış olmalı.

Ölçüler : Gen. : 0,75 m., **Yük. :** 1,30 m, **Kal. :**0,40 m.
Harf Yük.: 0,05 m.

Kaynakça : -

Divi Claudi pro[vin]-
ciae Galaticae [et]
Pamphyliae et pr[ae]
4 fecto praetori Di[vi]
Claudi et Neronis
Claudi Caesaris
Aug(usti) Germanici
8 Ti(berius) Claudius Divi Clau-
di L(ibertus) et Sacerdos
Plocamus amico
suo h(eres) c(uravit)

Çeviri : Tanrılaştırılmış Claudius'a, Galatia ve Pamphylia eyaletlerine ve tanrılaştırılmış Claudius ve Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'un muhafız birliği komutanına, tanrılaştırılmış Claudius'un azatlısı ve rahibi Tiberius Claudius Plocamus arkadaşlarına, onun varisi olarak (bu payeyi/ kaideyi) diktirdi [9].

[9] Bu yazıtın ve bir sonraki yazıtın (No. 20) çeviri ve değerlendirmesi için değerli yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür ederim

No. 20

Tarih : Nero Dönemi (M.S. 54-68).

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri :, 2005 yılı Perge Kazısı esnasında bulundu. Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Cadde'nin batısında, 9. insula önü. Bizans Dönemi'nde yapılmış olan doğu-batı doğrultulu tuğla mezarın kuzeyine bitişik olarak silmeli bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Devşirme kullanılmış olmalı.

Tanım : Ja.05.212 envanter no.lu yazıtlı kireçtaşı paye/kaide. Sağ tarafı aşınmış. Bu kısımda yazıtın ilk altı satırının başı eksik.

Ölçüler : Gen. : 0,57 m., **Yük. :** 1,25 m, **Kal. :**0,38 m.
Harf Yük.: 0,04 m.

Kaynakça : -

[c]entinae procu-
[ra]tori Divi Claudi
[et Ne]ronis Claudi
4 [Caes]aris Aug(usti) Germa-
nici provinciae Ga-
laticae et Pamphy-
liae et ALORICATA
8 Ti(berius) Claudius Divi Clau-
di L(ibertus) et Sacerdos Plo-
camus amico suo
h(eres) c(uravit)

Çeviri : Tanrılaştırılmış Claudius'a ve Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'a, Galatia ve Pamphylia eyaletlerine, tanrılaştırılmış Claudius'un azatlısı ve rahibi Tiberius Claudius Plocamus arkadaşına, onun varisi olarak (bu payeyi/kaideyi) dikti.

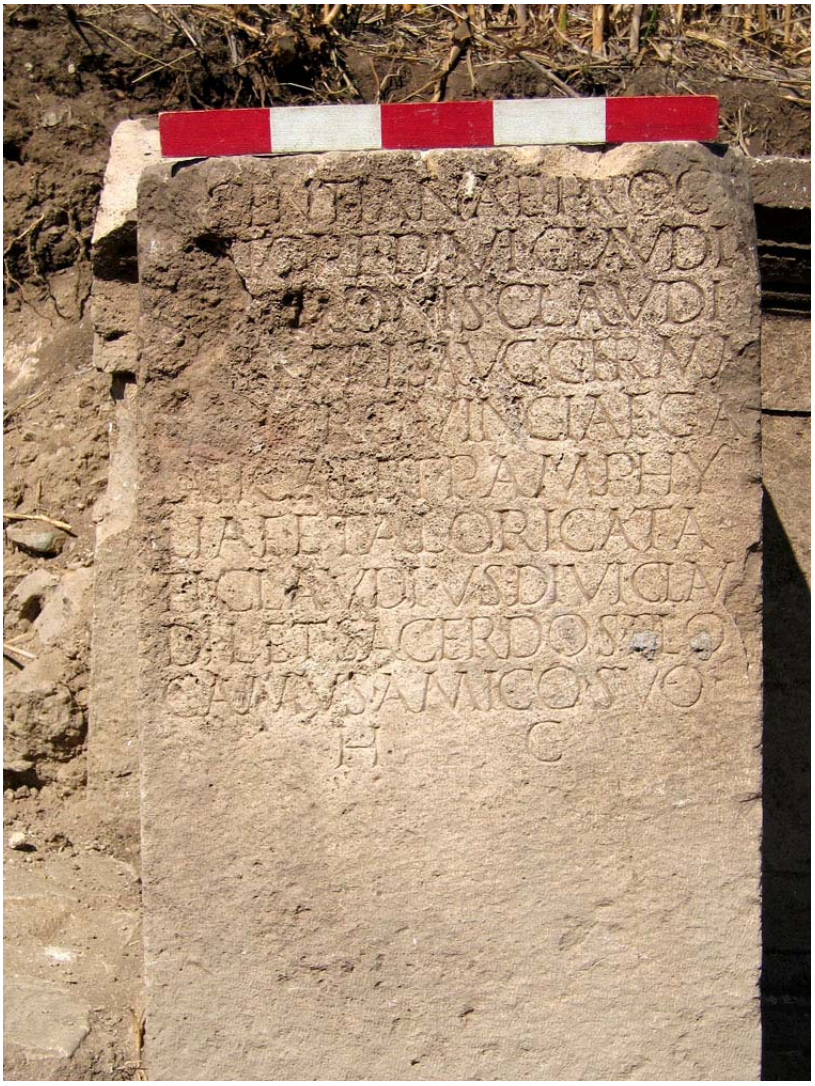

No. 21

Tarih : Flaviuslar/Vespasianus Dönemi (M.S. 69-79).

İlgili olduğu yapı: Güney Hamam.

Buluntu yeri :, Güney Hamam'ın VII nolu mekanının (Claudius Piso Galerisi/Mouseion?) doğusundaki sütun sırasının önünde.

Tanım : Tamamen korunmuş kireçtaşı blok. Paye ya da kaide olabilir. Üst kısmında, arka tarafının sol ve sağında bir başka bloğa monte edilmesi için açılmış iki döküm kanalı var. Bloğun yan kısımları pürüzsüz. Sağ tarafının üst kenarında başka bir döküm kanalı var. Burada metal kalıntıları da korunmuştur. Arka kısmı sadece düzlenmiş ve kaba bırakılmış. Alt kısmı da işlenmemiş.

Ölçüler : Gen. : 0,62 m., **Yük. :** 1,03 m, **Kal. :**0,29 m.
Harf Yük.: 0,06 m.

Kaynakça : Kaygusuz, **Perge, Unter Kaiser Tacitus Mittelpunkt der Welt**, s. 3; Merkelbach- Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s.110, no.11; Şahin, **Inschriften von Perge I,** s. 68-71, no. 54; Eck, **Latein als Sprache**, s. 651.

Imp(eratori) T(ito) Fl(avio)
2 Vespasiano
Caesari Aug(usto)
4 ci(ves) R(omani) et ordo
et res publica
6 Pergensium

Çeviri : Romalı vatandaşlar ve Pergeliler'in Meclis ve Halk'ı İmparator Titus Flavius Vespasianus'a ithaf etti.

MESIA SIANO
CAESARI AVG
CRETORDO
ET RESPVBLICA
PROVINCIARVM

No. 22

Tarih : Flaviuslar/Vespasianus Dönemi (M.S. 69-79)?.

İlgili olduğu yapı: Güney Hamam/Aleipterion.

Buluntu yeri : Muhtemelen Güney Hamam Palaestrasında bulunmuş.

Tanım : Sadece sol ve üst kısmı korunmuş kireçtaşı levha.

Ölçüler : Gen. : 0,33 m., **Yük. :** 0,30 m, **Kal. :**0,045 m.
Harf Yük.: 0,06 m.

Kaynakça : Şahin, **Inschriften von Perge I,** s. 71, no. 55.

C. Plan[cius M.f.]
2 Varus [
alipter[ium cum omni]
4 [orn]ame[nto]
]‥ [

Çeviri : M. Plancius Varus'un oğlu C. Plancius Varus, aleipterionu tüm donanımıyla birlikte (yaptırdı).

No. 23

Tarih : Flaviuslar/Domitianus Dönemi (M.S. 81-96)

İlgili olduğu yapı: Demetrios Apollonios/Domitianus Takı.

Buluntu yeri : Demetrios Apollonios/Domitianus Takının doğu ve batı cephesi üzerinde.

Tanım : Takın kemeri ile attikası arasındaki alana anıtsal harflerle yazılmış. Yazıtın bulunduğu bloklardan birçoğu sağlam. Takın mimari parçaları düzenlenmiş halde kavşağın güneybatısında. Rekonstrüksiyonu yapılmış.

Ölçüler : Harf Yük.: Batı taraf :

Satır 1 : 0,115 m.; Ortadaki silinmiş harfler yak. 0,20 m.
Satır 2-3 : Ölçülemiyor, 0,105 m. olmalı; **Satır 6-9:** 0,10-0,115 m.
Doğu taraf : Satır 1-2 : 0,135 m. ; **Satır 3 :** 0,12-0,135 m.
Satır 4: 0,12 m.; **Satır 5:** 0,11 m.; **Satır 6-7:** 0,115 m.

Kaynakça : İnan, **Der Demetrios-und Apolloniosbogen in Perge,** s. 237-244**;** Dräger, **Die Städte der Provinz Asia in der Flavier Zeit**, s. 250-255; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 4-10, no. 4; **Die Inschriften von Perge I**, s. 72-80, no. 56; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi Lyrboton Kome-Elaibaris**, s. 439-440, no. 2.

Doğu cephe :

Θε[ῶι Σεβασ]τῶι [Θ]εῶι Σεβασ]τῶι
2 Οὐεσ[πασιανῶι] [[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Δομιτιανῶι]] Τίτωι [Ο[ ]]
[[Σεβαστῶι ἀρχιερεῖ μεγίστωι δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ]]
4 [[αὐτοκράτορι τὸ . . ὑπάτωι . . πατρὶ πατρίδος σωτῆρι τοῦ κόσμου]]
ἱερεὺς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ δημιουργὸς καὶ γυμνασίαρχος νέων τε καί γεριῶν καὶ παίδων
6 Δημήτριος Ἀπολλωνίου Ἐπικύδρου εὐσεβὴς φιλόκαισαρ καὶ φιλόπατρις πανάρετος υἱος τῆς πόλεως καὶ
Ἀπολλώνιος Ἀπολλωνίου Ἐπικύδ[ρο]υ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐκ τῶν ἰδίων [κα]τασκευάσαντες ἀνέ[θηκα]ν καθιερούντων
8 Γαίου Καριστανί[ου] Φρ[όντω]νος πρεσ[β]ευτοῦ **Ke-** ἀ[ντι]στρατήγου τοῦ [Αὐ]τοκράτορος [[Δομιτιανοῦ]] καί
[Λουκίου Οὐει]ήνου Λόγ[γο]υ **m e r** ἐπιτρόπου τοῦ Σεβαστ(οῦ)

Batı cephe :

Σεβαστῆι Σωτῆρι Παμφύλωι Σωτείραι ἀσύλωι εὐ[σεβεῖ φιλοκαίσ]αρι
2 **Εὐνομίαι ἐπηκόωι Ἀπόλλωνι Περγαίαι Ἀρτέμιδι [[ἱερ[ᾶι νεωκόρ]ωι Πέργηι**
ἱερεὺς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ δημιουργὸς [κ]αὶ γυμνασίαρχος νέων [τ]ε καί γεριῶν καὶ παίδων
4 Δημήτριος Ἀπολλωνίου Ἐπικύδρου εὐσεβὴς φιλόκαισαρ καὶ φιλόπατρις πανάρετος υἱος τῆς πόλεως καὶ
Ἀπολλώνιος [Ἀ]πολλωνίου Ἐπικύδρου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐκ τῶν ἰδίων κα[τασκ]ευάσαντες ἀνέθηκαν καθιερούντων
6 Γαίου Καριστανίου Φρ[ό]ντωνος πρεσβευτοῦ ἀντιστρατήγο[υ τοῦ Αὐτοκράτορος [[Δομιτιανοῦ]] καί
[Λουκίου Οὐει]ήνου Λόγ[γ]ου **Kemer** ἐπιτρόπου τοῦ Σεβαστοῦ

Çeviri:

Doğu cephe:

Di[vus Augustus]	Divus Augustus
Ves[pasianus'a]	Titus [Vespasianus'a]]?

[[İmparator Caesar Domitianus, Augustus'a, pontifex maximus, tribunicia potestas, İmparatorluğunun…..inci yılı, Consul, vatanın babası, dünyanın hamisine]]?

Artemis rahibi ve demiourgos; hem genç hem yetişkin hem de çocukların gymnasiarkhosu, Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Demetrios, , sadık imparator sever ve vatansever, erdemi bütün insan, kentin oğlu; ve kardeşi Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Apollonios, (bu anıtı) yaptırdılar. Gaius Caristanius Fronto, İmparator [Domitianus'un] legatus ve propraetoru, [Lucius Vi]enus Longus, Augustus'un procuratoru (yapıyı) kutsayıp vakfettiler.

Batı cephe :

İmparatorluk 'a özgü Hukuk Düzeni'ne	Kurtarıcı ve Duaları işiten Apollon Pamphylos'a	Kurtarıcı ve Asylos' Artemis Pergaia 'ya	Dindar , imparator seven kutsal, neokoros] kent i Perge'ye

Artemis rahibi ve demiourgos; hem genç hem yetişkin hem de çocukların gymnasiarkhosu, Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Demetrios, sadık imparator sever ve vatansever, erdemi bütün insan, kentin oğlu; ve kardeşi Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Apollonios, (bu anıtı) yaptırdılar. Gaius Caristanius Fronto, İmparator [Domitianus'un] legatus ve propraetoru, [Lucius Vi]enus Longus, Augustus'un procuratoru (yapıyı) kutsayıp vakfettiler.

No. 24

Tarih : Flaviuslar Dönemi (M.S. 69-96)?/ Traianus Dönemi (M.S. 98-117)?.

İlgili olduğu yapı: Bouleuterion.

Buluntu yeri : Akropolis'in güney yamacı. Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası'nın batısı, "Hellenistik Peristylli Yapı I" in güneyi.

Tanım : Bir yapıya ait kireçtaşı yazıtlı blok taş. Ait olduğu yapının girişine yerleştirilmiş olabilir. Üzerindeki yazıt belirsiz ve hemen hemen silinmiş.

Ölçüler : Gen.: 0,65 m., **Yük.:** 1,48 m., **Kal.:** 0,30 m., **Harf Yük.:** 0,03-0,035 m.

Kaynakça : CIG 4342 **(tümü değil)**; Lanckoroński, **Pamphylia**, s. 166, no. 33; **IGR III** 796; G. Radet, P. Paris, "Inscriptions d'Attaleia, de Pergé, d'Aspendus", **BCH 10**, 1886, s. 159; Merkelbach- Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 126, no. 47; Şahin, **Der Gesandte Apollonios und seine Familie**, s. 2, no. 1; **Die Inschriften von Perge I**, s. 81-84, no. 58; **Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi Lyrboton Kome-Elaibaris**, s. 441, no. 3.; **Die Inschriften,** s. 171-172, no. 2.

[ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος]
[ἐτείμησεν]
[ἱε]ρέα τῆς Ἀρτέμιδος
καὶ δημιουργὸν τὸ πέμ-
πτον καὶ ἀρχιερέα τῶν Σ[ε]-
βαστῶν καὶ ἱερέα Σεβα[σ]-
τῆς Ὁμονίας Τιβέριον
Κλαύδιον Ἀπολλώνίου υ[ἱ]-
ον Κυρεῖνα Ἀπολλώνιον
Ἐλαιβάρην φιλοκαίσαρα
καὶ φιλόπατριν υἱὸν τῆς π[ό]-
λεως ἔπαρχον γενόμενον
ἐν Ῥώμῃ τε[χν]ε[ιτ]ῶν, ἀρχ[ι]-
ερασάμενον τρ[ὶς καὶ ἀγω]-
νοθετ[ή]σαντα τ[ρι]ῶν ἀγ[ώ]-
[ν]ων Σεβαστῶν, τρὶ[ς πρ]ε[σβευ]-
σαντα δω[ρ]εὰ[ν] εἰς Ῥώμην καὶ
κατ[ορ]θωσάμενον [τῇ Περ]-
γαίᾳ Ἀρτέμιδι τὴ[ν ἀσυλί]-
αν καὶ τῷ δήμῳ τὰ μέγιστα
[κ]αὶ συνφέποντα, [ἔν] τε ταῖς
κατασχούσαις σειτοδε[ί]-
αις προχρήσεις δόντα ἀρ-
[γ]υρίων εἰς ἀγορασμὸν πυ-
[ρῶ]ν, πολλάκις τε δόντα
[ἑστιάσ]εις πανδήμους το[ῖς]
κατοικοῦσι τὴν πόλιν καὶ τ[οῖς]
ἐ[π]ιδημή[σ]ασιν ξένοις, [ἐ]-
π[ι]σκευάαντά τε τὸ βο[υ]-
λευτήριον ἐκ τῶν ἰδ[ίων]

Çeviri : Meclis ve Halk Artemis rahibi ve beşinci kez demiourgos ve İmparator Kültü başrahibi ve Homonoia rahibi, Apollonios'un oğlu, Quirina tribusundan Elaibarisli Tiberius Claudius Apollonios'u, imparatorsever ve vatansever insanı, kentin oğlunu [onurlandırdı]; Roma'da praefectus fabrum oldu; üç kez başrahiplik ve Üç-Augustus Şenliklerinin yöneticiliğini yaptı; üç kez kendi parasıyla Roma'ya elçi olarak gitti ve Artemis Pergaia'ya Asylos hakkını teyid ettirdi ve halk için, erzak sıkıntısı baş gösterdiğinde hububat satın almak için para vererek, pek önemli hizmetlerde bulundu; ayrıca kente gelip yerleşenler ve seyahat sebebiyle bulunan yabancılar için sık sık genel ziyafetler verdi. Bouleuterionu kendi parasıyla restore ettirdi.

No. 25

Tarih : Flaviuslar Dönemi (M.S. 69-96).

İlgili olduğu yapı: Güney Hamam/Himatiophylakion, Oniki sütunlu yapı.

Buluntu yeri : Güney Hamam'ın VII nolu mekanının kuzeydoğu köşesinden doğuya açılan ve Güney Hamam'a ait olması gereken, henüz kazılmamış mekanın girişinde? Antalya Arkeoloji Müzesi'nde korunduğu biliniyor, ancak nerede depolandığı belirsiz.

Tanım : 69 parça halinde bulunmuş ve tekrar bir araya getirilmiş mermer levha.

Ölçüler (Korunmuş) : Gen.: 1,02 m., **Yük.:** 0,86 m., **Kal.:** 0,05 m., **Harf Yük.:** 0,04-0,075 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 86-88, no. 60; Herrman, **Epigraphische Notizen 18-20,** s. 32. (tümü yok).

Γναῖος Ποστ[ύ]μίος Κοΐντου υἱὸς Κολ-
λείνα Κορνοῦ[τ]ος, ἀρχιερεὺς τῶν Σεβασ-
τῶν καὶ ἀγωνο[θέ]της τῶν μεγάλων πεν-
ταετηρικῶν Κα[ισ]αρήων [ἀ]γώνων ἐκ τῶν
ἰδίων, καὶ ἀγωνοθέτης Ἀρτεμεισείων
Οὐσπασιανείων ἀγώνων, φιλόκαισαρ καὶ
φιλόπατρις, πα[ν]άρετος, υἱὸς τῆς πό-
λεως, τὸ ἐν τῷ ἱματιοφυλακίῳ τῶν
ποικίλων κειόνων δωδεκάστυλον
καὶ τοὺς πρὸ αὐ[τ]οῦ μέσους τέσσαρας κεί-
ονας ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκε καὶ καθιέρω-
σε

Çeviri: Quintus'un oğlu, Collina tribusundan Gnaeus Postumius Cornutus, İmparator Kültü başrahibi ve masraflarını kendi kesesinden karşıladığı beş yıllık Büyük İmparator Şenliklerinin agonotetesi ve Artemiseia-Vespasianeia Şenliklerinin agonothtesi, imparatorsever, vatansever ve erdemi bütün bir insan, kentin oğlu, renkli sütunlardan oluşan Himatiophylakionda Oniki sütunlu yapıyı ve onun önündeki (himatiophylakion) dört sütunu yaptırdı ve açışını yaptı.

No. 26

Tarih : Flaviuslar Dönemi (M.S. 69-96).

İlgili olduğu yapı: Güney Hamam/Laconicum?

Buluntu yeri : Güney Hamam'ın çeşitli mekanlarında bulunmuş. Ana parça I no.lu mekanda, ortaya ait küçük bir parça VI no.lu mekanda, üst sağ kısma ait parçalar III no.lu mekanda ele geçmiş.

Tanım : Birbirine ait parçalardan oluşan yazıtlı mermer levha. Eksik.

Ölçüler (Korunmuş) : Ana parça : Gen.: 0,69 m. , **Yük.:** 0,575 m.
Sağ kısma ait bir parça : Gen.: 0,31 m.
Sağ üst kısma ait parça : Yük : 0, 22 m.
Kalınlık.: 0,04-0,043 m.
Harf Yük: 0,04-0,05 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 88-90, no. 61.

[Γναῖος Ποστ]ούμιος Κορνοῦτος ἀ[ρχιερεὺς]
[τῶν Σεβαστῶ]ν καὶ ἀγωνοθέτης τ[ῶν μεγάλων]
[πενταετηρικῶ]ν Καισαρήων ἀγώνων ἐκ τῶν ἰ[δίων],
[καὶ ἀγωνοθέτ]ης πενταετηρικ[ῶν ἀ]γώνων ᾽Α[ρτεμει-]
[σείων Οὐεσπ]ασιανείων, υἱὸς δὶς δ[ημιουργοῦ γυμ-]
[νασιάρχου τ]ῶν τριῶν γυμνασίων Κοΐντου Π[οστου-]
[μίου Κολλείν]α Φρόντωνος καὶ ἱερείας τῆς ᾽Αρτ[έμιδος]
[ ]ης, ἀδελφ[ὸς ἀρχ]ιερέως τῶν Σε[βαστῶν]
[Ποστουμίου]ω[
[ ]ς φιλ[όκαισαρ καὶ φιλόπατρις,]
[πανάρετος,] υἱὸς [τῆς πόλεως τὸ λ]ακω[νι-]
[κὸν ? ?π]ρὸ στ[οᾶς? ἀνέθηκε] καὶ καθιέρω[σε]
[καὶ]σιν[ ]λης τοῦ βα-
[λανείου

Çeviri: Gnaeus Postumus Cornutus, İmparator Kültü baş rahibi ve masraflarını kendi kesesinden karşıladığı beş yıllık Büyük İmparator Şenliklerinin agonothetesi ve beş yıllık Artemiseia-Vespasianeia Şenliklerinin agonothetesi, iki kez demiourgos ve üç gymnasionun gymnasiarkhosu, Collina tribusundan Quintus Postumius Fronto'nun oğlu ve Artemis rahibesi [N.N.], İmparator Kültü başrahibi [--Postumius--]'un erkek kardeşi, imparatorsever ve vatansever, erdemi bütün bir insan, kentin oğlu, stoanın önündeki [L]ako[nikonu ?] yaptırdı ve açılışını yaptı---------

No. 27

Tarih : Hadrianus Dönemi (M.S. 117-138).

İlgili olduğu yapı: Hadrianus Dönemi Takı.

Buluntu yeri : Her iki levhaya ait dört parça Hadrianus Dönemi Takı'nın kemerleri arasında;Latince levhaya ait parçalar Takın güneye, kent dışına bakan kısmında, Eski Yunanca'ya ait olanlar ise kuzeye, kent tarafında bakan kısmında bulunmuş. Muhtemelen, Latince tabula ansata Takın güneye bakan cephesinde, Eski Yunanca tabula ansata kuzeye bakan cephesine yerleştirilmişti. Şimdi hepsi batı kemer içinde.

Tanım : Hadrianus Dönemi Takı'na ait biri Latince, diğeri Eski Yunanca ithaf yazıtlı iki levha. Yazıtlar tabula ansata içinde. Latince yazıtlı levha kırılıp, üç parçaya ayrılmış. Sağ kısmını oluşturan Parça 1 kayıp. Eski Yunanca yazıtlı levha da kırılıp, üç parçaya ayrılmış. Orta kısmını oluşturan Parça 2 kayıp.

Ölçüler :

Latince tabula ansata :
Parça 1: kayıp.
Parça 2 : Gen.: 1,30 m., **Yük.:** 0,64 m., **Kal.:** 1,00 m.
Parça 3 : Gen.: 1,10 m., **Yük.:** 0,60 m., **Kal.:** 0,80 m.
Harf Yük.: 0, 20 m.
Eski Yunanca tabula ansata :
Parça 1:. Gen.: 1,75 m., Yük.: 0,55 m., **Kal.:** 0,70 m.
Parça 2 : kayıp
Parça 3 : Gen.: 1,76 m., **Yük.:** 0,60 m., **Kal.:** 0,70 m.
Harf Yük.: 0, 15-0,155 m.

Kaynakça : Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s. 118, dipnot 83; Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 119-124, no. 86

Latince tabula ansata :

[Plancia Marci f.] Magna

[pat]riae] o

Eski Yunanca tabula ansata :

Πλα[νκία Μάγν]α θυγάτηρ Μ.

Πλα[νκίου Οὐάρο]υ τῇ πατρίδι

Çeviri: M. Plancius Varus'un kızı Plancia Magna, Vatana.

No. 28

Tarih : Traianus (M.S. 98-117) ya da Hadrianus (M.S. 117-138) Dönemi

İlgili olduğu yapı: Bouleuterion.

Buluntu yeri : Kuzey-güney doğrultulu Sütunlu Caddenin batı 10. insulasının hemen batısında. Kavşağın güneybatısında.

Tanım : Bir yapıya ait kireçtaşı yazıtlı blok. Üst ve sağ kısmından parçalar kırık ve eksik. Sol ve üst tarafında kurşun delikleri var.

Ölçüler : Gen.: 0,70 m.**, Yük.:** 0,57 m.**, Kal.:** 0,85 m.,
Harf Yük.: 0,06 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 171, no. 138.

- - - -
[τὴν]
βουλὴν
οἱ γεραιοί

Çeviri : Geraioi Boule'yi [onurlandırdı?]

No. 29

Tarih : M.S. 1. yy.'ın ilk yarısı/Hadrianus (M.S. 117-138) Dönemi?

İlgili olduğu yapı: Plancia Magna'nın mezar yapısı.

Buluntu yeri : 2006 yılı Perge Kazısı esnasında, bu tez için yapılan yüzey araştırması sonucu yeniden bulundu.Geç Dönem Kent Kapısının dışında, şimdiki Perge kazı barakasının hemen güneyindeki geç dönem kulesinin (Md1), yak. 50 m. güneydoğusunda, tarlada.

Tanım : Üç fascialı kireçtaşı bir arkhitrav, arkhitrav tacı ile bunun üzerindeki bezemesiz bombe frizin oluşturduğu tek blok saçaklık parçası. Sağ ve sol kısımları kırık ve eksik. Büyük ihtimalle Korinth düzeninde tapınak tipli bir mezar yapısına ait. Yazıt en üst fasciada. Yazıtın devamı bu kısımlarda olmalı

Ölçüler (Korunmuş) : Gen.: 1,83 m.**, Yük.:** 0,74 m.**, Kal.:** 0,55 m.,
Harf Yük.: 0,11 m.

Kaynakça : Mansel, **Ausgrabungen 1946-1955**, s. 120, dipnot. 87; Bean, Eskiçağda Güney Kıyılar, s. 38; Merkelbach-Şahin, **Die publizierten Inschriften von Perge**, s. 152, no. 106; Şahin, **Die Inschriften von Perge II**, s. 70, no. 355.

[Πλανκία Μάγνα, Μ.] Πλανκίου Οὐά[ρου καὶ Π]όλεως θυγά[τηρ----

Çeviri : [M.] Plancius Va[rus ve] Kentin kızı [Plancia Magna].

No. 30

Tarih : Geç Antoninuslar (M.S. 180-193) ya da Severuslar Dönemi (M.S. 193-235).

İlgili olduğu yapı: Macellumun stoa diplesi/Sphairisterion/Mouseion.

Buluntu yeri : Tiyatro'nun orkhestrasında devşirme olarak.

Tanım : Kireçtaşı yazıtlı bir kaide. Heykel kaidesi olmalı. Üst kısmı kırık ve eksik. Blok daha sonradan dikine kesilerek parapet olarak kullanılmış. Arkasına daha sonraki bir dönemde (Tacitus Dönemi M.S. 275-276?) başka bir yazıt daha eklenmiş.

Ölçüler (Korunmuş) : Gen.: 0,85 m.**, Yük.:** 0,65 m.**, Kal.:** 0,26 m.,
Harf Yük.: 0,02-0,025 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I**, s. 206-219, no. 193 **(Ön yüz)**; Şahin, **Bauhistorische-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge**, s. 206, no. 3; **Die Inschriften von Perge II, s. 61**, no. 339 **(Arka yüz)**.

Önyüz:

```
        - - - - - - - - -
        [        - - - - - Οὐειβιανὸν Τέρτυλλον ?     ]
        - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
1       . ΩΝ . [
2       . ΙΟΝ ΜΟΝΟ[
        . εισιν αὐτῷ ὑπὸ τῶ[ν Σεβαστῶν ? καὶ ἱερέα τῆς ᾽Αρ]-
4       τέμιδος καὶ δημιουργ[ὸν                    (?) ἐκδικήσαν ]-
        τα ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὰς περί . [              δίκας ?]
6       καὶ κατορθώσαντα καὶ ἐν μηδενὶ ἀπρ[όσδεκτον ? τὸ]
        δαπάνημα λογισάμενον ·τῇ πόλει προ[δικήσαντα ? ]
8       πολλάκις ἐνδόξως καὶ ἐπωφελῶς ἐπ[ιμεληθέντα ?]
         καὶ δωρεᾶς λίθων Φρυγίων τῶν χαρισθέν[των ὑπὸ]
10      θεοῦ ᾽Αντωνείνου καὶ κατασκευῆς πάντ[ων τῶν]
        περί τὸ γυμνάσιον καινουργηθέντων, ἐπιμ[ελητὴν]-
12      τα καὶ στοᾶς διπλῆς μακέλλου τοῦ πρὸς τῇ μ[εγάλῃ πύ]-
        λῃ, κατασκευάσαντα καὶ σφαιριστήριον ἐν τ[ῷ γυμνα]-
14      σίῳ, ἐξ ὧν παρεχώρησεν τῇ πατρίδι πόρω[ν - - - (?)]
           υἱὸν Τερτύλλου καὶ Οὐειβίας δημιουργῶν εἰ[ερασάμε]-
16      νον καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Μουσείου.
                οἱ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀρχιερωμένου μαστειγοφ[όροι]
```

Çeviri : [N.N. Tiberius Claudius Vibianus Tertullus'u, İmparator Kültü başrahibi ve büyük onyıllık İmparator Oyunlarının agonothetesini ve---- onurlandırdı] …… [İmparator?] tarafından O'na, ve Artemis rahibi ve vatanın hak-hukuk koruyucusu, demiourgos, aynı zamanda consulluk da yaptı ve kent için ünlü ve yararlı işlerde ödevlerini [- - - - - -] kar amacı gütmeden karşıladı ve tanrılaştırılmış imparator Antoninus tarafından gönderilen çok miktardaki Phrygia mermerini gymnasionun çevresindeki yenileştirme çalışmaları için kullandı. Aynı zamanda, büyük kapının karşısındaki macellumun çifte stoasının yapımı ile ilgilendi; ayrıca, gymnasiondaki sphairisterion yapısı, ki onun geliri vatanının emrindeydi, yaptırdı. Demiourgosluk yapmış Tertullus ve Vibia'nın oğlunu (onurlandırdı); O ayrıca mouseionun üyelerine rahiplik görevi yaptı. Kamçı taşıyanların yaptırdığı heykel (onun) başrahipliği sırasında dikildi.

Arka yüz:

[εὐτύ]χη
Κορνελιανέ
ὅλον τὸ κτίσμα σε περιμένι

Çeviri : Mutlu ol Cornelianus; bütün inşa faaliyetleri seni bekliyor!

Ön yüz

Arka yüz

No. 31

Tarih : Geç Antoninuslar (M.S. 180-193) ya da Severuslar Dönemi (M.S. 193-235).

İlgili olduğu yapı: Güney Hamam/Natatio.

Buluntu yeri : Tüm parçalar Güney Hamam'da, farklı mekanlarda bulunmuş. Parça a IV nolu mekanda, Parça b V nolu mekanda, Parça c III nolu mekanda ele geçmiş.

Tanım : Mermer bir yazıtlı kaplama levhasının birbirine ait olması gereken üç parçası. Diğer parçalar eksik.

Ölçüler (Korunmuş) : Parça 1: Gen.: 0,58 m., **Yük.:** 0,05 m., **Kal.:** 0,04 m.
Harf Yük.: 0,04, (Υ): 0,07 m.
Parça 2 : Gen.: 0,32 m., **Yük.:** 0,025 m., **Kal.:** 1,00 m.
Harf Yük.: 0,04, (Κ ve Τ): 0,055 m.
Parça 3 : Gen.: 0,18 m., **Yük.:** 0,60 m., **Kal.:** 0,035 m.
Harf Yük.: 0,04 m.

Kaynakça : Şahin, **Die Inschriften von Perge I,** s. 219-227, no. 194**.**

S. Şahin'in 3. Tamamlama önerisi (Exkurs 3):

Τιβ. Κλ[αύδιος Οὐειβιανὸς Τέ]ρτυλλος ὕπατος
καὶ Τι[β. Κλαύδιος -ο]ς Οὐειβιανὸς
Τέ[ρτυλλος]ς ὁ ὑος αὐτοῦ
[κο]λύμβου τοῦτε
[ ]κειονικ[- ἐκ] τ̣ῶν
[ἰδίων? κατασκευάσα]ντες τῇ π̣[ατρίδι (?)]
[ἀνέθηκαν καὶ καθιέρωσαν]

Çeviri: Consul Tib. Cl[laudius Vibianus Ter]tullus ve oğlu Ti[berius Claudius -------u]s Vibianus Tert[ullus -------]s bu havuzu(kolymbarion/natatio) [---] kendi [kesesinden yaptırdı] ve vatana [ithaf etti].

No. 32

Tarih : Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Septimius Severus (M.S. 191-211) Dönemi

İlgili olduğu yapı: Belirsiz.

Buluntu yeri : 2005 yılı Perge Kazısı esansında, Kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddenin genişletilmiş batı 8. insulasında. Yükseltilmiş tabanın en doğu sınırını belirleyen sıranın kuzey kısmında bulundu.

Tanım : Bir yapıya ait kireçtaşı yazıtlı levha. Yapının cephesine yerleştirilmiş olmalıydı. Üst kısmının her iki tarafında (doğu) farklı tarihlerden iki yazıt var. Porticonun yükseltilmiş tabanında devşirme kullanılmış. Levhanın üzerinde delikler açılmış. Yazıtların alt satırları ince uzun parapet yuvalarının açılması sebebiyle kaybolmuş. Levha sağ ve solunda kesilerek yerleştirilmiş. Yazıt a alta doğru bir satır, Yazıt b alta doğru iki satır; Yazıt a solunda (kuzey), Yazıt b sağında (güney) devam ediyor olmalıydı.

Ölçüler (Korunmuş) : Gen.: 1,08 m., **Yük.:** 1,22 m., **Kal.:** 0,20 m.
Harf Yük.: Yazıt a: 0,045-0,06 m., **Yazıt b:** 0,04 cm.

Kaynakça : -

Yazıt a:

Αὐτοκράτορι Κ[αίσαρι
2 [Λ. Σεπτιμ]ίωι Σεουήρωι
[Περτίνακι Σεβαστῶι ?]

Yazıt b:

Αὐτοκράτορι Κ[αίσαρι θεοῦ Ἁδρι]
2 ανοῦ υἱῷ θεοῦ Τ[ραιανοῦ Παρθι]
κοῦ υἱωνῷ θεο[ῦ Νέρουα ἔκγόνῳ]
4 [Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντωνίνῳ]
[Σεβαστῷ Εὐσεβεῖ ---?]

Çeviri (Yazıt a) : İmparator Caesar [L. Septim]ius Severus [Pertinaks Augustus'a?]

Çeviri (Yazıt b) : İmparator C[aesar, Tanrılaştırılmış Hadri]anus'un oğlu, Tanrılaştırılmış T[raianus Parthi]cus'un torunu, Tanrılaştırılmış [Nerva'nın büyük torunu, Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius'a]

Yazıt a

Yazıt b

No. 33

Tarih : M.S. 2. yy.'ın 2. yarısı-M.S. 162'den sonra.

İlgili olduğu yapı: Kuzey Gymnasion/Cornutus Palaestrası.

Buluntu yeri : 2004 yılı Perge Kazısı esnasında, Kuzey Gymnasion-Cornutus Palaestrası'nın güneydoğu iç duvar köşesinde bu tez için yapılan yüzey araştırmasında bulundu.

Tanım : Yazıtlı kireçtaşı blok. Sağ üst kenarı kırık ve eksik. Yapının cephesinde yer alıyor olmalıydı.

Ölçüler (Korunmuş) : Gen.: 0,32 m., **Yük.:** 0,50 m., **Kal.:** 0,25 m.
Harf Yük.: 0,05 m.

Kaynakça : -

01 [ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ?]
τὸν κράτιστο[ν]
2 και ἀγνότατον
ἀνθύπατον
4 Σέργιον Ἡρακλει-
[διανὸν]

Çeviri : [Meclis ve Halk?] Son derece seçkin ve asil procurator Sergius Herakleidianus'u (onurlandırdı).

ÖZGEÇMİŞ

Aşkım Özdizbay

aozdizbay@hotmail.com

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Elemanı

1975	İzmir'de doğdu

Eğitim:

1989-1993	Kemal Hasoğlu Lisesi (İstanbul)
1997-2001	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı
1997-2001	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Tez Konusu: Perge Batı Nekropolisi M2 Mezar Yapısı (Danışman: Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu)
2001-2008	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Doktora Programı Tez Konusu: Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi (Danışman: Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu)

Akademik Görev:

1998-	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi

Kazılar ve Yüzey Araştırmaları:

1995-1996	Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları (Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu başkanlığında öğrenci olarak)
1997	Kyeneai Yüzey Araştırması (Prof. Dr. Frank Kolb başkanlığında, öğrenci olarak)

1998-2007 Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları
(Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu başkanlığında kazı ekip üyesi ve arazi sorumlusu olarak)

Yabancı Diller: İngilizce, Almanca, Modern Yunanca

Klasik Diller: Eski Yunanca

Bildiri-Konferans:

- **"Perge Batı Nekropolisi'nden Bir Mezar Yapısı"**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Toplantısı-2, 16-18 Nisan 2002.
- **"Die Stadtentwicklung von Perge"**, Giessen Iustus-Liebig Üniveristesi, Almanya, 05.06.2006.
- **"Das Stadtbild von Perge"**, Westfaelische-Wilhelms Üniveristesi, Forschungstelle Asia Minor, Almanya, 26.06.2006.

Kitap:

- **Eski Yunan'da Tarım**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Entitüsü Yayınları, 2004.

Makale:

- "Perge Batı Nekropolisi'nden Bir Mezar Yapısı", **Anadolu Araştırmaları XVI**, 2002, s. 483-508.
- "Anadolu'da Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Uluslararası Kolokyumu", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberleri**, Ocak 2002, s. 10-11.
- "Eine neue Inschrift aus Perge und der lykisch-pamphylishe Proconsul Lucius Sergius Volosius Matidius Heracleidianus", **Asia Minor Studien Temmuz 2008**, Festschrift für E. Schwertheim'da yayınlanmak üzere kabul edilmiştir.

Kitap Tanıtımı:

- "Des Courtils, J., Dünya Kültür Mirası Kentlerinden Ksanthos ve Letoon Rehberi, Ege Yayınları, İstanbul, 2003", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberleri**, Ocak 2004, s. 5-6.
- "Hellenkemper, H.; Hild, F. Tabula Imperii Byzantini 8 : Lykien und Pamphylien, Wien, 2004", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler**, Mayıs 2005, Sayı :20, s. 8-9.
- "Blaundos, Berichte zur Erforschung einer Kleinstadt im lydisch-phrygischen Grenzgebiet, Istanbuler Forschungen 48, Ed.: Axel Filges, Tübingen, Ernst Wasmuth Verlag, 2006", **Belleten'in 2008**'deki sayılarında yayımlanmak üzere kabul edilmiştir.

Poster Sunumları:

- **(S. Çokay-Kepçe ile birlikte), Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2001,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Toplantısı-1, 16-18 Nisan 2001.
- **(S. Çokay-Kepçe ile birlikte), Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2002,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Toplantısı-2, 16-18 Nisan 2002.
- **Perge Batı Nekropolisi Mezar Tipolojisi,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Toplantısı-3, 6-9 Mayıs 2003.
- **(S. Çokay-Kepçe ile birlikte), Perge Batı Nekropolisi M 9 Mezar Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Toplantısı 4, 19-21 Nisan 2004.
- **(S. Çokay-Kepçe ile birlikte) Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2004**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı-5, 18-20 Nisan 2005.
- **Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2006**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı-7, 31.05-02.06 2007.

LEVHALAR

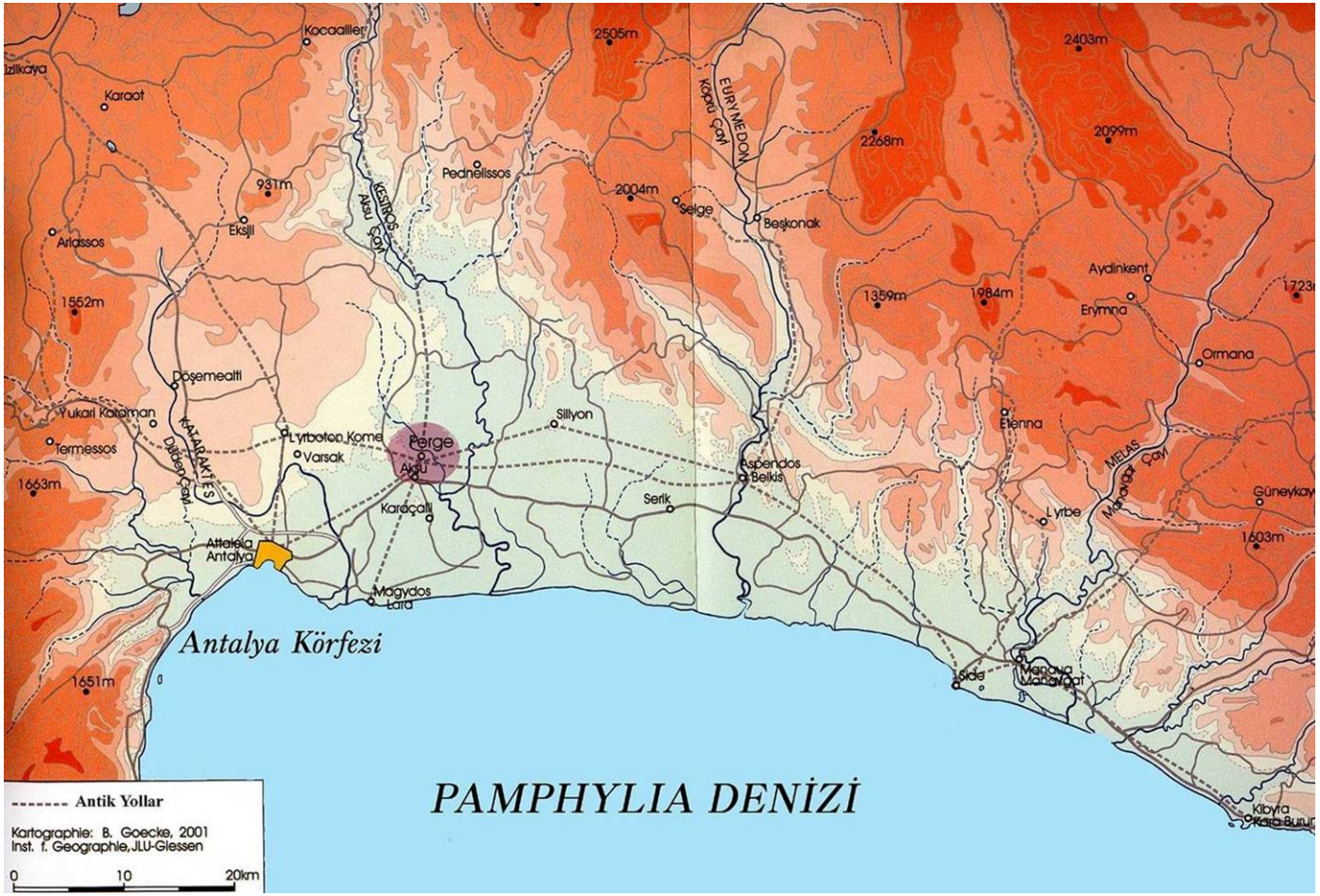
Kocaaliler
2505m
2403m
Izilkaya
Karaot
EURYMEDON
Koprü Çayi
2268m
2099m
Pednelissos
931m
KESTROS
Aksu Çayi
2004m
Selge
Beşkonak
Eksili
Aydinkent
Arlassos
1552m
1359m
1984m
Erymna
Ormana
Döşemealti
Yukari Katalan
Sillyon
Elenna
Lyrboton Kome
Perge
Termessos
Varsak
Aksu
Aspendos
Belkis
MELAS
Manavgat Çayi
1663m
Serik
Güneykay
Karaçalli
Lyrbe
Attaleia
Antalya
1603m
Magydos
Lara
Antalya Körfezi
1651m
Side
Manavgat
PAMPHYLIA DENİZİ
Kiboyra
Kara Burun
Antik Yollar
Kartographie: B. Goecke, 2001
Inst. f. Geographie, JLU-Giessen
0
10
20km

Harita

Kızılyapı Belen
Perge Akropolis
Koca Belen
Eyilik Belen
Image © 2007 DigitalGlobe

Res. 1

Lev. 3

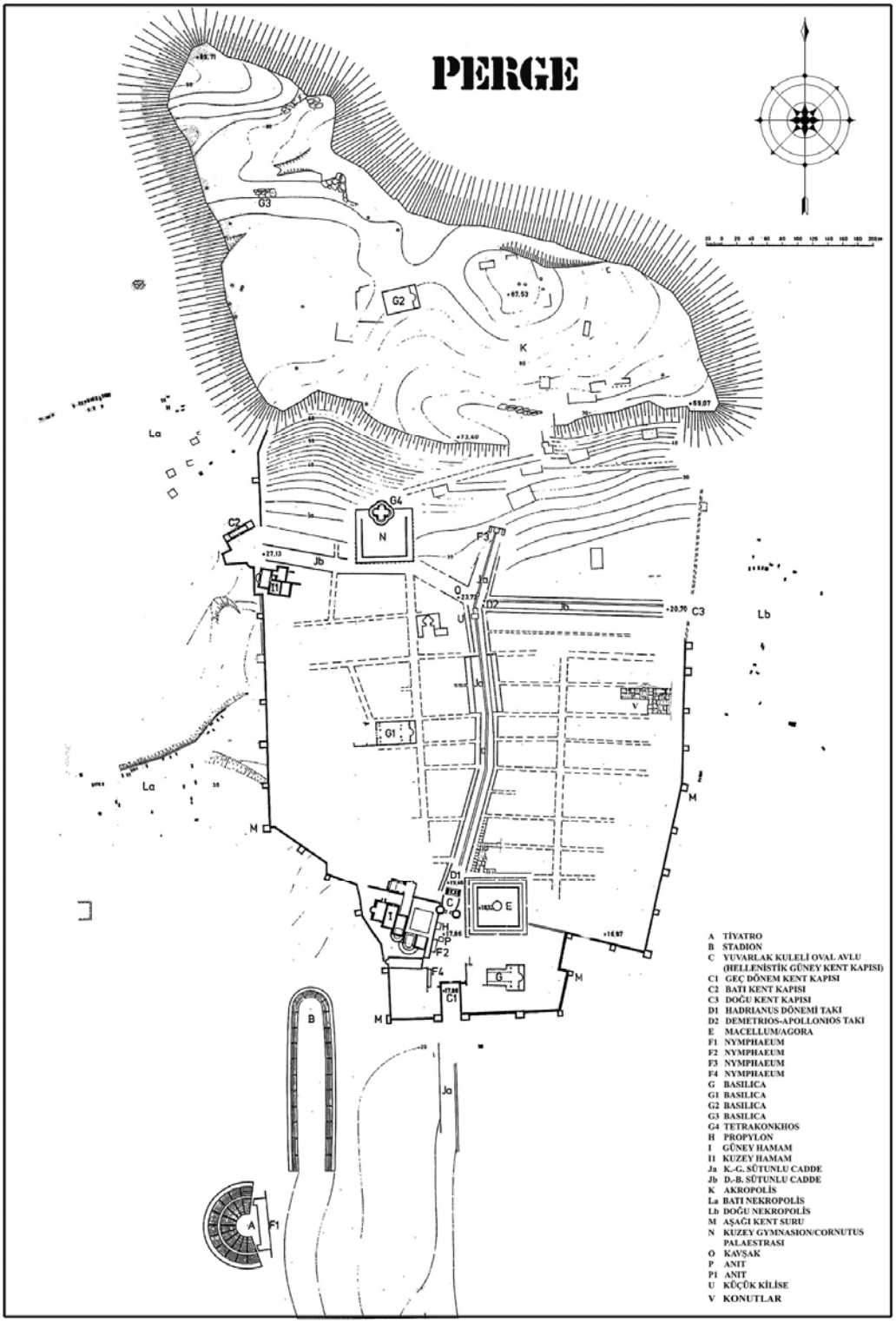
PERGE
A TİYATRO
B STADION
C YUVARLAK KULELİ OVAL AVLU (HELLENİSTİK GÜNEY KENT KAPISI)
C1 GEÇ DÖNEM KENT KAPISI
C2 BATI KENT KAPISI
C3 DOĞU KENT KAPISI
D1 HADRIANUS DÖNEMİ TAKI
D2 DEMETRIOS-APOLLONIOS TAKI
E MACELLUM/AGORA
F1 NYMPHAEUM
F2 NYMPHAEUM
F3 NYMPHAEUM
F4 NYMPHAEUM
G BASILICA
G1 BASILICA
G2 BASILICA
G3 BASILICA
G4 TETRAKONKHOS
H PROPYLON
I GÜNEY HAMAM
I1 KUZEY HAMAM
Ja K.-G. SÜTUNLU CADDE
Jb D.-B. SÜTUNLU CADDE
K AKROPOLİS
La BATI NEKROPOLİS
Lb DOĞU NEKROPOLİS
M AŞAĞI KENT SURU
N KUZEY GYMNASION/CORNUTUS PALAESTRASI
O KAVŞAK
P ANIT
P1 ANIT
U KÜÇÜK KİLİSE
V KONUTLAR

Plan 1

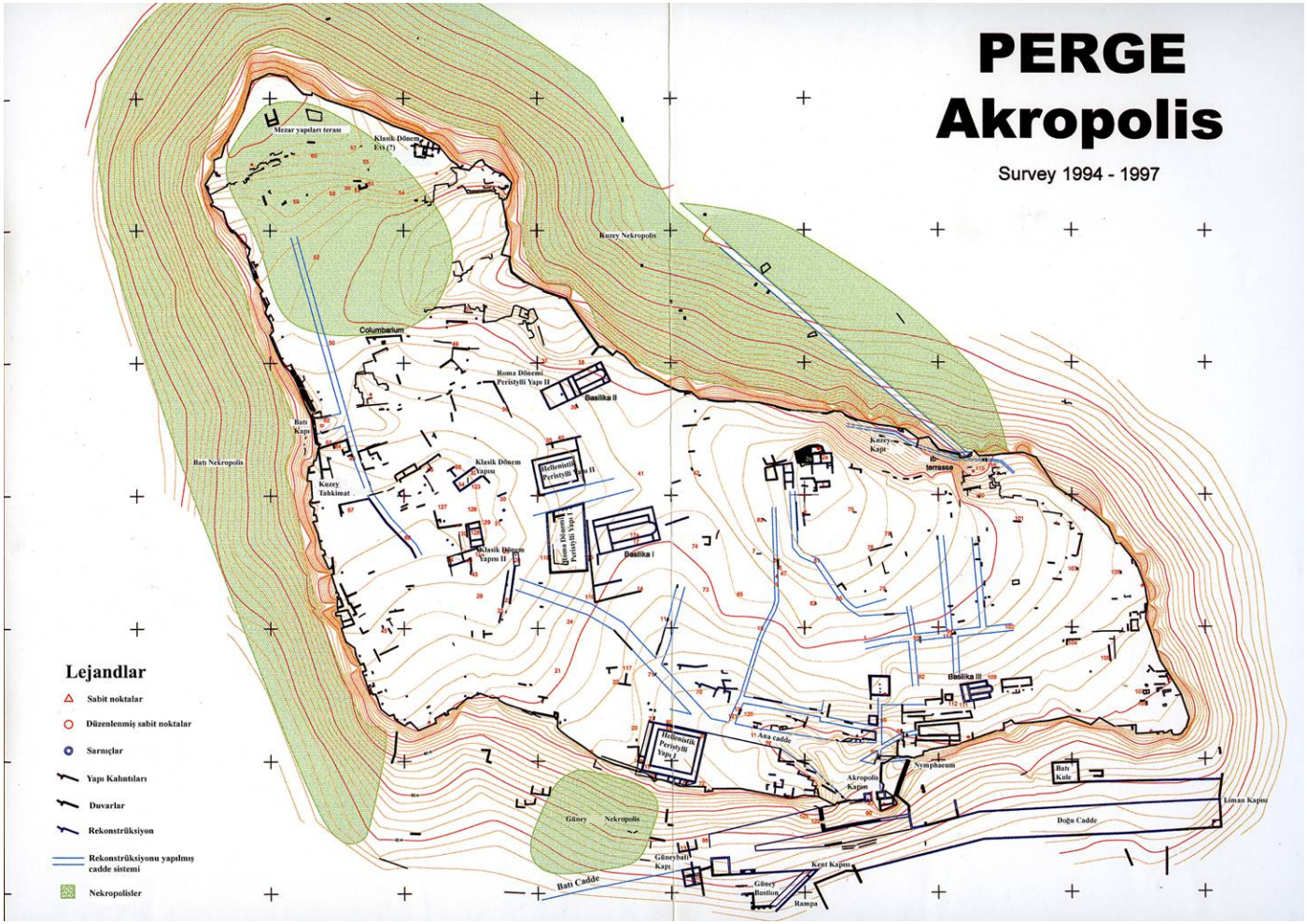
PERGE
Akropolis
Survey 1994 - 1997
Mezar yapıları terası
Klasik Dönem Evi (?)
Kuzey Nekropolis
Columbarium
Roma Dönemi Peristyli Yapı II
Basilika II
Batı Kapı
Batı Nekropolis
Kuzey Tahkimat
Klasik Dönem Yapısı
Hellenistik Peristyli
Klasik Dönem Yapısı II
Roma Dönemi Peristyli Yapı I
Basilika I
Kuzey Kapı
B-terrasse
Basilika III
Hellenistik Peristyli Yapı I
V. Ana cadde
Nymphaeum
Akropolis Kapısı
Batı Kule
Liman Kapısı
Doğu Cadde
Güney Nekropolis
Güneybatı Kapı
Kent Kapısı
Güney Bastion
Rampa
Batı Cadde
Lejandlar
Sabit noktalar
Düzenlenmiş sabit noktalar
Sarmıçlar
Yapı Kalıntıları
Duvarlar
Rekonstrüksiyon
Rekonstrüksiyonu yapılmış cadde sistemi
Nekropolisler

Plan 2

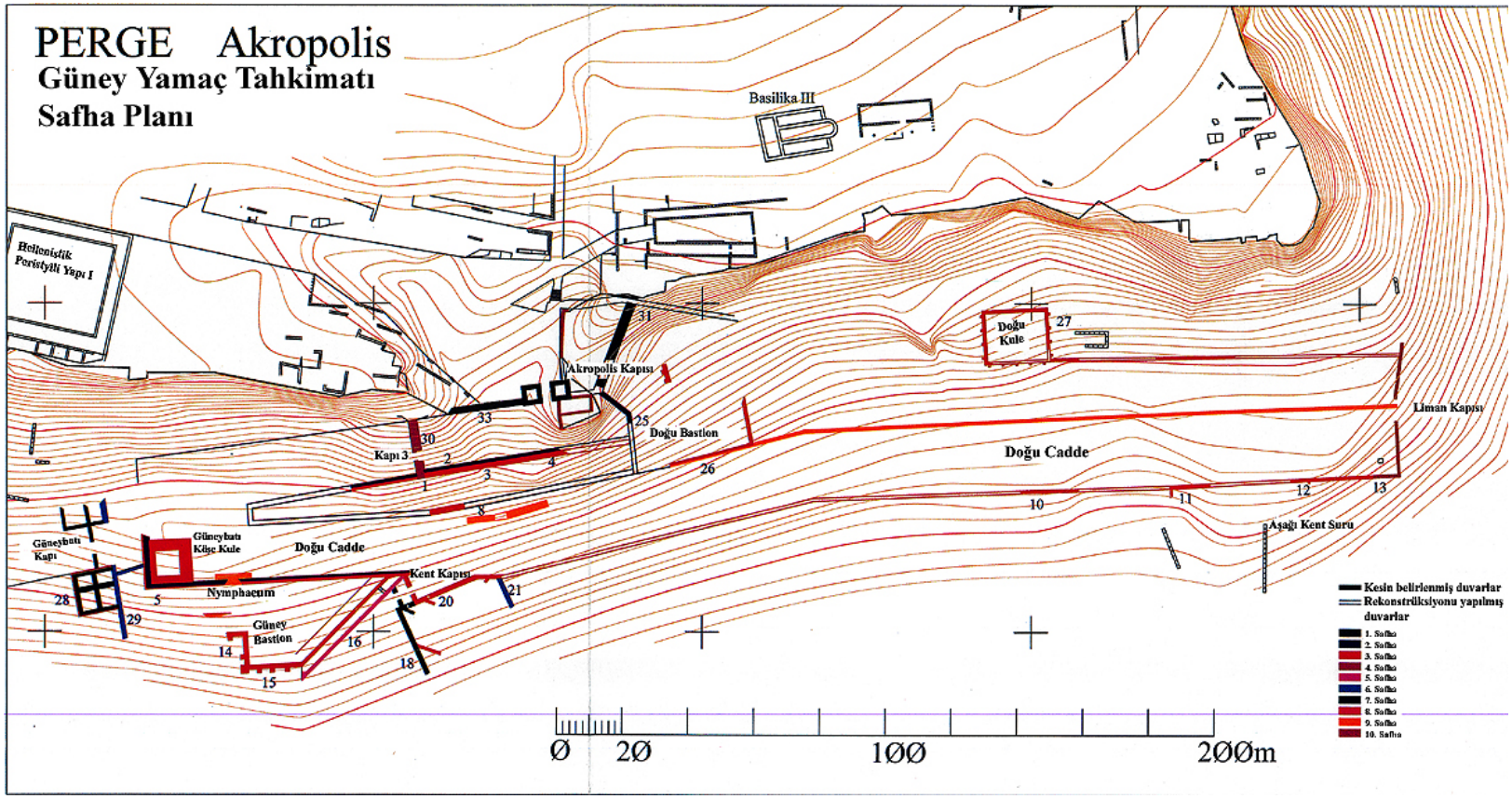
PERGE Akropolis
Güney Yamaç Tahkimatı
Safha Planı
Basilika III
Hellenistik Peristyli Yapı I
Akropolis Kapısı
Doğu Kule
Liman Kapısı
Doğu Bastion
Doğu Cadde
Kapı 3
Güneybatı Kapı
Güneybatı Köşe Kule
Nymphaeum
Güney Bastion
Kent Kapısı
Aşağı Kent Surü
Kesin belirlenmiş duvarlar
Rekonstrüksiyonu yapılmış duvarlar
1. Safha
2. Safha
3. Safha
4. Safha
5. Safha
6. Safha
7. Safha
8. Safha
9. Safha
10. Safha
Ø 2Ø 1ØØ 2ØØm

Plan 3

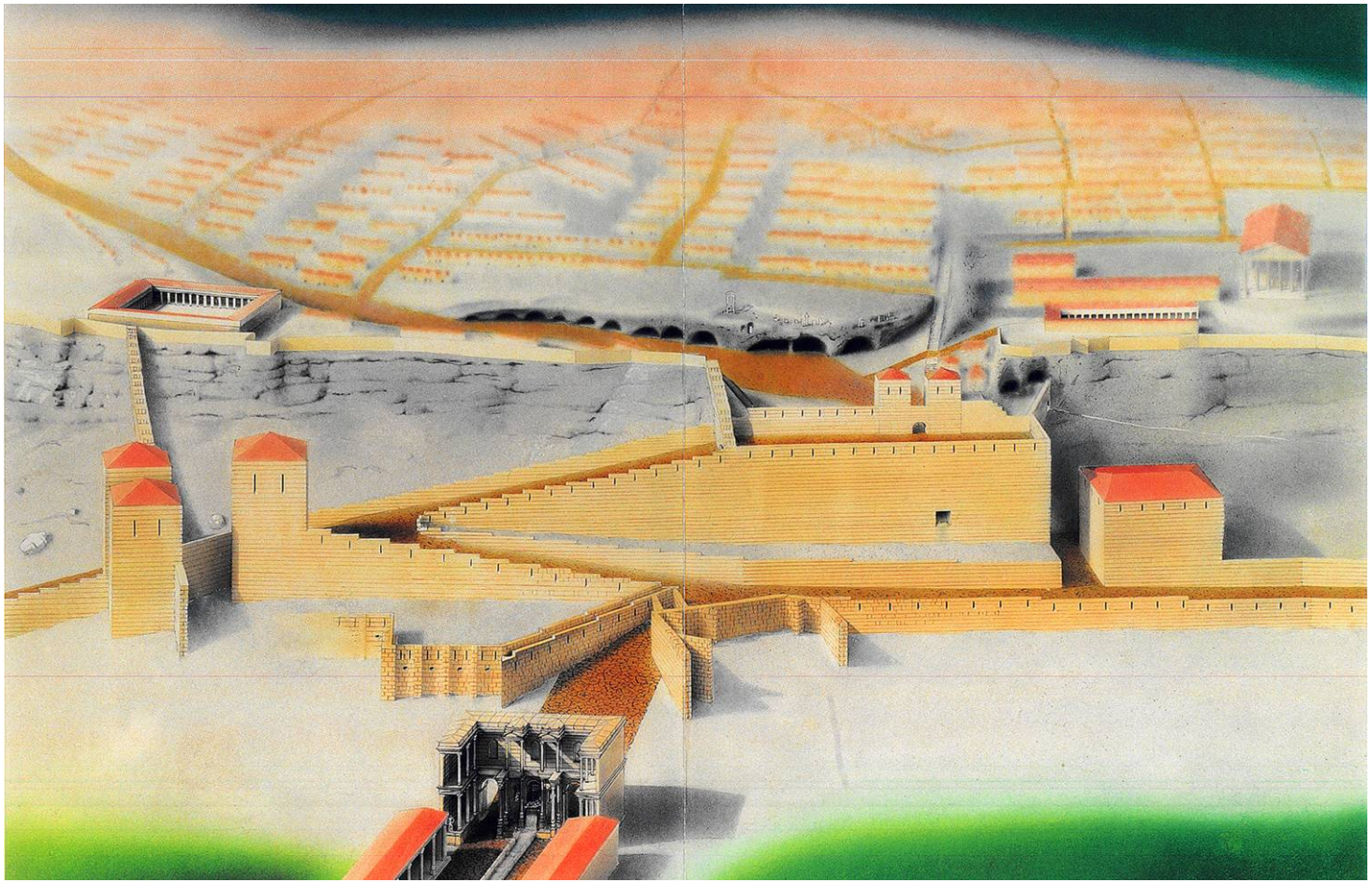

Çiz. 1

Res. 2

Res. 3

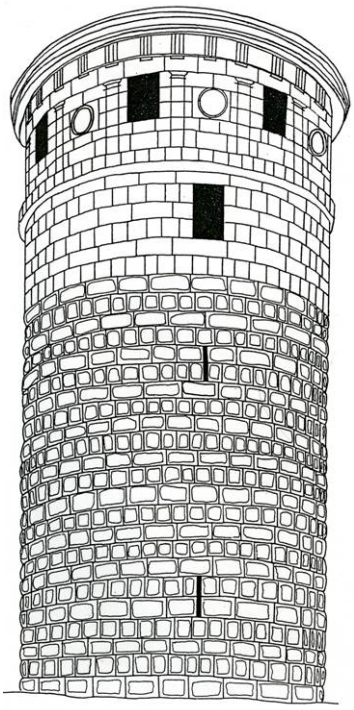

Çiz. 2

Lev. 8

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

Res. 9

Res. 10

Res. 11

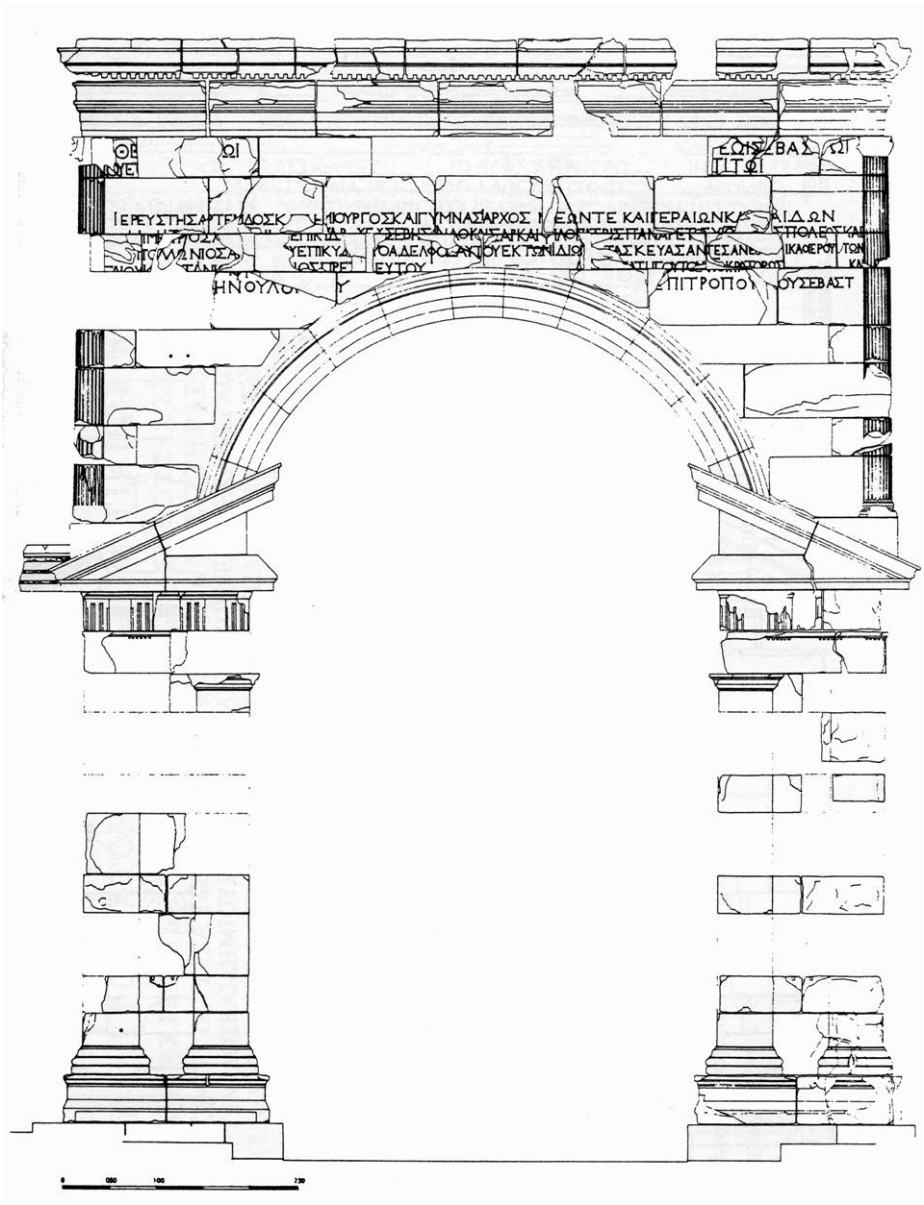

Çiz. 3

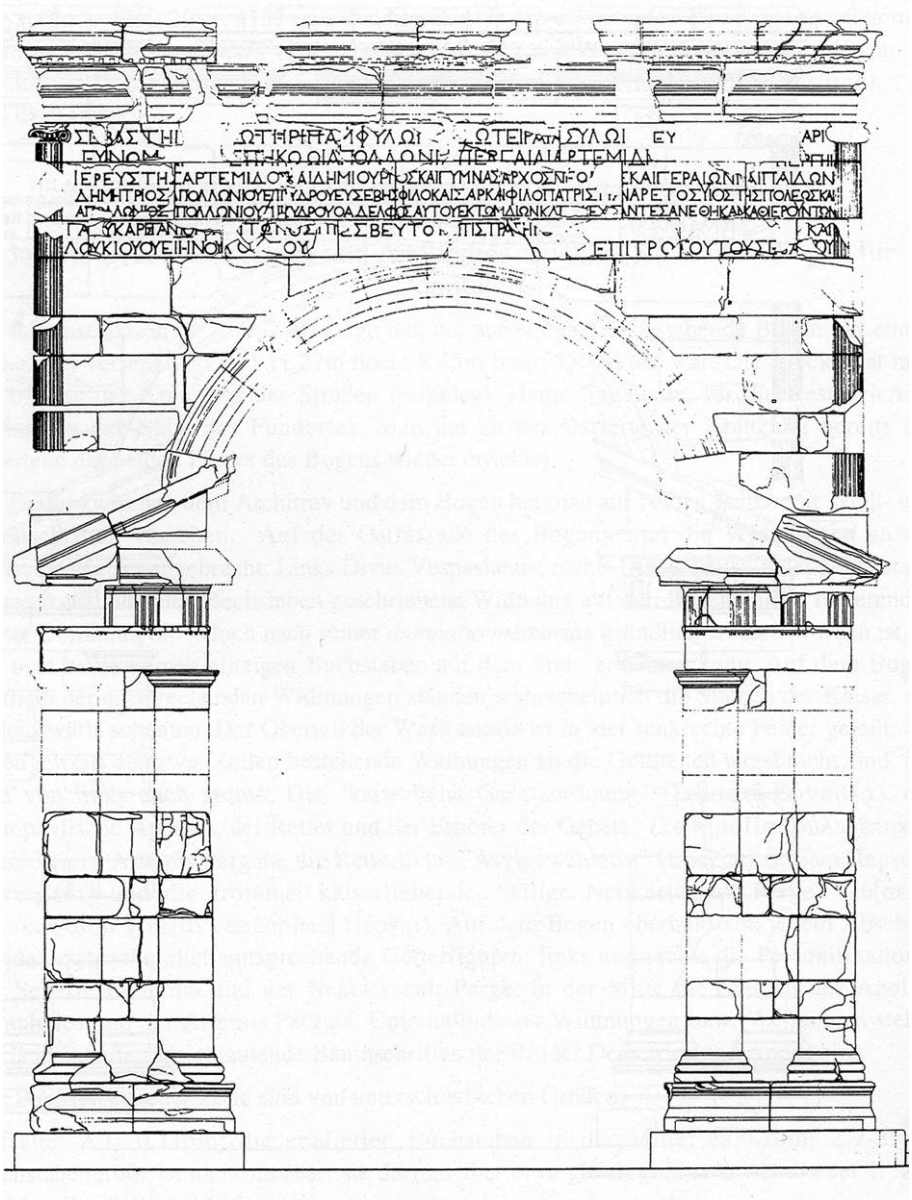

Çiz. 4

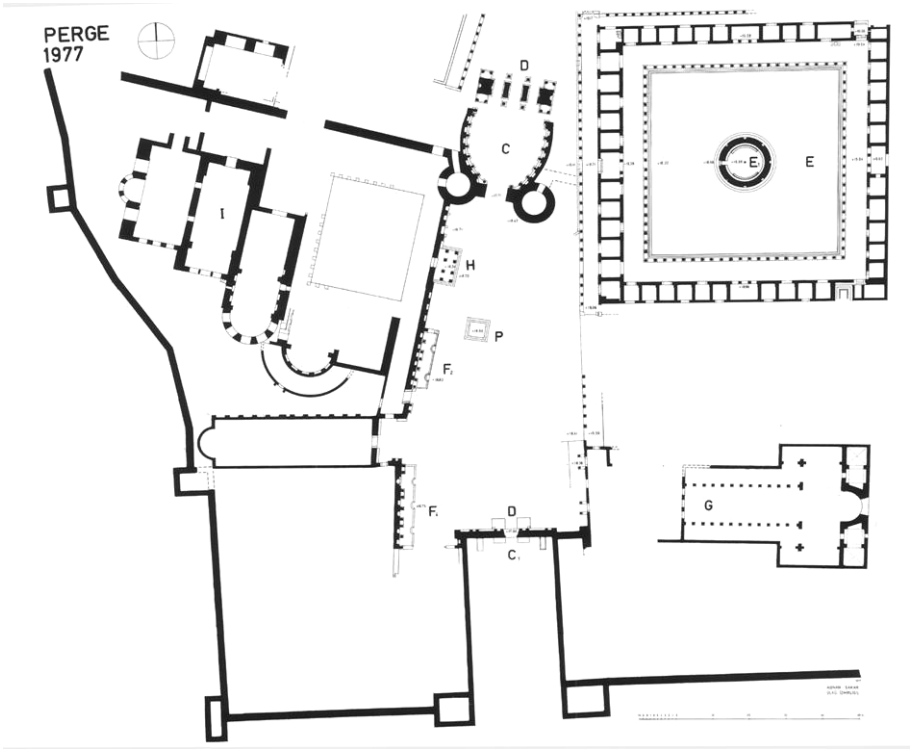

Plan 4

Res. 12

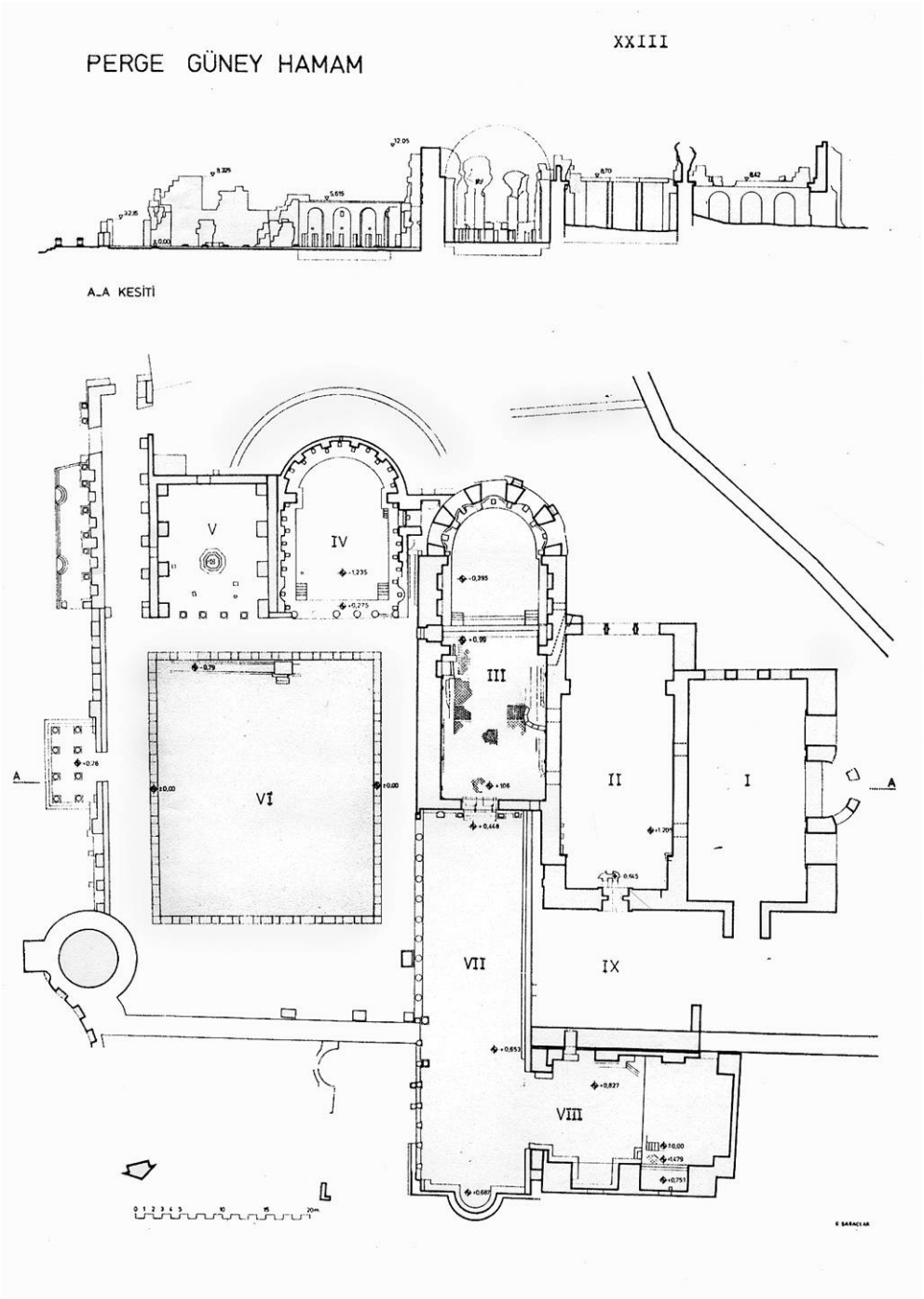
XXIII
PERGE GÜNEY HAMAM
A_A KESİTİ
V
IV
III
II
I
VI
VII
IX
VIII
A
A

Plan 5

Res. 13

Çiz. 5

Res 14

Res. 15

Res. 16

Res. 17

Res. 18

Res 19

Res. 20

Res. 21

Lev. 21

Res. 22

Res. 23

Res. 24

Res. 25

Res. 26

Res. 27

Res. 28

Res. 29

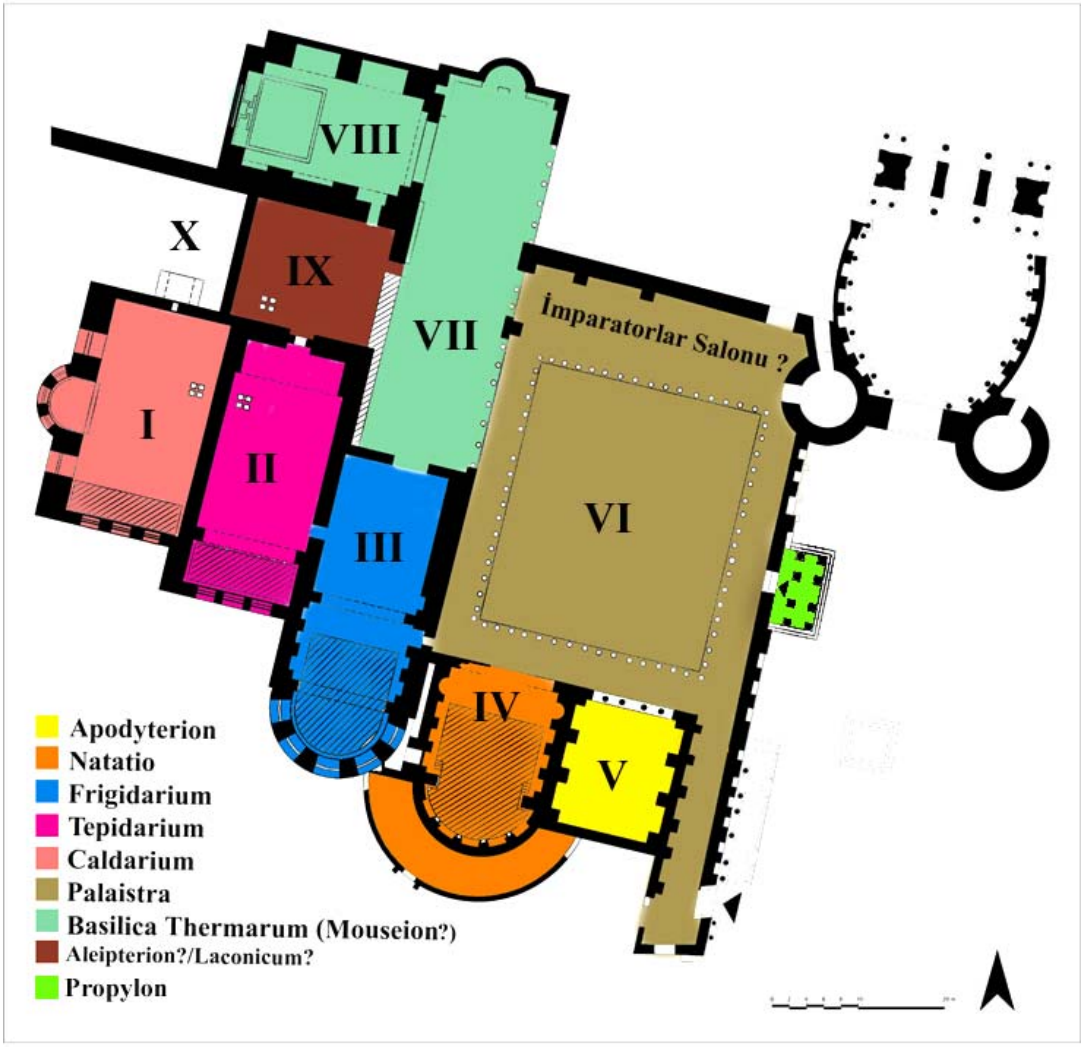
VIII
X
IX
VII
İmparatorlar Salonu ?
I
II
III
VI
IV
V
Apodyterion
Natatio
Frigidarium
Tepidarium
Caldarium
Palaistra
Basilica Thermarum (Mouseion?)
Aleipterion?/Laconicum?
Propylon

Plan 6

Lev. 26

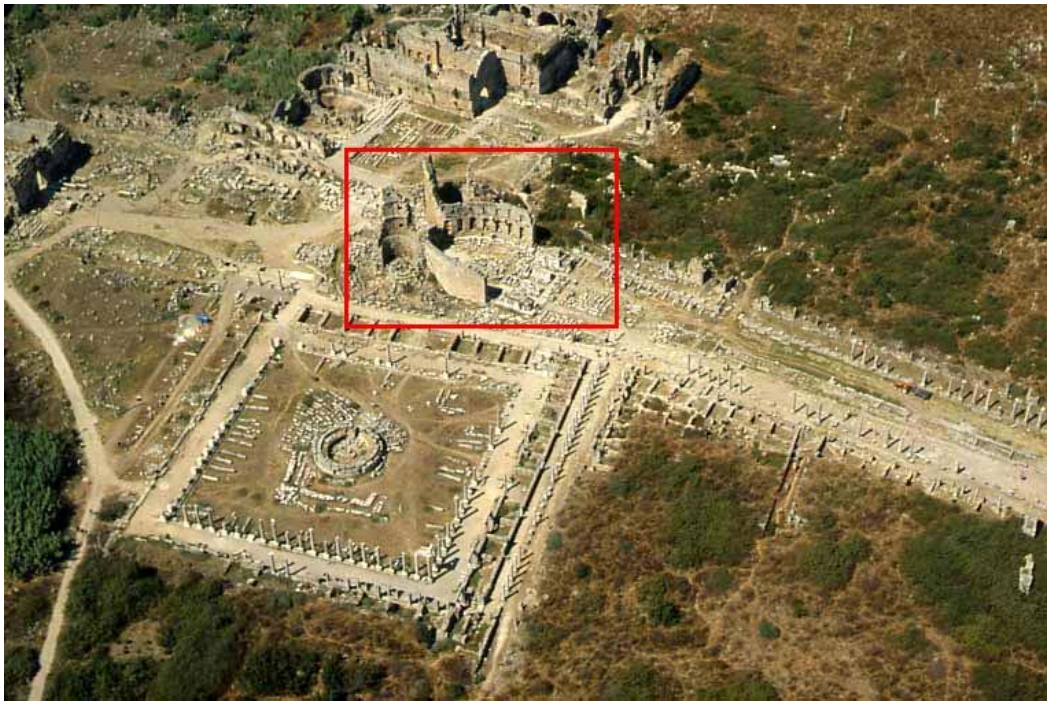

Res. 30

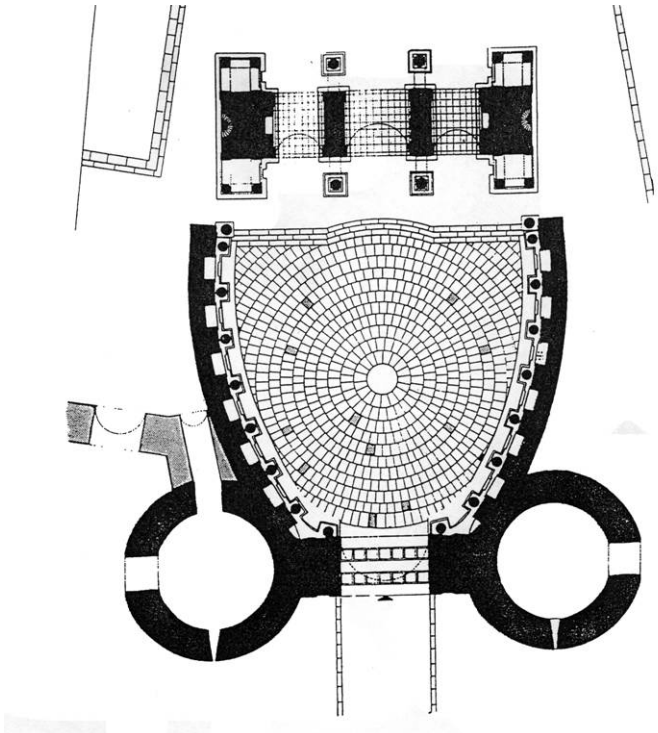

Plan 7

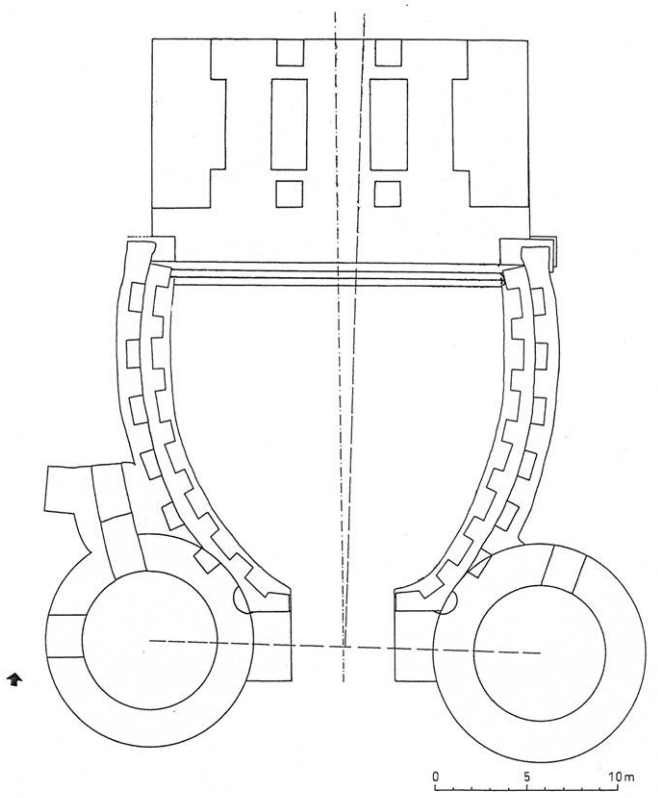
0
5
10m

Plan 8

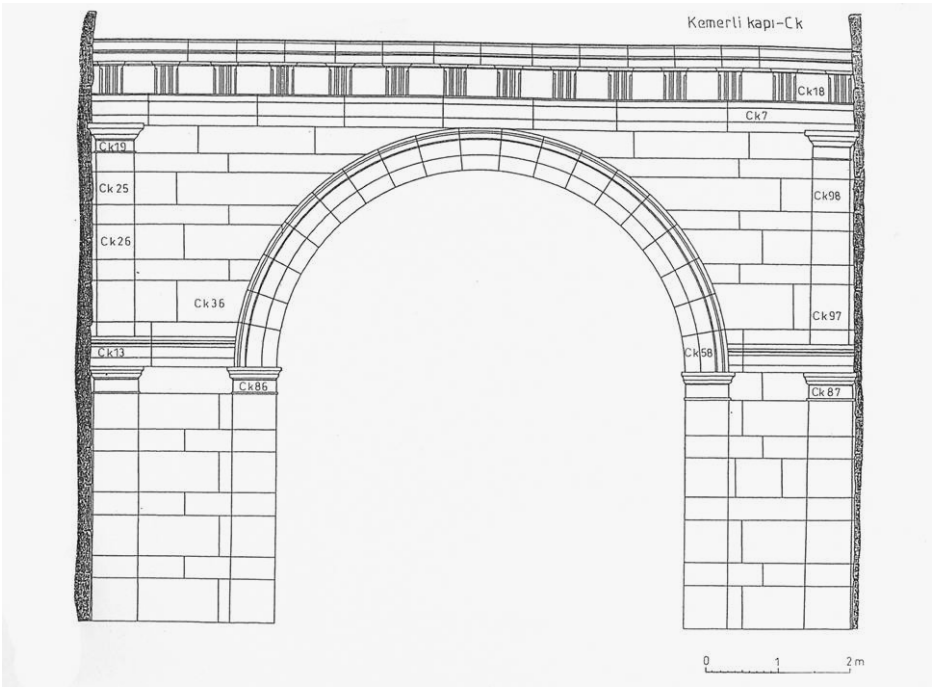
Kemerli kapı-Ck
Ck18
Ck7
Ck19
Ck25
Ck98
Ck26
Ck36
Ck97
Ck13
Ck58
Ck86
Ck87
0
1
2m

Çiz 6

Res. 31

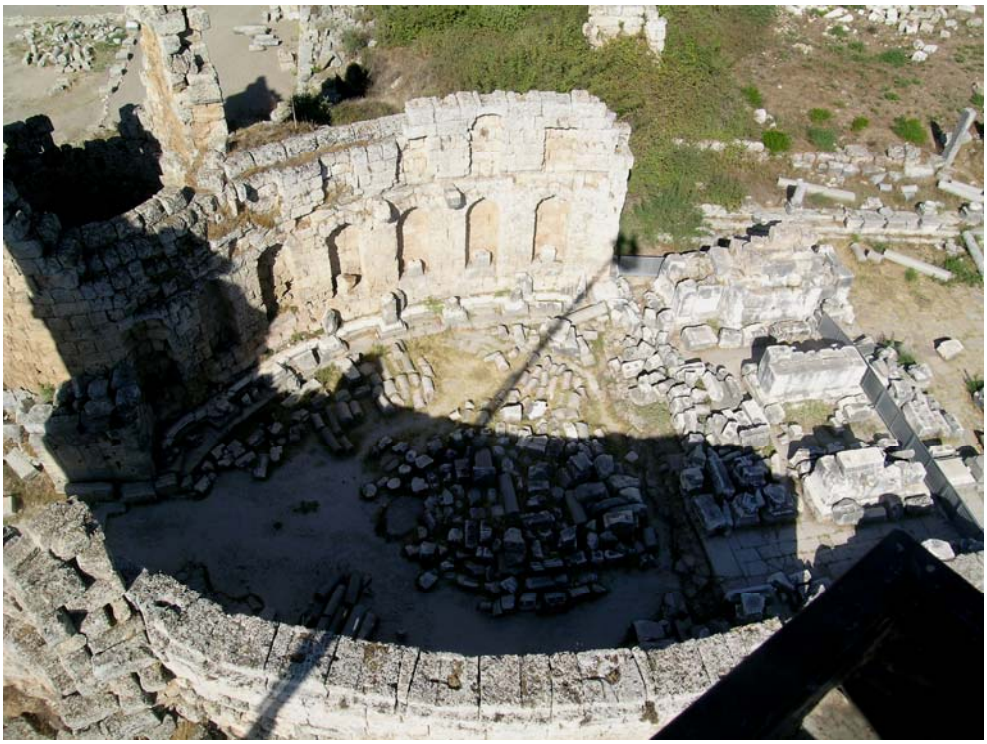

Res. 32

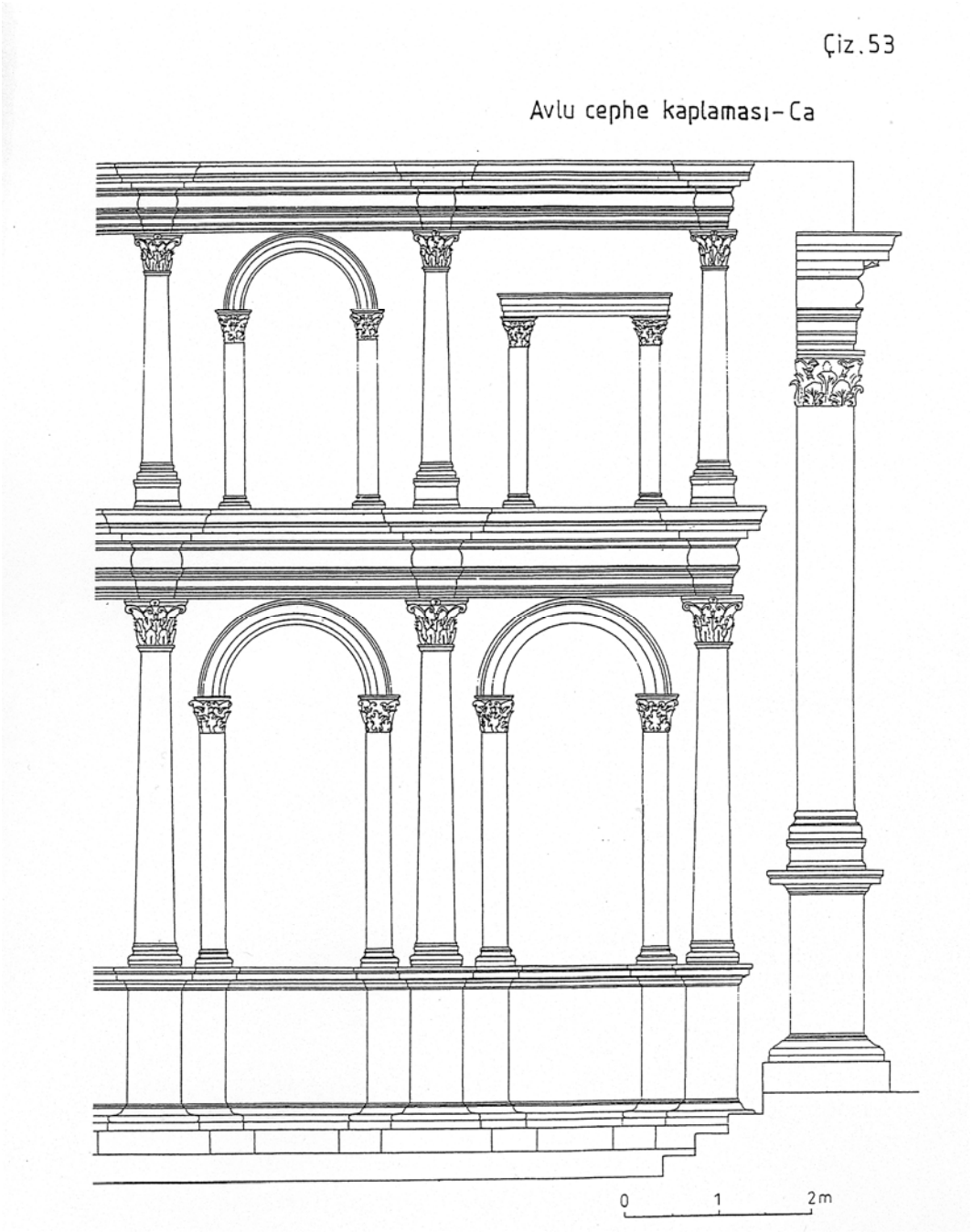

Çiz. 7

Res. 33

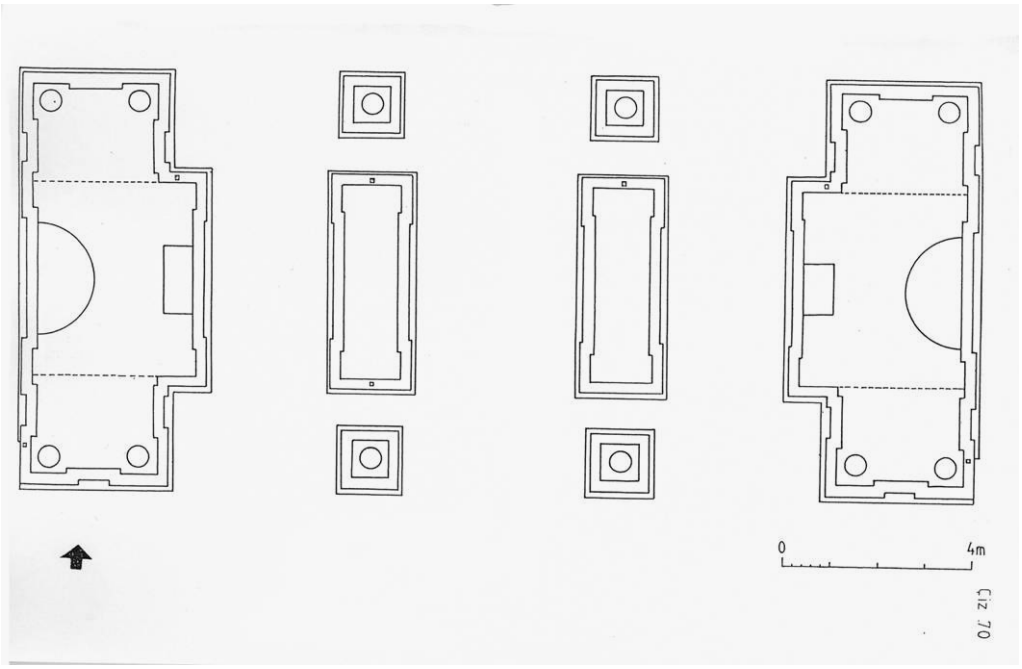

Plan 9

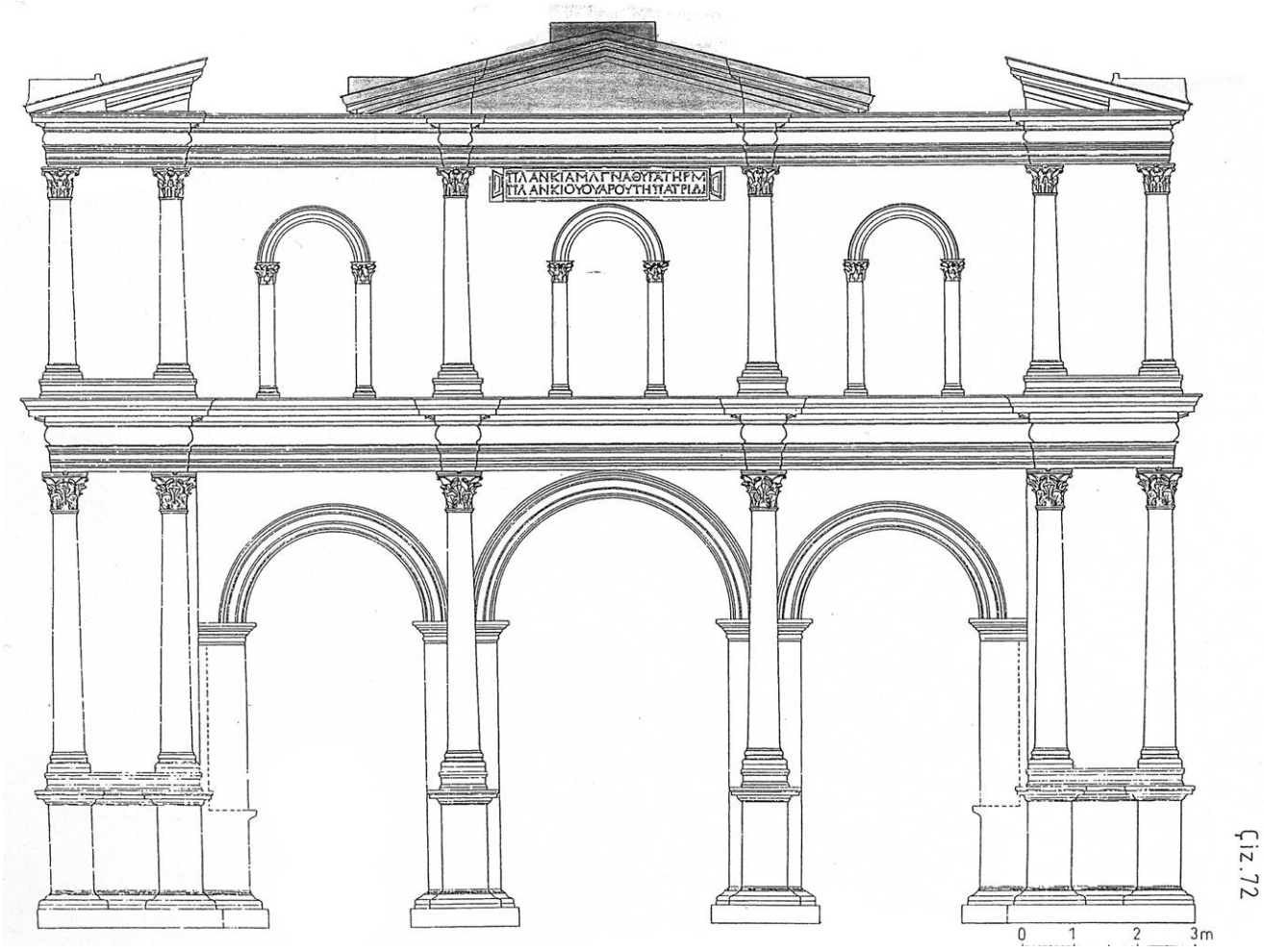
ΤΙ ΑΝΚΙΑΜΑΓΝΑΘΥΠΑΤΗΡΜ
ΤΙ ΑΝΚΙΟΥΟΥΑΡΟΥΤΗΠΑΤΡΙΔΙ
Çiz.72
0 1 2 3m

Çiz 8

Res. 34

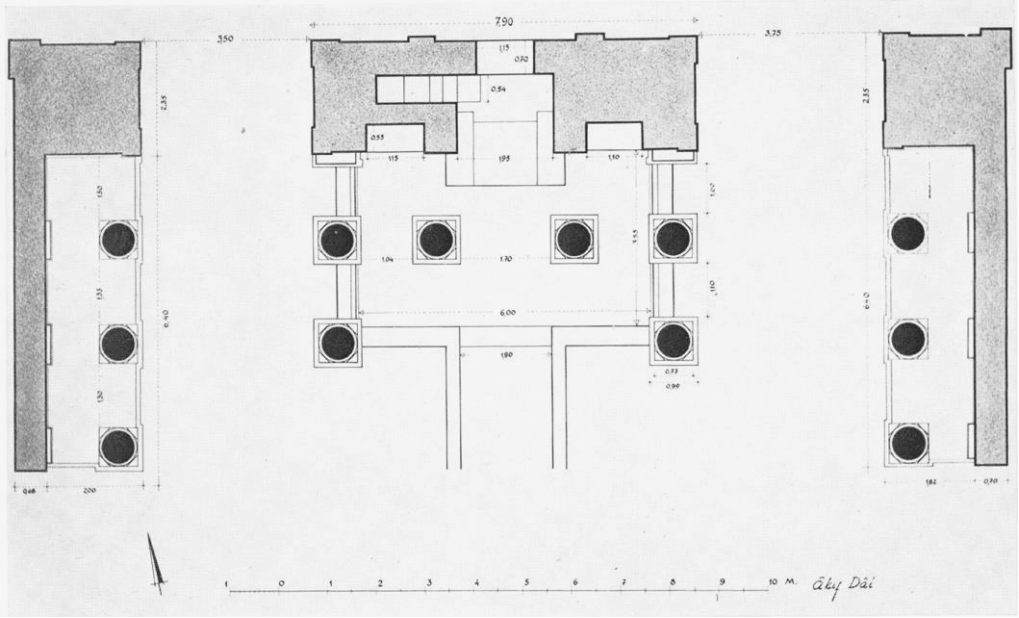

Plan 10

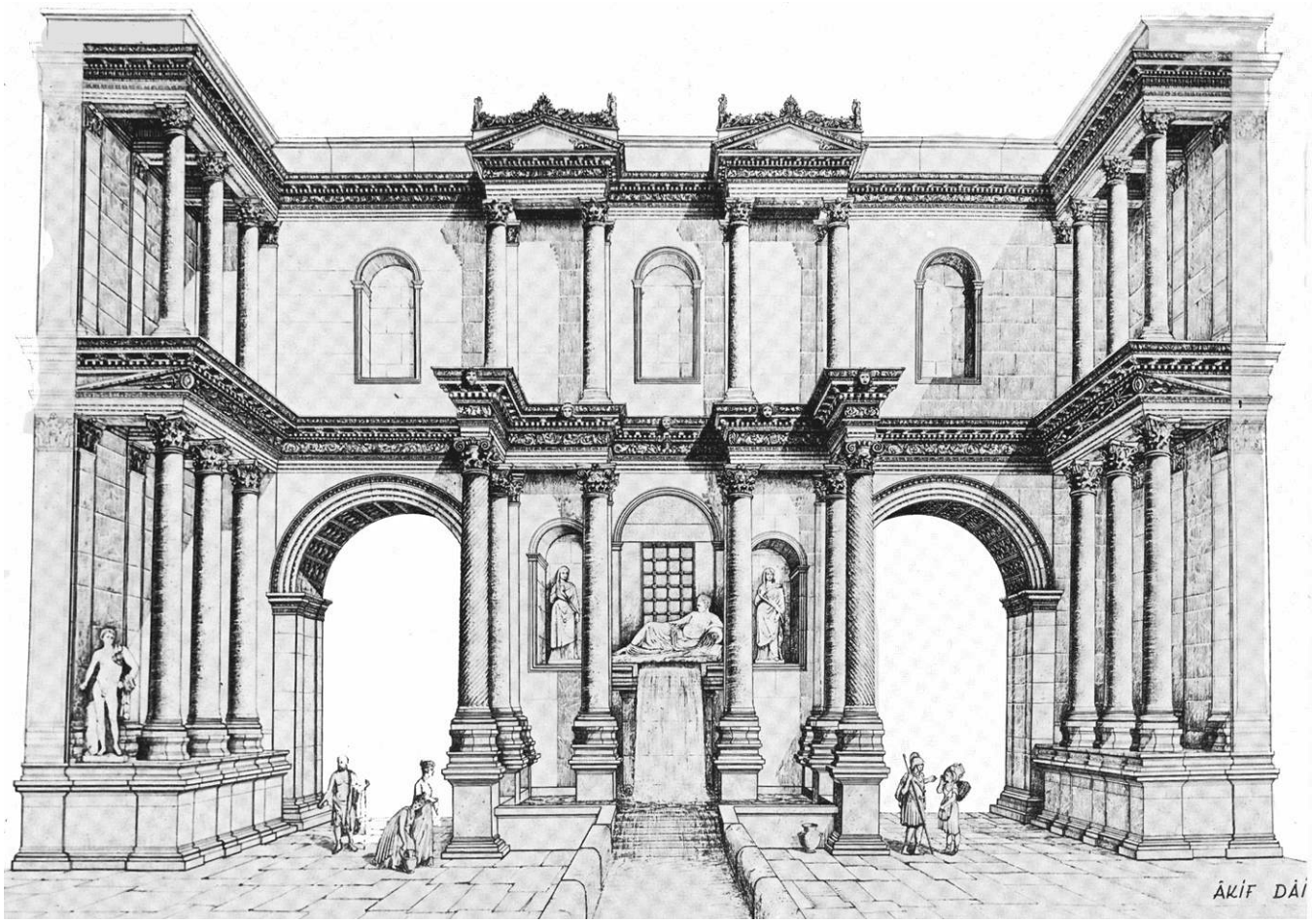

Çiz. 9

Res. 35

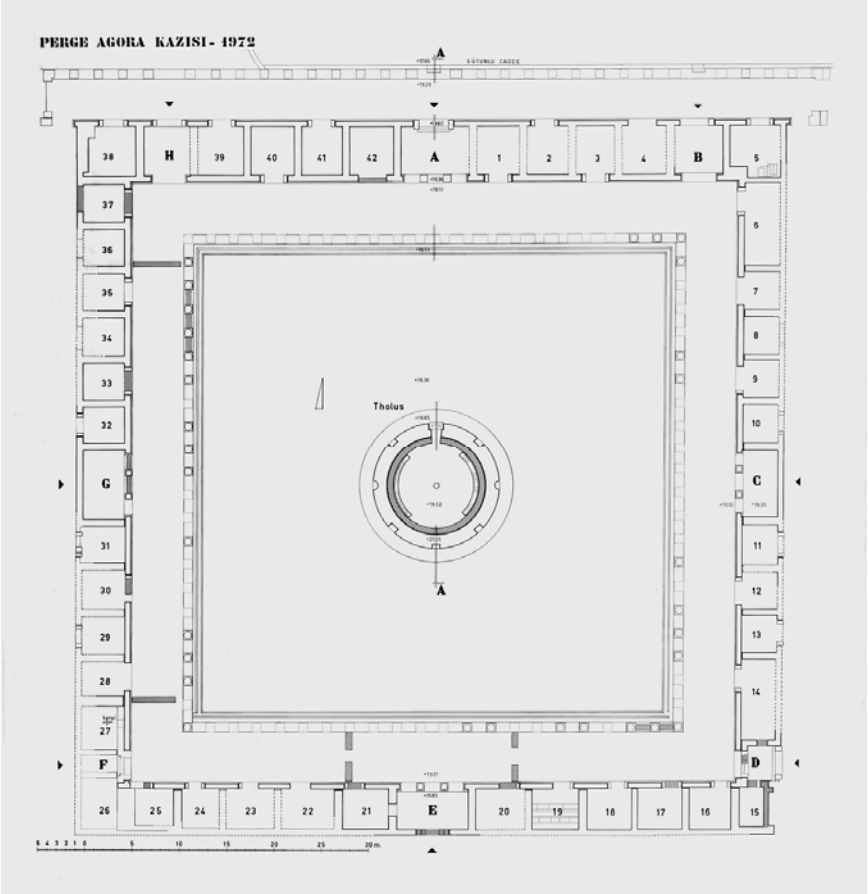

Plan 11

Lev. 35

Res. 36

Res. 37

Lev. 36

Res. 38

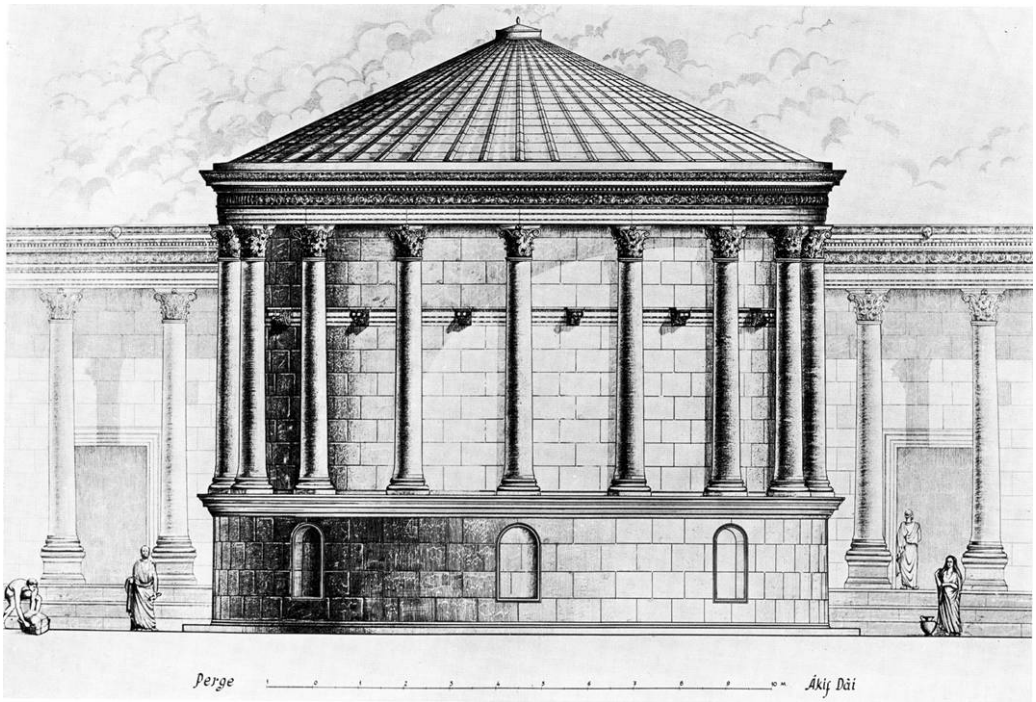

Çiz 10

Lev. 37

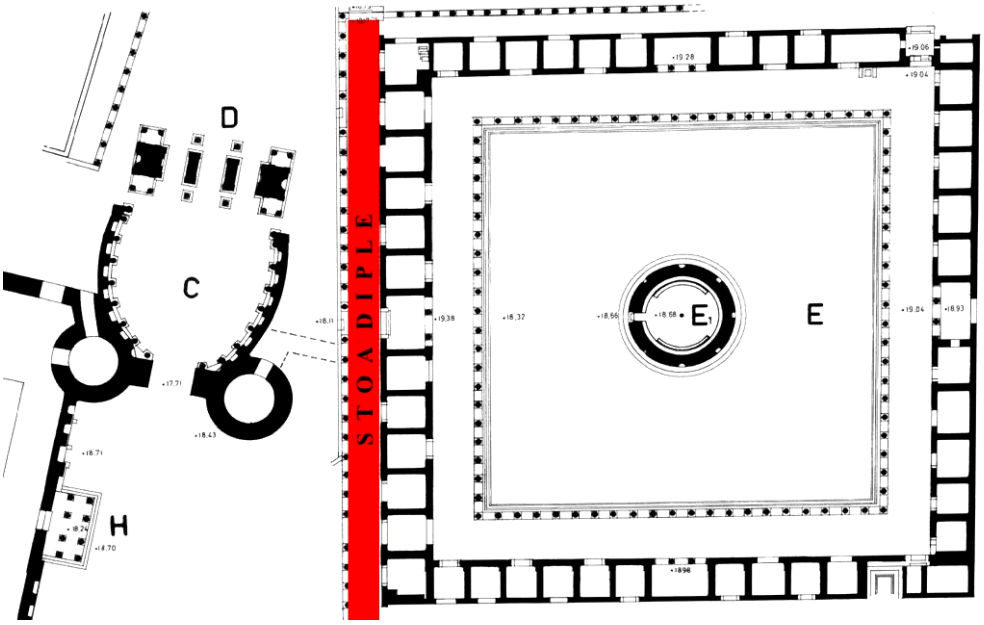

Plan 12

Res. 39

Res. 40

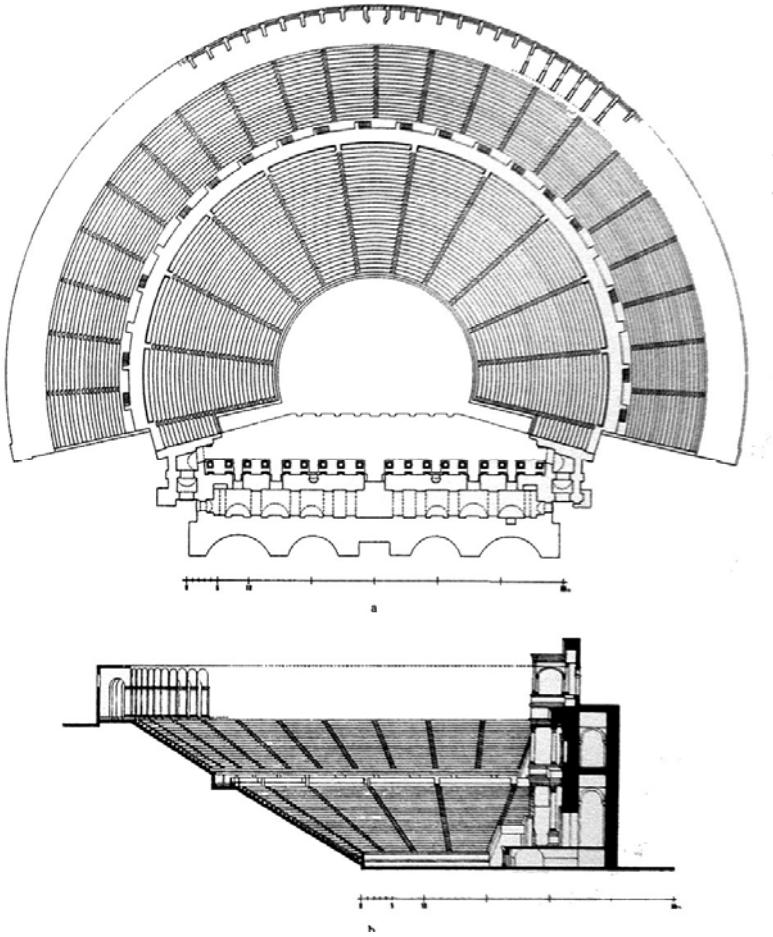

Plan 13

Res. 41

Res. 42

Res. 43

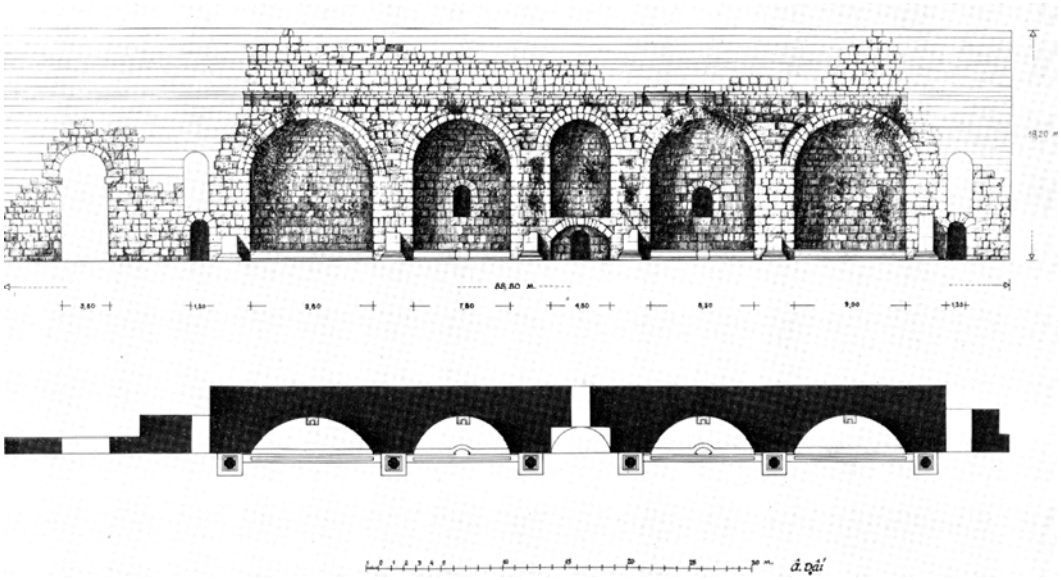

Çiz. 11

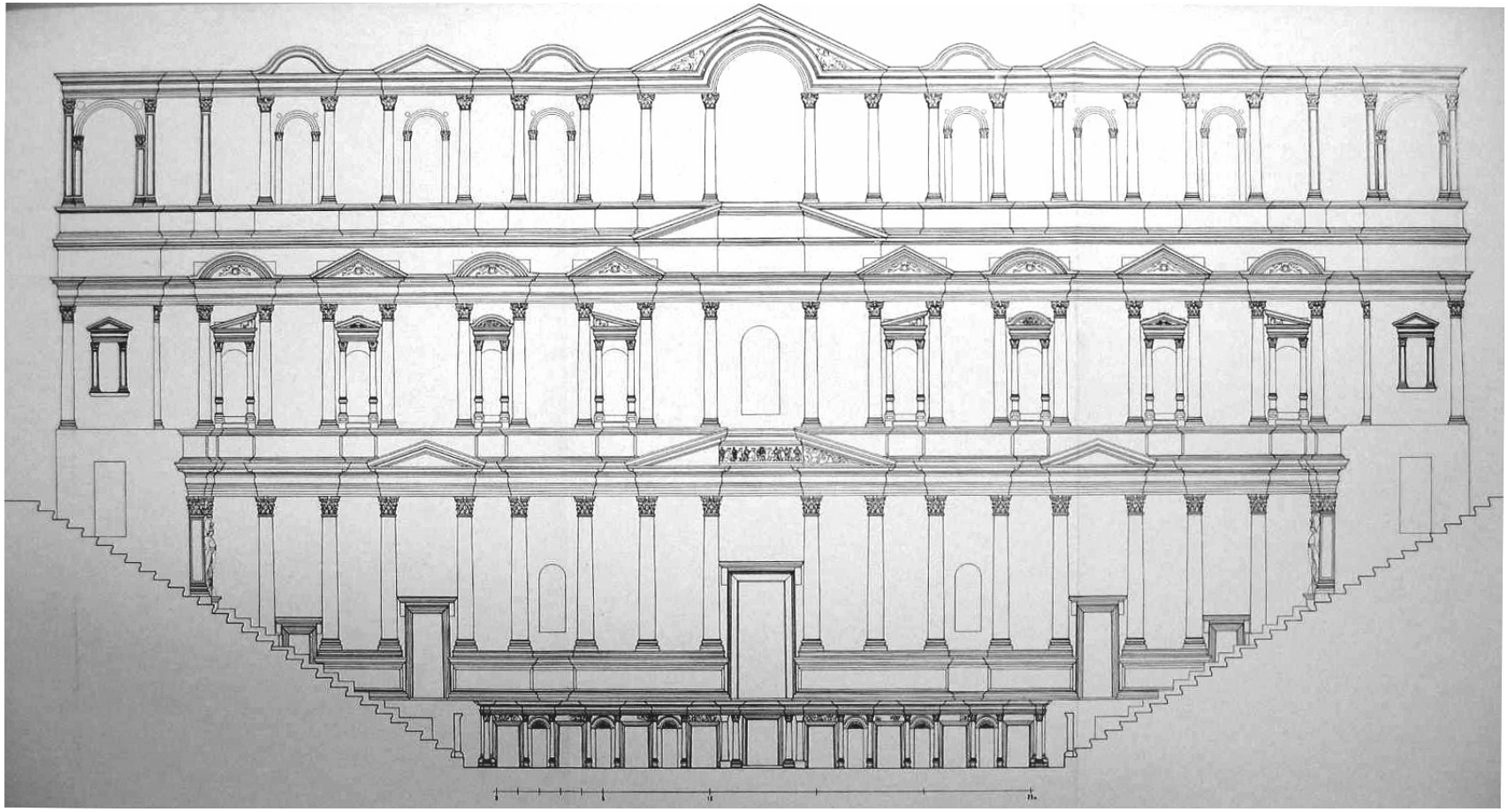

Çiz. 12

Lev. 42

Res. 44

Res. 45

Lev. 43

Res. 46

Plan 14

Res. 47

Res. 48

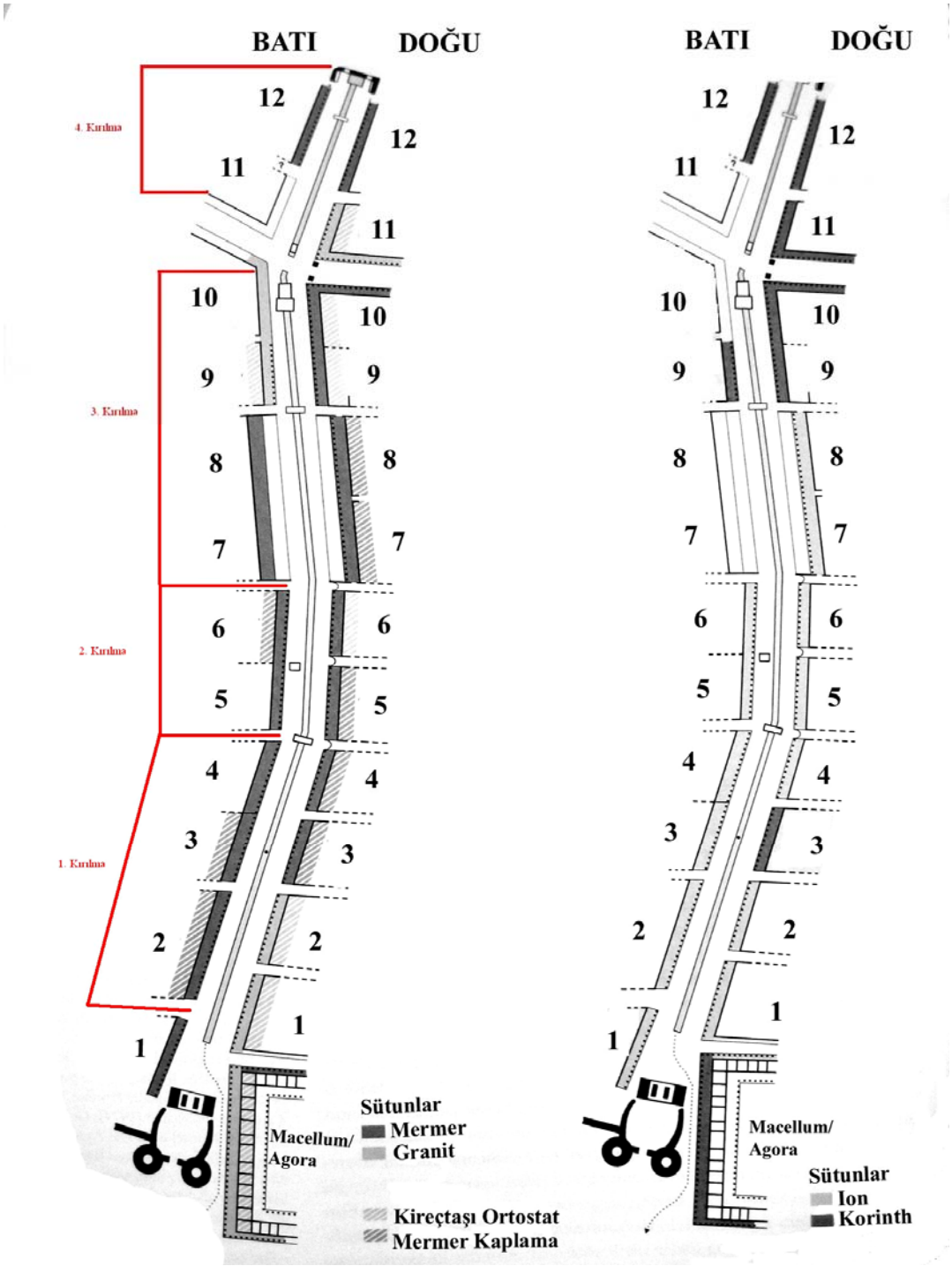
BATI
DOĞU
4. Kırılma
3. Kırılma
2. Kırılma
1. Kırılma
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
Macellum/
Agora
Sütunlar
Mermer
Granit
Kireçtaşı Ortostat
Mermer Kaplama
BATI
DOĞU
Macellum/
Agora
Sütunlar
Ion
Korinth

Plan 15

Res. 49

Res. 50

Res. 51

Res. 52

Kuzey-Güney Sütunlu Cadde Batı Kısım

1. insula

2.-6. insula

2. insula üst profil işlenmemiş

6.insula üst profil farklı alt profil işlenmemiş

7. insula- 8. insula ortası

8. insula ortasından itibaren 9. insulaya kadar

9.insula

Çiz. 13

Kuzey-Güney Sütunlu Cadde Doğu Kısım

2.-5. insula

2. insula, sekizgen postament

5. insula,alt ve üst profil işlenmemiş

6.insula

7. - 8. insula

9. insula, 1. tip sekizgen postament

9.insula, 2. tip sekizgen postament

10. insula, sekizgen postament

11. insula

12. insula

Macellum/Agora

Doğu portico

Çiz. 14

Lev. 50

Res. 53

Res. 54

Res. 55

Res. 56

Res. 57

Res. 58

Res. 59

Res. 60

Res. 61

Res. 62

Res. 63

Res. 64

Res. 65

Res. 66

Dükkan Söveleri

Kuzey - Güney Sütunlu Cadde

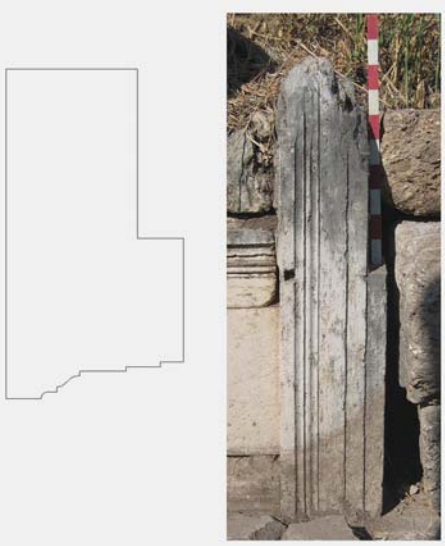

Batı Kısım

Doğu Kısım

Doğu - Batı Sütunlu Cadde

Kuzey Kısım

Macellum / Agora

Kuzey Portico

Çiz 15

Orthostat Profilleri

Kuzey - Güney Sütunlu Cadde

Batı Kısım

Doğu Kısım

Macellum/Agora

Doğu Portico

Çiz. 16

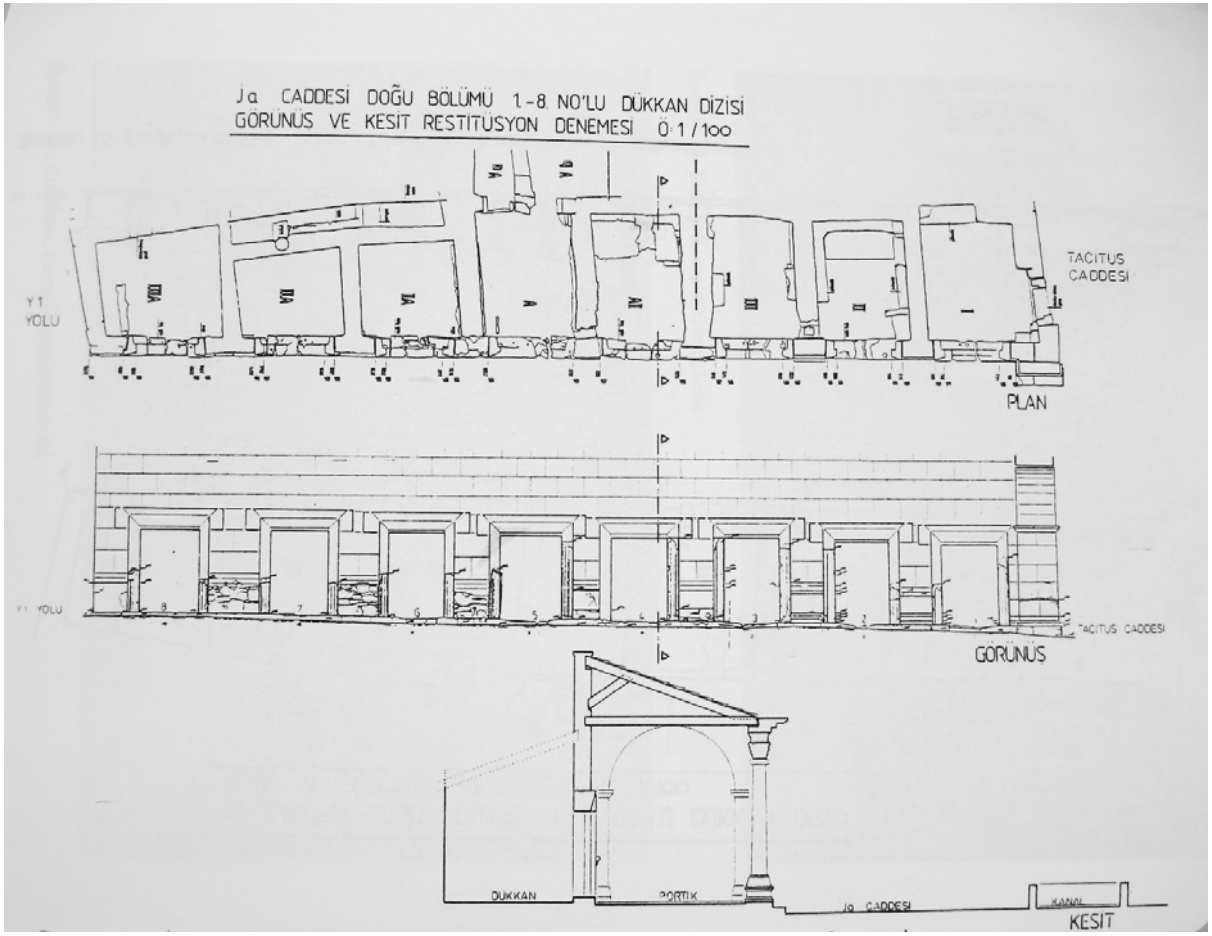
Ja CADDESI DOĞU BÖLÜMÜ 1-8 NO'LU DÜKKAN DİZİSİ
GÖRÜNÜŞ VE KESİT RESTİTÜSYON DENEMESİ Ö:1/100
Y1 YOLU
TACITUS CADDESİ
PLAN
GÖRÜNÜŞ
DÜKKAN
PORTİK
Ja CADDESİ
KANAL
KESİT

Çiz. 17

Su Kanalı Profilleri

Kuzey - Güney Sütunlu Cadde

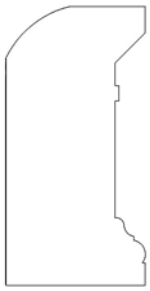

1. Tip

2. Tip

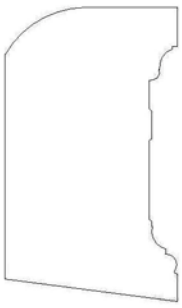

3. Tip

Çiz 18

Res. 67

Res. 68

Plan 16

Res. 69

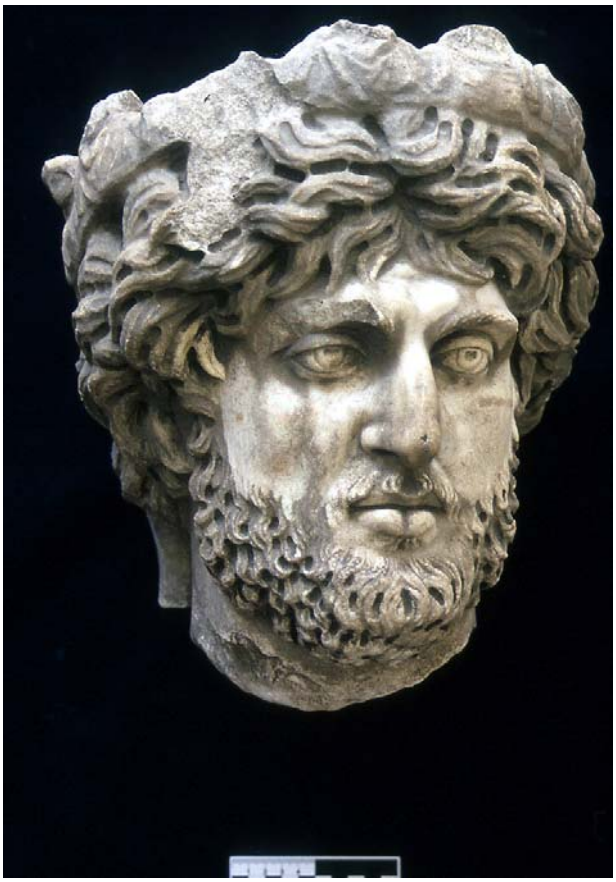

Res. 70

Res. 71

Res. 72

Res. 73

Res. 74

Res. 75

Res. 76

Res. 77

Res. 78

Res. 79

Res. 80

Lev. 67

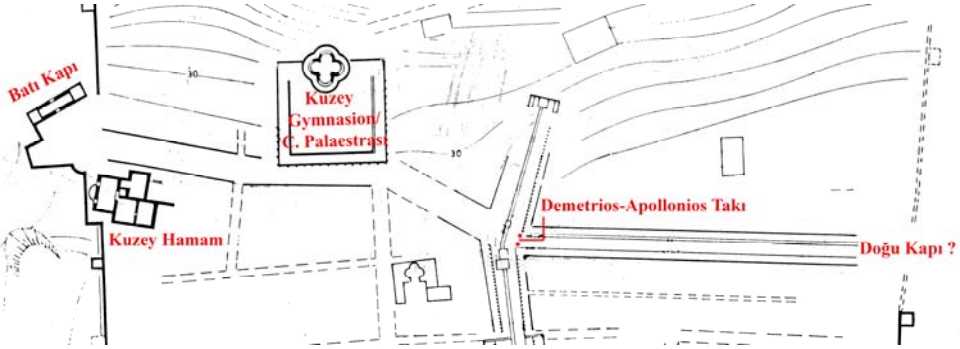

Plan 17

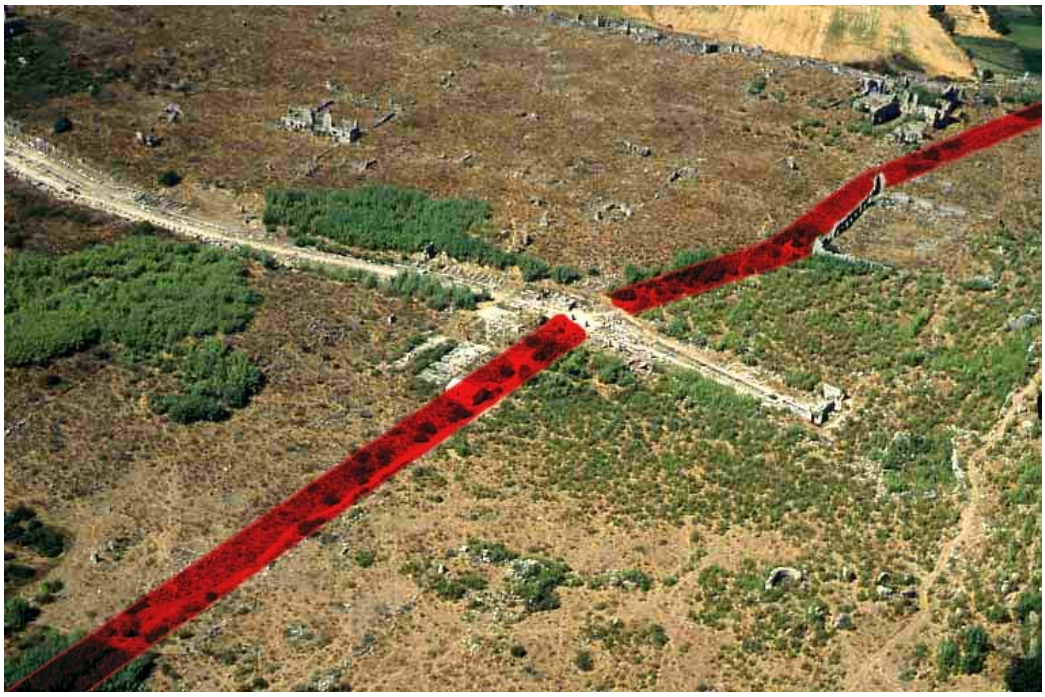

Res. 81

Lev. 68

Res. 82

Res. 83

Res. 84

Res. 85

Lev. 70

Res. 86

Res. 87

Res. 88

Res. 89

Res. 90

Res. 91

Plan 18

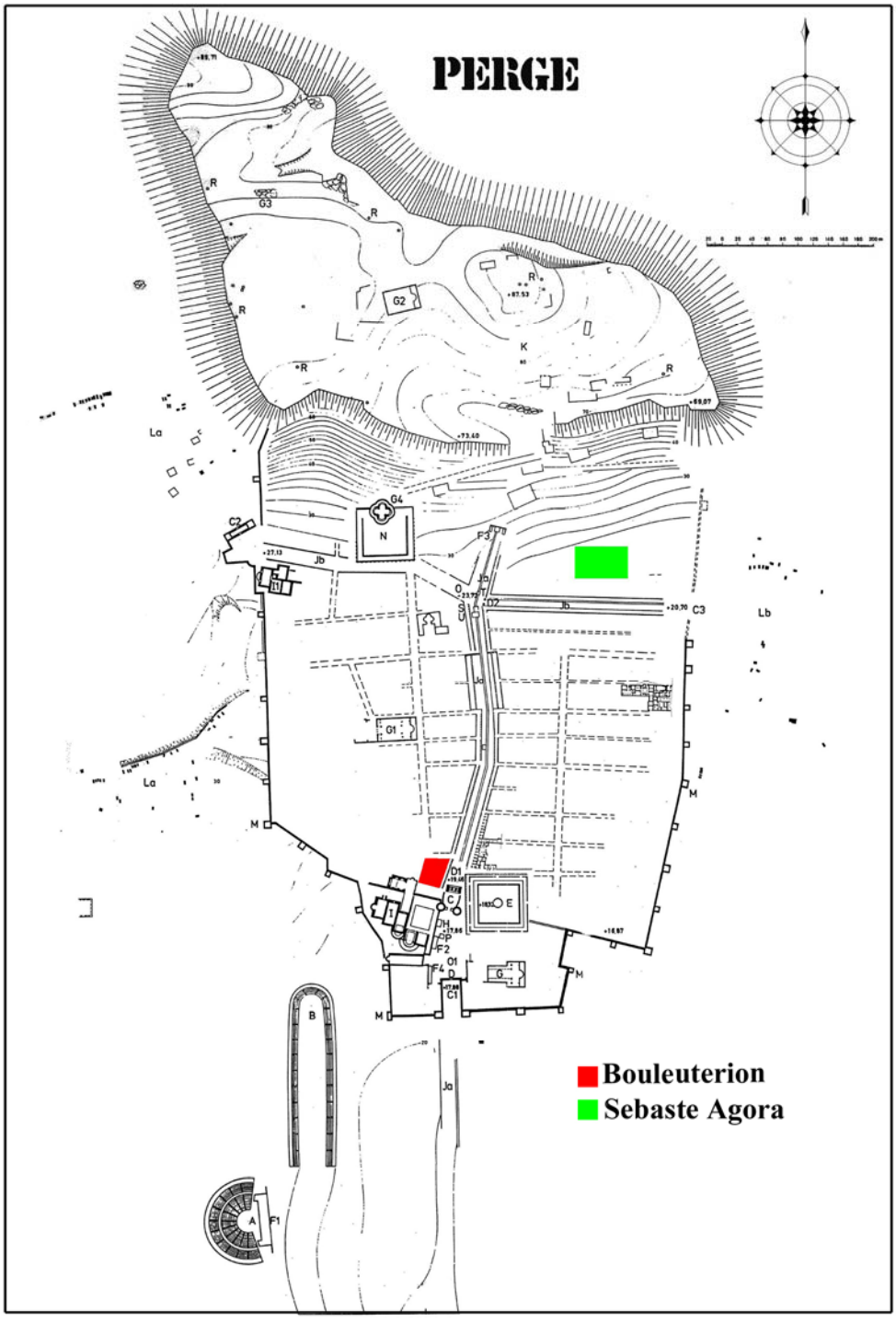

Plan 19

Lev. 75

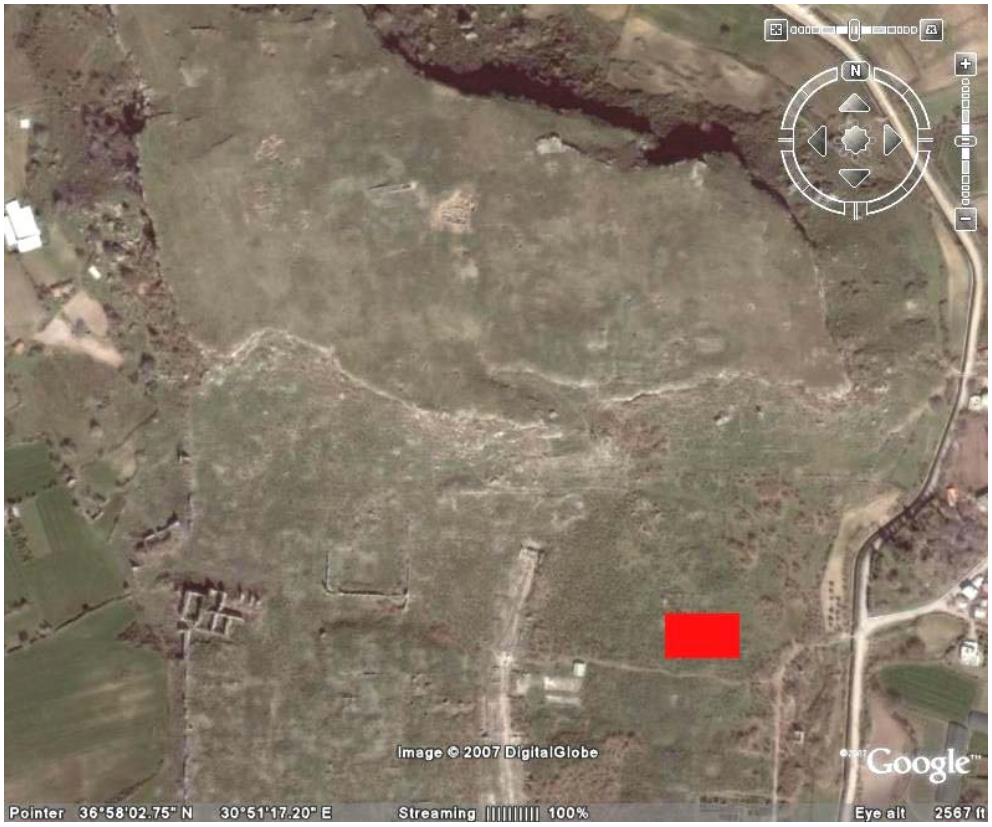

Res. 92

DEMETRIOS-APOLLONIOS KARDEŞLER AKRABALIK ŞEMASI

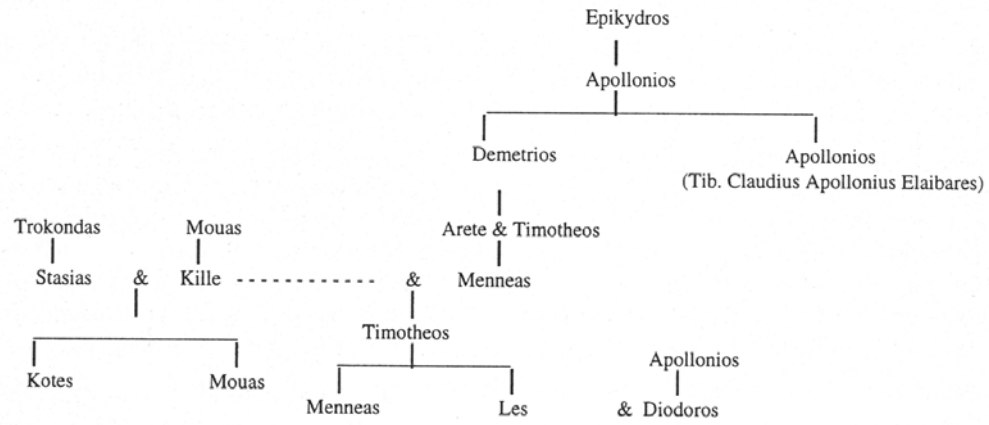

Şema 1

PLANCII VARI VE IULII CORNUTI AİLELERİ AKRABALIK ŞEMASI

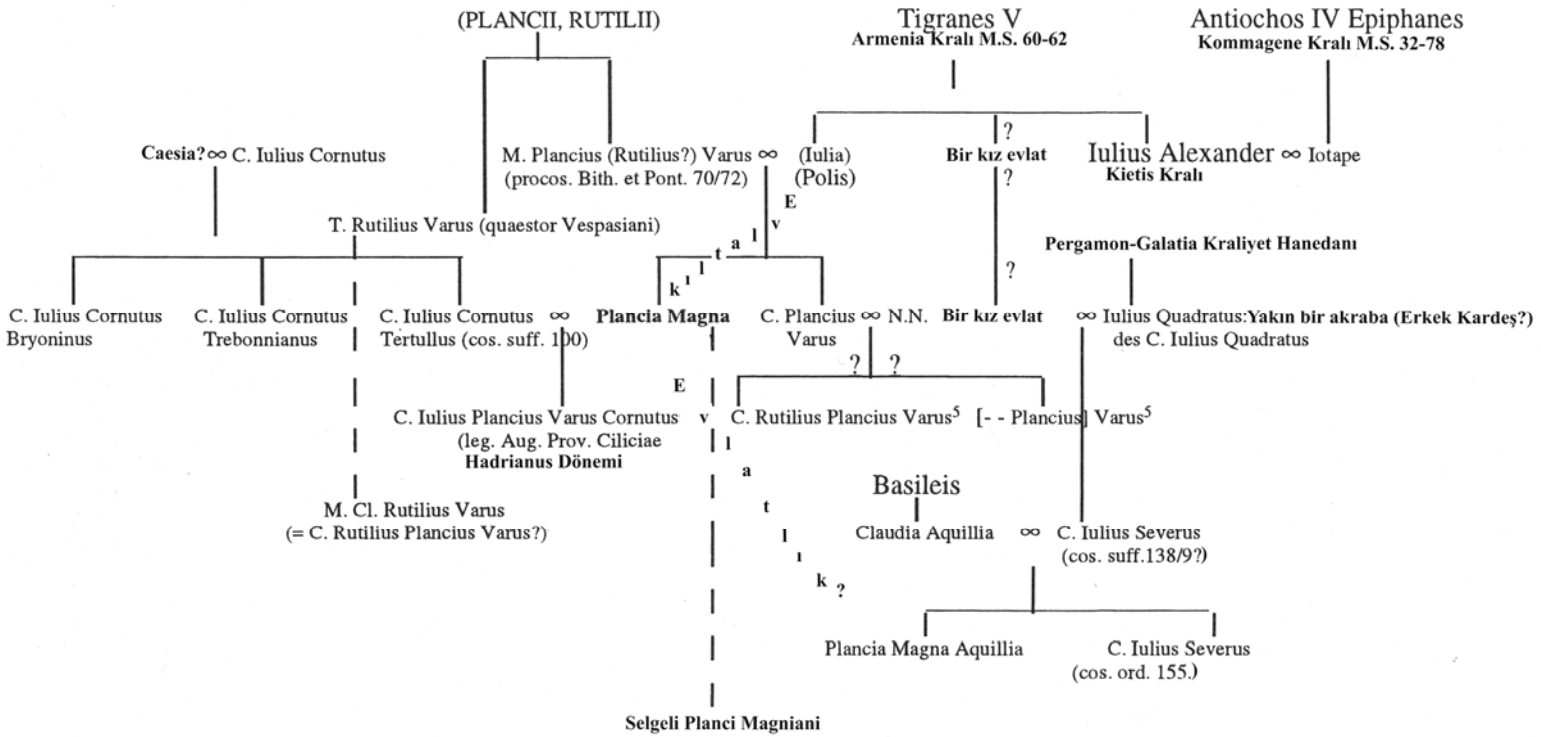

Şema 2

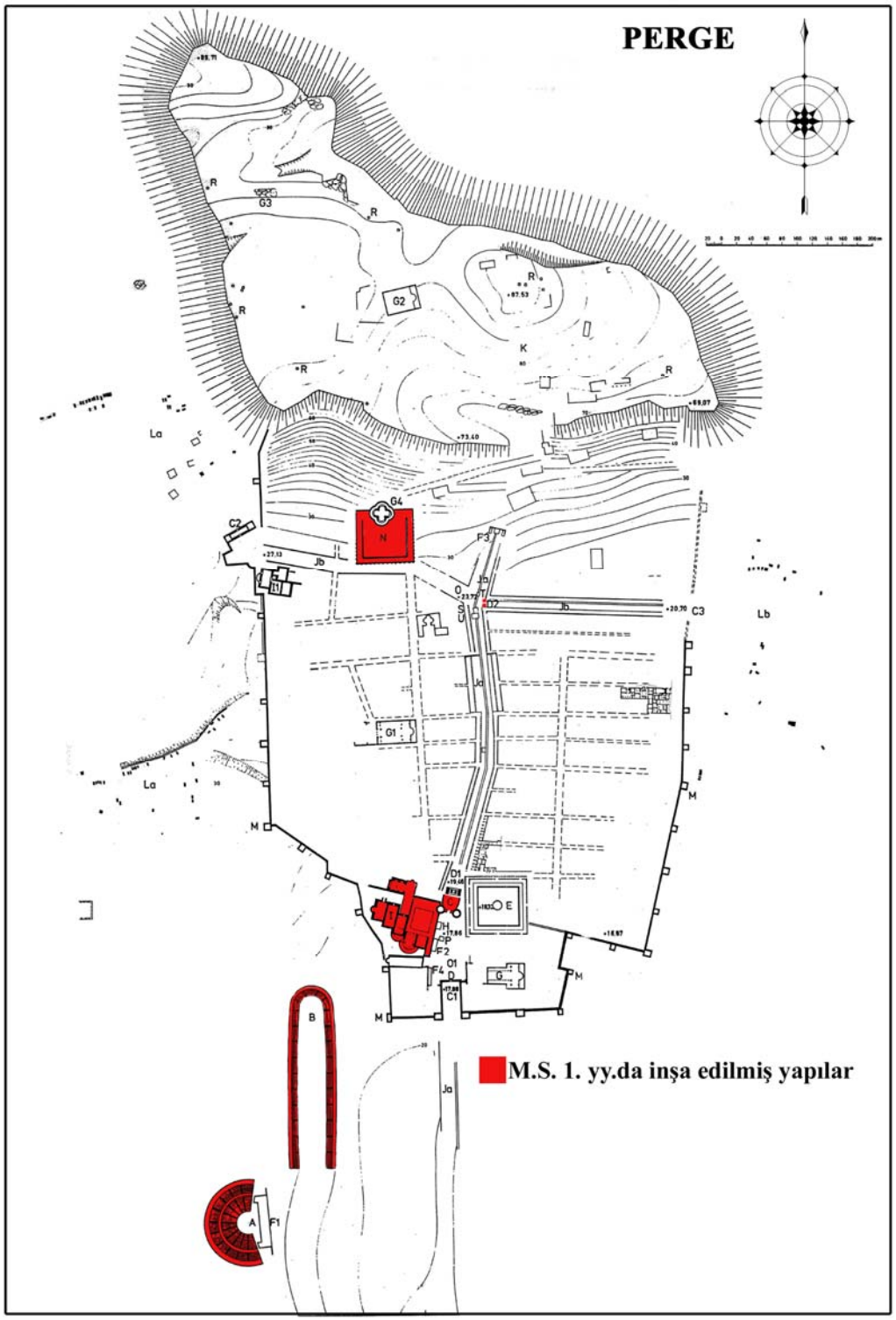

Plan 20

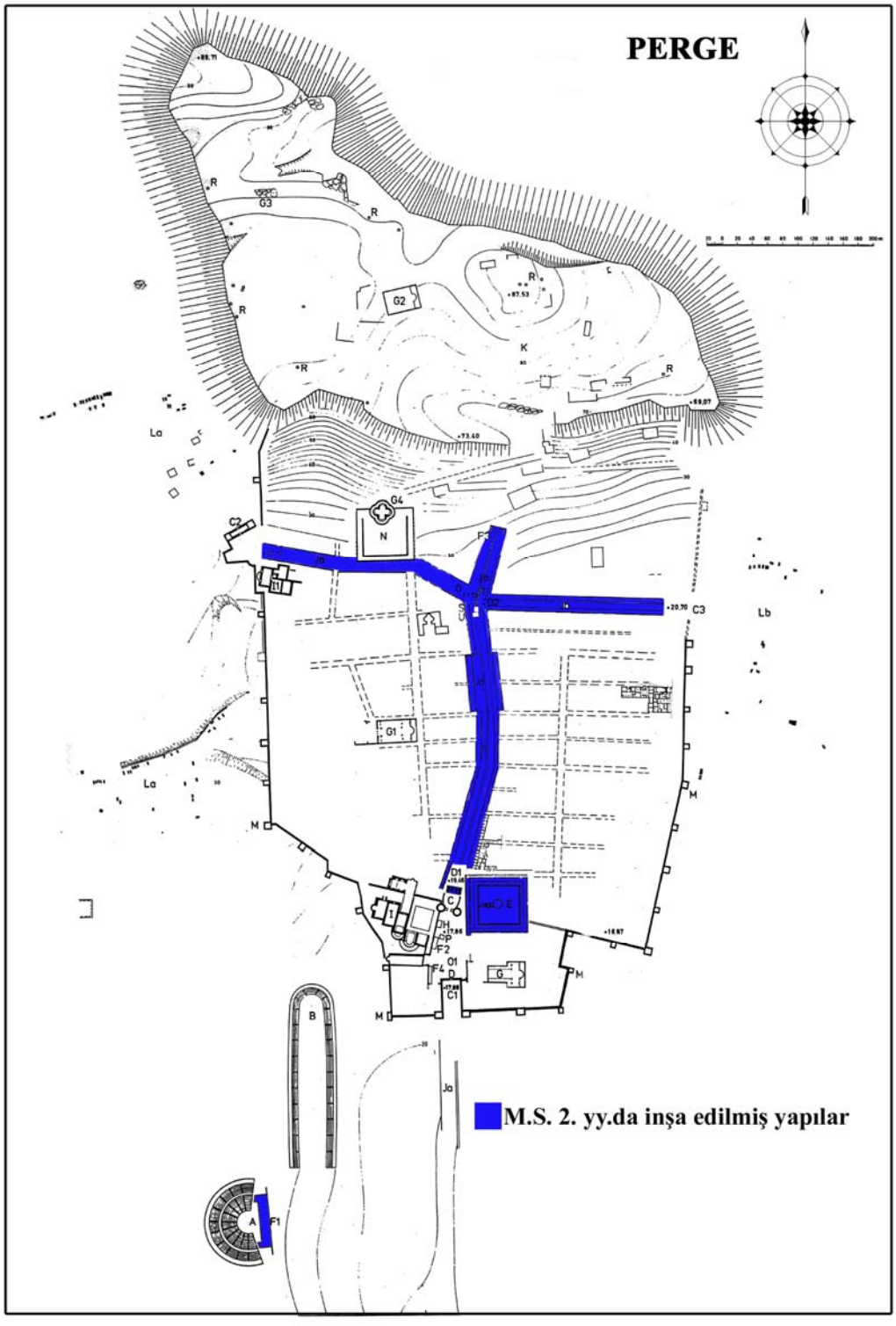

Plan 21

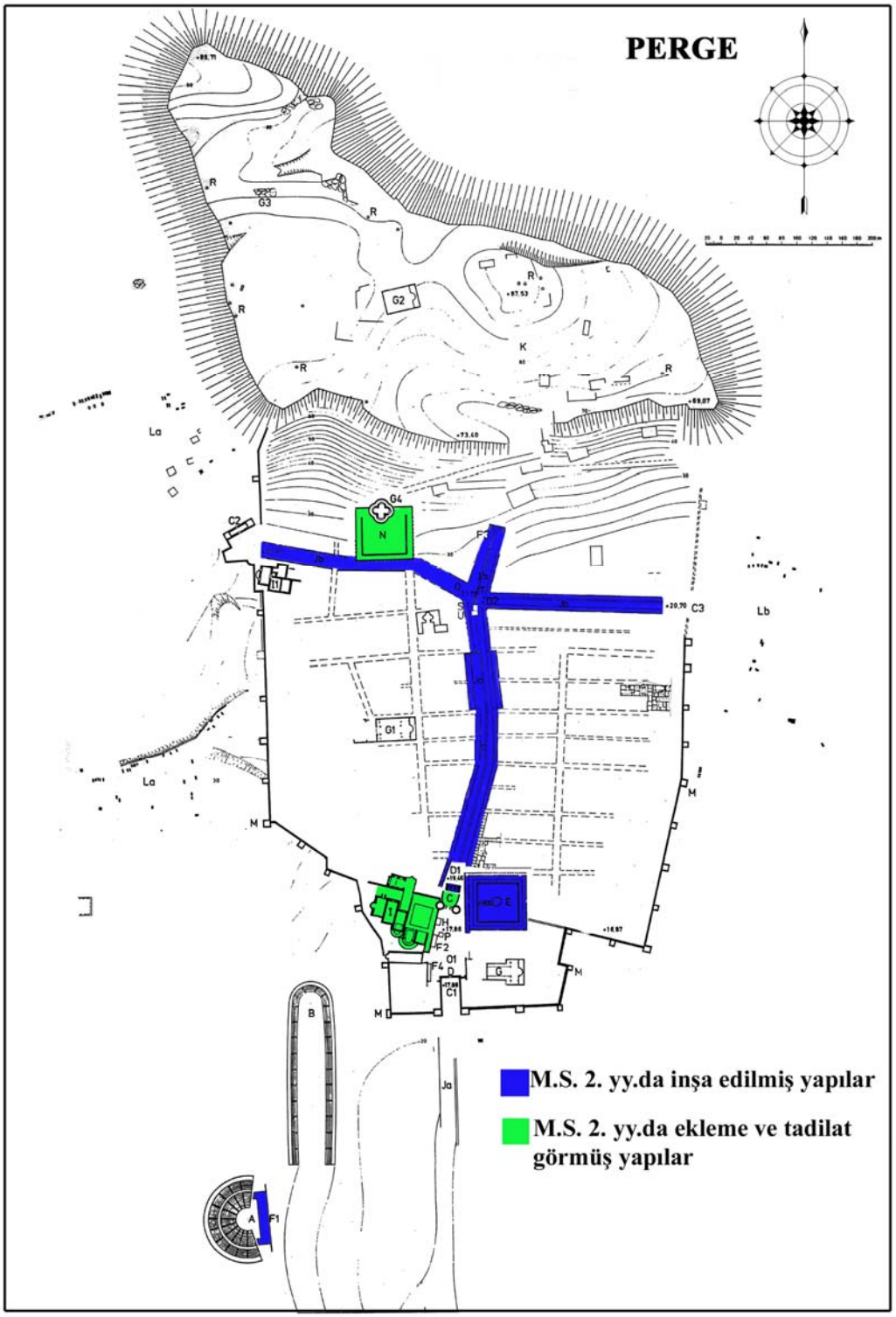
PERGE
M.S. 2. yy.da inşa edilmiş yapılar
M.S. 2. yy.da ekleme ve tadilat görmüş yapılar

Plan 22

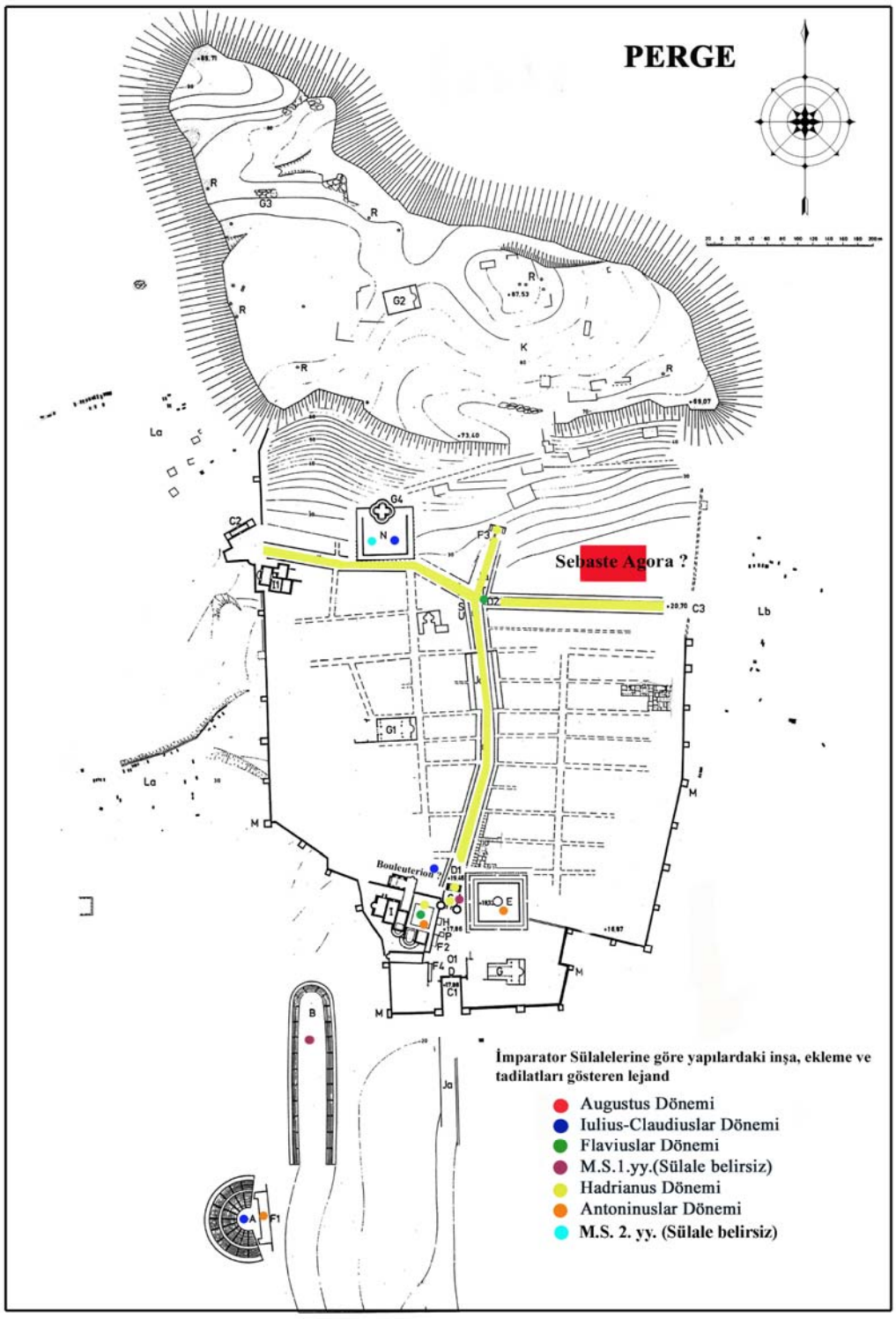
PERGE
Sebaste Agora ?
Bouleuterion ?
İmparator Sülalelerine göre yapılardaki inşa, ekleme ve tadilatları gösteren lejand
Augustus Dönemi
Iulius-Claudiuslar Dönemi
Flaviuslar Dönemi
M.S.1.yy.(Sülale belirsiz)
Hadrianus Dönemi
Antoninuslar Dönemi
M.S. 2. yy. (Sülale belirsiz)

Plan 23

Res. 93